HENRIK LILJEGREN

Tallinn'den Türkiye'ye

Bir Diplomatın Anıları

MK
MERKEZ KİTAPLAR

ANI

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

"Basit anlamda tanımlamak gerekirse, Türkiye'nin temel dış politika hedefleri iç istikrar ve refahla birlikte dış istikrar olarak özetlenebilir."

"Türkiye'nin AB üyesi olma isteğinin arkasındaki en önemli nedenin ülkenin istikrarını pekiştirmek olduğu söylenebilir. Türkiye'yi yönetenler Avrupa'nın bütünleştirici güçlerine güvenerek AB üyesi olmayan komşularından kaynaklanacak köktencilik, terör, bölücülük ve örgütlü suç gibi kuvvetler karşısında bir denge oluşturmayı ummaktadır."

HENRIK LILJEGREN

Henrik Liljegren 1936 yılında Estonya'nın Tallinn şehrinde doğdu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Rus işgali altındaki Estonya'dan İsveç'e sığınmacı olarak geldi. 1948 yılında İsveç vatandaşlığına geçen Liljegren, üniversite eğitimini Stockholm Üniversitesi Hukuk Bölümü'nde tamamladı. 1960 yılından itibaren İsveç Dışişleri Bakanlığı'nda çeşitli pozisyonlarda çalıştı. Stockholm, Batı Berlin, Tokyo ve Paris'te diplomatlık; İsveç Dışişleri Bakanlığı'nda güvenlik politikaları uzmanlığı; Heinrich Böll için çevirmenlik ve Olof Palme için metin yazarlığı yaptı. Ayrıca İsveç'in Ankara (iki kez), Doğu Berlin, Brüksel ve Washington büyükelçiliği görevlerini yürüttü.
Çeşitli başkentlerde yirmi yıl boyunca İsveç büyükelçisi olarak çalıştıktan sonra, İstanbul'da bulunan Sabancı Üniversitesi'ndeki İstanbul Politika Merkezi'nin asli üyeliğine getirildi. Liljegren'in, İsveç gazeteleri dışında, *Turkish Daily News* ile *Finansal Forum*'da da yayımlanan birçok makalesi bulunuyor. Ağustos 2006'da Atlantik ötesiyle bağları güçlendirmek amacıyla kurulan İsveç Atlantik Konseyi'nin başkanlığına seçilen Liljegren, Nil Liljegren ile evli. Çiftin, Nilden Liljegren adlı bir kızı var.
Henrik Liljegren İsveç ve Türkiye'de yaşıyor.

ALİ CEVAT AKKOYUNLU

1949 yılında İstanbul'da doğdu. St. Joseph, Boğaziçi Üniversitesi ve Diplomatische Akademie'yi bitirdi. 50 yaşında kendini iş hayatından emekli edip, çeviriye başladı. Biri kendi yazdığı olmak üzere, aralarında *Hayatım*, Bill Clinton; *8. Gün*, Glenn Meade; *Leyleklerin Uçuşu*, Jean-Christophe Grangé ve *Long John Silver*, Björn Larsson olan toplam elli sekiz kitabı basıldı. Evli ve bir erkek çocuk babası.

Bu kitap 2004 yılında İsveççe çıkan *Från Tallinn till Turkiet - som svensk och diplomat* adlı kitabın yazar tarafından gözden geçirilip genişletilen İngilizce versiyonu *From Tallinn to Turkey - As a Swede and Diplomat* adlı kitaptan çevrilmiştir.

Genel Merkez: Barbaros Bulvarı, No: 125, Kat: 3,
34349 Beşiktaş / İstanbul
Yayınevi: Şehit Muhtar Cad. No: 56, Kat: 6, Taksim / İstanbul
Tel: 0212 237 45 02-03 Faks: 0212 237 45 04
www.merkezkitapcilik.com.tr

Genel Yayın Yönetmeni İlknur Özdemir
Editör Elif Kolcuoğlu

Kapak Tasarımı Melis Rozental
Kapak Uygulama Gamze İçhedef
Kapak Fotoğrafı Paul Hansen
Grafik Bilgi Erdoğan
Birinci Basım Eylül 2006, İstanbul
Genel Yayın 59 *Anı - Biyografi Dizisi* 4
ISBN 975-9174-60-X
Basıldığı Yer Şefik Matbaası (0212) 472 15 00

Merkez Kitapçılık bir CİNER GRUBU kuruluşudur.

Tallinn'den Türkiye'ye

Bir Diplomatın Anıları

HENRIK LILJEGREN

İngilizceden Çeviren

ALİ CEVAT AKKOYUNLU

MK
MERKEZ
KİTAPLAR

Nil'e

İçindekiler

Önsöz

Bu öykü İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın hizmetinde geçirilen kırk yılın ürünü anılara ve notlara dayanmaktadır. Değinilen uluslararası gelişmelere bakış kişisel ve seçmelidir. Buradaki çıkış noktam Stockholm'de, Batı Berlin'de, Paris, Ankara, Doğu Berlin, Brüksel ve Washington'daki değişik görevlerden bakınca olayların nasıl göründüğü oldu. Yunanistan'daki askeri cuntanın nasıl devrildiğine, Türkiye'nin askeri rejimden sivil yönetime nasıl geçtiğine, Berlin Duvarı'nın nasıl yıkıldığına, Almanya'nın nasıl birleştiğine, Sovyet İmparatorluğu'nun nasıl dağıldığına, İsveç güvenlik politikasının nasıl yeniden belirlendiğine, Rusya'nın Baltık devletlerindeki birliklerini geri çekmeye nasıl ikna edildiğine ve İsveç'in nasıl kısa bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nin yakın müttefiki olduğuna kimi zaman yakından, bazen de uzaktan tanık oldum.

Bu olaylar hakkında anlattıklarım, kişisel olarak yaşadığım çağdaş tarihe kısa bakışlar olacaktır.

Estonyalı köklerimin İsveç'in Washington Büyükelçiliği dönemimdeki etkilerine dayanarak, Birinci Bölüm'de Estonya'daki çocukluk yıllarımdan bahsedeceğim. İzleyen bölümlerde kırklı ve ellili yıllarda İsveç'teki çocukluğuma ve gençliğime de değineceğim. Amacım İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İsveç'teki toplumsal ve siyasal koşullar hakkında yorum yapmak değil, sadece yetişkinliğimi etkileyen kişisel tecrübelerimi anımsamaktır.

Bölüm 1

Estonya 1940.

Genç bir kadın, 20 Temmuz 1940 günü Tallinn limanının rıhtımında duruyor, küçük bir çocuğu elinden tutmuş, endişeli gözlerle çevresine bakıyordu. Bir süre sonra, kalabalığın içinden sıyrılan bir adam kadına yaklaştı. Tıraşsızdı ve gömleğinin yakası açıktı.

Adam babamdı, kadın da annem. Babam yanımıza yaklaşmadan önce, rıhtımın güvenli olduğundan emin olmak istemişti. Annem elimi sıkı sıkı tutuyor, etrafın ilgisini üzerimize çekmememi istemiyordu. Daha sadece dört yaşında, hareketli bir çocuktum.

Babam annemle ve benimle vedalaşmaya, Stockholm vapuruna sağ salim bindiğimizi görmeye gelmişti. Annem daha önce birçok kez babamın da bizimle birlikte gelmesi için ısrar etmişti ama babam her seferinde görevinin kalmak ve ülkesi için savaşmak olduğunu söylüyordu.

Estonya 17 Haziran 1940'ta Sovyet orduları[1] tarafından işgal edilmiş, Sovyet yetkilileri çoktan Estonya'nın önde gelen kişilerinin peşine düşmüştü. Böylesi insanlar ya ölümle cezalandırılacak, ya da Sibirya'ya sürülecekti.

Devlete ait yağtaşı sanayisinin başkanı olan babamın durumu, bu nedenle tehlikede görünüyordu. Rıhtımda toplanan kalabalığın arasında ürkütücü Sovyet güvenlik polisi NKVD'nin ajanları bulunması, bu ajanların da babamın herhangi bir işçi gibi görünme çabasına kanmamış olması muhtemeldi. Nedendir bilinmez, babamı o gün tutuklamadılar.

Öte yandan, annemle birlikte Estonya'dan ayrılmamıza izin verileceği de kesin değildi. Her ikimiz de Estonya vatandaşıydık. İsveçli annem babamla evlenerek, ben de Estonyalı bir babanın çocuğu olarak Estonya vatandaşlığını almıştık. Baba yetkililere İsveç'te kısa bir tatilden sonra Estonya'ya döneceğimizi söylemişti.

Evimizin Rus personeli Rus birliklerinin gelişini sevinçle

karşılamışlardı. Buna rağmen, bizimle dayanışmalar nedeniyle annemin Estonya'ya dönmek niyetinde olmadığını yetkililere yetiştirmediler. Rus hizmetçimiz anneme kürkünü uzatırken, "Bunu alın Hanımefendi," demişti. "Oralarda nasıl bir havayla karşılaşacağınızı bilemezsiniz."

Yıllar sonra, annemin günlüğünde şu notu buldum:

"Carl Henrik ve ben 'Estonia' ile hareket ettik vedalaştık, Ed'i rıhtımda bıraktık. Fırtına, gök gürültüsü."

Bu kısacık not belki de ailemizin hayata metin ve sabırlı bakışının ifadesiydi. Hatta belki annem babamın nasıl bir tehlikenin içinde olduğunu, ya da Estonya'yı ne gibi korkunçluklar beklediğini anlamıyordu.

Annem babama el sallayıp vedalaşırken fırtına bastırmaya başladı. Açık denizde gök gümbürdedi. Gemimiz yüksek dalgaların arasında bir o yana, bir bu yana yalpa vurdu. Karanlık ve küçük kamaramıza titrek bir ışık yayan gaz lambasının mide bulandırıcı kokusunu hatırlıyorum. Her şey bir yukarı çıkıyor, bir aşağı iniyordu. Beni deniz tutmuştu. İsveç sahiline vardığımızda, gemiye İsveç Ülke Muhafızları'ndan askerler çıktı. Annemin panikten kurtulması için Sovyet askerlerinin değil, kendi vatandaşları arasında olduğumuzu anlaması gerekecekti. Güvendeydik.

Bindiğimiz gemi, kalkış izni verilen son vapurdu. Ertesi gün, 21 Temmuz 1941, Estonya'nın kukla parlamentosu ülkenin bir Sovyet cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne kabul edilmesi için başvuruda bulundu. Moskova için önemli olan, formaliteleri yerine getirmekti. Moskova bugün bile her şeyin "o dönemde geçerli olan devletler hukuku hükümlerine göre" yapıldığını iddia ediyor.[2]

İsveç'te başlıca sohbet konusu, görülmemiş güzellikteki yaz havasıydı. Oysa İsveç gazetesi *Svenska Dagbladet* "In Memoriam – [Anısına]" başlığı altında görkemli bir başyazıyla Baltık devletlerine veda ediyordu.

"Büyük devrimler o kadar hızlı gelişti ki, gerçekte ne olduğunu anlama yeteneğimiz aşırı yük altında kaldı. Mevsimin algılamamızı bulanıklaştırmış olması imkânsız değil. İsveç'i güneşli, neredeyse aşırı güneşli tülüyle saran yaz dün-

ya siyasetinin çelik iklimiyle alay edermiş gibi tatlı ve dinlendirici bir çelişki oluşturuyor. Bazı şeyler, birkaç kuşak tarihinin görmediği bir yoğunlukla sona erdiriliyor. Avrupa'nın parçaları birbiri ardından ve şiddetle eritme potasına fırlatılıyor ... Bu yeni ülkeler yirmi şu kadar yıllık bağımsızlıkları sırasında biçimlerini farklı yollardan, kuşkusuz farklı ölçüde buldular: Finli inatçığıyla en bağdaşık, sakin ve güvenilir Estonya; doğa ve kültür farklılıklarında en zenginleri, canlı ve çalışkan Letonya; eski moda ve uyumsuz, sıkılgan ama asla tükenmemiş Litvanya."

Svenska Dagbladet'in yazısı Baltık devletlerinin Sovyetler Birliği'ne bağlandığını fark edenlerin düşüncelerini yansıtıyor olabilirdi.

Sovyet veya Nazi sürülerinin işgaline uğrayan bütün ülkelerde olduğu gibi Estonya'da da kan akacak ve bütün Estonya halkı insanın aklına gelemeyecek bir canavarlıkla karşılaşacaktı.[3] Baltık devletlerinin kaderi, 23 Ağustos 1939 tarihli Molotov-Ribbentrop antlaşmasının gizli ek protokolleriyle çoktan belirlenmişti. Bu protokoller Polonya ve Finlandiya'nın bazı bölümlerini, Estonya Letonya ve Litvanya'yı Sovyetlere bırakıyordu. Almanlar on üçüncü yüzyıldan beri Baltık bölgesinde bulunmalarına rağmen, bu küçük ülkeleri taktik amaçlara feda etmekten geri kalmamıştı. Almanların Baltık devletlerine Rus dünyasına aitmiş gibi bakmalarına bugün bile rastlanılabilir.

Annemle babam 1935 yılında evlenmiş. Babam Edmund Schiffer (yabancı isimler kulağa daha Estonyalı gelmeleri için değiştirildiğinde, 'Sihver' oldu) genç İsveçli eşiyle gurur duyarmış. Annem Vättern Gölü yakınında genç kızlar için özel pansiyon hizmeti veren Villa Vetra'dayken, babam ona tutkulu aşk mektupları yazmış. Babam bir ticaret heyetiyle İsveç'e gittiğinde tanışmışlar. Evlenme törenleri Tallinn Katedrali'nde yapılmış ve bir tanıdığın anlattıklarına göre annem "o güne kadar görülen en güzel gelin" imiş.

Kısa süre önce ana üretim merkezi kuzeydoğuda, Kiviõli'de bulunan Ulusal Estonya Yağtaşı Şirketi'nin başına atanan babam bir hareketlilik ve entelektüel dalgınlık karışımıydı. On yedi yaşındayken 1918-20 Estonya ulusal özgürlük hareketine katıldı.[4] Başta Narva cephesinde zırhlı birlik askeri

olarak, cephenin birçok yerinde Ruslara karşı birçok önemli savaşta çarpışmış ve savaş kahramanı olarak madalyayla ödüllendirilmişti. Tartu Üniversitesi'nde okudu ve inşaat mühendisliği diplomasını Fransa'nın Nancy kentinde, Institut d'Électrotechnique et de Mécanique Appliquée okulundan aldı. Babam kimya, fizik ve matematik konularında geniş bilgiye sahipti. Yirmi yedi yaşındayken Tallinn Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü önerisini geri çevirmişti. Yabancı dillere karşı doğuştan bir yatkınlığı vardı ve Estonca dışında Almanca, Rusça ve Fransızca konuşurdu.

Kızlık soyadı Kjellberg olan annem Eva babamla evlendiğinde sadece yirmi yaşındaymış. Babam evlilik teklifini kabul etmesinde yazdığı aşk mektuplarının büyük payı olduğunu anlatırdı. Kendinden on beş yaş büyük olan kocasına hayrandı. Dedeme yazdığı mektuplar, evlilikte birkaç yıl geçtikten sonra babama daha ciddi bir biçimde âşık olduğunu ortaya koyuyor. İlk yıllarda birbirleriyle Almanca konuşurlarmış. Annem daha sonra babamı memnun etmek için Estonca öğrenmiş.

Babam bana bir çalım dalgın, ama iyilik dolu bir ilgi gösterirdi. O aşamada, çocuk eğitimi konusunda özel bir yeteneği yoktu. Annemin ve ev personelinin beni şımartacağından kaygılanmakta haksız da değildi.

Bir keresinde sertleşmemi ve tehlikelere korkmadan bakmamı sağlamak için beni ikinci kattaki balkon tırabzanının üzerinde tutmuştu. O kadar şaşırmıştım ki, ağlayamadım. Gururlu babam bunu iyiye işaret olarak aldı.

Ev personeli biri Estonyalı, biri Rus iki hizmetçiden, Estonyalı aşçıdan, Rus bahçıvandan ve Estonyalı şoförden oluşuyordu. Yapacak fazla işleri yoktu ve hepsi de bana çok iyi davranıyordu. Aşçı her seferinde yulaf lâpamın üzerine kocaman bir topak tereyağı koymaktan bıkmazdı. İştahla yemek yediğimden, neredeyse tombuldum.

İlk çocukluk yıllarımı biçimleyen, Kiviöli'deki evimizde gördüğüm sevgi ve bakımdı. Bu yılların içime kazıdığı herkesin iyi olduğu inancı daha sonraki dönemlerde başıma çok işler açacaktı.

Belleğimde erken çocukluğumdan kalma görüntüler sapasağlam duruyor.

Kumlu bir sahilde durmuş, denize bakıyorum. Uzaklarda, ufka yakın bir yerde kararmış bir gemi enkazı var. Hışırtılı dalgalar sahili tembelce yalıyor. Gök derin ve koyu bir mavi. Islak kumun ve çam ağaçlarının kokusunu soluyorum.

Bu duygu öylesine yoğun ki, çam iğnesi ve ıslak kum kokusu soluduğum her zaman gözlerimin önüne aynı görüntü geliyor. Sanırım bu anı annemim Narva yakınlarındaki Narva-Jöessu sağlık köyünde benimle birlikte birkaç hafta geçirdiği 1938 yazından kalma. 1937 tarihli İsveççe bir broşür Narva-Jöessu'yu Baltık Denizi'nin incisi, "benzersiz güneşi ve beyaz kumlu kıyılarıyla" Estonya'nın en büyük sağlık sayfiyesi olarak tanımlıyor.

Küçük bir kızaktayım, beni çekiyorlar. Hava çok soğuk. Ormanın karanlık çizgisini, yüksek ladin ağaçlarını ve dupduru gökteki yıldızları görüyorum. Karın kızağın altında gıcırdamasını duyuyorum.

Üç yaşındaki bir çocuk doğanın değerini gerçekten bilebilir mi? Anlaşılan, o gün beni derinden etkilemiş. Belki de soğuktandı. Kiviöli'de ısı bazen eksi 45 dereceye kadar düşerdi.

Askerler uzun sıralar halinde bana doğru yürüyor. Onları görünce dengem kayboluyor ve düşüyorum. Askerlerden biri duruyor ve yüzünde dostça bir tebessümle beni yerden kaldırıyor. (Sonra annem bize adamın Kırgız'a benzediğini anlattı.)

Askerler Estonya'yı işgale gelen Sovyet askerleriydi.

Birkaç yıl sonra, babam Tallinn rıhtımında bizden ayrılmasının ardından başına gelenleri anlattı. Anlattıklarını gözümün önüne getirebiliyorum. NKDV kapıyı çaldığında saat sabahın dördüydü. O günlerde babam Narva'nın birkaç kilometre batısında Sillamäe'de küçük bir villada oturuyormuş. Sovyet işgal birlikleri Kiviöli'deki evimize el koyup birkaç Sovyet Rus ailesine vermiş. Babamı Sillamäe'deki yağtaşı tesisinin başına göndermişler. Genellikle sabahın erken saatlerine kadar çalışan babam, o sırada da çalışma masasının ba-

şındaymış. Etrafına yoğun bir dikkat yayıyor, masa lambasının ışığı büyük ve yuvarlak camlı okuma gözlüklerinde yansıyormuş. Hemen her şeyin temel açıklamasını aramaktan hoşlanan, bir çeşit dâhi gibi biriydi. Babam iskemlesinden telâşsızca kalkmış. Neler olup bittiğinin farkında olmakla birlikte, kısa bir an için aklı biraz önce okuduklarındaymış.

Sonra arka kapıdan çıkarak uzaklaşmış ve doğruca ormanın yolunu tutmuş.

Ormanda direniş hareketinin, yani Orman Kardeşlerinin üyeleriyle karşılaşmış. Onlara katılmış ve Sovyet işgal ordusuna karşı giriştikleri çatışmaları, yaşadıkları güçlükleri paylaşmış.

Almanlar 1941 yazında Sovyet ordusunu Estonya'dan sürüp çıkardıklarında, babam yine Almanlarca el konulan Sillamäe'de yağtaşı tesislerinin başına geçti. 1943 yılının sonbaharında yeniden ormanlara dönmek zorunda kaldı; bu kez, Gestapo tarafından tutuklanmamak için. Aynı zamanda iş arkadaşı olan bir dostu Gestapo'nun onu tutuklamaya hazırlandığını duymuş ve babamı uyarmıştı. Bu dost babamı arabasının arkasına yatırıp üzerini bir battaniye ve kutularla kapatarak fabrika kapısındaki Alman denetiminden de kurtardı. Babam İsveç'e 1 Aralık 1943 günü, Finlandiya üzerinden geldi. Diğer birçok Estonyalı sığınmacı gibi, Fin Körfezi'ndeki kırk millik tehlikeli yolculuğu küçük ve oynak bir tekneyle tamamlamıştı.

Babam bağımsızlık savaşı, ya da Sovyet ve Alman işgalleri sırasında yaşadıklarından ender söz ederdi. Orman Kardeşlerinin yaşamını ve çektiklerini, Ruslarla boğuşmalarını ve Rusların Orman Kardeşlerine yardım ettiklerinden kuşkulandıkları ormancılara nasıl işkence yapıp öldürdüklerini ancak ben sorduğum zaman anlatırdı.

İsveç'e vardığında, İsveç yetkililerine Sovyetler Birliği'nin Estonya'yı yeniden işgal edip Almanları atacaklarını tahmin ettiği için ülkesinden ayrılmaya karar verdiğini anlattı – 1944 yılında tam da öyle olacaktı.

Babam kendine güvenini hiç yitirmez, alacağı karar hakkında hiç tereddüt etmezdi. Her zaman kendinden emindi, hiç sinirlenmez, pek ender öfkelenirdi. Çoğu zaman, tümüy-

le sakin görünüyordu. Küçük bir çocukken, katıldığı savaşlarda kaç kişi öldürdüğünü sordum. Babam bir süre düşündü, sonra da yaklaşık birkaç yüz kişi öldürdüğünü tahmin ettiğini söyledi. Sarsıldığımı görünce de ekledi:

"Savaş savaştır. İnsanın ülkesini savunması gerekir."

Bölüm 2

Savaş sırasında Småland.

Wesslö, İsveç'in güneyindeki Småland eyaletinin Kamlar kentine yakın Kläckeberga nahiyesinde küçük bir köy malikânesidir. Haziran 1940'ta İsveç'e varmamızdan sonra, annem kendine bir iş ve Stockholm'de ikimize kalacak bir yer arayabilmek için beni Wesslö'ye bıraktı. Wesslö'nün o günlerde sahipleri teyzem Britt ile eşi Kurt Stenkula'ydı. Teyzem Britt beni elimden tutar, birlikte Wesslö'nün çevresindeki güzellikleri gezerdik. Sanki yetişkinmişim gibi, benimle önemli ya da önemsiz her konuyu tartışırdı. Aslında, dört yaşımda olmama karşın, daha büyük gösteriyordum.

Çoğu zaman babamı düşünüyor, başına neler gelmiş olabileceğini merak ediyordum. Britt Teyzem beni hep teselli eder, babamın bir yolunu bulup İsveç'e kaçacağından emin olduğunu söylerdi.

Kurt Enişte su alan eski sandalıyla balığa çıktığında beni de yanında götürürdü. Kamışlar ve toprak erozyonu yüzünden Baltık Denizi'nden kopan geniş körfez, sonunda Wesslö'nün gölü oluvermişti. Sularında yeşil başlı ördekler yüzerdi. Göl sazan balıklarıyla *(Carassius carassius)* doluydu ve arada bir yakalanması güç turna balığı görürdük. Sazanlara yenilmez gözüyle bakıldığından, yem olarak domuzlara verilirdi. Eniştem ve arkadaşları pazar günleri ördek avına çıkarlardı. Bu av, teyzem ve eniştemin savaş boyunca güçlerinin yettiği tek eğlenceydi. Arada bir atlı arabalarına biner, film seyretmek için en yakın köye giderlerdi. En azından nostalji nedeniyle de olsa, kırklı yılların İsveç filmleri benim için hâlâ izlenmeye değer.

Wesslö'de bir kâhya, bir bahçıvan, bir hizmetçi ve ailesiyle birlikte oturan Svensson adlı bir rençper vardı. Svensson "yarıcıydı," yani ücretini yiyecek ve kalacak bir yer olarak alan bir tarım işçisi. Teyzeme göre, hepsi de İsveç'in çevresini kasıp ka-

vuran savaşın doğurduğu güç koşullarda Wesslö'nün devam etmesi için ona ve kocasına yardım etmek isteyen iyi ve dürüst insanlardı; ülke ekonomisi tekliyor ve en sağlıklı erkekler sık sık askere alınıyordu. Meslekten fizyoterapist olmasına rağmen, teyzem de herkesle aynı işi paylaşmak zorundaydı.

Wesslö aynı zamanda yüz kadar domuzun, kırk ineğin ve güçlü kuvvetli altı beygirin de eviydi. Bunlara ek olarak, sayılamayacak kadar çok tavuk vardı. Svensson'un oğullarıyla birlikte çevreyi araştırır, büyüklerin yaramazlık olarak adlandırdığı oyunlar oynardık. Kurt Enişte hayatıma daha ulu bir hedef vermek için beni haftada bir kron ücretle ineklere bekçilikle görevlendirdi.

İnek çobanlığı pek kolay bir iş değildi. İnekler küçük gruplara ayrılıp farklı yönlere gider, bu da onları doğru yolda bir arada tutmayı güçleştirirdi. Sanki nereye gidileceğine elinde küçük sopasıyla ufak çocuğun değil, bizzat kendilerinin karar vereceğini kanıtlamak ister gibiydiler.

Bazen de sakin olurlardı. Bir keresinde, Britt Teyze öğle yemeğimi getirmeyi unutunca, ineklerden birinin hareketsiz durmasını sağladım, ılık ve kıllı sütü doğruca memelerinden emdim. Tadı pek güzel değildi ama, en azından susuzluğumu bastırmıştım.

Bir seferinde de ele avuca sığmaz bir boğaya çobanlık etmekle görevlendirildim. Özlemle böğüren boğayla inekleri gitmeleri gereken yola, ağıla giden dar patikaya yönlendirmek üzereydim ki, Svensson'un bir sürü çocuğundan biri, yaşça ve vücutça büyük olanı, birden ortaya çıkıp elindeki kocaman sopayla boğayı kızdırdı ve üzerime sürdü. Durum tehlikeliydi. Hiç düşünmeden yerden bir taş kaptım ve Svensson'un oğluna doğru fırlattım. Taş tam alnına geldi. Acıyla haykırarak çekildi. Ondan sonra boğayla inekleri ağıl yoluna sürmeyi becerdim.

Akşam Svensson beni Kurt Enişte'ye şikâyet etti, o da beni sertçe azarladı. Kurt Enişte kötü davrandığım konusunda Svensson'la aynı fikirde olduğundan, onlardan özür dilememi söyledi. Bu benim ilk diplomasi dersim olacaktı.

Çiftlikte başka görevlerim de oldu. Kurt Enişte beni kucağına alır ve kümeste tavukların en gizli ve gözde folluklarına kaldırırdı. Tavukların yumurtalarını çiftlik sahibine kaptırmak istememelerine şaşmamak gerekir. Eniştem beni tam

tavukların yumurtladıkları anda gizli depolarına kaldırırdı. Onlar da kanatlarını çırpar, saçlarıma tozlu saman çöpleri doldururdu ama bütün bunlar beni görevimden alıkoyamazdı. O yumurtaların elime nasıl sıcak ve yumuşak geldiğini, kümes akınlarımız başarılı olduğunda nasıl övgü sözcükleri duyduğumu hâlâ hatırlıyorum.

Samanlıklardan birinde, fildişi renkli bir DKW lastikleri yere değmesin diye kaide gibi bir şeyin üzerine kaldırılmıştı. Siyah tavanı katlanarak indirilmiş otomobilden insanı sarhoş edici bir benzin ve deri kokusu yayılırdı. Yüksekteki yeriyle bana bir sunak duygusu veriyordu. Kurt Enişte hazinesine tapardı. Onun için araba barış içinde ve rahat bir geleceğin sembolüydü. Bir taraftan bu düşün gerçekleşmesini beklerken, Wesslö'deki herkes çok çalışıyor ve yakındaki Kalmar köyünde domuz, süt, turna, ördek, tavuk ve yumurta, domates ve dereotu satıyordu. Bu vesika ve kıtlık günlerinde yiyecek bulmakta zorlanan akrabalar sık sık çiftliği ziyarete gelir, bazen de yemeğe kalıp yeni avlanmış ördek, ya da mantar soslu turna balığı ziyafetine konardı.

Askerliğe elverişli bütün erkekler gibi Kurt Enişte de askeri yetkililer tarafından çağırılınca, Wesslö'yü yönetemez oldu. Teyzem ve eniştem savaşın sona ermesinden birkaç yıl sonra Wesslö'yü satmak zorunda kaldılar. Bütün aile yas tuttu.

Bundan birkaç yıl önce Wesslö çevresinden geçtim. Çiftlik evi hâlâ yerinde duruyorsa da, hatırladığımdan çok daha küçüktü. Oysa göl kaybolmuştu. Hışırdayan sazlar, sıçrayan balıklar, öten ördekler, hepsi, hepsinin yerinde yeller esiyordu. Açıklaması basit olacaktı. İşin içinde sihir falan yoktu. Gölün suyu daha fazla ekilecek arazi bulmak için boşaltılmıştı, o kadar.

***

Anneannemin yanında da bir yıl geçirdim. O da güney İsveç'te, kırsal bölgede oturuyordu. Annem gideceğim adresin yazılı olduğu bir kâğıdı iple boynuma astı ve beni Stockholm'den trene bindirdi. Dostça gülümseyen yaşlı hanımlar bana trende tatlılar ikram etti, merakla adres etiketime dokundular. Birkaç asker iskambil oynamalarını seyretmeme izin verdi. Yolculuk bitmeyecek gibiydi. Su sürahilerinin şıngırtısı ve suyun tozlu tadı bana sonsuza dek sürecek bir yolculuğa çıkmışım duygusu veriyordu.

Beni istasyonda anneannem ile durmadan toprak alıp satan varlıklı bir çiftçi olan yeni erkek arkadaşı, atlı kızakla karşıladılar. Anneannem üzerime battaniyeler örttü, yıldızlı gecede kızağın kayakları altında karları gıcırdatarak, anneannemin en son kır sarayına gittik.

Anneannem Dolores Stenkula'yla dedem Gustaf Kjellberg 1907 yılında bir subay balosunda tanışmış. Nişanlandıkları 1908 sonbaharında açıklanmış, 1910 yılında da evlenmişler. Anneannem yeni evli bir çift olarak yeni evlerine gelişlerini anlatırdı:

"İlk evimiz Revingebi'deydi (Dedemin alayına yakın, küçük bir köy). Köy halkı bizi çok sıcak karşıladı ama 'Damatla Gelin çok yaşasın,' yerine 'Tanrı Teğmeni korusun!' demelerini çok garip buldum."

Belki bu evliliğin çok sürmeyeceğini köylüler bile anlamıştı. Anneannem neşeli, dışa dönük, dilini kolay tutamayan bir kadındı. Dedem ise dikkatli davranır, yakın çevresini sakınırdı. Anneannemin hafifliklerinden rahatsız oluyordu. Anlaşılan, hayata bakış açıları da oldukça farklıydı. Otuzlu yılların sonunda boşandılar. Çevrelerindeki insanlar pek ender boşandıklarından, bu ayrılık ortalığı epey karıştırdı.

Malmö toplumunda güzelliğiyle ünlenen anneannem boşandıktan sonra rençperlerle, köylülerle ve oduncularla geçecek hayata dudaklarından tek bir yakınma çıkmaksızın, yüce bir sükûnetle katlandı. Bu gücü aile mirasından alıyordu. Anne tarafından ataları ünlü İngiliz ve İskoç ailelerine, Balmain'lere, Lochinvar'lı Gordon'lara ve Kenmure'lere dayanıyordu. İskoçların milli ozanı Robert Burns (1759-1796) bu ailelerin cesaretini ve savaşçılıklarını "Kenmure's on ana awa, Willie," adlı şiirinde över:

"Kenmure kanında asla korkak bulunmaz,
Ne de Gordon neslinde."[5]

Anneannemin annesinin dedesi, Sör Hilaro Barlow on dokuzuncu yüzyılın başında Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'daki en yüksek memuru olarak çalışmış, Genel Vali unvanı ölümünden sonra Kral Naibi olarak değiştirilmişti.

Anneannem anneme kendi annesi Ada Balmain Priestly hakkında şunları anlatmıştı:

"Çevresinde bir parıltı vardı. Etrafına ışık saçardı. Çok farklıydı. Hayatı ağzına kadar sıkıntıyla doluydu ama kimse onun kadar parıltılı ve mutlu görünemezdi."

Bana göre iki kızının, annemle Britt Teyze'nin annelerinin dünyaya bakışını aldıkları kuşkusuzdu. Koşullar gerektirdiğinde, her üçünün de dudakları titremeyecekti. Hiçbiri bir kere olsun yakınmadı.

Köye, onu ziyarete gittiğimde, anneannem bana iyi bakardı. Ağaçların çok yükseğine tırmanmama özen gösterir, benim yaşımdaki bir erkek çocuk için çekici görünecek başka maceralara girişmemi önlerdi. Ruhsal gelişmemle de ilgilendi. Akşamları, rüzgâr evin köşesinde kükrer ve gaz lambasının titrek ışığı çevremizde tuhaf gölgeler yaratırken bana Eski Ahit'ten bölümler okuduğunu hatırlarım.

Bunların benim üzerimde sürekli bir psikolojik hasar bıraktığını sanmıyorum. Tanrı, Gustav Doré'nin İncil süslemelerinde hayranlık uyandırıcı görünse de, anneannem benim için her konuda en büyük yetkiliydi.

Dedem savaş sırasında İsveç Ordusu Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda şifre bölümüne atanmıştı. Daha önce de savaşla karşılaşmış, 1905 yılında İsveç'le Norveç arasında çıkan, daha sonra Norveç'in iki ülke arasındaki birlikten barışçı yoldan ayrılmasıyla sona eren kriz sırasında silah altına alınmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Parlamento ve Hükümet'i çok korkulan işçi ayaklanmasından koruyacak birliklerin komutanıydı. Avrupa'daki devrimci akımların dalgaları İsveç'e de ulaşmıştı. Dedemin yeğeni ve İsveç Kraliyet Akademisi üyesi olan Profesör Erik Lönnroth'a göre, büyükbabam ona,

"Başbakan Hjalmar Branting kitleleri sakinleştirmek için öne çıktığında, askerlerin Başbakana nişan almasını dehşet içinde nasıl önlediğini,"

anlatmıştı. Lönnroth'a göre dedem,

"İçe dönük, açık düşünceli ve serinkanlı bir asker, bir entelektüeldi."

Dedemin Genelkurmay'daki görevi annemin İsveç'e gelişimizden bir yıl sonra Ulusal Savunma Telsiz Kurumu'nda (İsveç'in iletişim istihbaratı konusunda yetkili ulusal kuruluşu) iş bulmasında yardımcı oldu. O dönemde Ulusal Savunma Telsiz Kurumu, sadece baş harfleri FRA ile anılan çok gizli bir örgüttü. Stockholm'ün dış mahallelerinden birindeki yerinin ilgili olmayan kişilere söylenmesi yasaktı.

Soylu görünüşe sahip dedem olaylara ve insanlara karşı mesafeli dururdu. Tersliklerden, hastalıklardan sıkıntılardan yakınmak aklına bile gelmezdi. Annesi Ewa Wästfelt sloganları *"Tanrı korkusu. Kral'a ve Ülkeye sadakat – İnsanlara karşı, Kardeşlerimize karşı sevgi"* olan ailenin Åràs kanadından geliyordu. Oysa dedemin insanlara karşı sevgisi aile çevresinin ötesine yayılmayacaktı. Çocukken tatillerimden birçoğunu onunla ve yeni eşi Alva Teyze'yle geçirdim ve çok sıcak muamele gördüm.

Dedem 99 yaşına kadar yaşadı. Zihni son yıllarında bile açıktı. Belleği inanılmayacak kadar güçlüydü. Son 95 yıl boyunca yaptıklarını bütün ayrıntılarıyla hatırlardı. Onunla konuşmak, zaman makinesinde yolculuk etmek gibiydi. Örneğin 1890'da, sadece altı yaşındayken anne babasının evinde Noel'in nasıl kutlandığını tüm ayrıntılarıyla anlatırdı.

Uzun hayatı boyunca her gün açık pencerenin önünde kültür fizik yaptı. Öte yandan her öğlen bir kadeh aquavit'ini ihmal etmezdi. Onu çok seven kızları son yıllarında babalarına kendi evinde baktılar.

Daha önce belirttiğim gibi, babam önce NKDV'den, sonra da Gestapo'dan kaçıp, 1943 yılının sonuna doğru Finlandiya üzerinden İsveç'e gelmişti. Vücudunda Estonya'nın rutubetli ormanlarında geçirdiği günlerin izleri kalmıştı. Romatizma ağrılarından kurtulmak için üç ay boyunca hastanede yatması gerekti.

Babam Estonya'da "ein grosser Herr," yani önemli bir insandı. Ülkenin önder çevrelerinde arkadaşlarının dışında, Alman Baltık soylularıyla görüşürdü. Estonya'da sınıflar arasında dev uçurumlar vardı. Taşrada köylülerin ünlü ziyaretçilerin ayaklarına kapandıklarını görmek mümkündü. Ba-

bam tıpkı daha önce Estonya'da olduğu gibi, sınıf ya da varlığına bakmaksızın, İsveç'te de karşılaştığı herkese iyi ve sevecen davranırdı. Estonya'dayken, babama yüksek görevler önerilmişti. İsveç'te, en azından başlangıçta, işyerinde ikinci derecede memuriyetlerle ve kısıntılı bir hayatla yetinmek zorunda kaldı. Bu durum psikolojik dengesini etkiler görünmedi. Hızlı ve metotlu bir biçimde, İsveççeyi doğru yazıp konuşmayı öğrendi. Çoğu zaman çevresine iyilik ve ahenk yayıyordu. Hayatının sonuna doğru, yabancı dil becerilerine ve teknik bilgilerine gereken değeri veren İsveç Askeri Kütüphanesi'nde kütüphaneci olarak çalıştı.

Okul tatillerimden çoğunu onunla geçirdim. Babam işyerinde çoğu zaman işiyle meşgul olurdu, yine de zaman zaman eğitimime omuz vermişliği de vardı. Her gün benden yapacaklarımla ilgili bir program hazırlamamı isterdi. Çoğu kez örneklerle, bana kendime güvenmeyi, inisiyatif almayı, sıkı ve metotlu çalışmayı ve her zaman, her bakımdan bir beyefendi gibi davranmayı öğretti. Buna çocukluğumda ihmâl ettiğim uygun giyim ve titiz bir temizlik de dahildi.

Annem FRA'da askerlik hizmetini orada yapan ve Sovyetler Birliği'nden gelen sığınmacıları sorgulamakta uzman olan, Mårten Liljegren adlı bir sanat tarihçisiyle tanıştı. Birbirlerine âşık oldular ve annem hâlâ Alman işgalindeki Sillamäe'de bulunan babama mektup yazarak boşanmak istediğini bildirdi. Babam sarsılmakla birlikte, bir centilmen olarak hiç itiraz etmedi. Annem ve Mårten Ağustos 1943'te evlendi. Bu evlilikten mutsuz olduğumu hatırlamıyorum. Mårten'i daha tanıştığım ilk günden sevmiştim; yıl sonunda babam İsveç'e geldiğinde, arkadaşlarıma iki babam olduğunu anlatıp övünüyordum.

Mårten son derecede yetenekliydi, Rusça ve Almanca'yı rahatça konuşuyor, bir sürü alet çalıyordu. Öte yandan, sanki biraz yabancıymış gibi bir yakışıklılığa ve romantikliğe sahipti. Anlaşılan aile tarihçesinin bir yerinde, İsveç'in güneyinde bir yerlerden gelmiş birisi vardı. Mårten'in babası Bodvar Liljegren İngiliz dili profesörüydü. James Fenimore Cooper ve benzerlerinin "Kızılderili" kitaplarından uzun bölümleri ezbere okuyarak beni etkilemişti.

Mårten'in anne ve babası son derecede iyi yetişmiş insanlardı ve ailede herkesin her konuda yaygın bilgi sahibi olma-

sını istiyorlardı. Mårten'in sanat tarihi konusunda konuşmalar yapması ve Uppsala'daki evlerindeki kuyruklu piyanoyla aileye Chopin konserleri vermesi gerekiyordu. Bana gelince, Noel kutlamalarında ve ailelerin bir araya geldiği öteki günlerde seçilmiş İngilizce şiirler okumakla görevlendirilmiştim.

Babam İsveç'e varışından birkaç yıl sonra, devrim öncesi Rusya'sının soylu subaylarından birinin kızı olan, dediği dedik bir Rus hanımla evlendi. Babamla görüşmelerim giderek daha seyrekleşti, sonunda da bütünüyle kesildi. Yazık, çünkü babam takip edilmesi gereken bir örnekti.

Annem ve Mårten kendilerini işlerine, araştırmalarına ve birbirlerine verdiler. Bunun kendime yetmeyi öğrenmem gibi olumlu bir sonucu vardı. Dünyada sekiz yaşında olmaktan daha büyük mutluluk bulunamayacağından emin olduğumu hatırlıyorum. Bana göre insan o yaşta olabilecek bütün bilgeliğe ve bilgiye sahipti. Ne daha büyük, ne de daha küçük olmak istiyordum. Geriye bakınca, belki de haklıydım, diyorum.

*B*ölüm 3

Stockholm ve Lund'da okullar. Barış, 1945.
İsveç vatandaşlığına kabul ediliyorum, 1948.

Annem ve Mårten Stockholm dışında küçük bir banliyö mahallesi olan Bromma'da, Stopvägen Sokağında ufak bir daireye taşınınca, onlarla oturmak için anneannemin sayfiye evinden ayrıldım. Yakındaki küçük bir okula başladım. Asıl sorun, benim yaşımdaki bir grup çocuğun arasından, sokaktan geçmek zorunda olmamdı. Her sabah, sokaklarından geçerken bana taş atıyorlardı. Stopvägen'den geldiğim ve çetelerinden olmadığım için, bu yaptıkları doğal geliyordu. Kurt Enişte Bromma'ya bizi ziyarete geldiğinde bana bu küçük holigan'larla nasıl başa çıkılacağı konusunda değerli bir ders verdi.

"Eğer bana taş atmaktan vazgeçmezseniz, eniştem gelip gününüzü gösterecek. Sizi ayaklarınızdan asacak, çırılçıplak soyacak, sonra da cam parçalarıyla karnınızı yaracak," diye bağırdım çocuklara. Sonra da çetenin reisine kocaman bir taş fırlattım.

Kurt Enişte haklıydı. Çete bu korkunç tehdidin etkisiyle beni rahatsız etmeyi bıraktı, ben de sokaklarından rahatça geçtim.

Nedendir bilmem, bir süre sonra çevrenin daha sert olduğu ve çocukların daha yoksul ailelerden geldiği başka bir okula gönderildim. Okulun ilk günü başımda annemin giymemi istediği bir bere vardı. Diğer bütün çocuklar el örgüsü kırmızı ya da lacivert kasketler takmışlardı. Okuldaki ilk günümden sonra, sesimde biraz şaşkınlıkla raporumu verdim:

"Anne, beni dövüyorlar!"
"O zaman, sen de onlara vur," dedi annem.

Dediği gibi yaptım. Ertesi gün okula yeni alınmış lacivert örgü kasketimle gittim. Çok geçmeden, annemin tavsiyesini

uygulama fırsatı doğdu. Sınıfın kabadayısı –o günlerde her sınıfın genellikle sadece bir kabadayısı olurdu– okuldaki zamanını sınıf arkadaşlarını rahatsız edip dövmekle geçiren güçlü yapılı bir çocuktu. Özellikle de kendini savunamayan sınıf şişkosunun peşindeydi. O gün de her zamanki gibi gözde kurbanıyla uğraşıyordu. Araya girdim ve ona güzel bir sopa çektim. Sonuç şaşırtıcıydı. Bu kötekten sonra kabadayının saygısını ve dostluğunu kazandım. Ötekileri rahatsız etmekten sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi vazgeçti, sınıf çetesinin okul içi ve okul dışı faaliyetlerini yönetmeme izin verdi.

Aynı zamanda Stopvägen Sokağı çocuklarının çetesine de girmiştim. Bromma'nın ormanlık bölümlerinde ulu çam ağaçlarının ve yosun kaplı kocaman kayaların arasında, kitap ve filmlerden esinlenmiş fantezilerimizi yaşatırdık. Büyük kayaların altında, ıslak toprak, çam iğnesi ve çürümüş yaprak kokusunun özellikle güçlü olduğu mağaralarda erzak biriktirip saklar, çevredeki *"Kızılderililere"* karşı savaşlar hazırlardık. Rakip çetelerle savaşırken taşlar, ok ve yay, sapan, kurumuş bezelye fırlatmak için demir borular, tahta kılıçlar ve kontrplaktan yapılmış kalkanlar kullanıyorduk. O günlerde kimsenin aklına yerdeki bir düşmanın kafasına çelik pençeli ayakkabıyla tekme atmak gelmezdi. Çetenin en kötü ruhlu üyesi bile böylesine korkakça bir hareket yapamazdı.

Mucize midir, bilmem, ama ciddi yaralanan yoktu. Bazen tıraş yakın gelirdi. Kaşımda bana hâlâ tahta bir kılıç ve kalkanla yapılan yoğun bir dövüşü hatırlatan yaranın izini taşıyorum. Birisinin fırlattığı kalkan yüzüme geldi. Gözüme değmediği için şanslıyım. Bir keresinde, sınıftaki bir dövüşte düştüm ve ön dişlerimi kırdım. Uzunca bir süre tramvaya binip kent merkezine gitmek, genç ve hevesli diş doktorlarının mesleklerini benim üzerimde öğrendikleri Eastman Enstitüsü'nde tatsız saatler geçirmek zorunda kaldım. Dişlerimi eğelediler, sonra da üzerlerine madeni kuronlar yerleştirdiler. Karşılaştığımızda, metalik tebessümüm kentin öbür mahallelerinden gelen çetelerin üzerinde güçlü bir etki bırakıyordu.

Kış gelince, Stopwägenli çocuklar kımıldayan her şeyi kar topu yağmuruna tutar, uzun Stopvägen bayırından aşağı kızak kaydırır, ya da bodrum katındaki garaj girişlerinde kızak kaymaya çalışarak apartman kapıcılarını küplere bindirirdi.

Oyunlarımız ancak herkesin soğuktan kaskatı kesildiği, yorgunluktan ve açlıktan bittiği zaman dururdu. Bazen, oğlunu aramaya çıkmış endişeli bir anne görürdük. Tüm gücünü harcamadan, yün eldivenler içindeki elleri buz kesmeden kimse eve gitmek istemezdi.

Okumayı küçük bir köy okulunda öğrenmiştim. Orada öğretmen Elsa Beskow'un nefis *Vill Du Läsa?* ("Okumak İstiyor musun?") kitabını kullanıyordu. Pırıl pırıl gökler, altın rengi kocaman güneş, koyu yeşil ormanlar, mavi göller, kırmızı kır evleri ve, alfabenin harflerini resimlendirmek için, siyah otomobillerle, sarı limonlarla ve kırmızı bisikletlerle dolu çizimleri çocuk ruhumu tam on ikiden yakalamıştı. Güz pusunda bir ağaç görmeyeyim, hâlâ Elsa Beskow'un güçlü sarı ve kırmızı yapraklarla kaplı ağacını hatırlarım. Benim kuşağımdan İsveçlilerin doğa sevgisinin böylesi okul kitaplarından kaynaklandığından eminim.

Kendi başıma okuduğum ilk kitap, A. A. Milne'in *Winnie the Pooh* adlı eseriydi. Oradan Kenneth Grahame'in *The Wind in the Willows*'una geçtim. Kitap okuyucuya bir güven hissi veren düşsel bir dünyayı anlatıyordu.

Yatağımda uzanır, Yüzbaşı W. E. Johns'ın korkusuz İngiliz avcı pilotu *Biggles* hakkındaki kitabını, Richmal Crompton'ın kötü çocuk *Bill*'ini, Jules Verne'in bilim kurgularını, James Fenimore Cooper'ın *"Mohikanların Sonuncusu"* gibi Kızılderili kitaplarını okurdum. Bu arada Karl May'in *Old Shatterhand and Winnetou* ile ilgili kitaplarını, Charles Dickens'ın *Oliver Twist*'ini, Alexandre Dumas'nın *Monte Kristo Kontu* ve *Üç Silahşörler*'ini, Barones Emmuska Orczy'nin *The Scarlet Pimpernel'ini* ve tabii Arap *Binbir Gece Masalları*'ndan derlemeleri de ihmal etmedim. Bütün bu kitaplar sofanın altından çekilen bir kutu biçimindeki yatağımı değiştirip, beni istediğim yere götürecek bir uçan halıya döndürdü. Kötülük ve haksızlıkla savaşarak dünyanın her yerine uçtum. Daha sonraları, büyüdüğümde, bütün bunların hayata heyecanlı bir macera gözüyle bakmama yardım ettiğini fark ettim.

Pazar günleri, eğer uslu oldukları için anne ve babaları tarafından cep harçlığıyla ödüllendirilmişse, film seyretmek için mahallenin çocuklarıyla birlikte yerel sinemaya, Högslandsbiografen'a giderdik. Burada *Gökler Hâkimi Gordon*, *Tarzan* ve *Captain Blood* fantezi gücümüzü pekiştirirdi. Sine-

ma salonuna heyecanlı bir beklenti havası hâkim olurdu. Perde nihayet açıldığında ve şekerleme kâğıtları havaya atıldığında vahşi mutluluk çığlıkları atılırdı.

Heyecan ve günlük hayattan uzaklaşma fırsatı büyüktü. İsveç savaştan kurtulmuştu ama savaş herkesin aklındaydı ve biz çocuklar da büyüklerin ruh halinin etkisi altındaydık.

Sonra birden barış oldu.

Dokuz yaşındaydım ve barış kutlamalarına katılmak için tek başıma Bromma'dan tramvaya binip, kente indim.

Üzerinde Kungstornen, ya da Kralın Kuleleri adlı iki yüksek binanın bulunduğu, Stockholm'ün başlıca caddelerinden Kungsgatan'da mutlu kalabalıklar yürüyor, yukarılardaki pencerelerden beyaz kâğıt parçacıkları ve konfetiler yağıyordu. O sahneyle ilgili anılarım büyük bir rahatlama duygusuyla bağlantılıdır.

Benim için savaş, çocuk aklımla düşündüğüm her şeyin arkasında, karanlık bir fondu. Her gece, savaşın bitmesi ve babamın hayatta kalması için dua ederdim. Çocukken, savaşın gerçek korkunçluklarından pek haberdar değildim. Buna rağmen, bir İsveç gazetesinde, bir Amerikan askerinin kellesini uçurmadan önce, kılıcını muzaffer bir tebessümle kaldırmış Japon askerinin resmini gördüğümü hatırlıyorum. Kurban diz çökmek ve başını eğmek zorunda bırakılmıştı. Bir·çocuğa savaşın acımasızlığını anlatmak için, böylesi bir fotoğraf yeter de artardı.

Oysa babam hayatta kalmıştı; şimdi de savaş sona eriyordu. Belki de rahatlama duygularım dokuz yaşındaki İsveçli erkek ve kız çocukların hissettiğinden daha güçlüydü. Ne de olsa, Bromma'daki sınıf arkadaşlarımdan hiçbirinin aklına barışı kutlamak için kente gitmek gelmemişti.

Temmuz 1945'te Yabancılar Komisyonu'ndan "Bay Carl H. Sihwer, Stopvägen 103, Åkeslund" adresine gönderilmiş bir mektup aldım. Mektup Estoncaydı, ancak zarfta İsveççe tercümesi de vardı. O günlerde dokuz yaşındaki bana gönderilen mesaja göre, İsveç hükümeti benim Sovyet işgalindeki Estonya'ya dönmemi istiyordu.[6] Belki de Yabancılar Komisyonu bu mesajları inançtan çok görev aşkıyla iletmişti. Belki de bu gereğinden iyi niyetli bir yorumdu. Aslına bakılırsa bu mesaj o günlerde hem hükümette, hem de kamuoyunda Sovyetler Birliği ve Baltık sığınmacıları konusundaki görüşü

yansıtıyordu.[7] Annemle babamın bana mektuptan söz ettiklerini hatırlamıyorum. Aslında Estonyalı sığınmacılardan çoğu para vermeden anavatana dönme önerisini reddetti. Savaş sırasında İsveç'e gelen 20.000 Estonyalı sığınmacıdan gönüllü dönenlerin sayısı yüzün altındaydı. Baltıklı sığınmacılar, Stalin'in Sovyetler Birliği hakkında İsveç hükümetinin bilmediklerini, bilmek istemediklerini biliyorlardı.

***

Bromma'dan, İsveç'in güneyinde küçük bir üniversite kenti olan Lund'a taşındık. Mårten çok ünlü ama aynı oranda ürkütücü sanat tarihi profesörü Ragnar Josephson için yazdığı doktora tezini bitirmek istiyordu. Beni Wulff'un özel hazırlık okuluna yerleştiren annem ve babam dans okulunda dans öğrenmem, binicilik okulunda ata binmem ve üniversitenin jimnastik salonu Athemaeum'da eskrim yapmam için yüreklendirdi. Tıpkı benim yaşımdaki çocuklar gibi, ben de kızlara nazik davranmanız gereken, eğilmeniz ve papyon takmanız istenen, Polonez ve vals yapmayı öğrenmek zorunda olduğunuz dans okulundan nefret ediyordum. Ata binmek daha bana göreydi.

Eskrimde biraz yetenekli olduğumu gösterdim. Ama bu yetenek uzun sürmeyecekti. Eskrim hocam, Olimpiyat madalyalı İtalyan usta Garegano dizlerimizi kıçlarımız neredeyse yere değecek kadar büktüğümüz bir duruşu çalışmamızı istedi. Dizlerim ağrıdığından bu pozisyonu beceremedim. Garegano beni yere doğru itince devrilip yere yuvarlandım. Dizlerim çalışmaya direniyordu. Ben eskrim derslerinden vazgeçmek zorunda kalırken, annem de dizlerimi bir doktora göstermeyi düşünür olmuştu.

Wulff'un özel okulundan Lund Katedral Okulu'na başvurdum. Ne var ki daha okula başlayamadan, altı aylığına Stockholm'e döndük. Annemle babam beni Beskowska Skolan'a, Stockholm'ün merkezinde, Hulegården'daki Beskow özel erkek okuluna yazdırdıklarında, on bir yaşındaydım. Bu dönem, hayatımın mutlu bir bölümü oldu. Stockholm'ün varlıklı mahallesi Östermalm'da, Engelbrektsgatan 43 numarada mobilyalı bir daire kiralamıştık. Burası yüksek tavanlı, kartonpiyer süslemeli, bir hizmetçi odası, bir servis koridoru ve duvarları kitap raflarıyla kaplı çekici bir kütüphanesi olan, sı-

cak ve eski moda bir daireydi. Daha o yaşta bile burjuva hayatının örneklerinden keyif alıyordum.

Engelbrektsgatan'ın üst taraflarından, kentin dış mahallelerinden birinden hareket edip Engelbrektsgatan boyunca ilerleyerek Beskowska'nın önünden geçen kahverengi trenin arkasına atlayıp okula gidiyordum. Her hafta sınıfın imla yarışmasını kazanıp, ödül olarak İsveççe öğretmeninin elinden bir çikolata alıyordum. İnsan böylesi başarıları asla unutmuyor.

Adı Condé olan ve Fransız kraliyet ailesinin soyundan gelen müzik öğretmenimiz birinin davranışını beğenmediğinde son derecede öfkelenirdi. Böyle durumlarda, cetvelle parmaklarınızın üzerine vurulması ile öğretmenin defterinde eksi puan almak arasında bir tercih yapmanız gerekirdi.

Yedek teğmen olmasına karşın "Yüzbaşı" olarak bilinen beden eğitimi öğretmenimiz sert davranış karşısında da yakınmadan durmamızı isterdi. Bu arada bize asker gibi yürümeyi, emir almayı da öğretti. Görevi kolay değildi. Öğrencilerden çoğu şımarık veletler, zengin babaların oğulları gibiydi. Bir keresinde sınıf arkadaşlarımdan çoğunun katıldığı bir kavgaya karıştığım için, adım "Boksör" olarak kalmıştı. Çoğundan daha uzun boylu olduğum ve Bromma'da fazlasıyla kavga tecrübesi kazandığım için, zor bir dövüş değildi.

"Yüzbaşı" *At ve Binici* adlı bir oyundan çok hoşlanırdı. Uzun boylu olanların kendilerinden daha küçükleri sırtlarına almaları, ardından da başka bir *At*ın yanına koşarak *Binicisi* ile birlikte jimnastik salonunun sert zeminine düşürmeye çalışmaları gerekiyordu. Benim sorunum, dizlerimin en ufak bir bükmede bile yerlerinden çıkmasıydı. Erkeklik ritüellerinden kurtulmak için bir bahane bulduğumu sanacağından, bunları "Yüzbaşı"ya anlatmadım. Bu yüzden, kötü bir şey olmayacağını umarak, öteki *At*lara doğru dörtnala kalkardım. Genelde, hepimizin sonu sert zemin olurdu. En çok hasar görenler küçük cüsseli olanlar, ya da *Atlar*ın altında kalan *Binicilerdi*.

Hafta sonlarında ve hafta içi akşamlarda kendi yaşıtım erkeklerle birlikte yukarı Engelbrektsgatan taraflarına takılırdım. En sevdiğimiz spor, çitlere tırmanmaktı. Evlerin arka bahçelerini çeviren çitlerin üzerine tırmanır, ya da olabildiği kadar çok gürültü yapmak için, örneğin parke taşların üze-

rinde çember çevirirdik. Bu yöntem, öfkeli bir kapıcıyı evden çıkarıp, peşimize takmak için eşsiz bir yoldu.

Başka alanlarda da, o yaştaki erkek çocuklar için doğal görünecek faaliyetlerimiz vardı. Avlanma alanımız Lill-Jans Ormanı'nı da kapsıyordu. Bir seferinde, Lill-Jans Ormanı'ndaki bir şantiyede, inşaat işçileri tarafından unutulmuş hatırı sayılır miktarda dinamit lokumu bulduk. Yanımızda götürürken bu yeni hazinemizi nasıl saklayacağımızı pek bilemiyorduk. İçimizden biri mahalledeki bir duvarda rastlantı sonucu bir kovuk bulduğumuzu hatırlattı. Bunun üzerine delikli duvarın çevirdiği arka bahçeye gidip dinamitleri kovuğa sakladık.

Birkaç gün sonra yolda polisin Sovyet Temsilciliği'ne saldırıda bulunmayı tasarlayan tehlikeli bir çeteyi aradığını söyleyen birkaç ufaklıkla karşılaştık. O zamana kadar kovuklu duvarın Sovyet Temsilciliği'nin arka bahçesini çevirdiğini fark edememiştik.

Bir süre sokaklardan uzak durduk. Olay da İsveç polisi için gizemini korudu.

Geriye bakınca, dinamiti bulanın Sovyet temsilcilik personeli değil de, İsveç polisi olduğuna dua ediyorum. Aksi halde, İsveç polisinin suçluları bulmak için çok daha yoğun gayret göstereceğinden eminim. Bir polis tutanağında Estonyalı bir sığınmacıyken Stockholm'deki Sovyet Temsilciliği'nin duvarına dinamit yerleştirdiğimin yazılı olması Dışişleri Bakanlığı'na yaptığım başvurunun önünü açmazdı kuşkusuz.

***

Yılın yarısını Stockholm'de geçirdikten sonra yeniden Lund'a dönünce Lund Katedral Okulu'na, yani Katedralskolan'a, ya da halk ağzındaki adıyla Katte'ye başladım. Katte muhtemelen o dönem İsveç'inde öğrencilerinden en fazla beklentisi olan okuldu. Okulun öğrencilerinden bekledikleri herhalde Beskowska'nınkilerden fazlaydı. Kırmızı suratıyla alkollü içkilere olan düşkünlüğünü gösteren coğrafya hocamız her Sovyet Cumhuriyeti'nin nüfusunu yaklaşık olarak değil, kesin sayısıyla bilmemizi, başkentlerin adlarıyla nüfuslarında yanılmamamamızı isterdi. Onun dersleri kâbus gibiydi.

Biyoloji hocamız İsveç'te mevcut bütün hayvanlar ve bütün bitkiler hakkındaki bilimsel özellikleri bilmemizi şart ko-

şardı. Eğer birinin dikkatini derse vermediğini görürse, o kişiyi tehdit ve hakaretle ezerdi. Bir keresinde, içindeki sıvıda ölü bir yılanın muhafaza edildiği bir kavanozu bir anlık bir dalgınlığa düşen bir öğrencinin alnında nasıl kırdığını hâlâ hatırlarım.

İlk Almanca dersinde altmış Almanca sözcük öğrenmemiz istendi. Almanca hakkında en ufak bir bilgisi olmayan birinden böyle bir şey istemek, pek hafife alınır bir talep olamazdı. Bana gelince, İsviçre'de geçirdiğim bir yaz işime yaradı.

Din hocası bizlerden her dersi için beş ilâhi ezberlememizi istedi. Her okul sabahı toplantı salonunda edilen dualar ve söylenen ilâhilerle başlardı. Bu başlangıç da, bir taraftan şarkı söyler gibi yaparken, ilâhinin kıtalarını ezberlemek için küçümsenmeyecek bir fırsattı.

Genel olarak, Katte'de oldukça başarılıydım. İsveççe hocam iyi bir kelime haznesine sahip olduğumu fark etmişti. Kitaplarımla baş başa geçirdiğim bütün o zamanın yararını görüyordum.

Katte'de de sık sık kavga edilirdi. Özellikle korumasız olanlar, yeni öğrencilerdi. Daha büyük bir öğrencinin sapanıyla attığı metal parçasının çıplak bacaklarımı nasıl acıttığını hâlâ hatırlarım. Çok öfkelendim, yumruklarımı sıkarak üzerine atıldım. Yazık ki büyük oğlanın madeni bir kemeri vardı. Şimdi o dövüşün anısına, sonsuza dek bükük kalacak bir parmağım var. Buna benzer başka bir anı da kırılan ön dişlerim. Yeniden çıkmaları için dişlerimin korunması gerektiği söylenmişti. Katte'de adım Long John Silver'a çıkmıştı.

Katte'deki ilk yılımda annem benim adıma İsveç vatandaşlığına başvurdu. İsveç yetkililerinin ifadesiyle, "bir Sovyet Estonya vatandaşı olarak kayıt için başvurmayı ihmâl ettiğimden," o güne kadar vatansız muamelesi görüyordum. Ben yabancı pasaportu almışken, "bir Sovyet Estonya vatandaşı olarak kayıt için başvurmayı ihmal eden" annem de 1941 yılında eski İsveç vatandaşlığını otomatik olarak geri kazanmıştı.

Sadece on bir yaşında olduğum ve İsveç vatandaşı bir anneden doğduğum göz önüne alınırsa, İsveç Adalet Bakanlığı'nın dosyamı büyük bir hevesle incelediğine hükmetmek gerekir. Ülkeye geldikten sonra, İsveç'te oturduğum çeşitli adresler büyük bir titizlikle sıralanmıştı. Lund polisinden hem Kated-

ralskolan, hem de Wulff'un hazırlık okulu yetkilileriyle temasa geçerek ahlâkım ve eğitimimin sonuçları hakkında soruşturma yapmaları isteniyordu.

Ulusal Arşivlerde bulduğum bilgilere göre, Katte'nin müdürü Birger Bjerre beni "okulun giriş sınavından pekiyi dereceyle geçen yetenekli bir çocuk" olarak tanıtıyordu. İsveç yetkililerinin tüm Baltıklıların anavatanlarına dönmelerini "desteklediği" resmen belirtilmesine karşın, Bjerre İsveç vatandaşlığına alınmamı hararetle tavsiye ediyordu. Anlaşılan ciddi dış görüntüsü ve sorun yaratıcılara attığı fırçalara rağmen, Bjerre iyi bir ruha sahipti. Bir keresinde bir öğrencinin yüzüne avuç dolusu bir anahtar destesiyle vurunca, çocuğun suratı kan içinde kalmıştı. Kısacası Bjerre beni sorun kaynaklarından biri olarak görmemiş, kimse de kendimi korumak için birkaç kere kavga ettiğimi bildirmemişti.

Arşivlerden, yetkililerin annemin İsveç vatandaşı olduğu ve İsveçli üvey babamın da beni evlat edinmeyi taahhüt ettiği anlaşılıyor. Böylelikle, on iki yaşında İsveç vatandaşlığına kabul edildim.

Annemin benim adıma İsveç vatandaşlığı için başvurduğunu söyleyip söylemediğini, ya da Mårten'in beni gerçekten evlat edinmek niyetinde olup olmadığını hatırlamıyorum. Tek hatırladığım, durmadan Silver olarak anlaşılan Sihver'den bir gün bıktığım. Okuldan eve dönerken cemaat kayıt bürosuna girdim ve annemle üvey babamın soyadı olan Liljegren adını almama, ya da en azından Sihver-Liljegren çift adını kullanmama izin verilmesini istedim. Mahalle papazı başta tereddütlüydü, özellikle de Mårten beni nüfusuna almadığı için, ama sonunda iki isimli formülü kabul etti. Bu ad değişikliğinin kurallara uygun yapılıp yapılmadığından emin değilim. Ne var ki o günden bu yana kulağa İsveççe gelen Liljegren adını kendine güzel bir mahlas bulmuş bir yazar mutluluğuyla taşıyorum.

***

Lund'da geçirdiğimiz dönemde annem ve Mårten beni Almanya'yı baştan başa kateden bir tren yolculuğuna götürdü. Onlar daha sonra İtalya'ya devam edeceklerdi. Ben İsviçre'nin Basel kentinde, Pfarrer (papaz) Studer adlı Kalvinist bir din adamının yanında kalacaktım. Annem orada biraz Al-

manca öğreneceğimi söylüyordu. Yıl 1949'du. Penceresinden baktığımda, her durakta bir şeyler dilenmek için trenin peşinden koşan çocukları, sıska atların çektiği pullukların ardından yürüyen kadınları görüyordum. Kocaları ya ölmüş, ya da savaşta kaybolmuştu. Bir zamanlar görkemli katedralleri andıran istasyon binaları bombardımanda yerle bir olmuştu. İnsan iskelete dönmüş çatılarından bakınca gökyüzünü görebiliyordu.

Pfarrer Studer Basel'deki yetimhanelerden birinin müfettişiydi. İsviçre köyleri arasında yaptığı yolculuklarda beni de yanına alıyordu. Onun görevi, koruyucu aile yanına verilen çocukların durumunu denetlemekti. Bu şekilde ben de İsviçre köylerinde nasıl bir hayat yaşandığını görme fırsatı buluyordum. Gördüklerim beni pek şaşırtmadı.

Bir gün, eğer beni yanında götürmeyi sürdürürse Pfarrer'e benzin giderlerinin karşılanmayacağının bildirilmesi üzerine gezilerimiz kesildi. Böylesi özel aile gezisi gibi görülecekmiş. İsviçre zihniyeti İsveç'tekinden pek farklı değildi anlaşılan.

Onun yerine, Pfarrer'in çocuklarına okula gidip dönüşlerinde eşlik etmek ve onlara göz kulak olmakla görevlendirildim. Günlerimi Basel sokaklarında uzun yürüyüşlerle, Ren Nehri'nin hızla akan sularında cesaret isteyen yüzmelerle ve gizli gizli sigara içmekle geçirdim. Eve, Katte'ye dönme izni geldiğinde, mutlu oldum.

***

Katte'de beden eğitiminden sorumlu Yüzbaşı Oterdahl eksantrik biriydi. Altın apoletli lacivert üniformasıyla, hayranları yaşlı hanımların gözünde bir ilah gibiydi. Sırtındaki üniforma itfaiyecilerinkindendi. Lund itfaiyesiyle uzaktan yakından ilgili bir görevi olup olmadığı meçhul. En büyük kahramanı 18'inci yüzyılda Ruslarla savaşan ve tıpkı Oterdahl'ınki gibi lacivert bir üniforma giyen XII'nci (Demirbaş) Şarl'dı. Oterdahl okul bahçesinde dövüşen çocuklar görse, izleyicilere katılıp kavgacıları yüreklendirirdi; öteki öğretmenler olanları görmüyormuş gibi davranırdı, çünkü dövüş yasaktı. Mümkün olan her fırsatta sözü XII'nci Şarl'a getirir ve onu örnek almamızı isterdi.

Oterdahl emirlere karşı geldiğimizi, ya da herhangi bir

yanlış davranışta bulunduğumuzu düşündüğünde, eğilmemizi söyler ve eskrim kılıcıyla çıplak kalçalarımızı, en çok acıyacak yerlerimizi kırbaçlardı. Sıçrama beygiri üzerinden zorunlu atlamada sorunlarım olduğundan, kırbaçlanma riski altındayım. Dizlerim yere düşüşüme dayanamıyordu. Tıpkı Beskowska'daki gibi, zayıf bahane olarak görülebilecek bir şeye sığınamazdım. Bu yüzden bütün gücümle sıçrama beygirine doğru koştum, üzerinden uçtum ve sert zemine çakıldım.

"Aferin, oğlum," dedi, görev sırasında yaralansa bile metin davranan insanlardan hoşlanan Oterdahl.

Dizlcrimin grcvleri sıklaştı. Dizkapağım dönüp eklemim her yerinden çıktığında hastanenin yolunu tutup, dizimdeki sıvıyı aldırmak zorunda kalıyordum. Doktor her seferinde "patella çıkığı" sözlerini kullanıyor, ardından hemşirelerden birini dizime koskocaman bir iğne saplayıp içindeki sıvıyı boşaltmakla görevlendiriyordu. Böylesi basit bir müdahale için anestezinin sözü bile edilmezdi. Sonunda, annemle babam bir şey yapmak gerektiğini anladılar.

Lund Üniversite Hastanesi'nde önce bir, sonra da öteki dizimden ameliyat oldum. O günlerde, anestezi için eter kullanılıyordu. İnsan daha ona kadar bile sayamadan rengârenk bir girdabın içine sürüklenir, giderek artan bir hızla dönüp dururdu. Aynı anda bir gümbürtü duyar, ardından da serap görüp midesi bulanırdı. O zamanlar böylesi bir anesteziyle uyumaktansa, en zorlu işkenceleri yeğleyeceğimi düşündüğümü hatırlıyorum.

Ameliyat için kullanılan yöntem oldukça basitti. Ameliyatı yapacak doktorlar dizden aşağıya doğru geniş bir yarık açar, söz konusu tendonu çıkarır, boyunu kısaltır ve öncekinden daha dayanıklı olması umuduyla dizkapağının üzerine yerleştirirlerdi. Bu yöntemi bulan profesör çok ünlü olmuştu. Annemle babam bu yöntemin sorgulanabileceği, ya da en azından başkasından da fikir alınabileceğini hiç düşünmedi. Otoriteye saygı güçlüydü ve tıp doktorları yanılmaz diye bilinirdi. (Yirmi yıl sonra bu ameliyatın izlerini gören bir Fransız doktor başını sallayacak ve bu müdahaleyi tıp eğitimi almış insanlar değil, ancak kasapların yapmış olabileceğini söyleyecekti.)

Birinci ameliyattan sonra ateşim çok yükselince, cerrahlardan biri eline bir alet aldı ve enfeksiyon olup olmadığına

bakmak için yeni kapanmaya başlamış yaramı açtı. Yaptığının ne kadar acıyacağı onu pek kaygılandırmıyordu. Hastalara gösterilen davranış sertti. Bir seferinde, bacağı kesilen orta yaşlı bir adam yakınmış ve acılarını hafifletecek bir şey istemişti.

"Haydi, haydi, Svensson, küçük bir ağrıya dayanmamız gerek," dedi profesör.

Svensson kıvrandı, acıyla döndü ama itiraza cesaret etmedi.

Yüksek ateşim için penisilin kullanılacaktı. Penisilini şırınganın ucundan geçecek kadar yumuşatmak için, hemşirelerin şırıngayı uzun bir koridorun sonundaki sobanın üzerinde ısıtması gerekiyordu. Ardından da yolda soğumasını önlemek amacıyla koşarak odama dönüyor ve yüzlerinde muzaffer bir tebessüm, şırıngayı bacağıma saplıyorlardı.

Bazen tekerlekli sandalyeyle konferans salonuna götürülürdüm. Baş Cerrah ameliyat edilmiş dizlerimi tıp öğrencilerine göstermekten hoşlanıyor, her seferinde de üzerimdeki hastane gömleğini ta çeneme kadar çekiyordu. Her iki cinsten öğrencilerin önünde böylesi mutlak bir çıplaklığın neden gerektiğini hiç anlayamadım. O dönemin görüşüne göre, bir eğitim aleti gibi kullanmadan önce benden izin almak kimsenin aklına gelmiyordu.

Bir süre sonra, içinde yaklaşık yirmi hastanın bulunduğu büyükçe bir koğuşa çıkarıldım. Birinin karısı ziyarete geldiğinde, adamcağızın ziyaretten sonra bir sürü tatsız şakaya katlanması gerekirdi.

"Ee, yumurtaların ağzına kadar dolmuştur, şimdi," gibi takılmalar.

Hastalardan çoğu disk kaymasından yakınan hamallardı. Ameliyattan sonra, idrara çıkmalarını kolaylaştırmak için onlara bira verilirdi. Hastanede çok bira tüketiliyordu.

1950 yılında, hastanede geçirdiğim altı ay –yeniden ameliyat için ikinci kere yattım– boyunca, annem ve Mårten bana halk kütüphanesinden kitaplar getirdiler. Klasiklerden çoğunu sersemlemiş durumda okudum. Aklımda kalan annemle babamın vermek istediği edebiyat bilgisinden çok, neyin iyi edebiyat olduğu konusunda genel bir duyguydu.

Kitaplardan çoğu soylu kahramanlardan, yüksek ideallerden söz ediyordu. Ne var ki o dönemde buluğ çağına erişin-

ce, dikkatim dağılmaya başladı. Hemşireler gözüme kadınlıkla ilgili her şeyi benliklerinde toplayan en ulu varlıklar olarak görünüyordu. Sert kolalı beyaz önlüklerinin altındaki yuvarlak göğüsleri dikkatimi çekiyor, aklım türlü yönlere gidiyordu. Ruh halimi gizlemek söz konusu olduğunda, yatakta yatmak korkunç bir şeydi. Hemşireler bilgiçççe gülümser, ardından da beni soğuk duş için hastane banyosuna gönderirlerdi.

Bu huzursuzlukla başa çıkabilmek için çeşitli oyunlar geliştirdim. Sedyeye yatırılıp röntgen çektirmeye gittiğimde, birinin beni koğuşa döndürmesi için saatlerce koridorda beklememem gerekiyordu. Duvarları iterek sedyeyi nasıl yürüteceğimi, asansörlere nasıl gireceğimi öğrendim. Daha sonra, şaşkın hemşireler beni binanın olmayacak bir katında bulurdu. Onlar için oraya nasıl vardığım anlaşılmaz bir şeydi. Masum gibi davranıyordum ama, böylesi bir oyunu her oynadığımda vicdanım rahatsız oluyordu.

Sonunda, oturmama izin verildi. Sonra, alçılı dizlerimi önüme doğru uzatarak, kendimi itmeyi öğrendim. Bu çabaların sonucunda, kollarım şaşılacak derecede güçlendi. Bu güç, Katte bahçesine döndüğüm zaman yararlı olacaktı.

Okul bahçesinde, insanın kendini koruyabilmesi önemli olabilir. Ama okul bahçesinin dışında, insanı daha büyük sorunlar bekler. İşçi çocukları bizden nefret eder ve bizi kentte gördüklerinde, arkamızdan *Katte-İsa* diye bağırırlardı. (Belki de Hz. İsa'yı sanki ötekilerden üstünmüş gibi davranan ve bu yüzden cezalandırılması gereken birisi gibi görüyorlardı.) O günlerde, Katte öğrencilerinden çoğu kolaylıkla tanınacak okul kasketi giyerdi.

Böylesi tiplerle karşılaşıldığında, tek başına olmamak gerekiyordu. Bir seferinde, bir bisikleti çalacakmış gibi davranan bir çocuğa fazla uzun bakmışım. Beriki abisini çağırdı, o da karanlık bir bulut gibi tepeme çöktü, bütün gücüyle çeneme bir yumruk patlattı. Böylesi bir devle kavgaya tutuşmak söz konusu olamazdı. Hiçbir şey olmamış gibi davrandım. İki kardeşle terbiyeli bir sohbete girişip, küçük bir anlaşmazlık olduğunu söyledim. Böylesi bir durumda en akıllı taktiğin diyalogdan geçtiğini fark etmiştim.

Oradan birlikte ayrıldığımızı hatırlıyorum. İki kardeş yolun büyük bir bölümünde bana eşlik etti. Büyük olanı bana saldırısını kısa bir cümleyle açıkladı:

"Sınıf farkı."

Yeni arkadaşımın duygularını daha yakından tanımak isterdim istemesine ama, kısa süre sonra Stockholm'ün dışında özel bir yatılı okul olan, çalışan sınıfın sorunlarına pek ilgi gösterilmeyen Sigtunaskolan'a gönderilecektim.

Bölüm 4

Washington, DC ve Ohio'da Malabar Çiftliği, 1952-1953.

1952 yılının bir ilkbahar günü, Göteborg'dan İsveç-Amerikan Şirketinin M/S Stockholm adlı gemisine bindim. Mårten İsveç'in Washington Büyükelçiliği'ne Kültür Ataşesi olarak atanmış, benim ailenin yanına gitmeme karar verilmişti. O sırada, Yatılı Sigtuna erkek okulunun birinci sınıfını bitirmiştim. On gün sonra, M/S Stockholm sabah pusunun içinde, New York Limanına giriyordu. Giderek dağılan sis tüllerinin arasından, kentin silueti hayal meyal görünüyor, seyrettiğim Amerikan filmleri sayesinde, gördüklerim bana tanıdık geliyordu. Sanki gerçek dünyadan ayrılıyor, Hollywood filmlerinin düş ülkesine kayıyordum.

Annem ve Mårten Washington'ın Georgetown kısmında, bahçe içinde bir ev tutmuşlardı. Karşımızdaki evde, bütün gün boyunca piyano çalan biri vardı. İnsanlar verandalarında oturmuş, mırıldanarak müziğe eşlik ediyordu. Rahat bir atmosfer vardı. Yandaki evde de bir senatör oturuyor, sabahları gelen bir Cadillac'a binip işe gidiyordu.

Araba kullanmayı öğrenebilmem için, Mårten onu birkaç kere Büyükelçiliğe kadar götürmemi istedi. Otomatik vitesli kocaman bir Oldsmobile almıştı. İkinci eldi ama bej rengi ve siyah tavanıyla harika bir arabaydı. Geçici ehliyet aldığımda, arabayı ödünç kullanmama bile izin vereceklerdi. İsveç'te olsa, on sekiz yaşına gelinceye kadar araba kullanamazdım. Amerika Birleşik Devletleri bana bir sonsuz fırsatlar ülkesi gibi gözüktü. Sigtuna, Lund ve Stockholm'deki hayatım aklıma çok az geliyordu.

Bazen Büyükelçilik personeli, bazı etkinlikler için aileleriyle birlikte Büyükelçiliğe davet edilirdi. Bir keresinde Büyükelçi Erik Boheman'ın memurlarını aktör olarak kullanıp, sahneye birkaç siyasal skeç koyduğunu hatırlıyorum. Kendisi de, İsveç Liberal Parti Başkanı Bertil Ohlin'in rolünü üst-

lenmişti. Ohlin'i kendine örnek aldığı ve Liberal Parti seçimi kazanınca İsveç Dışişleri Bakanı olmayı beklediği açıktı ya, Ohlin seçimi hiç kazanamadı.

Boheman Londra'da büyükelçi olarak geçirdiği kısa bir süreden sonra, selefi Herman Eriksson'un görevinden sağlık nedenleriyle ayrılması üzerine, Washington büyükelçiliğine atanmıştı. Boheman Washington'da on yıl kalacaktı. Bu süre boyunca Dışişleri Bakanı Östen Undén bir kez bile Boheman'la temasa geçmedi, Amerika Birleşik Devletleri ya da Amerikan politikası hakkında tek bir soru sormadı. Denilenlere göre, Undén Amerikan dış politikasının Sovyetler Birliği'ni gereksiz yere tahrik ettiği kanısındaydı. Onun Sovyet dış politikasına yaklaşımı çok daha ılımlıydı.

Undén'in tutumunun Washington'daki politik çevrelerin gözünden kaçtığı düşünülemez. Bütün bunlara rağmen Boheman İkinci Dünya Savaşı sırasındaki İsveç politikası konusunda Washington'ın görüşünü belirleyen kuşkuları azaltmakta ve İsveç'in bağlantısızlık siyasetini inanılır bir biçimde anlatmakta başarılı olmuştu.

Lund'da öğrenci birliği başkanıyken, Mårten'in uluslararası sorunlara eğilecek zamanı olmuştu. Bu yüzden Boheman'ın durumunu anlıyor, anneme ve bana Boheman'ı ne denli beğendiğini anlatıyordu.

Ellili yıllarda İsveç'in Washington Büyükelçiliği'nde görevli diplomatlar birbirleriyle sık görüşürlerdi. Bana kalırsa birbirlerini Amerikalı ya da öteki diplomatları gördüklerinden çok daha fazla görüyorlardı. Bunun nedenlerinden birisi de, İsveç'te benzer toplumsal kökenlerden gelmeleri olabilirdi. İsveç Dışişleri Bakanlığı'ndaki diplomatların dörtte birinden fazlası soylu ailelere, gerisi de üst orta sınıfa mensuptu.

Mårten'in büyükelçilikteki iş arkadaşlarından bazıları Erik von Sydow, Sven Backlund ve Stig Wennerström'dü. Zamanı geldiğinde kendi ülkeleri için, ya da bazen kendi ülkelerine karşı elde ettikleri başarılarla üne kavuşacaklardı. Skandal ve dedikodulara yer ayıran *Washington Confidential* adlı bir dergiye göre, İsveç Büyükelçiliği kendi başına öylesine sıkıcı bir yerdi ki, bu bile başlı başına bir skandaldı. Skandallara bu kadar meraklı olan *Washington Confidential* bile Soğuk Savaş döneminin en kötü ününe sahip casusu Yüzbaşı Stig Wennerström'ün büyükelçilikte çalıştığını, idari yetki-

lilerden birinin bir tavuk çiftliği almak için büyükelçilik fonlarını kendi hesabına geçirdiğini ve diplomatlardan birinin on altı yaşındaki kızının siyah Amerikalı sevgilisiyle kaçtığını atlayacaktı.

Eisenhower 1953 yılında Başkanlığa geldiğinde, ata binmiş kovboyların başkanlık tribünü önünden geçerken nasıl "hurra" diye bağırdıklarını, kementlerini kafalarının üzerinde nasıl çevirdiklerini hatırlıyorum. Eisenhower'ın İsveç asıllı eşi Mamie geniş kitleler içinde en az Ike kadar popülerdi ve en az onun kadar sevilirdi. Kırk yıl sonra, Washington'da Ike'la Mamie'nin torunuyla, büyükannesi hakkında nefis bir kitap yazan Susie'yle tanışacaktım.[8]

En çok istediğim şeyin –muhtemelen Wesslö'den rüya gibi anılarla ayrıldığımdan– çiftçilik yapmak olduğunu söylediğim için, Mårten Ohio'ya, ünlü yazar Louis Bromfield'e (1896-1956) ait çiftliğe gitmemi ayarladı. Çiftliğin adı Malabar Farm idi ve Bromfield çiftliğini aynı adı taşıyan bir kitapta anlatıyordu.[9] Muhtemelen burası Amerika Birleşik Devletleri'nde ekolojik ilkelere göre yönetilen ilk çiftlikti.

Bromfield tarafından "rençper" olarak çalışmak üzere seçilmiş, on altı ve on sekiz yaşları arasında yedi kişiydik. Tek yabancı, bendim. Ötekiler çeşitli eyaletlerden geliyordu. Burada amaç yeni ziraat yöntemleri öğrenmemiz, sonra da bu yöntemleri kendi eyaletlerimizdeki çiftçilere yaymamızdı.

Damı oluklu sacla kaplı bir kulübede kalıyorduk. Kulübenin duvarları pek az giyimli, yuvarlaklıklarıyla fantezilerimizi gıdıklayan çıplak kadın resimleriyle kaplıydı. Günaha girmemizi önlemek için, Teksaslı bir çiftçinin oğlu bize İncil'den uygun bölümler okudu. Geceler sıcaktı. Ağustos böceklerinin gıcırtılarını, kurbağaların yorgun vıraklamalarını dinleyerek uykuya dalardık.

Yapacak birçok iş vardı. Her şeyden önce, tarladan tarlaya geçerek, saman balyalarını bir kamyona yüklememiz gerekiyordu. Bromfield samanları tazeyken samanlığa istiflememizi istediğinden, balyalar ağırdı. Balyaları bağlamak için kullanılan ipler avuçlarımı kesiyor, elimi kanatıp şişiriyordu.

Çoğu çiftçi çocuğu olan iş arkadaşlarım neden sonra iş eldiveni kullanmam gerektiğini söylediler. Bir de, ayağımdaki siyah kent ayakkabılarının yerine daha sağlam pabuçlar edinmenin işe yarayabileceğini eklediler. Her zamanki gibi, ne an-

nemle babam, ne de ben, bana çiftlik hayatına uygun giysiler almayı akıl etmiştik.

Saman balyalarını toplamanın dışında, çiftliklerde çok görülen çeşitli işler de yapıyorduk. Bazen ata biner, inekleri kovalardık. Tavuklar sık ve uzun mısırların arasına girince, onları görebilmek için at sırtında olmak gerekirdi. Eski bir polis atını ödünç aldım ve boş zamanımda da ata binme iznini kopardım. Ormanın sınırı boyunca uzanan otlaklarda dörtnala koşmaya bayılıyordum. Sonunda *Deerfoot* dünyasına gerçekten girmiş gibiydim.

Çiftliğimizdeki kâhyanın adı Butch'tu. Yerel Şerif çağırdığında Şerif Yardımcısı, yakındaki kent hizmetine ihtiyaç duyduğunda da cankurtaran oluyordu. Geçmişte boksörlük de yapmış ve, kendi anlattıklarına bakılırsa, Amerika'nın en ünlü boksörlerine antrenman yaptırmıştı. Kâhya olduğundan, çiftlikte kendine ait bir evi vardı. Boş zamanlarında, evinin bodrumunda ağırlık çalışırdı. Ağırlıkları kaldırırken yanında dururdum, o da karşılığında bana boksör iken yaşadıklarını ve birlikte olduğu kadınları anlatırdı. Bir Yahudi olarak, Katolik bir kadını yatağa atmış olmaktan özellikle gurur duyuyordu. Protestan kız kardeşlerinin tersine, Katolikler iş sırasında elbiselerini çıkartmaktan hoşlanmıyormuş.

Butch inanılmayacak kadar güçlüydü ve teşhir etmekten çekinmediği, etkileyici göğüs kaslarına sahipti. Nadiren gömlek giyerdi; genellikle üzerinde kısacık bir şortla, dev gibi bir traktörü kullanırdı. Uzaktan bakılınca, sadece çıplak göğsü görülürdü. Butch'un kentte hemşireler için açılan kursa katılan nişanlısı iki haftada bir gelir, Butch'un yanında kalırdı. Butch ana yolda, otobüs durağında dikilir, nişanlısını beklerdi. Taşranın bu ücra köşesinde, otobüsün tek yolcusu olan kızcağız indiğinde, Butch tek kelime etmez, eğilip nişanlısını omzuna alırdı.

Kızı bir Taş Devri erkeğinin avını taşıdığı gibi taşırdı. Pazar akşamları onları bir kez daha, el ele otobüs durağına yürürken, mutlulukla gülümser görürdüm.

Butch nişancılığını göstermek için bir keresinde tabancasını çekip, yüz metre ötede, telefon teline tünemiş bir kuşu vurdu. Bu kadar uzaktan bu kadar küçük bir hedefi vurma ihtimali yüzde bir olmalı. Butch benim gözümde her birimiz gibi etten ve kemikten yapılmış bir ademoğlu olmaktan çıkı-

yor, giderek bir Amerikan roman kahramanına dönüşüyordu. Butch'a olan hayranlığımın sınırı yoktu.

1953-1954 öğretim yılında Washington'daki St. Albans Erkek Okulu'na, üçüncü sınıftan yazıldım. St. Albans o zaman –şimdi de öyle– Washington'ın ileri gelen ailelerinin oğulları için kurulmuş bir okuldu. Öğrenci listeleri incelendiğinde, insanın karşısına eski Başkan Yardımcısı Al Gore ve oğulları çıkar. Ceket giyip kravat takmak zorunluydu. Öğle yemeği sırasında büyük sınıflardan bir öğrenci bir konuşma yapar, diğerleri yemeklerini yerlerdi. Hocalar kusursuzdu, üstelik her biri iyi birer pedagogdu. Öğrencilerden beklentiler yüksekti. Ünlü İngilizce hocası Mr. Ruge öğrencilerine seçkin bir İngilizce yazdırıp konuşturmaya tüm yüreğini koymuştu.

Okul Müdürü annemle babama yazdığı mektupta oğullarının "birinci sınıf bir zekâya" sahip olduğunu iddia etti. Böylelikle, St. Albans'ta ikinci yılı da bitirme koşuluyla, Harvard ya da Yale'e kabul edilebilirdim. Annem ve Mårten Amerika'da kalmak isteyip istemediğimi sordular. Buralara yerleşmek ve akademik kariyerlerini burada sürdürmek her ikisine de çekici gelmişti. Sanki neredeyse benim kararım onlarınkini de etkileyecekti. Hayır, dedim. O zamanlar, gerçek bir Amerikan vatandaşı gibi hissedebilmek için çocukluğumu Amerika'da geçirmiş olmam gerektiğine inandığımı hatırlıyorum. Çocukça bir düşünce, işte. Şimdi düşününce, annemle babamın Amerika'da kalmak için beni kandırmaya çalışmamalarına şaşıyorum. Öte yandan, kırk yıl sonra hayatımın en güzel günlerinden bazılarını Washington'da geçireceğimi ve her gün, İsveç Büyükelçiliği'ne giderken St. Albans'ın önünden geçeceğimi bilemezdim.

Annemle babamın İsveç'e dönme kararı vermiş olmalarına da şaşıyorum. Profesör Josephson, Mårten'in niyetlerini sormaya başlamıştı. Mårten İsveç'te akademik kariyer yapmak ister miydi? Mårten kendini baskı altında hissetti ve sonradan pişman olacağı bir karar verdi. Annemle babamın Amerikalı dostlarındaki iyimserlikle Lund akademik çevrelerinin kendi içine dönük taşralılığı arasındaki tezadın Mårten'in sağlığı üzerinde yaman etkisi oldu. Yatağında öldüğünde, başucu masasının üzerinde Raymond Chandler'ın *The Big Sleep* aldı kitabı vardı. Mesajı anlamıştım.

Bölüm 5

Lund ve Stockholm'de öğrencilik. Dışişleri Bakanlığı'nda Ataşe 1960. Tokyo 1961-63. Batı Berlin 1963-66. Yumuşama (Detant) süreci başlıyor.

Liseyi bitirmek için Washington'dan Stigtunaskolan'a döndüm. 1955 yılında üst lise sınavı "studenexamen'i" başarıyla verdim. Ondan sonraki beş yıl kendimi hukuk öğrenimine verirken, arada toplam on sekiz ay sürecek zorunlu askerlik görevimi tamamlamak için üç kere askere gittim. Askerlik görevimi dedemin, daha sonra da annemle Mårten'in çalıştıkları FRA'da yapmak imkânına sahip oldum. FRA'daki görevimiz Sovyet Hava Komutanlığı'nın kullandığı şifreyi kırmak ve Sovyet savaş uçaklarının çevremizdeki rotasını belirlemekti.

İsveç Dışişleri Bakanlığı'na başvurmak için gerekli tecrübeyi kazanmak için bir yaz bir bankada, birkaç ay İsveç'in Paris'teki Ticaret Odası'nda ve yine bir yaz Stockholm'de İsveç Kültürel İlişkiler Enstitüsü'nde çalıştım. Bu arada zamanımın bir bölümünü Stockholm'de *Cecil* ve *Strand*'de, ya da İsveç'in klasik yazlığı Falsterbo'daki eski ve ünlü *Falsterbohus* otelinde dans eden havai Stockholm jet sosyetesiyle geçirdim.

Annem telefon edip Mårten'in öldüğünü söylediğinde, askerlik hizmetimi yapıyordum. Annemi teselli etmek imkânsızdı. Onunla ilgilenmek ve cenaze işlerini tamamlamak için birkaç gün izin aldım.

Annem şoku uzun süre atlatamadı. Mårten'e olan sevgisi onun için güvenli bir yuva olmuştu. Oysa şimdi dışarıya, acımasız dünyaya çıkmak zorundaydı. İhtiyacı olan desteği vermeye çalıştım. Annem eskiden hep Mårten'in ilgilendiği, hayatını kolaylaştıran gündelik ve ekonomik sorunların üstesinden gelmeyi giderek öğrendi.

Annem sonunda kanındaki irade gücünü yeniden kazandı. Elli altı yaşında, editör olarak çalıştığı ünlü yayıncı Bon-

niers tarafından işten çıkarılınca, Alman edebiyatını İsveççeye çevirmeye başladı. Birkaç yıl sonra, İsveç'in en önemli çevirmenlerinden biri olarak gösteriliyordu. Günter Grass, Heinrich Böll ve Elfriede Jelinek gibi Nobel ödüllü yazarlardan yaptığı çevirilerle birçok ödül kazandı.

Grass annemden "en iyi çevirmenim, şimdiye kadar çalıştıklarımın en iyisi, en basit deyimle, harika,"[10] diye söz etmişti. Grass çevirileri gözden geçirmek için çevirmenleriyle düzenli olarak bir araya geldiğinden, bu yüksek bir övgüydü. Bonniers talihliydi.

Annemin başarısının ardında, pek az kişinin farkına vardığı çelik bir irade duruyordu. Mårten'in onu geride bırakıp gitmesinin bıraktığı acılığın gizli bir itici güç olması da muhtemel. Annem birkaç yıl önce öldü. Onu tek özleyen, ben değilim.

Ellili yıllara dönelim. Hukuk eğitimim güçtü. Öğrenci kayıtlarımdan Sigtunaskolan'a gittiğimi görünce, iki profesör beni sınıfta bırakmaya kalktı. Bana ve benim durumumda olanlara verdikleri mesaj, "üst sınıf züppelerinin burada işi yok," olmalıydı. Giyinme tarzımın da yanlış sınıftan geldiğim izlenimine katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Çoğu zaman, düşünmeden de olsa, ceket giyip kravat takıyordum.

Birinci profesörden kurtulmak için Lund'dan kaçtım, bu kez Stockholm'de de aynı şekilde davranan ikinci bir profesörle karşılaştım. Bir sebepten dolayı sınıfta çaktırdığı öğrenciyi sadece bir defa değil, o öğrenci denemekten sıkılıncaya kadar, tekrar tekrar sınıfta bırakmak gibi bir âdeti vardı. Benim hatam, okula geldikten çok kısa bir süre sonra yazılı sınava girmekti. Sınavda başarılı olduğum kesindi ve Profesör'den hiç haber almadığım bir aylık bir süreden sonra, geçip geçmediğimi ve sözlü sınava hazırlanmam gerekip gerekmediğini yazılı olarak sordum. Mektuba bir de, eğer yazılı sınavda başarılı olmamışsam, sözlü sınavı beklemektense, Paris'te Fransızca öğrenmek için Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığım burstan yararlanıp, Fransa'ya gitmek niyetinde olduğumu ekledim.

Mektup Profesör'ü öfkelendirdi. Ben kim olduğumu sanıyordum? Ona soru sormaya cüret eden, üstelik bir de Dışişleri Bakanlığı'nın bursundan bahseden Sigtunaskolan'lı şı-

marık bir zengin çocuğu! İntikamını almak uğruna beni sözlü sınav için aylarca bekletti. Çalışma odasına girdiğimde önümdeki sıranın üzerine sınav defterimi fırlattı.

"Aday," dedi bana, (o günlerde öğrencilere üçüncü şahısta hitap edilirdi.) "Aday bu kadar kısa bir süreden sonra benim konularıma hâkim olacağını düşünmemeli! İyi günler!"

Aldığım kısa cevap bu kadardı. Soru falan sorulmadı. Sınav defterimi aylarca tutmuş ve yazılı sınavımın sonucunu bildirmemişti. Sözlü sınavımda da soru sormak zahmetine girmedi. O dönemde, İsveç üniversitelerinde profesörler herhangi bir yasal sorunla karşılaşmadan, öğrencilerine böyle davranabiliyorlardı. Bunun ötesinde, söz konusu Profesör iktidardaki Sosyal Demokratlar'a çok yakın olduğundan, istediğini yapmak konusunda kendini iki kere yetkili görüyor da olabilirdi.

Kökten bir taktik değişikliğinin gerektiğini anlamıştım. Sonbaharda dersine "yeni öğrenci" olarak yazıldım ve yeni bir girişimde bulunmadan önce bütün bir yıl bekledim. Bu süre içinde birkaç başka dersi tamamlamış olmama rağmen, bütün zamanımı onun konusuna ayırmış gibi yaptım. Yüzümü hatırlamayacağı umuduyla, talihimi denemeye karar verdim. Beni tanımadı ve geçtim. Bu son engeli aşmamış olsaydım, hukuk öğrenimimi tamamlamak ve Dışişleri Bakanlığı'na girmek umutlarım çok zayıflayacaktı.

Üstelik acelem vardı. Annemle babamın diplomat dostları hariciyeye ne kadar erken girersem, başarı ihtimalimin o kadar yüksek olacağını söylüyordu. Ne kadar gençsen, o kadar iyi diyorlardı. Genç olmak, Dışişleri Bakanlığı'na başvuran adayları inceleyen, İsveç toplumunun seçkin üyelerinden oluşan özel Komisyon'unun da hoşuna giderdi.

Yirmi üç yaşında, hukuk eğitimimi tamamlamak üzereyken, Dışişleri Bakanlığı Basın Bölümü'nde geçici bir ek iş buldum. Ne var ki çok kapsamlı güvenlik soruşturması sona erdiğinde, yirmi dördüme gelmiştim. Yönetici çevrelerinden birçok kişinin Rusya'nın hakkı olduğunu düşündükleri bir ülkede, Estonya'da doğduğum için, benimle ilgili güvenlik soruşturmasının son derecede titizlikle yürütülmesi gerekecekti. Bunun dışında hayatımın sadece yarısında, yani on iki yıldan beri İsveç vatandaşıydım. O güne kadar Dışişleri Bakanlığı'na ataları Baltık ülkelerinden gelen hiç kimse girmemişti.

Letonya kökenli bir kişinin diplomat olarak kabul edilmesi için neredeyse yirmi yıl gerekecek, bu da Baltık yanlısı Liberal Parti üyesi Ola Ullsten'in başbakanlığı döneminde gerçekleşecekti.

Güvenlik soruşturmasını 1960 yılında tamamlayıp, birkaç aylığına Basın Bölümü'nde çalıştım. İşim yurtdışındaki diplomatik misyonlarımız için İsveç gazetelerindeki haberleri derlemekti. Çok eğlenceli olan bu iş, Komisyon'un huzuruna çıktığımda da çok işe yarayacaktı.

Annemin, Estonya kökenimin Dışişleri Bakanlığı'na girmemi engelleyeceği kaygısı yersiz çıktı. Adayların kişisel geçmişlerini araştırmakla görevli olan ünlü işadamı Estonya yağtaşı sanayisini iyi bildiğinden, geçmişimi yeterli buldu.

Mårten'le aynı dönemde Washington'daki büyükelçiliğe atanan Erik von Sydow, Dışişleri Bakanlığı'nın Ticaret Bölümü Başkanı olarak Komisyon'un önemli bir üyesiydi. Keskin zekâsı ve zarif tavırlarıyla tanınıyordu. Estonyalı geçmişimden rahatsız olmadı. 1938'de altı aylığına Tallinn'deki İsveç delegasyonuna başkanlık etmiş, bu arada da değişik dönemlerde Estonya Cumhurbaşkanlığı, Estonya Dışişleri Bakanlığı ve Estonya'nın İsveç Büyükelçiliği'ni yapmış olan Dr. Friedrich Akel'in dünya güzeli kızı Lia Akel'le evlenmişti. Erik ve Lia von Sydow Ocak 1940 tarihinde Tallinn'de, beş yıl önce babamla annemin evlendikleri katedralde evlenmişlerdi.

Eylül 1960'ta Dışişleri Bakanlığı'na ataşe olarak kabul edildim.

Yeni ataşeler birkaç hafta sonra Dışişleri Bakanı Östen Undén'in makamına çıkarıldı. Undén, hepimizin elini teker teker sıktı. Kalın lacivert damarlı, olağanüstü büyük elleri olduğunu fark ettim. Herkese aynı soruyu sordu:

"Ataşe evli mi?" diye sordu her birimize. Cevapları bir süre düşünüyormuş gibiydi. Bazıları evet, bazıları da hayır dedi. Bize düşünceli düşünceli baktı. Kısa bir sessizliğin ardından,

"Pekâlâ, bu güzel işte," dedi.

Görüşme sona ermişti. Hafif sohbet Undén'in en sevdiği konulardan değildi.

Genç ataşeler toplantıdan hafifleyerek ayrıldı. Haşin davranışlarıyla kabine arkadaşlarının dizlerini titreten İsveç Dı-

şişleri Bakanı'yla karşılaşmıştık. Bizi İsveç'in tarafsızlık politikası konusunda sınava çekseydi, neler olacağını tahmin etmek pek kolay olmazdı. İçimizde muhtemel bir felâketten kurtulmuş olma duygusu vardı.

Bir süre Bakanlığın konsolosluk bölümünde çalıştıktan sonra, 1961 yılında Tokyo'ya, Büyükelçi Tage Grönwall'in yanına ataşe olarak atandım. Büyükelçi ve eşi Inger bana çok iyi davrandı ve aileden biriymişim gibi muamele etti. Çeşitli gezilerine katılmamı isteyip, insan tanımamı sağladılar. Bir keresinde, özellikle huysuz bir İsveçli yerel yönetim yetkilisinin Büyükelçiliği ziyareti sırasında Grönwall'ın gösterdiği sabra hayran kalmıştım. Adamın ilk şikâyeti, havaalanındaki Japon gümrük memurlarına herhangi bir vatandaş gibi pasaportunu göstermek zorunda bırakılmasıydı. Bunun ardından, Büyükelçilik personelini alay eder gibi gülmekle suçladı. Bunun gibi şeyler. Grönwall ziyaret boyunca artan istimi hafifletmek için bir gününü golf oynamaya ayırdı. Ardından döndü ve tek bir kelime etmeden ziyaretçinin dosyasını *Kaçıklar Klasörü* diye adlandırdığı yeni bir klasöre yerleştirdi.

1963 yılında, Grönwall'ın yerine yumuşak huylu ve felsefe meraklısı Karl Fredrik Almqvist ve eşi Greta atandı. Bu çift de ataşelerine zarif bir sevecenlikle yaklaşan eski ekol İsveç diplomatlarındandı. Almqvist İmparator Hirohito'ya itimatnamesini sunmaya giderken, Müsteşar Sigge Lilliehöök ve benim Büyükelçiye refakat etmemiz istendi. Japon protokolüne göre bizler de İmparator'a takdim edilecektik.

Almqvist İmparator'un beklediği uzun salona alınırken, Lilliehöök ve ben bir paravanın ardında bekleyecektik. Protokol Şefi'ne göre İmparator'un varlığına gerektiğinden daha uzun maruz kalmayacaktık. Bana kalırsa bu, İmparator'un bizim gibi alelade fanilerin varlığına gereksiz yere maruz kalmamasının terbiyelice ifade edilmiş biçimiydi. O dönemde –ve şimdi de– Japonya'da İmparator'a bir ilah gözüyle bakılırdı.

Hirohito sadece ilah değil, aynı zamanda tarihi bir kişilikti ve İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde önemli rol oynamıştı. 9 Ağustos 1945 günü, ikinci atom bombası Nagasaki'ye atıldığında, Hirohito kimseye danışmadan Müttefiklerin Japonya'nın koşulsuz teslim olması talebini kabul etti.

Japon ulusuna radyodan seslenmesi, Japon tarihinde bir ilkti. Müttefiklere karşı fanatikçe ve ölümü küçümseyerek savaşan Japonlar bir anda işgal güçlerinin talimatını gözü kapalı yerine getiren uysal sivillere dönüşmüştü. Binlerce yıllık İmparator'a itaat geleneği olmasa, bu kesin davranış farkı gerçekleşemezdi.

Almqvist'in Fransızca yaptığı konuşmayı uzaktan duyduk. Ardından, Lilliehöök'ü içeriye aldılar. Sonra da sıra bana geldi. İmparator Hirohito uzun salonun dibinde, tahtının önünde duruyordu. Kısa boylu ve bir sopa gibi dimdikti. Törenin bir an önce tamamlanması için, hızla yaklaştım.

Yaklaştıkça, can sıkıcı bir soruna doğru yürüdüğümün farkına vardım. İmparator'un benimle el sıkışıp sıkışmayacağından emin değildim. Alelade insanların ona dokunamayacakları, terzisinin bile ölçüyü uzaktan aldığını biliyorduk. Yanlışlıkla İmparator'un eline dokunan birisinin harakiri yapmak zorunda kaldığını bir yerde okumuştum. Öte yandan, İmparatorluk Protokolü'nde İmparator'un bizlerle el sıkışacağı anlamına gelen -metnin İngilizcesi çok karmaşıktı- bir şeyler de okumuştum ama paravanın ardında tutulduğum için Almqvist ve Lilliehöök'ün ne yaptığını görememiştim.

Protokol İmparator'un önünde derin bir reverans yapmamızı söylemişti. Burada sorun, çok yaklaşırsam Majesteleri İmparator'u devirebileceğimdi. Bu yüzden yapılacak şey, fazla yaklaşmadan derin bir reverans yapmak, ardından da İmparator'un elimi sıkabilmesi için bir adım atmaktı.

İmparatora yaklaştım, biraz kala durdum, derin bir reverans yaptım ve başımı kaldırdım. İmparator bir heykel gibi, hareketsizdi. Elimi sıkmayı arzu ettiğini gösterir en ufak bir işaret yoktu. Ne olursa olsun, bir adım atmaya karar verdim. Harakiri kuralı, protokol kurallarına uymayan yabancılar için geçerli değildir, diye düşündüm. Yine de tümüyle emin değildim. Birden, yüzünde en ufak bir kas kıpırtısı olmadan, İmparator elini uzattı ve Batılı bir tokalaşma gerçekleştirdik. Kurtulmuştum.

Ertesi gün, İmparatorluk maiyetinden birisinin yabancı konuklar için düzenlenen büyük bir davette, yanlışlıkla İmparator'un elini sıktığını duyduk. İmparator adamı yabancı bir konuk sanmıştı. Söylendiğine göre, yabancılarla el sıkışıyordu. Yanlışlığı İmparator yaptığına ve İmparator'un uzat-

tığı eli sıkmamak daha büyük bir gaf olacağına göre, talihsiz görevliye hayatına son vermesine gerek olmadığı bildirildi. Yoksa saray görevlisi suçunun karşılığında harakiri yapmayı çoktan önermişti.

Bana gelince, resmi etkinlikler öncesi iyi hazırlanmayı öğrenmiştim. Daha önce bilgi almam gerekirdi. O zaman, doğaçlamaya ve eğrisinin doğrusuna denk gelmesi için dua etmeye gerek kalmayacaktı.

Tokyo'daki ikinci yılımda, İsveç'e gidip evlenmek için bir hafta izin aldım. O zamanki kurallara göre, müstakbel eşim ve ben evlenmek için Bakanlığın onayına başvurmuştuk. Ben Japonya'ya gitmeden önce tanışmış ve nişanlanmıştık. Nişanlım da Bakanlık'ta çalıştığından, başvurumuz kabul edildi. Ailesi "noblesse oblige –eli açıklık" kavramını harika bir Bohemya kaygısızlığıyla bağdaştırıyordu. Hepsine hayrandım.

1964 yılında, Tokyo'dan Batı Berlin'deki İsveç Başkonsolosluğu'na atandık. Kentin büyük bir bölümü yeniden inşa edilmiş, ancak, Almanya'nın birleşmesini beklerken, Berlin Duvarı'nın yakınındaki büyük alanlar boş bırakılmıştı. Çoğu yerde yıkıntılar olduğu gibi duruyordu. İsveç Başkonsolosluğu Rauchstrasse 25 numarada, İsveç'in eski Berlin Büyükelçiliği sığınağının yıkıntısının karşısındaki bir konaktı. Binamızın kereste işiyle meşgul eski sahibi, evin içini gösterişli ahşap oymalarla süslemişti. Konak çekici bir hedef olmasına rağmen, savaşta bombalanmaktan kurtulan birkaç yapıdan biriydi. Soğuk ve cereyanlıydı. Kışları çoğu zaman palto ve eldivenle çalışmak zorunda kalırdım.

Çevrede hâlâ savaş atmosferi hâkimdi. Hem duvarlar ve dikenli tellerle çevrilmiş kasvetli ve yoksul Doğu Berlin'de, hem de yoğun Batı Alman fonlarıyla desteklenmesine ve göreceli bir bolluk yaşamasına rağmen, Batı Berlin'de karanlık ve uğursuz bir hava vardı.

Batı Berlin'e vardığımızda, Doğu Alman yönetiminin "Anti-faşist koruma barikatı" olarak adlandırmayı sürdürdüğü Berlin Duvarı'nın kenti kuşatması üçüncü yılını doldurmuştu. Sovyet varlığını ve Batı Berlin'in ne denli korumasız olduğunu hatırlatmak için, Sovyet savaş uçakları kentin her iki bölgesinin de üzerinden uçardı.

Misyon başkanı, bizim Berlin'e gelmemizden kısa bir sü-

re sonra Berlin Başkonsolosluğu'na atanan Sven Backlund'du. Birkaç yıl önce, Bakanlığın Basın Bölümünün başındayken, amirim olmuştu. Ellili yılların başında ilk tanıştığımızda, Washington'daki İsveç Büyükelçiliği'nin Basın Danışmanı'ydı. Benim açımdan, kusursuz bir patrondu. Bütün gündelik işleri bana bırakır ama siyasal raporları büyük ölçüde kendine ayırırdı. Başkonsolosluğun en önemli görevi, siyasal görevdi. İsveç Doğu Almanya'yı tanımadığı ve Doğu Berlin'de diplomatik temsilciliğimiz olmadığı için, Doğu Almanya'daki gelişmeleri izleyip rapor etmek İsveç'in Batı Berlin'deki Başkonsolosu'nun göreviydi.

Bir seferinde, konsoloslukla ilgili gündelik bir konuda Backlund'un tavsiyesini isteme yanlışlığını yaptım. Yazılmamış kuralların böylesine çiğnenmesi karşısındaki nasıl sarsıldığını hiç unutmayacağım. Önce, söyleyecek kelime bulamadı. Ardından tekleyen bir araba motorunun çalışmasına benzeyen o ünlü kahkahası geldi.

"Bak, çocuğum, (babalık güdüsü üstün geldiğinde, bana hep 'çocuğum' derdi) bir kere yanlış yapman önemli değil. İnsan yanlışlarından öğrenir."

Backlund duruma uygun bir vecize bulmakta ustaydı.

Konsolosluk'ta sadece iki diplomat vardı; Başkonsolos ve Konsolos. Yirmi sekiz gibi genç bir yaşta, karşılığı Başkâtip olan Konsolosluğa yükseldim. Konsolos unvanı Batı Berlin'de statü ve güç anlamına geliyordu ve "Der Konsul" ile tanışmak için çalışma odama alındıklarında şaşıran, hatta bence düş kırıklığına uğrayan çok kişiyle tanıştım.

Backlund geniş tecrübelerini genç meslektaşıyla paylaşmakta cömert davranırdı. Ayakları çalışma masasının üzerinde, Doğu-Batı ilişkilerini açıklar, siyasal hayatından öyküler anlatırdı.

Backlund İsveç'ten gelen ilginç ziyaretçilerle de tanışmamı isterdi. Bir seferinde beni istikbali çok açık olacağını söylediği genç bir adamla tanıştırmasını unutamam. Gencin adı Ingvar Carlsson'du ve Backlund'un tahmini doğru çıkacaktı. Carlsson daha sonra İsveç Başbakanı oldu.

Berlin Avrupa güvenlik politikası hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen genç bir diplomat için ideal bir yerdi. Berlin yirminci yüzyıl Avrupa tarihini herhangi bir başkentten çok daha ciddi etkilemişti ve iki dünya savaşı da Berlin kaynak-

lıydı. Berlin'de alınan kararlar sonunda 1917 yılında Sovyet devletinin kurulmasına ve Sovyet İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'ya ve Baltık bölgesine yayılmasına neden olmuştu.

Berlin sorunu ve Almanya'nın geleceği konusu neredeyse, 1945 Potsdam Konferansı'ndan[11] bu yana, Doğu-Batı ilişkisindeki her önemli krizin merkezinde olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belli başlı ilk buhran 1948'de Rusların Batı Berlin'e ulaşımı engellemesiyle doğdu. Bu abluka Batı Almanya ve Batı Berlin'de yeni ve özel bir para biriminin, D-Mark'ın kullanılmasına karşı, Sovyetler Birliği'nce atılmış bir adımdı. Berlin ablukası Rusların Mayıs 1949'da geri çekilmeleriyle sona erdi.

Sovyet tutumu Batı'da bir savaş psikozunun yayılmasına, NATO ve Federal Alman Cumhuriyeti'nin kuruluşlarının hızlandırılmasına neden oldu. Sovyetler buna Doğu Almanya'da başka bir devlet, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurarak karşılık verdi. Federal Alman Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılmasından sonra, Sovyetler Birliği de Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurdu.

Soğuk Savaş başlamıştı.

Doğu'yla Batı arasında bir sonraki kriz, Doğu Alman lideri Walter Ulbricht'in 1961'de Berlin Duvarı'nın yapımına karar vermesiyle çıktı.

Bundan birkaç yıl önce, Sovyet Hükümet Başkanı Nikita Kruşçev Batılı güçlerin Batı Berlin'i boşaltmalarını istemiş, yoksa kenti yeniden ablukaya alacakları tehdidini savurmuştu. Sovyet tehditlerinin ve Berlin Duvarı'nın ardındaki en önemli neden Doğu'dan Batı'ya kaçan Doğuluların her gün artan sayısı ve bu göçün Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye atmasıydı.

1961 Berlin krizi, İsveç ve komşularını da dolaylı biçimde etkiledi. Anlaşmazlığın dalgaları, ünlü "Nota Kriziyle" Kuzey bölgesine ulaştı. Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko 30 Ekim 1961 günü Finlandiya'nın Moskova Büyükelçisi'ne bir nota verdi. Bu notaya göre Sovyetler 1948 yılında imzalanan, Sovyetler Birliği ve Finlandiya'yı Alman askeri saldırı tehlikesine karşı koruyan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması gereğince, görüş alışverişini başlatmayı öneriyordu.

Ne var ki Finlandiya'nın becerikli Cumhurbaşkanı Urho Kekkonen, Kruşçev'i Finlandiya'yla Sovyetler Birliği arasın-

da görüş alışverişinin Kuzey bölgesinde gerilimi daha da arttıracağına ikna edince, nota krizi atlatılmış oldu.

Oysa Berlin'in kriz merkezi olarak rolü daha tamamlanmamıştı. Soğuk Savaş, 1962 Küba Füze Krizi'yle doruğa tırmandı. Eldeki kanıtlar Küba'ya Washington'a ulaşabilecek nükleer füzeler yerleştirmeye çalışırken, Kruşçev'in aslında Berlin ve Almanya konusunda elini güçlendirmek istediğini göstermektedir.

Krizin sonucu herkesçe biliniyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği nükleer uçurumun eşiğine vardıklarında, Ruslar geri adım attı ve Küba'daki füzelerini çekti.

Küba krizi insanların aklını başına getirmiş ve her iki tarafta da bir yumuşama politikası yönünde dikkatli adımlara neden olmuştu. Ama aynı zamanda, Ruslar nükleer silahlanmalarını da hızlandırdı. Küba krizi Ruslar için derin bir utanç olmuştu.

Bir Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın Amerika Birleşik Devletleri Birleşmiş Milletler delegasyonundan bir yetkiliye, "Siz Amerikalılar böyle bir şeyi bize asla bir daha yaptıramayacaksınız," dediği anlatılır.

Doğu Almanya'nın Sovyet yumuşama politikasına katkısı, Batı Berlinlilerin 1963 ve 1964 Noel tatillerinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki akrabalarını ziyaret etmelerine izin vermesiyle sınırlı kaldı.

Böylelikle, Batı Berlin'de çalışmaya başladığımda Berlin'in Doğu-Batı ilişkilerinde kilit rol oynadığı, bundan sonra da oynamaya devam edeceği açıktı. Berlin 1964'te hâlâ Avrupa'nın stratejik odağıydı. Avrupa'nın tüm savunma kuruluşlarında, yeni bir dünya savaşına yol açacak krizin nerede çıkacağı tartışılırken, Berlin başrolü oynamayı sürdürüyordu.

Düşüncelerimi sadece Berlin'in tarihi önemi doldurmuyordu tabii. Yapacak gündelik işlerim de vardı. Gündelik görevlerim kolaydı. Arada bir, Doğu Almanya'da başlarını derde sokan İsveçli turistlerle ilgili konuları görüşmek için duvarın öbür tarafına geçip, Doğu Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Konsolosluk Bölümü'nü ziyaret ediyordum. Sabahın erken saati olmasına rağmen, Bölüm yetkilileri her seferinde "ein Cognac schön kaltgestellt," bir kadeh soğuk konyak öne-

rirdi. Karşımdakilerin birer kadeh içmeye can attıklarından kuşkulandığım için, ikramı geri çeviremezdim.

Doğu Alman bürokratları son derecede yardımcı ve naziktı. İdeolojik açıdan en duru olanları bile Batılılarla temas kurmak istiyordu ve İsveç, Doğu'da beğenilen bir ülkeydi.

Bazen Konsolosluğun idari yetkilisinin görevini üstlenmem ve şöhreti kötü yerleri ziyaret edip paralarını kaptıran İsveçli turistlerin sorunlarıyla ilgilenmem gerekirdi. Bu konuda iki yardımcım vardı; Konsolosluğun neşeli ve iri yapılı şoförleri, Bussacker ve Jeschke. Bazen kafası iyice dumanlı bir İsveçli şiddete başvurur, büromda tutulması güçleşirdi. Böyle durumlarda Bussacker adamcağızın yakasına yapışır, eğer adam gibi oturmazsa dişlerini yutturacağını anlatırdı. Bu yöntem hep işe yaradı.

Bussacker ve Jeschke Alman askerleri olarak ta Stalingrad'a kadar yayan gitmiş, yayan dönmüştü. Bussacker bir müttefik hava saldırısından sonra İsveç Büyükelçiliği'nin çatısında çıkan yangının söndürülmesine yardım etmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Berlin'de bulunmuş eksantrik İsveç diplomatları hakkında sayısız öyküsü vardı. Sık sık başıma geldiği gibi, sabah Konsolosluğa gelirken kravat takmayı unutmuşsam, Bussacker kolunun üzerine özenle sıraladığı kravatlarıyla odama gelirdi. Bu konuda tek kelime etmedik ama bana kalırsa, kravat takmayı unutmakla seleflerimden bazılarının geleneğini sürdürmüş oluyordum.

Bussacker beni bir yere götürürken, anlattığı hikâyeyi dinleyip dinlemediğime bakmak için arkasına dönerdi. Araba kullanma tarzı endişelere neden oldu. Direksiyonu tıpkı bir atın dizginlerini tutuyormuş gibi kavrıyor ve her seferinde debriyaj pedalına yarım basıyordu. Bu şekilde bir sürü resmi araba hasar gördü. Hem Bussacker hem de Jeschke "g"lerin "j" gibi söylendiği özel Berlin lehçesi konuşur ve Gustav adının harflerini söylerken, "Jott wie in Justav" derlerdi.

Batılı ülkelerin çoğu gibi, İsveç de Doğu Almanya'yı, ya da Doğu Alman yetkililerinin dediği gibi, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni resmen tanımadığı için, İsveçli diplomatların Doğu Alman gümrükçülerinin pasaportlarına vize damgası vurmasına izin vermemeleri bekleniyordu. İsveç Ticaret Bakanlığı'nı temsilen Konsolosluk'ta ticaret konularıyla ilgile-

nen bir arkadaşımız diplomat sayılmıyordu. Böylelikle Doğu Almanların pasaportuna vize işlemelerine bir itirazı olmuyor ve hiçbir sorunla karşılaşmadan Leipzig'deki yıllık ticaret fuarına gidebiliyordu.

Bir keresinde, herhangi bir nedenle Leipzig'e gidemeyeceği için, Stockholm'den onun yerine fuara gitme talimatı aldım.

Sorunu çözmek için, Charlie Denetim Noktası'nın (o dönemde, Batı Berlin de dahil olmak üzere tüm Berlin Dört Müttefikin, yani Amerika Birleşik Devletleri'nin, Britanya'nın, Fransa'nın ve Sovyetler Birliği'nin denetimi altındaydı) iki yanındaki nöbetçilere pasaportumu her zamanki gibi gösterdim ve Doğu Almanların Demokratik Alman Cumhuriyeti topraklarında yolculuk edebilmek için şart koştukları vizeyi almadan yola devam edip, Leipzig'e ulaştım. Leipzig'e vardığımda, garsonlardan biri bu yıl İsveç Konsolosu'nun da ilk kez fuara geleceğinden haberim olup olmadığımı sordu. Benden söz ettiğini hemen anladım. Bu, Doğu Alman yetkililerinin fuara gittiğimden haberdar oldukları ve mesajı Leipzig'deki restoran çalışanlarına çoktan ilettikleri anlamına geliyordu. Doğu Alman kanunlarına karşı gelmiş olmama rağmen, sorun çıkarmamayı yeğlemişlerdi. Öte yandan, orada bulunmam gelecekte İsveç'in tanınmasının ilk adımı olarak da görülebilirdi. Muhtemelen konuya öyle yaklaştılar. On birinci bölüm haklı olduklarını gösterecektir.

Bazen, Batı Berlin Belediye Başkanı Willy Brandt birkaç yardımcısı ve arkadaşıyla Backlund'u ziyarete gediğinde, Başkonsolosun Pücklerstrasse'deki ikametgâhına davet edildiğim oluyordu. Böylesi buluşmalar kahkahalarla ve güzel fıkralarla süslenmiş, gürültülü toplantılardı. Brandt ve Backlund iyi anlaşırdı. Bu toplantılarda birkaç şişe viski içilirdi.

"Viski önemli bir diplomatik araçtır. Viski dilleri çözer ve insan bir sürü ilginç şey duyar," derdi Sven bana. Ardından, "buradaki tek sorun, sonra anlatılanları hatırlayamaman," diye eklerdi, kişner gibi tipik kahkahası ve mutlu bakışlarıyla.

Brandt ve Backlund baş başa kaldıklarında, daha ciddi konular konuştukları da olurdu.

Amerikalıların 1961'de Berlin Duvarı'nın inşasını önleyememiş olmaları Brandt'ın gözlerini iyice açmıştı. Anılarında, Duvar'ın dikilmesiyle iki Almanya'nın sadece Amerika Birle-

şik Devletleri'nin desteğiyle birleşemeyeceğini, bunun iki süper güç arasında bir gevşeme (detant) politikası sayesinde ve Sovyetler Birliği'nin işbirliğiyle gerçekleşeceğini fark ettiğini anlatır.

İyi de, yumuşama süreci nasıl başlatılacaktı?

Brandt ve Backlund bu konuyu sadece ikisinin katıldığı toplantılarda tartıştı. Sonunda Backlund 6 Haziran 1966 günü, İsveç'in ulusal bayramı nedeniyle Başkonsolosluk ikametgâhının bahçesinde verilen resepsiyonda, Sovyetlerin Doğu Berlin Büyükelçisi Pyotr Abrasimov ile Brandt'ı çimenlerin üzerinde tanıştırdı.

Çoğu kişi bu karşılaşmayı Doğu'yla Batı arasındaki yumuşamanın başlangıcı olarak görür. Brandt Backlund'la tartıştığı "Ostpolitik" yaklaşımını daha sonra, Dışişleri Bakanı olduğu 1966-1969 döneminde ve Şansölye olarak gerçekleştirecekti.

Berlin'deki Başkonsolosluğun iki numarasında halefim olan, daha sonra İsveç'in Belgrat Büyükelçiliği'ne getirilen Lars-Göran Engfeldt *Yirminci Yüzyılda İsveç Diplomatik Profilleri'nde*[12] şunları yazar:

"Elimizde olan bilgilere göre, aracılığını Sven'in yaptığı bu ilk temasın Alman sorununa bakış açısını değiştirdiğine ve Berlin konusunda Dört Devlet arasındaki görüşmelerde daha elle tutulur sonuçlar doğurduğuna kuşku yoktur. Nereden bakılırsa bakılsın, böyle bir rolün bir İsveçli diplomat tarafından oynanmış olması, kolay görülecek şeylerden değildir."

Yirmi üç yıl sonra, Doğu Berlin Büyükelçisi olarak detant politikasının Sovyet İmparatorluğu'nun çözülmesine ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasına nasıl katkıda bulunduğunu görecektim.

Batı Berlin'de iki yıl geçirdikten sonra, 1966 yılında Stockholm'e döndüm ve Bakanlığın Hukuk Bölümü'nde görevlendirildim.

Bölüm 6

Nobel kutlamaları 1966. Yunan askeri cuntası. Yunanistan dosyası Strazburg'da, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda.

10 Aralık 1966 günü frakımı giymiş, beyaz papyon kravatımı takmış olarak, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi İsrailli Shmuel Agnon'un şölen konuşmasını okumak için Stockholm Vilâyet Sarayı'nda, parıltılı kişilerden oluşan bir kalabalığın ve yüz binlerce televizyon izleyicisinin karşısında duruyordum. Edebiyat ödülünü Nelly Sachs'la paylaşan Agnon, Nobel'i "Çok derin ve belirgin anlatım sanatı ve Yahudi halkının hayatından aldığı motifler" ile kazanmıştı. Birkaç metre önümde Kral VI'ncı Gustaf Adolf, Kraliyet ailesinin üyeleri ve daha önce Nobel kazanmış kişilerle oturuyordu.

Her Nobel töreninden önce, İsveç Dışişleri Bakanlığı her Nobel Ödül Sahibi'ne gündelik konularında yardımcı olması için genç bir diplomat görevlendirir. Ben de Agnon'la ilgilenmek ve mutlu olması için elimden geleni yapmakla görevlendirildim. Agnon'la görevlendirilmemin nedeni onun Almanca konuşması, benim de Almanca konuşulan bir ülkeden yeni dönmüş olmamdı. Oysa Agnon kalabalıkta Almanca konuşmayı reddedecekti. Üstelik, İngilizce de konuşmuyordu. Bu yüzden, konuşmasını İngilizce okumama karar verildi.

Yanımdaki bir koltukta oturan Agnon başta durumundan oldukça memnun görünüyordu. Kürsüyü bana bırakmadan önce İbranice bir iki şey söylemişti. Görevime iyice hazırlanabilmek için konuşmayı Stockholm'de yüksek sesle okuduğum Britanya Kültür Ataşesi tatmin olmuştu. Duayla sona eren, şiirsel bir konuşmaydı.[13]

Konuşmayı okumaya başladım ve Agnon'un niyetlerini yansıtacağını umarak bütün yüreğimi, tüm ruhumu verdim.

Birden resmi giyimli biri karşıma dikiliverdi. Sanki beni bir konuda uyarmak istiyormuş gibi, kollarını birer değirmen kanadı gibi sallıyordu. Bir yerlerde korkunç bir yanlışlık olmalıydı.

Ne yapmalıydım? Agnon'un görkemli ve şiirsel konuşmasını yarıda kesip sahneden inmek ve adama neler olup bittiğini sormak imkânsızdı. Yoksa sesim duyulmuyor muydu? Ağzımı mikrofona daha da yaklaştırdım. Uzaktaki hoparlörlerden gelen sesimi rahatça duyabiliyordum. Ses ile ilgili bir sorun olamayacağını düşündüm.

Smokinli hâlâ önümdeydi ama, Tanrı'ya şükürler olsun, televizyon kameralarının çekim alanının dışında duruyordu. Sanki "Hayır, hayır, kes!" demek ister gibi, kollarını çılgınca sallamayı sürdürüyordu.

Agnon endişelenmeye başladı. Bu genç diplomat konuşmasını ne hale getirmişti? Dudaklarım kurudukça kurudu. İnsanlar dudaklarımın birbirine nasıl yapıştığını duyuyor olabilir miydi? İçimi bir alev kasıp kavuruyordu. Artık Nobel kutlamalarının en önemli anını bir felâkete döndürdüğümden, hem de bunu bütün dünyanın gözü önünde yaptığımdan emindim.

Mutlak kurtarıcı olan ölüme özlemle bakarak, konuşmanın son cümlelerini okudum:

"Sözlerime son vermeden önce, kısa bir duayı tekrarlamak istiyorum: Her kim ki bilgelere bilgelik ve krallara kurtuluş getirir, senin bilgeliğini sınırsız arttırsın ve kralını yüceltsin. Onun çağında Yehuda İskaryot kurtulsun ve İsrail güven içinde yaşasın. Zion'a bir kurtarıcı gelsin ve yeryüzü üstünde yaşayan herkes için bilgiyle ve neşeyle dolsun ve insanlar barışı yaşasın. Bütün bunlar Tanrı'nın iradesi olsun. Amin."

Alkışların farkında olmadan, yarı bilinçsiz kürsüden ayrıldım ve işkencecimi aramaya başladım.

"Majesteleri duyamadı!" dedi, sarayın işgüzar bir üyesi olduğu sonradan ortaya çıkacak olan adam.

VI'ncı Gustaf Adolf'un ağır işittiğini herkes bilirdi. Ancak konuşmacının mikrofonunda parazit olacağından, Kral'ın oturduğu yere hoparlör yerleştirmek mümkün değildi. Böylesi durumlara alışık olan Majesteleri bu sefer de daha önceden eline verilen metni sükûnet içinde okuyordu. Karşımdakine böylesi şiirsel bir metni bağırarak okuyamayacağımı söyledim. Pek ikna olmuşa benzemiyordu.

Bir süre sonra, annem sayesinde tanıdığım, İsveç'in en

önemli şairi ve İsveç Akademisi üyesi Erik Lindegren'i buldum. Bana göre hayli cömert kelimelerle konuşmamı övdü, Agnon'un konuşması için tam gerekli ses tonunu kullandığımı söyledi. O anda duymak isteyeceğim şeyleri söylüyordu: konuşmama ara vermediğim için sevinmiştim.

Bu olay beni gelecekte, insanlar karşısında zor duruma düşebileceğim günlere karşı sertleştirecekti. İnsanın yüzünden bir şey belli etmemesi gerek. Gergin olduğunuzu gösterirseniz, karşınızdakileri de sinirlendirmeye başlarsınız. Sadece yapacağınızın en iyisini yapmaya çalışmalısınız.

Agnon daha İsveç'e gelmeden, İsrail Büyükelçiliği'ne çağrıldım. Görevimi çok önemli gördüklerini anlamamı istiyorlardı. Hiçbir yanlışa meydan verilmemeliydi. Agnon'a bir çeşit ulusal aziz gibi baktıkları belliydi. Bizzat Agnon da Samuel Peygamber'in soyundan geldiğini iddia ettiğinden, pek de haksız sayılmazlardı. Üstelik, Agnon'un Nobel Ödülü alması, İsrail devletinin büyüklüğünün tescili anlamına da geliyor, Büyükelçilik'te herkes Agnon'a hayranlıkla karışık, büyük bir saygı gösteriyordu.

Agnon'la ilk karşılaşmamızda, kendi ailesi de dahil herkesin onun korkunç öfke patlamalarından korktuğunu anladım. Nedendir bilinmez, kısa zamanda iyi arkadaş olduk. Eşimle birlikte paratoner vazifesi gördüğümüz anlaşılınca, bütün aile rahat bir nefes aldı. Arada bir, bir paratonere ihtiyaç olduğu kısa sürede belli oldu. Agnon'u ödül töreni için Konser Salonu'na götürmek üzere Grand Hotel'deki süitine geldiğimde, bütün aileyi umutsuzluk içinde buldum. Agnon'un gözlerinde şimşekler çakıyordu. Giymesi gereken smokin gömleği bumburuşuk olmuş, yere fırlatılmıştı. Ailenin giderek daha da öfkelenen ulusal anıta gömleğini giydirmekte başarısız olduğunu görebiliyor, Agnon'u öfke içinde gömleğinin üzerinde tepinirken gözümün önüne getirebiliyordum.

Agnon güneş batmadan tıraş olmasını ve hazırlanmasını yasaklayan dini kurallara uymakta ısrar ettiği için, geç kalacaktık. Konser Salonu'na zamanında varabilmek için, limuzinimize polis eskortu istedim, ardından da soruna el attım. Güçlükle de olsa, Agnon'a gömleği giydirmeyi başardım. Odaya derin bir sükûnet indi. Agnon arabada da pilli bir tıraş makinesiyle tıraş oldu. Motosikletli polisler sirenlerini açmış, otomobilimize refakat ediyordu. Agnon'un gördüklerinden mem-

nun olduğu belliydi; olanları bir saygı ifadesi olarak alıyordu.

Podyumda oturmuş, ödülünü bekleyen Agnon'un durumdan hoşnut olduğu açıktı. İncecik ve güzel Nelly Sachs'ı bir bakışla bile onurlandırmadı. Birden, Agnon'un gömleğinin bükülmeye başladığını gördüm. Gömleğin eteği pantolonundan kurtulup, balon gibi şişmeye koyuldu. Bir an için, sanki havalanacak ve podyumun üzerinde süzülecek gibi oldu. Yine de yer çekimi kanunu beklenen etkisini gösterince, Agnon Majesteleri Kral VI'ncı Gustaf Adolf'un elinden ödülünü almayı başardı.

İsveç Akademisi'nin Golden Peace restoranında verdiği öğle yemeğinde Agnon'a eşlik ettim. Akademi üyeleri sıkıntılı görünüyordu. Agnon'un isteğiyle sadece *koşer* yemekler sunuldu. Kimse Agnon'la Almanca konuşmak istemedi, konuşmadı. Agnon yemeğe duayla başlanmasında ısrar etti. Duayı ağırbaşlı bir sessizlik izledi. Bana sanki Agnon'u biraz eksantrik buluyorlarmış gibi geldi. Agnon da ötekilerin ruh halini anlamıştı. Duasını bitirdiğinde Akademi üyelerinin taşlaşmış yüzlerine baktı. Gözlerinde bir pırıltıyla, "Sizler için de dua ettim," dedi.

***

Sven Backlund güç politikasıyla ilgilenmeme neden olmuştu. Bu yüzden, Bakanlığın Siyaset Bölümü'nde çalışmayı tercih ederdim. Ancak sonunda, Bakanlığın Hukuk Bölümü'nde bulunmanın yararlarını görebildim. Bölümün başında Love Kellberg bulunuyordu. Benim gözümde, babam gibiydi. İnanılmaz çalışma kapasitesine ve en karmaşık yasal sorunları sükûnetle ve ders verir gibi incelemesine hayrandım. Kellberg ve iş arkadaşları Hukuk Bölümü'nün iş yükü ve sıkı disiplinini telafi etmek için muzipliklere ve şakalara başvururdu.

Bir keresinde, Kellberg'in bürosunun dışında, koridordayken yüksek kahkahalar ve boğuk gümbürtüler duyup odaya girince, Hukuk Bölümü'nün başkanını, yardımcısını ve beş iş arkadaşını yerde, kahkaha nöbetleriyle sarsılır buldum. Gördüklerimin açıklaması, Kazak dansı yapmaya çalıştıkları, ama dengelerini kaybedip yere yuvarlandıklarıydı.

Hukuk Bölümü'nde çalışırken eşimden boşandım. Hâlâ

pek tutucu Dışişleri Bakanlığı'ndaki ilk boşanmalardan biriydi ama altmışların başkaldırıcı dalgaları, küçük ürpertiler olarak Bakanlığa ulaşacak, birçok iş arkadaşım bizi izleyecekti.

Kellberg, İsveç ve Norveç'teki yerli Sami nüfusu ve ren geyiklerinin sınır ötesi göçüyle ilgili konularda Norveç'le yapılan görüşmeler için beni kişisel yardımcısı olarak görevlendirdi. Bunun anlamı, İsveç'in kuzeyinde Sami köylerini ziyaret etmek demekti. Bir keresinde, Bakanlığın gözlemcisi olarak Sami Meclisi Sametinget'e gönderildim; böylesi bir diplomatik misyon ilk kez gerçekleşiyordu. Samilerin hakları için mücadele ederken, İsveç Hükümeti'ni Strazburg'daki İnsan Hakları Komisyonu'na şikâyet edecekleri söyleniyordu. Hukuk Bölümü'nde insan haklarıyla ilgilendiğimden, Kellberg gidip Samilerin niyetini anlamaya çalışmamı istemiş olacaktı.

Karşılaştığım Samiler öfkelerini ses yükseltmeden ifade etti. Kişisel kanım, isteklerinin çoğunda haklı olduklarıydı. Kendilerine ayırımcılık uygulandığını düşünüyor, başlangıcı bilinmeyen zamanlardan beri ren geyiklerini otlattıkları çayırları, balık avladıkları suları kaybetmek istemiyorlardı. Samiler, İsveçlilerin buralara ayak basmasından çok önce kuzeydeki geniş topraklara yerleşen ilk ırktı. Samilerle Amerikan yerlilerinin Amerika'da karşılaştıkları davranışlar arasında benzerlikler olsa da, İsveç'te Samilerle hiç savaşılmadı. Savaş yerine, bürokrasinin ve yönetim kararnamelerinin de yardımıyla, Samileri sürekli olarak marjinalleştirdik.

İsveç'teki Samiler barışçı ve anlayışlı davrandıkları için, İsveç yetkilileri kendilerini talihli saymalı. Başka ülkede olsa, bu şartlar arlında merkezi otoriteye karşı silahlı bir ayaklanma tehlikesi yüksek olurdu.[14]

***

Sonunda, yeni görevler de alacaktım. 21 Nisan 1967'de, Yunanistan'da bir askeri cunta iktidarı ele aldı. İsveç o yılın sonbaharında, Danimarka, Norveç ve daha sonra Hollanda ile birlikte Yunanistan'ı Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na şikâyet etti. Başvuran ülkelerin hükümetleri bu konuyla kendi dışişleri bakanlıklarının hukuk bölümlerini görevlendirdi.

Kellberg Strazburg Komisyonu'nun karşısına İsveç Hükümeti'nin temsilcisi, ya da Komisyon terminolojisine göre "ajanı" olarak çıktı. Komisyon'daki oturumlar için dosyanın hazırlanmasında beni özel yardımcısı olarak seçti. Heyecanlı bir dönem başlıyordu. Kuzeyli kardeşlerimizle yoğun bir işbirliğine girdik. Kanıtları ve iddiaları gözden geçirmek amacıyla sık sık Oslo'da, ya da Kopenhag'da buluşuyorduk. Kellberg ve Norveç Dışişleri Bakanlığı Hukuk Bölümü'nün başı Jens Evensen Kuzeyin Vikingleri gibi yiyip içen, onlar gibi küfreden iri yarı, güçlü kuvvetli adamlardı. Keskin zekâya ve son derecede zengin ve güçlü bir mizah anlayışına sahiptiler. Hayat iştahları sınırsız görünüyordu. Ziyaretlerimiz sırasında Strazburg'da şarap ve Alsace lahanası tüketimi gözle görülür derecede artıyordu.

Evensen insanı sarsacak kadar çekici sekreterine otelinde bir şey yazdırırken, açık pencerenin önünde oturur, ilkbahar güneşi sayesinde yüzünün yanıp esmerleşeceğini umardı. Bir süre sonra kızaran koskocaman yüzü otel penceresinde fener gibi görünürdü.

Kellberg de akıntıya karşı kürek çekenlerdendi. Otelden Komisyon Merkezi'ne olan yürüyüşlerini zayıflama çabasına dönüştürmüştü. Mayıs güneşi sıcak sıcak ışısa ve dünyayı ısıtsa da, üzerinde hep kalın bir kazak ve bir de yağmurluk olurdu. Bir de bavulunda 20 kiloluk adli literatürle, kırklı yıllarda Varşova'dan aldığı ve kötü niyetlilerin dedikodusuna göre tek sahip olduğu kostümü taşıyordu. Üstelik, kimse Kellberg'e yardım edemezdi. Yağmurluğunun altında su gibi terler, böylelikle zayıflayacağını sanırdı. Aslında, birlikte epey eğlenmiştik.

Daha sonra ülkesinin Adalet Bakanı olacak parlak bir Danimarkalı hukukçuyla, Ole Espersen'le birlikte, derlediğimiz işkence ifadelerini gözden geçirmek görevini almıştık. Kopenhag'da bir otel odasında, topladığımız malzemeyi okuyarak haftalar geçirdim. Espersen arada bir uğrar, çalışmam hakkında yorumlar yapardı. Böylesi malzeme karşısında farklı tepkiler vardır. Benim tepkim, sakin öfkeydi. Tanıklarımızın anlattıkları sahneler belleğime kazılı kaldı. Tanıklarımızın her birinin adını ve geçirdiği işkenceleri hâlâ hatırlıyorum.

Kuzey delegasyonlarının Komisyon'u işkencenin askeri

cunta döneminde gündelik uygulamalardan, yani sistemli olduğu konusunda ikna etme görevini çalışmaktan yılmayan Evensen yürütüyordu. Umudumuz, askeri rejimin İnsan Hakları Konvansiyonu'nu ihlâl ettiğini kanıtlamak, böylelikle Yunanistan'ı politikasını değiştirmeye, ya da Avrupa Konseyi'nden ayrılmaya zorlamaktı.

Oturumlar çok kez dramatik geçiyordu. Tanıklarımız içinde en öne çıkanlardan birisi, o dönemde İsveç'te sürgün olarak yaşayan eski Yunan Başbakanı Andreas Papandreu, askeri darbenin siyasal açısını çok güzel açıklamıştı ama, daha önemsiz bir konuda yalan tanıklık yaptığı ortaya çıkacaktı. Bir başka tanık da Yunanistan'ın Stockholm Büyükelçiliği'ne gitti. Komisyonun önünde işkence gördüğünü söylemesi için Kuzeyli diplomatları kendisine tabanca çekmekle suçladı. Bu trajikomik olayı düzenleyen Yunan servisler başarılarıyla gururlanmış ve bu korkunç saçmalığı cunta ve Yunan ulusu için büyük bir propaganda zaferi olarak görmüştü. Aslında yaptıkları, bu tanığın sıla hasretinden yararlanmak ve tanıklıktan vazgeçmesi için rüşvet ve tehdide başvurmaktı.

Bir keresinde, tanıklarımızdan biri ona işkence yapanı tanıdı. Komisyonun huzurunda cuntayı savunan Yunan delegasyonunun "teknik danışman" adı altında getirdiği acımasız görünüşlü bir adamdı. Sonradan Atina'da, Bubulinas Caddesi'ndeki polis merkezinin basın bürosunu yönettiği ve, bir sürü ifadeye göre, polisin hoşlanmadığı gazetecilere yapılan işkencelere özel bir hevesle katıldığı ortaya çıkacaktı.

Yunan diplomatlarının kendilerini sadece cuntanın hizmetine vermeleri değil, tanınmış işkencecilerin yardımını kabul etmeleri karşısındaki şaşkınlığımız hiç dinmeyecekti.

Yapılan açıklamalardan birisi, Yunan diplomatların Yunan ulusunun onurunu koruduklarına inanmasıydı. Böylelikle şiddet yanlısı bir askeri cuntayı da savunuyor olmalarının hiç önemi yoktu. Bu bağlamda, "objektif gerçek" karşısında "ulusal gerçek" kavramını kullanmak kabul edilirdi. İsveç'in Yunan asıllı yazarlarının en ünlülerinden birisi olan Theodor Kallifatides *Den grymma freden*[15] adlı kitabında, "Bir Yunanlının ne zaman doğru söylediğini anlamak, Kıyamet Günü'nün tarihini kestirmek kadar güçtür," der.

Yunan diplomatların, Dışişleri Bakanlığı'ndaki işlerini

korumak kaygısında oldukları da belliydi. Cuntayı protesto etmek için işlerinden ayrılanların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu.

Komisyon sunulan belgeleri titizlikle inceledikten sonra, nihayet Yunanistan'ın İnsan Hakları Konvansiyonu'nu ciddi biçimde ihlâl ettiği sonucuna vardı. Bu incelemenin dışında Komisyon Bubulinas polis merkezinde bir baskın inceleme yapmış, tanıkların anlattıklarını doğrulayan kanıtlar bulmuştu.

Yunan delegasyonu, Komisyonun suçlu kararı almasını önlemek için ne gerekiyorsa yaptı. Tanıkların Strazburg'a gitmeleri engellendi, sahte belgeler hazırlandı, Yunan delegasyonu ısrarla yalanlarını sürdürüp, cuntanın insan haklarını ihlâl ettiğini kabullenmedi. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Aralık 1969'da Paris'te yaptığı biraz kargaşalı bir toplantının ardından, Yunanistan Avrupa Konseyi'nden ayrılmak zorunda kaldı. Kuzey ülkelerinin Yunanistan'ın Konsey üyeliğini askıya almak yeterli kanıt topladığını anlayınca, Yunan cuntası Konsey'den kendi iradesiyle ayrılmayı yeğledi. Yunanistan'ın artık Avrupa'da demokrasi ve insan hakları ilkelerini yüceltmeyi hedefleyen bir örgütün üyesi olmadığı anlamına gelen bu günü kutlamak için, ülkede ulusal bayram ilan edildi.

Başlangıçta, Komisyon ülkesi üyelerden bazıları Yunanistan'ın Konsey üyeliğiyle ilgili kararı geciktirmek istemişti. Ne var ki Bakanlar Komitesi'nin toplanmasından kısa süre önce *Sunday Times* gazetesinde[16] yayımlanan işkence ifadeleriyle sarsılan kamuoyu birden harekete geçti. Böylece bu hükümetler de İskandinav yönetimlerinin benimsediği yolu desteklemeyi seçti. İfadeleri *Sunday Times*'a kimin sızdırdığı hâlâ iyi korunan bir sır; böyle kalması belki de daha iyi.

Buradaki başarımızı tanıkları, işkence ve kötü muameleyle ilgili tanık ifadelerini Yunanistan dışına kaçıran, ya da Komisyon'un önüne çıkmak cesaretini göstererek kendilerini ve ailelerini cuntanın nefretine hedef kılan kahraman Yunanlılara borçluyuz. İçlerinden çoğunun başı ciddi dertlere girdi. Kimileri İsveç ya da Norveç'ten sığınma hakkı aldı. Bir keresinde, Oslo'nun Fornebu havaalanına gitmekte olan bir kadın tanığa eşlik ettim. Pasaportu sahteydi ama pasaport polisiyle konuşmamdan sonra, iyi karşılandı ve ülkeye girmesi-

ne izin verildi. Jens Evensen pasaport polisini kadının gelişinden bizzat haberdar etmişti. O günlerde, işler böyle yürüyordu. Böylesi bir bürokratik yaklaşımın bugün de başarılı olup olamayacağını merak ederim.

Bakanlar Komitesi'nin toplantısından aklımda kalan, İsveç Dışişleri Bakanı Torsten Nilsson'un renkli ve bağımsız danışmanı Jean-Christophe Öberg'in toplantının çok önemli bir anında, "Sadece Bakanlar" oturumunun kapısını zorlayıp girmesiydi. Sonradan anlattığına göre, Öberg dil konusunda daha yetenekli meslektaşlarının Torsten Nilsson'u kandıracaklarından korkmuştu. Nilsson'un İngilizcesi pek iyi değildi. Öberg'in kaygılarının aşırı olduğu anlaşıldı. Odaya girdiğinde, Torsten Nilsson'u biri İngilizce olan iki sözcüğü ısrarla tekrarlar buldu:

"Second nokta, second nokta!!" diyordu Nilsson, aynı zamanda da kalın işaret parmağını söz konusu paragrafa bastırarak.

Mesajı son derecede açıktı. Yunan cuntasının Avrupa Konseyi'nden atılması gerekiyordu.

***

Avrupa kamuoyunu Yunan cuntası karşısında harekete geçirmek ve insan hakları ihlâllerini göz önüne sermek işini hem alenen, hem de perde arkasında yapan iki kişi, Yunan vatandaşı Maria Becket ile Amerikalı James Becket'ti. İki sıradan insanın Avrupa demokrasisi ve insan hakları konusunda bu kadar kilit rol oynadığı çok az görülür. O dönemde Cenevre'de oturan bu çiftin, Avrupa Konseyi'ni cunta Yunanistan'ında insan hakları ihlâlleri yapıldığına inandırmak için çalışan Kuzey ülkelerine yaptıkları katkı, terazinin dengesinin başarısızlıktan başarıya doğru değişmesini sağladı. Yunan Dışişleri Bakanı Pipinellis Avrupa Konseyi toplantısından öfkeyle çıkarken, bekleyen Maria Becket'e rastlamış ve, "Bütün bunlar senin yüzünden," demişti.

Ben şahsen Maria ve James Becket'e çok şey borçluyum. Umarım bir gün Yunan tarihinin o dramatik sürecindeki dikkat çekici başarılar bir belgesele konu olur. O gün gelene kadar demokrasi ilkelerine bağlılıkları karşısında saygıyla eğiliyor ve bana verdikleri esin için teşekkür ediyorum.

***

Avrupa Konseyi'nde Yunan dosyası üzerinde çalışırken, Kellberg ve Evensen sürgündeki Yunanlılarla buluşup, Yunanistan'da demokrasinin kaldırılması ve insan hakları ihlâlleri konusunda İnsan Hakları Komisyonu önünde tanıklık yapmayı kabul edip etmeyeceklerini anlamamı istediler. Hepsi de bana Yunanistan içindeki direnişi örgütlemek için birleştirici bir lider gerektiğini söylediler. İçlerinden çoğu bu iş için en uygun kişi olarak eski Eğitim Bakanı Yorgo Mylonas'ın adını verdi. Rejimin gözünde bir tehdit olarak görülen Mylonas tutuklanmış, sürekli polis gözetimi altında tutulması için Ege Denizi'ndeki Amorgos Adası'na idari sürgüne gönderilmişti.

Yunanlı dostlarım bir gün Mylonas'ı Amorgos'tan kaçırmaya çalıştıklarını açtılar. Onlara yardım eder miydim?

Hiç tereddütsüz kabul ettim. Ancak operasyon hakkında bir şeyler sızarsa, adımı tekrarlamayacağına söz vermesi gerekiyordu. Dışişleri Bakanlığı'ndaki üstlerime hiçbir şey söyleyemezdim tabii. Bu operasyona kapılmanın tüm sorumluluğu bende kalmalıydı.

Birinci denemede İtalya'dan bir yelkenliyle yola çıkıp, Ege Denizi'nde, Amorgos'a geçmeye çalıştık. Messina Boğazı'na girdiğimiz gece, teknenin motoru bozuldu. Yelkenlerimiz de çürük çıktı. Basmaya çalıştığımızda yelkenler parçalanıp, dağıldılar. Bu arada, fırtına da bastırdı. Yakınımızdan dev gibi gemiler geçiyordu. Silyon fenerlerimiz yanmadığı için bizi görmelerine imkân yoktu. Böylesi bir durumda, herkesin moralini düzeltmek için elimizdeki birkaç kutu birayı bir tepsiye yerleştirdim ve deneyimli bir uşak gibi, törenle ikrama başladım. Şansımız varmış. Dev gibi bir gemi yelkenliye toslamak üzereyken, bir polis motoru bizi son dakikada kurtardı. Yedekte bir limana çekildik ve denizcilik konusundaki beceriksizliğimiz yüzünden iyi bir azar işittik.

Bu denemeden sonra, arkadaşlarım operasyonu biraz daha dikkatle hazırladılar. Bu seferki plan, hızlı bir motor gerektiriyordu. Mylonas günde iki kez karakola gidip görünmek zorundaydı. Bir adamı, kurtarıcılardan birini, elinde belirli bir kitapla gördüğünde işareti alacak, akşam imzasından sonra da kayalardan inip, önceden belirlenmiş buluşma noktasına varacaktı. Böylelikle sabah imzasına kadar on iki saatlik bir vakti kalmış oluyordu. Arkadaşları daha sonra Türkiye kıyısında, Bodrum adındaki küçük bir sayfiye yerine geçe-

ceklerdi. Ben de Bodrum'da olacak ve Mylonas'ın Türkiye ve Avrupa'dan rahatça geçmesini sağlayacaktım.

İnsanların o dönemdeki genel havadan bu kadar çok etkilenmelerini, aynı dönemde Amerika'nın Vietnam, Orta ve Latin Amerika'daki politikalarından bu denli sarsıldığını bugün anlamak güç olur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin politikaları hakkında, benim kuşağımdakilerin çoğu gibi, eleştiride bulunamayacak kadar az şey biliyordum. Yunanistan'a gelince, askeri cuntanın insan hakları konusundaki suçlarının ayrıntılarından bile haberdardım. Okuduğum bütün korkunç işkence öykülerinin, işkence kurbanları ve Yunan muhalefetiyle ilişkilerimin üzerimde derin bir etki bıraktığından eminim.

Daha dikkatli bir devlet memuru, böylesi bir operasyonun açıkça görünen risklerini taşımak istemeyecektir. İşler bir yerde ters giderse Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmaya ve her şeyi kendi irademle yaptığımı açıklamaya hazırdım. Buna rağmen, içimden bir ses Dışişleri Bakanı Torsten Nilsson'un planlarımdan haberdar olduğunu ve en azından sessiz desteğini aldığımı söylüyordu.

1969 yılının Eylül ayının ortalarında izin istedim ve Büyük Efes Oteli'nde bir oda tuttuğum İzmir'e uçtum. Türk topraklarına ilk kez ayak basıyordum. Gece göğü açıktı, yıldız doluydu ve İzmir tepelerindeki evlerin ışıkları parıldıyordu. Minarelerden çevreye ahenkli bir dua çağrısı yayıldı. Bu dua otelde durmadan çalan Frank Sinatra'nın "Strangers in the Night" adlı şarkısına karıştı.

Ertesi sabah, Mylonas ve arkadaşlarını getirmek için büyük bir Amerikan arabası kiralamak istedim. Kiralama şirketinin enerjik temsilcisi beni soru yağmuruna tutarak, yalnız olduğum belliyken neden büyük bir otomobile gerek duyduğumu anlamaya çalıştı. Şirket elinde hazır bekleyen Volkswagen'ı öneriyordu. Daha ufak bir araba, öyle diyordu temsilci, çoğu bakımdan daha iyiydi. Şirketin elinde önerilen Volkswagen'dan başka araba olmadığını anlayınca, daha fazla kuşku uyandırmamak için kabul etmek zorunda kaldım.

Bodrum yolunda tıpkı İsveç'te, Vårmland'da yoldan karşıya geçen bir musun fütursuzluğuyla karşıdan karşıya hayata hiçbir değer vermediğini göstererek geçen bir deveye çarp-

maktan güç kurtuldum. Devenin birkaç adım ardından, sağa sola bakmadan hayvanı güden ufak tefek bir adam göründü. Küçük kervana çarpmaya birkaç santim kalmışken, lastik gıcırtıları içinde durmayı başardım. İsveç'teki sirk çadırlarının dışında, bir deveyle ilk karşılaşmamdı. İnsanın Türkiye'de her an beklenmedik bir şeylerin olmasına kısa sürede alıştığını gördüm.

Kiralık arabam çalışmayı birkaç kere reddetti. Kısacası, durumum başlangıçta tahmin etmediğim kadar maceralı bir hale geldi. Birkaç gün sonra bulduğum minicik atölyedeki "usta", otomobili yedek parça ısmarlamak yerine becerisiyle onardı.

Bodrum'da, çimento üzerine dikilmiş ve oda adı altında kiralanan birkaç kulübeden oluşan, Halikarnas adında küçük bir otel buldum. O günlerde turistlere sunacak fazla bir şeyi olmayan, küçük ve sakin bir liman olan Bodrum, şimdi artık İstanbul jet sosyetesi ve turistler için olmazsa olmaz bir yer oldu. (Limanın yakınında, Halikarnas Oteli'nin bulunduğu yerde, bugün Akdeniz bölgesinin en büyük diskosuna rastlamak mümkün.) Benim için önemli olanı, otelin denize yakınlığıydı. Arkadaşlarımın ertesi sabah erken gelmelerini bekliyor ve kıyıya yaklaşır yaklaşmaz onlarla temas kurmak istiyordum.

Arkadaşlarım gecikti. Hiçbir gelişme olmadan günler geçti. Arada bir Bodrum merkez postanesine gidip Cenevre'deki bir aracıya telefon ediyor, ondan son durumu öğreniyordum. Konuşmalarımızın banda alındığına inandığından, dolaylı yollardan konuşmaya çalışıyordu. Operasyonun teknik sorunlar ve hava muhalefeti yüzünden geciktiğini ima etti.

Durumum giderek dayanılmaz oluyor, otel personeli Bodrum'da ne aradığımı merak ediyordu. O dönemde çevrede görülebilecek fazla yer de yoktu. En sadık turist bile iki günden fazla kalmak için geçerli bahane bulamazdı. Kasaba polisi ne zaman gelip soru sormaya başlayacaktı? Ya Mylonas'ı geldiğinde tutuklarlarsa? Türk güvenlik örgütlerinin Mylonas'ı yoğun bir sorgulamadan geçirip, gerisin geri Yunanlı meslektaşlarına yollamalarından korkuyordum.

Zaman geçerken bunları ve daha birçok başka şeyi düşündüm. Küçük kulübem çok sıcaktı; kırk dereceye yakın bir sıcak vardı. Leş gibi kokan kanalizasyon, sivrisinekleri sürekli

saldırıya geçiriyordu. Her sabah alacakaranlıkta, hemen harekete hazır bir şekilde uyanıyordum.

Bir gece yüzümü sivrisinek kovucu bir sıvıyla ovaladım. Ertesi gün aynaya baktığımda, yüzüme yanlışlıkla tentürdiyot sürdüğümü görüp, dehşete kapıldım. Bir pancar gibi, kıpkırmızı olmuştum. "Savaş boyalarını sürmüş bir Kızılderili" gibiydim ve kimseye görünmeden sıvışmaya kalksam iyice dikkat çekeceğimin farkındaydım. Hiç James Bond gibi değilsin, dedim kendi kendime.

Çevreye âşık olmuş hafif çatlak bir turist görüntüsü çizebilmek için kısa gezilere çıkmaya başladım. Arkadaşlarım ve Mylonas'ın ben yokken gelmemeleri için dua ediyordum. Aslında, Antik Çağ'ın Halikarnas'ı olan Bodrum'un tarih meraklılarına sunacak çok şeyi vardı.

Tarihin babası Herodot, İ.Ö. 4'üncü yüzyılda burada yaşamıştı. Dünyanın yedi harikasından biri, Kral Mausoleus'un İ.S. 300 yıllarında yapılan dev kabri de buradaydı. Büyük İskender ordularını buraya kadar getirmiş, biraz gayret ve Halikarnas'ın tahttan indirilmiş prensesi Ada'nın yardımıyla kenti ele geçirmişti. Bir de bir zamanlar St. Petrus adıyla anılan, Haçlılardan kalma romantik bir kale vardı. İster karadan bakılsın, ister denizden, kale hâlâ Bodrum'un görüntüsüne egemendir. Bodrum'a gelen karayolunun son tepesinin üzerinden bakınca, beyaz badanalı evlerin ve Ege Denizi'nin yoğun mavisinin büyüleyici manzarasıyla karşılaşırsınız.

Haçlı şövalyeleri Mausoleus'un depremde yıkılmış kabrinin taşlarını alarak, on beşinci yüzyılın başlarında kaleyi yapmaya başladılar. Bodrum, Latince Petronium adının Anadolucasıdır.

Bir keresinde, Bodrum'da gezinirken iyi korunmuş bir amfi tiyatroyla karşılaştığımı hatırlıyorum. Nöbetçisi yoktu ve kısmen otların ve çalıların altında kalmıştı. Tiyatronun ortasında kapkara bir kumaşa sarınmış şaşkın bir kadın duruyordu. Yüksek sesle bir şeyler söyledi. Belki görünmez bir topluluğa bir şeyler okuyor, ya da Antik Çağ'ın tanrılarına dua ediyordu.

Bodrum'a âşık oldum ve mümkünse bir gün buraya dönmeye karar verdim.

Böylece iki hafta geçti.

Bir sabah saat altıda, otele bir Yunanlı geldi. Çok uzun

boyluydu, kocaman bir sakalı vardı ve tanınmış bir aktöre benziyordu. Kalabalığa karışıp kaybolacak birine benzer yanı yoktu. Sonunda Yunanistan'ın birçok zengin armatöründen birinin oğlu çıktı. Adı Elias Kulukundakis olan bu adam Mylonas'ın damadıydı. Cuntadan gerçekten nefret ettiği için bu maceraya hiç düşünmeden girmişti. Elias arkadaşlarıyla Amargos'a vardıkları andan itibaren her şeyin yolunda gittiğini anlattı. Mylonas şu anda Bodrum rıhtımına bağlı teknenin içindeydi.

"Ne dersin," dedi Elias, "Türk gümrük memurlarının uyanmasını bekleyelim mi, yoksa gümrük formalitelerine boş mu verelim?"

Gümrük işlemlerine dalmamanın daha iyi olacağı cevabını verdim. Gümrükçülerin Mylonas karşısında nasıl bir tutum takınacaklarını bilmiyorduk.

Gidip arabayı aldım ve limana doğru gittim. Yunan teknesi oradaydı. Sabırsızca bekledim ama gelen giden olmadı. Bu şaşkın Yunanlılar ne yapıyordu? Kendi kendime İsveççe küfrettim. Sonradan anlattıklarına göre mürettebat tekneyi kimin geri götüreceği gibi bir sürü şey sormuş. Bu arada Türk gümrükçüler uyandı ve Yunan teknesini görmeye gitti.

Uzun tartışmalar çıktı. Ardından da iyi niyetli kahkahalar. Ondan sonra, uzun boylu Elias'la Yunanlı bir yolculuk arkadaşının ortasında, yüzü solgun ama toparlanmış Mylonas göründü. Arabaya bindiğimizde Mylonas Türk polis memurlarının pasaportlarında neden Yunan çıkış damgası olmadığını sorduğunu anlattı. Yunanlılar omuzlarını silkmiş ve, "Yunanlıları bilirsiniz işte," deyivermişlerdi.

Duyduğum kahkahaların nedeni buydu. Türk gümrük yetkilileri bu açıklamayı yeterli bulmuş ve Mylonas'ın pasaportuna giriş damgasını basmışlardı. Mylonas'ı Türkiye'den çıkarmak benim işim olduğundan, pasaportunun damgalanması beni çok rahatlattı.

Hayatımın daha sonraki dönemlerinde, Türk gümrük görevlilerinin davranışının, Türk halkının Yunanlılara karşı tutumunun, sempati ve hoşgörüsünün tipik örneği olduğunu anlayacaktım. Omuzlar kaldırılıp "Ne bekliyordun ki? Yunanlı, işte," deniyordu.

Mylonas'ı İzmir'de Büyük Efes Oteli'ne yerleştirdikten sonra, ona bir çift ayakkabı almak için dışarı çıktım. Üzerin-

de koyu renk, kusursuz bir kostüm bulunan Mylonas, Amorgos Adası'nın engebeli arazisiyle başa çıkmak için kahverengi ve ağır botlar giymişti. İnsanlar onun görünüşünde bir tuhaflık olduğunu görebilirlerdi.

Mylonas keyifli bir yol arkadaşı çıktı. Sakin ve ölçülüydü ve benimle kusursuz bir Oxford İngilizcesiyle konuşuyordu. İyi dost olduk ve onu hiçbir sorunla karşılaşmadan İstanbul havaalanında pasaport ve gümrük kontrolünden geçirip, Cenevre'ye kadar götürmeyi başardım.

Mylonas'ın başarılı kaçışı daha sonra, 9 Ekin 1969 tarihli *Herald Tribune* gazetesinde, *"İtalyan gençleri eski Yunan Bakan'ın hapisten kaçmasına yardım etti"* başlıklı bir makalede, ancak gerçek isimler verilmeksizin anlatılacaktı. 17 Ekim'de *Time* dergisi *"LBJ'in küçük yavrusu Yunanistan"* adlı bir yazı yayımlayacak, İtalyan dergisi *Espresso* da 12 Ekim tarihinde *"Yunanistan'da Macera"* adlı altında bir makale basacaktı. Makaleyi yazan, derginin dediğine göre operasyona katılan İtalyan gazetecisi Mario Scialoja'ydı. Bana kalırsa birisi böyle bir reklâm için gerçekle biraz oynamış olmalıydı.

Time dergisindeki başlık Amorgos Adası'nda kendilerine turist süsü veren dostlarımın kendilerini tanıtmak ve Mylonas'a kaçmaya hazırlanmanın zamanı geldiği mesajını vermek için ellerinde Eric Goldman'ın Lyndon B. Johnson'la ilgili bir kitap taşıdıklarına değiniyordu.[17]

Yunan cuntası haberleri alınca küplere bindi ve tüm siyasal tutukluların daha sıkı gözlenmeleri için talimat vermekle yetinmeyerek, tutukluların adalardan alınıp iyice içerideki yerleşim merkezlerine gönderilmelerini istedi.

Yunanlı dostlarım benim de karıştığım bu ve buna benzer maceralarla ilgili bilgileri daha sonra İsveç Dışişleri Bakanı olacak Sten Andersson'a sızdırdılar. Güzel bir öyküyü daha da süslemekten çekinmeyen Sten, *Suların en sakininde* adlı kitabında benden "Kızıl Farekulağı" olarak söz eder. Kitapta konuyla ilgili bölüm "Gizli polis izlerken" adını taşıyor. Bu konuya daha sonra döneceğim.

Mylonas kaçıp güvenli bir yere ulaştıktan sonra Yunan muhalefetinin cunta karşısında birleşmesi gereğinden söz eden birkaç açıklama yaptı. Ardından sessizlik. Mylonas kof çıkmış, ancak Yunan sığınmacı çevrelerinde, muhalefetin birleşmesi bilinci daha da güçlenmeye başlamıştı. Bana ge-

lince, ben İsveç Sosyal Demokratları'nın yardımcı olacağına inanıyordum. Sosyal Demokrat Parti o güne kadar sadece kendi ideolojik yaklaşımlarını paylaşan Yunanlılarla temas kurmuştu. İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin Yunanistan'daki bütün siyasal akımların temsilcileriyle ilişkiye geçmeye ikna edilmesi gerektiği kanısındaydım. Bu imkânı araştırırken, İsveç'in Paris'teki OECD delegasyonuna atandım.

Bölüm 7

Paris 1970 – 75. Yunanistan'a bağlılık sürüyor.

Paris'te, bir meslektaşımın dairesini devraldım. Victor Hugo Caddesinin üzerinde, Étoile meydanına, Napoléon'un zaferlerini yüceltmek için dikilmişken, Paris'in mimari merkezi oluveren harika Arc de Triomphe'a yakındı. Balkondan bakınca, Arc de Triomphe'u görebiliyordum. Geceleri projektörlerle aydınlanıyor ve büyülü görünüyordu.

Apartmanın arka tarafı, Paris'in en varlıklı ailelerinin oturduğu Foch Caddesi üzerindeki apartmanların hizmetli ve personel bölümlerine bakardı. Camdan bakınca, siyah ve beyaz üniformalar giymiş vekilharçların, garson ve hizmetlilerin akşamları aydınlanan pencerelerin arasında canlı adımlarla gidiş gelişlerini görürdüm. Sürekli olarak davetler ve üzerleri yiyecek ve bardaklarla dolu, ardı arkası kesilmez tepsiler olurdu.

O çevrelere girip çıkan insanlarla tanıştıktan sonra, davetlerden bir iki tanesine katıldım. Böylesi durumlarda, öteki konukların beni nazik bir biçimde sorguya çektiklerinin farkındaydım. Bu sorguların amacı, İsveç'te bir şatom olup olmadığını, soylu bir aileden gelip gelmediğimi, ya da en azından inanılmaz bir servetim bulunup bulunmadığını anlayabilmekti. Verdiğim cevapların sonunda, bana ayrılacak zamana değmeyeceğimi hemen anlıyorlardı.

Paris'e yıllar önce, ama bambaşka koşullarla gelmiştim. 1954 yazı, bütün Avrupa'yı otostopla geçip, Paris'e vardığım bir mevsimdi. On sekiz yaşındaydım ve bu ünlü kenti görmek istiyordum. Annemle babam hâlâ Amerika'daydı. Cep harçlığım kısıtlıydı. Lund Hastanesi'ne kan bağışlayarak 15 Kron almıştım ve biriktirdiğim parayla birlikte tüm servetim 80 Kron'du. Bunun anlamı, barınmak ve doymak için fazla paramın olmadığıydı.

Almanya geçişimden, beni arabasına alan orta yaşlı bir Alman'ı hatırlıyorum. Otomobilini Frankfurt havaalanını

çevreleyen, yeni yapılmış yüksek çitin önünde durdurdu. Sadece uçaklara bakarak, orada yarım saat kadar kaldı. Sonra bana dönüp, Avrupalıların Almanlar hakkında ne düşündüklerini sordu. Çoğunun Almanları "tüchtig –yetenekli" bulduğunu, sıkı çalışıp başarılı oldukları kanısında olduklarını söyledim. Cevabımdan çok memnun oldu. Anlaşılan, Nazilik veya İkinci Dünya Savaşı hakkında bir şeyler söyleyeceğimden çekinmişti.

Bir başka gün, Paris yolundayken, akşamın geç saatlerinde, gideceğim yolun oldukça uzağında, tarlaların ortasında arabadan indirildim. Görünürde tek bir otomobil yoktu ve motor sesi de duyulmuyordu. Çevre son derecede sakin ve huzurluydu. Kuşlar bile ötmeyi kesmişlerdi. Tuhaf, dünyanın sonu gibi bir duyguydu. Bir süre, yolun kenarında bir tarlada uyumak zorunda kalacağımı düşündüm.

Sonunda bir çiftliğe rastlayana kadar köy yolunda yürüdüm. Okul Fransızcamla, çiftçiye durumumu anlattım. Beriki güldü. Alman işgali sırasında bir iki Almanca kelime öğrenmişti. "Kuhe Essen," yani inek yemeğinde uyuyabileceğimi söyledi. Ağıldaki saman, demek istiyordu. Ama önce, mutfağa gidip karısına bana yiyecek bir şeyler vermesini söylemem gerekiyordu. Söz dinler bir karısı vardı. Sadece mutfak kapısına dikilip, "votre mari (kocanız) ..." dememe kalmadan, yağda yumurta kızartmaya ve bütün otostop yolculuğumda eşini yiyemeyeceğim güzellikte bir yemek hazırlamaya girişti.

Samanların üzerinde harika bir uyku çektim. Ertesi sabah uyandığımda, midemde bir hareket hissettim. Üç dört kedi yavrusu beni oyun alanları olarak kullanıyordu. Çiftçinin karısının mutfakta hazırladığı harika kahvaltıyı yedikten sonra, içim Fransız sevgisiyle dolu olarak Paris'e vardım. Kenti bir gün ve bir gece süren uzun ve yorucu yürüyüşlerle tanımaya çalıştım.

Paris gerçekten de düşlediğim kadar görkemli ve heyecan vericiydi. Bundan on yıl önce, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında, Hitler kenti Müttefiklerin eline bırakmaktansa, Nazi işgali altındaki Paris'in son Alman komutanı Dietrich von Choltitz'e kenti yakıp yıkmasını söylemiş, Choltitz ise Hitler'in buyruğuna karşı çıkma cesareti göstermeyle kalmayıp, Fransız Direnişi'yle ateşkes antlaşmasına varmıştı.

Choltitz'i bu kararın en iyi seçim olduğuna ikna eden insanların en önemlilerden biri, İsveç'in Fransa Konsolosu Raoul Nordling'di. Choltitz, Nordling'in tavsiyesine uydu ve kente hiç dokunmadan Paris'i 25 Ağustos 1945'te General Philippe Leclerc'e teslim etti. Bu karar tarihte kişisel inisiyatif ve sabırlı diplomasinin istenen sonuca varmada etkili olduğunun örneklerinden birisidir. Nordling bununla da kalmadı ve bütün tutukluları, direnişçileri, siyasal mahkûmları ve Yahudileri ölecekleri kesin çalışma kamplarına göndermektense, bizzat kendine, ya da Kızılhaç'a teslim etmesi konusunda Choltitz'i ikna etti. Bu hizmetlerinden dolayı daha sonra Fransızlarca madalyayla ödüllendirilecek, İsveçliler tarafından da kınanacaktı.

Paris'i seven herkesin hem Choltitz'e, hem de Nordling'e şükran borcu olmalı.

Sabahın ilk saatlerini metroda yolculuk ederek geçirdim; otel odasından daha ucuzdu. Ondan sonra, ileride bir gün buraya dönmek kararıyla, Paris'ten ayrılıp İsveç'e döndüm. Gezimin son günlerinde, yiyeceğe verecek param kalmamıştı. Yanımda bir sırt çantası dolusu İsveç malı "knäckebröd" vardı ama ekmek küçücük parçalara bölünmüştü. Acıktıkça ağzıma bir avuç ufalanmış ekmek atıyor, yanına da doğruca tüpten ağzıma sıktığım, İsveçlilerin havyar yerine yedikleri iddia edilen "Kalles Kaviar" yutuyordum. Bir daha "Kalles Kaviar" yiyebilmem için yıllar geçmesi gerekti.

Almanya üzerinden dönerken, iri yarı iki Alman beni kocaman arabalarına aldılar. Almanların bir gün önce, 4 Temmuz 1954'te, Bern'deki Dünya Kupası'nı aldığını söylediler. İki Alman keyiften uçuyor ve ellerindeki şişeyi kafalarına dikip, konyak içiyordu. Boş şişeler otomobilin camından dışarı fırlatıldı. Direksiyondaki arada bir bana dönüp, "geht's schnell genug? (yeterince hızlı mı?)" diye soruyordu.

Dostça bir şaka olmalıydı bu; çünkü hızlı, gerçekten çok hızlı gidiyor ve yolun o yanından bu yanına gezinip duruyordu. Konuşması giderek daha anlaşılmaz bir hale geldi. Bir benzin istasyonunda durduklarında, fırsatı kaçırmayıp, arabadan indim.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sadece dokuz yıl sonra Dünya Kupası'nı kazanmak, Almanlar için çok anlamlıydı. Beni arabalarına alan iki sarhoş Alman'ın aşırı sevinci, tıpkı Frank-

furt havaalanına hayranlıkla bakan Alman gibi, saygınlığa ve değeri bilinmeye olan açlıklarını, suçlulukla pişmanlığın bu duyguları nasıl bastırdığını kanıtlıyordu. Gerçekten de, 1954 yılının Alman Milli Takımı, ya da "Bern Kahramanları" Almanlar arasındaki birlik duygusunu savaştan sonra ilk kez canlandırmıştı. Batı Almanya'da olduğu kadar, Doğu Almanya'daki siyasal tutukluların hücresinde de Alman ulusal marşı gururla söylenmeye başladı. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bu şampiyonluk, yeniden dünya tarafından kabul edilmenin işareti oldu," diye yazıyor *Spiegel*'in internet sayfası:

(http://service.spiegel.de/cache/internationa/0.1518.42011 0. 00.html)

Paris'e bir sonraki gelişim, Champs-Élysées üzerindeki İsveç Ticaret Odası'nda "stajyer" olarak çalışmak üzere, 1956 yazındaydı. O sefer, Paris'i gezmek için daha fazla zaman buldum. Saatte 40 kilometrenin üzerine çıkamayan eski ve paslı bir motosiklet almıştım ve Paris'in içinde yaşamak ve ılık yaz gecelerinde kenti dolaşmak harika bir şeydi. Bu şekilde Paris'i avucumun içi gibi tanımayı başardım.

Şimdi, 1970 yılında bir diplomat olarak dönmüş, keşfedip sevdiğim kentte ayrıcalıklı bir hayat yaşamaya hazırlanmıştım. İsveç'in OECD delegasyonunda Başkâtip olarak işim kolaydı. Görevim, OECD ve UNESCO'da eğitimle ilgili konuları izlemekti. Paris'in keyfini çıkarıp, OECD ve UNESCO'daki zevkli çalışma ortamından yararlanmakla yetinebilirdim ama Yunan direnişinin üyeleriyle ilişkimi kesmemiştim: Yunan askeri cuntasını yıkmak ve yasanın üstünlüğüne dönmek çabalarını desteklemek istiyordum. Arada sırada OECD'den izin aldım ve Yunan istihbarat servislerinin aradığı kişilerle gizli görüşmeler yapmak için Atina'ya gittim.

Bazen onlara pasaport ulaştırmam ve Yunanistan'dan kaçmalarını sağlayabilecek kişilerle irtibat kurmalarını sağlamam isteniyordu. Fransa'daki uzmanlardan sahte pasaport satın almak sorun değildi. Yunan istihbarat servisleri, tipik turist gibi hareket ettikleri zamanlarda bile Atina'daki yabancıların hareketlerini izliyordu. Onun için, bu takipten doğal bir şekilde kurtulmak önemliydi.

O günlerden hatırımda kalan bir öykü de, birisiyle buluşmak için beklediğim müzede ne kadar az ziyaretçi olduğuy-

du. Orada bulunuşum kuşku çekince, verilen görevi yerine getirmeden Atina'dan ayrılmak zorunda kaldım.

Sonunda Yunan direnişinin başka ülkelerdeki özgürlük hareketleriyle nasıl işbirliği yaptığını anlamaya başladım. Bu çevreler her seferinde benim kabul edilebilir bulacağım yöntemler kullanmazdı. Karşılaştığım insanların içinde belli bir bölümü özgürlük aşkına hayatlarını tehlikeye atan, idealist burjuvalardı. Kimileri, öteki insanlarınkinden farklı bir gerçekte yaşayan, beyni yıkanmış Marksistlerdi. Aralarındaki tek ortak nokta, dünya üzerindeki diktatörlükleri desteklediği için Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı paylaştıkları nefretti. Sovyetler Birliği 1968'de, Yunan cuntasının darbesinden sadece bir yıl sonra Çekoslovakya'ya girdiğinde, çoğu yeniden düşünmeye başlayacaktı.

Paris'te, Yunanlı dostlarım aracılığıyla tanıdığım idealistlerden ve özgürlük savaşçılarından birisi de Güney Afrikalı ozan ve yazar Breyten Breytenbach'tı. Bir Vietnamlıyla evli olan Breytenbach, Güney Afrika polisinin gözünde apartheid sistemine karşı çıkan kararlı bir muhalifti. Breytenbach buna rağmen 1975'te sahte bir kimlikle Güney Afrika'ya girmeye çalıştı. Sakalını mı kestiğini, yoksa takma sakal mı taktığını hatırlamıyorum. Daha gelir gelmez tutuklandı ve birkaçını idam hücresinde geçirdiği yedi yıldan sonra, 1982'de özgürlüğüne kavuştu.

Bir keresinde, Yunan direniş harekâtından bir Yunanlıya, beni tanıdığı Filistinli bir özgürlük savaşçısıyla –adını Hafet koyabiliriz– tanıştırmasını söyledim. Onun gibileri neyin harekete geçirdiğini öğrenmek istiyordum. Arkadaşımdan, benim bir İsveç diplomatı olduğumu açıklamamasını istedim. Arkadaşım beni Pigalle Meydanı'na yakın bir apartman dairesine götürdü ve Hafet'e tanıştırırken Yunan direnişine yardım eden, patlayıcıları öğrenmek isteyen genç bir İsveçli yoldaş olarak tanıttı.

Bu söylediklerini son dakikada bulmuştu. Otuzlarında, sakin ve güler yüzlü bir insan olan Hafet patlayıcılar konusunda uzman çıktı. İlk sorusu, patlayıcılar hakkında ne öğrenmek istediğim oldu. Öylesine, bankaları havaya uçurmak istediğimi söyledim. Hafet cevaptan memnun oldu, eline kâğıdı kalemi aldı ve büyük bir sabırla bana bazı temel bilgiler aktarmaya koyuldu.

Hafet'le geçirdiğim gün boyunca, en alelade ürünlerden

bomba yapmayı öğrendim. Dinamit bulunamadığı zamanlarda, şeker kullanılabileceğini hatırlıyorum.

"Örneğin, hapse düştüğünde," dedi Hafet, sanki eninde sonunda oraya düşeceğimden eminmiş gibi. Bununla da kalmadı, benzinden ve açık bir fırında erittiğimiz plastik malzemeden napalm yapmanın basit yolunu da gösterdi.

Bir taraftan mesleğinin püf noktalarını gösterir ve uzmanca bilgisini benimle paylaşırken, bir yandan da durmadan Filistin davasını anlatıyordu. Yaptığı ya da söylediği her şey bir şekilde Filistin davasıyla ilişkilendirilebilirdi. Birden, beyin yıkamanın nasıl bir şey olduğunu anlayıverdim. Yöntem olarak son derecede etkiliydi. Tekrar, insanın beynini uyuşturuyordu. Bu söylenenlere daha uzun süre hedef olsam, bütün bunlara bir deney gibi bakan benim bile, anlatılanların etkisinde kalabileceğimi düşündüm. Hafet'in bir zamanlar kendi beyninin yıkandığı gibi, şimdi de beni etkilemeye çalıştığı açıktı. Belki de onun öğretmenleri, Moskova'da bu yöntemlerle eğitilmişti.

O akşam Hafet öz kardeşinin İsrail askerleriyle girişilen bir çarpışmada öldüğü haberini aldı. Bu bile Hafet için derse devam etme fırsatıydı.

"Hepimiz dava için savaşırken, hayatımızı feda etmeye hazır olmalıyız," dedi.

Yıllar sonra, bu ilkeyi uygulayacak ve 1982'de, İsrail'in Güney Lübnan'a saldırısı sırasında hayatını kaybeden birçok kurbandan biri olacaktı.

Hafet'le yaşadıklarım, terörist grupların ya da kendileri terör faaliyetlerine giren, veya yabancı ülkelerdeki terörü desteleyen rejimlerin elinde beyin yıkamanın ne denli korkunç bir silah olabileceğini gösteriyordu.

Bazen, Fransız hükümetinin bu kadar çok direniş hareketi üyesinin Paris'te böylesine faaliyet göstermesine nasıl izin verebildiğini düşünürdüm. Başkentin dünya yüzeyindeki baskıcı rejimlere karşı direnişin planlandığı bir merkeze döndüğü, Paris'teki yetkililerin gözünden kaçmış olamazdı. Bana kalırsa, kuşkulu tipleri izlemekle ve Fransız topraklarında herhangi bir yasadışı eylem yapılmasını önlemekle yetiniyorlardı.

Fransız yetkililerin de tümüyle pasif oldukları söylene-

mez. Foch Caddesindeki varlıklı ailelerden biri tarafından verilen bir resepsiyonda, benden birkaç yaş daha büyük, oldukça güzel bir Fransız kadınla tanıştım. Adına Madeleine diyelim. Yaşı daha yirmiye bile varmadan, Alman işgali sırasında Fransız direnişine nasıl girdiğini anlattı. Bir seferinde Gestapo tarafından yakalanmış, ama Gestapo'nun karargâh olarak kullandığı belediye sarayının ikinci katından atlayarak özgürlüğüne kavuşmuştu.

Arkadaşlığımız ilerleyince, Madeleine savaştan sonra Fransız gizli servisi tarafından nasıl kullanıldığını da anlattı. Daha altmışlı yıllarda bile yurtdışında girişilecek operasyonlara katılması ve Fransız hükümetinin hoşuna gitmeyen kişileri ortadan kaldırması istenmişti. Madeleine bana daha fazla ayrıntı anlatmaya cesaret edemedi. Zaten söylediklerine inanmıştım.

Sonunda, yollarımız ayrıldı. Madeleine'in sinirleri laçka olmuştu. Evliliği bozulmuş, istihbarat servisi için verdiği hizmetlerin anılarından kurtulamaz olmuştu. Eski patronları tarafından bir güvenlik tehlikesi olarak görülmekten korkuyordu. Bir gün ortadan kayboldu. Arkadaşları "İntihar," dediler. Doğru olabilir. Kesin olan bir şey var. Fransız yetkilileriyle olan geçmişi şu ya da bu şekilde peşinden yetişmişti.

***

OECD'deki görevimin dışında, UNESCO'yla ilişkilerden de ben sorumluydum. Stockholm'den UNESCO'nun İcra Kurulu'nu kurul üyelerinin kendi başkentlerinden aldıkları talimatlara göre hareket edecekleri bir topluluğa çevirmeye çalışmak üzere direktif aldığımı hatırlıyorum. Oysa o güne kadar, Kurul üyeleri hükümetlerince atandıktan sonra kendi inisiyatiflerine göre hareket ediyorlardı. Bu öneri ne Kurul'da, ne adı Renée Maheu olan ve gerek Sekretarya, gerekse de Kurul üzerinde büyük etkisi bulunan Genel Müdür tarafından desteklendi. Kurul üyelerinden çoğu, üyelik dönemlerinin bitiminde UNESCO içinde çok iyi maaşlı iş önerileri alırdı.

Kurul ve Sekretarya'nın sıkı savunması karşısında, elimden geldiğince mücadele ettim. İsveç önerisini desteklemek üzere bana düşman bir Kurul'un önüne çıkmamdan bir ön-

ceki akşam, merdivenlerden düşüp dizimi burktum. Toplantıya alçılı bir bacakla girdim, Kurul'un kapılarını koltuk değneklerimle iterek açtım. Odadan şaşkın mırıltılar yükseldi. Daha önce bir otomobil kazasına uğradığım bildirilmiş, hayatta kalmamın kuşkulu olduğu eklenmişti.

İsveç önerisini sunmamdan sonra Kurul tarafından yapılan yorumlar eleştiri yüklü olmakla birlikte, nazik ve ölçülüydü. Bir savaş gazisi gibi duran kimseye el kalkmaz; hele Fransa'da, asla.

***

Paris'teki görevim sırasında Yunan muhalefetiyle İsveç Sosyal Demokrat Partisi arasındaki temaslara ve görüş alışverişine de yardım ettim. Yakın bir dostum İsveç Dışişleri Bakanı Krister Wickman ile görüşmemi sağladı. Wickman yaptıklarımla ilgilendi ve devam etmem için beni yüreklendirdi. Kısmen yaptıklarımı heyecan verici bulduğundan, kısmen de –bana kalırsa– dışişleri bakanı olarak göreviyle Yunan muhalefetine verdiği destek arasında belirgin bir çizgi çekmek istediğinden, görüşmelerimizin gizli tutulmasını istedi. Bu yüzden toplantıyı ya onun evinde, ya da Dışişleri Bakanlığı dışındaki faaliyetleri kapsamında, ama göze batmadan yapmak zorundaydık.

Onayladığı düşünce İsveçli sendikaların ülkeye sığınan Yunanlıları eğitmeleri, böylelikle bir gün Yunanistan'a döndüklerinde, öğrendiklerini ülkenin koşullarına uyarlamalarıydı.

Yunanistan konusunda düzenlenen bir konferans sırasında tanıştığım İsveç Sosyal Demokrat Parti Genel Sekreteri Sten Andersson'u partinin Yunanistan'daki politik yelpazenin tümüyle ilişki kurması gerektiğine inandırdım. Partinin kanıtlaması gereken, asıl önceliğin Yunanistan'da demokrasinin yeniden canlanması olduğu ve parti görüşlerinin geri planda kaldığıydı. Sten Andersson benimle aynı fikirde olduğunu belirtince, Atina'da henüz hapse girmemiş bütün siyasal liderleri onunla tanıştırmaya karar verdim.

Birlikte Atina'ya gittik ve en komünistinden sağdaki en tutucu lidere kadar, bütün önderlerle teker teker görüştük. Sten'in ziyaretini hazırlamak için, daha önce hepsiyle konuşmuştum. Sten Andersson'ın konumundaki birisi tarafından

ziyaret edilmekten cesaret aldıklarına hiç kuşku yoktu. Başka hiçbir ülke aynı şeyi düşünmemiş, Yunan muhalefetinin gözünde İsveç'in ünü iyice yükselmişti.

Ziyaret tümüyle olaysız geçmedi tabii. Yunan gizli polisinin ziyaretimize çok iyi hazırlandığı hemen anlaşıldı. Belki de İsveç polisi Atina'daki meslektaşlarından Sten Andersson'a göz kulak olmalarını istemişti. Kim bilir? Dünyada bundan çok daha ilginç şeyler de oldu.

Bir ziyaretten diğerine giderken, son derece beceriksiz bir biçimde izlendik. Başlangıçta, peşimizde biri olduğunu söylediğimde, Sten inanmak istemedi. Oysa Sten'i zorla bir taksiye attığımda, yağmurluklu ve spor ayakkabılı iki kişinin bizi gözden kaybetmemek için nasıl taksi durdurmaya çalıştıklarını birlikte görmek fırsatını bulduk.

Görevimizin sonu yaklaşırken, biz ülkeden ayrılma fırsatını bulmadan önce yetkililerin bizden hoşnutsuzluklarını şu ya da bu şekilde belirtip belirtmeyeceklerini düşünüyorduk. Yunanlı arkadaşlarımızın bazılarından, Yunan güvenlik birimlerinin muhalefetle ya da direniş hareketiyle temasta bulunan bütün yabancıları tutuklamak niyetinde olduklarını duymuştuk. Ülkeden farklı uçaklarla ayrılmaya karar verdik.

Havaalanına vardığımda, bir şeylerin yolunda olmadığını fark ettim. Uçuş ertelenmişti. Bir an için tamam, diye düşündüm, bir bahane bulup beni tutuklamak için uçağı geciktirdiler. Sonunda, herkesin geçmesine izin verdiler.

Uçağa girdiğimde, koltuk numaramın değiştirildiğini öğrendim. Üç kişilik bir sıranın ortasındaki koltuğa oturtuldum. Her iki yanımda da kasları kabarık, iki iri yarı Yunanlı oturuyordu. Cuntanın Strazburg'daki İnsan Hakları Komisyonu'na getirdiği ve kara ünlü bir işkenceci olduğu anlaşılan "teknik danışmana" benzeyen güçlü kuvvetli iki Yunanlı.

Uçak havalanınca, her ikisi de bana doğru abanıp, kas kütleleriyle beni iki yandan sıkıştırmaya başladı. Terlerini ve nefeslerinin pis kokusunu duyuyordum. Sanki ben yokmuşum gibi davrandılar, ben de sanki onlar yokmuş gibi davrandım. Aramızda tek kelime bile geçmedi. Aslına bakılırsa, kelimeler gerekli değildi.

Anlaşılan, niyetleri bana Atina'daki faaliyetlerimden haberdar olduklarını ve bir daha Yunanistan'a dönmemem gerektiğini göstermekti. Ne istediklerini anlamıyormuşum gibi davranma çabalarımın pek de inandırıcı olmadığından emi-

nim. Yolculuk sanki hiç bitmeyecekmiş gibiydi. Cenevre'ye varınca, eskortumdan kurtuldum.

Hiçbir terslikle karşılaşmadan İsveç'e dönen Sten Andersson ile konuştuğumda, eve varır varmaz kendine kocaman bir viski doldurduğunu anlattı. Peşimizde Yunan gizli polisiyle Atina sokaklarında koşuşturup durmanın bedelini ödeyecekti. Yazdığı *I de lugnaste vattnen...* adlı kitabında, Sten bu yolculuğa ve benzer başka toplantılara değinir.[18] 1993 yılında, kitabı yayımlandığında, Sten Andersson'un Washington'a yeni atanmış büyükelçiden neden "Kızıl Farekulak" diye söz ettiğini kimse sormadı. Sormadıkları için şükran borçluyum.

Bölüm 8

1974 Türk Müdahalesi sırasında Kıbrıs. EOKA-B'nin rehinesi.

Bu bölüm 1974 yılındaki Kıbrıs tecrübelerimi kapsıyor. Yunan cuntası adayı Yunanistan'a bağlamayı deneyip Türkiye'nin askeri müdahalesi ile karşılaştığında, oradaydım. Bütün olanları tarih çerçevesine yerleştirmek için, Kıbrıs'ın 1974 öncesi tarihini kısaca özetlemek istiyorum. Bu arada 1974 dramını çevreleyen koşulları hem medyada, hem de artık kolay erişilebilir kitaplarda yansıtıldığı gibi aktarmaya çalışacağım.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda Kıbrıs'ta olanlar, Kıbrıs antlaşmazlığının bütün taraflarında sarsıcı anılar ve güçlü duygular bıraktı. Bu nedenle herkesin kabul edebileceği bir tarihçe yazmak neredeyse imkânsız. Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin o yıllarda yaşananlar hakkında birbirlerine taban tabana zıt görüşleri var.

Oysa her şey siyah ya da beyaz değil. Söylenilenlere göre, düşmanla nasıl başa çıkılacağı konusunda Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk yöneticileri içinde de derin görüş ayrılıkları vardı. Bu arada yoğun liderlik çekişmeleri de görüldü. Bütün bunlar, geriye dönüp bakıldığında, iki tarafın içinde bile geçmişte neler olduğu konusunda farklı görüşler bulunduğu anlamına gelebilir.

Bir başka güçlük de ilgili ülke istihbarat servislerinin, Kıbrıs'ta propaganda ve dezenformasyonu gerçekten ayırmayı imkânsız kılacak ölçüde faal olduklarıdır. Bu nedenle okuyucunun, örneğin dipnotlarda sıralanan akademik araştırmaları okuyarak kendi görüşünü oluşturmasının daha doğru olacağı kanısındayım.

İsveçliler için İsveç'teki Uppsala Üniversitesi'nde barış ve çatışma araştırmacısı ve Doktora adayı Ann-Sofi Jakobsson Hatay'ın *"Konflikten pa Cypern"* adlı kusursuz araştırmasını salık veririm. Yine İsveçlilere ve diğerlerine Ann-Sofi Jakobsson Hatay'ın Karl Cordell ve Stefan Wolff editörlüğünde *The*

Ethnopolitical Encyclopaedia of Europe, Palgrave Macmillan, 2004 adlı kitabın 519-537 sayfalarındaki "Kıbrıs" bölümüyle *The Struggle for Hearts and Minds The Political Dynamics of Peacebuiding and Peacemaking in Northern Ireland and Cyprus*, Barış ve Çatışma Bölümü, Uppsala Üniversitesi, Uppsala, 2004 adlı doktora tezini öneririm.

Aşağıdaki bölüm kısa özet seçilmiş kitap ve gazete makalelerine, kişisel deneyimlere ve Kıbrıs uzmanlarıyla yapılan konuşmalara dayanmaktadır.[19]

***

Birkaç yüzyıl Osmanlı toprağı olan Kıbrıs, 1878 Berlin Kongresi kararları uyarınca Britanya denetimine geçti. Britanya'nın Kıbrıs'a duyduğu ilginin temeli, Süveyş Kanalına yakın bir üs sahibi olmaktı. 1923 Lozan Antlaşması Britanya'ya Kıbrıs üzerinde egemenlik hakkı verdi. Böylelikle Kıbrıs bir Kraliyet Sömürgesi oldu. Ne var ki Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar Britanya'nın adayı Yunanistan'a devretmesini istiyordu.

Kıbrıs Rumlarının gerilla örgütü EOKA-B Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını zorlamak için 1955 ve 1959 yılları arasında terör ve tehdide başvurdu. EOKA Britanya vatandaşlarını olduğu kadar Kıbrıs Türklerini ve Kıbrıslı Rumları da katletti. Karışık nüfuslu köylerde yaşayan Kıbrıslı Türkler yerlerinden kovulup sürüldü.

Britanya sömürge yönetimi bu durumdan yararlanarak, EOKA'ya karşı savaşında Kıbrıslı Türklerden müttefik olarak yararlanmak istedi. 1964 yılında Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler'in arabulucusu olarak görev yapan Martin Packard'a göre, Kıbrıslı Rumlarla Türkler daha önce belli bir barış içinde yaşamışlardı.[20] Ne var ki otuzlu yıllardan bu yana Kıbrıslı Türkler, Rumlar arasında gittikçe yayılan milliyetçi eğilimlerden kaygılanmaya başlıyordu. Kıbrıslı Rumların 1931 ayaklanmasında Britanya Valisi'nin ikametgâhıyla bazı resmi daireler ateşe verildi. Bu olaylardan sonra, Britanyalılar Kıbrıslı Türkleri jandarma ve hapishane gardiyanı olarak kullanıp, Britanya üniforması giymiş Kıbrıs Türklerinin Rum asilerin peşine düşmesi gibi bir gelişmeye neden oldular. Bu durumun Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasındaki sevgi bağlarını güçlendirmediği açıktı. Bir süre sonra, Kıbrıslı Türklerle Rumlar birbirlerine düşman gözüyle bakmaya baş-

ladı. Britanya sömürge yöneticileri eski "böl ve yönet" kuralını uygulamaya koyup, Kıbrıs Türkleri için azınlık statüsü oluşturmaya çalıştı.

Türkiye ve Yunanistan 1959 ve 1960 yıllarında, Kıbrıs'ı toprak bütünlüğü ve güvenliği Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye tarafından garanti edilecek bağımsız cumhuriyet yapacak bir paket anlaşma üzerinde çalıştı.[21] Bu ülkeler yeni Anayasanın nasıl uygulandığını da izleyecekti.[22] Büyük Britanya bu antlaşmayı ancak adanın batı ve doğusunda, Akrotiri ve Dikhelia'da iki bağımsız hava üssüne sahip olmak koşuluyla kabul etti. Bu bölgeler bugün de Britanya egemenliğindedir.

Bunun dışında, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında askeri savunmayı ortak görev yapan bir antlaşma ("Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında İttifak Antlaşması") daha imzalandı. Anayasa Kıbrıs'ın tamamını, ya da bir bölümünü kapsayıp kapsamayacağına bakmaksızın, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir birliğe katılmasını yasaklıyordu.[23] (Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılmasının bu Anayasa maddesine aykırı olduğu iddia edilmiştir.) Toplam nüfusun sadece yüzde 20 kadarını oluşturmalarına rağmen, yeni Anayasa Kıbrıslı Türklerin ülke yönetiminde belirli oranda söz sahibi olmalarını garanti ediyordu.

Şimdi dönüp bakıldığında, altmışlı yılların başlarında Kıbrıs Rumlarının Anayasa konusundaki hoşnutsuzluğunun giderek artmasının nedenlerinden birisi olarak, Kıbrıs Rum liderliğinin Anayasa'yı Kıbrıslı Türklere gereğinden fazla yetki verdiği için suçlayan bilinçli propaganda çabaları görülmektedir. Bunun ardından, Kıbrıs Türkleri Anayasa'nın kendilerine ayırdığı görevlerden çekilmek zorunda bırakıldı. 1960-1963 döneminde Kıbrıs Savunma Bakanlığı yapan Osman Örek *Turkish Daily News* gazetesinin başyazarı Yusuf Kanlı'ya İlk Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides'in onu Meclis'in merdivenlerinden çevirerek, "Anayasa değişikliklerini kabul etmedikçe, burada yerin yok," dediğini anlatmıştı. "Ya kendin gidersin, ya da seni tüfek zoruyla atarız." Öte yandan, Kıbrıs Rumları Kıbrıslı Türklerin yönetimden kendi arzularıyla ayrıldığını iddia eder. Karışıklıklar çıktı. Kıbrıslı Rumlar adanın çeşitli bölgelerindeki 103 köyden topladıkları 30.000 kadar Kıbrıslı Türk'ü hayatlarını kazana-

mayacakları küçük ceplere sürdü. Kıbrıs Rum liderlerinin iddiasına göre, Kıbrıs Türk yerleşim bölgelerinin gerisindeki etken, Kıbrıs Türk milisleri, ya da Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT) idi. Böylesi çatışmalarda ilk kurban, çoğu kez gerçekler olmuştur.

Kıbrıslı Rumlar yüzlerce Türk köyünü yerle bir etti. Camiler yıkıldı. 1963 Noel öncesi Rum milisler adanın her yerindeki Türk köylerine saldırdı. Birçok Kıbrıslı Türk ailesi evlerinde öldürüldü. Cinayetler yeni yılda da aylarca sürdü. Rum görüşüne göre olay, bastırılması gereken silahlı bir Türk ayaklanmasıydı.

Daha sonra, Kıbrıslı Rumların Akritas planını uygulamaya çalıştıkları anlaşılacaktı. Bu planın amacı adayı etnik temizlikten geçirip Türklerden arındırdıktan sonra, Yunanistan ile enosisi gerçekleştirmekti.[24]

Britanya basını olayları çok yakından izledi, katliam ve toplu mezar haberleri verdi. Atina'daki önemli çevrelerin desteğini alan Kıbrıs Rumları bir etnik temizlik dalgası başlatmıştı. Daha sonra benzeri etnik temizlik girişimleri Balkanları da masum kanına boğacaktı.

Ankara Kıbrıs Türklerinin imdadına koşmaya hazırlandı. Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson Türk müdahalesini önlemek için yazdığı mektupta, eğer Türkiye saldırırsa, bir Sovyet müdahalesi halinde NATO antlaşmasıyla kendine tanınan koruma garantisini yitireceği uyarısını yaptı.

Mektubun kaba dili Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde etkisini uzun yıllarca sürdürecek bir kriz yarattı. Antlaşma'nın Garantör Devletleri bir araya geldi ve Britanya birliklerine her an bozulabilecek ateşkesi izleme görevi verildi. 1964 yılında, İsveçlilerin de katıldığı Birleşmiş Milletler gücü UNFICYP Britanya askerlerinin yerini aldı.

Amerikalılar Acheson planı adı altında bir çözüm önerdiler. Bu plan Kıbrıs'la Yunanistan arasında enosise yeşil ışık yakıyor, aynı zamanda da Türkiye'ye adanın kuzeydoğu tarafındaki Karpas Yarımadası'nda bir üs veriyor ve Kıbrıs Türk bölgelerinin güvenliğini teminat altına alıyordu.

Böylelikle, Türkler Kıbrıs nüfusunun sadece beşte birini oluşturmalarına rağmen, Türkiye adada önemli bir askeri imkâna sahip olacaktı.

Acheson Planı tüm taraflarca reddedildi. Plan'ın Ameri-

kalılar açısından en büyük yararı, uzun vadede adada bir NATO üssü kurulmasını sağlayabilecek olmasıydı. Amerikan yönetimi adanın bir çeşit Akdeniz Küba'sına döneceğinden kaygılanıyor, Başpiskopos Makarios'un bir yandan Moskova'yla, diğer taraftan da bağlantısızlar hareketiyle flörtünü endişeyle izliyordu.

Yetmişli yılların başında, adadaki Yunan birliklerinin komutanı olan General Grivas EOKA-B adı altında yeni bir Kıbrıs Rum gerilla örgütü kurdu. Bu dönemde, Yunanistan'dan Kıbrıs'a 10.000 – 12.000 asker gönderildi. Bu hareket, Yunanistan'ın sadece 950 asker göndermesini öngören İttifak Antlaşması'nın ihlâliydi.[25] EOKA-B cinayet ve vahşi saldırılarla enosisi gerçekleştirmeye çalıştı. Yunanistan'da askeri bir cuntanın işbaşına gelmesinden sonra, Kıbrıs'ın Rum Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios daha önce enosis mücadelesini desteklemiş olmasına rağmen, süreci ertelemek istedi. Yunan askeri cuntasıyla General Grivas'ın EOKA-B örgütü bu nedenle Makarios ve taraftarlarına ortadan kaldırılmaları gereken düşmanlar olarak bakmaya başladı.

Bunu Makarios'a karşı girişilen suikastlar izledi.

***

Paris'teki görevim ve Atina'ya yaptığım ziyaretlerde İsveç'teki Sosyal Demokratlarla temas halinde olan birçok Kıbrıslı Rum'la tanıştım. Birkaç kez Lefkoşa'yı ziyaret etmiş ve izlenimlerimi o dönem Sosyal Demokrat Parti'nin Genel Sekreteri olan Sten Andersson'a iletmiştim. Ağustos 1973'te yeniden Kıbrıs'a gidip, sosyalist EDEK Partisinin başkanı olan Vassos Lyssarides ile buluştum. Lyssarides Başpiskopos Makarios'un özel doktorluğunu da yapıyordu. Durum gergindi. Lyssarides, Grivas'ın en yakın yardımcısının Makarios'un yeni oluşturduğu polis tarafından yakalandığını ve üzerinde ayrıntılı bir darbenin planı bulunduğunu anlattı.

Plana göre Makarios ve Lyssarides öldürülecek, enosis zorla gerçekleştirilecekti. Plan Yunan subaylarının komutasındaki Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızlarının da darbeye katılmalarını öngörüyordu. Belgeye bakınca, Yunanistan diktatörü Papadopulos ile EOKA-B arasındaki sıkı ilişki kolaylıkla görülüyordu.[26]

Duyduklarımı, Lyssarides'in dostu olan Sten Andersson'a

ilettim. Bir İsveçli diplomatın varlığının EOKA-B'cileri o gece saldırmaktan alıkoyacağı umuduyla geceyi Lyssarides'in evinde geçirdiğimi de ekledim. Lyssarides her ihtimale karşı yastığımın altına bir makineli tüfek yerleştirmişti. Amerikalı eşi çoktandır bir korumayla dolaşıyordu.

Ertesi yılın, 1974 yılının yazında, Makarios'a karşı bir darbe yapılacağı söylentisi giderek yayıldı.

15 Temmuz 1974 sabahı, arkadaşlarımla buluşmak üzere kiraladığım ciple Lefkoşa'ya doğru giderken, Kıbrıs Rum polisi tarafından Ledra Palas Oteli yakınlarında durduruldum. Yoldayken pek de uzaktan gelmeyen silah sesleri duyduğum için, neler olduğunu sordum.

"Burada durup, otele sığınmaya çalışırsan, daha iyi olur," idi cevap.

Birden kafamın içi aydınlanıverdi. Uzun zamandır beklenen darbe başlamış, ve eğer silah seslerine inanmak gerekirse, hızını çoktan almıştı.

Kıbrıs'a turist olarak gelmekle birlikte, bir yıl önce topladığım bilgilerin devamının peşindeydim. Birkaç arkadaşla birlikte Kıbrıs'ın kuzey kıyısında, Girne'de bir daire tutmuştum ve o anda da bazı kişilerle buluşmak üzere Ledra Palas'a gidiyordum.

Ledra Palas Oteli'nin çatısından Kıbrıs Rum tanklarının Başkanlık Sarayı'na nasıl saldırdıklarını, çeşitli noktalarda çarpışmaların nasıl başladığını görüyordum. Yanan evlerin dumanı. Patlamalar. Makineli tüfek ve havan gürültüsü. Otelin radyosu Makarios'un öldüğünü açıkladı. Otelin Rum personeli ağlamaya başladı.

Öğleden sonra, Kıbrıs Rum radyosu Nikos Sampson'un Makarios'tan boşalan Cumhurbaşkanlığına oturduğunu bildirdi. Kıbrıslı Türkler şimdi onları neyin beklediğini artık anlamıştı. Seçim kampanyası sırasında Sampson "Türklere Ölüm!" diye bir slogan kullanmıştı. Yunan cuntasının seçimindeki bu sembolizm Ankara'nın gözünden kaçmadı.

Nikos Sampson ünlü bir katildi. Büyük Britanya'ya karşı girişilen Kıbrıs Rum gerilla savaşında, General Grivas'ın emrindeyken, "Lefkoşa Cinayet Müfrezesi" olarak tanınan bir çeteyi komuta etmişti. Bir dizi Britanya vatandaşı ve Rum "işbirlikçiyi" tek başına öldürdüğünü söyleyerek övünürdü.

Bunlardan çoğu sırtlarından vurulmuştu. Sampson'un birkaç Kıbrıs Türkünü de öldürmüş olacağından kuşkulananlar vardı.

Sampson hem gazeteciydi, hem de fotoğrafçı. Birisi öldürüldüğünde, genellikle cinayet alanına ilk onun geldiği söylenirdi (Harry Scott Gibbons, Soykırım Dosyaları, Charles Bravos, Publishers, Londra, 1997, sayfa 104) ve bu dikkat çekici özelliği basit bir rastlantıyla açıklanamazdı. Britanyalı yetkililer durumdan kuşkulanıp soruşturma başlattıklarında, katille fotoğrafçının bir ve aynı kişi olduğu anlaşıldı. Sampson 1957 yılında tutuklandı. Büyük Britanya'da üç yıl hapis yattıktan sonra, Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, 1960 yılında özgürlüğüne kavuştu.

Kısacası, Yunan cuntası yavaş yavaş gelişmeye başlayacak kaçınılmaz dramda en önemli rolü profesyonel bir katile vermişti.

15 Temmuz akşamına doğru, Makarios'un kaçmayı başardığı anlaşıldı. Rumlar başkanlık sarayına ateş ederlerken, Makarios arka kapıdan çıkmıştı.

Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızları ve EOKA-B örgütü üyeleri Makarios'un polisine ve taraftarlarına karşı saldırılarını sürdürdü. Bazı haberlere göre, kendi yurttaşları tarafından öldürülen Kıbrıslı Rum sayısı 2.000'e yaklaşıyordu.

Yunanlı subayların komutasındaki Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızları aynı anda EOKA-B ile birlikte Kıbrıs Türk bölgelerine ve Türk köylerine de saldırdı. Kıbrıs Türklerini buldukları yerde vahşice katlettiler. Buldozerlerin kazdığı toplu mezarlar daha sonra cesetlerle dolduruldu. Tutsak kampları kuruldu.

Daha sonra, cuntanın hedefinin adada etnik bir temizlik gerçekleştirmek, ardından da Yunanistan'la enosise gitmek olduğu açıklanacaktı. Katliam Temmuz'un sonunda tamamlanacaktı. Bir Yunan gazetesinin Şubat 1981'de yayımladığı bir söyleşide, Nikos Sampson Türkler müdahale etmeseydi, gerçekten de adadaki bütün Türkleri yok etmek niyetinde olduğunu açıkça kabul edecekti.[27]

Ankara'nın askeri müdahale uyarıları ciddiye alınmadı. Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar Türklerin blöf yaptığından emindi. Altmışların başında, Amerikalılar Türklerin müda-

halesini engellemişti. Amerika'nın bu sefer de Yunanistan'ın yanında yer alacağı varsayılıyordu.

Nikos Sampson Cumhurbaşkanlığı'na gelir gelmez sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan etti. Sokağa çıkma yasağına karşı gelenler, yabancı olsun olmasın, görüldükleri yerde vurulacaktı. Disiplin, sokaklarda gezmekten sıkılmayan Kıbrıslı Rumların bilmedikleri bir şeydi. Oysa ben, barakalarını kaldığım otelden birkaç yüz metre ötede kuran Birleşmiş Milletler Kanada taburuyla temas etmek zorundaydım. Sağımdan solumdan silah sesleri gelirken, çok yavaş adımlarla Kanadalılara yaklaştım. Kanadalılar beni çılgınlığım için iyice azarladıktan sonra, sokağa çıkma yasağı biter bitmez Girne'deki arkadaşlarımla temasa geçmeye çalışacaklarına söz verdiler. Ondan sonra, aynı yavaş adımlarla, vurulmadan otele döndüm.

Çatışma sürerken, Birleşmiş Milletler taburundan Finli bir askeri polis otele gelmeyi başarıp, bana İsveç Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen mesajı verdi. İsveç yetkililerinin bu talebi onu çok kızdırmıştı. Adamcağıza hak vermezlik edemedim. Birkaç çatışma bölgesinden geçmek zorunda kalmış ve gerçekten de hayatını tehlikeye atmıştı.

Mesaj Bakanlığın Konsolosluk Dairesi'nden geliyor ve tatilime ara vererek İsveçli turistlerin Kıbrıs'tan ayrılmalarına yardımcı olmamı istiyordu. Mesajın amacını hemen anladım. Böylelikle Bakanlık akşam gazetelerine ve endişeli ailelere olay yerinde bir adamının bulunduğunu söyleyebilecekti.

Dünyanın herhangi bir bölgesinde doğal afet, savaş ya da ayaklanma olur olmaz, İsveç medyasının ilk soracağı soru değişmez:

"Orada hiç İsveçli var mı?" Ardından ikinci soru gelir:

"Dışişleri Bakanlığı ne yapıyor?"

Bakanlık şimdi bu sorulara cevap vermeyi umuyordu.

Patronumun telgrafını karmaşık düşüncelerle okudum. Atina'dan birbiri ardından kalkan uçakların adaya Yunan gizli polisi KYP memurları getirdiğini duymuştum. KYP, CIA'in Yunanistan'daki karşılığıdır. Cuntaya muhalefet eden Yunan direnişçileriyle ilişkim yüzünden, birkaç yıldan beri KYP'nin düşmanlar listesindeydim. Adadaki kargaşa ortamında, her şey mümkündü. Aslında, KYP "kaybolmam" için altın bir fırsat yakalamıştı.

O sıralar cuntanın en etkili ismi, daha önce Yunan askeri polisinin başında bulunan General Yuannides idi. Bu arada Kıbrıs'ta da bulunmuş ve Sampson'la sıkı ilişkiler geliştirmişti. Yuannides iktidarını pekiştirmek için KYP'yi araç olarak kullanırdı. Uluslararası davranış kuralları konusunda en ufak bir fikri bile bulunmayan, kaba ve acımasız bir adamdı. KYP şimdi Kıbrıs'ta hem EOKA-B'yi, hem de Kıbrıs Ulusal Muhafız Örgütü'nü denetliyordu. Makarios'a karşı girişilen darbenin ipleri KYP'nin elindeydi.

Eğer Sampson Atina'dan beni öldürmek için emir almışsa, tereddüt etmeyeceği açıktı. Ledra Palas Oteli'nin Rum personeline her an bir telefon gelebilir, otel konuklarının adlarını vermeleri istenirdi.

Bütün bunları düşünerek, ertesi gün kalkacak olan uçaktaki en son yerlerden birini ayırttım. Ancak biraz riskli durumumdan habersiz Bakanlığın isteğini geri çevirmem de çok güçtü. Üstelik, Bakanlığın talebini bana ulaştırmak için, Finli bir polis hayatını bile tehlikeye atmışken.

Birleşmiş Milletler'in zorla dayattığı bir ateşkes sırasında, otelin çevresindeki çatışmalarda bir duraksama oldu. Fırsattan yararlanarak fahri konsolosumun yanına gittiğimde, Kıbrıs'tan kalkacak tarifeli bir sefere bilet bulmalarına yardımcı olduğum birkaç charter turistiyle karşılaştım. Fahri Konsolos Vironides İsveçlilerin çoğunun tatillerini geçirdikleri Magosa'ya bizzat gitmişti.

Lyssarides'i kabul edebileceklerini düşündüğüm Büyükelçiliğe gidip, onun orada olup olmadığını sordum. Oysa Büyükelçilik personeli benimle konuşamayacak kadar korkmuştu ve pek de nazik olmayan sözlerle oradan uzaklaşmamı söylediler. Büyükelçilik personelinin asabi hareketlerine bakıp, Lyssarides'in gerçekten de Büyükelçilikte olabileceği kanısına vardım. Güvenlikte olacağını düşünüp, yerini araştırmaktan vazgeçtim.

Daha sonra, kiraladığımız dairede bıraktığım bir iki parça eşyamı toparlamak için adanın kuzey tarafındaki Girne'ye geçtim. Dönüş yolundayken, bir Türk polis memuru beni durdurdu. Diplomatik pasaportumu gösterdiğimde, eğer adada herhangi bir şey olursa, kendimi Türk askerlerinin yanında emniyette hissedeceğimi söyledi. Ardından da Gir-

ne'de durumun nasıl olduğunu sordu. Her şeyin sakin göründüğünü anlattım.

Ertesi gün, 20 Temmuz 1970 sabahının erken saatlerinde, Türk askerleri Girne'ye çıktı. Yoksa istemeden Türk ordusuna çıkarma yapacakları yer konusunda bilgi mi vermiştim? İlginç bir soru, ama ben bu konudaki planların çok önceden yapıldığı inancındayım.

Türk müdahalesini pek çok kişi tahmin etmişti. Uluslararası basınla birlikte İsveç medyası da Ledra Palas Oteli'nde yerlerini almıştı. Darbenin Atina'da hazırlandığı ve Sampson'un da cuntanın gönüllü maşası olduğu herkes tarafından kabul ediliyordu. Türkiye daha önce dünyaya bir açıklama yapmış, doğrudan ya da aracı üzerinden, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmesine izin vermeyeceğini bildirmişti.

Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızları ve bazı EOKA-B'ciler Ledra Palas Oteli'nin çatısına çıkıp, Kıbrıs Türk bölgesine ateş etmeye başladılar. Türk askerleri ve Kıbrıs Türk kuvvetleri yabancı turistlere zarar vermemek için karşı saldırıya geçmedi. Bunun yerine, Yunanlı ve Rum askerlerini teker teker savaş dışı bırakmak için keskin nişancılar görevlendirdiler. Lobinin epey içinde duran bir Rum askeri açık kapıdan gelen bir kurşunla vuruldu. Otel personeli hemen bir süngerle yerdeki kanı sildi. Mucizevi şekilde, hiçbir turist yaralanmamıştı.

Bir süre sonra, Türklerde sürekli olarak ateş altında kalmanın gerginlik belirtileri görülmeye başladı. El bombalarından bazıları, muhtemelen yanlışlık sonucu, otele isabet etti. Radio İsveç'ten Lars-Ola Borglid kısa bir süreden sonra odasına döndüğünde, duvarda koskocaman bir el bombası deliğiyle karşılaştı.

Aftonbladet gazetesinin yıldız muhabiri, benzeri durumlardan çok tecrübeli genç gazeteci Staffan Heimerson odalarımızdaki banyo teknelerimizi suyla doldurmamızı söyledi. Haklıydı, çünkü su borularının isabet alması fazla gecikmeyecekti.

Birleşmiş Milletler radyodan turistlere seslenerek odalarında kalmak yerine koridorlara uzanmalarını söyledi. Birkaç Britanyalı turist bu uyarıya "önce kadınlarla çocuklar" ilkesiyle uydu. İkinci Dünya Savaşı'nda, Almanların Londra'ya karşı düzenledikleri "Blitz" saldırısının izleri derindi.

Oteldeki İsveçli ve Kuzeyli vatandaşların listesini çıkar-

dım. İsveç medyası iyi temsil ediliyordu. Buradan çıkmamız mümkün olduğunda, herkesin bir arada bulunduğunu görmek istiyordum. Bu girişimim yavaş yavaş gerilmeye başlayan bazı yurttaşlarımın üzerinde sakinleştirici bir etki yapmıştı sanki.

En sakinleri deneyimli savaş muhabirleriydi. Haberlerini pencere başında, keskin nişancıların gözleri önünde yazmaktan mutluluk duyuyor gibiydiler.

Otelin şef garsonu da benzer bir sükûnet içindeydi. Onu bahçe tarafında, güneşliğin altında tek başına çay içerken buldum. Başımızın üzerinde kurşunlar vızıldıyordu. Adamın tutumu, Britanya sömürge döneminin bazı Kıbrıslıların üzerinde bıraktığı en değerli miras olan "sert üst dudak" özelliğinin uç bir örneği olmalıydı.

Yurttaşlarıma yiyecek bir şeyler verebilmek için kileri açmasını istedim. Ardından kâhya gibi davranıp, yaptığım sandviçleri dağıttım. Bu arada, Messina Boğazı'nda teknemiz bozulduğunda da yol arkadaşlarımı neşelendirdiğimi hatırladım. Dikkatli olmalı ve Rum askerlerine burada yiyecek bulunduğunu belli etmemeliydik. Açtılar ve giderek umutlarını yitiriyorlardı. Vazgeçeceklerini ve otelden ayrılmamıza izin vereceklerini umuyorduk. Oysa, Türkler otel turist dolu olduğu sürece saldırmaya çekindiklerinden, Rumlar bizim rehine olarak değerimizin tamamen farkında olmalıydı. Sivilleri canlı kalkan olarak kullanmak, sonra da kayıplardan karşı tarafı sorumlu tutmak EOKA-B'nin düşünce tarzını paylaşan öteki grupların bugün de başvurdukları ortak bir taktik haline geldi.

Birleşmiş Milletler birkaç kısa ömürlü ateşkes kabul ettirmeyi başardı. Bu duraklamalardan birinde Kanadalı Birleşmiş Milletler askerleri bir kamyonla gelip, otel girişinin önüne su dolu bir tank bıraktılar. Tankın başında bekleyen, son derece sinirli görünüp sigara üzerine sigara içen Kanadalı askerle konuştum. Onun basit yorumu Kıbrıslı Rumların çıldırdığı ve tehlike olmayacak herhangi bir şeye, ya da herhangi birine ateş edebilecekleriydi.

"Tek isteğim, bir an önce buradan kurtulmak," diyordu.

Birkaç dakika sonra ateş yeniden başladı, isabet alan yüzlerce su tankı da birden bir fıskiyeye dönüştü. Kanadalı asker söylediklerinde pek yanılmamıştı.

Bir başka ateşkes sırasında, Britanyalı bir turist beni arabasına aldı, tıraş malzemesi ve sabun gibi önemli ihtiyaçlarımızı karşılamak için Türk bölgesine götürdü. Dönüş yolunda, yanlışlıkla Rumların denetimindeki bölgeye girdik. Vahşi görünüşlü bir grup EOKA-B askeri bizi görünce şaşırıp, tüfeklerini doğrulttu; bizi vuracak kadar gergin görünüyorlardı. Britanyalı arkadaşım sakince kafasını camdan çıkardı ve hiç acelesiz sordu:

"Ledra Palas ne tarafta, lütfen?"

Bir mucize gerçekleşti ve hafif saldırgan ses tonu sömürge döneminden beri Kıbrıslı Rumların kanındaki bir tepkiyi uyandırdı. Vahşi EOKA-B'ci tipler bir anda efendilerini memnun etmeye hazır, nazik yerlilere dönüşüverdi. Britanyalı arkadaşımın aslında çok iyi bildiği yolu tarif ettiler. Yanlış tarafa saptığını hemen anlamış, ancak denetimi Kıbrıs Rum milislerine bırakmamak için soruyu sormaya karar vermişti.

Otel personeliyle iyi ilişkiler geliştirmiştim. İsveçli bir diplomat olduğumu bildiklerinden, aslında Rum askerlerin kontrolünde olan telefon santralini kullanmama izin verdiler. Bir süre sonra otel personelinden çoğu EOKA-B askerlerine katılmak zorunda kaldı. Bu kargaşada, Stockholm'e ve Magosa'daki Birleşmiş Milletler İsveç taburuna telefon etmemi kimse önlemedi. Yabancıların boşaltılması mümkün olduğunda, gazetecilerin Britanya hava üssüne bir charter uçağı gönderilmesi isteğini ilettim.

Birleşmiş Milletler İsveç taburuyla konuşurken, onların bölgesinde neler olup bittiğini, genel olarak durumu nasıl gördüklerini sordum. Heimerson Birleşmiş Milletler İsveç taburuyla konuştuğumu duyunca, taburun basın subayıyla görüşmek istedi. Aldığı cevaplardan memnun kalmamış olacak ki, bağırmaya başladı:

"Kahrolası oyuncak askerler, burada kanlı bir savaş var, isterseniz kendi kulaklarınızla duyun!" Sonra telefon ahizesini cama yaklaştırdı. Tam o sırada, pencerenin hemen dışında kulakları sağır edici bir patlama oldu. Bir el bombası otel duvarının yakınına düşmüştü. Heimerson'un olayları tahmin etme becerisi kendini bir kez daha gösteriyordu.

Hoparlörler Türklerin sabrının tükendiğini ilan etti. Eğer Rum askerleri Türklere ateş etmeyi kesmezlerse, otel saat

ikide el bombası saldırısına uğrayacak, diye İngilizce açıkladı bir Türk sesi. İşin şakaya gelir yanı olmadığını göstermek için olacak, Türkler otelin iki yanına birer el bombası fırlattı. Patlama sesi etkileyiciydi.

Verilen süre dolunca, bir gelişme olmadı. Birleşmiş Milletler müdahale etmiş ve bir ateşkes kabul ettirmeyi başarmıştı. Birleşmiş Milletler askerlerinden ufak bir manga otele geldi. Başlarında Britanyalıya benzeyen bir albay vardı. Şaşkın ve ölümüne bitkin görünen Kıbrıs Rum askerlerine komutanlarıyla konuştuğunu söyledi. Rum komutan, öyle diyordu albay karşı gelinmez bir ses tonuyla, yabancı turistlerin otelden ayrılmasına izin vermişti. Albay mesajını iletirken, Birleşmiş Milletler askerlerinin yanlarında getirdikleri telsizde bir ses duyuldu.

"Turistlerin gitmesine karşı çıkıyorlar," diyordu telsizdeki ses.

"Şu kahrolası zımbırtıyı kapat!" diye kükredi albay. Yüzü kızıla kesmişti.

Talihi varmış, Rum askerleri söylenenleri duymadılar; duymuş olsalar bile anlamadılar. Hiçbirimizin otelden ayrılmasına ses çıkarmadılar. Kurşun isabet etmemesi için bir kamyon kasasının dibine yattık. Kamyon otelden çıkarken, kurşunlar başımızın üzerine yağmur gibi yağdı. Staffan Heimerson'a göre, küçük bir çocuk yaralanmış ve ölmüştü.

Akrotiri'deki İngiliz üssüne götürüldük. Burada bize İsveçlilerin, NATO ülkelerinden gelen bütün turistlerin kayıtları alınıp üsteki odalara yerleştirilinceye kadar bekleyeceklerini söylediler. Kısacası, geceyi dışarıda, açık havada geçirecektik. Yerler burun deliklerimizi gıdıklayan, elbiselerimizi kızıla boyayan kuru ve kırmızımsı bir kumla kaplıydı. Kaderimizi yalnız bir Rus'la paylaştık.

Heimerson'un tecrübesi ve dolambaçsız konuşması yine imdadımıza yetişti.

"Üssü basalım!"

Komutlarını gözlerimiz kapalı yerine getirdik ve, karanlığın korumasında, Britanyalı nöbetçilerin yanından geçtik. Durmamızı söylediler, ama ateş etmediler. Karanlıkta nişan almak çok güçtü. Belki de bir grup İsveçli turistin üsse fazla zarar veremeyeceğini düşünmüşlerdi.

Böylece üsse girmeyi başardık. İşlemlerinin tamamlan-

masını bekleyen insanların uzun kuyruğuna girdik. Bu arada kapanış saatinden birkaç saniye önce kantinin barına bile girmeyi becerdik. Ertesi sabaha kadar baygın gibi uyuyabilmek için tek istediğimiz, birer biraydı.

Akrotiri'den Hercules nakliye uçaklarına bindirilip, Londra dışındaki bir hava üssüne götürüldük. Londra'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne girerken, Kraliyet ailesinin de katılacağı resmi bir resepsiyona gitmek üzere olan Büyükelçilik Müsteşarı Gustaf von Platen ile karşılaştım. Üzerinde bir ceket, kafasında da silindir şapka vardı. Oysa ben Kıbrıs kumundan kırmızıya kesmiş, uyurken çıkarmadığım bumburuşuk elbiseler içindeydim. Birbirine zıt görünüşümüz İsveç diplomatlarının çeşitli görevlerinden oluşan geniş yelpazesinin göstergesiydi.

İsveç gazetecilerinin içinde, geri kalanların güvendiği bir tanesinin tek bir İsveçliye yer açabilecek bir uçağa binerek, önden gitmesine izin verildi. Yanında öteki gazetecilerden aldığı ve çeşitli yazı işlerine teslim etmesi istenen malzeme vardı. Adı Owe Joanson olan bu gazeteci daha sonra İsveç medya dünyasının en üst makamlarından birine, İsveç Yayın Şirketi'nin icra kuruluna atanacaktı.

NATO ülkelerinin vatandaşlarıyla ötekiler arasındaki ayrımın ne derecede keskin uygulandığını hiç unutmayacağım. Elimde İsveç diplomatik pasaportu bulunmasına rağmen, İsveç Dışişleri Bakanlığı'na telefon etmeme izin verilmemişti. Bana dediklerine göre, Danimarkalı ya da Norveçli olsaydım, durum farklı olacaktı.

Kıbrıs'taki fahri Konsolosumuz Yorgo Vironides, 22 Temmuz sabahına kadar 800 İsveçli turistin Magosa'dan ayrılmasını sağladı. Türk bombaları düşmeye başlamadan, otelden son ayrılan da Vironides'ti. Bu İsveçliler İsveç Dışişleri Bakanlığı tarafından kiralanan ve sonunda Akrotiri hava üssüne inmeleri izin verilen uçaklarla götürüldü.

Türk müdahalesi Yunan cuntasının devrilmesiyle sonuçlandı. Yuannides ülkenin en nefret edilen kişisi oldu: Cunta döneminde Yunan halkına uygulanan şiddetli baskıdan değil, Makarios'a karşı giriştiği başarısız darbe yüzünden Türk müdahalesine yol açıp, ülkeyi küçük düşürdüğü için.

Konstantin Karamanlis sürgünde bulunduğu Paris'ten,

ülkenin Başbakanlığı'na çağırıldı. Yunanistan demokrasiye döndü. Kader demokrasiye Türkiye'nin yardımıyla dönülmesini istemişti.

Ne var ki Yunanlıların öfkesi ve küçük düşmüşlük duygusu ilk aşamada Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı dönecekti. Darbenin Amerika'nın desteğiyle hazırlandığı söylenmeye başladı. Yunanistan'ın hoşnutsuzluğu kendini ülkenin NATO'nun askeri kanadından ayrılması ve ülkedeki Amerikan üslerinin kapatılmasını istenmesiyle gösterdi. 1974 Ağustos'unda bir keskin nişancı Amerika'nın Lefkoşa Büyükelçisi'ni öldürdü. Katil kaçmayı başardı.

Cuntanın devrilmesinden birkaç gün sonra Atina'yı ziyaret ettiğimde, sürgündeki Yunan muhalefetinin önde gelenlerinden biri beni ülkenin yeni lideriyle, Konstantin Karamanlis ile tanıştırdı; yeni Başbakan da Grande Bretagne Oteli'ndeki süitinde benimle dostça konuştu. Anlaşılan birileri Karamanlis'e yaptıklarımı anlatırken çok abartılı konuşmuştu.

Karamanlis Yunanistan'ı Grande Bretagne Oteli'ndeki süitinden yönetmeye başladı. Çok sert ve çok sağırdı. Hükümetten birini fırçaladığında, bütün otel söylediklerini duyuyordu. Yunanistan'ın yeniden sağlam ellerde olduğunu bilmek, güzel bir duyguydu.

Amerikalılar gerçekten Makarios'a karşı girişilen darbeyi desteklediler mi? Atina'daki ortak görüş, Amerikalıların desteğinden emin olmasa, Yuannides'in planlarını asla gerçekleştirmeyeceğiydi. Yuannides'in Atina'daki CIA'le sıkı bağları vardı. Daha sonra Amerikalılar Dışişleri Bakanlığı'ndan Atina'daki Büyükelçileri Henry J. Tasca'ya Yuannides'i planlarını uygulamaktan vazgeçirmesi talimatı verildiğini iddia ettiler. Aynı zamanda da Tasca'nın, nedendir bilinmez, Yuannides'le görüşmek için hiçbir girişimde bulunmadığı da ortaya çıktı.

Dışişleri Bakanlığı ve CIA'in farklı amaçlarla hareket etmiş olması mümkündür. O dönemde hem Dışişleri Bakanı, hem de Ulusal Güvenlik Konusunda Başkan'ın danışmanı görevinde bulunan Henry Kissinger'ın ne rol oynadığını bilmek, kuşkusuz ilginç olacaktır. Darbecileri bir yandan CIA üzerinden yüreklendirirken, diğer taraftan da Amerika'nın Atina Büyükelçiliği vasıtasıyla vazgeçirmeye çalışmış olabilir mi?

J. Bowyer Bell'ın 1974 sonbaharında *Orbis*'te yazdığı bir

makaleye göre, Makarios'a karşı girişilen darbenin böylesine başarısız olmasının nedeni, CIA'in "yerel aktörlerin" ne kadar ilkel ve ne kadar beceriksiz olduğunu bilmemesiydi. Makalenin vardığı sonuçlardan biri, Makarios'u bir otomobil kazasında öldürmek gibi ince çözümlerin çok daha başarılı olacağıydı.

Makale "vekil aracılığıyla müdahale" olarak adlandırılan bir faaliyetin imkânlarının akademik araştırması gibiydi (Yetmişlerde, makaledeki bu tutum, sarsıcı olarak nitelendiriliyordu. Zaman çok değişti.)

Bana gelince, ben CIA'in Kıbrıslı Rumları tuzağa düşürerek Nikos Sampson'u Cumhurbaşkanı seçtirdiği kanısındayım: CIA uzmanları bunun bir Türk müdahalesini tetiklemeye yeterli olacak kadar kaba bir tahrik olduğunu tahmin etmiş olmalı. Türkler müdahale edince, altmışlı yıllardan beri destekledikleri gibi, adanın bölünmesi gerçekleşiyordu.

Eğer CIA sadece Makarios'tan kurtulmak isteseydi, *Orbis*'in de işaret ettiği gibi, bu amaca ulaşacak çok daha basit ve çok daha etkin yöntemler bulabilirdi. Darbecilerin kaba ve beceriksiz taktikleri –bir yandan Başkanlık Sarayı'na ateş açarken, öbür yanda Makarios'un kaçmasını engelleyememek– büyük bir uluslararası ilgiyle karşılandı, bu ilgi de Türk müdahalesini kabullenmeyi kolaylaştırdı. Böylesi bir müdahalenin beklendiği ve adanın bölüneceğinin bilindiği kanısını güçlendiren başka bir gerçek de, Garantör Ülke olmasına rağmen, Britanya'nın hiçbir girişimde bulunmamasıydı.

Amerika'nın rolü ne olursa olsun, Kıbrıs krizinin Kissinger tarafından arabuluculuk ve baskı olarak tanımlanabilecek bir Amerikan yöntemini, ya da yaratıcı bir "kriz yönetimi"ni niçin oldukça uygun gördüğü açıktır. Kissinger'ın kriz yönetim felsefesine göre, krizlerin oluşmasını önlemek akıllıca değildi. Tersine, Amerika Birleşik Devletleri'nin krizin yarattığı dinamiklerden yararlanması ve izleyecek olayları kendi çıkarlarına göre biçimlendirmesi gerekir. O dönemde Bakanlığa yazdığım da, buydu. Geçenlerde çıkan bir kitap, bu teoriyi destekliyor: Brendan O'Malley ve Ian Craig'in yazdığı *The Cyprus Conspiracy* – America, Espionage and the Turkish Intervention.

Amerika'da Kongre soruşturmasından, Yunan cuntasının 1967'deki darbesinin Amerika'nın bilgisi dahilinde yapıldığı,

hatta belki de aktif desteğini almış olabileceği anlaşılmaktadır. Ancak Amerika'nın beklentisi darbenin Papadopulos diye bir albay tarafından değil, önde gelen generalle yönetilmesiydi.

1974 yılında Kıbrıs'tan ayrılırken, sekiz yıl sonra Ankara'ya geleceğimi ve Türk önderlerine adaya müdahale etmeye karar verirken neler düşündüklerini sorabileceğimi tahmin edemezdim.

***

Kıbrıs sorununu çözmek için otuz yıldan beri çeşitli girişimler yapıldı. Eski Başbakan Ecevit sorunun 1974'teki Türk müdahalesiyle çözümlendiğini söylemekten hoşlanıyor, o müdahaleden beri adanın huzur içinde yaşadığına işaret ediyordu.

Uluslararası toplumun Kıbrıs sorununun çözümü için yaptığı son girişim, Annan Planı adı verilen denemedir. Kıbrıs Türklerinin onayladıkları plan, Kıbrıslı Rumlarca gerçekleştirilen referandumda reddedildi. Türk Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 24 Eylül 2004'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, "Birleşmiş Milletler'e yeni bir inandırıcılık kazandırma fırsatı harcandı," dedi. "Bununla birlikte, Ortadoğu ve Kafkaslar da dahil, öteki bölgelerdeki barış çabalarının esin kaynağı da kayboldu." Bütün yüreğimle katılıyorum.

Ne var ki, işbirliği karşıtı yaklaşımına rağmen, Kıbrıs Rum hükümeti Avrupa Birliği'ne üye olacaktı.

Şimdi ne olmalı, ne olacak?

Birleşmiş Milletler'in, Avrupa Birliği'nin, Kıbrıs anlaşmazlığına taraf olan ülkelerin, Kıbrıs Rumlarıyla Kıbrıs Türklerini Annan Planı'nda öngörülen yapıya benzer bir biçimde bir araya getirecek bir anlaşmaya imkân hazırlamasını isteyen çok kişi olduğunu biliyorum. Gül, Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna hitaben yaptığı konuşmada, "Türkiye'nin Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüme ulaşma kararlılığı devam ediyor," demişti. Söyledikleri, övülmesi gereken bir ilke açıklamasıdır.

Ne var ki ben, Kıbrıs Rum tarafınca sergilenen tutumun geçmişte adayı birleştirme çabalarının en koyu destekçilerine bile Rumların adadaki Türkleri ikinci sınıf vatandaş konumuna itme ve onlara değersiz bir azınlık gözüyle bakma hedefinden asla şaşmayacaklarını göstermiş olduğu kanısın-

dayım. Rumların uzun dönemdeki amacı Kıbrıs Türklerinden ve Türk ordusundan kurtulmaktır. Rum açısından bakıldığında, bu amacın çok mantıklı olduğu görülür. Bu hedefe varmak için kullanılacak yöntemler koşullara göre değişecektir.

Benim için kesin olan bir gerçek var: Ne Kıbrıslı Türkler, ne de bu anlamda uluslararası toplum Kıbrıs Rum liderlerinin taktikleriyle başa çıkabilecektir.

Yunanistan'daki askeri cuntaya muhalif Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlarla sıkı temas halinde yedi yıl geçirdiğim, Ankara'da da yine yedi yıl boyunca İsveç'in büyükelçisi olarak bulunduğum için hem Türk, hem de Yunan tarafında çok iyi dostlara sahibim. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'nde Yunanistan dosyası ile ilgilenirken gördüğüm gibi, Yunanlılar için iki çeşit gerçek vardır: "Objektif gerçek" ile "ulusal gerçek." Başkalarının üçkâğıtçılık olarak nitelendirebileceği bir davranış, tıpkı 1960'tan bu yana Kıbrıs tarihinde görüldüğü gibi, milliyetçi Yunanlılar ve Kıbrıs Rumlarınca hedefe ulaşmanın onurlu bir yöntemi olarak kabul edilir. Burada egemen olan eski ve ünlü ilkenin, "amaç aracı haklı çıkarır" olduğu açıktır.

Konu Türk-Yunan ilişkilerine gelince, Yunan ve Kıbrıs Rum kayıtları "objektif gerçek" yerine "ulusal gerçek" kullanma eğilimi gösterir. Çoğu Yunanlı ve Kıbrıslı Rum kendi haklılıklarına ve Türklerle Kıbrıs Türklerinin kötü niyetli olduklarına öylesine inanmıştır ki, olayların kendilerine özgü yorumunu mutlak gerçek olarak kabul ederler. Türk ve Yunan tarafları arasında tarafsız kalmak isteyen bir yabancı için, tarihin ve Kıbrıs'ın karmaşık sorunları içinde bilinmesi gerekli ayrıntıları kavrayabilmek hiç de kolay değildir.

Yunan tarafı, kendi yorumunu hem uluslararası, hem de ulusal kamuoyuna kabul ettirmek alanında Türklerden çok daha başarılı olmuştur. Türkiye-Yunanistan ilişkileri konusunda çoğu Avrupalı, başta güncel Kıbrıs tarihinin dayanaksız ve kanlı bir Türk askeri müdahalesiyle başladığı da dahil, Yunan yorumunu hiç sorgulamadan kabul etmiştir. Gerçekten de hem Birleşmiş Milletler'in, hem de Avrupa Birliği'nin politikaları Yunan görüşlerinin etkisi altındadır.

Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı Tasos Papadopulos'un bir zamanlar adayı Türklerden arındırarak etnik temizliği gerçek-

leştirecek Akritas Planı'nın uygulayıcılarından olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra, Papadopulos eski Yugoslavya önderi Slobodan Miloşeviç ve onun etnik temizlik çabalarının da kararlı bir destekçisiydi.[28] Kıbrıslı Rumlar Annan Planı için referanduma giderken, "evet" sonucu çıkması için çalışacağını söyleyip, Avrupalıları inandıran, işte bu adamdır.[29]

Kıbrıs Rum referandumunun sonuçları Kıbrıslı Rumların, en azından mevcut yönetim altında, Kıbrıslı Türklere herhangi bir eşitlik tanınmasından yana olmadıklarını gösterdi. (Bazı Türkler tıpkı PKK önderi Öcalan'ın, hem de bir Kıbrıs Rum pasaportuyla bir Yunan Büyükelçiliği'nde bulunmasının Yunanistan'ın gerçek yüzünü göstermesi gibi, referandumun uluslararası topluma Kıbrıs Rumlarının gerçek amacını görme fırsatı verdiğini öne sürerler.)

Sanki Kıbrıslı Rumlar hâlâ düşman gözüyle baktıkları insanlara eşit muamele yapmak zorunda kalacakları bir yapıya girmek istemiyorlar gibi.

Birkaç gün önce, Türkiye'nin eski bir Birleşmiş Milletler temsilcisi bana bir soru sordu:

"Sence, Yunanistan Türkiye'yle federasyon benzeri bir oluşum ister mi?" Toplum olarak Yunanlılar, tıpkı Kıbrıs Rumlarının ada Türklerine karşı olduğu gibi, Türklere karşı pek sevgi beslemezler. Bütün bu "Kıbrıslı Türk kardeşlerimiz" edebiyatının ana hedefi, Kıbrıs Türklerini ikinci sınıf azınlık konumuna döndürmek ve Türk askerlerinden kurtulmak için, Yunan tarafının uluslararası toplumun yardımını beklediği gerçeğini gözlerden kaçırmaktır.

Konuştuğum büyükelçiye göre Kıbrıs sorununun açık cevabı, adadaki iki toplumun süregelen bölünmüşlüğünü kabul etmekten geçiyor. Annan Planı'nı ve planla ilgili Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler çabalarını Kıbrıs Türk devletinin *de facto* varlığının *de jure* tanınmasının başlangıcı olarak görmek gerekir. Büyükelçi sözlerini sürdürdü:

— Zaman içinde, Kıbrıslı Rumlar adadaki Türklerle bir modus vivendi (yaşam biçimi) bulmanın kendi çıkarlarına olacağını anlayabilir.

— Zaman içinde, Annan Planı'nın birçok noktası, eşit partnerler olarak davranan iki tarafça, doğrudan ya da do-

laylı görüşmelerle, hatta tek taraflı davranışlarla gerçekleştirilebilir.

— Zaman içinde, uluslararası toplum adanın zorunlu bütünlüğünün hiç kimsenin çıkarına olmadığını anlayabilir.

Strazburg'daki Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu önündeki Yunan dosyası bağlamında milliyetçi Yunanlılar konusundaki tecrübelerim, Lefkoşa'da, EOKA-B'nin yabancı turistleri rehine ve canlı kalkan olarak kullandığı Ledra Palas Oteli'ndeki tecrübelerim, Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmeleri izleyen bir diplomatik gözlemci olarak tecrübelerim beni bu yorumu kabul etmeye itiyor. Bugüne kadar yaşanan gelişmelerin ışığında, iki devletli bir çözümün ilgili bütün tarafların yararına olacağına inanıyorum. Ancak, olaylar hiç beklenmedik bir yöne sapar, Kıbrıs sorununa Kıbrıs Rumlarının ve Kıbrıslı Türklerin çeşitli kaygılarını uzlaştıracak bir çözüm bulunursa, yanıldığımı kabul etmekten mutluluk duyacağım. Ne var ki bugüne kadar Kıbrıs Rum görüşlerine verilen orantısız destek, beni Kıbrıs Rumlarının oluşturduğu kuyruğun bir kez daha uluslararası toplum köpeğini sallayacağına inandırıyor.

Bölüm 9

Silahsızlanma ve güvenlikten sorumlu Müsteşar Yardımcısı İzin Yılı. Olof Palme'nin metin yazarlığı. Bakanlığa dönüş. Amerika ve Avrupa'dan sorumlu Müsteşar Yardımcısı. Ola Ullsten'in metin yazarlığı.

1975 yılında, Paris'ten Stockholm'e, Bakanlığa döndüm Bu kez, silahsızlanma ve güvenlikten sorumlu Müsteşar Yardımcısı olarak Siyasi Daire'ye atanmıştım. Çoğu kişi gibi ben de yetmişli yılların eşitlikçi akımlarının etkisindeydim Bu yüzden, birimimde kolektif çalışma yöntemleri denedim Üstlerimiz için konuşmalar hazırlamam gerektiğinde, bütün arkadaşlarımdan yardım istedim. Bu çabalar, iş yöntemi olarak son derecede başarısız çıktı. Yardımcılarımla saatler geçirdikten sonra kullanılamaz bir öneriler ve üsluplar yığınıyla baş başa kalıyordum. Bu ortak karar yöntemini işe uygulamaktan vazgeçip, taslaklarımı kendim yazmaya, ya da yazdırmaya başladım.

Çalıştığım birime dış kurumlardan iki uzman atanmıştı Bakanlık raporlarımızı bilimsel araştırmalara dayandırdığımızı söyleyebilmek istiyordu. Bir konuda görüş birliği sağlamaya çalıştığım her seferinde, bu uzmanlar sonu gelmez kuramsal tartışmalara giriyordu. Sonunda, aklıma onlara özel bir çalışma grubu kurdurmak geldi. Her istediğimde, bana fikirlerinin özetini sunmalarını söyledim.

Bu şekilde, birimimin yeniden etkin çalışabilmesini sağladım. Bir keresinde, Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşma taslağını bir öğleden sonra yazıp bitirdik. Taslağın kurulumu öylesine karmaşıktı ki, Cenevre'deki Amerikan delegasyonu bile ilk okumada çözememişti. Bir üstümüz, Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndaki İsveç Temsilcisi Büyükelçi Inga Thorsson ise durumdan memnundu ve taslağımızdan yararlandı.

Inga Thorsson'a hayrandım. Çelik iradeli bir kadındı. Arteritten yakınıyordu ve mafsal ağrıları öylesine şiddetliydi ki,

sabahları yataktan kalkabilmesi saatler sürüyordu. Kalçasındaki sorunlar yüzünden bastonla yürüyordu. Bu baston güçlü kişiliğini vurgulamasına da yarıyordu. Bir keresinde Dışişleri Bakanı'nı bastonuyla tehdit etmiş, sonunda da Dışişleri Bakanlığı'nın en büyük odasına kavuşmuştu. En azından, New York'taki bir toplantıdan sonra, birer viski içerken anlattıkları böyleydi.

1975 sonbaharında, Birleşmiş Milletler'in otuzuncu yıldönümü dolayısıyla düzenlenen kutlamalara katılacak olan Başbakan Olof Palme'nin Genel Kurul'da yapacağı konuşmanın silahsızlanmayla ilgili bölümünü yazmam istendi. Konuşmanın ötcki bölümlerini yazan arkadaşlarla birlikte, taslaklarımızı tartışmak üzere Başbakan'ın yanına çağırıldık.

Olof Palme'yle ilk kez karşılaşıyordum. Hazırladığımız taslakları beğenmişti. Bir serseri katilin kurşunuyla ölmesinden bir ay önce, 30 Ocak 1986'da görüştüğümüzde, 1975 Birleşmiş Milletler konuşmasının silahsızlanma bölümünün onun için özel bir önem taşıdığını söyledi. Faaliyet alanını genişletebilmek için, silahsızlanma konularını incelemeye karar vermişti. Palme'ye göre, Helsinki'de düzenlenen AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) zirvesi geri çevrilemez bir detant (yumuşama) sürecinin başladığı duygusu veriyordu. Bunun mantıklı anlamı, serbest kalan siyasal ve ekonomik kaynakların yoksul ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmalarına ayrılabileceğiydi. Palme için bu konu çok önemliydi.

Silahlanmaya ayrılan kaynaklarla, gelişmemiş ülkelerin kalkınması için harcanan para arasındaki fark görkemli konuşmalara konu olacak gibiydi. 1975 Genel Kurul konuşmasında, Palme şu soruyu sormuştu:

> *"Dünyadaki bilim insanlarının ve teknisyenlerin yarısı mevcut silahları daha da iyileştirmeye, yenilerini üretmeye çalışıyor. Böylesi korkunç önceliklerin yönettiği bir dünyayı kim savunabilir?"*

Sözlerini, silahsızlanma alanında gelişme için siyasal bir atılım yapmanın gerektiğini söyleyerek sürdürdü.

"Her ülke," diyordu Palme, *"Güvenlik sorunlarına salt silahlı bir saldırı karşısında askeri savunmadan daha geniş açıdan bakmak zorundadır. Siyasal güvene yapılan yatırımlar çoğu kez silaha yapılan yatırım kadar önemlidir.*

Bazıları bu son cümleyi fazla safça bularak eleştirdi. Oysa Sovyetler Birliği'ni ve baskıcı imparatorluğunu yıkıp dağıtan, yumuşamaya yapılan yatırım ve güven arttırıcı önlemler olacaktı.

Birleşmiş Milletler'de, insanlar Palme'nin konuşmasını hatırlıyordu. Palme kürsüye geldiğinde, yardımcıları konuşmanın silahsızlanmayla ilgili bölümünü vermeyi unutmuştu. Konuşmanın geri kalanını vermeleri için Palme'nin yaptığı el ve yüz işaretlerini de anlamadılar. Sonunda, Palme dinleyicilere yardımcılarından notlarının eksik bölümünü istemek için konuşmasına bir ara vereceğini söylemek zorunda kaldı. Bu küçük olay genel bir neşeye neden oldu, görkemli kurallara insani bir renk kattı.

Palme'nin dikkatini ikinci kez Ocak 1976'da çektim. Nükleer Silahların Yayılmaması Antlaşması'nı eleştiren ve barışçı nükleer malzemenin bile ihracını yasaklamak isteyen ünlü bir Merkez Partisi üyesinin Parlamento'daki bir soru önergesine cevap olarak, bir taslak hazırlamıştım. Bütün Noel tatilim bu taslağı hazırlamakla geçti. Hükümetin görüşünü ders verir gibi açıklarken, yapıcı bir yaklaşım benimsedim. Sonuç olarak da, nükleer konularla ilgilenme aşamasında, bütün siyasal partilerin üzerinde anlaşmaları gereken yedi maddelik bir politika önerisi oluşturdum.

Taslak Başbakanlık Makamı'ndan geri geldiğinde, üzerinde Palme'nin kocaman harflerle yazdığı "İyi!" ibaresi vardı. Çabalarıma değer verilmesinin beni ne denli mutlu ettiğini hatırlıyorum. Palme'nin taslağımı kabul etmesi de Merkez Partisi'yle çekişmek niyetinde olmadığını gösteriyordu; yoksa partinin düşünce tarzındaki boşlukları ortaya çıkaracak alaylı bir cevap hazırlamak kolay olurdu.

1977 sonbaharında, Bakanlık'tan bir yıllık izin aldım. Dışişleri'nde on yedi yıldan sonra, başka bir şeyler denemem gerektiğine inanıyordum. İlk başta, yeni özgürlüğümün keyfini çıkardım. Bir oyunun taslağını yazdım. Sanal bir partide güç ve entrikayı konu alan bir kara mizah örneğiydi. Tanıdı-

ğım bir film yapımcısına göre, geleceği parlaktı. Yazmayı sürdürmem için beni yüreklendirdi. Yazar olarak yeni bir hayata başlamak bana da çekici geliyordu. Bu arada Heinrich Böll'ün denemelerinden oluşan bir derlemeyi çevirmeyi kabul ettim. Annem Böll çevirilerini genelde ondan isteyen yayınevi Bonniers'e bu kez zamanının olmadığını söylemiş, ama bu iş için oğlunu önerebileceğini eklemişti.

Çeviri işi beklediğimden de çok zaman aldı. Kitap 1978 yılında basıldığında, çevirilerim çok olumlu eleştiriler aldı. Yine de hayatımın geri kalanını bir çevirmen olarak geçirmek isteyeceğimi sanmıyorum. Çoğu kez, anlaşılmaz olmak merakındaki yazarların yarattıkları sorunlarla boğuşması gereken çevirmenlere büyük saygı duyuyorum, ama ben kişisel olarak kendi yazılarım için övülmeyi, ya da yerilmeyi yeğliyorum. Bundan sonra ne yapacağımı düşündüğüm bir sırada, o sırada muhalefetin başında olan Palme'den bir telefon geldi. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yıllık izin aldığımı öğrenen Palme onun adına silahsızlanma konuşmalarını yazıp yazamayacağımı soruyordu. Önerdiği, sevinçle kabul ettiğim bir işti.

Palme uluslararası bir topluluğa yapacağı konuşması için hazırladığım ilk taslağı görünce, Stockholm Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) başkanı Frank Barnaby'den metnin üslubu ve içeriği konusundaki görüşlerini istedi. Barnaby her ikisinden de hoşnuttu, özellikle de üslubumdaki bazı sertliklerin hoşuna gittiğini söylüyordu.

Ardından Palme İsveç Silahsızlanması'nın ünlü büyük hanımefendisi Alva Myrdal'le Eski Kent'teki dairesinde buluşmamı ve Palme'nin adına taslağı nasıl bulduğunu sormamı istedi.[30]

"Pekâlâ," dedi Myrdal taslağa göz attıktan sonra güçlü bir sesle, "Eğer bunları söylemek istiyorsa, güzel."

Bana sanki Myrdal Palme'nin silahsızlanma alanında daha önceki katkılarının bu kadar belirgin olmadığını ima ediyormuş gibi geldi. Belki de bu, Alva Myrdal'in sahayı nazikçe Palme'ye bıraktığının işaretiydi.

Myrdal'in sözleri Palme için şimdiye kadar İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin silahsızlanma alanındaki en önemli temsilcisinden istediği yeşil ışığı aldığı anlamına geldi. Artık bu alana bizzat sahip olduğunu iddia edebilirdi.

Bütün bir yıl boyunca, Palme'nin yabancı dinleyicilere hi-

taben yapacağı silahsızlanma konuşmalarından birkaçını yazdım. Palme'nin 1975'teki Birleşmiş Milletler konuşmasını daha da geliştirdik. O zamanlar Palme'nin basın danışmanı, şimdinin Dışişleri Müsteşarı Hans Dahlgren Palme'nin önerilerini bana iletir, yazılarımı inanılmaz bir hızla daktiloya çekerdi. Başarılı bir işbirliğiydi. Bu arada Palme Jackson H. Ralston Ödülü'nü almış ve Stanford Üniversitesi'nde bir konuşma yapmaya davet edilmişti.

Bir süre sonra Bakanlığa döndüğümde, Dahlgren daha önceki taslaklarımıza dayanarak hazırladığı konuşmaları daktilosundan birbiri ardına çıkarabilecekti. Palme o zaman kadar bilgisini derinleştirmiş, uzmanların alanı olarak bakılan konuları da hızla kavradığını kanıtlayacak yeni savlar geliştirmişti.

O dönemde Sosyal Demokrat Parti'nin uluslararası ilişkiler sorumlusu Pierre Schori'nin önerisine uyarak, Palme'ye 12 Ağustos 1978'de Karlstad'da yapacağı konuşmayla ilgili bir dış politika taslağı gönderdim. Bu taslağın üslubunu cilalamak ve analizler yapmak için çok zaman ve gayret harcadım.

Taslağın konuları arasında süper güçler arasındaki etki rekabeti ve bu rekabetin dünyada doğurduğu askerleşme, altmıştan fazla ülkede işkencenin idari bir yöntem olarak kullanılması, durmadan yayılan silah ve şiddet kültürü ve terörizm de vardı:

"Yeni ve aşağılık bir oluşum da birkaç fanatiğin kalkıştığı terör saldırılardır. Teröristler kendilerine devrimci adını yakıştırmış. Oysa gerçekte sadece gerici güçlerin ayak işlerine koşuyorlar."

Uluslararası bir otoriteye sahip Palme'nin terörün siyasal bir araç olarak kullanılması karşısındaki nefretini bir kez daha dile getirmesi benim için çok önemliydi. Daha önce Schori tarafından yazılmış bir konuşmada duygularını belirtmişti. Paris'teki günlerimden kalan kişisel tecrübem, beni terör konusuna ciddiyetle eğilme gereğine şiddetle inanmaya itiyordu. İyi eğitilmiş, liberal görüşlü insanların bile beyinlerinin yıkanıp, terörist olarak eğitilebileceklerini Paris'te görmüştüm.

Ancak Palme'ye gönderdiğim taslağın başlıca konusu, yumuşama idi.

Nixon ve Kissinger'ın politikalarının gerisindeki nedenle-

ri açıkladım. Uygulamaya çalıştıkları yumuşama siyasetinin birinci amacı, Sovyetler Birliği'ni Vietnam konusunda çözüm bulmaya yardım etmek gereğine inandırmaktı. Nixon yönetimi buna ek olarak Sovyetler Birliği'nin uluslararası davranışlarında genel olarak daha ölçülü davranmasını istiyordu.

Bu hedefe varmanın yolu, çeşitli alanlarda Amerikan ve Sovyet çıkarlarının çakıştığını göstermekten geçiyordu. Sovyetlerin iyi davranışı karşısında Amerika Birleşik Devletleri silahlanma yarışını yavaşlatmayı önerecek, ticaret, yumuşama ve Avrupa'daki sınırların tanınması yoluyla Sovyet ekonomisini destekleyecekti.

Her şeyin de ötesinde, Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'ni eşit bir partner ve süper güç olarak tanıyarak, önderlerine uzun zamandan beri istedikleri uluslararası konumu kazandıracaktı. Kissinger'ın yumuşamanın değişik unsurları arasındaki ilişkiyi kullanmak için kullandığı deyim "Bağlantı" idi.

Taslak dinleyicilere Sovyetler Birliği'nin yumuşamanın sadece devletlerarası ilişkilere uygulanabileceğinin ve ideolojik mücadelenin durmadan devam edeceğinin altını çizmekten geri kalmadığını hatırlatıyordu. Buna, karşı tarafın silah satışları ve yıkıcı faaliyetlerle durumunu iyileştirme çabasından vazgeçeceğine ne Nixon yönetiminin, ne de Sovyet önderliğinin inanacağını ekledim. Yunanistan ve Kıbrıs'ta yaşadıklarım, bir süper gücün çıkarlarını korumak, ya da geliştirmek için kullanabileceği çeşitli yöntemleri fark etmemi sağlamıştı.

Bu yazdıklarım Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ederek güç dünyalarını tehdit altında gördüklerine savaşa girmekten çekinmeyeceklerini kanıtlamalarından bir yıl önceydi. Bu işgal yumuşama politikasına darbe vurmakla kalmadı, uluslararası teröre itici güç olup, bölgede bugün bile tanığı olduğumuz uzun vadeli sarsıntılar yarattı.

Başkan Carter'ın dış politikasını da inceledim ve Carter yönetiminin insan haklarına saygı göstermesi talebine Sovyetler Birliği'nin nasıl tepki verdiğini anlattım.

Taslak gelişmelerin süper güçlerin elinden kayıp kurtulabileceği ve aralarındaki yumuşamanın duraklama sürecine gireceği uyarısıyla bitiyordu.

Karmaşık bir durum hakkında, dengeli bir resim çizmek istemiştim. Palme tasarıdan tatmin olduğunu ve değişiklik yapmadan kullanacağını söyledi. Hiç rastlanmadık bir durumdu bu. Palme genelde metin yazarlarından düşüncelerini maddeler halinde sıralamalarını ister, ardından da yararlı bulduğu maddelerin yardımıyla taslağı yazdırırdı. Tabii Palme'nin silahsızlanma konusunda daha önceki taslaklarımın üslubunu kabul ettiğini unutmamak gerekir. Oysa ben, konu çok teknik olduğu ve birçok geleneksel görüşü içerdiği için bu gerçeği pek dikkat çekici bulmamıştım.

Palme yüzümdeki ifadeyi görünce, kendini bana bir açıklama yapmak zorunda hissetti.

Kısık ama dostça sesiyle, "Söylediklerine tam manasıyla katıldığım için, bu taslağı değiştirmiyorum," dedi Palme.

Konuşma benim tasarladığım biçimde yapıldı ve medyanın önemli ölçüde ilgisini çekti. İsveç'in iki büyük gazetesi, liberal *Dagens Nyheter* ve biraz daha tutucu *Svenska Dagbladet* belki de ilk kez Palme'yi övmekte anlaştı.

Svenska Dagbladet "Palme'nin Dünyası" başlıklı başyazısında şöyle diyordu:

"Olof Palme'nin parıltısız muhalefet liderliği rolünü kısa bir süre için de olsa bir kenara bırakmaktan mutlu olduğu kesin... Bunun, Palme'nin iyi bildiği ve kendine esin kaynağı olarak aldığı bir konu olduğu bir kez daha anlaşıldı."

Aynı gün, *Dagens Nyheter* de "Amerikalı Dost" adlı benzer bir makale yayımladı:

"Palme dış politika hakkında konuşur ve "biz" derken Sosyal Demokratları mı, yoksa İsveç'i mi kast ettiğini anlamak güç. Aslında, pek önemli değil. İş dış politikaya gelip dayandığında, İsveç siyasetçilerinin bakış açısı ve bilgisi hâlâ çok üstün."

Svenska Dagbladet de aynı konuya değiniyordu:

"Palme hükümetin dış politikasını eleştirmiyor – bu da dış politikanın olması gereken yerde, yani partiler üstü bir konumda olduğunu kanıtlıyor."

Dagens Nyheter konuşmada Amerika'ya biraz daha yakın, Sovyetleri biraz daha eleştiren bir üslup algıladıklarını belirtiyordu. Gazete konuşmasında Sovyetler Birliği'nden "kendi en büyük düşmanı" diye söz eden Palme'den alıntı yapmıştı.

Konuşma hem Palme, hem de İsveç için iyi oldu. Parti çıkarlarının üzerinde birlikten kuvvet doğar.

Pierre Schori'nin dışında, konuşmayı kimin hazırladığını bilen pek az kişi vardı. Kendime "Medya ünlüleri" galerisinde bir yer aramadığım için, böylesi benim işime geliyordu.

İzin yılım sırasında, Palme'yle birçok kez bir araya geldik. Bir keresinde, bütün dikkatiyle bir tartışmaya katıldığı Parlamento'ya gidip, bir taslak göstermem istendiğini hatırlıyorum. Tartışmalar yoğundu ve ertesi gün basılması gereken taslağa şöyle bir göz atması için Palme'nin sadece birkaç dakikası vardı. Kötü biçimde soğuk almıştı, yüzü çok solgundu ve bitkinlikten tüm vücudu titriyordu. Sanki içinden kıvılcımlar geçen yüksek voltajlı bir elektrik alanıyla çevrilmiş gibiydi. Sayfalar dolusu karmaşık metni okuması sadece birkaç saniyesini aldı. Dikkatini yoğunlaştırma yeteneği inanılmaz, iradesi de neredeyse insanüstüydü.

Bir keresinde de, Parlamento civarındaki küçük ve iddiasız bir restoranda bir şeyler atıştırıp, birer viski içmiş, gerginliğimizden kurtulmuştuk. Palme'nin dayanmak zorunda olduğu nefretten, kasıtlı iftiralardan söz etmeye başladık. Palme iftira kampanyasının kaynağını anlamakta güçlük çekmekle birlikte, bu konuda konuşmaktan rahatsız olmuyordu. Bu tatsız durum karşısında gerçekten de ne diyeceğini bilmez görünüyordu. O akşam üst sınıftan olmasının, kendi sınıfındakilerin gözünde hain olarak görülmesine dayanan yaygın –ama aslında son derecede basit– bir açıklamayı kabul etmiş gibiydi. En önemli muhaliflerinin işçi sınıfından geliyor olmasının burjuvazinin işini çok daha kolaylaştıracağına inanmıştı.

Bu geleneksel açıklamasında gerçek payı olması muhtemel. Palme'nin sadece soylu bir geçmişe sahip olması değil, entelektüel açıdan rakiplerinden çok daha üstün görünmesinin düşmanlarını rahatsız etmesini anlamak kolay. Bence en rahatsız edeni de Palme'nin rakiplerini ezerken, bir sürüngen hızında verdiği cevapları, ıslıklanan sesiyle telâffuz etmesiydi.

Kim bilir? Palme'nin daha uzun yaşamasına izin verilse, konuşması ve davranışları tipik bir İsveçlininki gibi yavaşlasa, belki de ondan önceki Sosyal Demokrat yöneticiler kadar popüler olabilirdi. Ancak Palme'nin, siyasetteki rehberi Başbakan Tage Erlander gibi yerel lehçeyle fıkra anlatırken göz önüne getirmek çok güç.

Çeşitli projelerde işbirliği yapmış olmanın yarattığım Palme imajını etkilemiş olması tabiidir. Bana göre Palme karşısındaki insanlarla ilgilenip konuşurken, tıpkı babamın Baltık Almanlarının çekiciliğine sahipti. Palme'nin burundan gelen kısık sesi, başkalarının algıladığı kendini beğenmişlikten çok, gevşek bir dostluk duygusu veriyordu.

Palme insanlar hakkında inanılmaz bir bilgiye sahipti ve İsveç bürokrasisinde herkes hakkında her şeyi bilirdi. Dahası, önemli olabilecek bütün belgeleri okurdu. İnsanlarla olduğu kadar, entelektüel fikirlerle de ilgiliydi.

Palme için çalıştığım yıl boyunca, çevresindekilerin görüşlerini ve önerilerini dinlediğini fark ettim. Duyduğu her şeyi kabul etmiyordu. Bana kalırsa, düşünürken bir çeşit fon müziği olmasından hoşlanıyor gibiydi. Bazen çevresindeki genç parti dostlarından oluşan küçük gruptan çıkan ve benim gözümde saf saçmalıktan başka bir şey olmayan sözleri dinlerken, yüzündeki o dostça, ama dalgın ifadeyi hatırlıyorum. Bu yoldaşlar görüşlerini daha ilginç kılacağı kanısıyla, olabildiğince sola kaymaya uğraşıyordu.

Sadece kişisel hırsa değil, aynı zamanda gizli bir politik amaca sahip bir kişinin İsveç'in liderlerinin çevresine böylesine kolay girebilmesi karşısında ne kadar şaşırdığımı hâlâ hatırlıyorum. Bu gizli politik amaç, örneğin İsveç'i Sovyetler Birliği'nin çıkarına uygun hareket ettirmek olabilirdi. Bu gizli politik amaç sadece bilgi toplamakla da sınırlı kalabilirdi. Burada gerekli olan sadece güçlü bir kararlılık ve kişinin İsveç'in en tepe yöneticilerine nasıl ulaşacağı konusunda sistemli bir yaklaşımdı. Tabii söz konusu kişinin zekâ ve kişisel sevimlilik gibi özelliklere sahip olması, işi kolaylaştırırdı. Yararlı olabilecek başka bir nitelik de son derecede sadık, ketum ve güvenilir görünme yeteneğiydi. Tepede büyük bir yalnızlık var ve siyasal liderler hiçbir kısıtlamaya girmeden özgürce konuşabilecekleri, yeni düşüncelerini sınayıp, kişisel ya da siyasal sorunları tartışacakları birkaç kişi arıyor. Bu

arayış da onları çoğu kişinin tahmininden daha korumasız bırakıyor.

Palme'nin yakın çalışma arkadaşlarından birisi benimle sohbete başlarken, "Aramızda İsveç dış politikasının biraz daha Finlandiya'nınkine benzemesini isteyenler var," deyince, nasıl şaşırdığımı hatırlıyorum. Anlaşılan, benim de gruba katılmamı istiyordu. Tepkimi görünce, her zamanki kibar sessizlik pozunu takındı. Hep bu insanların kim olduğunu ve Palme üzerinde nasıl bir etki bıraktıklarını düşünürdüm.

Bazen Palme'nin biraz tereddütlü olduğu, ama çekici bulduğu bir söylemde bulunmak zorunda kaldığı olurdu. Kimi hallerdeyse güvendiği birinden gördüğü bir söylemi benimserdi. Sonucun her zaman başarılı olmadığını belirtmeye gerek yok, sanırım.

Palme'nin güvendiği insanlardan birisi de İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın önde gelen çevirmeni ve İsveç'in bağımsızlık siyasetinin en koyu taraftarı Sverker Åström'dü. Åström yedi yıl boyunca (1956-1963) Dışişleri Bakanlığı Siyaset Dairesi Başkanlığı'nı yapmış, ardından da beş yıl (1972-1977) Müsteşar Yardımcılığı görevinde bulunmuştu. Palme'nin bu güveni Erlander'den devraldığı söylenirdi. Åström eşcinselliği nedeniyle bir dönem İsveç polisince güvenlik rizikosu olarak görülmüştü. *Ögonblick – Från ett helvsekel i UD-tjänst* (Lind & Company 2004) adlı kitabında Åström yıllarca dayanmak zorunda kaldığı, anlaşılan pek de beceriksizce yapılan izleme faaliyetlerini anlatır. Bu kuşkuların Erlander ve Palme tarafından da bilindiğini, ama berikilerin bu bilgileri dayanaksız oldukları gerekçesiyle görmezden geldiğini yazar.

Bir keresinde, Ocak 1980'de Sosyal Demokrat hareketin gözde konferans merkezi Bommersvik'te küçük bir grupla yapılacak İsveç istihbarat servisleri konulu bir tartışmaya katılmak için davet edilmiştim. Sovyet dış politikası hakkında, arkalarda bir yerlerde oturmuş, bizleri dinleyen Erlander'e biraz alaycı gelebilecek bir şeyler söyledim.

"Olof, Åström'ü dinle, bilge biridir!"

Bu sözlerden bir sürü sonuç çıkarılabilir. Bunlardan biri Erlander'in İsveç-Sovyetler Birliği ilişkilerinde Åström'ü Palme'nin rehberliğine getirmeye çalıştığı iddialarının doğru olduğudur. Bir diğer sonuç, benim Sovyetler Birliği'ne karşı tutumun gerçekten de fazla şahin bulunduğuydu. İnsanın

bakış açısına bağlı kalmak koşuluyla, ya Erlander ve Åström'ün tutumları doğruydu ve İsveç'in çıkarlarına hizmet ediyordu, ya da benim iddia ettiğim gibi, Sovyet duyarlılıklarına daha az saygı gösterecek bir dış politika çok daha iyi olurdu. Bu konulara on ikinci bölümde döneceğim.

Siyasetçi ve insan Olof Palme hakkında çok şeyler yazıldı. Bu kitapta sadece tanıdığım Olof Palme'nin bir enstantanesini vermeye çalıştım.

***

1979 yılının sonbaharında, Bakanlığın Siyaset Dairesi'ne geri döndüm. İsveç'in Amerika ve Avrupa'yla ilişkilerinden sorumlu bir birimin başına geçmem önerilmişti. Bana oldukça ilgi çekici geldi ve bir diplomat olarak mesleğimi öğrenmeye ayırdığım bunca yıldan yararlanmam gerektiğine karar verdim. Güzel yazabilmek için, bana kalırsa, en azından on beş, ya da yirmi yıl yazmaya çalışmam gerekecekti. Meslek olarak yazarlık, ancak ağır işçilikle öğrenilebilir.

Yeni Dışişleri Bakanı Ola Ullsten güvenilir kaynaklardan Olof Palme için metin yazarlığı yaptığımı duymuş, aynı şeyi onun için de yapmamı istiyordu. Ullsten Ilımlı Parti ve Merkez Partisiyle koalisyon kuran Liberal Parti'nin Başkanı'ydı. Ben Bakanlıktan ayrılırken, yeni hükümet iktidarı Palme'den devralmıştı. Parlamento'da Ullsten'in arkasında oturup, karşı tarafta Palme'nin faaliyetini izlemek biraz tuhaf bir duyguydu. Palme'ye sadece silahsızlanma konusunda bir uzman olarak metin yazmış olsam da, siyasal rakibinin konuşmalarını hazırlamak bana ihanet gibi geliyordu. Oysa, oldukça iyi oldu. Ullsten Palme'ye hayrandı, Palme de Ullsten'e iyi davranıyor, Ullsten'in dış politika konusunda kendinden az tecrübeye sahip olduğunu biliyordu.

İnsanlar rolümü şaka konusu yapmış, Parlamento'da hem Palme'nin, hem de Ullsten'in konuşmalarını yazdığımı söyleyip eğleniyorlardı. Doğru değildi tabii. Şimdi belgelerimi karıştırırken, Ullsten'in açıklamalarına Palme tarafından verilecek tepkileri tahmin edip, Ullsten için cevap taslakları hazırlamış olduğumu görüyorum. Bu taslakların gerçekte kullanılıp kullanılmadığını hatırlamıyorum.

Ullsten için konuşmalarını yazmanın dışında, kendimi çalıştığım birimin işlerine adadım. Bu ilginç ve keyifli görev

beni her seviyede yabancı ziyaretçiyle karşı karşıya getiriyordu. En sık gelen konukların Yunan ve Türk büyükelçileri olduğunu hatırlıyorum. Ege Denizi ve Kıbrıs konularında taban tabana zıt görüşleri olması, objektif bir gözlemci olarak benim için çok ilginçti.

Bir gün Savunma Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevi için aday olmayı düşünüp düşünmeyeceğim soruldu. Öneriyi birçok nedenden ötürü geri çevirirken, Savunma Bakanlığı'nın benim yerime kendine benden çok daha güvenen, benden çok daha *ağırlığa* sahip bir arkadaşımı düşünmesini önerdim.

İnce bir mizah anlayışına sahip Ullsten'le arkadaş olduk. Oysa Ullsten'e metin yazarlığı yapmak her zaman kolay olmuyordu. Ullsten taslaklarımı alıp bakmadan önce, herkese yorumlatmayı adet edinmişti ve bunun iki önemli sonucu vardı. Birincisi, insanlar taslağı eleştirdiklerinde, desteğim yoktu ve korunmasız bir hedeftim. İkincisi, konuşmaları son dakikada, bazen New York uçağında yetiştirmem gerekiyordu. Sonuçta, hükümetin diğer üyelerine ve yönetimdekilere yorumlamaları için gönderilen metinden çok farklı bir metin çıkıyor, bu da yerleşik danışma uygulamasına karşı çıkmak anlamına geliyordu. İnsanlar öfkelenince öfkeleri Dışişleri Bakanı'ndan çok bana yöneldi.

Dahası, konuşmalarımızdan sonra uçakta kalan küçük kâğıt parçacıklarının oluşturduğu bilmeceyi tamamlamak ve New York yolundayken dile getirilen görüşleri toparlamak her zaman kolay olmuyordu. Bir keresinde ben Birleşmiş Milletler nezdinde dönemin İsveç Büyükelçisi olan Anders Thunborg'un ikametgâhında yüzüstü yere yatmış, taslağın parçalarını bir araya getirmeye çalışırken, Thunborg ve Ullsten'in kafamın tepesinde, konuşmayı nasıl tartıştıklarını unutamam. Böylesi durumlarda, son ürünle ilgili sorumluluk benim omuzlarımdaydı.

Sonunda, başka şeyler yapmanın zamanı geldiğini hissettim. Kendi patronum olmak ve kendi konuşmalarımı yazmak istiyordum. Müstakbel metin yazarlarının kullanabileceği bazı notlar çıkardıktan sonra, Ullsten'den bir dış göreve gönderilmeyi istedim.

Bu dönemde Palme beni Parlamento'ya çağırdı ve Viyana'da kurulmasına karar verdiği Uluslararası Silahsızlanma

Komisyonu'nun Sekreteri olmayı isteyip istemediğimi sordu. Önerisini elimden geldiği kadar diplomatça geri çevirmeye çalıştım. Böyle bir görev için düşünülmek ne kadar onursa, İsveç'in eski ve büyük olasılıkla gelecek Başbakanı'na hayır demek bir o kadar güçtü. Bakanlık içinde daha az göze batar bir görev yeğliyordum. Bu arada Palme'nin çevresinde dolanıp, sol manşetinden çekecek hırslı insanlarla sorun yaşayacağımı düşündüğümü de hatırlıyorum.

Palme benim yerime yakın danışmanı Anders Ferm'i önerdi. Ferm son derecede becerikli oldu. Kendi başına düşünceler üretmek yerine, en saygın uluslararası uzmanlarla Palme'nin adına temas kurarak, bazı konuları inceleyip raporlar hazırlamalarını istedi. Bu, benim asla düşünmeyeceğim, akıllıca bir fikirdi.

Bugün geriye dönüp bakınca, içgüdülerime uyduğum ve Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'ndan uzak durduğum için şanlı görüyorum. Komisyon'un raporları içerikleri bakımından, Sovyet yanlısı önyargıları ve düşük entelektüel nitelikleri yüzünden yoğun eleştiri aldı. Örnek olarak, Ingemar Dörfer'in *Nollpunkten–Sverige i det andra kala kriget*, Timbro 1991 adlı kitabına bakmak yeterli olacaktır.

Egon Bahr, Georgiy Arbatov ve David Owen gibi, konuyla ilgili önemli şahsiyetlerin ve bu kişilerin değerlendirmeleri karşısında Palme'nin güvenini düşününce, farklı bir şeyler yapacağıma pek inanmıyorum. (Aleksey G. Arbatov Sovyet Bilimler Akademisi'nin ABD ve Kanada Enstitüsü'nün başı ve Sovyet Merkez Komitesi üyesiydi. Egon Bahr, Brandt Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'yken 1972-1974 yılları arasında danışmanlığını yapmış, sonra da 1974-1976 yılları arasında, Şansölye Helmut Schmidt'in kabinesinde Ekonomik İşbirliği Bakanı olmuştu. 1977-1979 yılları arasında Britanya Dışişleri Bakanı olan David Owen 1981 yılında Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu.)

Bölüm 10

Ankara Büyükelçisi 1982-85. İnsan Hakları ve Ekonomik İşbirliği.

Türk ordusu Eylül 1980'de Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in komutasında iyi hazırlanmış bir darbe gerçekleştirdi. Evren, askerlerin yönetimi devralmalarındaki hedefi giderek artan şiddet olaylarını önlemek, sağ ve sol çatışmasının bir iç savaşa dönüşmesini engellemek olarak açıkladı. 1982'de Cumhurbaşkanlığı'na getirildi.

Askeri rejim ülkeyi güçlü bir pençeyle yönetti. Şüpheliler tutuklandı ve işkence gördü. Ölüm cezaları verildi ve uygulandı. Sendikalara karşı açılan davalar yıllarca sürdü. Ülkenin önde gelen siyasetçileri ya tutuklandı, ya da ev hapsinde tutuldu. Türkiye'nin tek televizyon kanalı özenle sansürlenmiş haberler yayımlıyordu.

Siyaset yelpazesinin sol kanadında faaliyet gösteren birçok Türk, İsveç'e kaçmayı başardı. İsveç böylelikle Şahin Alpay, Yavuz Baydar ve Zülfü Livaneli gibi en önde gelen Türk entelektüellerinin ikinci yurdu olma onuruna erişti.

Türkiye'deki değişiklikleri Stockholm'den büyük bir ilgiyle izliyordum. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Yunan cuntasının devrilmesine yol açmıştı. Kaderin garip bir cilvesi olarak, şimdi darbeyi yapanlar Türk askerleriydi. Türk ordusunun, Yunan meslektaşlarının aksine, iktidarı sivillere kendi iradeleriyle devredip devretmeyeceğini görmek ilginç olacaktı. Türk generallerinin ne olursa olsun yönetimi sivillere bırakacağı yönünde belirtiler görülüyordu. Anladığım kadarıyla, Türk ordusunun demokrasinin temel ilkelerine bakışında kesin bir farklılık vardı. Gelişmeleri daha yakından izlemek istediğime karar verdim.

Ullsten sonunda isteğimi karşılamaya razı olarak, beni yurtdışına gönderdi. Önce, o dönemde sıcak bir bölge olduğundan, aile sahibi birine uygun görünmeyecek Beyrut büyükelçiliği önerisi aldım. Bekâr olduğum için, böylesi bir gö-

revin bana teklif edilmesi doğaldı. *Dagens Nyheter* çeşitli büyükelçi atamalarıyla ilgili bir makale yayımladı. Gazete benim atanmamla ilgili olarak, "Dışişleri Bakanlığı en keskin beyinlerinden birini yitirecek," diyordu. Gazete kaynaklarının söylediğine bakılırsa, beklenen gerçekleşmiş ve meslektaşlarımdan birçoğu en az benimki kadar keskin beyinlere sahip olduklarını ileri sürmüştü. Yeni görev yerime gitmek için sabırsızlanıyordum. Ne var ki, Beyrut'taki meslektaşımın bir dönem daha kalmak istediği anlaşıldı. Birden, görevinin çekici olduğunu anlayıvermişti.

Ullsten, Ankara Büyükelçisi olmakla Washington'daki Büyükelçilik'te Misyon Şefi Yardımcısı olmak arasında tercihi bana bıraktı. Aynı zamanda da Washington'daki görevin özel nedenlerden ötürü başka birisi için yedek bekletildiğini ima etti.

Washington'da Misyon Şefi Yardımcılığı görevi, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın en gözde atamalarından birisi olarak biliniyordu; ama ben Ankara'yı kabul etmenin benim için daha iyi olacağını düşündüm. O güne kadar Ankara daha yaşlı meslektaşlarım için son görev yeri olduğundan, ellisinden önce Ankara'ya büyükelçi atanmak açık bir terfi olarak görülüyordu. Bunca yıl farklı patronlarla çalıştıktan sonra, "kendi dükkânımı açmanın" keyifli olacağını düşünüyordum. Dahası, Türkiye'nin sivil yönetime nasıl döneceğini yakından izleyebilmeyi istiyor, dış dünyanın ve çeşitli uluslararası kuruluşların Türkiye'deki gelişmelere ne gibi tepkiler vereceğini merak ediyordum.

1981'de büyükelçi olarak Ankara'ya atandım. O dönem Siyasi Daire'nin başında olan kişi, bana klasik İsveç Dışişleri Bakanlığı tavsiyesinde bulundu.

"Ne yaparsan yap, ama soru sorma!"

Bu tavsiye, bir İsveç diplomatının herhangi bir durumda en iyi yolu kendi kendine bulması gerektiği, veya, anlaşıldığı gibi, Bakanlık yönetimini güç kararlar almak zorunda bırakmayacağı gibi iki anlama da geliyordu.

Meslek hayatımın sonuna kadar tavsiyesine uydum.

Yeni görev yerime Ocak 1982'de vardım. Bütün kent, muhtemelen cehennemin kapısında olduğu gibi, kükürt kokulu, zehirli ve kalın bir sis tabakasıyla kaplıydı.

Dünya Sağlık Örgütü WHO'ya göre, Ankara'daki hava kir-

liliği ölüm oranlarında belirli bir artış olması için gereken eşiğin üç katına çıkmıştı. Oysa bu durum, kentte oturanları kaygılandırmamışa benziyordu. Dostum olan Türklerin çoğu çılgın gibi sigara içiyor, hava kirliliğini bu şekilde etkisiz bırakacaklarını umuyordu. Bana gelince, Stockholm'de yakalandığım astım alerjisinden kısa sürede kurtuldum. Hava kirliliğinin tıp bilimince fark edilmeyen iyileştirici etkileri olduğu açıktı.

Nisan ayında bir gün, Türk Dışişleri Bakanlığı Kral Karl XVI'ncı Gustaf'ın imzaladığı itimatnamemi Türkiye'nin Devlet Başkanı'na sunmak için Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na gideceğimi bildirdi.

İtimatname takdimi her diplomatın meslek hayatında çok önemli bir andır. İtimatnamenizi sunmadan önce, "Majesteleri İsveç Kralı'nın Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi" sıfatına hak kazanmayacağınız gibi, itimatnamenizi sunmadan ülkenizin adına konuşma yetkisine de sahip olamazsınız.

Daha önce, başka büyükelçilerin itimatnamelerini nasıl sunduklarını izlemiştim. Bu kez, sıra bendeydi. Midemde kasılmalar duyuyordum.

Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na alınmadan önce, Sarayın ön tarafındaki yüksek ve dik merdivenleri tırmanmam gerekti. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı aşağıda bekliyordu. Demirden dökülmüş gibi duran, uzun boylu, seçkin askerlerdi. Basamakların tepesinden bağırdım:

"Merhaba asker!"

Cevap gür çıktı:

"Sağol!"

Görevli Protokol Şefi benden bir süre önce gelen ufacık Japon Büyükelçisi'nin merdivenin tepesinde çok korktuğunu, bu yüzden de ağzından duyulabilir bir "Merhaba asker" çıkaramadığını anlattı. Protokol Şefi hemen müdahale ederek işe el koymuş ve büyükelçinin yerine "Merhaba asker!" diye bağırmıştı. Askerlerin güçlü "Sağol" cevabının Japon Büyükelçisi'ni sırtüstü devirmesine ramak kaldığını anlattı.

Benim için en büyük sorun, merdivenlerden vakur bir şekilde inmeyi becermekti. Yıllar geçtikçe, dizlerim düzelecek yerde, daha da kötülemişti. (Dizlerin protokol konularında önemli olabileceği, Başkan Ford'un uçak merdivenlerinden

inerken tökezlemesiyle belli oldu; zavallı Başkan'ın bu kazayı unutmasına asla izin verilmedi.) Akşam gazetelerinin manşetlerini gözlerimin önüne getirebiliyordum: "İsveç Büyükelçisi, Türk ordusunun önüne kapandı," ya da alaycı abartmalarla dolu benzer bir şey.

Her nasılsa merdivenleri inmeyi başarınca, törenin yapılacağı salona alındım. Yerde, durmamı istedikleri bir çizgi gösterdiler. General Evren salona girdi. Birbirimizin karşısına geçip, yerlerimizi aldık. Kısa konuşmamı yaparken, itimatnamemi sunmak için belirttikleri noktada durursam, gülünç derecede eğilmem ve uzanmam gerektiğini fark ettim. Belki de çizginin gerisindeki niyet de buydu. Bu yüzden çizginin ötesine yasak bir adım attım ve itimatnamemi dik durarak sundum. Yaptıklarıma hiç aldırmıyormuş gibi duran General Evren itimatnamemi Protokol Şefi'ne uzattı. Ardından da geleneksel fotoğraflar çekildi.

Çekilen grup fotoğrafında General Evren'in dışında dönemin Dışişleri Bakanı, şimdi de Türkiye'nin en önemli gazetelerinden birinin Türk dış politikası konusunda bilge yorumcusu İlter Türkmen, Evren'in daha sonra büyükelçi olacak siyasal danışmanı Üstün Dinçmen, geleceğin Helsinki Büyükelçisi Protokol Şef Yardımcısı İlhan Yiğitbaşıoğlu, törene katılan yakın çalışma arkadaşlarım ve ben vardık. Fotoğraf çekiminden sonra Dışişleri Bakanı Türkmen ve Dinçmen ile birlikte, General Evren'le konuşmak üzere başka bir odaya alındım.

Evren başlangıçta oldukça sertti.

"İsveç bizi eleştiren ilk ülke oldu. Yönetime geldiğimizde, neden bunun demokrasinin yenilgisi olduğunu söylediniz? Bunu, ülkeyi anarşiden kurtarmak için yaptığımızı açıkça görmeniz gerekirdi," diye ekledi.

Kendimi Evren'in öfkesine neden olan açıklamanın yazarı olmak gibi tuhaf bir durumda buldum. Açıklamayı Dışişleri Bakanı Ola Ullsten yapmıştı.

Bütün bunların son derecede doğal olduğu cevabını verdim. Bir ülkenin koşullarının askerleri idareyi ele almak zorunda bırakacak kadar kötü olmasının, bir demokrasi başarısı olduğunu söylemek pek kolay değildi. Evren söyledikleri-

mi bir süre düşündü. Yüzü giderek yumuşadı. İsveç açıklamasının daha çok bir ilke ilânı olduğunu, yoksa şahsen ona hakaret amacı gütmediğini anlamışa benziyordu.

Görüşmenin sonuna doğru, Evren evli olup olmadığımı sordu. Hayır cevabını verince, kısmen şaka, kısmen de ciddi, *"Öyleyse, bir Türk kızıyla evlenmelisiniz,"* dedi.

Ne diyebilirdim ki? Cevabım hazırdı:

"Evet, Sayın Cumhurbaşkanı."

Bir yıl sonra, Türk eşimi Evren'e tanıştırdım. Kader, tavsiyesine uymamı uygun görmüştü.

Ankara'daki ilk dönemimde, sık sık Evren ve ordudaki öteki generallerin Kuzeyli büyükelçileri ülkeden kovmak istedikleri yönünde söylentiler çıkardı. Eğer böyle bir şey düşünülmüş olsa bile, Evren'in tecrübeli Dışişleri Bakanı'nın sözünü dinleyeceğinden emindim. Türkmen çeşitli görevleri arasında Dışişleri Bakanlığı'nda genel müdürlük yapıp, Atina ve Moskova gibi önemli büyükelçiliklerde bulunmuş, Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcılığı yapmıştı. Evren 1980'de Dışişleri Bakanlığı önerdiğinde, Türkmen Bakanlıkta Müsteşar makamındaydı. Generallerin öfkesi kabardığında, Türkmen'in sakinleştirici görevi üstlendiği sıkça tekrarlanırdı. Ne olursa olsun, Türkiye'de insan hakları konularına gösterdiğimiz ilginin generalleri çok kızdırdığı açıktı.

Seksenli yılların ilk yarısında, Ankara'daki görevimin büyük bir bölümü insan hakları konularına ayrılacaktı.

Yunan muhalefeti, Albaylar Cuntası'nın Avrupa Konseyi'nden atılmasını istemişti.

Tam tersine, Türk muhalefeti ülkenin Avrupa Konseyi üyeliğinin sürmesinden yanaydı. Bu konuyu konuştuğum kişilerin arasında yetmişli yıllarda üç kez başbakanlık görevinde bulunmuş, 1978-1979 arasındaki hükümeti sadece bir yıl sürmüş, darbeden sonra önce enterne edilip, ardından Ankara'nın yedi tepesinden Oran'da ev hapsine gönderilmiş, eski Başbakan Bülent Ecevit de vardı.

Ev hapsi sırasında ziyaretine giden başka bir büyükelçi var mıydı, bilmiyorum. Kapısının önünde nöbet tutan polis memurundan beni içeriye bırakmasını istediğimde, beriki itiraz etmedi. Ecevit Türk halkının büyük bir bölümü için hâlâ demokratik bir gelecek umuduydu. Belki de sanki resmi bir protokol ziyaretine gidiyormuş gibi direğinde İsveç bay-

rağının dalgalandığı şoförlü resmi arabamla geldiğimde, polisin beni sevinçle karşılamasının nedeni de buydu.

Ecevit'in hükümetlerinde bakanlık yapmış olan Deniz Baykal'la Hikmet Çetin hareketlerinde özgür olmakla birlikte, siyasette faal görev almaları yasaklanmıştı. İsveç Büyükelçilik ikametgâhında, birlikte öğle yemekleri yerdik.

Ecevit, Baykal, Çetin ve görüştüğüm diğer siyasetçiler askeri rejimin dış dünyadan gelen yoğun eleştirilere kızıp, bir öfke anında Avrupa Konseyi'nden çıkma kararı vermesinden kaygılanıyordu. Böyle bir karar kökten dincilerin ve demokrasi karşıtı güçlerin elini güçlendirirdi. Ecevit ve ötekilerinin kanısı baskımızın generalleri etkileyecek, ama tahrik etmeyecek ölçüde sürmesi gerektiğiydi.

Gerek Dışişleri Bakanı Ullsten, gerekse de Başbakan Palme eleştirilerimizin olumlu bir etki yaratacak şekilde ifade edilmesinden yanaydı. Şimdi artık dışarıda olmama ve liderlerin yakın çevresinde bulunmamama rağmen, yetmişli yılların sonunda hem Palme, hem de Ullsten'le yakın olmam, önerilerime olumlu tepki almamı sağlıyordu. Böylelikle, İsveç'in o dönemde yaptığı konuşmalardan çoğunun taslak aşamasına katılma imkânı buldum.

Sonunda, Türkiye Avrupa Konseyi'nin ülkeyi habersiz denetlemesini kabul etti. Aynı dönemde, Türkiye'yi demokrasiye geri döndürecek belirli önlemler ilan edildi. Askerler Kasım 1983'te yönetimi Turgut Özal'ın seçilmiş hükümetine devrettiler.

Askerler daha baştan kışlalarına çekilme niyetlerini açıkladıklarından, dışarıdan gelen baskının bu olaylarda bir rol oynayıp oynamadığını kestirmek güç olacaktır. Askerler 1960 ve 1972'deki müdahalelerinden sonra da yönetimi sivillere terk edip, kışlalarına çekilmişlerdi. Ben kendi açımdan Avrupa Konseyi'ndeki etkinlikleri başka uluslararası baskılarla demokrasinin yeniden hayata geçirilmesine olan bağlılıklarıyla, Kuzey ülkelerinin Türk askerlerini sivil yönetime geçme hazırlıklarını hızlandırmaya itmediğini söyleyemem. Her ne olursa olsun, Türkiye'deki demokratik güçlerin desteğimizi hissetmelerini önemli buluyorum. Bu destek, Türklerin Kuzey ülkelerine bakış açısını etkiledi. Özellikle Ecevit, seksenli yıllardan bu yana Kuzey ülkelerini Türkiye için örnek olarak gösterdi.

Ecevit beni hep o zarif nezaketiyle kabul etmişti. Eşi Rahşan genellikle yanında bulunurdu. Çay sunar, ya da kocasının bana söylediklerini destekleyecek yorumlar eklerdi. Konuklarının kendini iyi hissetmesi için gösterdikleri çaba duygulandırıcıydı. Ecevit grip olduğunda, mikrop bulaşmasın diye giderken elime kolonya dökerdi. O zaman –şimdi de öyle– çok zarif ve hoş bir çifttiler.

Tutukluluk Ecevit'te iz bırakmıştı. Midesi sık sık sorun çıkarıyor ve yüzünde asabi kasılmalara neden oluyordu. On yıllık bir süre için siyasal faaliyetten yasaklı olmasına karşın, onun ve eşinin kafası siyasal fikirlerle dolup taşıyordu. Bana bir gün yeni bir parti, yepyeni, gerçekten tabandan oluşacak bir parti kurmak umudunda olduklarını söylediler. Bu umutları, gerçek olamayacak kadar güzel bir fikirdi.

Ecevitlerin evine yaptığım ziyaretler sırasında, ona 1974 müdahalesiyle ilgili rolünü sorma fırsatını da buldum. Ecevit, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin 1964 müdahalesini engellemesinden çok rahatsız olduğunu anlattı. Başkan Lyndon B. Johnson tarafından yazılan mektupta Amerika Birleşik Devletleri, eğer Kıbrıs'a müdahale ederse, Türkiye'nin bir Sovyet saldırısı durumunda NATO'nun korumasına güvenemeyeceğini açıklıyordu.

Çalışma Bakanı olarak o dönemde dış ilişkiler konusunda sınırlı etkiye sahip olan Ecevit, bir gün Türkiye'de başbakan olur ve Kıbrıs Türkleri yeniden saldırı karşısında kalırlarsa, müdahale planlarının hazır olacağına yemin etmişti. 1974'te Başbakan olduğunda, programının ilk maddesi Kıbrıs operasyonu planlarını güncelleştirmekti. Ecevit'e göre, Türkiye'nin 1974 Temmuzu'nda böylesine hazırlıklı olmasının nedeni buydu. Yunan Cuntası Kıbrıs Türk halkını etnik temizlikten geçirmek niyetinde olduğunu açıkça ilan etmişti. Bu yüzden, Türkiye kardeşlerinin imdadına koşmak zorundaydı.

Türk müdahale birliklerinin ikinci bir saldırı gerçekleştirmek zorunda bırakıldıkları doğrudur; ne var ki bu, ancak Türkler antlaşma için bir dizi öneri getirdikten sonra oldu. Kıbrıs Türklerini belirli kantonlarda yaşamak zorunda bırakacak olanlar da dahil, bütün öneriler Yunanistan tarafından reddedildi. Türkiye artık bu önerileri unutmayı tercih eder, diyordu Ecevit. İsteselerdi, Kıbrıs'ın tamamını işgal edebileceklerini de ekledi.

Kıbrıs müdahalesi Ecevit'e Türkiye'de çok uzun sürecek bir devlet adamlığı ünü kazandırdı. Oysa Avrupa'da Yunanlılar becerikli davranmış ve Türklerin Kıbrıs Türklerini yok olmaktan kurtarmak için müdahale ettiğini dünyaya unutturmuştu. İlke olarak Türkiye'nin devletler hukukunu da yanına aldığı, bu hakkın 1960'ta Kıbrıs ve Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye tarafından imzalanan Garanti Antlaşması'ndan doğduğu gerçeği de Yunan propagandasının uluslararası belleklerden kazımayı başardığı bir gerçekti.

Ecevit'in Türkiye içinde hareket özgürlüğünün kısıtlı olmasına rağmen, Olof Palme ve dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Pierre Schori, Ecevit'i "bir edebiyat toplantısı" için 9 Aralık 1982'de İsveç başbakanının resmi ikametgâhı Harpsund'a davet etmeye karar verdi.

Sarsıcı bir fikirdi bu. Generaller Ecevit'e ülkeden çıkması için izin verince, şaşkınlığım daha da arttı. Görüşmeleri yürütmek ve gereken formaliteleri tamamlamakla görevlendirildim. Ecevit mutluydu.

"Demek buzları İsveç ile kıracağız," diyor ve 12 Eylül 1980 darbesinden beri ilk kez yurtdışına çıkmasına izin verildiğini hatırlatıyordu.

Bir İsveç büyükelçisinin görevleri arasında, İsveç sanayisi ve ticaretinin çıkarlarını korumak da vardır. İsveç'in insan haklarına saygı göstermedikleri için eleştirdiği ülkelerde, bu görevi yerine getirmek duyarlı bir konudur. İnsanın İsveç'teki hem dış politika ve dış ticaret yetkililerini, hem İsveç iş dünyasını tatmin edecek gibi hareket etmesi gerekir; bu arada da görev yaptığı ülkedeki yöneticileri öfkelendirmemek zorundadır. İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın en büyük kaygısı, karanlık ticari çıkarların İsveç'in insan hakları ihlâllerini eleştirmesini engellediği izlenimi yaratmaktır. İş İsveç şirketleriyle kusurlu bir demokrasiye sahip bir ülkenin yetkilileri arasında süregelen pazarlıklarla ilgili haberlerin basına sızmasına varınca, durum daha da ciddiyet kazanır.

Bütün bunları kafamın bir köşesine yerleştirmeme rağmen, ASEA Şirketi'nin iki milyar İsveç Kron'u tutarındaki İstanbul Hafif Metro ihalesini alması konusuna bütün gücümle eğildim. Bunun anlamı, ASEA yöneticileri ve Türk hükümet temsilcileriyle birçok kez buluşmaktı. İsveç'in en yetenekli sanayicilerinden, ASEA İcra Kurulu üyesi Percy Barne-

vik, şirketin eskilerinden biri olan Lars Elvhage ile birlikte, Türkiye'yi sık sık ziyaret etti.

Barnevik'in çevresine yaydığı o özel ve sakin sevimlilik Türk tarafını oldukça etkiledi. Haziran 1985'te, İsveç büyükelçilik ikametgâhında Türk görüşmeciler ve eşleri için verilen bir akşam yemeği sırasında, Barnevik sırtında kocaman yeşil bir leke olan beyaz bir kostümle sökün etti. Açıklamayı Lars Elvhage yapacaktı. Barnevik manzaranın tadını çıkarmak için Ankara tepelerinden birinde sırtüstü uzanmış, bunun giyiminde bırakacağı izleri düşünmemişti.

İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan bu bağlamda önemli rol oynadı. Bürosunda, Dalan'ın İsveç'i teröristlere sığınacak yer sağlamakla suçladığı heyecanlı bir tartışmayı hatırlıyorum. Dalan'ın yeğlediği dil olan Almanca yapılan bir saatlik tartışmadan sonra ayrılırken, kendi heyecanına kapılarak bürosunun kapısını kilitlediğini fark ettik.

Dalan'la tartışırken dayandığım temel, Türkiye ve İsveç gibi uygar ülkelerin insanları salt anavatanlarındaki siyasetle aynı fikirde olmadıkları için sınır dışı etmeyeceğiydi. Dalan'a, mollaların homurdanmasına rağmen, Türkiye'nin on binlerce İranlı sığınmacıyı kabul ettiğini hatırlattım. Bu son savım, İsveç yetkililerinin kimi Kürtlerin ülke içinde seyahat etmelerini yasaklayıp, polisin faaliyetlerini izleyebilecekleri yerden ayrılmalarına izin vermesinden memnun olan Dalan'ı savunmasız bıraktı. Dalan sonunda ASEA'nın teklifini incelememe kararından da vazgeçecekti. Bu sırada, yapılan her şeyi yerle bir edebilecek bir gelişme oldu. 1983 yılında İlter Türkmen'in yerine gelen Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu bir Avrupa Konseyi toplantısından öfkeyle dönüp, bütün İsveç projelerinin durdurulması talimatı verdi. Sonunda, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne katılan İsveç Dışişleri Bakanı Lennart Bodström'ün, Türk hükümeti hakkında Halefoğlu'nu öfkeden tavana sıçratacak yorumlarda bulunduğu anlaşıldı.

Bodström'ün söylemek istedikleri pek öyle çarpıcı değildi. Burada asıl sorun, söyleyecekleri konusunda Halefoğlu'nu daha önceden uyarmamasıydı. Dahası, mesajını böyle durumlarda âdet olduğu gibi diplomatik bir dille sarıp sarmalamayı da düşünmemişti.

Kısa süre sonra, resmen kabul etmeseler de, Ankara'daki Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki bütün önemli kurumlara

İsveç mallarını boykot etme talimatı gönderdiğini öğrendim. Bu yüzden, İsveç büyükelçilerinin Stockholm'deki yıllık toplantısı çerçevesinde, Bodström'den randevu istedim. Bodström başta bana ayıracak zamanı olmadığını söylediyse de, sekreteri aracılığıyla acilen bilmesi gereken çok önemli bir konudan bahsetmek istediğimi anlatınca, geri adım attı.

Ne var ki, Bodström'ün dikkatini vermesini gerektiren başka sorunlar olduğu anlaşılacaktı. Medyatik adıyla "Bodström olayının" patladığı günün ertesiydi. Gayrı resmi bir toplantı sırasında dile getirdiği, ulusal güvenlik konusunda hükümet çizgisinden ayrıldığını belli eden yorumları medyaya sızdırılmıştı. Ben Bodström'e bilgi verirken, aklının başka yerlerde olduğunu görüyordum. Söyleyeceklerimi hızla bitirdim ve bana zaman ayırdığı için teşekkür ederek kalktım. Konuyu Dışişleri Bakanı Halefoğlu'yla "bu anlayışla" görüşeceğimi söyledim. Bodström ne demek istediğimi pek anlamasa da, yine de teşekkür etti.

Artık bu konuya eğilmem için hiçbir kısıtlama kalmadığını hissediyordum. Sonunda Halefoğlu'dan bir randevu almayı başardığımda, Bodström'ün selamlarını ilettim ve Bodström Türkiye'deki koşulları suçlarken, bizzat Halefoğlu'yu kesinlikle eleştirmediğini vurguladım. Her şeyden önce, Halefoğlu'yu kırmak gibi bir niyeti yoktu ve eğer açıklaması yanlış anlaşılmışsa çok üzülecekti. Tam tersine, Avrupa Konseyi'nde Türk meslektaşıyla işbirliğine büyük değer veriyordu. Üstelik, görüşlerimiz herkes tarafından biliniyordu. Tek umudumuz, asıl niyetimizin eleştirmiş olmak için eleştirmek değil, ülkedeki insan haklarının düzelmesine katkıda bulunmak olduğunun Türk tarafınca da anlaşılmasıydı. Bu yüzden, ticaret de dahil bütün alanlardaki işbirliğimizin doğal akışına döneceğini varsayıyordum.

Halefoğlu biraz yumuşamış görünüyordu ama birkaç gün sonra ilgili kuruluşlara herhangi bir mesaj gitmediğini öğrendim. Birkaç genel müdürü arayarak, Halefoğlu'nun boykotu kaldırmayı kabul ettiğini söyledim ki, yaptığım devletler hukukuna aykırıydı. Eğer bunu doğrulatmak istiyorlarsa, bizzat Halefoğlu'yu arayabileceklerini söyledim.

İsveç boykotu böyle kaldırıldı. Boykot bize milyarlarca Kron'a mâl olabilirdi. Hafif metro projesinin istenen sonuca ulaşması için ASEA'nin önünü açmayı başardım. Projedeki

Türk temsilcisi genellikle cumartesi ya da pazar sabahları erken saatlerde telefon eder, kültür farklılığını gidermem için bir çeşit aracılık rolü üstlenmemi isterdi.

Sonunda, ASEA ihaleyi kazandı. ASEA ve daha sonra ABB'nin (ASEA Brown Boveri'nin) İzmir Hafif Metro ve Adana Hafif Metro gibi büyük ve karmaşık projelerle Türkiye ilişkisinin temelini atmış oldu.

Bu işte bir katkım olduğu için kişisel bir tatmin duyuyordum. İsveç Dışişleri Bakanlığı diplomatlarını yabancı ülkede tutmak için sıkça büyük paralar harcamakla eleştirilir. Oysa gerçekte, İsveçli diplomatlar her yıl Dışişleri Bakanlığı bütçesinden daha fazla paranın ülkeye girmesini sağlayarak, İsveç sanayini destekler.

ASEA'nın İstanbul ihalesini kazanma çabalarıyla geçen bu heyecanlı süreçte ASEA'nın İcra Kurulu Başkanı Curt Nicolin'le tanıştım. Bir Cuma günü, Turgut Özal'ın bürosunun dışında bekliyorduk. Özal İstanbul'daki bazı önemli konular yüzünden gecikmiş, bize de beklememiz için haber göndermişti: Bütün bir gün bekledik. Nicolin'in önemli bir ASEA projesi konusunda Özal'a vermek istediği mesajlar vardı. Sonunda Nicolin koltuğundan kalktı ve, *"Maalesef gitmek zorundayım,"* dedi. *"Eşime bu hafta sonunu evde geçireceğime söz verdim."*

Şaşkınlığımı gizledim ama kendi kendime burada milyarlarca Kron'dan bahsediyoruz ve Türk politikacıları protokol ve prestij konularında kılı kırk yarar, diye düşündüm.

Nicolin İstanbul havaalanından telefon edip, Özal'la konuşmayı başardı. Çoğu bakımdan batılı ve pratik düşünceli birisi olan Özal alınmışa benzemiyordu. Daha sonra beni kabul edip, söylediklerimi dikkatle dinledi. 1709 ve 1713 yılları arasında Sultan III'üncü Ahmet'e tanrı misafiri olarak gelen İsveç Kralı XII'nci Şarl, ya da Demirbaş Şarl hakkında bilmediği bir şey olmadığını hatırlıyorum.

Ankara'daki görevim sırasında genç bir diplomat çiftle tanıştım, Alkım ve Nil Kireçtepe. Arkadaş olduk, sonra Alkım öğle yemekleri için sık sık Büyükelçilik ikametgâhına gelmeye başladı. Her ikimiz de İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası gelişmelere ilgi duyuyor, bu konuda ayrıntılı konuşmalar yapıyorduk. Bir hava generalinin oğlu olan Alkım, tanıştığım çoğu diplomattan daha geniş bir görüş açısına sa-

hipti. Daha ilk gördüğüm anda hayran olduğum eşi Nil, hem Ticaret Bakanlığı'nda, hem de Dışişleri Bakanlığı mensubu olarak dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapmış emekli diplomat Nevit İlden'in kızıydı. Nil'in dedesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresine girmişti. Nil'in babası için bu yakınlık, ailenin Osmanlı İmparatorluğu sarayındaki köklerinden çok daha önemliydi.

Alkım yaklaşık bir yıl sonra Türkiye'nin Paris'teki UNESCO delegasyonuna Misyon Şefi Yardımcısı olarak atandı, büyükelçinin yokluğunda İşgüden görevini üstlendi. Hem Alkım'ın, hem de Nil'in Paris'teki kalışları sırasında en yakın yoldaşları Türk ve Fransız polisleriydi. Bir Ermeni terör örgütü olan ASALA dünyanın çeşitli kentlerinde düzenli olarak Türk diplomatlarını öldürüyordu. Daha önce, Budapeşte'deki görevi sırasında KGB'nin şantaj girişimleriyle karşı karşıya kalan Alkım, bu kez de ASALA ve destekçilerinden tehdit telefonları alıyordu. Çok yüksek tansiyonu vardı ve kendini giderek daha gergin hissediyordu. Mayıs 1984'te, bir kalp krizi sonucunda öldü.

Nil o günlerde altı yaşındaki kızı Nilden ile birlikte Ankara'ya dul bir kadın olarak döndü. Alkım'ın beklenmedik ölümünün sarsıntısını atlatamadan, o dönem Ankara'da görev yapan birçok Türk ve yabancı diplomatı kendine yorulmadan kur yapar buldu. Bir seferinde, özellikle ısrarlı bir Latin Amerikalı diplomattan kurtulması için, Nil'e nispeten kaslı bir yardım ettiğimi hatırlıyorum. Beriki kendini hakarete uğramış gördü, beni hiçbiri gerçekleşmeyecek bir sürü intikam yöntemiyle tehdit etti. Türk iş dünyasından bir başkası beni korkutmak için Türk mafyası tehdidini kullandı. İstanbul polis şefiyle girdiğimiz gayrı resmi temaslar işadamının mafya bağlantısının abartılı olduğunu ortaya çıkardı.

"Büyüklerden birisi değil," dedi İstanbul polis müdürü, omuzlarını boş ver der gibi silkerek.

Yine de hazırlıklı olmak ve zamanı geldiğinde kendimi gerektiği gibi korumak için kaslarımı geliştirmeye başladım.

O günlerde Alkım'ın annesi, yani Nil'in kayınvalidesiyle ilk kez tanıştım. Kişiliği çok güçlü, gerçek bir hanımefendiydi. İnsanların ne düşüneceğine aldırmıyordu. Onun için en

önemli şey, gelininin ve torununun mutlu olmalarıydı. Bu yüzden, evlenmek istediğimizi söylediğimizde, bizden desteğini esirgemedi.

Çevremizde Nil'in Alkım'ın ölümünden sadece altı ay sonra, üstelik de Müslüman olmayan bir yabancıyla, bir *gâvur* ile evlenmesini hiç de iyi karşılamayan birkaç Türk vardı. Türkler erkeklerinin yabancı kadınlarla evlenmesini doğal karşılar. Oysa en eğitimli çevrelerde bile, bazıları bir Türk kadının bir yabancıyla evlenmesini kolay kabullenemez. Ne var ki Nilden'e en az Türk bir baba kadar sevgi göstereceğim belli olunca, eleştiriler az da olsa hafifledi.

Ailece Ankara'dan ayrılırken, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu gereklerine uyup uymadığını denetlemek için Avrupa Konseyi'ne daha güçlü bir izleme görevi verildiğini, İsveç'e karşı uygulanan ticaret boykotunun kaldırıldığını, ASEA mukavelesinin yürürlüğe girdiğini ve şirketin Türkiye'de daha faal olması için temelin atıldığını görmekten mutluydum.

Kişisel anlamda, benim için Ankara'daki görevimin en önemli olayı Nil ile evlenmemdi. 4 Ekim 1984 günü, Büyükelçilik İkametgâhı'ndaki nikâhımızda, tören sırasında Nil'in ayağına hafifçe bastım. Bana ayağa basmanın evlilik sırasında üstün olmayı sağlayacağı söylenmişti. Ne var ki Nil durumu hemen kavrayacak ve ayağını benimkinin üzerine basacaktı; kısacası, bu sihrin işime yarayıp yaramadığını deneme fırsatım olmadı. Bu arada, zamanla çoğu kocanın öğrendiği bir ders aldım. İstenen sonucu sadece sevgi ve saygı sağlıyor.

Aynı gerçek Türk halkı için de geçerli. Türklerin ayağına basmak kesinlikle yanlış yaklaşımdır.

Klasik diplomasi okulundan zarif bir beyefendi olan Dışişleri Bakanı Halefoğlu ve eşi onurumuza bir akşam yemeği verdi. Halefoğlu yaptığı sıcak veda konuşmasında, "Saraydan Kız Kaçırma"ya şaka yollu dokundu.[31]

Bölüm 11

Doğu Berlin Büyükelçisi 1985-89. Sığınmacı akını denetleniyor. Olof Palme'nin ölümü. Honecker İsveç'i ziyaret edecek. Alman-İsveç ilişkileri. Berlin Duvarı'nın 25 yılı. Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri.

24 Eylül 1985 günü, Doğu Alman Felix Dzerzinski Tören Kıtası, Doğu Alman Başkanlık Sarayı önünde dizildi. Başlarındaki komutan beni kılıcıyla selamladı ve gözlerini gözlerime dikti. Yabancı büyükelçilerin Demokratik Alman Cumhuriyeti Başkanı Erich Honecker'e itimatnamelerini sunmasıyla ilgili tören kuralları gereğince, daha önce askerlerini teftiş etmiştim. Kısa süre önce, İsveç hükümeti tarafından Doğu Berlin'e büyükelçi olarak atanmıştım.

Felix Dzerzinski, Stalin'in güvenlik başkanı ve infazcısıydı. Batı demokrasilerinde Dzerzinski adı terör ve yasa dışılıkla eş anlamlı görülürdü. Oysa Doğu Alman Politbürosu'ndaki eski Stalinciler için, Doğu Alman devletinin şeref kıtasına bu korkunç tarihi şahsiyetin adını vermekten daha doğal bir şey olamazdı.

Bu iş için Doğu Alman ordusu Volksarmee'yi, yani sözde Halk Ordusu'nu kullanmamalarının nedeni, Batılı Müttefikler için 1984'te bile tüm Berlin'in, yani hem Doğu, hem de Batı'nın Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Fransa'nın ortaklaşa işgali altında görülmesiydi. Doğu Berlin Sovyet işgal bölgesi olarak tanındığından, Berlin'in Dörtlü Güç Statüsü adı verilen kurallar Doğu Almanya'nın üzerinde egemenlik hakkı bulunmadığı topraklarda ulusal ordunun görevlendirilmesini yasaklıyordu. Aynı statü Moskova'ya da Berlin'in batı tarafı üzerinde bazı haklar sağladığından, Sovyetler için Dörtlü Güç Statüsü'nün devamında yarar vardı. Doğu Almanlar ise bu sorunu halletmek için özel bir şeref kıtası kurmuş, birliğe de Batı'da rahat-

sızlık, Moskova'daysa memnuniyet yaratacak bir isim vermişti.

Despot hükümdarlar ta eski zamanlardan beri adı konulmamış bir tehdit duygusu yaratan bir törensellikle yabancı elçilerin gözünü korkutmak ve saygı uyandırmak istemiştir. Doğu Alman önderliği de farklı davranacaklardan değildi. Bütün törenin Batı televizyonlarında da yayımlanacağının bilincindeydiler. Bu yüzden, yabancı büyükelçinin gergin, hatta etkilenmiş görünmesinde yarar vardı. Yine bu yüzden, benim ifadesiz bir yüz takınmam da önemliydi.

Beni kılıçla selamlayan subayın gözlerinin içine baktım ve soğukkanlılığını yitireceği umuduyla bakışlarıma kötü bir ışık kattım. Bakışımın beklediğimden de başarılı olduğunu görünce, epey şaşıracaktım. Hafif çocuksu yüzüne hemen bir şaşkınlık ve mutsuzluk ifadesi yerleşiverdi. Vicdanım sızlamaya başladı. Delikanlı sadece görevini yapmaya çalışıyordu. Şimdi artık ciddi bir hata yaptığını düşündüğü açıktı ve bunun sonuçlarından korkuyordu. Bir daha asla masum bir insanı bu durumda bırakmayacağıma kendi kendime söz verdim.

Askeri bandonun İsveç ve Doğu Alman ulusal marşlarını çalmasından sonra, Erich Honecker'in yanına götürüldüm. Resmi unvanı, "Generalsekretär des Zentralkomitees der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands, Vorsitzender des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik," (Alman Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri, Demokratik Alman Cumhuriyeti Devlet Konseyi Başkanı) idi.

Honecker yumuşak sesli, dost bakışlıydı. En dikkat çekici özelliği, etkileyicilikten kesinlikle uzak olmasıydı. Önemsiz olduğunun söylenmesi imkânsız bir ülkenin, elinde diktatörvari bir güç tutan yöneticisi olmasına rağmen, daha çok bir muhasebeci, ya da din adamını andırıyordu.

Demokratik Alman Cumhuriyeti, (Almanca kısaltmasıyla "DDR") ekonomik açıdan ve, eğer Doğu Alman topraklarındaki Sovyet birlikleri de hesaba katılırsa, askeri alanda Sovyetlerden sonra Varşova Paktı'nın en güçlü ülkesiydi. Dahası, Demokratik Alman Cumhuriyeti Varşova Paktı üyeleri arasında stratejik anlamda en tehlikeli konuma sahipti. Demir Perde'nin öteki yanında, hem ekonomik olarak, hem de Batı Alman topraklarındaki müttefik askerleri hesaplandığında, askeri bakımdan NATO'nun en güçlü üyesi Federal Al-

man Cumhuriyeti'yle karşı karşıyaydı. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin bu durumunu nasıl idare ettiği sadece Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı için değil, Amerika Birleşik Devletleri, Federal Alman Cumhuriyeti ve NATO için de aynı derecede önemliydi.

Bütün bunlar, Honecker'in benimle konuşacağı konular değildi. Hiçbir Doğu Alman görevlisi, özellikle de en tepedeki yetkili Moskova'nın ve Demokratik Alman Cumhuriyeti Politbürosu'nun onayını almadan yüksek sesle düşünmeye, ya da bir şey söylemeye cesaret edemezdi. Duyarlı konulara değinildiğinde, standart cümlelere başvurulurdu.

Bu yüzden Honecker ile sohbet İsveç ve Demokratik Alman Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştı. Bu arada, Honecker'in Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin güçlü barış isteği konusunda bir şeyler söylediğini hatırlıyorum. Zaten, söylemeseydi şaşırırdım.

Doğu Berlin'deki ilk zamanlarımda, barış hakkındaki cümlelerin –"barış için savaş" ve Willy Brandt'ın bir cümlesinden alınan "Savaşın bir daha Alman topraklarından kaynaklanmamasının" ("Nie wieder darf vom Deutschen Boden ein Krieg ausgehen") ne derecede önemli olduğunun– durmadan tekrarlanmasının insanı serseme çevirdiğini düşünüyordum.

Söylemleri öylesine yoğundu ki, insan kırk yıl önce biten savaşın her an yeniden başlayacağı duygusuna kapılıyordu.

Peki ama, bunun amacı ne olabilirdi?

Birincisi, Doğu Alman Politbürosu Sovyetlerin Batı'daki silahlanma programlarını yavaşlatma gayretlerini desteklediğini kanıtlamak istiyordu. Doğu Almanlar, Amerika'nın silah kontrol önerilerini geri çevirirken, Sovyetlerin barış girişimlerini bütün yürekleriyle benimsiyordu. Doğu Berlin'de, Moskova'nın güvenini kazanmamış hiçbir rejim iktidarda kalamazdı. Honecker'in selefi Walter Ulbricht Sovyetlerin Batı Almanya'yla iktisadi ilişkilerini sıklaştırmak istedikleri bir dönemde Moskova'ya direnmeye kalktığı için görevinden ayrılmak zorunda bırakılmıştı. Honecker'in iktidar dönemi sırasında Doğu Alman yönetimi Demokratik Alman Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ve dayanışmayı sözle ve törensel üslupla vurgulamak için çok gayret harcayacaktı.

İkincisi, Doğu Berlin yönetimi Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne uluslararası alanda onurlu bir profil kazandırmak arzusundaydı. Kendi halkını hapis tutan bir rejimden çok, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin barış gayretlerinin en ön safındaki bir ülke olarak tanınması isteniyordu. Barışın komünist terminolojisinde batıdakinden farklı bir anlama sahip olduğu, bazen Batı'da bile unutulan bir gerçekti.

Barış politikası bir taraftan Federal Almanya ve diğer NATO üyeleriyle temasları yasallaştırırken, öte yandan bağlantısız ülkeler ve özellikle Batı Almanlar başta olmak üzere uluslararası saygınlık kazanmış sosyal demokratlarla ilişkileri kolaylaştırıyordu.

Üçüncüsü, Doğu Berlin yönetimi hükümetin barış konusundaki çabalarının halkı memnun edeceği, kamuoyunun Demokratik Alman Cumhuriyeti önderleriyle yabancı devlet adamları arasındaki birçok toplantıdan hoşnut olacağını umuyordu. Dış dünyanın onayının Demokratik Alman Cumhuriyeti hükümetinin meşruiyetini pekiştireceği varsayılıyordu.

Dahası, savaş tehlikesini sürekli canlı tutmanın, savaşın ne olduğunu bilen bir halkı birleştirecek bir etkisi de vardı.

Berlin'in her köşesindeki mezbelelikler, yıkıntılar ve duvarlardaki kurşun delikleri, her şey, Doğu Berlinlilere savaşı hatırlatıyordu. Kent tarihi anı ve sembolik mimari yüklüydü. Çevre insanın içini kararttığı gibi, hava da neredeyse Ankara'daki kadar kirliydi. Doğu Berlin kahverengi kömür isi ve Doğu Almanya'da üretilen küçük ve çirkin Trabant marka otomobillerin iki zamanlı sarsak motorlarından çıkan egzoz dumanlarından leş gibi kokuyordu.

Doğu Berlin'de, resmi dairelere ev sahipliği eden eski banka binasının görkemli giriş cephesi, eski Hohenzollern Şatosu'ndan alınıp getirilmişti. Karl Liebknecht'in "İlk Sosyalist Alman Cumhuriyeti'ni" ilan ettiği balkon, bu cephedeydi.

Sosyalist Alman Cumhuriyeti düşünün gerçekleşmesi için aradan Weimar Cumhuriyeti'yle bir Dünya Savaşı daha geçmesi gerekecekti. Liebknecht'in kafasındaki cumhuriyetin Demokratik Alman Cumhuriyeti tarzında bir diktatörlük olmadığı muhtemeldir.

Her sabah, Prusya dönemi Berlin'inde üniformalı resmi geçitler için kullanılan Unter den Linden'dan geçiyordum. Büyükelçiliğe yaklaştığımda, üzerindeki muzaffer Barış Tanrıça-

sı'nı dört atın çektiği arabada (Quadriga) gösteren yontuyla taçlanmış on sekizinci yüzyılın görkemli Brandenburg Kapısı'nı görürdüm. Bir zamanlar bu zafer kapısına doğru uygun adım yürüyenler arasında Prusya orduları, Napolyon'un birlikleri ve Hitler Almanya'sının Wehrmacht'ı vardı. Şimdiyse, Barış Tanrıçası'nın tepesinde Demokratik Alman Cumhuriyeti amblemli Alman bayrağı dalgalanıyordu. Brandenburg Kapısı'nın hemen arkasından başlayan duvar, ilk Sosyalist Alman Cumhuriyeti'nin sürekli varlığını sağlamak için neyin gerekli olduğunu gösteren vurucu bir hatırlatmaydı.

Büyükelçilik Kançılaryası'ndan bakınca, Parlamento binasının üzerinde dalgalanan dev Federal Alman Cumhuriyeti bayrağını da görebiliyordum. Batı Almanlar böylelikle ortak halk temsilciliğinin gerçekleşeceği bir birleşik Almanya umutlarını yitirmediklerini göstermiş oluyorlardı.

Biraz daha ötede, Hitler'in sığınağından geri kalanları örten alçak bir tepe görüyordum. Neo-klasik mimarisiyle Hermann Göring'in Hava Bakanlığı, caddemizin sonunda dikiliyordu. Bina bloğumuzda, evlerin duvarlarındaki kurşun delikleri, İkinci Dünya Savaşı'nı hatırlatmaları için onarılmamıştı.

Aslına bakılırsa, Honecker'in Doğu Almanya'sı birçok bakımdan Nazi Almanya'sına benziyordu. Doğu Berlin rejimi anti-faşist olduğunu iddia ediyordu ya, içinde Faşizm'in altın çağını çağrıştıran pek çok unsur vardı. Doğu Alman ordusu Unter den Linden'da tören yürüyüşüne geçtiğinde, Wehrmacht'ın kaz adımlarını hatırlamak pek güç değildi. Doğu Alman askerleri aynı kesin adımlarla yürüyor, birazcık farklı üniformalar ve miğferler giyiyordu. Tanıştığımız yaşlı generallerin çoğu gençken Hitler'in ordularında askerlik yapmış, Almanların Stalingrad yenilgisinde Ruslara esir düşmüştü. Doğu Almanya'ya dönüp, yüksek rütbelere terfi etmeleri, ancak Moskova'da eğitilip beyinleri yıkandıktan sonra mümkün olmuştu.

Sovyet meslektaşlarını hor görüyor gibiydiler. Bütün beyin yıkama çabaları Almanların kanlarındaki Slavlara ve Slavların sözde tembelliğine üstünlük duygularını silmekte başarılı değildi. Bizzat Honecker bile dağınık ve ilkel Ruslar hakkında küçük düşürücü yorumlar yapıyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti Moskova'ya motor dolu vagonlar gön-

derdiğinde, insanlar Ruslar tarafından boşaltılan vagonların neden geri gönderilmediğini merak etmiş, Honecker de omuzlarını silkerek Rusların vagonları muhtemelen sobalık odun olarak kullandıklarını söylemişti.

Doğu Alman devleti yetenekli bir propaganda yapımcısıydı. Ülkenin kaynaklarını Hitler'e karşı komünist direnişinden aldığını iddia ediyordu. Böylelikle, Doğu Almanya'nın Nazi dönemiyle ilgili suçlanması imkânsız oluyordu. Doğu Alman tarihçiler Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne daha parıltılı bir geçmiş hazırladı. Sosyalist bir devlet olmasına rağmen, Doğu Almanlar Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne miras kalan erdem ve geleneklerin köklerinin ta Prusya Almanya'sına kadar uzandığına inanıyordu. Belki de asıl amaç Prusya'yla özdeşleşen otoriter devlet anlayışını halkın bilinçaltına yerleştirmekti.

Doğu Alman toplum sisteminin belirgin özelliği düzen ve denetimdi. İşyerleri 400.000 kişilik "Kampfgruppen der Arbeitsklasse" denen işçi sınıfının savaşçı birimlerinin kontrolündeydi. Doğu Alman ordusu Volksarmee 160.000, sınır muhafızları da 50.000 kişiden oluşuyordu. Bunun dışında, halkın hareketlerini izlemek için karanlık ünlü gizli devlet polisi Stasi'nin yanı sıra, çeşitli görevlerde çalışan sayısız paralı muhbir vardı. Bütün bu kurumlar –ve tabii bütün nüfus– da bir milyonu aşkın Sovyet askerinin gözetimi altındaydı. Demokratik Alman Cumhuriyeti topraklarının neredeyse üçte biri "Militärisches Sperrgebiet" ya da askeri yasak bölge kapsamındaydı.

***

Ne var ki Doğu Almanya'da ilk görevim Alman tarihi veya Doğu Berlin mimarisinin sembolizmi üzerinde düşüncelere dalmak değildi. Her zamanki gibi en önemli işim İsveç'le atandığım ülke arasındaki ikili ilişkilerdi.

İsveç ve Doğu Almanya arasında en ciddi sorun, İsveç ve Doğu Alman göçmen politikaları arasındaki farklılıklardan kaynaklanıyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti Cenevre Mülteci Konvansiyonu'nu (Mültecilerin Statüsüyle ilgili 1951 Birleşmiş Milletler Konvansiyonu) imzalamadığından, Doğu Alman sınırlarından vize alan insanların transit geçişlerine izin veriyordu. Bu yöntem, Demokratik Alman Cumhuriyeti

için bir kazanç kapısı olmuştu. Ortadoğu ve ötesinden, Lübnan ve Irak gibi ülkelerden gelen sığınmacılar, Sassnitz'den İsveç'in güneyindeki Trelleborg kentine gitmek için bindikleri feribotta pasaportlarını denize fırlatıyor, böylelikle ülkeye girmelerinin İsveç yetkililerince engellenmesini güçleştiriyordu. Bu yoldan İsveç'e gelen sığınmacı adayının sayısı yılda beş yüzü buluyordu.

1985 sonbaharında, İsveç'te sığınmacı olarak kabul edilmeyi bekleyen 13.000 kişi vardı ve bu sayı İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana görülenlerin en yükseğiydi. Bu kişilerin İsveç'te kalmalarını İsveçli vergi mükellefleri karşılıyordu. Bu insanlardan çoğu daha iyi bir ekonomik gelecek bulmak için ülkelerini terk etmiş ekonomik mültecilerdi.

Bir bakıma, bu sorunu kendimiz yaratmıştık. Parlamento göçmenlik yasasında değişiklikler yapabilir ve cömert göçmen siyasetimizin böyle istismar edilmesini önleyebilirdi. Oysa böyle değişiklikleri engelleyen, siyasal anlamda neyin doğru, ahlâk açısından neyin haklı olduğu gibi ölçütlerdi.

Eğer olup bitenlerden haberdar olsalar, Demokratik Alman Cumhuriyeti Politbürosu'nun durumu not edeceğinden emindim. İsveç hem Batı, hem de Doğu Almanya'da popüler bir ülkeydi. Belki de İsveç'in İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmış olması, bilinçaltında da olsa, Almanları etkiliyordu. Bir Alman'ın İsveç'e karşı bir vicdan azabı çekmesi gerekmezdi. Üstelik Doğu Almanya için en önemli konulardan birisi de, İsveç'le diplomatik ilişkilerin iyi gittiğini göstermekti. Doğu Alman halkının gözünde İsveç, sosyalizm alanında Demokratik Alman Cumhuriyeti önderlerinin erişmeye çalıştıklarını söyledikleri hedeflerin ötesine ulaşmış, ilerici bir ülkeydi.

Doğu Alman Politbüro üyelerinin gözünde önemli olan bir başka nokta, İsveç'in silahsızlanma konusundaki söyleminin bazen Doğu Berlin'inkine benziyor olmasıydı. Doğu Alman önderlerinin Olof Palme'yi ideolojik bir yoldaş olarak gösterme çabaları çoğu kez rahatsızlık verici oluyordu.

Bu fonun önünde, Doğu Alman rejimini İsveç hükümetinin işini zorlaştırmanın hiçbir yarar sağlamayacağına inandırabileceğime inanıyordum.

Daha Doğu Berlin'e gitmeden önce, konuyu Göçmenlik Bakanı Anita Gradin ile görüşmüştüm. Beni dinledikten son-

ra, beni neler yapılabileceğine bakmam için yüreklendirdi. Doğu Berlin'e vardıktan kısa bir süre sonra, Doğu Alman yetkilileriyle görüşmelerimden edindiğim ilk izlenimlere dayanarak Stockholm'le bir diyalog başlattım. Doğu Alman düşünce tarzını iyi bilen, dönemin Savunma Bakanı Anders Thunborg konuyu Palme'ye açtı.

Kimin fikri olduğunu hatırlamıyorum, ama Thunborg Doğu Berlin'i ziyaret etti ve Honecker'i İsveç'i ziyarete gelmesi için davet etti. Bu sırada da göçmen sorununun bizi ne denli kaygılandırdığını ve bunun ikili ilişkilerimizi ne kadar etkilediğini anlattı. Doğu Almanlarla yaptığı görüşmelerde, göçmen sorunu ile Honecker'in İsveç ziyareti arasında bir ilişki kurmaktan özenle kaçındı. Bunu Doğu Almanların kavrama yeteneğine bıraktık.

Plan başarılı oldu. Honecker hiç vakit kaybetmedi ve Doğu Alman Dışişleri Bakanlığı'na İsveç'le göçmenler konusunda bir anlaşmaya varılması talimatını verdi. Göçmen krizinin İsveç'te oluşturduğu olumsuz Doğu Alman imajından haberdar edilmediği kesindi. Thunborg'a bu işten "hırsı kendilerinden aşkın" bürokratların sorumlu olduğunu ima etti.

Honecker'in İsveç'i ziyaret etme isteğinin güçlü olduğu açıktı. Böyle bir ziyaret genel anlamda Moskova karşısında elini güçlendirecek, asıl önemlisi, Moskova'nın Bonn ziyareti için yeşil ışık yakmasını kolaylaştıracaktı. Birkaç hafta içinde göçmen konusunda bir anlaşmaya vardık. Aynı zamanda da Honecker'in ziyaret programını görüştük.

Doğu Almanya üzerinden göçmen akını seyrelince, İsveç göçmenlik yetkilileri üzerindeki baskı da azaldı. İsveçli yetkililer artık birikmiş sığınma isteklilerinin sorunlarına eğilebilirlerdi. Göçmen akını yönetim mekanizmalarımızı felç etmiş, sığınmacıların insanca karşılanmalarını önlemiş ve İsveç'e milyarlarca Kron'a mal olmuştu.

Tabii göçmenlerin kaderini bir diktatörlükle pazarlık konusu yaptığı için hükümete bazı eleştiriler de yöneltilmedi değil. Bunlar, hükümetin dayanabileceği eleştirilerdi. Bana gelince, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki görevim için güzel bir başlangıç oldu.

30 Ocak 1986 günü, Honecker'in ziyaretini konuşmak için Palme'yle bürosunda bir araya geldik. Demokratik Alman Cumhuriyeti'yle imzaladığımız antlaşmanın bir örnek

olduğunu Palme'ye anlattım. Şimdi Danimarka da benzeri bir sonuç elde etmişti. Palme ve danışmanları Honecker'in ziyaretini konuştular. Programa Gotland Adası'na bir ziyaret eklemek, fazla gayrı resmi görülerek reddedildi. Palme bizlere Batı Alman Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher'ın Doğu Almanların protokol meraklısı olduklarını söylediğini anlattı. Başbakan'ın Harpsund'daki resmi ikametgâhına yapılacak bir ziyaret de, iç politika açısından çok "samimi" görüleceği gerekçesiyle benimsenmedi.

***

Bir ay sonra, Palme öldü. Sabahın erken bir saatinde, Palme'nin öldürüldüğü mesajını aldığımda, ikametgâhtan çıktım ve sokaklarda yürümeye koyuldum. Bir uyuşukluk hissediyordum. Nasıl olabilirdi? Bence tüm İsveç halkıyla aynı şoku, aynı inanmazlığı paylaşıyorduk.

Ondan sonraki günler, ikametgâhın önünde bir kilometre uzunluğunda kuyruklar oluştu. Binlerce sessiz insan başsağlığı dilemeye ve başsağlığı defterine adlarını yazmaya geldi. Doğu Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan büyük bir Palme fotoğrafı, gördüklerimin içinde en güzelini getirttik. Her şeyden önce, Büyükelçilik arşivlerindeki resimlerden çok daha güzel bir resimdi. Fotoğrafı bir yas tülüyle birlikte, başsağlığı defterinin arkasına, masanın üzerine yerleştirdik.

Başsağlığı dilemeye ilk gelenler bazı Doğu Alman Politbüro üyeleriyle Doğu Alman devlet televizyonuydu. Doğu Alman halkının Palme'yi tapar gibi sevmesinin, bu katı komünistlerce kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasını doğru bulmuyordum. Öte yandan, bu adamların da derinden etkilendikleri belliydi. Kim bilir kafalarının içinden neler geçiyordu?

Palme'yle birlikte çalışmış olduğum için, Sosyal Demokrat Parti'nin Stockholm'de düzenlediği cenaze törenine davet edildim. Başbakan olarak Palme'nin halefi Ingvar Carlsson'un ondan bahsederken doğru cümleleri ve doğru ses tonunu kullandığını hatırlıyordum. Bu arada cenaze töreni için gelen yabancı devlet ve hükümet başkanlarıyla yaptığı konuşmalarda da çok başarılıydı.

Belediye Sarayı'ndaki törenlerden hatırımda kalan, alfabetik sırayla dizilen konuklar arasında, Şansölye Kohl ile

Honecker'in nispeten küçük iskemlelerden oluşan ilk sırada yan yana oturmalarıydı. Kohl'un geniş kaidesi sadece kendi sandalyesini değil, Honecker'inkinin de bir kısmını kaplıyordu. Batı Alman Hükümet Başkanı'nın Demokratik Alman Cumhuriyeti sahasını böylesine belli etmeden ilhakında sembolik bir gönderme vardı.

Devlet ve Hükümet Başkanları Belediye Sarayı'ndan çıktıklarında, buz gibi bir rüzgâr esiyordu. Gelenlerin çoğu paltolarını otomobillerinde bırakmıştı. İsveçli yetkililer şoförlere arabaları Belediye Sarayı'nın uzağında bir sokağa park etmelerini söylediğinden, Belediye Sarayı'ndan sürücülere ulaşmak imkânsızdı. Limuzinlerini nasıl bulacaklarını bilemeyen, tir tir titreyen bir sürü mutsuz devlet adamı gördüm. Oysa Honecker'in yanında, paltosunu ve öteki eşyasını taşıyan iki koruması vardı. Sadece demokrasilerin düzensiz olmaya hakkı vardır.

***

Honecker'in İsveç ziyareti planlandığı gibi 1986 yazında, bu kez Ingvar Carlsson'un ev sahipliğinde gerçekleşti. Çok sıcak bir yazdı. Teknenin camdan yapılmış damının açılması imkânsız olduğundan, tekneyle Gripsholm Şatosu'na ve Kurt Tucholsky'nin[32] mezarına yapılan ziyaret, sauna seansı gibiydi. İsveçli ev sahipleri terden su içinde kalmıştı. Bir tek Honecker aldırmaz görünüyordu. Ceketini çıkarmamış ve elinde not olmadan barış hakkında yarım saatlik bir konuşma yapmıştı. Honecker ile karşılaştırıldığımızda, hepimiz süt çocuğu gibiydik.

İsveçliler tatil havasındaydı. Gripsholm ziyaretinden sonra siyah limuzinlerden oluşan uzun dizi o harika yaz manzarasından geçerken, bisikletli insanlar yabancı konuklarına mutlulukla el salladılar. Muhtemelen limuzinlerde kimlerin olduğundan habersizdiler ama yabancı konuklar olduğunu tahmin ediyorlardı. Arabalardan birinde, Honecker'in sırdaşı ve Doğu Alman ekonomisinden sorumlu Politbüro üyesi Günter Mittag ile birlikteydim. İnsanların selamına biraz çekingen, biraz tereddütle karşılık verdik. Tatildeki İsveçlilerin selamlamalarının içten geldiği açıktı; oysa Mittag sadece düzenli tezahürata alışıktı.

Konuk heyetin kaldığı Haga Şatosu'nun parkına girdiği-

mizde, üstsüz genç kızların güneşlendikleri bölümlerden geçtik. Mittag kafasını öbür yana çevirdi. Hangi şekil altında olursa olsun, özgürlüğün her çeşidi bu eski komünisti sarsıyordu.

Mittag'ın daha iyi idare ettiği bir durum, İsveç Başbakanı'nın bürosuna çıkmak için bindiği asansörün iki kat arasında bozulup durmasıydı. Asansör motorunu onarmak için çalışmalar sürerken, Mittag sükûnetini korudu ve yanındakilere emirler yağdırdı. Bozukluğun nedeni, Mittag'la birlikte gitmek için gereğinden fazla danışmanın ve korumanın asansör kabinine sıkışmaya çalışmasıydı. Doğu Almanya'da insanlar liderlerini bütün çevreleriyle birlikte alacak büyüklükte asansörlere alışıktı. Doğu Alman heyeti sonunda özgürlüğüne kavuştuğunda, asansör kabininde çok az oksijen kalmıştı.

Ziyaret hedeflenen sonuca ulaştı. Göçmen akımı daha önce durdurulmuştu. Bunun dışında, bir İsveç şirketi Doğu Almanya'da 300 milyon Kron'luk bir anlaşma imzaladı. Üstelik, Nil ile birlikte Doğu Berlin'de daha büyük bir ikametgâha taşınabilecektik. Yeni ikametgâhımız Fransa'nınki kadar büyüktü ve daha geniş bir bahçesi vardı. Eski ikametgâhımızdaki özel alanımız sadece kırk metre kareydi.

Zamanı gelince, İsveç'in ikametgâhı ve bahçesini Batı Alman Markı'yla ödenecek son derecede mantıklı bir fiyat karşısında alması için Doğu Alman hükümetiyle anlaştım. Stockholm'de konuyla ilgili kurumların temsilcileri Doğu Berlin'e gelip, anlaşmanın imzaya hazır olduğunu belirledi. Sonra Stockholm'e döndüklerinde, bütün her şeyi unuttular. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra, İsveç ikametgâhı büyük bir kârla satabilirdi.

***

13 Ağustos 1986 günü, Berlin Duvarı dikileli yirmi beş yıl oluyordu.

Duvar'ın örülmesi Doğu Berlin'de postal sesi ve miğfer parıltısıyla kutlanırken, Stockholm'e şunları yazdım:

"İşçi sınıfının savaşçı birimleri, halkın polisi ve sınır muhafızları Politbüro üyelerinin alışılmadık ölçüde rahatsız ve umutsuz göründükleri podyumun önünden uygun adımla

geçti. Bir zamanlar, Ulbricht döneminde Duvar'ın örülmesinde tüm sorumluluğu taşıyan Honecker barış yanlısı yumuşak devlet adamı rolünü bir süreliğine terk etti, askeri birliklerini hasır şapkasının siperliğine götürdüğü katı bir elle selamladı. Konuşmasındaki tiz ses tonu, bana daha önceki bir Alman önderini hatırlattı."

Bu arada, Duvar'ın öteki yanındaki anma törenlerini de anlattım:

"Duvar'ın örülmesi Batı Berlin'de daha sakin bir toplantıyla anıldı. Eski Parlamento binasında yapılan görkemli konuşmalar derin bir üzüntü duygusu yaydı. Bir zamanlar Batı'nın eli kolu bağlıyken Duvar'ın dikilmesine tanık olmak zorunda kalan Willy Brandt, Doğu Batı arasındaki sınırların silinip, önemlerini yitirecekleri bir Avrupa barışı vizyonundan söz ederken, sesi her zamankinden daha çatallı, daha kasvetli çıkıyordu."

***

Willy Brandt birleşme konusunda neden böylesine belirsiz konuşmuştu?

Duvar dikildikten sonra, Willy Brandt Almanya'nın birleşmesinin ancak Büyük Devletler arasında yumuşama ve Sovyetler Birliği'nin onayı çerçevesinde gerçekleşebileceğini anlamıştı. Almanya Şansölyesi olduğu 1969-1974 döneminde Alman sorunu için çalışırken, Brandt'ı yönlendiren, bu görüştü. Mayıs 1972'de Federal Alman Cumhuriyeti'nin Avrupa'da mevcut sınırları ve dolaylı olarak Doğu Alman devletini tanıdığı antlaşmalar imzalandı. Batılı Müttefikler (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Fransa) ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dörtlü Güç Antlaşması'na (ya da Dört Taraflı Antlaşma'ya) göre, Batı'nın Demokratik Alman Cumhuriyeti topraklarından geçerek Batı Berlin'e erişmesi sürekli taahhüt altındaydı.

Avrupa'da genel bir güvenlik düzeni kurulduğunda, Alman birliğine nasıl ulaşılacağı genel sorunu, bulanık bir geleceğe bırakılmış oldu. Böylesi barışçı bir düzende düşmanlıklar silinecek, sınırlar önemini yitirecekti. Bu antlaşmalar Batı'yla doğu arasında bir yumuşama havası yarattı. Alman sorununu

görüşmeler aracılığıyla çözümleme çabalarını köstekleınek istemediği için Doğu Alman devletini daha önce resmen tanımayan İsveç, artık (21 Aralık 1972) Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanıyabilecek ve Doğu Berlin'de diplomatik temsilcilik açabilecekti. Beşinci Bölüm'de belirttiğim gibi, daha önceleri Doğu Berlin'deki gelişmeleri Batı Berlin'deki Başkonsolosluğumuz aracılığıyla izlemeye çalışmıştık.

Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ABM (Anti Balistik Füzeler) ve SALT1 (Stratejik Silahların Sınırlandırılması) anltaşmaları 1972 yılında Moskova'da imzalanmıştı. Bu antlaşmalar sayesinde stratejik eşitlik ve bir terör dengesi sağlanmış ve her iki taraf da nükleer bir savaştan hiçbirinin kazançlı çıkamayacağını anlamıştı. Yine 1972 yılında imzalanan iki önemli antlaşmadan birisi Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi (MBFR) için bir program oluşturuyor, ikincisi de Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) temelini kuruyordu.

Ortak görüş, 1972'nin yumuşama çabalarının zirvesi olduğuydu.

1975'te AGİK Bildirisi yayımlandığında, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında geçici olarak çizilen sınırların tanınmasıyla, Sovyetler Birliği uzun zamandan beri gerçekleştirmeye çalıştığı amacına ulaşmış oldu. Alman Reich'ının yarısı komünist Doğu Almanya'nın denetimine geçmiş, bir bölümü Polonya, bir kısmı da Sovyet toprağı olmuştu.

Bunun karşılığında, Sovyetler Birliği insan hakları ihlâllerinin uluslararası bir konu olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. O andan itibaren, Sovyetler Birliği'ndeki koşullara yöneltilecek eleştiriler Sovyetlerin içişlerine müdahale olarak geri çevrilemeyecekti.

Kısa vadede kazanan, Sovyetler Birliği'ydi. Mevcut sınırların tanınması Moskova'da büyük bir zafer gibi karşılandı. Batı Almanya'nın girişimiyle, AGİT Bildirisi'nin Avrupa'daki sınırların devletler hukuku kurallarına uyarak, barışçı yollardan değiştirilebileceğini belirtmesi çoğu kişinin gözünden kaçmıştı.

1986'da, Willy Brandt Duvar'ın dikilmesinin yirmi beşinci yıldönümü nedeniyle konuşmasını yaptığında, Almanya'nın birleşmesi hemen gerçekleşebilecek bir şeyden çok, iyi niyetli bir düş olarak görülüyordu.

Doğuda, diplomatik tanınmanın en önemli amaç görüldüğü ülkenin Demokratik Alman Cumhuriyeti olduğu tartışma götürmüyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti yetmişli yıllarda tüm çabasını devlet olarak pekişmeye yöneltmişti. Federal Cumhuriyet'le temaslar en düşük seviyede tutuluyordu. Doğu Berlin'in belli ölçüde işbirliği niyeti göstermesi için, Batı Alman Parlamentosu'nun topraklarına orta menzilli füze yerleştirilmesini onaylaması gerekecekti. Moskova başlangıçta tereddüt etti. İlk tepki olarak, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başında Ulbricht'in yerini alan Honecker'in 1984'te Batı Almanya'yı ziyaret etmesini engelledi.

Moskova'da liderliğin Mihail Gorbaçov'a geçmesinden sonra, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin Batı Almanya politikası, Sovyetler Birliği'nin de onayıyla, her alanda gelişecekti. Burada asıl amaç, Sovyetlerin Batı Alman topraklarındaki orta menzilli füzelerin geri çektirilmesi çabalarına Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden dolaylı yolda katkı almaktı. Sovyetler Birliği'nin başlıca kaygısı Batı Almanların bir gün Pershing füzeleri adıyla anılan bu silahların sahibi olmasıydı. Dört ya da beş dakikada Moskova'ya ulaşabilecekleri için, Sovyetler Pershing'lere balistik füze gözüyle bakıyordu.

Küba Füze Krizi'nden bu yana, Sovyetler Birliği barış ve yumuşama söyleminin kılıfı altında, kendi nükleer gücünü Amerika'nın imkânlarıyla eşit olacak şekilde geliştirmeye çabalamıştı. Burada amaç, Amerika'nın Avrupa'ya verdiği nükleer garantinin içini boşaltmaktı. Bu amaç altmışlı yılların sonuna doğru, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadıklarından sonra Batı Almanların kendi ülkelerinin bir nükleer savaşta yok olmasını pek içlerine sindiremeyecekleri anlaşılınca gerçekleşti.

Sovyetler Birliği'nin amacı, diye yazdım Doğu Berlin'den, Batı Alman topraklarının nükleer silahlardan arındığı ve bir kriz durumunda Sovyetlerin Kuzey ülkelerini ele geçirerek, Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Almanya'ya Büyük Okyanus üzerinden asker ve malzeme sevkıyatını keseceği bir ortam yaratmaktır. Böyle bir ortamın oluştuğu gün, Batı Almanya'nın Moskova tarafından arzulanacak ekonomik ve siyasal tavizleri vermesi kolaylaşacaktı. Her şeyden önce, Mos-

kova Batı Alman tehdidini bir daha hatırlamamak üzere unutabilirdi.

Ne var ki Moskova'nın SS 4 ve SS 5 orta menzilli füzelerini SS 20'lerle değiştirme kararı Batı Almanya'da sert tepkiler doğurdu. Batı Almanya NATO'da inisiyatifi ele alarak, daha önce de belirttiğim gibi, birkaç dakikada Moskova'yı vurabilecek Pershing füzelerinin topraklarına konuşlandırılmasını sağladı.

Washington bununla da kalmadı, gelecek bütün Sovyet füzelerini düşürecek Yıldız Savaşları sistemini geliştirmeye karar verdi. Bu sistem, nükleer güç olarak Sovyetler Birliği'ni ikinci sıraya düşürecek gözüküyordu. Sovyetlerin yetmişli yıllarda Afrika ve Asya'daki rizikolu girişimleriyle birlikte Avrupa'da silahlanmaları Batı'nın kararlılığını ve birliğini pekiştirmiş, silahlanma yarışında da yeni bir Batı dalgasını tetiklemişti.

Kısacası, Sovyet politikası amacının tam tersini elde etmişti. Diğer bir deyişle, Palme'nin 1978'teki konuşmasında değindiği gibi, Sovyetler bir kez daha kendi en büyük düşmanları gibi hareket etmişti.

Bütün bu fonun önünde, diye yazdım Bakanlığa, Sovyetler Lenin'in reçetesine uyarak, taktik bir geri adım atacaklar gibi görünüyor. Böylesi bir geri adım uzun vadeli hedeflerinden vazgeçtikleri anlamına gelmez. Esas olarak yumuşama ve silahsızlanma, Batı'daki silahlanma hevesini kırmayı ve Batı'yı Doğu'nun ekonomisini çağdaşlaştırma çabalarına yardıma itmeyi hedef alır. Bir de iç amaçlar var. Moskova yönetimi silahsızlanma sayesinde askerilerin Sovyet ulusal gelirinin büyük bir bölümüne el koyma iddiasını da önlemiş oluyor.

Demokratik Alman Cumhuriyeti bu stratejide önemli bir rol oynuyordu. Ruslar Batı Alman Sosyal Demokratları ile temasa geçmesi ve Avrupa'nın ortasında nükleer ve kimyasal silahlardan arındırılmış koridorlar oluşturmak, savunma önlemleri, yabancı askerlerin çekilmesi gibi konular ve ideolojik alanda rakipler arasında yapıcı diyalog konularında yoğun görüşmelere başlaması için Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni yüreklendiriyordu.

Stockholm'e Sovyetler Birliği ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin politikalarını nasıl koordine ettikleri ve Doğu Alman silahsızlanma propagandasında Sovyet etkisinin nasıl görülebileceği konusunda birçok rapor gönderdim.

Gorbaçov'un yakın çevresinden Almanya uzmanı olup, Sovyet Büyükelçiliği'nin Misyon Şefi Yardımcısı İgor Maksimiçev ve Amerikan diplomasisinin en önde gelen komünist ülkeler uzmanı olan Amerikan Büyükelçisi Frank Meehan'la düzenli olarak bir araya geliyordum. Meehan bu arada ünlü Doğu Alman avukatı Wolfgang Vogel'ın da yardımıyla Batı ve Doğu arasında casus değiş tokuşuyla da ilgileniyordu.

Maksimiçev benimle öğle yemeği yemek için arada bir İsveç büyükelçilik ikametgâhına gelirdi. Bana kalırsa, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin durumu hakkında yaptığı benzersiz değerlendirmelerin hakkını verecek birisiyle beraber olmaktan hoşlanıyordu. Gorbaçov'u desteklediğini ve eski tüfeklerle ilişkilerinde güçlüklerle karşılaştığını saklamıyordu. Maksimiçev'in sözlerinden anladığım kadarıyla, Demokratik Alman Cumhuriyeti yöneticilerinden başka, patronu, yani Sovyet Büyükelçisi de bu gruptandı.

Maksimiçev derin bas sesli, iri yarı bir adamdı. Biraz kederli görünür, çoğu kez de alay eder gibi kötümser konuşurdu. Daha önce Bonn'da bulunmuş ve 1933-39 yılları arası Alman-Sovyet ilişkileri hakkında doktora tezi yazmıştı. Alman tarihi ve Alman düşüncesi alanında yaptığı incelemeler, Maksimiçev'de iz bırakmıştı. Sanki Almanlarını iyi tanıyor gibiydi.

Frank Meehan ise tipik bir üniversite profesörünü andırıyordu. İskoç atalara, harika bir mizah anlayışına sahipti ve Doğu Avrupa olgusu hakkındaki gelişmiş analizleriyle tanınıyordu. Sık sık ailece bir araya geliyorduk ve Doğu Almanlar arasında da pek çok ortak dostumuz vardı. Amerika Birleşik Devletleri'ni savaş yanlısı ve militarist olarak tanımlayan Doğu Alman propagandası, Meehan'ın sinirlerine dokunuyordu. Meehan, Honecker'in kordiplomatik için düzenlediği yıllık tavşan avlarından birinde, Doğu Alman yetkililerin uzattığı av tüfeğini geri çevirdi.

"Biz Amerikalılar barışçı insanlarız," dedi Meehan, Doğu Alman barış propagandacılarını rahatsız edecek ince bir alayla.

Temmuz 1987'de bir akşam Meehan ve Maksimiçev'i ikametgâhta bir akşam yemeğinde bir araya getirdim. Meehan'ın biraz tahtadan yapılmış izlenimi veren Sovyet Büyükelçisi yerine Maksimiçev'i yeğleyeceğini biliyordum. Çok

başarılı bir yemek oldu. Maksimiçev, Gorbaçov'la yakın ilişkide olduğunu açıkladı ve Meehan'a, Moskova'nın Amerikalıların Avrupa'dan asker çekmelerinden ne denli kaygılandıklarını anlattı.

"Tanrı aşkına, birliklerinizi Avrupa'dan çekmeyin," dedi Maksimiçev, şaşkınlıktan ağzı açık kalmış Meehan'a. *"Bunu size açıklıkla ve dürüstlükle söylüyorum. Başkalarının önünde, bunu tekrarlayamam. Birliklerinizin mevcut durumu üzerinde dengeleyici etkisi var. Askerlerinizi çekecek olsanız, Batı Almanya'nın neler yapacağını kimse bilemez. Söz konusu Avrupa olunca, Amerikan tecrit politikasına karşıyız. Avrupa'daki varlığınız sonucunda, siz de Avrupalı oldunuz."*

Maksimiçev'in açıklamalarından, eğer Amerika Avrupa'daki askerlerini çekerse, Batı Almanya'nın tepeden tırnağa silahlanacağı ve nükleer silah edineceği konusunda Moskova'nın hiçbir kuşkusu olmadığı anlaşılıyordu.

Meehan'ın Sovyetlerin eskiden beri Batı Almanya'daki aşırı sağı fazla önemsediği yolundaki itirazı, en tutucu Alman çevrelerindeki insanların bile Rusya'yla ilgili her şey karşısında romantik bir hayranlık duyduğunu belirten Maksimiçev tarafından reddedildi.

"En romantik Rus dostunun üzerimize yürümesi için tek bir emir, tek bir 'Befehl' yeterlidir," dedi Maksimiçev.

Bu görüşü, Rus ruhunun derinliklerindeki Alman "Revanschismus," yani intikamcılık ve savaşta yitirilen toprakları geri kazanma isteğinin yarattığı kaygıyı yansıtıyordu. Daha ayrıntılı belirtmek gerekirse, Moskova eski gücüne kavuşmuş bir Almanya'nın şimdi Polonya ve Sovyet denetimindeki topraklarını geri almak istemesinden endişeleniyordu.

Almanların yüreğindeki Amerikalılar tarafından terk edilmek "Angst'ının" ya da korkusunun, aynı senaryo karşısında Sovyetlerin duyduğu kaygıyla örtüştüğünü bu şekilde doğrulatmak çok ilginçti. Maksimiçev'le olan dostluğum Gorbaçov'un düşünceleri hakkında Stockholm'e iletebileceğim çok ayrıntılı bilgilere sahip olmamı sağlamıştı.

Birkaç yıl sonra, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında Almanya'nın NATO'yla ilişkileri konulu diyalog en üst düzeye taşınacaktı. Başkan George H. W. Bush Şubat 1990'da Gorbaçov'la Moskova'da buluştuğunda, Gorbaçov'un birleşmiş bir Almanya tarafından yaratılacak tehlikeler kaygısını Almanya'nın NATO üyesi olması için bir sav olarak kullandı. Michael Beschloss ve Strobe Talbott'un *At the Highest Levels* adlı kitabına göre, Bush Gorbaçov'a şu soruyu sormuştu:

> *"NATO dışında, toprağında Amerikan askeri bulundurmayan, ama belki kendi nükleer silahlarına sahip birleşik bir Almanya mı yeğliyorsunuz? Yoksa NATO'yla bağlantılı, birleşik bir Almanya ve NATO'nun kapsama alanının doğuya doğru bir milim bile kaymayacağı taahhüdünü mü tercih edersiniz."*[33]

Maksimiçev'in 1987 yılında Amerikan askerlerinin Avrupa'da kalması isteğiyle ilgili anlattıkları, Aralık 1989'da Malta'da Başkan Bush ile buluşan Gorbaçov tarafından doğrulanacaktı.[34]

Meehan'ın Temmuz 1987'de İsveç büyükelçilik ikametgâhındaki yemekte konuşulanları Washington'a bildirdiğinden eminim. Kim bilir, belki de Dışişleri Bakanlığı iki yıl sonra Gorbaçov'la konuya nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda stratejisini hazırlarken, Meehan'ın raporundan yararlanmış da olabilir.

Durumun tümünü kapsayacak bir bakışa sahip olabilmem için, bu konuda yetkili makamda bulunan Doğu Almanların da ne düşündüğünü bilmek önemliydi. Doğu Alman temaslarım bazen insanı şaşırtacak derecede açık konuşurken, kimi zaman da imalarla yetinirlerdi. Bir keresinde, eski bir Doğu Alman parlamenterini baş başa bir öğle yemeğinde ağırladım. Gelecekten söz ederken, "Gerçek bir demokrasimiz olunca," diyerek beni şaşırttı. Yoksa Doğu Alman yetkilileri Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde zaten demokrasi olduğunu söylerlerdi.

Genellikle satır aralarını okumam ve farklı kaynaklardan edindiğim bilgileri karşılaştırmam gerekiyordu. İsveçliliğim yararlı oluyordu. İnsanlar meraklı bir İsveç diplomatıyla ko-

nuşurken açılıyorlar. Bazı meslektaşlarımın yaptığını gördüğüm gibi, konuşurken not tutmak, insanlara itici geliyor.

Rejimin perde arkasıyla ilgili konularda en iyi haber kaynağım Avusturyalı meslektaşımdı. Avusturya hükümeti Demokratik Alman Cumhuriyeti Politbürosu ile sıkı ilişkilerini sürdürüyordu. Bu yüzden Avusturyalı meslektaşım Politbüro üyelerinin birkaç kadehten sonra çok açık sözlü davrandıkları birçok resmi yemeğe davet ediliyordu. Doğu Almanlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Üçüncü Reich tarafından ilhak edilen Avusturya karşısında tarihi bir bağlılık da duyuyor olabilirdi. Belki de Batı Almanlar dışında birileriyle Almanca konuşabilmek insanı rahatlatıyordu.

Bu gibi davetlerde, Avusturya Büyükelçisi Honecker'in Gorbaçov'u ne denli küçümsediğine tanık olma fırsatı buluyordu. Bu arada, Doğu Alman yetkililerinin Moskova'ya Demokratik Alman Cumhuriyeti ekonomisinin iflasın eşiğinde olduğunu itiraf etmek zorunda kaldıklarını da öğrenmişti. Gerçek olan, Doğu Alman ekonomisinin tümüyle yıllık iki buçuk milyar Mark'lık Batı Alman desteğine bağımlı olmasıydı.

Honecker'in sırdaşlarından olup, Batı'yla Doğu arasındaki casus değiş tokuşlarını hazırlayan, rejimin fazla tehlikeli bulmadığı kişilere çıkış izni ayarlayan avukat Wolfgang Vogel'la temaslarımdan, rejimin düşüncelerinin perdesini az da olsa aralama fırsatım oldu. Almanya'nın birleşmesinden sonra, çıkış vizesi ticareti yaptığı iddiasıyla Vogel'ı hapse attılar. Benim kişisel görüşüm, Vogel'ın çabalarından bir kısmının insanî amaçlı olduğuydu. *New York Times* muhabiri Craig Whitney'nin önerisiyle, açılan davada kullanılmak üzere Wolfgang Vogel'ın eşine bu anlamda bir mektup gönderdim. Vogel'a karşı son yasal işlemin tamamlanması 1998 yılını bulacaktı.[35]

Halkın ne düşündüğü konusunda en iyi kaynak, Kiliseydi. Büyükelçiliğin becerikli Başkâtibi Arne Kallin'den Doğu Alman kiliselerinin çevrelerinde dolaşan muhaliflerle sıkı temasta kalmasını istedim. Kallin, bir Büyükelçinin gelmesinin yanlış anlaşılabileceği toplantılara katıldı. Ben de Doğu Alman Evangelist Kilisesi'nin en yüksek yetkililerinden biriyle, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra Alman Hükümetinde görev alan Konsistorialpräsident (Kardinaller Meclisi Başkanı) Manfred Stolpe ile temasa geçtim.

Birlikte çalıştığım kişiler içinde en sadık ve en çalışkanlarından biri olan yardımcım Gunnar Bloom'un başlıca görevi Doğu Alman ekonomisinin gerçek durumunu incelemekti. Doğu Almanlar gerçekleri sayılarla ve "Spitzenleistungen," yani üstün performanslar söylevleriyle gizlemekte uzman oldukları için, durumu incelemek hiç kolay olmasa da, tahminlerimiz Batı Berlin'den aynı incelemeyi yapmaya çalışan bütün Batı Alman kurumlarından farklı değildi.

Bölüm 12

Doğu Alman kamyonları İsveç yollarında. İsveç hükümet üyeleri Sovyetlerin temeli çatırdayan son kalesini ziyaret ediyor.

Demokratik Alman Cumhuriyeti ve İsveç arasında mevcut bir Ulaştırma Antlaşması uyarınca, Büyükelçiliğin Doğu Alman kamyon şoförlerinden artarak gelen vize istekleriyle karşı karşıya kaldığını belirledim. Bu sürücülerden çoğunun boş kamyonlarla İsveç'in sapa yerlerinde dolaştıklarını duymuştuk. Bu arada Sovyet şoförleri de İsveç'te kuşku uyandıracak biçimde geziyor, Polonyalılar tablo satmak bahanesiyle İsveçli subayların kapısını çalıyor, Çekler İsveç'te casusluk yaparken yakalanıyor, Sovyet denizaltıları karasularımızda eğitim dalışları gerçekleştiriyordu. Varşova Paktı ülkelerinin topraklarımızda istihbarat alanında bir işbirliğine gittikleri açıktı.

Bana kalırsa bu istihbaratı toplamanın amacı, bir savaş ya da kriz anına hazırlıklı olmaktı. Genel Sovyet politikası kapsamında, Kuzey ülkelerini hızla işgal etmek, böylelikle Büyük Okyanus'tan geçen hatları kesmek çok önemliydi. Üstelik, kriz durumunda İsveç yollarını iyi bilen bir sürü kamyon şoförüne sahip olmak Varşova Paktı'nın yararınaydı.

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin genel Sovyet politikasındaki rolünü de bilince, hükümetin dikkatini Doğu Almanların İsveç'i bu amaç için kullandıkları konusuna çekmek önemli oluyordu.

Uyarılarım kös dinlendi. Stockholm, İsveç nakliye şirketlerinin Doğu Alman kamyonlarının İsveç seferlerinin rahatsız edilmesini istemediğini, hem askeri tesislerin yakınlarında görülüp bazen tuhaf davranışlar sergileseler de, Doğu Alman şoförlerinin yasadışı faaliyetlerinin kanıtlanamadığını bildirdi.

Bir Stockholm seyahatim sırasında, konuyu İsveç Savunma Bakanı Sten Andersson'a götürdüm. Doğu Alman kam-

yon şoförlerini anlattığımda, Sten beklediğim tepkiyi gösterdi. "Doğu Almanlar bizi salak sanıyor olmalı," dedi. Bu konuşmadan sonra, Doğu Berlin'de büyük bir resmi resepsiyonu fırsat bilerek, konuyu güvenlik işlerinden de sorumlu olan ve Honecker'in "Veliahtı" olarak gösterilen Egon Krenz'e de açtım. Söylediklerimi kimsenin duymaması için, onu yarım dakikalığına bir kenara çektim.

Bu öyle sanıldığı kadar kolay bir şey değildi. Politbüro üyeleri konukların arasına karışmaz, başında güvenlikçilerin nöbet tuttuğu bir kordonun gerisinde, kendi aralarında toplanırlardı. Britanya Büyükelçisi bir gün kordonun üzerinden atlayıp, sarsılmış Politbüro üyeleriyle sohbete girişerek herkesi şaşırtmıştı. Eğer yanlış hatırlamıyorsam, hiç kimsenin dikkatini çekmemiş ve Krenz'i resepsiyondan ayrılırken çevirmiştim.

Doğu Alman kamyon şoförlerinin tuhaf davranışlarıyla hem İsveç medyasının, hem de İsveç Parlamentosu'nun dikkatini çekmeye başladıklarını söyledim. Parlamentodaki bir tasarı utanmaz bir casusluktan söz ediyordu. Bu yüzden, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin iyi ilişkiler içinde olduğu bir ülkede yasadışı faaliyetler içinde olduğu kuşkularını yok etmek için, Doğu Alman yetkililerinin gerekli önlemeleri almalarını istiyorduk.

Bu, Sten Andersson'un kullanmamı onayladığı nispeten yumuşak bir yaklaşımdı.

Krenz şaşırmış gözüktü. Yabancı bir büyükelçinin bir Politbüro üyesiyle istihbarat operasyonlarından böylesine dolambaçsız söz etmesi her gün rastlanan olaylardan değildi herhalde. Durumu araştıracağına söz verdi. Durumu Sten Andersson'a ve 1982'yle 1991 arasında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan Pierre Schori'ye bildirdim.

Sonraları, hareketlerimin İsveç hükümetinin bazı üyelerince hoş karşılanmadığını duydum. İsveç'teki nakliye firmalarının öfkeli temsilcileri telefon edip, işlerine karışmamamı söyledi. Hükümetin adımı sızdırdığı açıktı. Kamyonlar İsveç toprakları üzerinde gidip gelmeyi sürdürdü, ama en azından eskisi kadar tahrik edici değillerdi.

Başka birçok durumda KGB'nin Stockholm'ün en üst noktalarında bir adamı mı olduğunu, yoksa bunun salt aptallık mı olduğunu düşünmüştüm. 1987 Doğu Almanya'sının

casuslarla dolu ortamında yaşayan birisi için, KGB'nin elinden kuşkulanmak hiç de o kadar abartılı bir senaryo değildi.

***

Bir gün yapılacak akademik bir araştırmanın İsveç Sosyal Demokrat yönetiminin Sovyetler Birliği karşısındaki psikolojik ve siyasal tutumunu açıklayabileceğini umuyorum. Bana kalırsa işe, örneğin yaşlı kuşağın Hitler'e karşı girişilen savaşta oynadığı rol için şükran duygusu, Sovyetler Birliği'nin Sosyalist idealleri gerçekleştiren ilk ülke olduğu yolunda ulusça paylaşılan bir görüş, Stalin'in terör düzeni ve kitle ölümleri konusundaki tatsız gerçeğe inanamamak, barış ve silahsızlanmada Sovyet propagandasının etkisi, ve belki de İsveç işçi sınıfının kanında mevcut olan, bu kez güçlü Sovyet komşunun temsil ettiği otoriteye hayranlığı gibi birçok değişik duygunun karıştığı sonucuna varacaklardır. Buna ek olarak, bazı gözlemcilerin İsveç bilinçaltında Baltık Denizi'nin karşı kıyısındaki güçlü askeri mekanizmanın yarattığı korkuyu da görmeleri olasıdır.

Her ülkede olduğu gibi, kuşkusuz İsveç'te de Sovyet sistemi adına faaliyet gösteren, köstebek rolü oynayıp, yanlış bilgi yayan kişiler de vardı. Belki bir gün birisi bize yönetimin en üst kademelerinin çevresinde gerçekten de politikaların Sovyetler Birliği'nin işine gelecek şekilde belirlenmesine çalışan insanlar olduğunu söyleyecektir.

Avusturyalı meslektaşım bir gün halkın Avusturya'daki bir askeri tesisin dışında bir Doğu Alman kamyonu bulduğunu anlattı. Tesis komutanı askerlerine kamyonun önüne ve arkasına bir tank koyarak aracı hareketsiz bırakmalarını emretmiş. Sonra tank sürücüleri motorlarını yarım saat boyunca tam devirde çalıştırmış. Kulakları sağır edici bir gürültü ve güçlü bir sarsıntı varmış. Kamyon şoförü kolay kolay unutamayacağı bir ders aldığı gibi, Doğu Almanlar da Avusturyalıları kızdırmamak gerektiğini öğrenmişti. Benim bu öykü karşısındaki tepkim, bir güm benim ülkemde de buna benzer bir şey gerçekleşmesini ummaktan öteye geçemiyordu.

Nisan 1987'de komünist ülkeler karşısında politikalarımızı konu alan bir çalışma yaptım ve İsveç'in tutumunun yeniden incelenmesini önerirken böyle bir incelemenin Varşova

Paktı'yla NATO arasında bir çatışma çıkması durumunda tarafsızlık siyasetinin İsveç'i koruyamayacağını, saldırıya uğramamız ihtimalinin çatışmanın dışında kalmayı başarmamız olasılığından daha yüksek olduğu sonucunu çıkaracağına inandığımı belirttim.

Olayları böyle ele almak, Stockholm'ün pek hoşuna gitmezdi. Hükümetin İsveç halkına vermeye çalıştığı izlenim, tarafsızlık politikamızın bizi savaşa sürüklenmekten kurtaracağıydı. Aslında tarafsızlık politikamızın temel dayanağı, barış zamanında, Sovyetler Birliği'yle gerilimleri yumuşatan bir çeşit Kuzey güvenliğine katkı sağlamasıydı. Bu politika Finlandiya'nın da yükünü hafifletiyordu. Dahası, tarafsızlık siyasetimizin erdemlerinden söz etmek, nispeten güçlü bir savunma için hükümetin halkın desteğini almasını da sağlıyordu. Hükümet tarafsızlık politikamızın etkin olabilmesi için, güçlü bir orduya gerek olduğu görüşündeydi.

Çalışmama dönelim. Belki de bir gün, diye yazıyordum, İsveç'in Sovyetler Birliği savunma çapının içinde olacağını öğreneceğiz. Eğer bu varsayım doğruysa, savaş durumunda Sovyetler Birliği tarafından İsveç toplumunun temel faaliyetlerini yıkmak için ne gibi hazırlıklar yapıldığını düşünmeye başlamamız gerekir. O zaman, İsveç toprakları üzerindeki yabancı faaliyetlerine başka bir gözle bakabiliriz, dedim, Doğu Alman kamyonlarına pek de ustaca olmayan bir dokundurmayla.

Geçmişe bakınca, Rusların geleneksel olarak güçlü, kararlı ve açık sözlü partnerleri, gerektiğinde bağımsızlığını korumak için silaha sarılacak bir partneri tercih ettiklerinin görüleceğini ekledim.

Ruslar için prestij, protokol ve sembolizmin ne denli önemli olduğunu hatırlattım. Bu yüzden, daha duyarlı konularda sessiz diplomasiyle birlikte kararlı bir tutum sergilemek daha yararlı olabilirdi. Sovyetler son dönemlerde İsveç'in "gerçekçilik" göstermesi gerektiğini vurgulamaya başlamıştı. Bununla, diye yazdım, Sovyetler askeri anlamda bizden üstün bir komşu olduğunu ve bu nedenle barış zamanında bile tutumumuzu buna göre ayarlamamız gerektiğini fark etme zamanının geldiğini ima ediyor. Uluslararası ilişkilerde uzmanlaşmış Doğu Almanlar da İsveç'in "barış politikasın-

dan" bahsederken, bunun "uluslararası güç ilişkileri" ve Sovyetlerin artan önemine uygun bir ayarlama olduğunu belirten makaleler yazmaya başlamıştı.

Bu ışıkların altında, diyordum, denizaltılar ve benzeri durumlar hakkındaki resmi açıklamalarımızın Moskova'da bıraktığı izlenimi yeniden gözden geçirmemiz gerekiyordu.

"Sovyetler Birliği denizaltıların milliyetini belirleyemediğimiz için süregelen bu denizaltı ihlâllerinin Sovyetler Birliği'yle aramızdaki ilişkileri zedelemesine izin vermeyeceğimize değinen resmi açıklamalarımızı acaba nasıl yorumluyor?" diye sordum.

Bakanlıkları daha da sinirlendirecek başka bir soruya geçtim:

"Sovyetler Birliği hükümetin Doğu Alman kamyonlarının faaliyetleriyle ilgili açıklamalarını, bu faaliyetlere karşı hiçbir önlem alınmamasının ışığında nasıl yorumluyor?" diye ekledim. *"Bu soruların daha ayrıntılı incelenmesinin mevcut politikalarımızın gözden geçirilmesine neden olmasını bekliyorum."*

Beklentim tabii gerçekleşmedi. Hayatta olup, İsveç Başbakanlığı koltuğunda otursaydı, Palme ne yapardı, diye düşündüm. Ona böylesi duyarlı konularda yol gösteren özel bir cesarete ve özgüvene sahipti. Yine de, çeşitli nedenlerle Moskova ya da Doğu Berlin'i kızdırmak istemeyecek danışmanların Palme'nin çevresini alacaklarını düşündüm.

Doğu Almanya'nın Batı Almanya'yla birleşmesinden sonra, Doğu Alman arşivleri açıldı. Askeri planlama belgeleri Sovyet harekât stratejisinin Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden başlayacak önemli bir saldırıya dayandığı ve operasyon hedefinin birkaç haftada Büyük Okyanus kıyılarına ve Pirenelere varmak olduğu gerçeğini kanıtladı. Saldırıya Danimarka'nın da dahil olduğu açıktır. Aynı planın İsveç, Norveç ve Finlandiya topraklarını da kapsaması mantıklı, ancak bu ülkelere karşı girişilecek ciddi harekât sadece Sovyetlerce gerçekleştirileceğinden ve Sovyet askeri arşivleri henüz açılmadığından, kesin olarak bir şey söylemek imkânsız.

Aralık 1987'de bir gün, öğle yemeği için ikametgâha davet

ettiğim Doğu Alman Uluslararası İlişkiler Merkez Komitesi Başkanı Günter Sieber'le yaptığım sohbetin notlarını Stockholm'e ilettim. Konuşmaya denizaltı sorunuyla başladığımızı ve Günter Sieber'in Doğu Alman yönetiminin U-137 olayından dolayı son derecede rahatsız olduğunu anlattığını yazdım. Bir Sovyet denizaltısının İsveç donanmasına ayrılmış sularda ne aradığını parti içindekilere anlatmak çok güç olmuştu.

Cevap olarak bu faaliyetlerin hâlâ devam ettiğini, ama bu çeşit yasadışı istihbarat toplama çabalarını engelleme imkânlarımızı giderek arttırdığımızı söyledim. Er ya da geç bir Sovyet denizaltısı veya bir sualtı aracıyla karşılaşacaktık. İşte o zaman, başta Ruslar olmak üzere, kimsenin keyif almayacağı bir durumla yüz yüze gelecektik.

Sieber daha önce hiç tanık olmadığım bir açık sözlülükle Sovyet deniz faaliyetlerini Sovyet dış politikasına zarar verici olarak gördüğünü söyledi, ardından da hiç ara vermeden Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov'a ulaşacak iyi bir kanalımızın olup olmadığını sordu. Eğer Gorbaçov'a İsveç sularında olup bitenleri anlatabilirsek, Sieber Gorbaçov'un bu saçmalıklara son vereceğinden emindi. Anlaşılan Rus subayları yeni düşüncelere uyum sağlamakta zorlanıyordu ama Gorbaçov niyetlerini gerçekleştirmede şimdilik başarılı oluyordu.

Konuşmayı üzerine "kişisel" yazdığım bir mektupla Müsteşar'a ilettiğimde, önlem olarak Bakanlığın konuyu Gorbaçov'a kadar götürmenin yararını tartıp düşündüğünden emin olduğumu, ama Sieber'in sözlerini onlara iletmezlik edemeyeceğimi yazdım.

Sovyet ve Doğu Alman liderleri arasında yapılan bütün toplantılara katılan, Sovyetler Birliği'ndeki durumun perde arkasını iyi bilen, böylesi bir göreve sahip Sieber gibi birisinin Gorbaçov'la doğrudan temasa geçmenin yararlı olacağını düşünmesini son derecede ilginç bulduğumu ekledim. Bana kalırsa, Sieber'in bulunduğu yerdeki bir insanın gerçekten tümüyle kopuk olması imkânsızdı.

Cevap olarak, Müsteşar Pierre Schori'den ciddi bir paylama geldi. Karasularımızı ihlâl eden denizaltıların milliyetini belirleyemediğimizden oluşan resmi çizgiden ayrılmamam gerekiyordu. Schori, Başbakan Ingvar Carlsson'un 1986'da

Moskova'da Gorbaçov'la yaptığı resmi konuşmaları sırasında bütün ülkelerin İsveç'in toprak bütünlüğüne ve tarafsızlık politikasına kesin saygı göstermek zorunda olduklarını söylediğini hatırlattı. Konuyu bu denli yükseğe taşımak için elimizde ileri sürülecek yeni bir şeyler –örneğin, denizaltıların milliyetiyle ilgili bazı kanıtlar– olması gerekiyordu. Bu kadar önemli bir konuda yeni bir diplomatik girişimde bulunmadan önce, Bakanlığın olurunu almak gerektiğini eklemişti.

Schori'nin yakın çevresinden bazı işgüzarların konuyu çarpıtmış olmaları muhtemeldi. Schori'ye gönderdiğim zarfın üzerine kişisel olduğunu yazdığım için, öyle fazla diplomatik bir dil kullanmaya özen göstermemiştim. Bu arada tabii Sieber vasıtasıyla Gorbaçov'a mesaj göndermeye de niyetlenmemiştim ama anlaşılan Stockholm'de bazıları tersine inanmak istiyordu.

Cevap olarak denizaltıların Sovyet olduğundan kesinmiş gibi bahsedenin Sieber olduğunu, benim de ihlâllerin hâlâ sürdüğünü söylediğimi belirttim. Ben denizaltıların milliyetini belirleyemediğimizi söylediğimde bile, Sieber'in aklına bunların NATO denizaltısı olabileceğini hatırlatmak gelmemişti. Onun yerine, 1981'de (Sovyet denizaltısı U-137'nin İsveç'te karaya oturmasından sonra) Demokratik Alman Cumhuriyeti karasularında fink atan denizaltılarla ilgili anekdotlar anlatmıştı.

"DDR braucht auch U-boote. Warum? Wir brauchen ja Grundnahrungsmitteln." Yaklaşık bir çeviriyle, "Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin de denizaltıya ihtiyacı var. Neden mi? Biz de yiyecek bulmak için dibi kazımak zorundayız."

Konuşmamızın hafif geçtiğini yazdım. Çoğu kişi Sovyet faaliyetlerini engellememek eğiliminde olduğumuzu düşündüğünden, fırsattan yararlanarak bu işe müdahalede kararlı olduğumuzu belirtmiştim.

Gorbaçov'la doğrudan ilişki kurmak fikrine gelince, bana kalırsa denizaltıların milliyetini belirleyecek kanıtlar bulmadan böyle bir temasın yararlı olabileceğini yazdım. Yoksa, kanıt bulunana kadar beklememiz durumunda zaten zarar görülmüş, Sovyet prestiji yara almış olurdu. Görüşüme göre Sovyet komutanlarının Gorbaçov'dan çok miktarda bilgiyi esirgediğini de ekledim.

Cevaplarımın meslektaşlarımı mutlu etmediğinden emindim.

***

Stockholm'ün dikkatini çekmek istediğim bir başka konu da İsveçli resmi ziyaretçi akımının Doğu Almanları İsveç'in Demokratik Alman Cumhuriyeti tutumu hakkında yanlış izlenimlere götürebileceğiydi. Belirli bir komünist ülkeye yapılan ziyaretlerin toplu bir tablosunun görülebilmesi ve göndermek istediğimiz mesajla karşılaştırılabilmesi için, Doğu Almanya gibi komünist ülkelere gerçekleştirilecek yüksek düzeyli ziyaretlerin Stockholm'de koordine edilmesini önerdim. Stockholm'deki Doğu Alman Büyükelçisinin İsveç hükümetinin belli başlı bütün üyelerine nezaket ziyaretinde bulunduğunu ve onları Doğu Berlin'i ziyarete davet ettiğini biliyordum. Doğu Berlin'de iyi karşılanacaklarını bildikleri için, çoğu hükümet üyesi bu daveti kabul ediyordu.

Bakanlık'taki arkadaşlarım önerilerimin gerginlik yarattığını bildirdiler. Hükümetteki herkes kendi ziyaret programına kendi karar vermek istiyordu. Böylelikle 1987 yılının Eylül ayında, İsveç hükümetinin üç ayrı üyesi, farklı ziyaretler için gelerek aynı hafta içinde Doğu Berlin'de buluştu. Aynı hafta, İsveç Parlamentosu'nun İktisadi Komitesi de Doğu Berlin'deydi. Bu dört ziyaret Stockholm'den düzenlenmemişti tabii.

Bu durum hükümetin dış gezileri koordine etmesi çabalarımın sonu oldu. Yabancı bir ülkeyi ziyaret etmek ve İsveç'in iç politikalarından uzaklaşma fırsatının İsveç Hükümeti'nin hiçbir üyesinin elinden alamayacağım bir şekerleme olduğunu anlamam gerekirdi.

1987 yılında Doğu Berlin'i ziyaret eden İsveçli bakan sayısı yediydi. Barış hakkında bir sürü konuşma yapıldı. Doğu Alman liderliği memnundu. İsveç hükümetinin bu kadar ziyaret ettiği başka bir ülke yoktu.

Büyükelçilik'teki bizlere göre, ziyaretlerin başarılı ve keyifli olması için girişimlerde bulunmaktan başka yapacak şey yoktu. Doğu Alman ev sahipleri konuklarının arzu ettiği hemen her şeyi karşılayacak kaynağa sahip oldukları için, görevimiz hiç de güç değildi.

Bir keresinde kendi düzenleyicilik yeteneklerime meydan okunduğunu hissettim. O dönemde Ticaret Bakanı olan

Mats Hellström, Doğu Alman ev sahiplerine teşekkür etmek için onlara birer kadeh şampanya sunmak istedi. Bu fikir Mats'ın aklına gece saat on birde Doğu Berlin'in Merkez Tren İstasyonu Ostbahnhof'ta, onu uğurlamak için beklerken gelivermişti. Bana döndü ve Büyükelçi olarak bunu hemen ayarlamam gerektiğini söyledi. İstasyon karanlıktı, havada yanık kömür kokusu vardı. Çatlak sesli hoparlörler kalkış ve varışları bildiriyordu. O anda yavaş hareket eden bir trene atlayıp, kondüktörün koluna yapıştım. Birkaç D-Mark karşılığında bana düşük kaliteli ve ılık birkaç şişe köpüklü şarap vermeye hazırdı. Mats tümüyle tatmin olmamıştı ama elimden geleni yaptığımı kabullenmek zorundaydı.

Bana kalırsa Doğu Alman Cumhuriyeti, İsveç hükümetinin İsveç'in Demokratik Alman Cumhuriyeti'yle olan ilişkilerinin, Federal Alman Cumhuriyeti de dahil bütün diğer ülkelerle olan ilişkilerinden daha önemli olduğunu düşündüğü izlenimi edinmişti. Sözünü ettiğim bilimsel araştırma, Doğu Almanya daha "ilerici" olarak gösterilirken, Stockholm'deki bazı siyasetçilerin Batı Almanya'ya neden kuşkuyla baktıklarını açıklayacaktır umarım.

Kendi işimi yaparken Doğu Almanya'yı diğer bütün üyelerden daha fazla sevdiğimiz ve Palme ile selefinin onlar kadar barış aşığı Honecker'in ülküdaşı oldukları izlenimini silmeye çalıştım. Palme'yi ölümünün yıldönümünde anmak ve Demokratik Alman Cumhuriyeti Nükleer Savaş Karşıtı Tabipler Komitesi ve birkaç hükümet üyesinin önünde Palme'yle ilgili bir konuşma yapmak için Doğu Berlin'deki Schauspielhaus'a davet edilmiştim.

Daha önce hiç duyulmamış bir şey yaptılar ve konuşmamı radyoda yayınladılar. Bilebildiğim kadarıyla Doğu Berlin'de başka hiçbir büyükelçiye bütün Doğu Alman halkına seslenmesi için böylesi bir fırsat verilmemişti. Palme'nin eserini uluslararası çerçeveye yerleştirdim ve İsveç'in silahsızlanma politikalarının hükümetlerimizin bakışı hakkında herhangi bir benzerlik yansıttığı izlenimine yol açabilecek hiçbir şey söylemedim.

Finlandiya Büyükelçisi'yle birlikte her yıl 6 Kasım'da 1632 Lützen savaşını ve İsveç Kralı II'nci Gustav Adolf'un ölümünü anma törenlerine katılmaya davet ediliyorduk. Hava hep aynıydı –yani buz gibi rüzgâr, yağmur ve sis. İsveç

Kralı'na ve Lützen'in çamurlu tarlalarında savaşmak zorunda kalan İsveç–Finlandiya ordusuna acıdım.

Kendi görevim daha basitti. Lützen halkının, birkaç saatliğine de olsa hayatın Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin iç karartıcı sosyalizminden çok daha fazlasını içerdiğini hissetmesini sağlayacaktım. Herkes barış ve sosyalizm hakkındaki standart cümleler duymak yerine, Batı kapitalizminin günahkâr havasını solumak istiyordu. İsveç Büyükelçisi olarak, örneğin Belediye Başkanı'nın öğle yemeği davetinde, Kilise Misafirhanesi'ndeki resepsiyonda, ya da Belediye Başkanı'nın akşam yemeğinde bir dizi konuşma yapmam gerekiyordu.

Bütün bunlar oldukça yorucuydu. Törenler ısıtılmamış kilisede bir ayinle başlıyor, ardından bazıları iyice sıcak çeşitli yerlere götürülürken, arada da buz gibi rüzgârların altında çelenk bırakma ve ulusal marş söyleme törenlerine katılıyorduk. Kilise Misafirhanesi'nde, sobanın yanındaki onur koltuğu benimdi.

Bütün bunlara İsveç'in Batı Berlin'deki Başkonsolosluğu'nun katıldığı altmışlı yıllardan beri alışkın olduğumdan, Nil ve ben gün boyunca kat kat soyunabilmemizi sağlayacak bir yöntem geliştirmiştik. En önemlisi, yüzyıllık buz soğuğunun biriktiği ısıtılmamış kilisede en can alıcı organlarınızı korumak için, eldivenlerinizin üzerine oturmayı unutmamaktı.

Bu etkinlikleri cemaate Doğu Almanya'nın durumu hakkında ne düşündüğümü anlatmak için birer fırsat olarak kullanıyordum. İnsanlar satır aralarını okumaya alışık olduklarına göre, biraz mizah ve rejiminkinden farklı mesaj iletecek bir dil kullanmak yeterliydi. Farklı düşüncedeki insanlara gösterilecek hoşgörüden söz ederken, rejimin cümlelerinden yararlanıp suya sabuna dokunmayan espriler yapıyor, bu arada AGİK Bildirisi'nden, Goethe ya da Prusya Kralı II'nci Frederik'ten, artık duruma kim uyuyorsa ondan alıntılar yapıyordum. Dinleyiciler alkışlayıp, Stasi ajanları endişelenmeye başlayınca, insanların ne demek istediğimi anladıklarını görüyordum.

Bir seferinde cemaatin papazı heyecanla ayağa fırladı ve rejim karşıtı tutkulu bir konuşma yaptı. Kilisedeki Stasi ajanlarının papazın şeytanın etkisinde kaldığını düşündüklerinden eminim. Beriki ne sözlerini sakındı, ne de belli belirsiz imalara başvurdu. Eksiksiz bir saldırıydı. Yetkililerin

adamcağızı tutuklayacaklarından, ya da bizler gittikten sonra hayatını güçleştireceklerinden kaygılıydım. Akşam yemeği sırasında, diplomat olsun, din adamı olsun hepimizin barışın sağlanması için farklı roller oynamamız gerektiğini anlatarak ortamı yumuşatmaya çalıştım. Bir de İsveç'teki bir kilisede bir avcının yanlışlıkla silahını ateşlediği, kürsüdeki papaza bakan cemaatin içinden birinin dönüp, "eğilin arkadaşlar, yeniden dolduruyor," diye bağırdığı fıkrayı anlattım. İsveç Başbakanlarından Tage Erlander'in gözdesi olan fıkra, papaz biraz önce kafalarımızın üzerinden yaylım ateş açtığından, bence duruma da uyuyordu. Sonradan öğrenebildiğim kadarıyla, biz ayrıldıktan sonra da papazın başına bir şey gelmemişti.

Daha sonraki bir etkinlikte, Belediye Başkanı'yla Leipzig fuarında karşılaştığımızda, kadıncağız kendisinin ve kocasının komünistlerden ne denli nefret ettiklerini, yılda bir kez de olsa Lützen'de dış dünyadan bir ziyaretçi ağırlamanın onlar için ne kadar önemli olduğunu anlattı. Başlangıçta tipik bir Demokratik Alman Cumhuriyeti memuru olarak baktığım Belediye Başkanı, bu kadındı. Lützen'deki yabancı konuklar için verdiği ilk öğle yemeği sırasında, onunla sohbet etmeye çalışmıştım. Kısacık bir cevap vermekle yetinmişti:

> "*Zuerst die Reden, und dann können wir uns zwanglos unterhalten.*" ("Önce konuşmalar; ondan sonra gayrı resmi sohbet edebiliriz.")

1985 yılından bir Ekim gecesi Nil'i ve kızımız Nilden'i Doğu Berlin dışında bir hastaneye götürdüm. Nil ve ben Devlet Operası'nda bir gösteri izlerken, Nilden neredeyse hayatına mal olacak bir sara nöbeti geçirmişti. Bizim için önemli olan, en iyi bakımı sağlayabilmekti. Karanlıkta hastaneyi bulabildiğimiz için talihliydik. Büyükçe bir bölümünü Nilden'in başucunda, yere oturarak geçirdiğimiz gece boyunca, hastane personelinin rejim hakkındaki düşüncelerine kulak misafiri olduk. "Kızıllara" duydukları nefretin sınırı yoktu. "Kızıllar" neredeyse kırk yıldır iktidarda olsalar da, hastane personelinin sözlerinden sanki yeni işgale uğradıkları sanılabilirdi. Yoksa yabancı bir büyükelçinin halkın derin katmanlarından gelme böylesine kendiliğinden söylenmiş duygulara kulak misafiri olması sık rastlanacak bir durum değildi.

Doğu Berlin'deki görevim sırasında, Sten Andersson Siya-

si Bölümün başına geçirilmemin düşünüldüğünü bildirdi. Pierre Schori'ye telefon ettim ve Moskova Büyükelçiliğinden yeni dönmüş olan Büyükelçi Torsten Örn'ün bu göreve daha uygun olacağını söyledim. Pierre'in sırtından bir yük kalkmış gibiydi. Hiç isim vermeden, ona telefon edip bu makam için aday olduklarını söyleyen "genç horozlardan," yani benim kuşağımdan meslektaşlarımdan yakındı. Görüşünü aldıkları Örn çoğu kişiden daha tecrübeli ve bilgili, kusursuz bir Siyasi Şube Müdürü oldu ve benim yurtdışında kalmama izin verildi. Nil ve ben iyi iş gören bir çalışma grubu oluşturuyorduk. Her ikimiz de akşam yemekleri, resepsiyonlar ve öğle davetleri düzenlemekten, durmadan yeni insanlarla tanışmaktan zevk alıyorduk. Nil hep konuklarını rahat ettiren, neşeli ve sıcak bir ev sahibesi oldu. Yurtdışında olabildiğince uzun kalmak istiyorduk.

***

Doğu Almanya'da gelişmeler 1987 yılında başladı. Bonn, Honecker'i resmi konuk olarak kabul etmiş, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne ekonomik yardıma başlamıştı. Buna karşılık, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin yılda bir milyon kişiye Federal Alman Cumhuriyeti'ni ziyaret etme izni vermesi gerekiyordu. Bu kadar çok Doğu Alman Doğu'yla Batı'nın koşullarını karşılaştırmak imkânı bulunca, Doğu'daki memnuniyetsizlik oranı yükselmeye başladı.

Doğu Avrupa'nın öteki bölgelerinde görülen gelişmelerle birlikte, Doğu Almanya'da da rejimle halk arasındaki mesafe 1987 ve 1988 yılları boyunca daha da açıldı.

Bölüm 13

İsveç Başbakanı Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni resmen ziyaret ediyor. Doğu Almanya'ya veda.

Ocak 1989'da, Başbakan Ingvar Carlsson Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni resmen ziyaret etti. Ziyaretin Dresden'den başlayacak olması, İsveç Hükümeti'ne ait uçağın Leipzig'e inmesi anlamına geliyordu. Orada, Dışişleri Bakanı Oskar Fischer başkanlığındaki görkemli bir Doğu Alman heyeti, ellerinde çiçeklerle konukları bekliyordu. Doğu Almanların ilk gördükleri, İsveç Hükümet Başkanı'nın gerisi oldu. Uzun boylu olan Ingvar Carlsson'un İsveç'in mütevazı uşağının kapısından çıkıp, dik merdivenleri inebilmesi için manevra yapması gerekiyordu. Doğu Almanlar çiçekleri vermek için yaklaştıklarında, İsveç delegasyonu umutsuza bakışlarla yanlarından geçip gitti. Hükümet uçağında tuvalet yoktu ve uçak Doğu Alman toprakları üzerinden yavaşça yaklaşırken, tuvalet ihtiyacı giderek acil durum halini almıştı.

Bütün bunlar komünist memurların gözüne sevimli bir tevazu örneği olarak görülebilirdi. Örneğin hayata terzi olarak başlayan Fischer, İsveç yolculuğuna çıkarken Doğu Alman havayolu şirketi Interflug'dan büyük bir jet istemiş ve ziyarete on kişilik çevresi ve iki danışmanıyla gitmişti. Onun gözünde, İsveç Başbakanı'na eşlik eden aşırı sadelik sarsıcı olmalı, diye düşünüyorum. Pierre Schori'nin sonraları söyleyeceği gibi, yöneticileri için büyük uçaklar alanlar, genellikle İsveç'in gelişme yardımına muhtaç olan diktatörlükler ve yoksul ülkelerdir.

Doğu Berlin'deki resmi ziyaret sırasında, Nil ve ben her Doğu Alman davetinden sonra ikametgâhta yemekler verdik. Böylelikle İsveç delegasyonu sadece güzel yemekler yemekle kalmıyor, dinlenecek zaman da buluyordu. 23 Ocak günü Honecker, Ingvar Carlsson onuruna Hükümet Binası'nda resmi bir yemek verdi. Doğu ve Batı Alman televizyonları yemeği yakından izledi. Honecker'in konukları için sıkıcı gelen

barış ve silahsızlanma hakkındaki uzun konuşması sırasında, Batı Alman televizyonu Ingvar Carlsson'un gülümser ve Schori'ye "Yine başladık," der gibi göz kırparken yakaladı. Bu göz kırpış Ingvar Carlsson'u Batı Almanya'da ve –bana kalırsa– Batı Alman televizyonu seyreden birçok Doğu Alman arasında birden kahraman yaptı. Daha önce hiçbir Batı Alman politikacısı Doğu Alman barış tacirliğini bu denli kusursuz yorumlayacak dâhice bir yöntem bulamamıştı.

Bu etkinlikten sonra, Nil ile birlikte heyet ve İsveç medyası için bir akşam yemeği düzenledik. O sıralar Batı Berlin'de sahneye çıkan ünlü İsveçli opera şarkıcısı Ingvar Wiksell'i de bize katılması için ikna ettik. Başarılı bir davet oldu. Gazeteciler ellerinde ne varsa İsveç'teki editörlerine ilettiklerinden, rahatlamaya hak kazanmışlardı. Ingvar Carlsson basın konferanslarından birinde, İsveç'in Duvara başlangıçtan beri karşı olduğunu söyledi. Daha da önemlisi, Carlsson Doğu Alman yetkilileri ile temaslarında, İsveç'in Duvarı asla kabul edemeyeceğini belirtti. Carlsson'un bu açıklamayı resmi konuşmalar sırasında yapsa daha iyi olacağını belirten bir gazeteci dışında, herkes durumdan memnundu. Resmi ziyafet sırasında Carlsson daha yumuşak bir üslup kullanmış ve "Avrupa üzerinde, bu kentte böylesine belirgin olan bölünmeyi kaldırma gereğinden" söz etmişti.

Ingvar Carlsson mizah yüklü, derin bir konuşma yaptı. Ingvar Carlsson'un eşi Ingrid Carlsson karşısında içi sıcak duygularla dolan Ingvar Wiksell, gök gümbürtüsü gibi sesiyle Dışişleri Bakanı'nın eşi onuruna bir şarkı söyledi. Şarkıya herkes katıldı. Herkes şarkı söylemeyi sürdürdü.

Böylelikle ziyaret hem başarılı, hem de eğlenceli olmuştu. Ingvar Carlsson hem Batı, hem de Doğu bağlamında doğru vurguları yapmış, benle Nil de genellikle bu gibi ziyaretlerle özdeşleşen sıkıntının bir bölümünü dağıtmayı başarmıştık.

Ingvar Carlsson'un ziyareti sırasında, iki Almanya'nın yakın zamanda birleşip birleşmeyeceği konusu heyetin üzerinde durduğu noktalardan olmadı. Eğer herkes böyle bir birleşmenin yakın gelecekte gerçekleşeceğine inansa, kuşkusuz bu ziyaret olmazdı. Ocak 1989'da çoğu Batılı hükümetin ana kaygısı, Avrupa'nın ortasında istikrardı. Birleşmiş bir Almanya'nın çoğu liderleri rahatsız eden bir kavram olduğu açıktı.

Batı Almanya'da, Nisan 1989'da bir kamuoyu yoklaması

yapıldı. Yoklamanın sonucuna göre, Batı Alman halkı hükümetin birleşmeden söz etmeyi bırakmasını istiyordu. Birleşmenin yakın bir gelecekte gerçekleşeceğine inanan pek kimse yoktu. Asıl soru, Batı Almanların böyle bir birleşmeyi isteyip istemedikleriydi.

Batı Almanlar refah içindeydi ve Batı Alman parası güçlüydü. Eğer Doğu'daki vatandaşlarını düşünüp vicdan azabı çekiyor olsalar bile, Demokratik Alman Cumhuriyeti vatandaşlarının Batı Almanya'yı ziyaret edip, bazı nadir durumlarda olduğu gibi, kalabilmeleri için Honecker'e para verdiklerini hatırlayıp avunuyorlardı.

Ne var ki, birleşme hakkında ne düşündükleri sorusu Doğu Alman halkına sorulmamıştı. Doğu Alman ruhunun derinliklerinde yatan hoşnutsuzluk, giderek yönetim ve sisteme karşı nefrete dönüştü. Macaristan'ın Avusturya'yla sınırlarını açmasından sonra, durmadan artan sayıda Doğu Alman genci ülkeyi terk etti. Batı Alman medyası gelişmeleri yakından izliyor, Batı Alman siyasetçileri de Doğu Alman sistemini daha dolambaçsız sözlerle eleştiriyordu.

Batı Alman televizyonlarını izleyen Doğu Almanlar çok kesin bir değişimin başlamakta olduğunu görüyordu. Daha önceleri, Honecker'den bahseden batı Alman siyasetçilerinin belirli bir saygı ölçüsünü aşmadığına tanık olmuşlardı. Bütün Doğu Almanya alttan alta hoşnutsuzluk kaynıyordu. İlk kez, İsveç büyükelçilik kançılaryasının yakınlarında ufak çaplı gösteri yürüyüşleri yapıldı. Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nin dışında insanlar Gorbaçov'un adını haykırıyor ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde de perestroyka istiyordu.

Bu konuları Bakanlığa rapor ettim:

"Willy Brandt otoriteye direnmenin Alman doğasına karşı olduğunu söylüyor. Bu görüş, özellikle Prusya'nın temel erdemlerinin egemen olduğu Demokratik Alman Cumhuriyeti için geçerli. Düzen, itaat ve disiplin, yüzyıllardır burada parola niteliğindeki sözcükler. Devlet güvenlik kurumlarının halk üzerindeki denetimi son derecede etkin. Ancak hiçbir halk baskıya ve vesayete sonsuza dek boyun eğmez. Bu nedenle ülkenin istikrarı giderek daha yoğun Batı Alman müdahalesi gerektirecektir.

Bu aşamada, dış dünyanın Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde Protestan Kilise örneğinde olduğu gibi, bir yandan istikrarı korurken, diğer taraftan reform isteyen güçlere dikkat etmesi gerekiyor. Tanrı'ya inanmanın ötesinde, bu kurum inatçı yönetimle artık kul muamelesi görmek istemeyen vatandaşlar arasında saygın bir aracılık yeteneğine sahip."

Manfred Stolpe'yi ziyaretlerim sırasında, muhaliflerin nasıl gelip de yol göstermesini istediklerini görmüştüm. Kilise insanları sakinleştirmek ve öfkelerini uzun vadede daha yapıcı olacak kanallara yöneltmekte önemli bir rol oynuyordu. Birleşmeden sonra, Stolpe devlet istihbarat örgütünün bir ajanı olmakla suçlandı. Bana gelince, yabancılarla buluşmaya devam edebilmeleri için, temas ettiğim kişilerin Stasi'ye bilgi vermek zorunda olduklarını kabul ediyordum. Stolpe'nin sorunları değişimden kaynaklanıyordu. Stolpe'nin Alman Hükümeti'nde yer aldığını daha önce belirtmiştim.

Batı Almanya'nın rolünden söz etmemin nedeni, Doğu Alman istikrarının korunması sorumluluğunun son tahlilde Batı Almanya'nın sırtına yüklenecek olmasıydı. Federal Alman Cumhuriyeti'nin birden ekonomik yardımını durdurmasının ve o zamana kadar yerleşmiş ilişkileri kesmesinin, Demokratik Alman Cumhuriyeti üzerinde çok derin etkileri olacağı kesindi.

Pierre Schori bir ara beni arayıp, Brüksel'e atanmak isteyip istemediğimi sordu. O dönemde Helsinki'de bulunan Büyükelçi Knut Thyberg'e emekli olana dek Finlandiya'da kalabileceği söylenmişti. Thyberg, Brüksel önerisini almış, ama kabul etmemişti. İstiyorsam, Helsinki'yi Brüksel'de bekleyebileceğimi söyledi Pierre. Hiç düşünmeden kabul ettim. Ne denli heyecanlı olursa olsun, Doğu Almanya'da dört yıl yeterliydi.

Helsinki'ye atanamadığım için üzülüyordum. Finlandiya benim için her zaman çok çekici olmuş, Finli meslektaşlarımla hep çok yakın ve arkadaşça ilişkiler kurmuştum. Bunu Estonyalı karıma mı borçlu olduğumu merak ederim. Öte yandan Brüksel hayatı ailemin Ankara ve Doğu Berlin'in hava kirliliğinde geçen yıllarını telâfi edecekti. Üstelik Brüksel Doğu ve Batı ilişkilerinin gelişmesini izlemek için kusursuz bir yerdi.

Doğu Berlin'den ayrılmamızdan bir gün önce, 14 Eylül 1989 günü aralarında Manfred Stolpe'nin de bulunduğu birkaç Doğu Alman piskoposu ve Kilise yetkilisi Nil'le beni bir veda yemeğine davet etti. Kiliseye verdiğimiz manevi destekten dolayı, bize teşekkür etmek istemişlerdi. Benim için bu davet rejimi demokrasi yönüne itmeye çabalayan Doğu Alman Kilisesi'nin gözünde İsveç'in ne denli önemli olduğunu kanıtlayan duygulandırıcı bir hareketti.

Ev sahiplerimize beklentilerinin ne olduğunu sordum. Hiçbiri rejimin geri çekilmeye zorlanacağına ihtimal vermiyordu. Genel kanı, insanların hoşnutsuzluklarını belirtme ihtiyacının çok güçlü olduğu, ama bunun hiçbir yere varmayacağıydı. Birinin dediği gibi, "Sadece homurdanıyorlar,"dı. ("Die meckern nur.") Masadakilerden hiçbiri Gorbaçov'un sadece birkaç hafta sonra lambadaki cini serbest bırakacağını tahmin edemezdi.

Aynı gün (14 Eylül 1989) Doğu Berlin'den yazdığım son raporla, durumun bir fotoğrafını çekmek istedim. Durumla nasıl ilgilenileceği konusunda Politbüro'daki fikir ayrılıklarıyla ilgili duyduklarımı aktardım. Üyelerden bazıları, özellikle gençler karşısında, yönetimin "cömertliğini ve güvenini yitirdiği" için sert önlemler uygulanmasından yanaydı. (Bunlar bana halkın rejime karşı başkaldırdığı 1953 yılında Bertold Brecht'in halkı hükümetin güvenini yitirdiği sözlerini anımsatıyordu.[36]) Kimileriyse Politbüro'nun daha liberal bir çizgi izlemesini, yurtdışında kalış sürelerinin uzatılmasını istiyordu. Bu konuların tesadüfen Doğu Berlin'i ziyaret eden Sovyetler Birliği Politbürosu'nun etkili üyesi Yegor Ligaçev ile de görüşülmüş olması muhtemeldir, diye ekledim.

Raporumu sürdürdüm:

"Halkın ruh halini açıklamak için, hoşnutsuzluk artık yeterli bir tanım değil. Öfke, ya da nefret daha uygun olur. Basit bir anlatımla, insanlar yönetimden ve sistemden bıkmış durumda. Buna rağmen, Protestan Kilisesi'nin koruması altındaki insan hakları gruplarının dışında, rejim karşıtı etkin bir direniş görülmüyor. (Ancak bu faaliyetleri koordine etme çabaları başladı.) Öte yandan, işyerlerinde, rejim için istikrarsızlıkla eş anlamda olacak grevlerle ilgili bilgimiz de yok. Yine de, bunun başlayacağı gün yakın olmalı."

En önemli yeni etken olarak Batı Almanya'nın tutumunu gösterdim. Dört yıllık görev sürem boyunca Batı Almanlar Doğu'nun içişlerine hiç bu kadar açıkça müdahaleye kalkışmamıştı. Statükonun korunamayacağını kanıtlayan koşullara bir örnek olarak, Macaristan üzerinden kaçmaya çalışan Doğu Almanlara gösterilen ilgiyi, Honecker'in yaşlı önderlik görüntüsünü pekiştirerek, sağlık nedeniyle tatile çıkmasını, Macaristan'la sığınmacılar konusunda yaşanan çekişmeyi ve Moskova'nın desteklemektense Doğu Alman yönetimiyle arasına mesafe koyacağını belirten Sovyet tutumunu gösterdim. Doğu Alman liderlerine yaptığım veda ziyaretleri, kararsızlık içinde donup kalmış bir yönetim müsveddesi görüşümü pekiştirecekti.

Piskoposlarla konuşmalarımdan çıkan düşünceleri iletirken, bir taraftan başka Kilise temsilcilerinin de Doğu Almanya'da artık her şeyin olabileceğini söylediklerini eklemeyi unutmadım.

Doğu Almanya'nın geleceği ile ilgili bütün soruların, tüm tahminlerin cevabını Doğu Berlin'den ayrılmamdan az bir süre sonra alacaktık. Doğu Alman yöneticileri işyerlerinde grevlerden kaygılanmış ve böyle bir olasılığı en kötü durum senaryosu olarak belirlemişlerdi. Oysa kesin değişim, kimsenin tahmin etmesine imkân olmayan bir yerden gelecekti.

Bölüm 14

Brüksel Büyükelçiliği 1989-1992. NATO'yla temaslar. Berlin Duvarı yıkılıyor. Almanya'nın birleşmesi.

Doğu Almanya'daki son gecemizi Erfurt'ta, küçük ve kasvetli bir otelde geçirdik. Kötü kokulu kirli bir havayla karışık kalın bir sis, kenti ıslak bir battaniye gibi örtmüştü.

Neredeyse bomboş restoranda iki Vopos, yani Volkspolizei, ya da Halk Polisi'nin iki memuru biralarını içiyor ve biz yabancıları izliyordu. Arabamın doğru yere park edilip edilmediğine bakmak için dışarı çıktığımda, sislerin arasından bir adam belirdi. Onu otomobilin bagajına saklayıp, Doğu Almanya'dan çıkarmam için beni ikna etmeye çalıştı. Diplomatik plakamı görmüştü. İsteğini geri çevirince, sesini yükseltti, daha umutsuzlaştı. Etrafa belli etmeden adamı savmak epey zamanıma mal oldu. Vopos'ların bizi duyabileceği kaygısıyla, onu sesini alçaltmaya zorluyordum. Eğer Vopos'lar ülkeden kaçmaya çalışırken yakalasalar, "Republikflucht'a" (Cumhuriyet'ten Firar'a) kalkışmaktan tutuklanacaktı.

Ertesi gün, bütün hızımızla Brüksel'e doğru ilerledik. Vardığımızda, gördüğümüz ilk restoranın önünde durduk. Tesadüfen girdiğimiz yer, inanılmaz balık yemeklerinin yenildiği ve şampanyanın sürahilerle sunulduğu ünlü L'Écailler du Palais Royal idi. Gözlerimize inanamıyorduk. Doğu Almanya'da geçirdiğimiz dört yıl, Batı'nın neler sunabileceğini unutturmuştu.

Doğu Berlin'deki hayatla Brüksel'de geçirdiğimiz günler arasındaki tezat çarpıcıydı.

Kimse peşimizden gelmiyor, kimse telefonlarımızı dinlemiyordu. Giriş çıkışlarımızın çetelesini tutup rapor etmek için ikametgâh kapısında polis memurları da yoktu. Konuştuklarımızın istihbarat örgütlerine aktarılacağı korkusu duymadan, kentteki vatandaşlarla bir araya gelebiliyorduk. Elbiselerimiz Doğu Almanya'ya özgü o hava kirliliğinin kokusunu taşımıyordu. Kente inip dostça bir servisin yapıldığı kü-

çük ve sevimli restoranlarda yemek yiyebiliyor, bazen de ailece sinemaya gidebiliyorduk. Batı Berlin'deki okuluna gitmesi için, artık Nilden'in Doğu Alman sınır muhafızlarının önünden geçmesi gerekmeyecekti. Aynı muhafızlar her gün, hem girerken hem de çıkarken, kimliğini kontrol etmişlerdi.

Nasıl bir baskı altında yaşadığımızı yavaş yavaş anlamaya başlıyorduk.

İsveç ve Belçika arasındaki ilişkileri Brüksel'e varır varmaz başlatmak niyetindeydim. Ne var ki Vatikan'dan gelen Papalık Elçisi Brüksel'e benimle aynı zamanda vardığı ve Papa'nın Temsilcisi olarak Brüksel kordiplomatiğinin Duayeni kabul edildiğinden, Kral Baudouin'e itimatname sunma sırası bekleyen büyükelçiler arasında, önüme geçmişti. Belçika Dışişleri Bakanlığı'nın Protokol bölümü itimatnamemi Kral'a sunmadan Belçika'da Büyükelçi olarak faaliyette bulunmama izin verilmeyeceğini, Belçika Dışişleri Bakanlığı ve öteki büyükelçileri ziyarete gidemeyeceğimi bildirdi. Belçika'da Kral ve Protokol böylesine saygın işte.

Bu durumda, NATO Sekretaryası'nı ve NATO genel merkezinde bir dizi ulusal delegasyonu ziyarete karar verdim. İsveç'in daha önce NATO'yla hiçbir dolaysız ilişkisi olmamıştı. Tarafsızlık siyasetimiz böyle bir teması önlüyordu. İsveç'in benden önceki Brüksel Büyükelçisi NATO'daki Kuzeyli bir meslektaşından ancak cılız genel bilgiler edinmişti. Yılda birkaç kez, NATO genel merkezinin uzağındaki bir restoranda, gözlerden uzak bir şekilde bir araya geliyorlardı.

Oysa şimdi Avrupa'nın bütün jeo-politik haritası yeniden çiziliyordu. Bu nedenle NATO'yla gayrı resmi bir temas başlatmamı engelleyecek hiçbir şey olmadığı kanısındaydım. Böyle bir başvurunun Stockholm'deki meslektaşlarımı sıkıntıya sokacağını bildiğim için, NATO ziyaretinden önce izin almayı düşünmedim. Eğer birden NATO'da neler yapıldığını öğrenmekten mutsuz olacaklarsa, beni fırçalama hakkına sahiptiler.

NATO'yla ilişkiler Stockholm'de hep duyarlı bir konu olmuştu ve öyle de kalacaktır. 1990 Mayıs'ında Belçika Dışişleri Bakanı'nın Stockholm ziyareti nedeniyle yapılacak konuşmanın taslağını yazıp, Brüksel'deki önemli uluslararası kuruluşları adlarıyla andığımda, NATO sözcüğü metinden çıkarılacaktı. Stockholm'deki dış politika yöneticileri için NATO

1990'da bile hâlâ ağza alınmayacak bir şey, dört harflik bir sözcüktü. (Birkaç yıl öncesine kadar, İsveç Parlamentosu'na sunulacak resmi bir öneride AB sözcüğünden bahsetmek de yasaktı.) Almanlar böylesi duyarlılığa "Berühmungsangst" ("Dokunma Korkusu") adını verir.

NATO'dakiler Doğu Almanya'da yaşadıklarımla ilgilendi. Bunun karşılığında, NATO içinde neler olup bittiğini anlatmakta bir sakınca görmediler. NATO Sekretaryası, Chris Donnelly adında "kadrolu bir Sovyetolog" ile anlaşmıştı. Donnelly'nin uzmanlığı yıllar boyunca hem NATO, hem de bilgilerini cömertçe paylaştığı NATO dışı kişiler için paha biçilmez olmuştu. Donnelly şimdi Birleşik Krallık Savunma Akademisi'nde öğretim üyeliği yapıyor.

Seksenli yılların sonuna doğru, çoğu yabancı uzman Doğu Alman halkının sürekli baskıya daha fazla dayanmayacağı konusunda hemfikirdi. Sovyet İmparatorluğu'nun bütün Batı bölümü parçalanıyordu. 1989 ilkbaharında Litvanya, Estonya ve Letonya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Macaristan, Avusturya sınırı boyunca uzanan dikenli telleri sökmeye başlamış; Polonya Haziran'da özgür seçim gerçekleştirmişti.

Oysa Ekim ve Kasım 1989'da Doğu Almanya'da görülecek gelişmeleri hiç kimse tahmin edememişti. Gelişmeleri Batı Alman televizyonlarından izledim ve NATO'daki tanıdıklarımla değerlendirdim.

Doğu Almanya'daki ayaklanmaları tetikleyen kritik gelişme, 7 Ekim 1989 günü, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kırkıncı kuruluş yıldönümü törenlerine katılmak için Gorbaçov'un gelmesiydi. Gorbaçov törenlerden birkaç gün önce indiği Berlin-Schönefeld Havaalanı'nda bir mülâkat vermiş ve televizyon kameralarının karşısında, *"Tehlike sadece hayata tepki göstermeyenleri bekler,"* ("Gefahren warten nur auf jene, die nicht auf das Leben reagieren,") demişti. Daha sonra, Honecker ile baş başa yapacağı konuşmada çok daha bilindik bir alıntı yapacak ve *"Çok geciken hayat tarafından cezalandırılır,"* ("Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben,") diyecekti.

Satır aralarını okumada uzman Doğu Alman halkı Sovyet liderinin mesajının bir rejim değişikliğinin Sovyetler Birliği'nde perestroyka bağlamında hoş karşılanacağını ve Sov-

yetlerin Honecker yönetimine karşı gidilecek bir ayaklanmaya müdahale etmeyeceği anlamına geldiğini derhal fark etti. Demokratik Alman Cumhuriyeti güçlerinin Sovyet ordusunun yardımıyla Haziran 1953 işçi ayaklanmasını ezdiği günden beri, herkes rejime karşı bir kalkışmanın karşısında Sovyet askerlerini bulacağını varsayıyordu.

Gorbaçov'un Honecker'e söyledikleri daha da açıktı. Daha sonra alınacak bilgilere göre, Gorbaçov tüm Politbüro'yla kapalı kapılar ardında yaptığı toplantıda reformları geciktirmenin durumu daha da güçleştireceğini belirtmiş, dahası, Sovyetler Birliği'nin Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin iç işlerine karışmak niyetinde olmadığını hiç kuşkuya yer vermeyecek biçimde açıklamıştı.[37]

İzleyen günlerde, sokaklarda toplanan kalabalıklar özgürlük ve insan hakları istediler.

9 Ekim günü, Leipzig'de gösteri yürüyüşleri başladığında, Honecker Gorbaçov'un talimatına rağmen, Krenz'e olayları bastırma emri verdi. Krenz emre karşı geldi. Önlem almış olmak için, Moskova'ya danıştı. 17 Ekim'de, Moskova'nın desteğiyle Honecker'i indirdi. (Daha önce Doğu Berlin'den gönderdiğim bir raporda Politbüro'nun 1990 Parti Kongresi sırasında Honecker'den çekilmesini isteyeceğini ve yerine, geçiş dönemi için, "yeterince güçsüz bir kart" olarak tanınan Krenz'i atayacağını bildirmiştim.)

Moskova Doğu Berlin'den seyahat kısıtlamalarının da yumuşatılmasını istemiş, Politbüro'nun içinde bunun nasıl gerçekleştirileceği tartışmaları başlamıştı. 9 Kasım tarihli basın toplantısı sırasında, Politbüro üyesi olan Günter Schabowski yanlışlıkla seyahat kısıtlamalarını kaldırmak için hazırlanan taslağı okudu. Oysa Politbüro henüz taslağı tartışma fırsatını bulamamış, "istenmeyen sonuçları" engellemek için, yeni kuralların nasıl değiştirileceğini bile görüşmemişti.

Basın toplantısını televizyonlarından izleyen Doğu Almanlar başlangıçta kulaklarına inanamadılar. Baş döndürücü bir umut doğmuştu. Sanki Batı Berlin'i ve Batı Almanya'yı ziyaret edebileceklermiş gibi görünüyordu. Giderek artan bir kalabalık Duvar'ı bekleyen sınır muhafızlarına doğru yöneldi. Muhafızlar herhangi bir talimat almamışlardı. Yaklaşan yoğun kalabalığı görünce, çekilip insanların geçmesine izin vermekten başka bir şey yapamadılar.

Duvar yıkılmıştı!

Aptalca bir yönetim hatası, çağdaş tarihin en önemli gelişmelerinden birisine neden olmuştu.

Sonradan sızan haberlere göre, Gorbaçov 1989 yılının son gününe kadar Sovyetler Birliği'nin Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin yitirilmesine engel olabileceğini ummuştu.

Maksimiçev'in yazdıklarının arasında, Moskova'da yayımlanan Temmuz 1993 tarihli *International Affairs'de* çıkan bir makalesi var:

"Sovyet diplomatları Kasım 1989'a kadar onun uyarısına göre hareket ettiler: 'Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni yitirirsek, halkımız bizi asla bağışlamaz'."

Gorbaçov'un 6 Kasım'da Maksimiçev'in patronuna, Sovyetlerin Doğu Berlin Büyükelçisi'ne söylediği, buydu.

Gorbaçov'un reformlar konusunda ısrar etmesinin tek nedeni, bunun Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde sosyalizmin ayakta kalabilmesi için tek yol olduğuna inanmasıydı.

1989 sonbaharında bile, çoğu uzman Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni denetlemenin Sovyetlerin gözünde Batı'yla güç dengesini korumanın temel unsuru olduğu görüşündeydi. Genel anlayış Moskova'nın, Batı Berlin'in Doğu Alman toprakları içinde bir ada gibi savunmasızlığının, Batı Almanların Doğu'daki vatandaşları için duydukları kaygıyla birleşince, yitirilmiş toprakları yeniden kazanma amacıyla Batı Almanları Sovyetler Birliği karşıtı politikalara itmeyeceğinin garantisi olarak gördüğüydü. Doğu Alman yönetimi Sovyetler Birliği ve dünyayı Batı Almanya'nın bu yöndeki eğilimleri konusunda uyarmaktan geri kalmamıştı. Kullanılan deyim, "Revanschismus" idi.

Uzmanların Gorbaçov'un düşünme biçimi konusunda yaptıkları irdelemeler doğruydu. 1 Kasım 1989 günü Moskova'daki görüşmelerinde, Gorbaçov Krenz'e hâlâ bir Alman birleşmesinin önlenebilir olduğu kanısını taşıdığını söylemiş, Krenz'e başta Thatcher, Mitterand ve Andreotti olmak üzere birçok Batılı önderin birleşmiş bir Almanya'nın Avrupa için bir tehlike olacağını söylediklerini anlatmıştı.

Gorbaçov, Willy Brandt'ın iki Almanya arasında bir birleşmenin sosyal demokrasi için büyük bir yenilgi olacağını da ekledi. Egon Bahr da benzer cümleler söylemişti.

Bahr, Sosyal Demokrat politikacıların en etkililerinden biriydi. Batı Almanya'nın "Wandel durch Annäherung" (Daha sıkı ilişki sonucu değişim) adı verilen Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği politikalarından sorumluydu. Bahr, Willy Brandt'ın Şansölyeliği sırasında 1972 ve 1974 yılları arasında Brandt'ın danışmanlığını yapmış, Helmut Schmidt'in kabinesinde de 1974 ve 1976 yılları arasında Ekonomik İşbirliği Bakanlığı görevine getirilmişti. Dokuzuncu Bölüm'de değindiğim gibi, Bahr Olof Palme'nin Bağımsız Silahsızlanma Komisyonu'nun da üyesiydi.

Eğer bu söylenenler gerçekten doğruysa, o zaman Brandt ve Bahr'ın İsveç Sosyal Demokratları'nın Alman birleşmesi hakkındaki görüşlerini de yansıtıp yansıtmadığı merak edilebilir. Bu durumda, İsveçli yetkililerin Doğu Almanya'ya yaptıkları çok sayıdaki ziyaretin nedeni, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen sosyalizm karşısında gizli bir hayranlık olarak açıklanabilir. Bunun doğru olabileceğine inanmıyor ve İsveç Sosyal Demokratlarının Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni İsveç Sosyal Demokrasi'si için bir örnek olarak gördüklerine bugün şiddetle karşı çıkacaklarını biliyorum.

Chris Donnelly'nin görüşlerine göre, 1989 yılının sonuna gelindiğinde, Doğu Avrupa'daki gelişmelerin ışığında ve Sovyetler Birliği'nin ekonomisindeki korkunç çöküşe bakarak, Gorbaçov'un Demokratik Alman Cumhuriyeti de dahil, bütün Doğu Avrupa'dan vazgeçmeye hazırlanmış olması muhtemeldi. Bu durumda Sovyetlerin taktiği, engellenemeyecek bir geri çekilmenin karşılığında Batı'dan olabildiğince çok taviz koparmaktı. Donnelly'nin tahmini, birleşmenin beş yıl içinde gerçekleşeceğiydi. Oysa iki Almanya sadece on ay sonra birleşecekti.

Kasım ve Aralık 1989'da, NATO içindeki gelecek kaygısının giderek arttığını fark ettim. Bir yanda Fransa ve İngiltere Alman birleşmesiyle ilgili güçlü hoşnutsuzluklarını saklamazken, öbür tarafta Şansölye Kohl da birden kendi başına, NATO'daki müttefiklerini kızdırıp ürkütecek biçimde hareket etmeye başlamıştı. Kohl 28 Kasım'da, aşamalarla gerçekleşecek on maddelik bir birleşme programı sundu.

Kohl bu girişimin gelişmeleri bir biçimde yavaşlatmasını umuyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti yönetiminin

kendi içinde yıkılması ve Federal Alman Cumhuriyeti'ne yönelik kitlesel göç Doğu Alman halkına gelecek için olumlu bir görüş açısı sunmayı zorunlu kılmıştı. Batı Almanya'ya gitmek için evlerini terk eden Doğu Alman sayısındaki artış, birleşmenin Batı Alman topraklarında gerçekleşeceği tehlikesini de yanında getiriyordu.

Kohl'ün girişiminin arkasındaki mantık, hızlı bir birleşme umudunu söndürmekti. Oysa bu inisiyatif hem Doğu, hem de Batı Almanya'daki değişim sürecini hızlandırdı. Bu gelişmenin nedenlerinden birisi de, ekonomik yardımı sürdürmenin karşılığında Kohl'ün serbest seçimler de dahil, çok kapsamlı reformlar istemiş olmasıydı. Denetlenmesi imkânsız bir durumu dengelemek isteğinde değiliz, diyordu Kohl, Parlamento konuşmasında.

NATO ittifakının üyelerini rahatsız eden, Kohl'ün girişimini yapmadan önce NATO ve AB içindeki müttefikleriyle hiçbir görüş alışverişinde bulunmamasıydı. Üstelik Kohl kendi Dışişleri Bakanı'nı, Hans-Dietrich Genscher'i bile niyetinden haberdar etmemişti. Kohl'ün niyeti hem muhalefetteki Sosyal Demokratları, hem de koalisyon ortağı Hür Demokratları hazırlıksız yakalamaktı.

Dahası, NATO'dan tek kelime edilmiyordu. Bunun amacı neydi? Kohl NATO'nun dağılmasını mı bekliyordu, yoksa birleşik Almanya tarafsız mı olacaktı?

Çoğu insan için, birleşik ve hiçbir bağı olmayan tarafsız bir Almanya son derecede korkunç bir tehlike oluşturacaktı. Birleşik ve tarafsız bir Almanya nükleer silah sahibi olmak da isteyebilirdi. Ondan sonra, her şey mümkündü. İki dünya savaşını başlatan, Almanya'ydı. Almanya'nın denetlenmesi ve daha geniş bir çerçevenin içinde tutulması gerekiyordu.

Hem Fransa, hem de İngiltere Kohl'e çok ileri gittiği görüşünde olduğunu belli etti. Daha da önemlisi, Sovyetler Birliği de kesin hoşnutsuzluğunun altını çiziyordu. George W. Bush'un babası, Başkan George H. W. Bush'un acele desteği olmasa, Kohl'ün durumu son derecede tatsız olabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Alman sorunuyla ilgilenmesinde şaşılacak bir yan yoktu. Amerikan etkisini Avrupa'ya hissettirmek için en önemli araç NATO'dur. Kohl girişimiyle NATO'nun geleceğini gündeme getiriyordu.

Amerikan girişimleri NATO'nun ve AB'nin içinde yoğun tartışmalara neden oldu. Sonunda tüm ilgili tarafların çıkar-

larını gözeten bir uzlaşmaya varıldı. Kohl birleşmiş bir Almanya'nın NATO içinde kalması gerektiğini kabul ederek NATO ve Amerika Birleşik Devletleri içindeki kaygıları dindirdi. Böylelikle Amerika'nın Avrupa'daki varlığının sürdürülmesi, Fransa da dahil öteki NATO üyelerini rahatlattı.

Daha önce değindiğim gibi, Sovyetler Birliği de Amerikan birliklerinin konuşlandığı bir Almanya'yı, kendini savunmak için silahlanabilecek bir Almanya'ya yeğliyordu. Sanki Sovyetler Birliği bir zamanlar bir Britanya Genel Sekreteri'nin, "Sovyetleri dışarıda, Amerikalıları içeride ve Almanları baskıda tutmak," olarak açıkladığı NATO reçetesiyle aynı fikirde gibiydi. Bu kez vurgu, formülün son iki unsurundaydı.

Kohl Avrupa Birliği Dönem Başkanlığı'nı yürüten Fransa'yı yatıştırmak için, ortak para birimi ve siyasete geçiş sürecini hızlandırmayı kabul etti. O güne kadar AB'nin önder ülkesi olarak görülen ve Avrupa Birliği içinde Almanya üzerinde kesin etkisi olacağını varsayan Fransa için, bu önemli bir gelişmeydi. Dahası, nükleer bir güç olan Fransa Avrupa'nın en önemli ülkesi olmayı da sürdürecekti. Almanya'nın nükleer silahı yoktu, hiçbir zaman da olmayacaktı.

Birleşik ve güçlü bir Almanya'yı da içeren NATO'nun Sovyetler Birliği için bir tehlike oluşturacağı kaygılarını yatıştırmak amacıyla, NATO'nun görevleri yeniden belirlendi ve örgütün siyasal rolüne daha fazla ağırlık verildi. Bunun yanı sıra, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı AGİK'in rolü de daha fazla önem kazandı.

NATO bildirilerinin metinlerinde Kohl'ün birleşme hakkındaki düşünceleri, Federal Alman Cumhuriyeti'nin müttefiklerini sakinleştirecek bir üslupla anlatıldı. Birleşme süreci adım adım ve sınırların sadece belirli koşullarda değiştirilebileceğini belirten Helsinki Bildirgesi'ne uygun olarak gerçekleşecekti.

Endişeleri yatıştırmak için, Batı'nın bütün güçleri Sovyet yönetimiyle ilişkileri sıklaştırdı. Ne var ki Sovyet yöneticileri birleşik bir Almanya'nın NATO üyeliğine karşı çıkmayı sürdürecekti.

18 Mart 1990 günü, Doğu Almanya'da 1932 yılından beri ilk kez serbest seçimler yapıldı. Kohl bu seçimlerin Batı Alman ekonomik desteğinin sürmesi için olmazsa olmaz koşullar olduğunu belirtiyordu. Doğu Alman seçmeni kitleler halinde birleşme yanlısı partilere oy verdi.

Ardından, bütün ilgililer arasında yoğun görüşmeler başladı.

Nisan ayında, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın eski Müsteşarı Leif Leifland onuruna hazırlanan Armağan'a şunları yazdım:

"Bugün (Nisan 1990) birleşmenin çok yakın bir tarihte gerçekleşeceği görülüyor. Genel kanı, Federal Alman Cumhuriyeti'nin NATO'dan ayrılmasına gerek kalmadan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin Federal Alman Cumhuriyeti'yle nasıl birleşebileceği konusunda Sovyetler Birliği'nin esnek bir yaklaşım göstereceğidir."

31 Mart 1990 günü Amerikalılar çarpıcı bir gelişmeye imza attı. Washington'daki bir görüşmede, Mihail Gorbaçov birleşmiş bir Almanya'nın NATO üyesi kalıp kalmayacağına Almanların karar vereceği konusunda mutabık kaldı. Daha sonra çoğu kişi bu açıklamayı Soğuk Savaş'ın gerçek bitişi olarak kabul edecekti.

Gorbaçov 15 Temmuz 1990 günü Moskova'da görüştüğü Kohl'e birleşmiş Almanya'nın NATO'ya üye olmasını kabul edeceklerini doğrulamakla kalmadı, Almanya'nın doğusunda konuşlanmış 500.000 Sovyet askerinin bölgeyi dört yıl içinde boşaltacağını da açıkladı. Bunun karşılığında, NATO'nun Sovyet birlikleri ülkeyi terk etmeden ülkeye asker yerleştirmemeyi taahhüt etmesi gerekecekti. Kohl ise askerlerin en geç 1994'e kadar çekilmesinin önemli göründüğünü, çünkü o yılın Sovyet birliklerinin Alman topraklarına girmesinin ellinci yıldönümü olduğunu söyledi.[38]

Görüşmelerden çıkan çözüm paketine Moskova'ya önemli ekonomik destek de eklendi. Ekonomik yardımın amacı, subay ve askerlerin Sovyetler Birliği'ne geri dönüşünü kolaylaştırmaktı.

Bunu izleyen ve Avrupa güvenlik kurumlarıyla ilgili tartışmalar da anlaşmayla sonuçlandı. Bonn ve Doğu Berlin iki Almanya'nın birleşmesi için gerekli tüm düzenlemeleri yapmak konusunda fikir birliğine vardı.

3 Ekim 1990 günü, Almanya birleşmiş, İkinci Dünya Savaşı sona ereli kırk beş yıl geçmişti.

Brüksel'deki ilk yılımda, çağdaş Avrupa tarihi baş döndü-

recek kadar hızlanmıştı. Olayların böyle gelişeceğini tahmin eden yoktu.

Sovyet liderleri içinde Batı'yla böylesi bir uzlaşıya gitmek isteyen tek kişinin Gorbaçov olduğu sonra anlaşılacaktı. George Bush yönetimi ve Gorbaçov arasındaki görüşmelerin tutanaklarını okumak, insana Gorbaçov'un aslında sert ve yumuşak tutumlar arasında gidip geldiğini gösteriyor. Danışmanları daha sonra özellikle uzlaşmacı davrandığı zaman, Gorbaçov'un her şeyin bir şekilde düzeleceği umuduyla diyalog yollarını açık tutmak isteğinde olduğunu açıklayacaklardı.

Sovyet yönetiminin bile ne istediğini bilmediği bir durumda, 1989 sonbaharı sırasında, yani Gorbaçov'un Doğu Berlin'i ziyaretinden önce, olayların dışında bir kimsenin olacakları kestirmesini beklememek gerekirdi.

Aslına bakılırsa, Almanya'nın hızlı birleşmesi her iki tarafta yapılan yanlış hesapların ve hataların sonucudur.

Birincisi, Gorbaçov'un Doğu Alman halkı ve Politbürosu'na 7 Ekim konuşması ve o konuşmanın temelini oluşturan, demokratik reformlarla Doğu Almanya'yı sakinleştireceği varsayımı.

Ardından, Doğu Alman Politbürosu'nun şaşkın basın toplantısı ve halka yanlışlıkla Duvar'ın yıkıldığı mesajını göndermesi.

Nihayet, Kohl'ün demokratik reformlar karşılığında aşamalı bir ilerleme ve ekonomik destek sözü vererek birleşme sürecini frenleyeceği umuduyla dile getirdiği on maddelik 28 Kasım programı.

Kohl birleşmenin beş yıllık bir sürede tamamlanmasını beklediğini söylemişti. Oysa Doğu Almanlar Batı'nın tüm imkânlarını içerecek yeni bir hayat, daha önce ulaşılamaz görünen bir hayat sözü aldıklarında, süreç denetim dışında bir hız kazandı. Doğu Almanlar aşamalı bir birleşmeyi beklemek niyetinde değillerdi. Duvar'ın yıkılması öncesinde Doğu Almanya'da biriken basıncın ne denli güçlü olduğunu ne Gorbaçov, ne de Kohl anlamıştı.

Doğu Almanlar bugün bildiklerini o dönem biliyor olsalardı, çok yavaş bir birleşme sürecine, hatta sürekli olarak ayrı kalacak iki farklı ülke görüşüne razı olmaları pek imkânsız olmazdı. Alman hükümeti 1990 birleşmesinden bu yana Doğu Almanya'yı Batı'daki refah düzeyine yükseltmek için

Doğu'ya 1,3 trilyon dolar akıttı. Ne var ki özel sektörün iş imkânı yaratması bir öncelik olarak kabul edilip, pahalı ve gösterişli kamu yatırımlarının önüne geçirilmedi. Bunun sonucunda, Duvar'ın yıkılmasından on beş yıl sonra bile, Doğu Almanya'daki işsizlik oranı yüzde 20'nin altına inemedi.

Bugün birçok Doğu Alman birleşmeden önceki durumlarının daha iyi olduğunu söyleyecektir. Bazıları, özellikle de daha yaşlı kuşak, geçmişin özlemini bile duyuyor olabilir. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin dengesi yönetimle vatandaşlar arasında sessiz bir anlaşmanın üzerine oturtulmuştu. Demokratik Alman Cumhuriyeti vatandaşları duvarlar ve dikenli tellerle çevrilmiş, askerlerin, polislerin ve güvenlikçilerin gözetimine verilmişti ya, 1953 yılında olduğu gibi, işyerlerinde greve giderek bir ayaklanma başlatmadıkları, ya da herhangi bir yöntemle sisteme meydan okumadıkları sürece, devlet onlara iş, ucuz yiyecek, barınak ve taşıma hizmeti sağlıyordu.

Fabrikalardaki iş temposu düşüktü. Çoğu kişinin başlıca kaygısı paydos düdüğü çalar çalmaz boş zamanlarını nasıl geçireceklerivdi. İnsanlar devlet polisinin merakından kurtulacakları kendi özel sığınaklarına sahipti. İnsanın evini onarması, arkadaşlarla çene çalması ya da pikniğe gitmesi, her daim hazır sosyalist propagandadan kaçıp kurtulmasını sağlıyordu.

Oysa birleşmeyle birlikte, Batı toplumunun simgesi stres ve rekabet de gelecekti. Günlük hayatta kişisel rekabete yer olmadığı bir toplumda yaşamaya alışmış birçok Doğu Alman bu duruma depresyonla, gerginlikle ve psikosomatik hastalıklarla tepki verdi. Uzmanlar eski Demokratik Alman Cumhuriyeti vatandaşlarının özgür toplumun hayat tarzına alışmaları için en az bir kuşak beklemek gerektiğini ileri sürüyor.

1 Temmuz 2003 tarihli *Svenska Dagbladet* için yazdığım makalede İsveç'in durumunu Doğu Almanya'nınkiyle karşılaştırdım. İsveç vatandaşları ülkenin cömert sağlık ve işsizlik sigortasının yararlarını keşfettiğinden beri, İsveç nüfusunun önemli bir bölümü çalışmıyor. Sağlık harcamaları İsveç bütçesinin en kabarık kalemini oluşturduğu gibi, genel giderlerin altıda birini temsil ediyor. Bütün bunlar, birbirini izleyen Sosyal Demokrat hükümetlerin yarattığı sisteme dayanan bir

yaklaşım. Batı ve Doğu Alman yaklaşımlarının arasındaki fark, insanların çalışmaya karşı tutumunun genetik değil, sosyo-politik çevreden etkilendiğini ortaya koyuyor. Tahminime göre, vatandaşlarımın gerçekten özgür bir pazar ekonomisinin tavizsiz gereklerine uyum sağlayabilmeleri için, bir kuşak beklemek gerekecektir.

Bölüm 15

İsveç yeni duruma dikkatle uyum sağlıyor. İsveç dış politika doktrini yeniden belirleniyor. Askeri ittifaklara katılmamak vurgulanıyor.

Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Avrupa'nın jeo-politik haritasının yeniden çizilmesi gerekiyordu. Bu gelişmelerin İsveç dış politikasında da yaygın etkili değişikliklere yol açması lâzım değil miydi? 1990 Nisan'ında Stockholm'e yeni koşullar doğrultusunda, İsveç'in Avrupa Birliği'yle ne çeşit bir ortaklık isteyeceği kararının kolaylaştığı kanısında olduğumu yazdım. Oysa Avrupa Birliği üyeliğinin sözünü etmek hâlâ tabuydu. Kinayeli konuşmaktan hoşlanan eski akıl hocam Sven Backlund, "Asla gereğinden erken haklı olma," derdi. Eğer henüz geleneksel gerçek olarak kabul edilmemiş bir şey önerirsen, insanları rahatsız etmek ve baş belâsı olarak tanınmak tehlikesin düşersin. Öte yandan söylediklerin yanlış olmakla birlikte geleneksel gerçeğe uyuyorsa, kimse ne dediğini hatırlamayacaktır.

İsveç Sosyal Demokrat Parti başkanı ve İsveç Başbakanı Ingvar Carlsson 27 Mayıs 1990 tarihli *Dagens Nyheter* gazetesine şunları yazdı:

"Eğer Avrupa Birliği gerçekten çok kapsamlı eşgüdüm (ortak dış ve güvenlik politikaları) yönünde ilerleyecekse, o zaman İsveç'in üyelik konusunu sürdürmesi imkânsız olur."[39]

Belki de koşullar Parti başkanının Avrupa'da gelişen tehlikeler karşısında sağlam durmasını gerektiriyordu. Belki de bu yazı üyeliğe aday olmanın düşünüldüğünü belirtmenin dolambaçlı bir yoluydu.

Makalenin ardındaki düşünce ne olursa olsun, İsveç hükümeti gelişmelerin gerisinde kalmıştı.

20 Ağustos'ta öteki ülkelerin tarafsızlık politikamıza ba-

kışlarını etkileyen yeni koşullar hakkında düşüncelerimi ilettim. Alman sorununun çözümlenmek üzere olması, Doğu ve Batı ilişkilerinin tepesindeki en büyük gerilimin ortadan kalkması demekti. Sovyetler Birliği Avrupa'nın bütünleşme sürecine büyük ilgi gösteriyordu ve hatta Avrupa Birliği'yle kapsamlı bir antlaşma bile imzalamıştı. NATO'nun 6 Temmuz 1990 Londra zirvesinden sonra, diye yazdım, Sovyetler NATO'ya öncelikle bir işbirliği ortağı gibi bakmaya hazırdı. Buna bir de Doğu Avrupa Büyükelçilerinin NATO içinde İsveç gibi NATO üyesi olmayan ülkelerin temsilcileriyle karşılaştırıldığında, daha ayrıcalıklı bir yer edindiğini ekledim.

Varşova Paktı'nın işlev açısından dağılmış olarak görülebileceğine ve AGİK içindeki pan-Avrupa işbirliğinin yoğunlaştığına dikkat çekmeye çalıştım. Avrupa Birliği kapılarının tarafsız ve Doğu Avrupa ülkelerine açık tutulması, muhtemelen Almanya'nın yararınaydı. Almanya'nın doğudaki komşularının dev siyasi ve ekonomik beklentilerini karşılamak zorunda olduğu açıktı. Bu nedenle, Avrupa Birliği güvenlik boyutunun Doğu Avrupalı ve tarafsız ülkelere kapı kapatacak biçimde ele alınmamasını sağlamak, Almanya'nın çıkarına olacaktı.

Sonuç olarak, yeni durumun İsveç'e Avrupa Birliği ile oluşturacağı ilişki biçimini özgürce belirleme imkânı sunduğunu tekrarladım.

Mektubumun bir kopyasını Başbakan Ingvar Carlsson'a gönderdim. Mektubu alıp almadığını, aldıysa okuyup okumadığını hiç öğrenemedim. Aslına bakılırsa, durumun Brüksel'deki bir gözlemcinin gözüne nasıl göründüğünü okumak ilginç olabilirdi. Öte taraftan da mektubu okumak, Ingvar Carlsson'un gelecekteki güç kararlarla ilgili endişelerini kamçılamış da olabilirdi.

Mektubuma hiç cevap alamayınca, ülkemin yönetiminin canını bir kez daha sıktığım sonucuna vardım.

Oysa, olaylar gelişiyordu.

İsveç hükümeti 26 Ekim'de Avrupa Birliği üyeliğine başvurmak niyetinde olduğunu ilk kez açıkladı. Maliye Bakanı'nın Parlamento'ya sunduğu kriz paketinin içinde, "Avrupa Birliği üyeliğine başvurmak, İsveç'in ulusal çıkarınadır," diye bir cümle geçiyordu. Dışişleri Bakanı Sten Andersson daha sadece birkaç gün önce AB üyeliği karşıtı savlar ileri sürdüğünden,

muhalefet lideri Carl Bildt'in hükümetin yaklaşımındaki tutarsızlığı eleştirmesi hiç de güç olmadı. Carl Bildt hükümetin ani düşünce değişikliğini "İsveç dış politikasının savaştan beri yaptığı en görkemli U-dönüşlerden biri," olarak tanımladı. Hükümetin siyaseti, iç politika açısından en hafif deyimiyle tutarsız görünüyordu. Daha da kötüsü, hükümet rota değişikliğinin en önemli dış politika yüzünü unutmuş, Finlandiya ve öteki EFTA ülkelerini bilgilendirmemişti. Bu eksiklik, Finlandiya hükümetinin kolay unutacağı bir şey değildi.

Sten Andersson 30 Kasım 1990 günü bir konuşma yaparak, İsveç'in tarafsızlık politikasını sürdürmekle birlikte, Avrupa Birliği üyeliği için başvuracağını Parlamento'da açıkladı.

İsveç Parlamentosu 12 Aralık 1990'da İsveç'in Avrupa Birliği üyeliği için başvurmasını kararlaştırdı. Resmi başvuru yazısı 1 Temmuz 1991 günü sunuldu.

Ne Brüksel'den gönderdiğim raporların, ne de Stockholm'deki meslektaşlarımın hazırladıkları çalışmaların hükümetin rota değişikliğinde etkili olduğu görüşündeyim. Bana kalırsa, bu yeni politikanın gerisine yatan, İsveç'te yaşanan ekonomik krizdi. İsveç halkının Sosyal Demokrat Parti'nin iç tartışmalarında neler söylendiğini bir gün öğreneceği umudundayım.

***

Bu kitapta sadece ülkemin dış politika oluşturma üslubunun, uluslararası alandaki sarsıcı değişikliklerle İsveç'in tereddütleri arasındaki zıtlığın daha da göze battığı Brüksel'den nasıl göründüğünü anlattım. Avrupa Birliği üyeliğine başvuru kararına yol açan koşullar, yani iç tartışmalar, muhalefet partilerinin rolü, ekonomik kriz ve diğerlerini içeren geniş İsveç tablosu, bu kitabın kapsamının dışındadır. Hükümetin taktik değişikliği ile ilgili olarak, okuyucuya sadece bir tek inanılır neden sunmak istiyorum. Bu açıklama, Profesör Leif Lewin'in 25 Nisan 2002 tarihli *Dagens Nyheter*'deki yazısından alınmıştır:

> *"Sten Andersson ve öteki gelenekçilerin beklendik direnişini aşmak için, Ingvar Carlsson iyi bilinen bir siyaset stratejisine başvurmaya karar verdi ve Avrupa Birliği konusunu yeniden yorumlamaya girişti."*

Lewin'e göre bu yeniden yorumlamanın anlamı, AB konusunun siyasal değil, ekonomik bir konu olarak tanımlanmasıydı.

***

Varşova Paktı 1991 Haziran'ında dağıldı. Baltık devletleri önce 24 Ağustos'ta Rusya, sonra da 6 Eylül 1991'de Sovyetler Birliği tarafından tanındı. 1991 sonbaharında Sovyetler Birliği ve Finlandiya arasındaki 1948 Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın yerine konacak ve içinde askeri işbirliğinden söz eden bir maddenin bulunmayacağı yeni bir antlaşmanın hazırlıklarına başlandı. Bunun anlamı, Kuzey bölgesi güvenlik politikalarının en önemli konularından birinin değiştiğiydi.

Avrupa Birliği'nin yapısıyla ilgili Maastricht Antlaşması Aralık 1991'de imzalandı. Yüzyıl sona ermeden, Birlik ortak dış politika ve güvenlik politikası oluşturacak, para birimi ve ekonomide de birlik sağlayacaktı.

24 Aralık günü, Birleşmiş Milletler'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yerini Rusya aldı. Ertesi gün, Gorbaçov görevinden istifa etti. Tıpkı Kruşçev gibi, Gorbaçov da Alman sorununu yüzüne gözüne bulaştırmış, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki en değerli kozunu yitirmesine neden olmuştu.

Güz 1991'de İsveç'te Carl Bildt'in başbakanlığında kurulan Muhafazakâr Hükümetin Dışişleri Bakanlığı'na Margaretha af Ugglas getirildi. Yeni hükümetin siyaset açıklamasını yapan Carl Bildt en önemli önceliğin İsveç'in Avrupa Birliği'ne tam üyeliği olduğunu açıkladı.

Bildt, Brüksel'i sık sık ziyaret etmiş, ben de ilginç bulduğu kişilerle buluşmasını sağlamak için öğle yemekleri, ya da toplantılar düzenlemiştim. Başbakan olduğu ilk gün, birkaç kelime etmek için beni telefonla aradığında, santral memuresi saygıdan ve şaşkınlıktan bayılmak üzereydi. Aslında, bir İsveç Başbakanı'nın büyükelçilerinden birini araması son derecede nadirdir. Büyükelçilik personeli etkilenmişti.

25 Kasım 1991 günü, "Değişken bir Avrupa Ortamında İsveç'in Güvenlik Politikası" başlıklı bir çalışma yapıp, Bakanlığa gönderdim.

Bu çalışmada tarafsızlık politikamızın siyasetimiz için uygun etiket olmayı sürdüremeyeceğini iddia ederken, bunun için iki önemli neden belirttim.

"Her şeyden önce, tarafsızlık kavramı kıta Avrupası'nda bir sürü gereksiz yanlış anlamaya neden oluyor. İnsanlar bu yaklaşımı sadece Doğu'ya değil, Batı'ya da mesafeli durma isteği, başkalarının hesabına bedava yolculuk yapma eğilimi, ortak değerleri korumada isteksizlik ve genel bir dayanışma eksikliği olarak yorumluyor. Böylesi bir fon önünde, tarafsızlık kavramı, hele İsveç'in bütün benliğiyle Avrupa ideallerine katılmayı kararlaştırdığı bir dönemde, oldukça yanıltıcı oluyor.

İkincisi, eğer tarafsızlık politikamızdan bahsetmeyi sürdürürsek, İsveç'in açık bir siyaset değişikliği yaptığı gerçeğini gözlerden kaçırmış oluruz. Şimdi Avrupa Birliği'nin dış politika ve güvenlik politikası alanlarında etkin işbirliğine hazır olmamız, dış politikamızı ve güvenliğimizi başka ülkelerle eşgüdüm içinde yürüteceğimiz anlamına gelir. Bu eşgüdüm, yeni Avrupa içindeki işbirliğine olumlu bir katkıdır. Ancak öbür yanda tarafsızlık politikamızdan ayrılmayacağımızın altını çizersek, bu olumlu yan görülemeyecektir."

Devamında, bu sorunları "Askeri ittifaklara girmemek" deyimiyle çözüp çözemeyeceğimizi sorguladım. Benim kişisel görüşüm, bunun da yeterince iyi bir formül olmadığıydı. "Bağlantısızlık" kavramı da insanlara demokrasiye farklı ölçülerde saygılı, birbirine benzemez ülkeler topluluğu olan bağlantısızlar hareketini hatırlatıyordu. Üstelik, Avrupa görüntüsündeki olumlu değişim eğilimlerinin altını çizeceğimiz bir dönemde tarafsızlık kavramı, insanları barıştan çok, savaş koşullarını düşünmeye itiyordu.

Dahası, "Tarafsızlık" kavramı o dönemde Avrupa'nın tek önemli ittifakı olan NATO'ya mesafeli durmak istediğimizi gereksiz yere vurguluyordu. Ruslar, Baltıklılar, Orta ve Doğu Avrupalılar için NATO Avrupa'daki en sağlam barış unsuruydu. Buna, NATO'nun Soğuk Savaş sırasında İsveç'in güvenliğini sağlayan kuruluş olduğunu da ekleyebilirim.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği üyeliğinin, bir siyasal ittifaka üye olmamız anlamına geldiğine işaret ettim.

Yeni Dışişleri Bakanı Margaretha af Ugglas Parlamento'da oturum başkanlığını yapacağı AGİK seminerinde bir konuşma için Stockholm'e gelmemi istedi. Mevcut durumun olabildiğince gerçekçi bir tablosunu sergilemeye çalıştım.

"Gelişmelerin özelliği kesin bir belirsizlik olduğu kadar, büyük bir dinamizmdir. Çoğu örgüt ve ülke pragmatik bir yaklaşım benimsemiş ve farklı örgütlerin, en azından şimdilik, yapıcı ve birbirini güçlendirici bir işbirliğine girmelerini istemiştir. Bu felsefeye göre, bazen çakışan, hatta rekabet eden gayretler bile olumlu etkiler yaratabilir. Bu durum, bugünkü akışkan koşullarda kendi çıkarlarına en yakın kurumun altını çizen belli başlı aktörlerin daha işine gelecektir.

Fransa Avrupa Birliği'nin, Batı Avrupa Birliği'nin ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın önemini vurgulamakta, NATO'nun ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi NAİK'in Doğu Avrupa'ya yönelik faal politikalarını frenlemeye çalışmaktadır. (NAİK'in rolü bu bölümün daha ileri aşamalarında açıklanacaktır.)

Burada asıl amaç Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisini azaltmak ve Alman dış politikasını denetlemektir.

Washington siyasal açıdan Avrupa üzerinde bu iki kuruluş aracılığıyla etkili olabildiğinden, Amerika Birleşik Devletleri'nin önem verdiği örgütler NATO ve NAİK'tir. Amerikalılar bazı görevlerin yerine getirilmesi için AGİT'ten NATO'ya ve NAİK'e gelen talepleri hoş karşılamaktadır.

Bu da yönetimin NATO'nun sürekliliğini sağlama çabalarını güçlendirmektedir.

Almanya çok taraflı bir çerçeve içinde olduğu zaman hem Doğu'da, hem de Batı'da daha az üstün göründüğü için olabildiğince çok kuruma dayanmak arzusundadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olmayan Almanya için, öncelikli bir rol oynayabileceği AGİK çok önemlidir."

İsveç Parlamentosu gelişmeleri yakından ve NATO'nun içinden izleyen bir İsveç büyükelçisini ilk kez dinliyordu. Parlamenterlerin Brüksel'de, tam yerinde, bir İsveç diplomatı bulundurmanın doğruluğunu ve değerini anlamaları için, büyük devletlerin politikaları konusunda olabildiğince samimi olmaya çalıştım. Buna rağmen, durumun birçoğunun tuhafına gittiğini hissediyordum. Aslına bakılırsa, Stockholm'den NATO'nun içinden rapor göndermem için özel izin almamıştım. İş NATO'yla ilişkiler konusuna gelip dayandığında, Moskova bile Stockholm kadar endişeli değildi. Böy-

lelikle Sovyet Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze'nin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'ı 19 Aralık 1990 yılında ziyaret etmesi, NATO'nun eski düşmanlarının temsilcilerinden ilkinin ziyareti olarak tarihe geçti. Şevardnadze NATO personelinin alkışlarıyla karşılandı.

Bildt Hükümeti halefinden daha açık bir görüşe sahipti. Sonunda 29 Eylül 1992 günü, Margaretha af Ugglas NATO Genel Sekreterini ziyaret eden ilk İsveç Dışişleri Bakanı oldu. Bu tarihi ana tanıklık etme zevkine eriştim. Af Ugglas ziyaretini AGİT'in gelecek dönem Başkanı olarak gerçekleştirirken, basına NATO'nun AGİT tarafından alınacak barışı koruma kararlarına uyması gerektiğini açıkladı. "Af Ugglas NATO için yeni bir rol biçiyor," diye yazacaktı *Svenska Dagbladet* muhabiri 30 Eylül'de.

Bu arada, Parlamenterleri Aralık 1991'de kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi NAİK konusunda da bilgilendirdim.

"NAİK Sovyetler Birliği'nden korunmak için NATO'ya üye olmak isteyen Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'nın isteklerini karşılamak için kuruldu. NATO Sovyetler Birliği'nin kendini tecrit edilmiş görmemesi için bu kuruluşa (tesadüfen NAİK'in Aralık'ta ilk toplantısını yaptığı günde dağılan) Sovyetler Birliği'ni de dahil etmeyi kararlaştırdı. Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya eski Varşova Paktı'ndaki patronlarıyla bir araya getirilmekten hoşnutsuzluklarını belirtince, NATO cevap olarak gayri resmi bir AGİK-tipi sorun çözme mekanizması kurdu. Kendini tehdit altında hisseden her NAİK üyesi diğer NAİK üyelerinin tümü ya da bir kısmıyla görüş alışverişinde bulunmayı isteyebilir. Ne var ki Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'nın asıl isteği NATO üyeliği olunca, NATO, üyeliğin uzun vadede düşünülebileceğini belirtti."

O dönemde bundan sonraki görev yerimin NATO'nun en önemli üyesinin başkenti, Washington olacağını ve NATO'nun kuruluşa üye olmak isteyen Doğu Avrupa ülkelerinin beklentilerini karşılamak için atacağı adımları oradan izleyeceğimi bilemezdim.

İsveç dış politikasının yeniden belirlenmesi Mayıs

1992'de Parlamento Dış İlişkiler Komitesi'nin bir açıklamasıyla resmiyet kazandı. Kırk yıllık Soğuk Savaş dönemi boyunca, İsveç dış politikasının temeli aşağıdaki şekilde ifade edilmişti:

"Savaşta tarafsızlık hedefi doğrultusunda, barış zamanında hiçbir ittifaka katılmamak."

Şimdi bu ilke, şöyle değiştiriliyordu:

"Çevremizde bir savaş olması durumunda tarafsız kalabilmek imkânı için, askeri ittifaklara katılmamak."

Tarafsızlık politikası, izleyip izlemeyeceğimize karar verebileceğimiz seçmelik bir duruma indirgenmişti.

Bana kalırsa, bu görüşün bir adım daha ileriye götürülmemiş olması yazıktı. Yeni ilkenin içinde, bana göre, hâlâ bir Soğuk Savaş iması ve bir tarafsızlık özlemi vardı.

2002 yılında, İsveç dış politikasını yeni güvenlik ortamına uyarlamak için bir adım daha atıldı. Hükümetle Parlamento'daki üç siyasi parti, Ilımlı Parti, Hıristiyan Demokrat Parti ve Merkez Partisi arasında İsveç'in güvenlik politikası çizgisinin aşağıdaki gibi ifade edilmesi için bir anlaşmaya varıldı:

"İsveç'in güvenlik politikasının amaçları ülkemizin bağımsızlığını ve barışını korumak, çevremizdeki istikrar ve güvenliğe katkıda bulunmak ve uluslararası barış ve güvenliği güçlendirmektir.
İsveç askeri ittifaklara taraf olmama politikası güder. Yakın çevremizde çatışma çıkması durumunda tarafsız kalmamıza imkân veren bu güvenlik politikası çok yararlı olmuştur. Geleceğe bakıldığında, güvenliğin askeri çatışma olmamasından çok daha ötesinde olduğu çok belirgindir. Barışa ve güvenliğimize karşı oluşacak tehditler en iyi diğer ülkelerle eşgüdüm ve işbirliği içinde savuşturulacaktır. Bunun evrensel düzeyde en önemli belirtisi, Birleşmiş Milletler'e verdiğimiz destektir. Avrupa Birliği'nin bir üyesi olarak, birincil hedefi Avrupa kıtasında savaşı engellemek olan, dayanışma üzerine kurulmuş bir topluluğun parçasıyız.
İsveç güvenlik politikasının çekirdeğini uygun savunma ye-

teneği oluşturur. İsveç silahsızlanmanın gelişmesi ve kitle imha silahlarının yayılmaması için etkin gayret göstermektedir."

Bu söylemin yorumu ilgili taraflara göre değişmektedir. Sosyal Demokratlar genellikle vurguyu İsveç'in tarafsızlığına değinen paragrafa yaparken, sanki geçmiş zaman değil de, şimdiki zamanda yazılmış gibi davranmaktadır.

Başkaları diğer ülkelerle eşgüdüm ve işbirliği içinde hareket etmeye değinen geleceğe dönük paragrafların altını çizerler. Bunun anlamı, NATO kapısının en azından aralık tutulacağıydı. Oysa 2006 başlarındaki görüntüye göre hükümetin İsveç'in NATO üyeliğini ciddi şekilde düşündüğü ve konunun Parlamento'da enine boyuna tartışılacağı yönünde bir belirti yoktu. Hükümet yapılan kamuoyu yoklamalarının İsveç halkının çoğunluğunun NATO üyeliğine karşı olduğunu ortaya koyması gibi birçok nedenden NATO konusuna sıcak bakmıyor.

İsveç'te NATO'nun ne olduğu ve ne amaçla kurulduğu konularında yaygın bilgi bulunmamaktadır. Çoğu insan NATO'yu nükleer silahlarla, gereksiz yere savaşa sürüklenme tehlikesiyle özdeşleştiriyor. Hükümet NATO Antlaşması'nın 5'inci Madde'si gibi karşılıklı savunma anlaşmalarına girmediğimiz gerekçesiyle, mevcut politikanın İsveç'e seçme özgürlüğü verdiği görüşünde olup, belirli bir silahlı çatışmaya girme kararının sadece İsveç tarafından verileceğini vurguluyor.

"Ve politikamızın tüm amacı seçme özgürlüğünü korumak olduğuna ve bu politika çok yararlı görüldüğüne göre, bu politikayı neden terk ettiğimizi anlamıyorum," dedi Başbakan, 30 Ocak 2004 tarihli Parlamento konuşmasında.

Bana kalsa, güvenliğimizle ilgili kararların alındığı yerde, diğer bir deyişle NATO'da bulunsak, seçme özgürlüğümüzün çok daha geniş olacağını savunurdum. NATO içinde sesini duyurmanın İsveç adına çok önemli olduğuna inanıyorum. Önde gelen bunca İsveçli politikacı, neredeyse sadece ilke zorlamasıyla Amerika Birleşik Devletleri ve NATO çizgilerini böylesine eleştirdiklerine göre, aynı siyasetçilerin bu çizgileri içeriden etkilemek istemeleri doğal olurdu. Bu arada bir ya da birkaç NATO üyesinin saldırıya uğraması durumunda,

NATO Antlaşmasının 5'inci Madde'sinin diğer NATO üyelerinin "kendine göre gerekli olan kararı alacağını" belirttiğini de vurgulamak istiyorum.

Bu Madde her hükümete kendi değerlendirmesine göre hareket etmek ve konuyu kamuoyunun ve parlamentosunun önüne getirmek özgürlüğü vermektedir. Bu gerçek çoğu kez görmezden gelinir. Buna ek olarak, genişlemiş NATO'nun çekimser oya, ya da belirli görevlerden muaf tutulmaya izin verecek karar mekanizmaları geliştirmesi çok muhtemeldir.

Beşinci Madde'de öngörülen koşulların oluşması durumunda, İsveç Parlamentosu, İsveç'in Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine nasıl bir katkıda bulunması gerektiğine karar verebilecektir. Gerçekte 5'inci Madde'nin işlerlik kazanması için tek girişim, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı girişilen 11 Eylül saldırılarında yapılmış, ama bu çağrı NATO üyelerince askeri önlemler alma zorunluluğu olarak yorumlanmamıştı. Bunun yerine, Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'daki Taliban ve Irak'taki Saddam Hüseyin rejimlerine karşı girişeceği savaşa katkıda bulunmaya istekli ülkelerden bir gönüllüler koalisyonu kurmuştu. Kısacası, İsveç hükümetinin savaş ve barış konularında en yüksek hedef olarak gösterdiği seçim hakkı, NATO Antlaşması sayesine NATO üyelerine de tanınmıştır.

İsveç hükümetinin görmek istediğine benzediklerini sandığı İsveç seçmeninin bilinçaltına yerleştirmek istediği çekici mesaj, "Dünyaların en güzelinde yaşıyoruz, beleş geçiniyoruz ve herhangi bir sorumluluk yüklenmemize gerek yok," olmalı.

Nostaljik ulusal marşımıza dikkat çeken, İsveçlilere özgü eski çağlardan kalma anıların tahtına oturmak ve ne isek hep öyle olmak ve öyle kalmak düşünü çağrıştıran bir mesaj.

Daha az popülist bir hükümet bunun yerine NATO üyesi olarak Avrupa güvenliğini ilgilendiren konular üzerinde faal olabileceğimizi, diğer taraftan da tehlikeli ya da yanlış olarak değerlendirdiğimiz kararlara direnebileceğimizi ileri sürerdi. Böyle bir hükümet kurumsal mantığın Avrupa Birliği üyelerinin NATO üyesi olmalarını gerektirdiğini de eklerdi. Brookings Enstitüsü'nün başkanı olan Strobe Talbott'un 2004 ilkbaharında İsveç'e yaptığı yolculuk bağlamında vurguladığı gibi, Avrupa Birliği ve NATO birbirlerine bağımlı ve birbirlerini karşılık-

lı güçlendiren kurumlardır. Avrupa'nın bütünleşme süreci NATO'nun koruyucu şemsiyesi altında gelişmiştir. Şimdi artık sıra Avrupa Birliği'nin NATO'yu desteklemesine, çevre bölgelerinde demokrasi ve özgürlük çabalarına ve uzun vadeli terörizmle mücadele hedefine katkı vermesine gelmiştir. Eğer NATO içinde Avrupa'nın sesini güçlendirmek isteniyorsa, o zaman olabildiğince çok Avrupa Birliği ülkesinin NATO üyesi olması gerekecektir. Ve Birleşmiş Milletler barışı korumak için NATO'ya dayandığında, İsveç'in sadık bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak bir NATO üyesi gibi bu görevlere katılması gerekir.

Her ikisi de bir Sovyet saldırısı durumunda İsveç'in Amerika'dan askeri yardım alacağını, İsveç'in de böyle bir yardım almaya hazır olduğunu (Moskova casusları Albay Wennerström aracılığıyla) bildikleri için, gerek Amerika Birleşik Devletleri, gerekse de Sovyetler Birliği, İsveç'in tarafsızlık politikası hakkında sokaktaki İsveç vatandaşından daha fazla bilgi sahibiydi. Bu yüzden, Sovyetlerin askeri ittifaklara katılmamak politikamızdan hoşnut olmaları muhtemeldi.

Bütün bunlara ek olarak, silahsızlanma ve barış söylemine dayanan, nükleer silahlanmayı mahkûm eden resmi İsveç dış politikasının bir taraftan Washington'a yetişmeye çalışırken, diğer yandan da Batı'nın silahlanmasını frenlemek isteyen Sovyet propagandası için değerli bir destek olduğu açıktır. Daha önceleri Lenin de parti yoldaşlarının dikkatini "yararlı salaklar" tarafından getirilecek değerli desteklere çekmeye çalışmıştı.

***

Güvenlik politikasıyla ilgili konularda raporlar yazmanın dışında, zamanımın bir bölümünü de İsveç çıkarlarını kollamak gibi daha geleneksel görevlere ayırdım. Brüksel'e geldikten kısa bir süre sonra, İsveç ve İsveçlilerin giderek sevimsiz bulunduklarını fark ederek şaşırmıştım. İsveç toplumunun önde gelen bir üyesinin otomobilindeki lastikler yarılınca, vatandaşlarım arabalarındaki küçük İsveç bayraklarını kaldırmak zorunda kalmıştı. Peki ama, olan neydi?

Açıklama bir süre sonra belirdi. İsveç-Belçika çifte vergilendirmeyi önleme antlaşmasında bir boşluk vardı. Bunun

anlamı İsveç'in gittikçe ısınan emlâk piyasasında evlerini yüksek kârlarla satan İsveçlilerin parayı Belçika'ya getirmeleri durumunda kâr üzerinden vergi vermek zorunda kalmamasıydı. İsveçliler Brüksel'e cepleri para dolu gelip halka tepeden bakmışlar, bu arada da birbiri ardına evler satın almışlardı. En azından, Belçika medyasının çizdiği resim, böyleydi. Çoktan buraya yerleşmiş ve Belçikalı dostlar edinmiş iyi huylu ve seçkin İsveç kolonisi için sevimli bir durum değildi bu.

Belçikalıları en çok sinirlendiren yeni İsveçlilerin pazarlık ve çekişmeyle zaman kaybetmek niyetinde olmamalarıydı. Bir antlaşma için bir taslak hazırlayıp ödemeye hazır olduklarını söylüyor, ama antlaşmanın günün ilerlemiş saatlerinde imzaya hazır olmasını istiyorlardı. İş yapacakları insanları daha yakından tanımak ve keyifli bir pazarlığa girişmek isteyen Belçikalılar İsveçli sonradan görmeleri kaba ve saldırgan buluyordu. Belçikalı ev sahipleri evlerini yeni İsveçli sahiplerine satınca, bir sürü kiracı kendini sokakta buluveriyordu. Söylentiye göre, emlâk piyasasındaki yüksek ev fiyatlarının ve evlerinden atılmış kiracıların toplumsal felâketinin sorumlusu İsveçlilerdi.

Ne yapabilirdim? Cennetten gelen bir armağan gibi bir haber aldım ve İsveç Kralı'nın amcası Prens Bertil'in İsveç ihracatını desteklemek için Brüksel'e geleceğini öğrendim. Hem Belçika Kraliyet Sarayı, hem de Belçika hükümeti yardıma hazırdı. Prens Bertil'in ziyareti çerçevesinde hazırladığım büyük seminere "İsveç sanayisinin Belçika ekonomisine katkısı" adını verdim.

Belçika hükümetinden seminere katılacak olanlar kurmaylarına bu konuda konuşmalar hazırlamalarını söyleyince, İsveçlilerin emlâk piyasası da dahil Belçika ekonomisine son derecede olumlu etkileri olduğu ortaya çıktı. Prens Bertil her zamanki sevimliliği ve mizah anlayışıyla genelde asık yüzlü olan Belçika Başbakanı Wilfried Martens'i bile gülümsetti. Prenses Lilian da Kraliyet Protokolü'nün kasvetli ve vazifeşinas olduğu bu ülkenin havasına neşe kattı.

Belçika medyasında geniş yer bulan bu seminerden sonra, sanki büyü yapılmış gibi, Belçikalıların İsveç öfkesi kayboluverdi. Programın bir gereğinden diğerine giderken,

Prens Bertil'le harika günler geçirdim. Neredeyse sekseninde olmasına rağmen, çok dinçti. Arada, tıpkı sahneye çıkmak üzere olan bir aktör gibi, bir sonraki etkinliği düşünüp, endişelendiği de oluyordu. Ama her seferinde de aynı sonuca varmayı, "Önemli değil," demeyi bilirdi.

Altını çizerek söylediği, yapmamamız gereken tek şey, zamanından önce gideceğimiz yere vararak, ev sahiplerimizin yeterince hazırlanmamalarına neden olmaktı. Dakiklik, krallara özgü bir erdemdir.

Bana gelince, programı hazırlarken hiçbir aksaklık olmasın diye epey çaba harcadım. Etkinliklerden birinin kapsamında Prens'in yüksek bir platform üzerine yerleştirilmiş bir kürsüden iskemlelere oturmuş kalabalık bir dinleyici topluluğunun doldurduğu büyük bir salona konuşma yapması gerekiyordu. Konuşmadan kısa bir süre önce konuşmanın yapılacağı salona gittim ve Prens'in platforma çıkıp inerken zorlanmaması için küçük bir basamak ilâve etmelerini sağladım.

İstediğiniz kadar plan yapın, mutlaka tahmin edemeyeceğiniz bir şey olur. Sonradan öğrendiğime göre, Prens Bertil konuşmasını yapmak için kürsüye geldiğinde işgüzar biri basamağı kaldırmıştı. Prens konuşmasını bitirip gök gürültüsü gibi alkışların içinde adımını boşluğa attı. Yüreğim durdu. Bir mucize eseri, yere inerken dengesini korumayı başardı. Kalçalarında hiçbir sorun yoktu. Prens Bertil daha sonra, kurtulmasını eskiden yüksek atlama şampiyonu olmasına borçlu olduğunu söyleyecekti.

Oraya fazladan bir basamak koydurttuğumu, ama birinin basamağı aldığını anlattım.

"Önemli değil," dedi Prens.

İsveç ve Belçika'nın arasında kusursuz bir ilişki olduğu mesajını pekiştirmek için, Stockholm'e Kral Baudouin'i İsveç'i ziyaret etmek üzere davet etmelerini önerdim. Bu ziyaret Kral Baudouin'in ölümünden sonra, Kral Albert tarafından gerçekleştirildi. Çoğu Belçikalı için İsveç her şeyden önce ve en önemlisi Kral Baudouin'in annesi Prenses Astrid'in anayurduydu. İsveçli prenses Belçika'da çok seviliyordu. 1935 yılında bir otomobil kazasında ölümünden sonra anısı hâlâ tazeydi ve insanlar ondan bir azize gibi söz ediyordu.

Lüksemburg Grandüşesi Kral Baudouin'in kız kardeşi ol-

duğu için, Lüksemburg Kraliyet Ailesi ile İsveç Kraliyet Ailesi arasında da büyükelçi olarak benzeri ilişkiler vardı. Önerim üzerine –Lüksemburg'da da büyükelçi olarak akredite idim– Lüksemburg Grandükü de İsveç'i ziyaret etmek üzere davet edildi.

Böylelikle Brüksel'deki görevim sadece 1989 ve 1992 yılları arasındaki heyecan verici güvenlik politikası konularıyla sınırlı kalmayacak, İsveç'in yurtdışındaki görüntüsünü iyileştirmeye yönelik geleneksel diplomasiyi de kapsayacaktı. Bir diplomatın hayatını keyifli kılan da bu kuramsal ve pratik konu karışımıdır.

Bölüm 16

Washington Büyükelçiliği 1993-97. İsveç Baltık ülkelerindeki Rus birlikleri konusunda Clinton yönetimiyle yakın ve başarılı bir işbirliği başlatıyor.

1993 yılının Nisan ayında bir gün, Washington'daki Beyaz Saray'ın iç salonlarından birinin konuk kanepesinde eşim ve kızımızla birlikte oturuyordum. Karşımızda Başkan Bill Clinton ve eşi Hillary vardı. Bill Clinton'ın kocaman kırmızımsı yüzü çevresine dostluk ve empati yayıyordu. Zaten konuştuğu insanlara bütün dikkatini onlara verdiğini hissettirmek konusunda ünlüdür.

İtimatnamemi Başkan'a sunabilmem için bana ailemle birlikte randevu verilmişti. Bildt hükümeti beni 1992 sonbaharında Washington Büyükelçiliği'ne atayalı beri, bir grup yeni gelmiş büyükelçiyle birlikte Clinton çiftini görüp, itimatnamemizi sunmaya gitmiştik.

Clinton'ın başkanlık yemininin hemen sonrası dönemde uygulanan hafif gayrı resmi protokol kuralları uyarınca, her büyükelçi ve ailesine Clinton çiftiyle yaklaşık on beş dakika sürecek bir sohbet fırsatı verilmişti. Toplantıya katılan Ulusal Güvenlik Konseyi yetkilisi önce Başkan'a büyükelçinin temsil ettiği ülke hakkında kısa bir brifing veriyor, gerekirse kısa notlar alıp, konuşma sırasında Başkan'a yardım da ediyordu.

Bizim Başkan ile yaptığımız konuşmaya katılan Ulusal Güvenlik Konseyi yetkilisinin adı Charles A. Kupchan idi. Kısa bir süre sonra Beyaz Saray'dan ayrılacak, bir güvenlik politikası düşünürü ve yazarı olarak parlak bir meslek hayatına atılacaktı. Daha sonraki yıllarda yönetimin dış politikası hakkında görüşlerini öğrenmek için sıkça arayacağım kişilerden birisi de Charles A. Kupchan'di. Kupchan 2002 yılında *The End of the American Era – US Foreign Policy after the Cold War*[40] adlı bir kitap yayımladı. Amerikan dış politikası hakkında okuduğum en güzel kitaplardan birisidir.

Kitabın ana fikri, Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikli rol oynayacağı uluslararası bir düzeni korumanın Amerika için giderek daha güç olacağı. Zaman içinde, Amerika Birleşik Devletleri geri çekilmek ve örneğin Avrupa Birliği gibi başka aktörlerin önemli rolleri paylaşmasına izin vermek zorunda kalacak. Kupchan'in Clinton'la geçirdiği süre Amerika Birleşik Devletleri'nin gücünü kullanma yöntemiyle ilgili umutsuzluğunu arttırmış olabilir. Kupchan'in Beyaz Saray'da danışmanlık görevi yaptığı Clinton'ın birinci yılı sırasında, Başkan'ın dış politikayla fazla ilgilenmediği kanısına kapıldığını hatırlıyorum.

Başkan ve eşiyle konuşurken, yandaki bekleme odalarından birinden gelen tiz çocuk çığlıkları duyduk. Grubumuzdaki Afrikalı büyükelçilerden biri yarım düzine çocuğunu getirmişti. Hareketli çocuklarının birbirlerine seslenmeleri Beyaz Saray'ın neredeyse her yerine ulaşıyordu. Daha sonra, protokolün böylesi etkinliklere katılacak aile üyelerini kısıtlayıcı kurallar getirecek biçimde değiştirildiğini öğrendim.

Clinton döneminde, görüşmenin resmi bölümü önceden halledilebiliyordu. Toplantıdan önce Başkan'a gönderdiğim, İsveç-Amerikan ilişkileri ve diğer konuları kapsayan mektup, konuşmanın temeli olarak kullanılabiliyordu. Başkan'ın cevabı toplantıdan sonra, Dışişleri Bakanlığı'nca yazılmış bir mektup şeklinde geldi.

Başkan Clinton ve eşiyle yaptığımız sohbet resmiyetten uzaktı. İtimatnamemi şatafatsızca, oturduğum yerden uzattım, Başkan da kalkmadan aldı. Gerek Başkan, gerekse eşi geçmişte çeşitli nedenlerle İsveç'e geldiklerini ve İsveç'le ilgili zevkli anıları olduğunu söylediler. Hillary Clinton İsveç iş piyasasını incelemek için bir grup avukatla birlikte gelmişti. Daha sonra, o geziye katılanlardan biri Hillary Clinton'ın İsveç toplumunun sınıfları arasında gördüğünü söylediği gerginliğe şaşırdığını anlatacaktı. Hillary Clinton'a göre karşılıklı saygıyla yumuşatılan bu gerginlik, işçi sınıfının toplumsal hareketliliği için bir sorun oluşturuyordu. Oysa bu kez, "First Lady" düşüncelerini bizimle paylaşmamıştı.

Bill Clinton Stockholm'den Finlandiya Feribotu'yla karşıya nasıl geçtiğini canlı bir üslupla anlattı. Yolculardan bazıları sarhoş olmuş, uygunsuz davranmaya başlamıştı. Clinton

kavgayı ayırmaya kalkmış ama daha tecrübeli yolcularca araya girmemesi için uyarılmıştı.

Başkan ellilerde Ohio'daki çiftlikte geçirdiğim "ortakçılık" günlerimle ilgili birkaç soru sordu, Hillary Clinton da Nilden'in okulunun nasıl gittiğini öğrenmek istedi. Böylesi konularda biraz daha sohbetten sonra, bizim için müsaade isteme zamanı gelmişti. Konuşmanın hiç sorunsuz, rahat geçmesine rağmen, burasının resmi konulara girmek için uygun yer olmadığı açıktı. Bu aşamada önemli olan Başkan Clinton ve eşiyle düzgün bir ilişki kurmaktı.

Büyükelçi olarak Washington'a atanmam birçokları için sürpriz olmuştu. Medyanın haberlerine ve bana ima edilenlere göre, bundan önceki Sosyal Demokrat hükümet beni Helsinki'ye atamak istemişti

Bildt hükümetinin görevi devralmasından bir süre sonra, Helsinki yerine Washington'a gönderilmek istendiğimi duydum. Ancak kararın çoktan alındığını anlamam için, Nisan ayında bir sabah erken, saat altıda İsveç Radyosu'nun haber programının telefon etmesi ve haberi doğrulamamı istemesi gerekti.

Çoğu insana göre yeni hükümetin beni Washington'a göndermek istemesinin ardındaki neden, güvenlik politikaları konusunda Brüksel'den gönderdiğim, bazıları cüretkâr olan raporlarımdı. Bu arada Ankara, Doğu Berlin ve Brüksel gibi önemli başkentlerde görev yapmış olmam da artı puan olarak görülmüş olabilir. Hem üstelik Brüksel'de, Bakanlığın İdari Şubesi tarafından "atanabilir", yani yeni bir göreve atanma zamanı geldi şeklinde yorumlanacak kadar da uzun kalmıştım.

Daha sonradan öğrendiğime göre, Bildt beni Washington'a büyükelçi olarak atarken bu partisinden ya da çevresindeki danışmanlardan hiçbirisiyle görüşmemişti. Helsinki'ye başka bir "atanabilir" ve çok yönlü bir meslektaş gönderildi. Başbakanın kararlarını öğrenen yardımcıları odasından ayrılırken, Bildt arkalarından bağırmıştı:

"Margaretha'ya haber vermeyi unutmayın!"

Bildt hükümetinde, önemli kararları veren bizzat Başbakan'ın kendisiydi. Son derecede bilge ve sevimli Dışişleri Ba-

kanı Margaretha af Ugglas böylesi durumlarda hükümetin başı tarafından alınan kararların uygulamasından sorumlu oluyordu.

"Dışişleri Bakanlığı'nın daha az tanınan kıdemlilerinden birisi, Henrik Liljegren," diye yazıyordu Sophie Petzell Mayıs 1992 tarihli bir *Svenska Dagbladet* makalesinde, "yılın başında Washington Büyükelçisi olacak." Tümüyle doğruydu. O güne kadar medyanın dikkatini çekmekten özenle kaçınmıştım. Petzell bu arada benim, "İsveç'in güvenlik politikasının yeniden yönlendirilmesini önemli ölçüde etkilediğimi," ve güvenlik politikası sorunlarını değerlendirmem ve sunma biçimimin hem Sosyal Demokratlar, hem de Sosyal Demokrat olmayan kesimlerce çok beğenildiğini iddia ediyordu.

Abarttığı çok açık. Benim açımdan tatmin edici olan, şu ya da bu kesimden görünmüyor olmamdı.

Carl Bildt'in yeni temsilcisine verdiği talimat oldukça kısaydı. Bunların içinde en önemlisi Baltık devletleriyle ilgili güvenlik politikasını oluşturanlarla ilişkileri geliştirmek ve bu alandaki uzmanların ziyaretine temel hazırlamaktı. Bildt bu arada, uygun bir fırsat çıkarsa, bizzat Washington'ı ziyaret etmeye karşı olmayacağını da ima etti.

"Gerisine gelince," dedi Başbakan, "Ne düşündüğümü biliyorsun."

İsveç Savunma Koleji'nin yetmişli yıllarda düzenlediği bir kursta Bildt ve ben sanal İsveç hükümetlerinin Dışişleri Bakanları rollerini üstlenmiştik. Oyunun sonunda görevlerimizi aşağı yukarı aynı biçimde tamamladığımız ve bizlere sorulan sorulara aynı cevapları verdiğimiz anlaşılmıştı.

Bu arada, Bildt'in düşünce tarzını öğrenmek için başka fırsatlarla da karşılaştım. Bildt ben Doğu Berlin Büyükelçisi'yken Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni, ben Brüksel Büyükelçisi'yken de Belçika'yı ziyaret etmiş, onunla Alman sorununu, Doğu-Batı ilişkilerini, Avrupa Birliği ve NATO'yu tartışmıştık.

Bu konuşmalarımızdan birinde, Bildt Berlin Duvarı'nın pek de uzak olmayan bir gelecekte yıkılacağını tahmin etmişti. Oysa ben Sovyetler Birliği'nin Demokratik Alman Cumhuriyeti üzerindeki denetimden ve Batı Berlin'in korumasız durumundan aldığı güçten vazgeçmesine inanmakta zorluk çektiğimi söylüyordum. (Gorbaçov'un, Doğu Almanlara ken-

di kaderlerini kendilerinin belirlemesine izin verileceğini açıkladıktan sonra, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin bir devlet olarak ayakta kalacağına inanacak kadar saf çıkacağını tahmin edenlerin sayısı bir elin parmağını geçemezdi.)

Göze batacak kadar belirgin konularda gereksiz konuşmayla zaman yitirmemek, tipik bir Bildt tutumudur. Oysa yardımcıları daha net konuşacak ve benim en önemli görevlerimin başında –Başbakan'ın sözlerinden çıkardıkları sonuca göre– Bildt'in yeni Amerikan Başkanı'nı ziyaretini ayarlamam geldiğini açıklayacaktı. İsveç'in Baltık konusunda derin bir tecrübesi olduğuna ve böylelikle Washington için değerli bir partner olarak görüleceğine göre, böyle bir ziyaret düzenlemek güç olmamalıydı.

Bunun pek de o kadar basit bir görev olmadığını biliyordum ama Washington'a yeni atanmış herkes gibi, elimden geleni yapacağımı söylemekle yetindim.

Ellili yılların başında Washington'da, ünlü seçkinlerin gittiği St. Albans okulunda okumuş ve yazın birkaç haftasını da Ohio'daki bir çiftlikte çalışarak geçirmiştim. Bir delikanlının Amerika'da edindiği tecrübeleri unutması mümkün değildir.

Dahası adı Estonya'nın bağımsızlık savaşından bilinen Estonyalı bir babanın oğlu olarak Estonya'da doğmuştum. Bu durum Carl Bildt adına Baltık çalışmalarına başladığımda Baltıklı meslektaşlarım nezdinde inanılırlığımı arttıracaktı.

Kişisel geçmişim bir şeydi, içinde çalışacağım ortam ise tümüyle farklı bir şey.

1993 yılının başında, Washington açıkça dünyanın en önemli başkentiydi. 1814-1815 Viyana Kongresi'nden bu yana egemen olan iki kutuplu dünya görüşü kaybolmuştu. Berlin Duvarı'nın yıkılışından, Varşova Paktı'nın çözülmesinden, iki Almanya'nın birleşmesinden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünya iki süper gücün ortasında kalmaktan çıkmış, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın tek süper gücü olarak kalmıştı. Gerek Amerika halkı, gerekse dost ve müttefikler eskisinden daha tehlikeli, daha kestirilmez ve daha karmaşık görünen uluslararası bir ortamda, Amerika Birleşik Devletleri'nin lider rolünü üstlenmesini bekliyordu.

Oysa asıl sorun, Amerika Birleşik Devletleri'nin daha seyir hızına ulaşmamış yeni bir yönetime ve dış politikayla ilgilenmemesiyle tanınan yeni bir başkana sahip olmasıydı.

Clinton'a seçimi kazandıran daha fazla iş ve Amerikan halkına daha iyi bir hayat standardı –Önemli olan ekonomi, salak!– vaatleriydi, yoksa aktif bir dış politika izlemek sözü değil.

Doksanlı yıllarda, Washington'da görev yapan bir büyükelçinin yönetimdeki insanların gözünde bir değer ifade edebilmesi için bir nükleer gücü, ya da Japonya gibi bir sanayi devini, Suudi Arabistan gibi bir petrol zenginini, veya Kanada ve Meksika gibi bir komşuyu, İsrail gibi Amerika Birleşik Devletleri içinde etkili bir etnik lobiye sahip bir ülkeyi, ya da bölgesel bir gücü temsil etmesi gerekiyordu. Mısır ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin Washington'da İsveç'ten daha güçlü durumda olması, ziyarete gelen İsveçlileri şaşırtan bir şeydi.

Washington dünyanın en önde gelen ülkesinin başkenti de olsa, insanların Avrupalıların görüş ve istekleriyle ilgi göstermeleri kesin değildi. Yeni yönetim Avrupa'dan çok Rusya'yla ve Asya'nın büyükleriyle ilişkilerini geliştirmek isteğindeydi.

Asya'ya gösterilen ilgi Amerikan iç politikasının ekonomik boyutunu yansıtıyordu. Yönetim en yüksek kalkınma hızına Asya'nın sahip olduğunu ve Asya ülkeleriyle yapılacak ticaretin Amerika Birleşik Devletleri'nde iki milyon iş imkânı demek olduğuna karar vermişti. Bu arada Avrupa Birliği Amerikalı ortağına Amerika'nın en önemli ticari partnerinin AB olduğunu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yatırımların yaklaşık yüzde 60'ının Avrupa Birliği'nden geldiğini hatırlatıyordu.

Ne var ki Washington'ın gözünde Avrupa ülkeleri bir düşme ve zayıflama sürecindeydi. Temas ettiğim kişiler siyasal liderlik eksikliğine ve yüksek işsizlik oranlarına işaret ediyordu. Avrupa bütünleşmesi, diyordu Washington'dakiler, Aralık 1991 Maastricht toplantısından beri ivmesini yitirmişti. Kendine daha çok güvenen bir Avrupa'nın ticaret ve askeri güç alanlarında Amerika'ya meydan okumaya başlayacağı korkuları yerini Avrupa'nın bütünleşme sürecinin duraksayacağı, Eski Kıta'nın hem siyasal, hem de ekonomik bakımdan güçsüzleşeceği kuşkularına bırakmıştı.

Hepsinden de önemlisi, Avrupalıların Bosna'da ellerini taşın altına koyma isteksizliğinin yarattığı düş kırıklığıydı. Dışişleri Bakanı Warren Christopher yönetimin Bosnalı Müslü-

manları Sırplar tarafından izlenen etnik temizleme operasyonundan kurtarmak amacını güden politikasına Avrupa desteği sağlamak için 1993 yılı başlarında Avrupa'yı bir taraftan ötekine gezmişti.

Delaware'in ünlü ve etkin senatörü Joseph Biden'ın Mayıs 1993'te Kongre'de yaptığı konuşmada Avrupalılar hakkında söyledikleri şunlardı:

"Avrupa politikası bağnazlık değilse bile, kültürel ve dini aldırmazlık üzerine kuruludur... Ve ben Sırpların yaptıklarını Müslümanlar yapaydı, bütün bu olanlar Sırp saldırganlığı değil de, Müslüman saldırganlığı olsaydı durumun çok farklı gelişeceğini söylemenin haksızlık olmadığını düşünüyorum."

Gelişmelerin Washington'da algılandığı biçimiyle, Washington ve AB güçlü bir ortak dış politika izlemek için gerekli iradeden ve imkânlardan yoksundu. Bu arada Washington Avrupalıların pasiflikleriyle NATO'ya inanılırlığını da kaybettirdikleri görüşündeydi.

Oysa işin gerçeği arandığında, Yugoslavya'daki felâketten Clinton yönetimi de kısmen sorumluydu. Uzun tartışmalardan sonra varılan sonuç, Sırp ilerlemesini durdurmak için silah ambargosunu kaldırmak ve Müslümanlara kendilerini savunma fırsatı vermekti. Bu kararlar Sırpların ağır topçusuna karşı girişilecek kısıtlı hava saldırısı tehditleriyle birleştirilecekti. Buraya kadar, güzel. Asıl sorun, kimsenin başı çekmeye yanaşmamasıydı. Çoğu suçu işbirliği yapmayan müttefiklere yıktı. Oysa yönetim medyaya 25 Nisan 1993 referandumundan önce Yeltsin'in elini zayıflatmak istemediğini de açıklamıştı.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da bu endişeli kararsızlık süresince Slobodan Miloşeviç'in askerlerini dehşete kapılmış izleyen bir Amerikalı ve Avrupalı televizyon kalabalığının gözleri önünde, Müslüman inancında olanları boğazlamayı, ırzlarına geçmeyi ve soylarını tüketmeyi sürdürdü.

Bütün bunlar Müslüman ülke halklarında kıyıma uğrayan Müslüman ise, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın kılını bile kıpırdatmadığı izlenimini doğurdu.

Yönetim dünyanın beklediği liderliği yerine getirmesi ge-

rektiğini çok geç olunca anlayacaktı. Ne var ki ünlü bir siyaset belirleyici kuramsal karşı soruyu sormakta gecikmedi: "Batı Sırpları öldürmeye başlayınca, Rusların tepkisi ne olacaktı?"

Amerikan karar mekanizmasının felç olmasında Rusya'nın çok önemli bir rol oynadığı açıkça belli olmuştu. Bosna'daki trajedi hem Amerikalı, hem de Avrupalı vicdanlarda yoğun bir ağırlık bıraktı. Cinayetlerin sürmesinden sorumlu olduğu için, Amerika Birleşik Devletleri'nin gözünde Avrupa'nın görüntüsü lekelendi.

Avrupa hakkında genellikle olumsuz görüş, Avrupa'da önemli güçler olarak bilinen ülkeleri de kapsıyordu. Ekonomik gücü ve teknik verimliliği nedeniyle Avrupa'da hayranlık uyandıran Almanya, Amerika Birleşik Devletleri'nde İsveç veya başka ülkelerde gördüğü saygıyı bulamıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın ve Avrupalı Yahudilere karşı girişilen korkunçlukların anıları hâlâ canlıydı. Tabii bu bağlamda önemli etkenlerden birisi de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi örgütlerinin güçlü durumlarıydı.

Fransa sürekli olarak Amerika'yı çelmelemek ve engellemek isteyen, sinir bozucu bir ülke olarak tanınıyordu. Ne var ki bu olumsuzluk Fransa'nın askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda bir "grandeur" görüntüsü verme yeteneğinin Amerikan siyasetçilerinin hayranlığını kazanmasına engel olamıyordu. Bu arada, Amerikalıların ülkenin doğumu sırasında Fransızlardan gelen yardımı unutmaları da mümkün değildi.

Amerika Birleşik Devletleri'yle tarihi bağları ve Britanyalıların Nazizme karşı kahramanca mücadelelerinin anıları sayesinde, Washington'ın gözünde Büyük Britanya'nın ayrıcalıklı bir yeri vardı. Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Londra kriz ya da savaş dememiş, Washington'ın yanında yer almıştı. Britanya Washington'ın "en yakın müttefiki" olarak görülüyordu. Bu yüzden Britanya Büyükelçisi yönetimde görmek istediği kişilere erişebiliyor ve davet ettiklerinin bir engel yoksa mutlaka geleceklerini biliyordu.

1993 yılında, eski Dışişleri Bakanı Larry Eagleburger'ı ziyaret ettiğim sırada, yönetimin gözünde en önemli Avrupa ülkesinin hangisi olduğunu sordum. Eagleburger bir süre düşündü ardında da dürüstçe, Washington'ın Avrupa'yla pek ilgilenmediğini itiraf etti. Buna rağmen, geleneksel olarak

önemli bir rol oynamış Büyük Britanya'dan söz etmeden geçmek de istemiyordu. Söylediklerine, Britanyalıların Amerikalılara bazen saf gözüyle bakmak ve kendi angaryalarını Amerika Birleşik Devletleri'nin sırtına yüklemek eğiliminde olduklarını ekledi. Eagleburger'ın sözlerini tekrarlamamın nedeni, okurun Amerika'nın Avrupa konusundaki ilgisizliğini abarttığımı düşünmesini önlemektir.

Eğer özellikle NATO ülkesi, ya da güvenlik politikası alanında ciddi partner değillerse, küçük Avrupa ülkelerinin büyük ilgi beklememesi gerekir. Başkentlerinin çıkarını korumak için, böylesi ülkelerin büyükelçilerinin tüm kişisel yeteneklerini kullanmaları gerekir.

Yönetimin ilgisini çekmek için rekabet amansızdır. Yeni yönetimin göreve başlamasından hemen sonra gelmiş olmam, benim için avantaj sayılıyordu. Uzun süredir Washington'da bulunan tüm yabancı büyükelçilerin sıfırdan başlamaları ve yeni ilişkiler kurmaları gerekiyordu. Hangi ülkeyi temsil ettiğinize bağlı olarak koşullar farklı olsa da, hepimiz yarışa aynı çizgiden başlıyorduk.

Durumu daha da güçleştiren, yeni yönetimin bir türlü örgütlenememesi, böylelikle de kimin daha önemli olacağının önceden kestirilememesiydi.

İsveççeye çalan ismiyle Malmgren adlı Estonya asıllı bir Amerikalı bir keresinde Estonya Cumhurbaşkanı Lennart Meri Başkan George Bush'la tanışmaya gitmeden önce, Meri'ye bazı tavsiyelerde bulunduğunu anlatmıştı.

"Bush size iki soru soracaktır," demiş Malmgren Meri'ye. "Hedefin nedir ve bizden ne yapmamızı istersin? Sakın hoşbeşle ve protokol nezaketiyle zaman kaybetmeyin –bunlar Amerika'da gereksiz olarak görülür– ve hiç beklemeden konuya girin."

Tavsiyeleri biraz kuşkuyla karşılanmıştı ama Bush'la Meri karşı karşıya geldiklerinde, Amerikan Başkanı zaman geçirmeden Malmgren'in tahmin ettiği soruları sormuştu. Meri daha sonra Malmgren'i şakayla suçlamış ve Bush'un kulağına Meri'ye sorulacak soruları fısıldadığını söylemişti.

Bu anekdot bile verimlilik felsefesinin Amerikan yönetiminde ne denli etkin olduğunun göstergesidir. Eğer Amerikan politikacılarının ilgisini çekmek istiyorsanız, elinizde bir

sorun, bu sorun için yönetimi ve yönetimin çıkarını ilgilendirecek bir çözüm öneriniz olması gerekir.

İsveç'in genelde bu alanda sunacağı fazla bir şeyi yoktu. Öte yandan Baltık ülkelerinin savunmasız durumu ve İsveç'in bu kapsamda oynayabileceği rol, benim gözümde yönetimin dikkatini çekecek boyutta bir sorundu. Bir taraftan da, Amerika Birleşik Devletleri'nin işin içine yapıcı bir biçimde yer alması, İsveç'in de yararına olacaktı.

Bu hedefe göre hareket etmeye karar verdim. Bildt hareketimden önce Baltık devletleri hakkında söylediklerini geliştirmeyi bana bırakmıştı. Eğer çabalarımda istediğim sonuca ulaşırsam, memnun olacağından emindim.

Diplomatlar için Washington çok özel bir çalışma ortamıdır. Başta yabancı büyükelçiler olmak üzere, karar verme durumunda olan kişilerin ellerinde genel bir çalışma planı, ya da hükümetlerinin talimatı olması beklenir.

Washington'a vardığımda en sık sorulan soru, *"Gündeminiz ne?"* idi. Başlangıçta bu yaklaşıma biraz bozulmakla birlikte, yerel uygulamaya alıştım, bazı basit hedefleri sıralarken ötekileri kendime saklamaya karar verdim.

"Başbakanım için resmi bir ziyaret düzenlemeyi ve yönetimin Baltık devletlerinin güvenlik sorunuyla ilgilenmesini istiyorum," dedim.

Birçok kişi, *"Bu pek kolay değil,"* dedi.

Yine de talihimin açık olmasını dilediler. Dürüst cevabım hoşa gitmişti. Washington'da çekingenliğe yer yoktur. Büyükelçiler içinde en çok saygıyı Washington'daki önemli aktörleri etkilemeye çalışanlar görür. Eğer Washington'da birisi için "Çok girişken" deniliyorsa, bu bir övgüdür; oysa bir İsveçli için aynı cümle, insanları rahatsız eden ve nasıl davranması gerektiğini bilmeyen birisini tanımlar.

Washington'daki kullanımıyla "girişken" sözcüğü kararlı ve enerjik birisini işaret eder. Oysa insan hedefine başka yöntemlerle de varabilir. Sonraları, insanlar benim diplomatik üslubumdan söz ederken "yumuşak yüzlü, tatlı dilli" diyeceklerdi.

Washington'da beni bekleyenler gibi güçlükleri heyecan verici bulduğumu gizlemeyeceğim. Diplomatik görevlerimde kendim için hep bazı uzun vadeli stratejik hedefler belirle-

dim, ondan sonra da bu hedeflere erişmek için bir dizi taktik hareket hazırladım. Tıpkı küçük derelerin kumdan bir duvarı yıkacağı gibi, küçük hazırlık adımları da gerçek bir engeli devirebilir.

Göreve başladıktan birkaç ay sonra, 16 Mayıs 1993 günü, İsveç'in günlük gazetesi *Expressen* muhabiri Staffan Thorsell'e verdiğim mülâkatta on iki yıllık bir Reagan ve Bush döneminden sonra, oyunun sıfırdan başladığı bir sırada buraya gelmiş olmaktan ne denli memnun olduğumu anlattım. Bütün büyükelçiler eşit koşullarda yarışacaktı. Bu bakımdan, yeni bir başkan yeni bir büyükelçinin en çok isteyeceği bir şeydi.

Thorsell hazırladığı yazıda okuyucularına yeni İsveç büyükelçisinin Estonya'da doğduğunu ve hafif çekingen bir izlenim bırakırken, Türkiye'de doğmuş olan eşinin "İsveç'in Amerika'daki gizli silahı" olarak tanındığını anlatıyordu. Yazı devam ediyordu:

"Tuhaftır, ama İsveç için daha iyi bir temsilci düşünülemezdi. Nil Liljegren işini biliyor, bu kadar basit. İsveççesi biraz tutuk ama, Washington'da İsveççeye kim aldırır?"

Daha sonra, kendime bu denli güvendiğim için biraz rahatsız oldum. O aşamada başarılı olup olamayacağımı bilemezdim. Belki de çevrenin etkisinde kalmıştım. Belki de bana bu güven duygusunu veren, eşimdi. *Expressen*'in yazdığı gibi, Nil topu topu üç ay sonra "diplomat eşlerinin semasında bir yıldız" oluvermişti. Nil insanlara açık ve doğal üslubuyla önemli bir silahtı. Türk olması, Washington'da özel bir ayrıcalık olarak kabul ediliyordu.

Bana gelince, doğa olarak çekingen bir insanım. Sosyal etkinlikleri böylesine dayanılır kılan dereden tepeden sohbetlerde zorlanıyorum. Nil'in böyle bir sorunu yok. Sürekli olarak yeni bir toplumsal zaferi kutlayan ve hayır derneklerinin sevgilisi olan Nil için, neredeyse her şeyin mümkün olduğuna inanmaya başlamak kolaydı.

***

Benim için cevap verilecek soru ise, Carl Bildt'i nasıl davet ettireceğim idi.

Üstelik Washington'daki bütün büyükelçiler ayaklarını Clinton'ın güvenlik danışmanı olarak resmen atandığı gün

Tony Lake'ten bir randevu koparabilmek için çıkış takozlarına yerleştirirken, onunla görüşmeyi nasıl başaracaktım?

Ocak 1993'te, yönetimle temaslara başlayabilmek için, daha önce milli savunma bakanlığı yapan ve İsveç Sosyal Demokrat Partisi içinde önemli yere sahip olan selefim Anders Thunborg'un Washington'dan ayrılmasını, ailemle birlikte Watergate Oteli'nde bekliyordum. Thunborg gidişini birkaç kez geciktirmiş, bu kez de, gitmeden önce yeni başkanla tanışmak istediğini söylemişti. Bu yüzden, Lake'ten bir randevu alabilme şansımın giderek azaldığı kanısındaydım.

Yemin töreninden önce kimseyle görüşmeyen Lake'in nerede olduğunu bilen yoktu. Onunla yıllar önce Stockholm'de tanışmış olmam da bir işe yaramayacaktı.

İşte o zaman aklıma bir fikir geldi ve Lake'in hocalık yaptığı üniversiteyi, Mount Holyoke College'ı aradım. Karşıma çıkan saf sekreteri Lake'le konuşması şart olan bir meslektaşı olduğuma inandırdım. Kadıncağız hiç kuşkulanmadan bana Lake'in Washington'daki telefonunu verdi. Böylelikle Lake'e ulaşmayı başaran ilk büyükelçi olduğumu sanıyorum. Bildt'in Baltık konusundaki önerisini ve bu arada önemli gördüğü daha bir iki konuyu Lake'e ilettim.

Söylediklerimin arasında Rusya'nın Baltık devletleri karşısında yeniden saldırgan bir politika yürütebileceği ihtimali de vardı. Bu yüzden, önleyici bir siyaset oluşturmak önemli olabilirdi. O bölgeyi en iyi bilen hükümet olan İsveç hükümeti yatıştırıcı bir etki sağlamak peşindeydi.

Bu arada Lake'in dikkatini İsveç'in Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın dönem başkanı olduğuna çektim ve İsveç Dışişleri Bakanı Margaretha af Ugglas'ın AGİT'in Balkanlardaki rolü ile ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Washington'a geleceğini hatırlattım. Daha sonraki günlerde Margaretha af Ugglas'ın başkanlığıyla ilgili övgü dolu sözler işitecek ve ülkem adına gurur duyacaktım.

Lake mesajımı Başkan Clinton'a iletmeye söz verdi, Baltık konusunda ve İsveç hükümetinin yeni Amerikan yönetimi için çok değerli ayrıntılar bildiği başka alanlarda daha kapsamlı görüşmeler yapabilmemiz için benimle yakın zamanda bir araya gelmekten memnunluk duyacağını ekledi.

Thunborg Başkan Clinton'ın yemin töreninden sonra nihayet yeni görevine gidince, Watergate Oteli'nden o dönem-

de birkaç yüz metre ötede, Watergate İş Merkezi'nde bulunan İsveç Büyükelçiliği kançılaryasına taşınma imkânını buldum. Diplomatik gelenek açısından, o güne kadarki durumumuz biraz kuraldışı olmuştu. Bir büyükelçinin, selefi ülkeden ayrılmadıkça yeni görev yerine gitmemesi gerekir. Öte yandan, halefin de hükümetinin belirlediği ayrılış tarihini aşmayacağı varsayılır. Ne var ki selefimin çok ciddi bir hastalıktan kalkmış olması, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın hoşgörülü davranmasına yol açmıştı.

Bildt'in ziyareti konusunu Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na açtığımda, yakın gelecekte böyle bir davetin söz konusu olamayacağı cevabını aldım. Önemli NATO müttefikleri sırada bekliyordu ve öncelik onların olacaktı. Baltık devletlerinin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında iyi ilişkiler oluşmasını güçleştiren, sorunlu yerler olduklarını düşündüklerini ima ettiler. Meslektaşlarından çoğu gibi, Amerika'nın Moskova büyükelçisinin de bakanlığa mesaj gönderip, Baltık devletlerine fazla yakınlık gösterilmemesi yönünde uyarıda bulunduğu izlenimi edindim. Anladığım kadarıyla, Carl Bildt'in Baltık devletleri tarafında oluşu onu davet etmek için iyi bir neden değildi; tam tersi söz konusuydu.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Carl Bildt'in yakın geçmişte, Başkan George Bush'un davetiyle 1992'de Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret ettiğini hatırlattı. Bu gerçek de yakın bir gelecekte bir davet ihtimalini daha da belirsizliğe itiyordu.

O dönemlerde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na egemen olan düşünce, "Önce Rusya" yaklaşımıydı. Bu yaklaşımın önde gelen savunucusu, Clinton'ın yakın arkadaşı ve sırdaşı, Merkez Büyükelçisi unvanıyla Dışişleri Bakanı Danışmanlığı'na ve eski Sovyetler Birliği'nin Yeni Bağımsız Devletleri (YBD) unvanıyla da Dışişleri Bakanı Başdanışmanlığı'na atanan Strobe Talbott idi. Bu düşünce üç Baltık devletini kapsamıyordu. Amerika Birleşik Devletleri –İsveç'in de dahil olduğu birçok ülkenin tersine– bu üç ülkenin Sovyetler Birliği'nce ilhakını tanımadığı için, Baltık devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa Bürosu'nun görev alanındaydı.

Strobe Talbott Şubat 1994'te Dışişleri Bakan Yardımcılığına atandı. Kongre'deki Cumhuriyetçilerden çoğu, Rusya konusunda fazla yumuşak olmakla suçladıkları Talbott'un atamasında ret oyu kullandı.

Talbott *Time* dergisinin dışişleri muhabirliğini ve editörlüğünü yapmıştı. Kruşçev'in anılarını Rusçadan çevirmiş, nükleer silahsızlanma görüşmeleri ve Sovyet-Amerikan ilişkileri konusunda kitaplar yazmıştı. Karşıtları onu Rus edebiyat ve kültürüne olan hayranlığının etkisinde kalmak ve Rusya'ya romantik bir olumlulukla yaklaşmakla suçluyordu.

Talbott insanın üzerinde dünya zevklerinden arınmışlık etkisi bırakan bir entelektüeldi. Kuzeyli büyükelçilerin onun onuruna verdikleri bir öğle yemeğinde olabildiğince az yemek yediğini görmüş ve Başkan Clinton döneminde Rusya politikası konusunda bir kitap yazabilmek için uykusunu feda ettiğinden kuşkulanmıştım. Kuşkularım doğru çıktı. Talbott 2002 yılında *"The Russia Hand – A Memoir of Presidential Diplomacy"*[41] adı altında yayımladığı kitapta, bu politikayı büyüleyici bir anlatımla açıklar. Kitap, o dönemde Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasındaki ilişkilere merak duyanlar için hazine değerindedir. Strobe Talbott şimdi de Washington'daki ünlü Brookings Enstitüsü'nün başkanlığını yapıyor.

Konuyu Dışişleri Bakanlığı üzerinden yürütmeyi sürdürmekle pek bir yere varamayacağımı anladım. İşin içine Beyaz Saray'ı sokacak bir yol bulmak mümkün olabilir miydi?

Başlangıç olarak, içinde bulundukları durum karşısında umutsuzluğa düşen Baltık büyükelçileriyle temasa geçtim. İçlerinde düşüncesini en açık ortaya koyan, Estonya Büyükelçisi Toomas Hendrik Ilves idi. Annesiyle babası savaş sırasında İsveç'e kaçmış, Toomas da Stockholm'de doğmuştu. Toomas üç yaşındayken, annesiyle babası Amerika'ya göçmüş. Toomas'ın annesi, İsveç'e kaçan başka bir Estonyalıyla, ünlü piyanist Käbi Laretei ile birlikte müzik eğitimi aldıktan sonra, Amerika'da kütüphanecilik yapmayı sürdürmüştü.

Pennsylvania Üniversitesi'nden Master diploması alan Toomas 1984 yılından itibaren analist, 1988'den sonra da Estonya bölümü Başkanı olarak Radio Free Europe'ta çalıştı. Bu arada, Amerikan Psikoloji Birliği'nde lider rolünü üstlenmiş önemli bir Amerikalı bilim kadınıyla, Dr. Merry Bullock'la evlendi. Toomas'ın Estonya Cumhurbaşkanı Lennart Meri'yle çok yakın olduğu ve Meri'nin kafasının içini en az Meri kadar bildiği söylenir. Toomas ve Meri iyi dostlarımız oldu. Estonya

Büyükelçisi'nin Stockholm'de, İsveç Büyükelçisi'nin de Tallinn'de doğmuş olmasını hayırlı bir belirti olarak gördük.

Ilves daha sonraki aşamalarda Estonya Dışişleri Bakanlığı'na getirildiğinde, İsveç Dışişleri Bakanlığı için bir portresini çizdim. Birçok başka şeyin yanında, şu bilgileri verdim:

> *"Ilves Rusya'yla ilişkiler konusunda politika oluşturması ve taktik alanındaki Amerikan yanlışlarını eleştirmesi ve alaycı konuşmasıyla Clinton yönetiminden yetkilileri sıkça öfkelendirdi. En öfkelendirici olanı da Ilves'in görüşlerinin ve önerilerinin genellikle isabetli olmasıydı. Dahası, Ilves'in gazetedeki köşe yazarlarının ve Cumhuriyetçi siyaset adamlarının yönetimin yaralarına tuz basmasını sağlamak gibi de bir eğilimi vardı. Ilves'in Büyükelçiliği sırasında Meri onu gece gündüz telefonla arıyor ve uzun fikir alışverişlerinde bulunuyordu. Meri "Önce Rusyacılar" arasında "baş belası" adını kazanmıştı.*
>
> *Sosyal etkinliklerde, Ilves eski moda bir Estonya ağırbaşlılığı takınır; ama bu yüzden de kendini fazla ciddiye almaz. Buna rağmen, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda yeni kurulan Kuzey Baltık Bürosu'nda ikincil derecede birisi Ilves'in Dışişleri Bakanlığı'na atanmasını kutlamak için onu bir self-servis restoranına davet edince, şaşkınlığını gizleyememiştir."*

Baltıklı meslektaşlarımla konuştuktan sonra, Rusya ve Sovyet İmparatorluğu'na dahil olmuş diğer ülkeler konusunda Başkan'ın Ulusal Güvenlik Konseyi'ndeki danışmanı olan Nicholas (Nick) Burns'ten randevu istedim.

Clinton'ın başkanlığının ilk aylarında önemli olan bizzat Clinton'dan çok, Başkan'a yakın kişilerle temas kurmaktı. Bu yaklaşım, özellikle Başkan'ın kendini ilk aylarda rahatsız hissettiği ve bu yüzden danışmanlarının dinlemeyi yeğlediği dış politika alanında geçerliydi. Öteki büyükelçiler genellikle yönetimin yüksek kademelerindeki insanlarla görüşmek istiyordu. Oysa ben, Burns'ün etkisinin makamının gösterdiğinden çok daha önemli olduğu kanısındaydım. Clinton'ın Burns'ün değerlendirmesine çok güvendiği kısa süre sonra anlaşılacaktı.

Tıpkı Başkan Yardımcısı ve Yönetim ve Bütçe Ofisi (OMB) gibi, Ulusal Güvenlik Konseyinin büroları da Beyaz Saray'ın Eski Yönetim Binası (OEB) içindedir. Başkan Truman On Ye-

dinci Sokakla Pennsylvania Caddesi'nin köşesinde yer alan, on dokuzuncu yüzyılda yapılmış bu dev bina için "Amerika'nın en büyük korkunçluğu" demişti. Eski Yönetim Binası birçok tarihi karara tanıklık etmiştir. Winston Churchill Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasını bu binada görüşmüştü.

Görkemli merdivenlerden tırmanıp uzun ve ıssız koridorlardan geçtikten sonra Nick Burns'ün bürosunun olduğu 368 numaraya vardım. Girişteki güvenliği geçtikten ve ziyaretçi kartınızı aldıktan sonra, gitmek isteyeceğiniz yeri kendi başınıza bulmanız gerekiyordu. Yüksek tavan ve yankılanan ayak seslerim bana Doğu Almanya'daki büyük devlet hastanesini hatırlatıyordu.

Nick Burns beni nazik Amerikalılara özgü sıcak bir dostlukla karşıladı. Usta terzi elinden çıkmış kostümü ve gösterişsiz bıyığıyla safkan bir İngiliz'e benziyordu. İnce yapılı ama dimdikti. Hareketleri güçlüydü. Nick Burns'ün dedeleri Batı İrlanda'dan, çiftçilik ve sanatkârlık yaptıkları Clare ve Limerick Bölgeleri'nden göçmüştü, diye anlattı Nick bir seferinde. Daha yirmilerine bile varmadan Boston'a yerleşmişler ve burada kendilerine bir gelecek kurmuşlardı. Nick ikinci kuşaktan Amerikalıydı. Boston'daki çocukluğu üslubuna özel bir sezgi yeteneği katmıştı.

Daha otuz sekizinde olmasına rağmen, Rusya ve eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelerle ilgili konularda Başkan'ın danışmanı olarak yönetimde kendine çok önemli bir yer edinmişti. Tam unvanı, "Başkan'ın Özel Danışmanı ve Rusya, Ukrayna ve Avrasya Konularında Başmüdürü" idi.

Nick Burns bir önceki yönetim tarafından göreve getirilmesine rağmen Clinton yönetimi tarafından tutulan birkaç memurdan birisiydi. Burns Başkan Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi Sovyet konuları başkanlığı yapmış, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki zirvelere katılmıştı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda, Burns'ün bu çok yönlülüğünden gıptayla bahseden meslektaşlarına rastlayacaktım.

Burns'e Tallinn'de doğduğumu ve yakında tanışacaklarını umduğum Estonya Büyükelçisi'nin de tesadüfen Stockholm doğumlu olduğunu anlattım. Ardından İsveç'in Baltık bölgesiyle ilgili görüşlerini ve Rusya'nın Baltık ülkelerindeki asker-

lerinin geri çekilmesi konusuyla Baltık ülkeleri hükümetlerinin bu ülkelerde kalacak Ruslara davranışıyla ilişkilendirme eğilimini anlattım. Baltıklıları insan haklarını ihlâl etmekle suçlayan Rus propagandasının Dışişleri Bakanlığı'ndaki bazı kulaklara hoş geldiği izleniminde olduğumu gizlemeye de gerek duymadım.

Burns'ün doğrudan Baltık ülkelerinin büyükelçilerini arayarak durumu ve Rusya'yla ilişkilerini nasıl gördükleri onların ağzından duymasını önerdim. Konuşmayı özetlerken de, Baltık konusunun Amerika Birleşik Devletleri ve İsveç'in işbirliğinden karşılıklı yarar sağlayacakları bir alan olduğunu belirttim.

Konuşmamızdan sonra, Burns Baltık devletlerinin büyükelçileriyle temasa geçti. Beyaz Saray'ın onlara bu yoldan ilgi gösteriyor olması, o güne kadar fazla yüz vermeyen Dışişleri Bakanlığı'nda da sıcak karşılanmalarını sağladı.

Şimdi Siyasal Konularla İlgili Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Burns ile yaptığımız görüşmenin tarihi 15 Temmuz 1993'tü. Bu tarih, kişisel bir dostluğun da başlangıcı oldu. Daha sonraki yıllarda kendi aramızda da çok görüştük. Konuşmalarımız üstlerimiz arasında yoğun, ama dolaylı bir diyalogun ilk adımı oldu. Burns'ün Baltık sorununu hem Talbott, hem de Clinton'la konuşacak durumda olduğu ve Baltık sorununun nasıl ele alınacağı konusunda Bildt'in kafasından çıkıp benim aracılığımla iletilen önerileri heyecanla aktardığı anlaşılacaktı.

Böylelikle, Beyaz Saray süregelmekte olan İsveç-Baltık düşünce sürecine eklenmiş oldu.

İsveç hükümetiyle Beyaz Saray arasındaki diyalogun sürmesini gözetmek dışında, ilgilenmem gereken başka işler de vardı. Bir taraftan Clinton yönetiminin yürüttüğü dış politika hakkında raporlar hazırlarken, diğer yandan da Nil ve büyükelçilik personeliyle birlikte yoğun sosyal etkinliklere zaman ayırdık. Güvenlik politikası yapısında, Beyaz Saray'da, Dışişleri Bakanlığı'nda, Pentagon'da, Kongre'de olduğu kadar İsveç asıllı Amerikalılar ve İsveç sanayisinin Amerika'daki temsilcileri arasında bir ilişkiler ağı kurmak istiyordum.

Yoğun bir sosyal hayata dalmışken, bir yandan da Carl Bildt'i Beyaz Saray'a nasıl davet ettireceğimi bulmaya çalışıyordum. Bu arada bizzat Carl Bildt'ten değil, yakın danış-

manlarından gelen baskının arttığını hissetmeye başladım. Sonunda, aklıma bir fikir geldi. Bu davetin her yıl çok sayıda Amerikalının Nobel Ödülleri'ne aday gösterilmeleriyle bir şekilde ilgili olması gerekiyordu. Başlangıçta, kafamdaki planı Büyükelçilik'teki görevlilere bile açmadım. Tecrübe kafamdaki bir proje taslağını, özellikle de gerçekleşmesi kesin değilse, kimseye açmamamı öğretmişti.

1993 Amerika Birleşik Devletleri için iyi bir Nobel yılıydı. Hem Fizik, hem de Tıp Nobellerinin sahipleri Amerikalıydı. Kimya ödülünün iki sahibinden biriyle, Edebiyat Nobeli'ni kazanan da Amerikalıydı. Özel İktisat Nobeli de bir Amerikalıya verildi. Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi, ünlü Afrikalı-Amerikalı yazar Toni Morrison'dı. Adları ilan edilir edilmez, hepsine telefon ettim ve ödüllerini almak üzere Stockholm'e hareket etmeden önce ikametgâhta bir akşam yemeğine davet ettim. Washington programlarının Başkan'la tanışmayı da içerebileceğini ima ettim. Bana kalırsa, akşam yemeği davetimizi kabul etmelerini kolaylaştıran, bu dokundurmaydı.

Nobel Ödülü sahiplerinin yolculuklarının lojistik düzenlenmesi karmaşıktı. Çıkan yol masrafları sorununun Dışişleri Bakanlığı bütçesinden sorumlu yetkililerce çözümlenmesi gerekti. Tek gelemeyen, Toni Morrison'dı. Onunla Nobel Ödül Törenleri çerçevesinde, Stockholm'de tanışacaktık.

Her şeyi kontrol altına aldığıma inanınca, Hillary Clinton'ın personel müdürlüğünü yapan ve eşimle birlikte sosyal etkinliklerimiz bağlamında tanıştığımız Melanne Verveer'e telefon ettim. Hazır Washington'a gelmişken, Nobel Ödülü sahiplerini Beyaz Saray'a davet etmek, ya da Stockholm'e hareketlerinden önce bir şekilde onurlandırmak iyi bir fikir olmaz mıydı? Böyle bir girişim Başkan ve eşinin bilim ve eğitime verdikleri önemi vurgulamaz mıydı? Bu sembolik sonucun dışında, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk yılda birçok ödül aldığı da gösterilmiş olurdu.

Melanne Verveer ertesi gün telefon etti ve Hillary Clinton'ın bu fikri çok parlak bulduğunu anlattı. Uzun tarihi boyunca bir sürü beysbol yıldızını ağırlayan Beyaz Saray, henüz tek bir Nobel Ödülü sahibi görmemişti. Eşimle birlikte Nobel Ödülü sahiplerini bir çay daveti için Beyaz Saray'a getirmemizden mutluluk duyacaklarını söyleyen Melanne, konuşmasını sürdürdü:

"Eğer o sırada kentte önemli bir İsveçli ziyaretçi varsa, onu da getirebilirsiniz!"
"Başbakanımı getirsem?"
"Harika", dedi Melanne.

Ardından da hemen harekete geçti ve Başkan'la eşinin İsveç Başbakanı'nı Başkan'la Baltık konusunu görüşmek ve Hillary Clinton'ın Nobel Ödülü sahiplerinin onuruna düzenlediği çaya katılmak üzere davet ettiklerini Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Başkan ve İsveç Başbakanı görüşmeden hemen sonra çay partisine katılacaklardı.

Böylelikle Nobel Ödülü sahibi Amerikalıların Beyaz Saray'da ve İsveç Büyükelçisi tarafından ağırlanması geleneği başlatılmış oldu. Bunun İsveçliler için anlamı, İsveç Büyükelçisi'nin ve önemli İsveçli konukların yılda bir kez de olsa, rahat bir ortamda Başkan ya da Başkan Yardımcısı'yla bir araya gelecek olmalarıydı. İsveç Büyükelçilik ikametgâhında verilen davet de medyadan olumlu eleştiriler alır. Washington'daki görevim sırasında Nil'le birlikte dört kez Nobel Ödülü sahipleriyle Beyaz Saray'a davet edildik ve her seferinde ödül sahiplerini ikametgâhta ağırladık.

Bir seferinde Beyaz Saray'daki ev sahibimiz Başkan Yardımcısı Al Gore'du. Bu fırsattan yararlanarak, yönetimin bilim ve eğitim politikasını konuklarıyla tartıştı. Bu toplantıya yardımcım Elisabeth Wild-Nordlun'la birlikte katıldığım ve Gore tarafından yüreklendirilen ödül sahiplerinin düşüncelerini serbestçe ifade etmelerine tanık olduğum için kendimi talihli hissettim.

Nobel Ödülü'nün uluslararası alanda nasıl büyük bir saygınlığa sahip olduğu bazen İsveç'te bile tam olarak bilinmez. İsveç hakkında uluslararası medyada çıkan her üç haberden ikisi Nobel ile ilgilidir. Uluslararası medya Nobel Ödül Törenlerini yoğun biçimde izler ve bu törenler büyük televizyon kuruluşlarınca yayımlanır. Benim gözümde bu gerçek her yıl en çok sayıda Nobel Ödülü alan ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'yle olan ilişkilerinde, İsveçli diplomatların sıkça kullanmaları gereken bir ayrıcalıktır. Amerika'da bir Nobel Ödülü sahibi, örneğin eski bir Başkan kadar saygı görür.

Washington'daki tanınmış insanlar kültü uyarınca sivrilen birçok insanın düşü Nobel Ödülü sahipleriyle birlikte bir

yemeğe çağırılmaktır. Bu yüzden İsveç Büyükelçilik ikametgâhında verilecek bir resepsiyon hem Washington'ın ünlülerini davet etmek, hem de medyayı Nobel konusunu işlemeye ve İsveç'ten Nobel Ödülü'nün verildiği ülke olarak söz etmeye itmek fırsatını doğurur.

Nil ve ben Nobel Ödül sahipleriyle yediğimiz yemekleri son derecede zevkli bulduk. Ödül sahipleri yakında İsveç'e gidecekleri ve ödüllerini İsveç Kralı'nın elinden alacakları için çocuklar gibi seviniyorlardı. Böylece yemek davetlerimiz, konuşmalara ve komik olaylara gebe, neşeli toplantılara dönüşüyordu.

İlk Nobel davetimize yirmi dakika gecikerek –Bildt'i havaalanına götürmüştüm– geldiğimde Nil'i, pirinçten yapılmış minyatür meleklerden oluşan bir Noel dönme dolabını döndürmesine yardım etmeye çalışan Nobel Ödül sahiplerinin ortasında buldum. Kanatlarının altındaki minik mumların ısıttığı havayla hareket etmeleri ve kendi etraflarında dönerken de zillerini çalmaları gerekiyordu. Doğu Almanya'dan Noel süslemesi olarak aldığımız bir düzenek. Nobel Fizik Ödülü sahibi iki kişi ne kadar uğraştılarsa da, mekanizmayı çalıştıramadı. PSR 1913 + 16 adını verdikleri ilk çifte gezegeni bulmuş ve yerçekimsel radyasyonun varlığını kanıtlamışlardı ama Doğu Alman yapımı Noel süslememizle başa çıkmaları mümkün değildi.

O arada şefimiz, yıllardan beri büyükelçilik ikametgâhında çalışan Filipinli başgarsonumuz efsanevi Al sorunu ele aldı ve yaptığı karmaşık birkaç el hareketiyle meleklerin istenen biçimde dönmelerini sağladı. Kuramsal bilginin bazen pratik deneyime yer vermesi gerektiğinin kanıtı olan bu gösteriden sonra, genel bir neşe yaşadık.

İsveç Başbakanı'nın ziyareti konusunda devre dışı bırakılmak konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın ne düşündüğünü bilmiyordum. Hissettiğim tek şey, ilerideki ilişkilerimde biraz daha saygı göreceğimdi.

Bildt'in dış politika danışmanı Jonas Hafström'e telefon edip haberi verdiğimde beriki öylesine şaşırmıştı ki, ilk tepkisi bu ziyaret için Bildt'in programında yer bulmanın güç olacağını söylemek oldu. Dediği doğruydu. Bildt'in Avrupa'nın en önde gelen liderlerini de kapsayan, son derece sıkı-

şık, dolu bir programı vardı. Ne var ki Hafström Bildt'e Beyaz Saray'ın davetinden söz edince, Başbakan doğacak tüm lojistik sorunlara rağmen, programı kabul etti.

Bill Clinton'la Carl Bildt'in görüşmesi başarılı geçti. Konuşmalar iyi gitti ve kişisel kimyaları birbirine uydu. Kısa süre önce uzay konularıyla ilgili bir görüşmeden çıkan Clinton bu konuda bir şeyler söyledi. Bildt hemen konuya girdi ve uzay hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olduğunu gösterdi; iki lider bir süre dış dünyalar hakkında yoğun bir sohbete girerek herkesi şaşırttı. Ne var ki, bir süre sonra konuşma istenen konuya döndü. İsveç Başbakanı kızının hediyesi olan ve üzerinde Bamse adlı bir ayının resmi bulunan kravatı Amerikan Başkanı'na verdi. Clinton'ın orijinal kravatlara olan merakı herkesçe biliniyordu.

Toplantıdan sonra bir tanıdığım Clinton'ın sabah koşusu sırasında sırtındaki kaslardan birini incittiğini anlattı. İç politika konularında bazı toplantılarını iptal etmişti. Böylece bizimle konuşurken arada bir dalgın görünmesinin sırrı çözülmüş oldu. Toplantıdan sonra, Clinton'ın danışmanlarına Bildt'le tanışmaktan memnun olduğunu söylediğini öğrendim. Ondan Avrupa liderlerinin içinde en akıllı ve en bilgililerinden biri olarak söz etti.

Strobe Talbott da heyecanlıydı. Bildt'in yönetecek bir ülkesi olmasına rağmen, Nick Burns'le birlikte uğraştıkları konular hakkında en az onlar, hatta bazen onlardan da fazla şey bildiğini görmüşlerdi.

Washington'ın gözünde, İsveç'in benzer ülkeler arasında ön sıraya çıktığı kanısındaydım.

Jonas Hafström toplantıdan sonra:

"Artık emekliye ayrılıp, defne yapraklarının üzerinde dinlenebilirsin," dedi.

Söylemek istediği, onun gözünde en önemli görevim olan Bildt'in ziyaretini ayarlamak konusunda başarılı olduğumdu. Hafström sıcakkanlı bir insandı. Bunun aile özelliği olduğunun farkındaydım. Bir keresinde, öğrencilere sıcak yaklaşımıyla tanınan babasının, Lund Üniversitesi'nde verdiği Hukuk Tarihi dersini almıştım.

Oysa dinlenmek için çok az zaman vardı. Rus birliklerinin Baltık ülkelerinden çekilmesi sorunu giderek ciddileşiyordu.

Ruslar birliklerin Ağustos 1994'te çekilmiş olacağını söylemişlerdi ama şimdi askerlerini bırakmak eğilimi gösteriyorlardı. Başlıca bahaneleri, Baltık hükümetlerinin ülkelerindeki Rus vatandaşlarına iyi muamele göstermedikleriydi. Aslında Rusların tutum değişikliğinin gerisindeki asıl neden, Baltık üyeleri üzerindeki etkilerinden vazgeçmek karşısında giderek artan isteksizlikti.

Baltık devletleri Moskova'nın gözünde kendi çıkar çevresinin içinde gördükleri eski topraklarından beklediği alçakgönüllülükle hareket etmeyerek Moskova'nın öfkesini daha da körüklüyordu. Tam tersine, Baltık yönetimlerinin Moskova'ya davranışında çoğu kez biraz küstahlık vardı.

Bu küstahlık Baltık yöneticilerinin Rus siyasal önderliğine bakışını ne denli yansıtırsa yansıtsın, tutumda yeni bir kendine güvenle karışık, diplomatik incelik eksikliği vardı. Örneğin Estonya Cumhurbaşkanı Lennart Meri, hiçbir düzeltici üslup kullanma zahmetine kalkışmadan Amerikan Başkanı George Bush'u Baltık sorunları konusunda tek kelime bile anlamamakla suçlamış, Başkan'ı öfkelendirmişti.

Oysa Clinton'la Bildt arasındaki görüşmeyi Beyaz Saray'la İsveç hükümeti, daha doğrusu bizzat İsveç hükümetinin başı arasında yoğun bir mektup ve ulak değişimiyle tanımlanacak olağanüstü yakın bir ilişki izleyecekti.

Clinton Baltık sorununu ve Rus askerlerinin geri çekilmesini Yeltsin'le görüşürken, Bildt de Baltıklı liderlerle başarılı bir çözüm stratejisini tartıştı. Asıl niyet, her iki tarafın da belirli bir esneklik göstermesiydi. Esneklik konusunda, Baltık devletleri kolay boyun eğmemeleriyle tanınırlar.

Bizim açımızdan bakıldığında, Clinton yönetimiyle İsveç arasındaki işbölümünü şöyle tanımlayabilirdik: *"Eğer sen Rusları teslim edersen, biz de Baltıklıları teslim etmek için elimizden geleni yaparız."* Bu işbirliği çerçevesinde ve aşırı milliyetçi Vladimir Jirinovski'nin Rusya seçimlerinde kazandığı uğursuz zaferden sonra, Bildt Clinton'a 13 Aralık 1993 tarihli bir mektup yazdı ve artık Yeltsin'i Clinton'la Moskova'da yapacağı zirve toplantısından önce Estonya ve Letonya ile antlaşmaları sonuçlandırmaya ikna etmenin şart olduğunu belirtti. Yoksa yeni seçilmiş Duma sorun çıkartabilirdi. Bildt Yeltsin'in reform yanlısı danışmanı Andrey Kozirev'e de aynı doğrultuda bir mektup yazdığını da ekledi.

Clinton cevap yazısında 22 Aralık'ta Yeltsin'le yaptığı telefon konuşmasında asker çekilmesi konusunu açtığını, ama Yeltsin'in kesin bir cevap vermekten kaçındığını bildirdi.

Bildt bununla da yetinmedi, Baltık konularındaki en iyi uzmanlarımızdan birini, Dışişleri Bakanlığı'ndaki genç meslektaşım Lars Fredén'i Baltık devletlerine gönderdi. Fredén orada artık normal yöntem olduğu üzere başkanlarla, başbakanlarla, dışişleri bakanlarıyla ve görüşmecilerle bir araya gelebiliyordu. Fredén'in hazırladığı İngilizce raporu Bildt'in talimatına uyarak 27 Aralık'ta Burns'e verdim. Burns ertesi gün telefon etti. Fredén'in raporunu okuyup heyecanlanmıştı.

"Zeki bir adam," dedi Burns.

Özellikle Amerikan diplomasisinin en parlak gençlerinden birinden gelince, güzel bir övgüydü bu.

O dönemlerde kırkını biraz aşmış olan Lars Fredén'in ortalama İsveçli bürokratınkinden çok daha yüksek bir çalışma konsantrasyonu vardı. Benzersiz bir yabancı dil bilgisine sahipti. Öteki dillerin yanında, anadili gibi Rusça ve Çince konuşuyordu. Fredén Leningrad'daki İsveç Başkonsolosluğu'nda çalışırken Riga'da, kuruluşuna yardım ettiği bürodan da sorumlu olmuştu. Baltık sahnesi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmanın ötesinde, başlıca aktörlerin niyetlerini bıçak keskinliğiyle irdeleyebiliyordu. Bildt hükümet sorumluluğunu devralıp, dikkatinin bir bölümünü Baltık ülkelerindeki duruma çevirmeye karar verdiğinde, Fredén Başbakan için paha biçilmez bir kişi olmuştu.

Fredén Washington'daki görevimi devralmadan birkaç ay önce, Tallinn ve Vilnius'a yaptığı ziyarete beni de götürdü. Her iki başkentte de yeni kazanılmış özgürlüğün baş döndürücü heyecanını soluma fırsatı buldum. Bu arada, Estonya'daki çocukluğumdan kalma anıları yeniden yaşadım. Buz tutmuş Baltık Denizi'nin kıyısında, Narva-Jöesuu'da ıslak kum ve çam ağacı kokusunu bir daha duydum. Tallinn'deki İsveç Büyükelçisi Lars Grundberg'in de yardımıyla Kiviöli'de, annemle 1940 yılında terk ettiğimiz evi buldum. Şimdi içinde birkaç aile birden oturuyordu. Gerek ev, gerekse de çevresi Sovyet sisteminin gri kasvetinin ve elli yıllık boş vermişliğin izlerini taşıyordu. Etraf biraz Batı Almanya'ya benziyor, sanki orası gibi kokuyordu. Hitler ve Stalin'in kuvvet politikaları yüzünden hayatları, gelecekle ilgili düşleri çalı-

nan bütün Baltıklıları düşündüm. Benim ailem İsveç gibi bir masal ülkesine kaçmayı becerebildiği için şanslıydı. Sovyet sisteminin doğduğum ülkeye yaptıklarını görmek beni gelecek yıllarda Baltık davası için çalışmaya itti.

Bilgisi ve inanılmaz çalışma yeteneğinin dışında, Fredén Baltıklı liderle Bildt adına rahat bir konuşma yürütme becerisine de sahipti. Fredén'in derin sorular sorma yöntemi koşullara tam uyuyordu. Tallinn, Riga ve Vilnius'un önde gelen siyasetçileri Bildt'in ifadesini Fredén'in ziyaret ve sorularında bulan kapsamlı ilgisinden memnundu. İleten Fredén olunca, Bildt'in öneri ve yorumlarını prestij ya da protokole bakmaksızın kabul ediyorlardı.

Bu arada Fredén'in tek kelimeyi bile unutmayacağını, onlarla yaptığı konuşmayı bütünüyle aktaracağını biliyorlardı. Genellikle konuşmalar sırasında söylenenleri dizüstü bilgisayarına not ediyordu. Başka koşullarda bilgisayarla not almak biraz tuhaf bir davranış olarak görülebilirdi. Oysa karşısındakiler üzerinde durdukları konuların tarihi öneminin farkındaydı ve söylediklerinin aslına sadık bir biçimde kaydedilmesinden mutluluk duyuyordu.

Fredén bu arada benimle konuşurken de alışkanlıktan söylediklerimi not ediyordu. Stockholm'de, Fredén'in iki Baltık seyahati arasında uğramayı âdet edindiği Başbakanlık ikametgâhıyla Washington Büyükelçiliği arasında, arka planda Fredén'in dizüstü bilgisayarının biteviye sesini duyduğum çok telefon konuşması hatırlıyorum.

Fredén son zamanlarda bu heyecan verici dönemlerle ilgili iki kitap yazdı; *Förvandlingar – Baltikums frigörelse och svensk diplomati 1989-1991*[42] ve *Återkomster – Svensk säkerhetspolitik och de baltiska ländernas första år i självständighet, 1991-94*. Bu kitaplar Baltık devletlerinin 1989 ve 1991 yılları arasında tam bağımsızlığa nasıl adım adım ilerlediklerini ve İsveç'in perde arkasında kalarak, Rus askerlerinin geri çekilmesi konusunda hem Baltık devletlerine, hem de Rusya'ya nasıl yardım ettiğini anlatıyor. Bütün bu dramatik başarı ve başarısızlıklar dizisinin yanı sıra, kitap Moskova'nın güç kullanarak denetimi yeniden ele alacak gibi göründüğünde yaşanan umutsuzlukları da anlatıyor.

1994 yılının başlarında, Moskova'daki eğilim giderek Baltık karşıtlığına dönüyordu. Milliyetçi çevreler Rus askerleri-

nin Baltık devletlerinden geri çekilmesinin durdurulmasını istedi. İçlerinde geri çekilen askerlerin yeniden Baltık devletlerine gönderilmesini isteyenler bile vardı.

13 Ocak'ta Moskova'da düzenlenen zirvede, Clinton Rusların Skrunda kompleksini kullanması (dört yıl) ve sökmesi (on sekiz ay) için tanınacak sürelerde bir taviz önerdi. Clinton'ın bu iyi niyetli önerisi, Başkan'ın Yeltsin'e başka neler söylemiş olabileceğinden kaygılanan Letonyalılar için bir sürpriz oldu. *Power and Purpose*[43] adlı kitaplarında James M. Goldgeier ve Michael McFaul Clinton'un bu tavizi daha önce Letonya Başkanı Guntis Ulmanis'le görüştüğünü iddia ederler.

Ocak 1994 sonlarına doğru, Beyaz Saray Letonya Parlamentosu'na dahil bütün partilerden temsilcilerin katılacağı büyük bir Letonya heyetini Washington'a davet etti. Bu girişimi başlatan, Letonya Büyükelçisi'yle görüşüp Letonya'daki Skrunda tavizi muhaliflerini yatıştırmada ve Clinton'ın Letonya üzerinden Ruslarla gizli pazarlıklar yaptığı endişelerini gidermede Letonya hükümetine nasıl yardım edilebileceğine cevap arayan Burns'tü.

Heyet başka çoğu ülkenin düşlerinde bile göremeyecekleri kadar yüksek bir kabul gördü. Toplantı odası arayışları Burns'ün Başkan ve en üst düzey danışmanlarının uzak ülkelerdeki savaş harekâtlarını yönettikleri son derecede gizli Durum Odasını kullanmak için Clinton'dan izin koparmasıyla sonuçlandı. Öteki bütün odalar Hillary Clinton'ın geniş kapsamlı sağlık reform projesi katılımcılarının işgalindeydi

Letonyalılara bütün bu olanların bir Rus-Amerikan komplosunun parçası olmadığını göstermek ve toplantının İsveçlilerin bilgisi dahilinde düzenlendiğini anlatmak için, Lars Fredén'le birlikte davet edilmiştik. Toplantı bütün katılımcılar için bir daha yaşamayacakları bir tecrübe oldu.

Letonya Büyükelçisi'nin önerisiyle, toplantıdan sonra Nil'le birlikte bir resepsiyon düzenledik ve aralarında bir zamanlar Başkan Carter'ın dış politika danışmanlığını yapan, sonra da Washington'ın en saygın stratejik düşünürlerinden olan Zbigniew Brzezinski'nin de bulunduğu Amerikalı dostlarımızı, Baltıklı ve Kuzeyli büyükelçileri ve Letonya heyetini davet ettik. Kuzeyli meslektaşlarımdan biri kendisinin de haşarı Letonyalıların akıllarını başlarına devşirme zamanı geldiğini söylemek zorunda olduğunu hissetti. Cevap tecrü-

beli bir Letonyalı politikacıdan geldi:

"Tamam, tamam, anladık! Çocuk değiliz."

Letonyalılar Washington'dan, Bildt'le yoğun görüşmelerde bulunmak üzere Stockholm'e hareket ettiler.

Washington'da Başkan yıllık Birliğin Durumu konuşmasını yaptı. Burns benden çıkar bölgeleri kavramını reddeden satırları not etmemi istemişti.

"Başkan'ın Grenada ve Panama hakkında söylediklerine dikkatimi çeken, sendin," diyordu Burns.

Clinton daha önceki bir konuşmasında İsveç'in ve Baltık üyelerinin pek onaylamayacakları bir şey söylemiş, tıpkı Rusya gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin de kendi arka bahçesinde bazı özel hakları olduğu biçiminde yorumlanacak bir ifadede bulunmuştu. Bu durumu Burns'e kişisel bağlamda söylemiştim.

İzleyen aylarda Bildt ve Baltık sorunu konusundaki uzmanları Baltık ülkelerinin hükümetleri ve Amerikan yönetimiyle yoğun görüşmeler gerçekleştirdi. Benim görevim çok daha başka konularla da meşgul olan Burns'ü bulmak ve İsveç'in görüşlerini aktarmaktı. Bunun anlamı dost davranışlı Burns'ü gece ya da gündüz, tatil ya da iş günlerinde aramam, onun ise buna itiraz etmemesiydi. Kişisel dost olmamız aramızdaki iletişimi kolaylaştırıyordu.

Burns'ün Rusların konuşulanları dinledikleri gibi bir kaygısı yoktu. Rus tutumu saygıdan uzak deyimlerle ifade ediliyordu. Öte yandan, Rusların gerçekten de konuşmalarımızı dinliyor olmaları, işimize yarayabilirdi. Böylelikle Amerikan tutumunu güzel diplomatik ambalajı olmadan, bütün çıplaklığıyla görebileceklerdi.

Clinton 10 Temmuz'da Napoli'de bir araya geldiği Yeltsin'e Rus birliklerinin Baltık devletlerinden çekilmesinin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasındaki ilişkinin devamı için son derecede önemli olduğunu söyledi. Yeltsin cevap olarak eğer Moskova'ya gelirse, Başkan Meri'yle bir anlaşmaya varabileceğini sandığını belirtti. Daha sonraki basın toplantısında, Rus askerlerinin daha önceden belirlendiği gi-

bi Baltık bölgesinden 31 Ağustos 1994'e kadar çekilip çekilmeyeceği soruldduğunda, güçlü bir "nyet" cevabı veren Yeltsin, Başkan Meri'yle bir araya gelip soruna çözüm aramaya hazır olduğunu ekledi.

Strobe Talbott'ın *The Russia Hand*'de, sayfa 129'da yazdığına göre, Clinton Yeltsin'in Baltık devletlerinden çekileceğine inandığı, bütün bunları Rusya içindeki seçmenlere Amerika Birleşik Devletleri baskısı altında hareket etmediğini göstermek için yaptığını düşündüğünden, Yeltsin'in cevabını sükûnetle karşılamıştı. Aslında Clinton'ın Yeltsin'le konuşmaları Estonya Başkanı Meri'nin girişiminde başarılı olmasının temelini hazırlamıştı.

Meri Moskova'ya 25 Temmuz günü vardı ve son derecede gergin olan, Rusların ulusal içkisinden hatırı sayılır miktarda tüketmiş görünen Yeltsin'in yanına götürüldü. Yeltsin Meri'yi görür görmez, Estonya'daki Rus vatandaşlarının gördüğü muameleye verip veriştirdi. Meri'nin tepkisi gecikmedi:

"Evet, Estonya sihirli bir halıya binip gitse, harika olurdu, değil mi? Ama Sayın Başkan, isterseniz enflasyona karşı verdiğiniz başarılı mücadeleden söz edelim. Bu, benim gerçekten çok ilgilendiğim bir konu."

Yeltsin Estonya konusundaki şikâyetlerini unutup, anti-enflasyon politikalarını anlatmaya başladı. Biraz sonra Meri'yle bir antlaşmaya, ancak Meri'nin onunla karşılıklı votka içmesi koşuluyla imza atmaya hazır olduğunu söyledi. Bildiğim kadarıyla Yeşilaycı olan Meri, bu kez kendini ülkesine feda etti. Yeltsin'le Meri bir şişe Absolut ile bir şişe Stolichnaya devirdiler. Yeltsin yardımcılarına giderek daha çok öfkelenmeye başladı, antlaşma taslağının hazırlanmasını hızlandırmaları için bağırdı. Taslaklar hem Yeltsin, hem de Meri memnun kalıncaya dek, birkaç kez geri gönderildi.

Bazı söylentilere göre Yeltsin, tıpkı ondan önceki Çarlar ve bazı Rus liderleri gibi, içkiden yıkılmadan önce çok sayıda porselen kırdı. Kremlin'in kapısından çıkan da, başı ağrımasına rağmen mutlu bir Estonya Başkanı'ydı.

Guardian'dan Martin Walker *"The President We Deserve"*[44] adlı kitabında, Meri'nin Tallinn'de, sonradan Bosna'ya barış

götürme operasyonu sırasında eşini kaybedecek olan Amerikan Büyükelçisi Robert Frasure'a, girişimiyle sonuç üzerinde büyük etkisi olan Clinton'a karşı beslediği şükran duygularını ifade etmişti. Walker'ın kitabı, Meri'den şu alıntıyı yapıyor:

"Başkan Clinton'a Estonyalıların onun yaptıklarını asla unutmayacaklarını söyleyin. Asla."

Aslına bakılırsa, Clinton Yeltsin'le nasıl konuşulacağı konusunda Meri'ye paha biçilmez tavsiyelerde bulunmuştu. Tavsiyeleri işe yaramış olmalı ki, Meri Yeltsin'in karşısındayken Başkan George H. W. Bush'u zamanında öfkelendiren söylevlere girişmemişti.

Walker Estonya ve Letonya'daki Rus askerlerinin 31 Ağustos 1994'teki geri çekilmelerini (Litvanya'daki birlikler daha önce, 1993 yılında geri çekilmişti) Clinton'ın dış politikadaki ilk başarısı olarak adlandırır. Bu arada, Estonya ve İsveç Büyükelçileri'nin oynadıkları rolü de görmezden gelmez. Clinton için bu olumlu reklâm tam zamanında geliyordu. Başkanlığının ilk yılında, dış politikadaki kararsızlığı nedeniyle sertçe eleştirilmişti.

Başkan Clinton İsveç hükümeti ve onun Washington'daki büyükelçisinin oynadığı rolü unutmadı. Clinton 1999 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından verilen davette karşılaştığı beni ve eşimi, yüzlerce insanın arasında hemen tanıdı. *New York Times* bu bağlamda Clinton'ın olağanüstü isim belleğinden söz edecekti.

İsveç'e gelince, çevremizdeki Rus askerlerinin geri çekilmesi muhtemelen İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana elde edilen en büyük güvenlik başarısıdır. Daha önceleri, Baltık bölgesi yanı başımızdaki Sovyet ileri karakolu olarak görülüyordu.

Rus askerlerinin çekilmesinden altı ay kadar sonra, Moskova'daki hava çok daha milliyetçi, çok daha Baltık karşıtıydı. Rus birlikleri Ağustos 1994'te geri çekilmemiş olsa, bugün bile hâlâ orada bulunmaları mümkündü.

İsveç diplomasisinin bu başarısı İsveçlilerin gözünden neden kaçtı?[45]

Bana kalırsa, bunun birçok nedeni var. Bunlardan en

önemlisi, bazen tepeden bakar gibi görünmesine rağmen, Bildt'in doğal tevazuu. Kendinden bahsedip övünmekten hoşlanmaz.

İkincisi, İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliğine karşı içgüdüsel bir rahatsızlığı vardır.

Üçüncüsü, muhtemelen tümüyle yanlış bir izlenimime göre, Undén döneminden beri İsveçliler Sovyet Ruslara Baltıklılardan daha fazla sempati göstermişlerdir.

Dördüncüsü, Sosyal Demokratlar, İsveç'in güvenliğiyle konusunda yaşamsal önemi olan bir konuda halkın sosyal demokrat olmayan bir hükümetin başarısını unutması için ellerinden geleni yapmış olabilirler.

Bir başka neden de, Avrupa Birliği'ne giriş görüşmeleriyle Rusya ilişkilerinin çok daha acil konular olarak görülmesi ve bu konuların o dönemde Stockholm'de daha ön planda tutulması olabilir.

31 Ağustos günü Ilves Burns'ü, beni ve Rus askerlerinin çekilmesi öyküsüne karışmış birkaç kişiyi akşam yemeğine davet etti. Gecenin en önemli ânı, Ilves'in 1940 yılından kalma ve Sovyet askerlerinin Estonya'ya girmesiyle ilgili bir film göstermesiydi. Bu kez, filmi sondan başa oynatmış, Rus askerleri atlaya zıplaya, adımlarını geriye doğru atarak, Estonya'dan çıkmışlardı. Tüfeklerin namlularına dumanlar doluşuyordu. Sovyet ordusunun sarsak hareketleri bize "The Keystone Cops" ile ilgili eski Hollywood filmini hatırlattı.

Ilves'in film gösterisi Estonyalıların hem kendi ulusal trajedilerinin, hem de Stalin'in emirlerini yerine getiren Sovyet Ruslara mesafe koyma kapasitelerinin tipik örneğidir. Bir insanın Avrupa'nın bir bölümünü karanlıklara gömen olaylar hakkında şaka yapabilmesi için, sadece Estonyalılara özgü kara mizah yeteneğine sahip olması gerekir. En yüksek patron olan Cumhurbaşkanı Meri bir keresinde Rusların "hor görülmeye bile değmez" olduklarını söylemişti. Başka bir deyimle, Rusları hor görmek bile yanlış olurdu. Bu sefer de Rusya, bir zamanlar ırzına geçtiği Estonya'yı, Ruslara devletler hukuku kurallarına uygun olarak davranmamakla suçluyordu. Çoğu Rus'un 1940'taki işgalden sonra, sömürgeciler gibi gelmiş olmasına rağmen, Moskova Baltık ülkelerindeki Ruslara "azın-

lık" süsü vererek dünyayı bu kimselerin yüzyıllardan beri buralarda yaşadığına inandırmak istiyordu.[46]

Ilves dokunaklı bir konuşma yaparak Burns'e ve öteki Amerikalı konuklarına teşekkür etti. Burns de İsveçlilerin rolü hakkında az ama görkemli sözler söyledi.

Masalımsı bir macera sona ermişti.

Bütün önemli aktörleri bir araya getirdiğim için, bir çeşit gurur duydum. Her şeyin ötesinde Burns'ün çabalarına, doğru değerlendirmelerine, sağlam sinirlerine, Başkan'a öneri ve tavsiyelerini iletirken üstlendiği bütün o sorumluluğa hayrandım. Rus-Baltık ilişkilerinin nasıl izlenileceği konusunda Dışişleri Bakanlığı apayrı bir yönde yürürken, İsveç önerisine kulak vermişti. Burns bize, Clinton da Burns'e güvenmişti.

Burns Şubat 1995'te Eski Yönetim Binası'nda bir veda partisi verdi. Çoğumuzun beklediği gibi Estonya'ya büyükelçi olarak atanmak yerine, yönetimin en güç ve eleştiriye en açık görevlerinden birini üstlenmiş, Dışişleri Bakanlığı'nın sözcülüğüne atanmıştı. Davette Ukrayna'dan, Baltık devletlerinden, birçok Asya ülkesinden büyükelçiyle Rus Büyükelçiliği'nden düşük rütbeli bir diplomat vardı.

Lake güzel bir konuşma yaptı ve Başkan Clinton'ın Burns'e Amerikan güvenlik politikası alanında özel bir rol biçen bir mektubunu okudu. Talbott geldi. Burns'e olan saygısını göstermek için, Yeni Zelanda ziyaretinden döner dönmez, havaalanından gelmişti. Onlarla konuşurken, İsveç'le işbirliğini sadece Clinton'ın değil, Talbott ile Lake'in de desteklediği izlenimini edindim.

İsveç'teki hükümet değişikliğinden sonra, Bildt bana "Başbakanlıkta geçirdiğim üç yıl boyunca gösterilen işbirliği" için teşekkür eden resmi bir mektup gönderdi.

Bildt teşekkürünü şöyle sürdürüyordu: "Stockholm'le Washington arasında bir işbirliği çerçevesi kurup, Rus birliklerinin Baltık bölgesinden çekilmesi amacıyla çabalarda bulundunuz. Bu iki ülkenin, bizim için böylesine önemli bir konuda daha önce hiç bu kadar yakın işbirliği içinde bulunduklarını sanmıyorum."

Bu mektup, Washington'daki ilk dönemimin sonu anlamına geliyordu. Bildt'in belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri ve İsveç daha önce hiç böylesine sıkı bir işbirliği içinde ol-

mamıştı. İsveç Başbakanı'yla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı birbirlerine ön adlarıyla hitap ettikleri sürekli bir diyalog yürütmüştü. İşbirlikleri başarıyla taçlandı.

Clinton'ın Baltık ülkelerini kurtarması, Amerika Birleşik Devletleri'nde yönetimin dış politikada ilk başarısı olarak damgalandı. Bu başarıda, İsveç çok önemli bir rol oynamıştı.

Rus birliklerinin çekilmesi, İsveç için İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana güvenlik alanındaki en önemli gelişmeydi.

Bana gelince, 1940 yılında Sovyet birliklerinin Estonya'ya girişlerine tanık olduktan elli yıl sonra, bu kez çekilişlerini görmüştüm.

1997 yılında, Washington'dan ayrılmadan önce, Burns'e Baltık konusundaki işbirliğimizin başlangıcını nasıl hatırladığını sordum.

"Baltık konusuna Nisan 1993'te odaklanmaya başladık," dedi Burns. *"Kısa süre sonra da, bana geldin. Güzel bir ittifak oldu. En önemli rol, sendeydi. Bildt Baltık bölgesinde harika şeyler yaptı. O aşamada, Baltıklar Amerika karşısında hâlâ biraz kuşkuluydu. Sen diplomasinle çabalarımıza inanılırlık kattın. Letonya heyetiyle yaptığımız toplantıya katılmanı istememizi hatırlıyor musun?"*

Aradan üç yıl geçmiş olmasına rağmen, Burns İsveç'in rolü konusunda hâlâ çok olumlu değerlendirmeler yapıyordu.

Lars Fredén 2002 yılında Riga'da Burns'le karşılaştığında, Burns'e Amerika Birleşik Devletleri'nin Baltık devletleri konusunda İsveç'le işbirliği yapmaya nasıl karar verdiğini hatırlayıp hatırlamadığını sormuştu. "Henrik," diye cevap vermiş Burns hiç duraksamadan. Burns Fredén'e Baltık konusunun İsveç için ne denli önemli olduğunu anlattığımı ve Estonya ve Letonya Büyükelçileriyle, Toomas Ilves ve Ojars Kalnins'le görüşmesini önerdiğimi anlatmıştı. "Henrik," demişti Burns Fredén'e, "Yarı Estonyalı olduğunu söyleyip, 'onun için birlikte bir şeyler yapalım,' dedi."

Özetlemek gerekirse, galiba doğru zamanda doğru yerde bulundum ve çabalarıma fazladan bir inanılırlık sağlayan kişisel bir geçmişim vardı.

Bölüm 17

NATO'nun genişleme süreci başlıyor.

1974 yılının ilkbaharında, İngiltere'de Milton Park'taki bir konferansta, Kenneth A. Myers adlı Amerikalı bir güvenlik politikası uzmanıyla tanışmıştım. Ken Myers Washington'daki Georgetown Üniversitesi'nde, Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nin Avrupa Araştırmaları Bölümü'nde Başkan'dı. Myers'ın coğrafi uzmanlığından pek etkilendiğimi hatırlıyorum. Neredeyse yirmi yıl sonra Washington'a gelip Myers'ı sorduğumda, etkili Indiana Senatörü Richard G. Lugar'ın (Cum.) güvenlik politikası danışmanlığını yaptığını öğrendim. 1993 yazında Lugar ve Myers'ı bulmaya ve NATO'nun genişlemesi gibi Avrupa ve dolayısıyla İsveç için önemli sonuçları olabilecek bir konuda Lugar'ın ne düşündüğünü sormaya karar verdim.

Sonunda, Myers'ın yardımıyla, Lugar'ın bu konudaki fikirlerini kâğıda dökmek üzere olduğu anlaşıldı. Gerek Lugar, gerekse de Myers, Ron Asmus, Steve Larabee ve Richard Kugler tarafından yazılıp, *Foreign Affairs* dergisinde "Yeni bir NATO Kurmak" başlığıyla yayımlanan makalenin taslağını okumuş, yazıdan etkilenmişti. Makale aynı etkiyi Lugar ve Myers'ın iyi dostu, dönemin Almanya Savunma Bakanı Volker Rühe'ye de yapmıştı. NATO'nun başta Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerine genişlemesinden yana olan Rühe, Mart 1993'te Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde NATO'nun doğuya genişlemesini destekler bir konuşma yapmıştı. Onlarla bir araya geldiğimde, Lugar ve Myers insanlara NATO'nun devamı için genişlemenin yaşamsal önemde olduğunu anlatmak için, "Ya Bölge Genişleyecek ya Dükkân Kapanacak" adlı bir slogan kullanacakları bir makalenin hazırlığındaydı.[47]

Lugar ve Myers'la görüşmem, makalenin tetikleyeceği tartışma hakkında Stockholm'deki yetkililere birinci elden haber iletmemi sağladı. Stockholm bunun İsveç de dahil, be-

lirli bir siyasal hazırlık gerektirecek bir sürecin başlangıcı olduğuna inanmak istemedi. O dönemde hem Washington yönetimi içinde, hem de NATO başkentlerinde NATO'nun genişlemesine karşı güçlü bir direnç vardı. Bu yüzden, İsveç Dışişleri Bakanlığı'ndaki meslektaşlarım sorunun kendiliğinden kaybolacağını umuyordu.

1993 ilkbaharında, yönetimin Rusya politikasının temel hedefleri konulu bir iç tartışma başladı. Bu tartışmanın gerisinde yatan, Rusya'da giderek yükselen milliyetçi söylem ve iş Rusya'nın komşularına olan davranışına geldiğinde, yönetimin fazla ses çıkarmamasının Kongre'de eleştirilmesiydi.

Nisan ayının ortalarına doğru, Nick Burns'e neler olduğunu sordum. Yönetimin Rusya siyasetinin hiç değişmediğini ve bu siyasetin kilit cümlesinin hâlâ "İlişki ve Pragmatik Ortaklık" olduğunu söyledi. Ancak, yönetimin Doğu Avrupa politikasında bir ayarlamaya gideceği de doğruydu.

"Tabii bunu resmen doğrulamayız," dedi Burns ve bir süreliğine de olsa, kendisini kaynak olarak göstermememi istedi.

Gerçekten de, yeni bir odaklanma sürecine girildiği açıktı. O güne kadar, öncelik Rusya olmuştu. Oysa şimdi amaç dikkatleri Ukrayna'ya, ve başta Kazakistan, Ermenistan, Gürcistan ve Baltık ülkeleri olmak üzere, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelere çevirmekti. Rusya'ya ve bu ülkelere yapılan ekonomik yardım o döneme kadar 60/40 formülüne göre dağıtılmıştı. Zamanla, örneğin üç yıl geçtikten sonra, bu oranın tersine çevrilmesi mümkün olabilirdi. Ukrayna daha şimdiden eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan ülkeler arasında dördüncü sıraya tırmanmıştı. (Daha sonraki gelişmelerin ışığında, Clinton yönetiminin Ukrayna'da özgürlük ve demokrasiyi desteklemenin önemini daha o dönemde görmüş olması dikkat çekicidir.)

Bu değerlendirmeye götüren koşulları konuştuk. Burns özellikle Rus dış politikasında gerçekleşen değişikliklerin üzerinde durdu. Başlangıçta Ruslar, hemen her önemli uluslararası konuda Batı'nın görüşünü benimsemişti. Ne var ki Moskova daha sonra Ortadoğu'da, Kuzey Kore'de, Gürcistan ve eski Yugoslavya'da Batı için tatsız sürprizler hazırlayacaktı. Yönetim hoşnutsuzluğunu belli etmemeye çalışsa da, gerçekte Rusya'daki tutum değişikliği ciddi kaygılara neden olmuştu.

Burns'ün anlattıklarından yönetimin Amerikan güvenlik çevrelerinde, Doğu Avrupa göçmen topluluklarından ve tabii

Kongre'den yansıyan karamsar atmosferden etkilendiği sonucunu çıkardım. Kongre üyeleri daha Strobe Talbott'un Dışişleri Bakan Yardımcılığı'na atanmasının onay sürecinde bile son derecede yoğun eleştirilerde bulunmuşlardı.

Burns Rusya'daki gelişmeleri nasıl değerlendiriyordu ve şimdi belirmeye başlayan çeşitli varsayımlar karşısında gösterilecek tepkiler nelerdi?

"Uzun vadeye baktığında, birçok başarısızlık olacağını kabullenmen gerekir," dedi Burns. Ne açıdan incelenirse incelensin, Yeltsin dönemi kapanmıştı. Yeltsin'in sağlık problemleri asıl sorunu oluşturmuyordu. Asıl sorun, yıkılmaya yüz tutan Yeltsin politikasıydı. Yeltsin'in yerini kimin alacağını tahmin etmek güçtü. Rusya zamanla daha otoriter bir topluma da dönüşebilirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin reform güçlerini her zamankinden çok desteklemesi ve bu güçler Batı yardımına ihtiyaç duyduğunda, onları yüzüstü bırakmaması gerekiyordu. Tabii, Amerikan politikalarının gelişmeleri olumlu yolda etkilemesini beklememek gerekirdi. Ne var ki yönetim, özellikle müttefikler de Rusya'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunurlarsa, Rusya'nın geleceğini biraz da olsa etkilemek umudundaydı.

Washington'da birçok kişi Rusya'nın eski Rus İmparatorluğu'nu diriltmenin peşinde olduğu kanısındaydı. Oysa, diyordu Burns, Rusya'nın bunu yapmaya ne niyeti, ne de yapacak imkânı vardı. Yine de yönetimin niyeti komşu bölgeleri kapsayacak bir Rus çıkar alanının varlığını reddetmek ve Rusya'nın komşu ülkelerin rızası olmadan, o ülkelere asker göndermesini kabullenmemekti. Burns İsveç tarafından, yani benden gelen yorumların yönetimin bu duruşu açıkça göstermek kararını pekiştirdiğini söylüyordu.

Dış politika alanına gelince, Burns Rusya'nın daha keskin bir söylem benimsemekle birlikte bu söylemi fiiliyata dökmeyeceği kanısındaydı. Burns Rus birliklerinin Baltık devletlerinden çekileceğine bu nedenle inanıyordu. Burns'ün gerek yönetimin içinde, gerekse de dışındaki kişilere Clinton'ın Baltık politikasından çok önemli bir başarı öyküsü olarak söz ettiğini duymuştum. Burns ve iş arkadaşları buna rağmen, Letonya ve Estonya'nın dev komşularına davranışlarını görünce, öfkeyle içlerini çekeceklerdi.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, Amerika'nın Rusya'yla

balayı dönemi 1994'te çoktan sona ermişti. "Önce Rusya" politikası yerle bir olmuştu; yanlış politika olduğu için değil, Rusya rota değiştirdiği için. Yeni, daha pragmatik ve gerçekçi bir Rusya politikası şekillenmeye başlıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Rusya'da reform yanlısı güçleri desteklemekten başka bir şey yapmayacağı ve işlerin iyi sonuçlanmasını bekleyeceği anlaşılıyordu. Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ni ve onun tek süper güç konumunu tehdit etmesi imkânsızdı. Buna rağmen, Rusya görmezden gelinecek bir Büyük Güç de değildi. Her şey bir yana, Rusya dünyanın hemen her yerinde yeni sorunlar açabilirdi. Kötülük katsayısı hâlâ yüksekti.

Ağustos 1994'te, yönetimin çeşitli kurumları içindeki turumu sürdürürken, Richard Holbrooke'un başkanlığındaki Dışişleri Bakanlığı Avrupa Bürosu'na Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin yakın bir gelecekte, örneğin beş yıl içinde NATO'ya girmelerinin koşulları ve sonuçlarının araştırılması talimatının verildiğini öğrendim.

Stockholm'e gönderdiğim raporda, bu talimatın gerisinde Holbrooke ve Senatör Lugar arasındaki bir fikir birliğinin bulunmasından kuşkulandığımı belirttim. Holbrooke Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevine atanmasıyla ilgili Senato oturumundan önce Lugar'la bir araya gelmiş ve daha önce Bonn'da büyükelçilik görevinde bulunduğu için, Lugar'ı etkileyen Alman görüşlerini paylaşmakta zorlanmamıştı. Holbrooke'un Bonn Büyükelçiliği'nden çağırılmasının nedeni, dış politikayı etkilemek konusunda Dışişleri Bakanlığı'yla rekabet halinde olan Kongre, Pentagon ve benzeri kurumlarla ilişkiyi gerektiği gibi yönetemeyecek kadar yumuşak kişilikli olmakla suçlanan Stephen Oxman'ın yerine Avrupa Bürosunun başına getirilmek istenmesiydi.

Beklendiği gibi, Holbrooke Oxman'dan çok daha güçlü bir temsilci oldu. Pentagon'da çalışanlar Holbrooke'a "iki yüz elli kiloluk goril" adını takmışlardı. İnsanları tehdit edip korkutuyor, bağırıp övüyordu. Alaycılığı ünlüydü.

Yabancı bir diplomattan bahsederken, "Salağın tekidir ama kullanabildiğim için severim," demişti Dışişleri Bakanlığı'nda bir meslektaşına.

Carl Bildt'i temsil ettiğim ve Beyaz Saray'la iyi ilişkilerim varmış gibi göründüğüm için, bana dostça davranırdı. Bir

aralar, en gözde yabancı büyükelçi oldum. Holbrooke'un eşi Kati Marton, Folke Bernadotte hakkındaki kitabını tanıttığı bir kitap davetinde, hazırlıksız bir konuşma yapmıştım.[48]

Holbrooke bana birçok defa, "En sevdiğim büyükelçisin," demişti.

Bir keresinde bu cümleyi, beni Dışişleri Bakanlığı'nda bir koridorda yakaladığında söyledi. Benimle birlikte olan Avrupa Birliği büyükelçileri o anda görünüp, Holbrooke'un söylediklerini duydu.

"Hepiniz en sevdiğim büyükelçilersiniz," diye seslendi Holbrooke; böylelikle Avrupa'nın Büyük Ülkeleri'nce İsveç'i kayırmakla suçlanmaktan kurtulmuş oldu.

Holbrooke Clinton'ın yönetimden NATO'nun genişlemesiyle ilgili uzun vadeli bir plan hazırlanmasını istediğini biliyordu. Clinton 22 Nisan 1993 günü, Washington'daki Soykırım Müzesi'nin açılışında Doğu Avrupa liderleriyle yaptığı konuşmaların etkisinde kalmıştı.

Açılışı çok iyi hatırlıyorum: Davet edilen yabancı büyükelçiler müzenin dışında, açılış töreninin yapılacağı podyumun karşısına yerleştirilen ıslak plastik iskemleler üzerinde saatlerce beklemek zorunda kaldı. Norveç Büyükelçisi olan eski dostum Kjeld Vibe'yi saçsız başına ince ince düşen buz gibi yağmur damlalarına dayanmaya çalışır görünce, tesadüfen cebimde olan ikinci bir kasketi bir şey söylemeden uzattım. "Hayatımı kurtardığından eminim," diye yazacaktı Kjeld ertesi gün kasketi geri gönderirken.

Clinton yanında Doğu Avrupalı liderlerle programdakinden çok daha sonra podyuma geldiğinde, konuştuğu kişileri ilginç bulduğu zaman sıklıkla yaptığı gibi, bu kez de planlanmış programı tümüyle unutmuş olduğunu fark etti. İnsanların bu duruma o dönemde dedikleri gibi, "Clinton zamanı" aşamasına geçmişti. Daha sonra anlaşılacağı gibi, Doğu Avrupalı liderlerin bir an önce NATO'ya girme istekleri Clinton'ı etkilemişti.

Ne var ki Clinton'ın kişisel olarak NATO'nun genişlemesinden yana olması, sorunu çözmeye yeterli değildi. Washington'da insanlar yeni bir politikanın resmen uygulamada olması için bütün önemli kurumların onayının gerektiğini varsayıyorlardı. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının nasıl olması gerektiğini tartışmak için düzenle-

nen toplantılarda Başkan'a yönelen Holbrooke'u rahatsız etmedi. Başkan'ın NATO'nun gelişmesinden yana olduğundan kuşkulanan varsa, Başkan'a sorsun, diyordu Holbrooke.

Ron Asmus *Opening NATO's Door*[49] adlı kitabında Pentagon yetkilileri ile yapılan bir toplantı sırasında Richard Holbrooke'un, Kara Kuvvetleri'nde yeni Korgeneralliğe atanmış Wesley Clark'ı Başkan'dan NATO'yu genişletme talimatı almasını sorguladığı için "emre itaatsizlikle" suçlamaya çok yaklaştığını anlatır. Holbrooke'un kaba üslubuyla ilgili haberler, Washington bürokrasisi arasında hızla yayıldı.

Sonuçta Holbrooke yönetimin hem NATO, hem de Balkan politikalarını derinden etkileyecekti. Bir keresinde benden Georgetown'daki bir barda Carl Bildt'le gözlerden uzak bir buluşma ayarlamamı istedi. Bana kalırsa amacı, Bildt'in Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi sıfatıyla Balkan sorunlarına eğilecek doğru insan olup olmadığını anlamaktı. Resmi açıdan bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin bu konuyla hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünse de, Avrupa Birliği temsilcisinin Washington'ın güvenini kazanmış birisi olması hem Amerika'nın, hem de AB'nin çıkarınaydı.

Toplantıdan hatırımda kalanlar arasında, Bildt'in Balkanlardaki yollar, köyler, dağlar, kentler, topografik ve siyasal koşullar hakkında insanı şaşırtacak kadar ayrıntılı bilgiye sahip oluşu var. Bunun dışında, tarafların askeri güçleri, askeri donanımları ve cephaneleri hakkında da her şeyi biliyor gibiydi. Oysa öte yandan da Holbrooke'un siyasal sorunların nasıl çözümleneceği sorularını dikkatle geçiştiriyordu.

Bu tutumun, konu ne olursa olsun kendine güven dolu cevaplar vermekten kolay kolay vazgeçmeyen Holbrooke'un üzerinde nasıl bir etki bıraktığını merak ediyordum. Yoksa Bildt'in bu konularda kesinleşmiş bir görüşü olmadığını, bu yüzden kolaylıkla yönlendirilebileceğini düşünmüş olabilir miydi? Eğer öyleyse, tümüyle yanılıyor demekti. Gerçekte Bildt, 1995 ve 1997 yılları arasında, Avrupa Birliği'nin Bosna Yüksek Temsilcisi olarak Washington'ı epey kızdıracaktı.

Holbrooke'un başkanlığında, başta Almanya olmak üzere, Avrupa politikaları konusunda derin bilgisiyle tanınan ve Amerika'nın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı nezdindeki eski büyükelçisi John Kornblum Kuzey ve Baltık ülkeleri de dahil, Batı Avrupa'dan sorumlu göreve getirilmişti. Kornblum tarafın-

dan yalanlanmayan söylentilere göre, Reagan'ın Brandenburg Kapısı önünde yaptığı ve Gorbaçov'u Duvar'ı yıkmaya davet eden ünlü konuşmasının yazarı da Kornblum'du. Aslında bu konuşma Avrupa'da bazı çevrelerce barış için tehlikeli bulunmuştu.

Kornblum'u Doğu Berlin ve Brüksel'deki büyükelçilik dönemlerimden tanıyordum. Kornblum Brüksel'de Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO temsilciliğinde Misyon Şefi Yardımcısı'ydı. Doğu Almanya'dan Brüksel'e yaptığımız uzun otomobil yolculuğunun sonunda, Nil'le birlikte tesadüfen girdiğimiz L'Écailler du Palais Royal restoranında Kornblum'la sık sık öğle yemeği yer, Avrupa'nın gelecekteki güvenlik mimarisini konuşurduk.

Böylelikle, Dışişleri Bakanlığı, Kongre, ve Bildt'in eski dostlarından Walter Slocombe'un Siyasi konularda Bakan Yardımcısı olduğu Pentagon'da, NATO'nun genişlemesine yönelen iç gelişmeleri izleyebiliyordum.

Tıpkı ondan öncekiler gibi, Clinton yönetimi de NATO'yu Amerika'nın Avrupa üzerindeki siyasal etkisinin başlıca aracı olarak görüyordu. Başlangıçta, Amerika zaman kaybetmeden NATO'ya üye olmak isteyen Orta Avrupa ülkelerinden gelen baskıyı savuşturmak için, Aralık 1991'de Kuzey Avrupa İşbirliği Konseyi NACC ve Ocak 1994'te, Brüksel'deki bir toplantıda açıklanan Barış için Ortaklık gibi yeni işbirliği platformları önerdi.

Ne var ki Lugar bu yeni kurumların, işlevsel olmakla birlikte, NATO'yu dünyanın gözlerinde önemli ve etkin bir aktör olarak göstermeye yeterli olamayacağı konusunda Clinton yönetimini ikna etti. (NACC 1997 yılında dağıtıldı ve Barış için Ortaklık kurumuyla birleştirilerek Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi-EAPC bünyesine alındı.)

Yönetimdeki dostlarım açıkça kabul etmeseler de, o günlerde görülen düşünce değişikliğinin başlıca nedeni, yönetimin Avrupa Birliğini özellikle güvenlik politikası alanı da dahil olmak üzere, bütün konularda NATO'dan daha önemli olmaya başladığına inanmasıydı.

Eğer NATO başlangıçtaki üyeleriyle kalmayı sürdürürken, Avrupa Birliği Varşova Paktı'nın eski üyeleri ve tarafsız devletleri kapsayacak biçimde genişlerse, o zaman Avrupa Birliği güvenlik politikası alanında NATO'nun aleyhine önem kazanacak demekti.

Genişleme projesi sadece Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiyi etkilemeyecekti. Bu süreç Avrupa'daki başlıca güçlerin arasında ilişkilerde de bir o kadar önemliydi. Yukarıda belirttiğim gibi, genişleme politikasını bir ölçüde başlatanlar, Almanlardı. Avrupa Birliği'nin en önemli ülkesi olan Fransa, Almanya'dan daha önemli bir ülke olarak görüleceği için, Almanlar Avrupa Birliği'nin NATO'nun elindeki en önemli güvenlik kuruluşu rolünü devralmasına karşıydı.

Almanya için önemli olan, sadece Avrupa Birliği'nin geniş pelerinine değil, NATO'nunkine de bürünmekti.

Fransa sahnenin gerisinde duruyor, genişleme sürecinin tekerleklerine çomak sokmaya çalışıyordu. Washington'daki yaygın söylentiye göre, Fransızlar Amerikan niyetleri konusunda Moskova'nın kuşkusunu tetiklemekte bir sakınca görmüyordu. Fransızların Moskova'ya tam olarak ne söyledikleri bilinmiyordu, ama genişlemenin asıl amacının bir gün Moskova'yı Rusya'nın komşularındaki ileri karakollardan tehdit etmek imkânına sahip olmak gibi açıkladıkları muhtemeldi. İnsanlar Fransızların Baltık devletlerinin de genişleme sürecine dahil edilebileceği yolundaki Rus kaygılarını anlayışla karşıladıklarından emin gibiydi.

Amerikalıların Fransız sadakatsizliği karşısındaki şaşkınlıkları sanki hiç dinmeyecekti. Bütün bunlara rağmen, örneğin Fransızlar NATO'nun bütünleşmiş komuta mekanizmalarına geri dönmeyi düşünmeye hazır olduklarını açıkladıklarında, Amerikalı yöneticiler de inanmaya amadeydi.

Almanların Doğu Avrupa'daki komşularını NATO'da görmek istemelerinin asıl amacı neydi?

Almanları çok iyi tanıyan Kornblum bütün bunların bilinçli ve bilinçsiz içgüdü ve duyguların bir karışımı olduğu kanısındaydı. Bu niyet Almanların Rus yayılmacılığı karşısındaki kaygılarına bir ölçüde dayandırılabilirdi ama muhtemelen daha önemlisi Almanların Doğu Avrupa'daki komşularından hissettikleri baskıydı. Almanlar doğu ülkelerindeki istikrarsızlığın sonunda kendi ülkelerine de taşacağından, hatta dizginlenmiş milliyetçi dürtülerini harekete geçireceğinden korkuyordu. Anlaşılan, Almanların Rusya'nın tepkisine aldırdıkları yoktu.

Rusların bir aşamada Almanlara genişlemenin Baltık devletlerini kapsamadığı sürece bir sorun yaratmayacaklarını ima etmiş olmaları mümkün müydü?

Almanların bir aşamada Ruslara genişlemenin Baltık devletlerini asla içermeyeceğini ima etmiş olmaları mümkün müydü?

Gerek Berlin, gerekse de Washington Doğu Avrupalılardaki bir gün Alman vesayeti altına girme korkusunun Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığıyla azalacağının bilincindeydi.

Almanların açısından bakılınca, hem NATO'nun, hem de Avrupa Birliği'nin doğuya doğru ve eş zamanlı gelişmelerinin Almanya'yı yeni Avrupa'nın merkezine yerleştirme gibi bir yararı olacaktı. Dahası, Rusya'nın yeniden saldırgan bir tutum belirlemesi halinde, Alman topraklarıyla Rusya arasında bir tampon bölge bulunacaktı.

Amerikan, Alman ve Doğu Avrupalı görüşlerin sonucunda, Amerikan yönetimi yeni üyelerin kabulü için NATO içinde girişimi başlatma kararını aldı.

Daha geniş anlamda irdelendiğinde, Clinton yönetiminin politikalarının bir savunma boyutu olduğu söylenebilir. Gelişmelerin üçüncü bir felâkete yol açacağına ve Amerika'nın insan ve malzeme bakımından büyük kayıplar getirecek yeni bir müdahale yapmak zorunda kalacağına değin kaygıların yaşandığı bir dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'yı kendi kaderiyle baş başa bırakması imkânsızdı.

Lugar'ın yönetime ilettiği mesaj, NATO'nun genişlemesi ve Doğu'ya istikrar taşıması gerektiğiydi. Bu olmazsa, Kongre NATO için kaynak tahsis etmeyecekti. Lugar'a göre, NATO'nun önünde kendini yenilemek, ya da "dükkânı kapatmak" seçenekleri vardı .

Yönetim içinden bazılarının görüşüne göre, eğer NATO'nun duraklamasına ya da dağılmasına izin verilirse, o zaman Avrupa ülkeleri üç büyük güçle, yani Almanya'yla nükleer imkânlara sahip Fransa ve Rusya'yla baş başa kalacaklardı. Böylesi bir durumda, Almanya için nükleer güce sahip olmak çekici görünebilirdi. Bu eğilim de Avrupa'nın çatışma ısısında önemli bir tırmanış demekti.

Bu temel görüşler çoğu kez daha uygun bir söyleme büründürülüyordu. Ne var ki yönetim içindeki siyaset belirleyi-

cileri biraz zorladığımda, bunun kendi aralarında konuştuklarına çok benzediğini kabullenmekten geri durmuyorlardı.

Temasta olduğum kişiler önemli olanın, gelişmelerin kurumsal ve resmiyet alanlarında nasıl gerçekleşeceğini tahminden çok, sürecin kendisi olduğunu vurgulamaya çalıştılar. Onlara göre, üç veya altı yıl sonra, koşulların ne olacağını kimse bilemezdi. Temasta olduğum kişilerin o dönemde kullandıkları zaman ölçüsü, buydu. Gerçekçi bir ölçü olduğu kısa sürede anlaşılacaktı.

Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray'da söz sahibi aktörlerle sürekli temas halinde olduğum için, İsveç hükümetini güç durumda bırakacak girişimleri önlemem mümkün oluyordu. Bunların içinde en önemlilerinden birisi, yönetimi NATO'nun genişlemesiyle ilgili çeşitli senaryolar konusunda, ya da, daha kötüsü, NATO'ya davet edilmeleri halinde İsveç'in görüşünü resmen sormaktan alıkoymaktı.

Amerikalıların genişleme sürecinin en iyi nasıl gerçekleştirileceği, hangi ülkenin kaçıncı sırada alınacağı gibi konuları İsveçlilerle açıkça konuşup tartışmayı yeğleyecekleri açıktı. Kendi görüşlerini oluşturmaları için, bir düşünce ve yaklaşım girdisine ihtiyaçları vardı.

Bu konuda yüksek sesle düşünmek, Stockholm'de sorumlu bir görevde bulunan çoğu insanın cesaret edeceği bir şey değildi. Yönetimin İsveç yerine Helsinki'yle ilginç görüşmeler yaptığına inandığımdan, Stockholm'ün bu ketumluğunun pek bir önemi yoktu.

Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olmaları ihtimaline gelince, "Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin bir parçası oldukları için," Stockholm Baltık devletlerinin bir gün NATO'ya alınacaklarına inanmıyordu. En azından, Dışişleri Bakanlığı'ndaki güvenlik uzmanlarımızdan birine sorduğumda, aldığım cevap böyleydi. O dönemdeki yorumum, İsveç'in böylesi bir genişlemenin NATO içinde de direnmeyle karşılaşacağını bilmekle kalmayıp, Rusya'nın böyle bir şeyin gerçekleşmesine izin vermeyeceğini varsaydığı doğrultusundaydı. Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasından yıllar sonra bile, sanki Sovyetlerin karanlık ve tehditkâr gölgesi düşüncelerimizi hâlâ etkiliyor gibiydi.

Bir süre önce, 1993 ve 1994 yıllarında bu konuyu konuşmaya yanaşmamamızın nedenlerinden birinin, uyuyan devi

uyandırmamak olduğunu öğrendim. Eğer Moskova o aşamada Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olabileceklerini hissetse, Rusya yönetimi bölgedeki askerlerini çekmek için Baltık devletlerinin askeri ittifakların dışında kalmalarını taahhüt etmesini şart koşabilirdi. Bakanlık içindeki başlıca güvenlik uzmanları böylesi bir düşüncenin İsveç de dahil olmak üzere birçok ülkenin halkında taraftar bulmasından ürküyordu. Şimdi bakınca, bu kaygılarını haklı buluyorum. Baltıklıların NATO üyeliği yakın bir gelecekte gerçekleşebilecek bir şey olarak görülmüş olsaydı, Moskova kalan birliklerini Estonya ve Letonya'da bırakır, böylelikle bu ülkelerin NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmalarını engellemiş olurdu. O aşamada Baltık ülkelerinin NATO üyesi olmaları olasılığı hakkında konuşmama kararı komşularımızla ilgili konularda İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın gösterdiği geleneksel özenin bir örneğidir.

Rusya'nın tepkilerinden kaygılanan tek başkent Stockholm değildi. Washington'da, yönetimin içinde olsun, dışında olsun, Rus duyarlılığının hesaba katılması gerektiğini söyleyen, dolayısıyla olası bir Baltık üyeliğinden söz etmenin akıllıca olmadığı görüşünü savunanlar vardı. Bu yönde yapılacak açıklamalar da, dolaylı yoldan da olsa, Baltık devletlerinin Rusya'nın etki alanına dahil olduğu doğrultusundaki Rus görüşünün onaylanması olarak yorumlanabilirdi. Eğer Ruslar Amerika Birleşik Devletleri'nin Moskova tarafından "Yakın Dış Ülkeler" olarak adlandırılan topraklarda Rus etkisini kabule hazır olduğu sonucunu çıkarırlarsa, Baltık bölgesi çok olumsuz koşullarla karşılaşırdı.

Ekim 1994'te konuyu Nick Burns'e taşıdım. Burns de Başkan Clinton'a iletti.

Burns'e göre, bu konuşma yönetime yeni talimatlar verilmesiyle sonuçlanmıştı. Stockholm'e yazdığım raporda, yönetimin yeni yol haritasına göre, eğer gelecekte gerçekten NATO'nun korumasına ihtiyaç duyan devletler bulunacaksa, bunların Doğu Avrupa ülkeleri değil, Baltık devletleri ve Ukrayna olması gerekirdi. Beyaz Saray'dan gelen yeni direktifler uyarınca, genişleme sürecinin çıkış noktası bu düşünceydi.

Aynı zamanda, Amerika'yla Rusya arasındaki ilişkilerin NATO'nun genişlemesinin kısa vadede Baltık ülkelerini de içermesi durumuna dayanamayacağı da açıktı. Her şeyden önce, Rusya ve NATO ilişkisi için bütün tarafların çıkarları-

nı göz önünde tutacak bir çözüm bulmak gerekiyordu. Bunun pratikteki anlamı, tüm genişlemelerin Amerika ve Rusya'da 1996 yılında yapılacak başkanlık seçimlerine kadar ertelenmesiydi.

Çabaları için teşekkür etmek istediğimde, Burns rolünü tevazuuyla önemsiz göstermeye çalıştı. Güçlü Baltık lobisini vurgulayarak, bir Amerikan Başkanı için Baltık devletlerine Rus çıkar bölgesindeymiş gibi davranıyor izlenimi vermenin intiharla eşdeğer olacağını belirtti.

Girişimimin gerçekten de Burns'ün değindiği sonucu yaratıp yaratmadığını kestirmek güç. Belki de bütün bu söylenenler Burns'ün İsveç'i yükseltmek için kullandığı nazik ve diplomatik bir üsluptu. Asıl gerçek olanı, görüşlerimizin Beyaz Saray'da oluşmaya başlayan düşüncelerle örtüşüyor olmasıydı. Rusya'yla komşuları arasındaki ilişkiler konusunda gerçekçi görüşlere sahip olduğunu bildiğim için, konuyu Tony Lake'in açmış olacağını tahmin ediyorum. Bu arada, Baltıklı meslektaşlarım da benim girişimimin benzerini yapmış, Baltık lobisini harekete geçirmiş olabilirlerdi. Benim için asıl önemli olanı, belki Burns'le yaptığım sohbetin de dahil olduğu çeşitli nedenlerden ötürü yönetimin konuyu Kuzey güvenliğini ve Baltıklıların NATO üyeliği düşünü tehlikeye atmayacak bir tutum takınmaya karar vermiş olmasıydı.

İsveç'te yeni Sosyal Demokrat hükümet görevi devraldığı dönemde, Stockholm'e şu raporu gönderdim:

"Amerika Birleşik Devletleri Başkanı kim olursa olsun, basit bir anlatımla ifade etmek gerekirse, önemli olanın Avrupa Birliği'nin NATO'nun önüne geçmemesinin Amerika'nın çıkarına olacağıdır... Böylelikle, başlatılan sürecin olumlu ve değerli yanları Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun Avrupa için Rusları daha çok işbirliği yapmaya hevesli kılacak, Visegrad devletlerine (Doğu Avrupa ülkelerine) güvenlik kaygılarının ciddiye alındığı duygusunu verecek, Almanya'nın çıkarlarını hesaba alacak ve, belki de en önemlisi, Avrupa güvenlik politikası alanında Amerikan varlığının sürdürülmesi anlamına gelecek yeni bir ortak güvenlik düzeni kurmaya giderek daha fazla önem vermeleridir."

Raporumu sürdürdüm:

"Tarafımızdan tekrar tekrar yapılan hatırlatmalardan sonra, yönetim tartışmanın Baltık ülkelerinin güvenliğini tehlikeye atabileceğinin bilincindedir. Bu yüzden, günü geldiğinde Baltık devletlerinin NATO'ya kabul edilmesi ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği görüşündedir. Ne var ki bunun gerçekleşmesi ve Rusya'nın gelişmeleri onaylaması için Rusya'ya NATO üyeliği, ya da NATO üyeliği benzeri bir statü verilmesi gerekecektir. Bunun dışında, Avrupa'daki işbirliği ortamı, NATO'nun yeni ortak güvenlik sisteminin orta direği olarak görüleceği biçimde iyileştirilmelidir... Yönetim bunun gelecek için oldukça kuramsal bir senaryo olduğunu itiraf ediyor ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Baltık ülkelerinin bağımsızlığını desteklemek için tam da bu nedenle girişimlerde bulunduğunu belirtiyor. Taktik kaygılardan dolayı, Rus duyarlılıklarını tetikleyecek söylemden kaçınmak istiyor."

"Ortak güvenlik" kavramı büyük ölçüde Palme'nin silahsızlanma çabalarıyla ilişkiliydi. Bu gerçeğin, Amerikan düşünce tarzının anlattığım şekliyle İsveç hükümeti tarafından özümsenmesini kolaylaştıracağı umudundaydım.

Bunun ardında, olabilecek en özenli sözcükleri seçerek, Bildt hükümeti döneminde başarılanları anlatmaya çalıştım:

"Çeşitli nedenlerin sonucunda, İsveç Clinton yönetiminin dış politika liderleriyle tartışma partneri gibi ayrıcalıklı bir konuma gelmeyi başardı. Bu bağlamda, Baltık ülkeleri hesabına yaptığımız girişimlerin önemli bir rol oynamış olduğu, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Bölümü'nün Kuzey ve Baltık konuları için yeni bir büro oluşturması gerçeğinden anlaşılacaktır. Bu gelişimin ardındaki ana neden İsveç ve Kuzey ülkelerinin Batı işbirliğine eklemlenmek çabasındaki Baltık devletlerine yardım edecek olmasıdır."

Bu arada gelecekteki bir güvenlik düzeninde kendi rolümüzü ve Baltık devletlerinin rolünü nasıl gördüğümüz yönünde Amerikan yönetimiyle sanal bir diyalog yaratmaya da çalıştım:

"Amerikan tarafı eski Yugoslavya'ya asker göndermemiz ve

Barış için Ortaklık girişiminde yer almamız gibi Avrupa ortak güvenliğine yaptığımız katkıları memnunlukla karşılıyor. Dahası, yönetim İsveç'i Kuzeyli Avrupa Birliği ülkelerinin önderi olarak görüyor. Bunlarla birlikte Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü çerçevesinde yaptığımız çalışmalar insanların gelecekteki bir Avrupa güvenliğinin nasıl şekillenmesi konusunda ilginç düşüncelere sahip olabileceğimizi düşünmelerine neden oluyor."

İsveç Sosyal Demokrat hükümetinin NATO'ya gereğinden daha yakın görünmekten dünyadaki herhangi bir başka yönetimden daha fazla korkacağının bilincinde olmama rağmen, Bildt hükümetinin uzak görüşlü Baltık politikası sonrasında kazandığımız benzersiz konuma işaret etmeyi bir görev saydım. Bunun anlamı, örneğin NATO'nun genişlemesi konusunda söylenecek bir şeyimiz olması durumunda, Washington'ın bize kulak vereceğiydi.

Bu bölümün daha sonraki sayfalarında, İsveç'in biraz gecikmiş bir dönemde de olsa, yönetimin dikkatini Baltık devletlerinin tehlikeli güvenlik durumuna çekmek için yeni ilişkimizden nasıl yararlandığını anlatacağım. Rusya'nın Baltık devletlerine artarak uyguladığı baskı yeni seçilmiş Başbakan Göran Persson'un Ağustos 1996'da Washington'ı ziyaret etmesine neden olacaktı.

Her ikisi de 1996'da yeniden seçilmiş olan Clinton'la Yeltsin arasındaki çok önemli toplantı 21 Mart 1997 günü, Başkan Martti Ahtisaari'nin ev sahipliğinde, Helsinki'de gerçekleşti.

Yeltsin Helsinki'de NATO'nun genişlemesine direnmekten ve Clinton'dan Baltık devletlerinin asla üye olmayacakları sözünü alma ısrarından vazgeçti. Bunun karşılığında, Rusya ve NATO arasındaki ilişkiler NATO-Rusya Konseyi adı verilen bir yakın danışma mekanizmasıyla pekiştirilecekti.

8 Temmuz 1997'de, Madrid'de toplanan NATO zirvesi Baltık devletlerinin NATO üyeliği konusunu karara bağlayacaktı. Amerikan yönetiminin çizgisi bu aşamada genişlemeyi Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'yla sınırlı tutmak, ancak gelecekteki adaylara kapıyı açık bırakmaktı.

Özellikle Fransa ve bu arada İtalya ise genişlemenin Romanya ve Slovenya'yı da kapsamasından yanaydı. Başkan

Clinton Şansölye Kohl'un da desteğiyle bu öneriye karşı çıktı. Böylesine kapsamlı bir genişleme yönünde karar almak, Baltık bölgesindeki gerilimi arttıracak ve bölge ülkelerinin Rusya endişesi nedeniyle NATO'ya asla üye olamayacaklarının kanıtı şeklinde yorumlanacaktı.

İzleyen sıcak tartışmada hem Şansölye Kohl, hem de Danimarka Başbakanı Poul Nyrup Rasmussen Baltık devletlerinin çıkarını da hesaba alacak bir orta yol bulabilme çabalarının içinde önemli roller oynadılar. Bunun sonucunda yayınlanan bildirinin metni Romanya ve Slovenya'yla birlikte Baltık ülkelerinden de muhtemel üyeler olarak söz ediyordu.

Fransa bir kez daha Amerika Birleşik Devletleri'nin tekerleğine çomak sokmaya çalışmış ve Fransa bir kez daha Amerika Birleşik Devletleri'nin isteğini gerçekleştireceği gerçeğini kabullenmek zorunda kalmıştı.

Şansölye Kohl'un bu bağlamda Fransa'nın tam tersine bir tutum sergilediğini görmek ilginçtir. Kohl duruşunu açıklamak için Baltık devletlerinin bir kez Hitler tarafından ihanete uğradıkları ve bunun sonucunda acı dolu bir geçmiş yaşadıkları için Almanya'nın bu bölgeye karşı özel bir sorumluluk yüklendiğini hatırlatacaktı.

Bush yönetimi o dönemde Atina Büyükelçisi olan Nick Burns'ü 2001 yılında NATO Büyükelçiliği'ne atadı. Burns bu görevinde, bana Ekim 1994'te özetlediği süreç uyarınca Baltık devletlerinin NATO'ya üye olmalarına yönelik çalışmaların bir parçası oldu.

NATO 21 Kasım 2002 Prag zirvesinde tarihi bir karara imza atıp, aralarında Estonya, Letonya ve Litvanya'nın da bulunduğu yedi yeni ülkeyi üyelik müzakerelerine davet ederken, Başkan Putin ciddi itirazlarda bulunmaktan kaçındı. Bu yeni tutumun 11 Eylül 2001 terörist saldırılarından sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasındaki ilişkileri belirleyen yeni anlayışın ve işbirliğin ürünü olduğuna kuşku yoktur.

Bu karar sadece Baltık ülkeleri değil, böylesi bir kararı durdurmak için dış siyaset ve güvenlik politikası cephaneliğinde bulunan bütün silahları kullanan Rusya'ya rağmen Baltık devletlerinin NATO'ya üye olmaları için gerekli bütün gayreti esirgemeyen Washington için de bir zaferdi. Bu diplomasi dramında oynanmaya çalışılan birçok oyunun ayrın-

tıları Ron Asmus'un *Opening NATO's Door* ve Strobe Talbott'ın *The Russia Hand* adlı kitaplarında yazılıdır. Janusz Bugajski'nin *Cold Peace – Russia's New Imperialism* adlı kitabı da Kremlin'in genişleme yolunu kapatmak için yaptığı manevraları anlatır.[50]

Birçok başkası gibi, Dr. Ingemar Dörfer de *"The Reluctant Partners"*[51] adlı incelemesinde gelecekte Rusya'nın NATO'nun içişleri konusunda İsveç'ten ve dört Barış için Ortaklık üyesi İsviçre, Finlandiya, Avusturya ve İrlanda'dan daha fazla bilgi sahibi olacağını belirtmektedir.

Amerika'nın NATO'yu genişletme politikası dikkatli ve uzak görüşlü olmuştur. Burns bana daha 1994'te Ukrayna'nın muhtemel bir NATO adayı olabileceğini açıklamıştı. Ukrayna 2005 yılında hedefine çok daha yaklaşmış görünüyor.[52]

Stockholm'ün gözde politikası düşük profil göstermek ve pas geçmekti. Eğer bir gün İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın NATO üyeliği söz konusu olursa, benim görüşüm Finlandiya'nın bu konuda ilk kararı vereceğidir.

Sovyet İmparatorluğu dağılmak üzereyken, şimdi Finlandiya'nın Berlin Büyükelçisi olan önemli diplomat René Nyberg'e bir keresinde İsveç ve Fin dış politikaları arasında en belirleyici fark olarak neyi gördüğünü sordum. Kısa bir süre düşünüp, cevabını verdi:

"Hız!"

Dediği bugün de doğru. Avrupa'nın güvenlik haritasının yeniden çizildiği günden bu yana, Finlandiya yaratıcı dış politika girişimi açısından hep İsveç'in önünde oldu. Bunun tek bir istisnası var: İsveç'in Rusya'yla olan anlaşmazlıkları konusunda Baltık devletlerine verdiği destek, Finlandiya'nınkinden daha önce ve daha belirgindi.

Bölüm 18

Washington'da ikinci dönem. Washington'ın Rusya ilgisi azalıyor. Stockholm'de Washington ile Baltık bölgesinde işbirliği ilgisi kayboluyor. İsveç'in İkinci Dünya Savaşı politikasını savunmak için Kongre önünde.

İsveç'teki 1994 hükümet değişikliğinden sonra, eşim ve ben İsveç'in Amerika Birleşik Devletleri ve başkentindeki durumunu pekiştirme çabalarımızı sürdürdük. Konuşmalar yaptım, televizyonda göründüm, Beyaz Saray'dan, Kongre'den, Dışişleri Bakanlığı'ndan ve güvenlik politikası yetkililerinden tanıdıklarımla öğle yemekleri yedim. Nil ile birlikte önemli sayıda iyi niyet ve hayır etkinliğine ev sahipliği yaptık ve büyükelçilik ikametgâhının bahçesinde Ulusal Gün ve başka önemli resepsiyonlarda toplam 2000 kişiyi ağırladık. Ülkeyi gezdik ve yerel İsveç-Amerikan Ticaret Odaları toplantılarına katıldık. Faaliyetlerimizle ilgili olumlu tanıtım devam etti. *Washington Times* gazetesindeki 14 Temmuz 1994 tarihli ve "İsveç Sefiresi hayata tat katıyor"[53] başlıklı makalesinde Washington sosyetesinin önde gelen ev sahibelerinin birisinden Nil konusunda alıntı yapıyordu:

"Son derecede meraklı, çok akıllı ve her şeyle ilgili bir kadın. Çevresine dinamik bir insan grubu topluyor. Ve hiç hazırlıksız, harika davetler veriyor. Bu kadar açık sözlü bir kadın tanımadım. Doksanlı yılların diplomat eşi olarak örnek birisi. Kocası da genç, akıllı ve çabuk. Uzun zamandan beri Washington'ı eğlendiren en hareketli çift."

Dünyanın başkentinde tanıdık edinmek ve etkin olmak yarışında, böylesi bir reklâm insana zarar vermez. Nil son derecede popülerdi. Kevin Chaffee *Washington Times*'daki bir makalesinde "en popüler çift oldukları söylenebilir,"[54] diyordu. Aslında bu Nil'e ve onun sıcakkanlı çekiciliğiyle sos-

yal etkinliklerimizde insanları mutlu etme şekline saygının ifadesiydi.

Nil'le birlikte yaşamak hiçbir zaman sıkıcı olmamıştır. Gerçekte, çoğu zaman dramatik ve heyecan verici bir deneyimdir. Nil gözü karalıktan ve sırf becerip beceremeyeceğini görebilmek için "épater les bourgeois"dan (burjuvaları hayran bırakmaktan) hoşlanır. Kendi kendime, "aman Tanrım, bu nasıl bitecek?" diye sorduğum çok oldu. Oysa Nil'in yaptığı çoğu kez yanına kaldı.

Bir seferinde, Brüksel'de olduğumuz dönemde Nil'in her zamanki masum tavrıyla Belçika Kralı müteveffa Baudouin'e Kraliyet Sarayı'ndaki davetlerin ne kadar sıkıcı olduğunu söylediğini hatırlıyorum. O zamanlarda Kral Baudouin Avrupa'nın en ciddi, en hoşgörüsüz krallarından birisi olarak görülürdü. Kral Baudouin babacan bir tavırla Nil'e diplomatlığı kocasına bırakmayı tavsiye etti. Kral'ın söylediğini Nil'e sık sık tekrarlamama rağmen, bir sonuç alamadım. Öte yandan Kral veda görüşmemizde bizi öteki büyükelçi çiftlerinden çok daha uzun süre tuttu ve zamanının çoğunu Nil'le konuşarak geçirdi.

Yurtdışında yaşayan bütün Türkler gibi, Nil de Türkiye ve Türklere kökleri derinlere uzanan önyargılarla yaklaşan insanlarla karşılaşıyordu. Eğer ben etrafta değilsem, o zaman konuyu kendine özgü savaşçı üslubuyla hallederdi. Gerçekten de Washington medyası ona bastırılamaz Nil adını takmıştı. Bir keresinde Birleşmiş Milletler'de önemli bir makamda bulunan ve İsveç'in eski Sosyal Demokrat başbakanlarından birinin yakın dostu olan bir Arap'a karşı Türkiye'yi öyle şiddetle savundu ki, tartışmasının akisleri olaydan oldukça uzun bir süre sonra Stockholm üzerinden bana ulaştı.

Çoğu İsveçli ve öteki yabancılar bir Türk'ün Osmanlı ya da Türkiye tarihini ilgilendiren bir konuda haklı olabileceğine inanmakta güçlük çekerler. Türklerin Avrupa'da ve eski Osmanlı topraklarında mevcut önyargıların üzerinden gelmesi uzun zaman alacaktır. O güne kadar, Türklerin tanıştıkları bazı yabancılardan sanki bir parya ülkesinden gelmiş muamelesi görmeye hazır olmaları gerekir.

Anne babaları ve Kilise Yunanlıları bütün Türklere müstakbel katiller olarak bakacak şekilde yetiştirdi. Neden? Çünkü 1453'te Türkler Bizans'ın başkenti Konstantiniye'yi fethedip Osmanlı İmparatorluğu'nun on dokuzuncu ve yirminci

yüzyıllarda giderek yıkılmasına kadar Bizans İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde hüküm sürdü. Araplar, ataları Osmanlı sultanlarının emrinde kaldıkları için Türklere karşı kin besler. Arap ülkelerinin hâlâ dünyanın öteki bölgelerindeki devletlerden daha az gelişmiş olmalarından, kendilerinden çok Türkleri sorumlu tutarlar. Bu arada, eski yöneticilerinin göstermiş olduğu nispi hoşgörü Arapların Türklere teslim edecekleri bir hak değildir. Sırplar Türklerden aynı nedenlerle hoşlanmazken, Ermenilerin Türklerden nefret etmesinin sebebi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan ve soykırım olduğunu iddia ettikleri olaylardır.[55]

Yirmi birinci yüzyılda, bütün bunların bir anlamı olabilir mi? Pek olamaz. Bir İsveçli için bu, Kuzey ve Baltık ülkeleri, Rusya ve Almanya da dahil bazı Avrupa devletleri halklarının İsveç'in hâlâ Avrupa'nın belli başlı bir gücü olduğu geçmiş yüzyıllarda kendi toprakları üzerinde savaş yapmış olması nedeniyle İsveçlilerden sonsuza dek nefret etmeleri gibi bir şeydir. Ya da Lutherci Kilise'nin bizlerden İsveç'in son yüzyıllarda savaşla ya da savaş dışında yitirdiği bütün toprakları, bir bölümü günümüz Baltık ülkeleri olan Finlandiya'yı, Polonya'nın bir kısmıyla kuzey Almanya'yı ve tabii 1905 yılına kadar İsveç'le birleşik olan Norveç'i geri almamızı istememesi gibi. Sadece İsveçlilerin içinde bu ülkelerden toprak talebi olması düşüncesi bile, bugün İsveç'te gülünç karşılanırdı.

Ne var ki nefret ticareti dünyanın birçok bölgesinde kampanyaları düzenleyenler ve lobi gruplarını örgütleyenler için hâlâ büyük bir iş ve hâlâ liderlik, makam, para, etkinlik ve prestij kapısı olarak görülmektedir. Siyasal, etnik ve dini nefret duygularının yayılmasının ve paraca desteklenmesinin ardında destekledikleri nefret biçimden yarar sağlayan bazen resmi kurumlar, bazen gruplar ya da tek tek kişiler var. Terör de aynı yönde gelişiyor. Başarılı teröristler faaliyetleri için gerekli parayı bulabileceklerinden ve günlük masraflardan kaygılanmaksızın rahat bir hayat süreceklerinden eminler. Nefret ölümcül ve bulaşıcı bir hastalıktır. Osmanlı İmparatorluğu ya da Türkiye Cumhuriyeti ile hiçbir alacak verecekleri olmayan insanlar bile farkında olmadan bu hastalığa yakalanabiliyor. Onlar sadece kafalarının arkasında bir yerde, Türklerin acımasız ve tehlikeli olduğunu "biliyor." Bu

yüzden, Türklerle karşılaştıklarında korku ve önyargılarını Türklerin hemen anlayacağı bir biçimde öne çıkarıyorlar. Türklerin karşılarındaki kişilerin beklentilerini doğrulayacak biçimde tepki göstermemeleri bazen çok güç olabilir. Türkler böylesi durumlarda hafif alaycılığa başvurmayı beceremiyor. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından beri Türklerin gösterdiği gelişimi yabancılara kabul ettirmek de kolay değil.

Türkler için bunun teselli olacağını pek sanmıyorum ya, bütün Batı dünyası da son zamanlarda mantıksız ve şiddetli nefrete hedef olmanın nasıl bir duygu olduğunu anladı. Fanatik İslamcı köktendincilerin nefreti Irak Savaşı'ndan sonra alevlenen Amerikan karşıtlığına karıştı.

Washington'daki Türk toplumu çağdaş Türkiye'nin hangi değerleri ifade ettiğinin güzel bir örneğiydi; düzenledikleri etkinliklere ve partilere çağrılmaktan onur duyardık. Türk dostlarımın yanında kendimi en az Washington'daki İsveçlilerle birlikte olduğum zaman hissettiğim kadar rahat hissederdim. Türklerin kendi Büyükelçilerine, Nüzhet Kandemir'e gösterdikleri saygı ve beğeniyi izlemek bir zevkti. Kandemir'in bu sevgi ve saygıya layık olduğu kuşku götürmüyordu. Dost olunca, Washington'ın önemli kişileri ve kuruluşlarıyla ilişkilerinde ne denli etkili olduğunu yakından izleme olanağına sahip oldum. Dahası, Amerikalı konuklarını karşılarken doğal ve rahat olmayı ne kadar biliyorsa, çevresine hep soylu bir geçmişten gelmenin ve görkemli bir tarihe sahip bir ülkeyi temsil etmenin vakarını yayardı.

Kandemir'in Washington'daki birçok başarılarından bir tanesi de başkentin en seçkin mahallelerinden birinde, Türk Büyükelçiliği'nin yeni kançılaryasının inşa edilmesine imkân veren arsanın alım antlaşmasını hazırlamaktı. Bunun ne denli zor bir iş olduğunu kendi tecrübelerimden biliyorum.

Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'ne atanmak, Türkiye'de geleneksel anlamda prestijli bir iş olarak görülmüştür. Ne de olsa, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin en önemli stratejik ortağıdır. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal, ekonomik ve askeri liderleri arasında gerçekleştirilen yıllık toplantılar, yüksek düzeyde toplantılar için bu kadar gelişmiş mekanizmalara sahip olmayan birçok başka ülkenin gıpta ettiği, etkileyici görüşmelerdir. Bu yüzden,

Türkiye Cumhuriyeti Washington'a atanacak büyükelçilerini hep büyük bir özenle seçmiştir. Kuşkusuz Kandemir Türkiye'nin göndermiş olduğu hepsi de kusursuz temsilcilerin içinde bir adım öne çıkar.

O dönemlerde, James Baker ve Lawrence Eagleburger gibi eski Dışişleri Bakanlarını ve aralarında Brent Scowcroft, Zbigniew Brzezinski, Dov Zakheim, Edward Luttwack ve Carl Bildt hükümetinin yakın ilişki içinde bulunduğu Richard Perle gibilerinin bulunduğu, daha önceki yönetimlerin güvenlik politikaları alanında çalışmış kişileri ziyaret ettim. Bu insanlar bana zaman ayırdıkları ve İsveç'in eski dostlarını unutmadığını görmekten memnun oldukları için, böylesi görüşmeler benim için çok değerliydi. Görüştüklerimden her birinin Carl Bildt hakkında söylenecek olumlu sözleri vardı ve hepsi de İsveç'le ilişkilerini sürdürmekten yanaydı.

Lawrence Eagleburger'la ilk konuşmamızda, ana konumuz Kuzey Kore oldu. Notlarımdan aktarıyorum:

"Eagleburger'ı hukuk bürosunda ziyaret ettim. E. Körfez Savaşı sırasında ülkesinin Washington Büyükelçiliği'ni yapan Kuveyt Enformasyon Bakanı'yla öğle yemeğinden geldi.

Genel bir sohbetten sonra, E. Kuzey Kore konusuna girdi. Ülke bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri için en büyük sorundu. Bu konuşmada E. öne doğru eğilip, masaya yumruğunu vurarak her cümlesinin altını çizdi. Yakın bir gelecek için en önemli tehdit nükleer silahların, kimyasal silahların ve biyolojik silahların yayılmasıydı. Eğer Kuzey Kore dizginlenemezse, o zaman 'Yayılmama Antlaşması'na veda' edebilirdik. Kuzey Kore öteki ülkelere benzemiyordu.

'Pakistan'ın, ya da İsrail'in veya Hindistan'ın nükleer silahlara sahip olması beni ilgilendirmiyor. Kuzey Kore bambaşka bir sınıfta. Kim İl Sung Kaddafi'ye ya da İran'a silah ya da füze satabilir. Kim bilecek? Bunun ne denli tehlikeli olduğunu dünyaya anlatmayı beceremedik.'"[56]

Bu görüşmemizden bir süre sonra, Clinton yönetimi Kuzey Kore'yle Kim İl Sung'un ekonomik yardım karşılığında nükleer silah üretmekten vazgeçmesini öngören bir anlaşmaya varmayı başardı.

Bu, Kuzey Kore'nin 2003 yılında yok sayacağı bir anlaşmaydı. Kim İl Sung'un ne yapacağı kestirilmez oğlu Kim Jong İl bugün Bush yönetiminin başına en az babasının

Clinton yönetimine sorun olduğu kadar dert açmaktadır.

Eagleburger haklıydı. Kitle imha silahlarının yayılması sorunu, özellikle de terör tehdidiyle bir araya geldiğinde, bugünün en büyük uluslararası tehlikesini oluşturmaktadır.

Nil ve ben Richard Perle ve eşiyle dost olduk. İsveç toplumundan birisi, İsveç'te şahince görüşleriyle bilinen Richard Perle'ü Büyükelçilik ikametgâhındaki Yaz Ortası kutlamasına neden davet ettiğimi sordu. Cevap olarak, "Karanlıklar Prensi" ile "Işık Kraliçesi"nin buluşmalarını doğal bulduğumu söyledim. Sanki bu açıklamam tatminkâr olmuş gibiydi. Ne olursa olsun, bu konuda başka soru gelmedi.

Aynı Yaz Ortası Partisi'ne çok iyi dostumuz olan ve sıkça ikametgâha gelip bizimle briç oynayan müteveffa Yüksek Mahkeme Başkanı William Rehnquist de davetliydi. Rehnquist tutucu görüşleriyle de tanınırdı. Ne var ki ikametgâhta bulunması İsveç kolonisinden kimsenin tuhafına gitmeyecekti. Ne de olsa, John Hanson'ın Başkanlığı'ndan bu yana, en yüksek makama gelmiş İsveç asıllı Amerikalıydı. Washington protokolünde, yeri Başkan Yardımcısı'ndan sonra geliyordu. Bunun sonucunda, yemek masamızda onur konuğu yerini Rehnquist'e vermiştik.

Bir sabah erken, yemek odasından gelen güçlü bir gümbürtüyle uyandık. Tavandan kopan kocaman bir beton parçası, bir gece önce Rehnquist'in oturduğu yere düşmüştü. Yapılan soruşturmada, yenileme çalışmalarında görevli işçilerin yemek odasının tavanıyla üstteki odanın tabanı arasındaki boşluğu artık inşaat malzemesinden kurtulmak için uygun bir yer olarak kullandıkları anlaşıldı. İnşaat işleriyle ilgili İsveç kuruluşu çalışmaları yönetmiş, ama yeterince denetlememişti. İsveç'in bağışlanamaz bir ihmal sonunda Amerikan Birleşik Devletleri Yüksek Mahkeme Başkanı'nı öldürdüklerini bir düşünün!

Perleler ile dostluğumuzdan ailece memnunduk. Richard Perle'nin eşi bulunmaz bir aşçıydı. Richard'la ve onun Pentagon'un içinden ya da dışından gelen arkadaşlarıyla konuşmak, bana Washington'ın güvenlik politikası yetkililerinin düşüncelerini ve dürtülerini kavrama imkânını verdi. Perle daha sonra yönetimin Irak politikasını etkilemek anlamında neo-conların içinde en önemlilerinden birisi olacaktı. Görüştüğümüz öteki kişilerin arasında Dr. Helmut Sonnenfeldt ve

eşi de vardı. Bir zamanlar Dr. Henry Kissinger'ın da danışmanlığını yapmış olan Sonnenfeldt bizi bir Temmuz 1996 akşamı Washington'ın kalburüstü kişilerinin de çağrıldığı bir yemeğe davet etti. Konuklardan birisi de, Başkan Nixon'ın Personel Müdürlüğü'nü yapmış, NATO Genel Sekreterliği görevinde bulunmuş ve Başkan Reagan yönetiminde Dışişleri Bakanı olmuş Alexander Haig idi. Haig bize o günlerde Amerika Birleşik Devletleri ordusunun en üst görevi olan Genelkurmay Başkanlığı'nı üstlenmiş Colin Powell ile ilgili bir öykü anlattı. Powell daha sonra Başkan George W. Bush yönetimine Dışişleri Bakanlığı'nı üstlenecek, 2005 yılına kadar bu görevde kalacaktı.

Colin Powell altmışlı yıllarda Volkwagen'ı ile Güney eyaletlerinden geçerken, birden arkasında polis sirenleri duymuş. Yerel şerif Powell'ı durdurmuş. Şerif Powell'a iğrenerek bakmış. Bir Afrikalı-Amerikalı, ya da o dönemin deyimiyle Zenci olması yetmezmiş gibi, altında yabancı bir otomobil, otomobilin üzerinde de "Lyndon Johnson'a oy verdim" çıkartmaları. Bu siyah adam başkanlık seçiminde seçmenlik hakkını kullanmış ve Demokrat adaya oy vermişti. Bu kadarı fazlaydı. Şerif tabancasını çekip kükremiş:

"Derhal arabana bin, pis zenci. Bin ve eyaletin sınırına kadar durma, yoksa seni öldürürüz!"

Şerif tabancasını sallamış; eğer Colin Powell hiç tartışmaya kalkışmadan gaz pedalına basıp uzaklaşmamış olsa, tehdidini gerçekleştireceği açıkmış.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, diyordu. Haig, altmışlardan sonra çok değiştiği kuşku götürmezdi. Artık Amerika'nın en güçlü adamlarından olan Colin Powell birçokları tarafından Başkanlık kumaşına sahip görünüyordu.

Nil ve benim Colin Powell ve eşiyle rahat bir ilişkimiz vardı. Onlarla çeşitli hayır etkinlikleri dolayısıyla tanıştık. Her ikisi de resmiyetten uzak, rahat insanlardı. Dostumuz olan İsveçli bir işadamı bir keresinde çok bilindik bir İsveç ürününü bizzat armağan etmek için, Powellların evinin kapısını çalmıştı. Powell dostumuzla bir süre sohbet edip, sonra bir merakından söz etmişti. Bu merakı evinin garajında, eski Volvo

marka otomobilleri onarmaktı. Powell arabaları satın alıyor, tamir ettikten sonra fazla gürültü çıkarmadan satıyordu.

Washington'da önemli olan "şebeke oluşturma," ya da kişisel tanıdıklardan bir ağ kurmaktır. Böyle bir ağ çok enerji, yaratıcılık ve insan tanımak için gerçek bir istek gerektirir. Nil ve benim için asıl önemli olanı, tanıştığımız insanlardan olabildiğince çoğunun İsveç'in çıkarlarını gözetmemiz için uygun kişiler çıkmasıydı. Amacımız, gerektiğinde yardıma çağırabileceğimiz bir acil durum ekibi oluşturmaktı. Kişisel ilişkilerinizden böyle yararlanmak, Washington'da doğru bulunacak bir yöntemdir. Aslına bakılırsa, Washington'lular da çağırıldıklarında yardıma koşmaktan hoşlanan insanlardır.

Bir İsveç Büyükelçisi Washington'da yeni kişilerle tanışmak için ne yapar?

Sürekli olarak öğlen yemekleri, resepsiyonlar, akşam yemekleri ve yardım toplantıları düzenler, Amerikalılardan, Amerikan kurumlarından, meslektaşlardan ve İsveç asıllı Amerikalılardan gelen davetleri kabul eder.

Bu arada, konuşma yapmak ve ülkeniz hakkında bilgi vermek için yapılan davetleri de kabul etmeniz gerekir. Bunun dışında, eğer mümkünse, sıkıcı olmaktan da kaçınmalısınız. Amerikalılar mizah yeteneği olan insanlardan hoşlandıkları için, her konuşma en az bir güzel fıkra içermelidir.

İş yönetimde ve Kongre'de programları çok dolu olan kişilere gelip dayandığında, konuşulması gerçekten önemli bir konunuz olmasını beklemek zorundasınız. Eğer yeniyseniz, genellikle bir tanışma toplantısı fırsatı bulmayı ummak doğru olur. Ama eğer ziyaret ettiğiniz kişiyi sıkarsanız, aynı seviyede ikinci bir ziyaret isteğiniz büyük olasılıkla geri çevrilecektir.

İlk tanışma talebinin reddedilmesi enderdir. Ben böylesi bir durumu Çalışma Bakanı Robert Reich'la yaşadım. Benden önceki talihsiz bir büyükelçinin Bakan'ı sıkıntıdan patlattığından eminim. Bunu halletmek için, başka büyükelçilerle birlikte bir piyeste rol almayı kabul ettim: Reich aynı oyunda üstlendiği fazla zeki olmayan Başkan Yardımcısı rolünün üstesinden, aslında son derecede zeki olmasına rağmen, çok parlak bir şekilde gelecekti. Oyunun başlamasını beklerken Reich'la bir süre sohbet etmek fırsatı bulduğum için, kendi kendime Kabine'de önemli olup da, görüşmek is-

tediklerim listesinde yer alan herkesle konuştum diyebiliyordum.

Bir tanıdıklar ağı oluşturmaya çalışırken, şansın da çok önemli bir etkisi vardır tabii. Ben kendi hesabıma güçlü Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı'yla, New York'un Cumhuriyetçi Senatörü Benjamin Gilman'la bir rastlantı sonucu dostluk kurdum. Gilman tesadüfen On birinci Bölüm'de sözünü ettiğim Doğu Berlinli ünlü avukat Wolfgang Vogel'ın yakın arkadaşı çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği arasında bir casus değiş tokuşu sırasında tanışmışlardı. Soğuk Savaş döneminde bu değişim Doğu ve Batı Berlin arasındaki Gliencker Köprüsü'nde gerçekleştiriliyordu.

Gilman Duvar'ın yıkılmasından sonra başı Batı'nın adli sistemiyle derde giren Vogel'a yardım etmeye çalıştığımı *New York Times* muhabiri Craig Whitney'den öğrenmişti. On birinci Bölüm'de de aktardığım gibi, Honecker'ın sırdaşı olmasından yararlanmak ve ülkeden ayrılmak isteyen Doğu Almanlara yardım ederken, çıkar sağlamakla suçlanıyordu. Böylelikle, Gilman'la ortak bir konumuz vardı. Bunun anlamı, muhtemelen Washington'ın kafası en kalabalık insanı olmasına rağmen, davetlerimi kabul etmesiydi. Yapması gereken işler inanılmaz boyuttaydı. Üstelik, ikinci evliliğini daha yeni yapmıştı. Bir keresinde bir akşam yemeği daveti sırasında, elinde çatal, sohbetin tam ortasında, yemek masasının başında derin bir uykuya daldığını gördüm.

Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Avrupa sorumlusu Jennone Walker'la yıllar öncesinde, Stockholm'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin iki numarası iken tanışmış, genç kadın İsveç'in en güzel mahallelerinden Djurgården'da, on sekizinci yüzyıldan kalma nefis evlerden birine taşındığında, ona çevreyle ilgili bilmesi gerekenleri anlatmıştım. O arada ben de tesadüfen Djurgården'da küçük bir dairede oturuyor ve çevreyi iyi tanıyordum. Bu tanışıklık, Beyaz Saray'ın Avrupa hakkında neler düşündüğünü öğrenmek istediğimde Jennone'la temasa geçmemi kolaylaştırmıştı.

Jennone Walker'ın Avrupa güvenliğine en büyük katkıyı 1993 yılının sonuna doğru, John M. Shalikashvili ile birlikte Barış için Ortaklık Projesi'nin temel ilkelerini belirlemekle yaptı. NATO içinde en üst askeri rütbeye yükselmiş olan Shalikashvili Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştı. Barış

için Ortaklık Projesi NATO'yu Avrupa'nın yeni ve daha karmaşık güvenlik ortamına ayarlamak bağlamında Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal inisiyatifi yeniden ele aldığı anlamına geliyordu. Walker'ın bana anlattıklarına göre, yönetimin güvenlik gibi önemli bir kilit konuda önderlik yapmasının ardında, Atlantik ötesi ilişkilerde güvenlik konularının hep tutkal rolü oynaması yatıyordu.

Tıpkı NATO kapsamındaki daha esnek komuta organlarında (Ortak Birleşik Görev Birlikleri, CJTF) ve NATO'nun Saraybosna girişiminde olduğu gibi, Barış için Ortaklık Projesi de Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa arasında bir uzlaşma sonucunda doğdu. Stockholm'e gönderdiğim raporda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa tarafından gösterilen Avrupa'nın önder ülkesi olma hevesini akıllıca kullandığını ve bulunacak çözümlerin son tahlilde Amerika'nın Atlantik topluluğundaki liderlik konumunu pekiştireceğini yazdım.

Fransa'nın düşüncesi, Yugoslavya'daki Birleşmiş Milletler faaliyetlerine siyasal ve askeri alanda öncülük etmekle NATO'nun klasik komuta mekanizmasını zayıflatmak ve onun yerine CJTF'yi güçlendirmekti. Fransa'nın bir başka inancı da –Barış için Ortaklık Projesi'nin kendi kendine yok olmasını umarken– bu Projeyi onaylayarak NATO'nun geleneksel işlevlerini sulandırmak olmalıydı. Oysa savaş alanındaki gelişmeler Fransız ve Britanya birliklerinin Yugoslavya'da içinden çıkılmaz bir duruma düşmemeleri için, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya ihtiyaç olduğunu kanıtlayacaktı.

Bütün bunların Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri'ni Avrupa'dan uzaklaştırma çabalarının sonu anlamına gelemeyeceğini de ekledim. Fransa'nın 2003 Irak krizi sırasında izlediği politika, bu tahmini çürütmüyor.

Barış için Ortaklık Projesi İsveç'in askeri ittifaklara üye olmama politikamıza halel getirmeden NATO'ya yaklaşabilmesinin en önemli örgütsel platformu olduğundan, Jennone Walker'ı tanıyor olmamın önemi büyüktü. Barış için Ortaklık Projesi'nin içinde, her katılımcı işbirliğinin biçim ve kapsamını kendisi belirliyordu. İsveç böylesi bir fırsatı o zaman Misyon Şef Yardımcım olan, şimdiki AB Büyükelçimiz Sven-Olof Petersson'a borçluydu. Petersson bir Washington ziyareti bağlamında dönemin Uluslararası Gelişim Bakanı ve Dı-

şişleri Bakan Yardımcısı Pierre Schori'yle konuştu. Sosyal Demokrat Parti içinde NATO'yla ilgili her şey duyarlı konu olarak görüldüğünden, Schori'nin Petersson'a güvenmesi işleri kolaylaştıracaktı.

Bu arada İsveç asıllı olup, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin üç numarası Nancy Soderberg'den de randevu isteyip, görüştüm. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin içinde günlük kriz yönteminden sorumlu, Başkan'ı yeni krizler hakkında bilgi sahibi yapmakla, Kongre ve medya ilişkilerini düzenlemekle görevli olan Nancy Soderberg son derecede önemli birisiydi.

Bir seferinde, Soderberg'le büyükelçilik ikametgâhında öğle yemeği yerken, Bildt telefon etti. Ericsson'un yeni GSM sisteminin kuruluş törenine katılmak için gittiği Ho-Chi-Minh City'den, (eski Saygon) cep telefonundan arıyordu. Letonya'da bir kriz patlamış, Letonya Cumhurbaşkanı da Bildt'e telefon etmişti. Bildt acilen Soderberg'le temas etmesi gerektiğini söyledi. Hemen Ulusal Güvenlik Konseyi ile temasa geçip geçemeyeceğimi sordu.

Temasın anında sağlanabileceğini belirli bir gururla belirttikten sonra, telefonu Soderberg'e verdim.

"Nereden aradığımı biliyor musunuz?" diye sordu Bildt; ardından da Saygon'daki Rex Oteli'nin çatısında olduğunu söyledi.

O oteli biliyorum," dedi Soderberg. *"1972 yılında orada odam vardı."* (Vietnam Savaşı sırasında, Saygon Oteli CIA'nin karargâhıydı.)

Soderberg daha sonra Clinton yönetiminin Birleşmiş Milletler temsilcilerinden biri oldu. Günümüzde Başkan Yardımcılığı'nı yaptığı New Yorklu International Crisis Group kuruluşunda çok taraflı konularla ilgilenmektedir.

***

Nick Burns Beyaz Saray'da İsveç için ve İsveç'in temsilcisi olarak bizzat benim için paha biçilmez bir tanıdıktı. Buna ek olarak, aramızda uzun süreli bir dostluk da kuruldu. Burns başka göreve atanınca ne olacaktı? Yerine gelenle iyi ilişki kurmayı başarabilecek miydim? Burns'ün sayesinde Beyaz Saray'ın düşünme tarzının perde arkasına yönelik aldığım bilgilerin bir kırıntısına bile erişebilecek miydim?

Bir kez daha şansım imdadıma geldi. Burns'ün yerine gelen Sovyetler Birliği konusunda önde gelen bir uzman, bu arada *Hostage to Revolution – Gorbachev and Soviet Security Policy 1985-91*[57] adlı bir de kitap yazan Coit (Chip) Blacker adında bir akademisyendi. Kitap Doğu Berlin'deyken yakından gözlemlediğim ve Brüksel'den de izlediğim Sovyet politikalarıyla ilgiliydi. Gerçekten de Gorbaçov o dönemde kendi perestroykasının tutsağı olmuştu. Blacker Stanford Üniversitesi'nde ders veriyordu. Kendi girişimimle onu orada üç kez ziyaret etmiş, o ve meslektaşlarıyla Amerikan güvenlik politikalarını tartışmıştık. Hem zarif ve dostça tutumu, hem de uluslararası sorunlar konusunda yaptığı bilgece yorumlar beni etkilemişti.

O dönemde Ulusal Güvenlik Konseyi'nde bir iş önerisi alacağını ne ben, ne de Blacker biliyordu. James M. Goldgeier ve Michael McFaul *Power and Purpose'ta*[58] Rusya'ya Talbott ve benzeri arkadaşlarından çok daha eleştirel yaklaştığı için, Blacker'ı işe almak fikrinin Tony Lake'ten geldiğini belirtirler.

Blacker Beyaz Saray'da işe başladıktan sonra, onu bir öğle yemeğine davet ettim. Beyaz Saray dışından biriyle konuşabilmek hoşuna gidiyor gibiydi. Beyaz Saray'daki çalışmasının ilk dönemlerinde medyayla bir araya gelmekten kaçınıyor, öteki diplomatlarla görüşmek için zaman ayıramıyordu. Medyayla temaslara gelince, Blacker karmaşık ve duyarlı konuların çarpıtılması veya yanlış anlaşılması rizikosuna girmek yanlısı değildi. Benim yanımda kendini rahat hissediyordu. Gerek Burns, gerekse de Blacker Başkan'a danışmanlık, becerili diplomatlık, akademisyenlik, yönetim bürokrasisinde uygulayıcılık ve güvenlik politikaları uzmanlığı gibi farklı rol ve yetenekleri kendilerinde toplamıştı. Benim görebildiğim kadarıyla Blacker, en azından başlangıç aşamasında, Başkan danışmanlığı, akademisyen ve uzmanlık yanını öne çıkarmak istiyordu.

Blacker sayesinde, Beyaz Saray'ın Rusya'yla olan ilişkileri nasıl yürüttüğünü izleyebiliyordum. Blacker işlerin gerçekte nasıl yürütüldüğü karşısında akademisyenlere özgü gerçek bir şaşkınlık yaşıyordu. Şaşırdığı konulardan birisi de, uzak bir ülke yöneticisinin ziyaretini önerip Clinton'ın onayını almasına rağmen, asıl kararı programcının verme-

siydi. Blacker Başkanlık makamının tüm iradesini yansıtmaya çalışmış,

"Ama Başkan dedi ki ..." diye itiraz etmek istemişti. Cevap hiç beklemediği gibi oldu:
"Ya, öyle mi?"

Bunun anlamı, Clinton'ın iç politika danışmanlarının dış politika konusunda Başkan üzerinde dış politika danışmanlarından daha etkili olduklarıydı. Başta Başkan'ın personel müdürü Leon Panetta olmak üzere Clinton'ın iç politika danışmanları işi bazen önemli dış ziyaretlerin programını altüst etmeye kadar götürüyorlardı. Clinton'ın Aralık 1994'te Budapeşte'de yapılacak AGİT toplantısıyla ilgili olarak Yeltsin'le uzun bir konuşma yapması gerekirken, iç politika danışmanları tarafından daha önceden hazırlanmış bir program yüzünden, sadece birkaç saat sonra Washington'a dönmek zorunda kalmıştı.[59]

Blacker İsveç'in Baltık devletleriyle Rusya arasındaki ilişkiler ve Kuzey ülkelerinin güvenlik ortamı hakkında geliştirdiği görüşlerle ilgileniyordu. Blacker'ın bana anlattıklarından Talbott'ın Baltık güvenliğine duyduğu ilginin eskisi kadar belirgin olmadığı sonucunu çıkarmıştım. Birisi Talbott'a Baltık devletlerinden söz ettiğinde, "gözleri donuklaşıyor," diyordu Blacker.

Duygularını anlayabiliyorum. Rusya Talbott'a gereğinden çapraşık entelektüel engeller çıkarıyordu. Bu aşamada son derecede karmaşık Baltık konularını da düşünmek zorunda olmak, Talbott'ın durumundaki bir insanın isteyeceği bir şey değildi. *Opening NATO's Door*'da Ron Asmus, "Rusya'nın Baltık konularındaki baş ağrısının köklerinin ne kadar derine uzandıklarını ve bu düşünce biçimini değiştirmenin ne denli güç olduğunu kimse Talbott'tan iyi bilemez," diye yazıyordu.

Ne var ki Albright ve Talbott 1997 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın Baltık konularına daha sistemli bir biçimde eğilmesi gerektiğine karar verecek, Ron Asmus'tan işe girişmesini, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Baltık konularını üstlenerek Rus ve Baltık politikalarının daha kapsamlı bir siyaset çerçevesi içinde birbirlerine paralel yürütülmelerini sağlamasını isteyecekti.

Kuzey bölgesinin güvenlik durumunu açıkladım ve Burns zamanında Amerikan-İsveç ilişkilerinin nasıl geliştiğini anlattım. Bunu yaparken yararlı olduğum anlaşıldı: Blacker görevi devraldığında, Burns'ün ona gerekli bilgileri vermek için yeterince zamanı olmamıştı.

Blacker Beyaz Saray'ın Duma seçimleri karşısındaki tepkisini anlattı. Düşünce tarzında belirgin bir değişiklik vardı. Ruslar daha kuşkulu davranıyorlardı. Clinton bazen çevresindekilerin anlattıklarına inanıp öfkelenen Yeltsin'den telefonlar alıyor, onu sakinleştirip işleri yeniden rayına oturtmakta zorlanıyordu.

Bir aşamada Dışişleri Bakanlığı iki başkan arasında bir telefon konuşması gerçekleştirmeyi önerdi. Blacker aynı düşüncede değildi. Şansölye Kohl'un Yeltsin'le düzenli olarak görüştüğünü biliyordu. Blacker'a göre, Yeltsin böylesi temaslardan hoşlanıyordu. Kohl Rus düşüncesini anlamakta başarılıydı.

Strobe Talbott *The Russia Hand – A Memoir of Presidential Diplomacy*[60] adlı kitabında Clinton'ı aradığında Yeltsin'in oldukça içkili olduğunu yazıyor. Clinton onu yatıştıracağı düşüncesinde olsa da, çevresindekiler Başkan'ın yumuşak yaklaşımının yeterli olmadığı görüşündeydi. Dahası, insanlar Yeltsin'in öfke patlamalarının ve sızınca yarıda kalan telefon konuşmalarının sonuçlarından kaygılanıyordu.

Blacker Rusların böylesine kuşkulu olmalarından çekiniyordu. Öte yandan, NATO'nun gelişmesi konusunda Washington ve Avrupa'dan kaynaklanan bütün bu duyarlı medya haberlerini görünce, Rusların davranışını bir ölçüde de olsa anlamak mümkündü.

"Baltık ülkeleri üzerlerine sıçramaya çalışıyor, Orta Avrupa'dakiler de NATO'ya girmeye çalışıyor," dedi Blacker. Estonyalılar Rusları öfkelendirmek konusunda özellikle yetenekliydi ve bütün bunlar aşırı milliyetçi tepkileri tetikleyebilirdi. Batı Baltık ülkelerini ekonomik ve siyasal işbirliğine dahil etmek için elinden geleni yapmalıydı. Öte yandan, Rusya'yı da güvenlik politikasıyla ilgili konuların tartışılmadığı bir çeşit çok taraflı işbirliğine dahil etmek de önemliydi. Kuzey ülkeleri bu bağlamda bir rol üstlenemez miydi?

Baltık Konseyi'nde yapılan çalışmaları özetledim. Kon-

sey'in çalışması hakkında fikir sahibi olmayan Blacker duyduklarının ilginç ve olumlu göründüğünü söyledi. Geçmişim yüzünden Estonyalıların düşünce tarzını anladığıma inandığımdan, Estonya bakışını da açıkladım. Estonyalılar geçmişte öylesine acı çekmişlerdi ki, Rusların haksızlığa uğramış taraf gibi görünme çabalarına alaycı gözlerle bakıyorlardı.

Blacker başlangıçtaki konuya döndü. Rusların kendilerini kuşatılmış, düşman bir çevrenin ortasında kalmış hissediyor olmaları, Soğuk Savaş dönemini hatırlatacak tepkilere yol açabilirdi. Arada sırada çok ciddi olmayan, ama ortamı zehirleyen yorumlar yapmaları tehlikeli değilse bile, kaygı vericiydi. Gelişmelerden umutsuzluğa kapılanların çoğunlukta olduğu Kongre'de Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasındaki ilişkileri tartışmamak çok önemli görünüyordu.

Buna rağmen, diyordu Blacker profesyonel ve öğretici yaklaşımıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından gelen dönemin "tipik" bir süreç olmadığını anlamak gerekiyordu. Moskova'daki lider kadro tümüyle Batılılaşmak istemiş, Batılıların savlarını benimsemişti. Ürkütücü bir durumdu bu. Her şeyden önce, şimdiki tehlike bu kez öteki uca gitmeleriydi.

Genç ve parlak bir meslektaşım, güvenlik politikaları incelemelerinden sorumlu Krister Bringéus Büyükelçilik'ten gönderdiği raporda şöyle diyordu:

"Sanki Washington'ın üzerine ağır bir Rusya yorgunluğu çökmüş gibi. Heves ve tutku kaybolmuş."

Sohbetlerimizde Blacker'ın yaklaşımını da simgeleyen duygu, tam da buydu işte.

***

İsveç hükümetinin bilmesi gerektiğine inandığım konuları Stockholm'e rapor ettim. Ne var ki Bildt hükümetinin görevi devretmesinden sonra, Amerikan-Rus ilişkileri konusundaki raporlar ancak sınırlı bir ilgi uyandırabiliyordu.

Yine de İsveç'in yapıcı bir rol oynaması için kısa süre sonra bir fırsat doğacaktı. Maliye Bakanı olarak New York'ta başarılı bir ziyaret gerçekleştirmiş olan ve Ingvar Carlsson'un

yerine Başbakanlığı üstlenen Göran Persson Başkan Clinton'la görüşmek istiyordu. Gerek kendi danışmanları, gerekse de Dışişleri Bakanlığı bana böylesi bir ziyaretin ne denli önemli olduğunu iletti. Meslektaşlarımın bir an önce Başbakan'a istediği ziyareti ayarladıklarını söylemek hevesinde olduklarını anlamıştım.

Yeni bir zorluk beni bekliyordu. Hemen harekete geçtim. Amerikan Dışişleri Bakanlığı her zamanki gibi imkândan çok engel gösteriyordu. İtiraz konuları çoktu. Beyaz Saray'ı daha kısa süre önce bir İsveç Başbakanı ziyaret etmişti. Sırada daha birçok NATO ülkesi vardı. NATO müttefiklerine öncelik tanınması gerekirdi. Vesaire, vesaire. Ne var ki Belçika'dan dostum olan ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndaki önemli aktörler arasında yer alan John Kornblum İsveç Başbakanı'nı davet etme fikrimi destekledi.

Tanıdığım bütün önemli insanlarla temas kurdum ve Başkan Clinton'la, danışmanlarıyla ve Ulusal Güvenlik Konseyi'yle konuşmalarını istedim. Bu arada Başkan Yardımcısı'yla çevresinin, Hillary Clinton'ın Personel Müdürü Melanne Verveer'in ve Washington'daki en etkin İsveç asıllı Amerikalının, Texas'ın Demokrat Temsilcisi Charles Stenholm'un da desteğini almıştım. Bunların dışında, medya dünyasının önemli kişileriyle de görüşüyordum.

Sonunda, Nisan 1996'da, Beyaz Saray'ın kordiplomatiğe verdiği yıllık davet çerçevesinde, kesin kararın Clinton tarafından verilmesini sağladım. Başbakanımın iyilik dileklerini ilettiğimde, Başkan Clinton teşekkür etti ve ekledi:

"Umarım onu yakında burada görürüz."

Clinton'ın Persson'u davet ettirmek için yaptığım girişimleri çevresinden, Stenholm'dan ve diğerlerinden öğrendiği kesindi. Bu arada ileri sürdüğümüz savı, Baltık bölgesinde bir güvenlik boşluğu doğması tehlikesinin büyük olduğunu, Moskova'da giderek yoğunlaşan Baltık karşıtı duyguların sonucunda Rusların artan baskısı altında kalan Baltık ülkelerini desteklemenin önemli göründüğünü de duymuş olmalıydı.

İsveç Başbakanı işte bu bağlamda önemli bir rol oynayabilirdi. Bu durumu göz önünde bulundurarak, İsveç Başbakanı'yla Başkan Clinton arasında, yapıcı bir Baltık-Rus ilişki-

si oluşturmanın en iyi yolunu ve bu hedefe ulaşmak için tarafların hangi katkılarda bulunabileceklerini görüşecekleri bir toplantı gerçekleştirmenin önemine işaret etmiştim.

Başkan'la konuşmam on yedi saniye kadar sürdü. Başkan ve eşi kapılar açıldığında durdurulamaz bir fil sürüsü gibi içeriye saldıran yüz kadar büyükelçiyle el sıkışmıştı. Nil'le birlikte sonunculardandık. İyi dostlarımız olan İtalyan Büyükelçisi Ferdinando Salleo ve eşi Anne Marie'yle birlikte isteyerek sonlara kalmıştık. Ferdinando kalabalıklar arasında sıkıştırılmayı vakarıyla uyuşmaz bulan renkli bir kişilikti. Benim umudumsa, kuyruğun sonu görülür olduğunda Clinton çiftinin dikkatlerini daha iyi yoğunlaştırmasındaydı. Öyle de oldu zaten.

Göran Persson'un dış politika danışmanı Lars Danielsson'u durumdan haberdar ettim, Başbakan'ın ziyareti konusunda ilerlemeler olduğunu, ama daha hâlâ aşılması gereken bir dizi engel bulunduğunu bildirdim. Bu engeller içinde en önemlisi dünyanın başkentinde son sözü söyleyenin Başkan değil, programcı olmasıydı.

Yine de girişimlerimi sürdürürken, Başkan'ın sözlerini olabildiğince sık tekrarladım. Mayıs ayının sonlarına doğru, Lake'in Ulusal Güvenlik Konseyi'ndeki çalışma arkadaşlarından birisi Beyaz Saray'da geçirdiği süre boyunca böylesine iyi düzenlenmiş bir çaba ve bu kadar ayrıntılı bir koreografiyle karşılaşmadığını söyledi. Persson'un ziyareti artık "arzulanan ziyaretler" listesine eklenmişti.

"Bir insanın yapabileceği her şeyi yaptın. Eğer gerçekleşmezse, senin hatan olmayacak. Bundan emin olabilirsin. Artık her şey Tanrı'nın elinde."

Umut verici, ama kesin olmayan sözler. Belki de bu durumda Tanrı, programcıydı. Yine de çabalarımın bazı kişileri etkilediği anlaşılıyordu. İsveç gibi bir ülkede, yabancı bir büyükelçinin yetkilileri etkilemek için bunca gayret göstermesi insanları öfkelendirirdi. Oysa Amerika Birleşik Devletleri'nin hem sistemi, hem de düşünce tarzı farklı. Hem de çok farklı.

Stockholm'de Başbakan'ın danışmanları beklentileri dü-

şük tutmaya ve ziyaretin planlamasını ertelemeye karar verdi. Konuyla ilgili herkes tatile çıktı. Söylemesi üzücü, ama benim ülkemde tatil devletin çıkarlarının önünde gelir.

Ben ise umudumu yitirmemek kararındaydım. Önemli bir telefon gelebileceği umuduyla, Büyükelçilik'te olabildiğince çok zaman geçirmek istiyordum.

Nihayet, 26 Haziran günü Beyaz Saray'dan beklenen telefon geldi. İsveç Başbakanı'nın "Başkan'ı ziyaret etmesinden çok memnun olacakları" bildirildi. Ziyaret tarihi için Göran Persson'a uygun olacağını bildiğim günlerden 6 Ağustos seçilmişti.

Avrupa'daki Konvansiyonel Güçler görüşmeleri sırasında Baltık devletlerinin yakınında sürekli bir Rus varlığına göz yumulduğu için Beyaz Saray yönetiminin vicdanı rahat değildi. Bu varlık Baltık ülkelerinde büyük bir umutsuzluğa ve kaygıya yol açmıştı. Bu arada Ruslar da Baltık devletlerinin olası bir NATO üyeliğine muhalefetlerini arttırıyorlardı.

Yeltsin Haziran ayında Clinton'a bir mektup yazarak Baltık ülkelerinin NATO'ya üye edilmelerinin Rusya için kesinlikle kabul edilemez olduğunu belirtti. Oysa aynı mektupta Polonya ve Macaristan'ın üyeliğinin Kremlin'de kabul görebileceği ima ediliyordu. Burada açıklanmayan koşul, Polonya ve Macaristan'ın Baltıklıların NATO dışında kalmasıyla üye olabilecekleriydi.

Baltık devletleriyle Rusya arasındaki ilişkiler bozuluyordu. Baltık yetkilileri eski gaddar yöneticileriyle görüşürken diplomatik inceliklere başvurmak zahmetine katlanmıyor, tam tersine, Rus liderliğinin hareketleriyle ilgili yorumlarında Rusların canını yakacak alaycı ve aşağılayıcı üsluplar kullanıyordu.

Amerikalılar özellikle Estonya ve Rusya arasında durmadan kötüleşen ilişkiler konusunda neler yapılabileceği konusunda kaygılıydı.

Bu açıdan bakıldığında, İsveç Başbakanı'nın hem Rusya, hem de Baltık ülkelerini birçok alanda yapıcı bir işbirliğine yöneltmek ve Avrupa Birliği hedeflerini desteklemek çabalarına öncülük etme arzusu Washington'ın çok işine gelecekti. Bu arada, asgari bir diplomatik nezaket konusunda İsveç Başbakanı'nın Baltık yöneticilerini daha kolay ikna edeceğine de inanılıyordu.

Yukarıda belirttiğim gibi, İsveç Başbakanlık kançılaryasında herkes tatildeydi. Ziyaretten önce medyayla görüşmelerim sırasında kullanmak amacıyla Başbakan'ın özgeçmişini istediğimde, bana ulaştırılan belge Göran Persson'un doğduğu Katrineholm'daki yerel yöneticiliği sırasında üstlendiği görevlerden derlenmiş, iki sayfalık bir listeydi. Böylesi yerel bir bakış açısının dış dünyayı, özellikle de Amerikalıları etkilemesi söz konusu olamazdı.

Başbakanlık kançılaryasında tatiline birkaç saat ara verip bürosuna gelmiş bir basın yetkilisi bulunca, İsveç Başbakanı'nın geçmiş başarıları ve gelecekte ulaşmayı umduğu hedefler hakkında kendi metnimi yazmak için izin kopardım. Yazacaklarımın fazla iddialı görüleceğinden kaygılandığı için, özgeçmişi İsveç medyasına dağıtmamamı istedi. Amerika'da bir insanın becerilerini sayıp dökmesi genellikle kabul gören, çoğu zaman da önerilen bir yöntemdir. İsveç'te ise insan ancak tevazusuyla övünebilir.

Ziyaretten önce, *Washington Post'un* en önemli köşe yazarlarından birisi olan Jim Hoagland'le bir konuşmamız oldu. Onunla daha önce tanışmış ve 1974 Kıbrıs olayları sırasında birlikte Ledra Palas Oteli'nde bulunduğumuzu fark etmiştik. Hoagland Persson'un ziyaretinden iki gün önce, 4 Ağustos günü "Baltıklar için Savaş" başlıklı bir makale yazdı, Persson'un Baltık Konseyi'ndeki başarılarını överek, Clinton'ın Persson'u olumlu karşılayacağını umduğunu belirtti.

Bana kalırsa bu yazı, bir İsveç başbakanının *Washington Post* tarafından böylesine desteklendiği ilk (muhtemelen de son) örnekti.

Oysa İsveç'te ziyaret tüm basın tarafından desteklenmiyordu. Çoğu köşe yazarı makalelerinde başbakanı Baltık devletlerinin güvenliği konusunda duruş belirlemek konusunda uyarıyordu. Gazetelerden birisi, "Komünizmden yeni kurtulan komşularımızın davası, bizim davamızdır," diyerek, kendi partisinin içindekileri bile endişelendirdiğini hatırlatmıştı. Bir başka gazeteyse Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olmak isteğini desteklediğini ifade ettiği için, Başbakanı eleştiriyordu.

Bir gazete (*Aftonbladet*) makalesinde, "İsveç Rusya gibi Büyük bir Baltık Gücü'yle işbirliği yaparken, aynı zamanda Rusların çıkarlarının tam karşıtı bir güvenlik politikasına girişemez," diye yazıyordu.

Çoğu gazetenin genel kaygısı Başbakan'ın düşünmeden hareket edeceği, fitili yanık bomba gibi davranacağıydı.

Kendine Göran Persson kadar güvenmeyecek başka birisinin böylesi uyarılar ve tembihler karşısında kendini rahatsız hissetmesi doğaldı. Üstelik Persson'un böylesi şartlarda başlayan bir ziyareti bir başarı öyküsüne döndürmenin kolay olacağını düşündüğüne inanıyorum. Belki de Stockholm'deki önemli kişilerin tatile çıkmış olması nedeniyle, İsveç basını ziyaretin temelindeki asıl niyetin İsveç'in Baltık devletleriyle Rusya'nın Baltık Konseyi kapsamında işbirliği yapmalarına yardım etmek ve Baltık ülkelerinin AB üyeliğini desteklemek olduğu konusunda bilgilendirilememişti. Amerika Birleşik Devletleri yönetimi İsveç'in Baltık ülkelerinin NATO üyeliği konusunda bir girişimde bulunmasını beklemediği gibi, İsveç de Baltık devletlerinin güvenliğini üstleneceğine inanmak eğilimine kapılınmaması için uyarıların ardını kesmemişti.

Göran Persson danışmanlarıyla birlikte Washington'a vardığında, hepsinin de Beyaz Saray'daki toplantıyı gergin bir heyecanla bekledikleri açıktı. Bizzat Başbakan çevresine otorite ve kararlılık görüntüsü yayıyordu. Yakın danışmanları kıskanç gözdeler gibi Başbakan'ın etrafındaydı.

Havaalanından gelirken, otomobilde Persson'la kısa görüş alışverişinde bulunmak ve ziyaretin hazırlıkları ile ilgili bilgi vermek fırsatını buldum.

"Başkan Clinton'a bir armağan getirmem gerekmez miydi?" diye sordu Persson. Anlaşılan o ana kadar bunu düşünmeye zaman bulamamıştı.

İsveç'in kuzeyindeki Dalarna bölgesinden el yapımı ahşap bir "Dala Atı" ısmarladığımı duyunca, İsveç Başbakanı bir an tereddüt etti.

"Böyle bir şey sürükleyerek Beyaz Saray'a gidemem ya, değil mi?" diye sordu Persson.

Her şeyin ayarlandığını söyleyerek onu rahatlattım. At çoktan Beyaz Saray'a gönderilmiş, üzerine de Amerika Birleşik Devletleri'nde İsveç'ya da İsveç-Amerikan kökenli yaklaşık on milyon kişi bulunduğunu belirten uygun bir not[61] iliştirilmişti.

Başbakan Göran Persson ile Başkan Clinton arasındaki toplantı başarılı oldu. İsveç Başbakanı görüşlerini örnek olacak bir açıklıkla ifade etti. Uçaktayken, danışmanlarıyla birlikte yazdığı kâğıtlardan yararlandı. Belgede Baltık sorununu çözümlemek için yürütülecek stratejiyi oluşturacak noktalar yer alıyordu.

Daha önce Stockholm'deki düşüncelere katkıda bulunmak ve Amerikan yönetimiyle yapılacak temaslarda kullanılmak üzere bir inceleme yapmış olduğum için, bu yaklaşım hoşuma gitti. Ne var ki Amerikalılara Baltık bölgesinde nasıl hareket etmeleri gerektiğini öğretmek istiyormuşum suçlamasıyla, böyle bir çalışma yaptığım için kınanacaktım. Oysa akademik kökenli Amerikalılar uluslararası politika konularını tam da bu yöntemle görüşmek isterler.

Persson'un Başkan Clinton'a söylediğine göre, İsveç özetlenen bu strateji çerçevesinde faal bir rol üstlenmeye hazırdı. İsveç Baltık ülkeleriyle karşılıklı ekonomik işbirliğini arttırmak arzusundaydı. İsveç Parlamentosu bu amaçla, İsveç şirketlerinin Baltık bölgesindeki faaliyetleri için bir milyar Kron ayrılmasını onaylamıştı.

Persson Amerikan şirketlerinin Baltık ülkelerine yatırım yapmasını destekleyerek, Amerika Birleşik Devletleri'nin de bölge ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunacağını umuyordu.

Persson Baltık Denizi'ndeki İsveç adası Gotland'da bulunan Visby'deki bir toplantıda, Baltık bölgesindeki on bir hükümet başkanı tarafından Baltık bölgesel işbirliğini düzenlemekle görevlendirildiğini Clinton'a iletti. Bunun yanında, katılımcı hükümetler örgütlü suçla da mücadele etmek istiyordu. Persson FBI'ın bu çabayı destekleyeceği umudundaydı.

NATO'nun genişlemesi konusuna gelince, NATO üyesi olmadığı ve gelecekte de böyle bir üyeliği düşünmediği için, İsveç'in bir görüş bildirmesi doğru olmazdı. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konuda ne düşündüğünü de bilmek istiyorduk. Persson kendi güvenlikleri konusunda Baltık devletlerinin karar verme hakkına sonuna kadar saygılıydı. Kendilerini savunmasız bir durumda gördüklerini kabul etmek gerekirdi. Persson İsveç'in Barış için Ortaklık Projesi'ne faal katkı sağladığını söyledi ve Barış için Ortaklığın gerçek bir "ortak

güvenlik girişimine" dönüşebilmesi amacıyla, Rusya'nın ve Baltık devletlerinin projeye daha fazla ilgi göstermelerinin sağlanacağını umduğunu belirtti.

Cümleler öylesine ustalıkla kurulmuştu ki insan Barış için Ortaklık Projesi'ni bir seçenek olarak sunan Persson'un Baltık devletlerinin NATO'ya üye olma isteğiyle arasına mesafe koyduğunu, ya da bu arzuyu desteklediğini sanabilirdi. Bunun bir nedeni İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın Washington'da neler konuşulduğu hakkında sadece Baltık ülkelerine değil, aynı zamanda da Moskova'ya bilgi vermek istemesiydi. Yıllarca sonra, Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olmalarının ardından, Persson Başkan Clinton'la konuyla ilgili görüşmesinde Baltık devletlerinin NATO üyeliğini desteklediğini söyleyecekti. Belki de o gün, karmaşık açıklamasının böyle yorumlanmasını istemişti.

Persson sözünü sürdürdü. İsveç Baltık işbirliği çerçevesindeki rolünü genel anlamda Rusya'yla diyalogu geliştirmek için kullanmak istiyordu.

İsveç Baltık ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üye olmaları hedefini destekliyordu.

Persson Baltık bölgesinin istikrarı ve güvenliği için etkin bir Amerikan girişimi gerektiğinin altını çizdi. (Burada söylemek istediği, Baltık ülkelerinin güvenliğini omuzlamak arzusunda olmadığımızdı.)

Clinton ve Dışişleri Bakanı Warren Christopher Persson'un durum değerlendirmesiyle aynı fikirde olduklarını ve İsveç'in Baltık bölgesinde önder rolü üstlenmesini memnunlukla karşıladıklarını belirtti. İsveç'in her iki tarafta da inanılırlığı güçlü, diye ekledi Clinton.

Her iki devlet adamı da Baltık-Rusya sorununun nasıl çözümleneceği konusunda aynı görüşü paylaştıklarını belirleyip, her zamanki nazik cümlelerle vedalaştılar.

Sıra fotoğraf çektirmeye gelince, Clinton "Dala Atını" işaret etti.

"Bu atı çok sevdim. Çalışma masamın üzerine koyun ki gözüksün."

Başkan Clinton'la Başbakan Persson'un fotoğrafı ilgili gaze-

telerde çok yer aldı. On milyon İsveçli-Amerikalının ABD'nin gelişimine katkıları da pek unutulmadı.

Böylelikle, "Dala Atı" İsveçli-Amerikalıların Amerika Birleşik Devletleri için oynadıkları rolü herkese hatırlatma girişimimin Troya Atı oluverdi. Daha sonra İsveç sanayisi yatırım kampanyası için bu fotoğrafı kullanacaktı. Göran Persson çok sonraları verdiği bir mülâkatta fotoğraftan en sevdiği resim olarak bahsedip, girişimimi bir "halkla ilişkiler" başarısı olarak nitelendirince çok mutlu olacaktım. Aslına bakılırsa, Clinton tam da umduğum gibi bu İsveç folkloru fetişine âşık olduğu için, şanslı sayılırdım.

Toplantıdan sonra, Beyaz Saray sözcüsü tarafından yapılan basın toplantısında, yönetimin İsveç'ten Baltık bölgesinde faal bir rol oynaması beklediği açıkça belirtildi.

8 Ağustos tarihinde *Svenska Dagbladet* gazetesinde yayımlanan bir makalede, düvenlik politikası uzmanı Mikael Holmström Başkan Clinton'dan ayrıldıktan birkaç dakika sonra Persson'a Clinton'a hediye ettiği dev "Dala Atı'nın" neyi temsil ettiğinin sorulduğunu ve "Dünyanın karşısına çıkıp kendi ülkesi ve bölgesi adına konuşan, kendine güvenen ve gururlu bir İsveç" cevabı alındığını bildiriyordu.

Toplantıdan sonra, Persson medyayla karşı karşıya gelmekte bir zorluk çekmedi. Her şey plana uygun gelişmiş ve İsveç'te Persson'un Baltık devletlerinin NATO'ya üye olmasını desteklediği şeklinde anlaşılabilecek hiçbir şey söylenmemişti. Öte yandan, Clinton'ın söylediklerinden hiçbirisi İsveç'ten dar anlamda Baltık ülkelerinin güvenliğini üstlenmesinin beklendiği yönünde yorumlanamazdı.

Persson Clinton'la görüşmesiyle ilgili sorular karşısında, yerinde bir dikkatle, *"İsveç'in rolünden bahsederken, sanırım önderlik sözcüğünü kullandı,"* diyecekti.

Stockholm'e gönderdiğim raporlarda Clinton ve danışmanlarının İsveç Başbakanı'nı etkileyici, savlarında açık ve inandırıcı bulduklarını belirttim. Toplantıdan sonra, Başkan Clinton yakın danışmanlarına İsveç Başbakanı'nın Baltık bölgesi için çizdiği stratejiyle hedefi tam on ikiden vurduğunu söylemişti.

Ne var ki temas ettiğim insanlar toplantıdan sonraki uygulamanın son derecede önemli olduğunu hatırlatıyordu. Şimdi artık kelimeleri hareketlerin izlemesi gerekiyordu. Nick

Burns Clinton'la Persson arasındaki görüşmeyi "örneğinde tek" olarak adlandırdı. Bu karşılaşmanın sonucu sadece Amerika Birleşik Devletleri'yle İsveç'in 1993-1994'te, Rus birliklerinin geri çekilmesi kapsamında kurulan özel ilişkinin sürdürülmesi değil, İsveç'in Baltık bölgesinde kısa dönemde Amerika'nın politikalarını tamlayıp pekiştirecek bir lider rolü de üstlenmesiydi.

"Bu buluşmanın tarihi bir önem kazanıp kazanmaması, bu işbirliğinin uygulamada ne ölçüde gerçekleştiğine bağlı kalacaktır," dedi bu arada Dışişleri Bakanlığı'nın sözcülüğüne getirilen Burns.

Tanıdıklarım medyanın ilgisine bakarak benzer durumdaki hiçbir ülke başbakanının İsveç Başbakanı kadar ilgiyle karşılaşmadığını söylüyordu.

Amerikalıların bu görüşmeyi işleme yöntemleri ve İsveç'in Baltık bölgesinde lider rolü oynama imkânları abartılmış olabilir miydi? Bütün bunlar Amerikalıların "olaylara olumlu bir görüntü" vermek eğilimlerinin bir sonucu muydu?

Göran Persson bile Amerikalıların ilişkiyi tanımlama biçimi karşısında hafif kuşkuluydu. Baş başa kaldığımız bir anda, benim görüşüme göre bu ziyaretin yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebileceğinin altını çizdim.

İsveç'i önemli bir ortak olarak gördüklerini söylerken, Amerikalıların ciddi olduklarını belirttim. Bana kalırsa sürekli olarak nelerin başarıldığını gözden geçirmeli ve bunu yaparken de Amerikalılarla sıkı teması yitirmemeliydik. Bu kadar başarılı geçen bir ziyaretin arkasından etkin gelişmelerin gerçekleşmemesi yazık olurdu. Bence uzun vadeli hedefleri gözden kaçırmadan, yaptıklarımızı gündelik iş olarak görmemiz gerekirdi.

Baltık bölgesel işbirliği İsveç toplumunun değişik katmanlarını ilgilendiren farklı alanlar içeriyordu. Bu yüzden bu işbirliğine ulusal ve tarihi bir işbirliği gözüyle bakarken, diğer yandan da Amerikalıları Ruslar ve Baltıklılarla birlikte çalışmaya iten bir proje olarak bakabilirdik.

Persson'un da gelişmeleri böyle yorumladığı kanısındaydım. Yine de bu görüşü Amerikalılarla sürekli ilişkide olan ve böylelikle niyetlerini değerlendirebilen benden duymak istiyordu.

Ne var ki bu hedeflerin gerçekleşmesini önleyebilecek bir dizi koşulu göz ardı edemezdik.

Her şeyden önce, İsveç Başbakanı'na ve İsveç-Amerikan ilişkilerine yapılan övgüler Danimarka, Norveç ve Finlandiya'da yetkili çevrelerde önemli bir kıskançlığı tetiklemişti. Eğer Kuzey'de bir köyde birisi ağırlığını koyar ve önemli biri olduğunu düşünüyormuş gibi hareket ederse, insanlar tepki verir. Bu davranış biçimi bazen "Jante Yasası'na" atıfta bulunarak açıklanır. "Kimse bir şey olduğunu sanmamalı," şeklinde özetlenebilecek olan bu yasa eşitlik ilkelerini uygulamaya büyük önem veren toplumlarda büyük bir itici güçtür. Daha sonra farkına varacağım gibi, Jante Yasası, sadece Kuzey işbirliği için değil, Kuzeyli başbakanlar için de geçerliydi.

Öteki Kuzey ülkeleri Washington'da yoğun girişimler başlattı.

Danimarka ve Norveç yönetime İsveç'in bir NATO üyesi olmadığını, böylelikle Baltık ülkelerinin güvenlik politikası çıkarlarını NATO üyesi Kuzey devletleri gibi gözetemeyeceğini hatırlattı. Finlandiya Rus isteklerinin tercümanı olma özelliğinin ve Estonya'ya olan yakınlığının altını çizdi.

Stockholm'ü uyararak, eğer harekete geçmezsek Kuzeyli biraderlerimizin bizi yakında sollayacağını bildirdim. Ne var ki uyarılarım fazla ilgi görmeyince, hükümetimin tutumunun değiştiğinden kuşkulanmaya başladım. Amerikan ve İsveç yetkilileri arasında toplantılar yapıldı ama bu görüşmelerden geriye etkin bir İsveç tutumu ya da İsveç-Amerikan işbirliği için bir heyecan tortusu kalmadı. Amerikan bürokrasisi de konuya özel önem veriyor gibi görünmüyordu.

İsveç ikinci plana düşürülmüş olabilir miydi? Baltık devletleri Baltık başkentlerinde önceliğin NATO üyeliği olduğunu açıkça belirtmişti. Böylesi bir arka planın önünde, Stockholm Baltık konusunda fazla öne çıkmanın hem Rusya'da, hem de içte yanlış yorumlanacağından kuşkulanmış olabilirdi. Başbakan'ın çevresindekiler muhtemelen, "Rusya ne der?" ya da, "Hareket (Sosyal Demokrat Parti) ne der?" diye sormaya başlamışlardı.

Eğer hükümet çevrelerinin düşüncesi gerçekten böyleyse, o zaman Kuzey ülkelerinin liderliği elimizden almalarına sevinmek gerekirdi.

Daha önce de belirttiğim gibi, İsveç medyası ziyaretin kendinden ve çıkabilecek sonuçlardan kaygılıydı. İsveç kamuoyunun duygularını görünce, İsveç'in Baltık kapsamındaki

rolü konusunda Başbakan'ın fazla göze batmamaya çalışması bilgece bir davranıştı. Ama bu aynı zamanda Başkan Clinton'ın bizlerin umduğu gibi Stockholm'ü değil, Kopenhag'ı ziyaret edeceği anlamına geliyordu. Ziyaret Danimarka'nın NATO kapılarını Baltık devletlerine açık tutmada önemli bir rol üstlendiği 8 Temmuz 1997 NATO zirvesinden hemen sonra gerçekleşti.

Danimarka dışında, Norveç ve İzlanda da Madrid'de Amerika'yı desteklemiş, NATO üyesi olmayan Finlandiya ise Yeltsin'le Clinton arasında gerçekleştirilen önemli buluşmalara ev sahipliği ederek önemli bir rol üstlenmişti.

İsveç Haber Ajansı TT Şubat 1997'de Danimarka diplomatik çevrelerini kaynak göstererek, "Danimarka'nın Baltık davası için daha iyi ve daha sıcak bir avukat olacağını," haber veriyordu.

İsveç'in bundan böyle Baltık bölgesinde lider rolü oynayamayacağını bilmek, kişisel olarak beni bir ölçüde üzüyordu. Washington ziyareti sırasında Başbakan'ın çevresine yaydığı gururlu güvenin yerini daha çok sıkılgan bir çekingenliği andırır bir şey almıştı. Umut kırıcı bir durumdu ama iktidardaki Sosyal Demokrat Parti'nin temel içgüdüsünün er ya da geç depreşeceğini ve Amerika Birleşik Devletleri ile daha yakın ilişkiler kurma yoluna engeller koyacağını bilmem gerekirdi.

Şimdi bakınca, Persson'un ziyaretini gerçekleştirmek için bu kadar çok çaba harcamayabilirdim, diye düşünüyorum. Bu kadar kısa bir süre sonra ikinci bir İsveç Başbakanı'nı ağırlaması için Beyaz Saray'ı kandırmayı başaramadığımı bildirmiş olsaydım, Stockholm'ün fazla şaşırmayacağından emindim. Ne var ki, görevimi en iyi şekilde yapmam gerektiği kanısındaydım. Dahası, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beş yıl sonra ve tarafsızlık politikamızın en parlak çağında bir Sosyal Demokrat hükümetin bile Amerika'yla ilişkilere yeni bir gözle bakması mümkün olabilirdi.

Oysa Sosyal Demokrat yönetimin içinde, parti içi ve parti dışı soldan gelecek eleştiriler nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri'yle çok yakın işbirliği yapıyor görünmekten hâlâ çekinenler vardı. Persson Amerikan Büyükelçisi Tom Siebert'i herkesin gözü önünde paylayınca, bu çevreler derin bir nefes almış olmalı. Bir İsveç akşam gazetesinin manşeti

"Göran Persson'un ABD'ye saldırısı" idi. Haber soldaki Amerika karşıtı çevreler için öğretici nitelikteydi.

Bu olayın nedeni, Siebert'in nükleer enerji konusunda içeride yapılan tartışmayı etkilemeye yönelik olarak görülebilecek bir açıklama yapmış olmasıydı. Bunun dışında, Siebert'in İsveç hükümetini Baltık devletleri konusunda Clinton'la yapılan görüşmenin ardından yapılması gerekenler bağlamında biraz fazla pasif bulduğu açıklaması İsveç Başbakanı'nın kulağına gelmişti.

Böylelikle, düzen yeniden kurulmuştu. Kimse İsveç hükümetinin Amerikan yanlısı olduğundan kuşkulanamazdı. Olanların dış ülkelerden İsveç politikası ile ilgilenen bazı kişilerin kaşlarının çatılmasına neden olmuş olabilir. Böyleleri İsveç Başbakanı'nın bir yabancı büyükelçiye karşı neden çekiç yöntemini kullandığını merak etmiş de olabilir. Genelde, bir hükümet yabancı bir elçinin tutumundan memnun olmadığı zaman, memnuniyetsizliği ifade etmek için kullanacağı daha ince yöntemler vardır.

***

İsveç Sosyal Demokrat siyasetçilerini genellikle yönlendiren, derinlere işlemiş Amerikan karşıtı duygulardı. Çoğu yabancı politikacı gibi, İsveç Sosyal Demokratları da dünyanın en önemli başkenti Washington'ı ziyaret etmeye bayılır ama çoğu kez ziyaretlerini İsveç soluna haklı göstermek için İsveç medyasına doğrudan ya da belirli ölçüde dolaylı eleştiriler yaparlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşmiş Milletler'e olan borcunu ödemesinde ısrarcı olmak, doğruydu. Konuk politikacılardan biri Büyükelçilik'te bir basın toplantısı yapıp, Amerika'nın krizde bir ülke olduğunu belirttiğinde, bunun sadece yanlış değil, aynı zamanda da yersiz olduğunu düşünmüştüm. Amerika medyasında kimsenin bu olayı haber olacak kadar değerli bulmamasını da şükranla karşıladım.

Başka bir ünlü İsveçli kadın politikacıysa, bize siyasal danışmanı aracılığıyla Washington'daki resmi ziyaretine yoksullar için çorba dağıtılan bir mutfağa giderek başlamak istediğini bildirdi. Amerikan Kabinesi'nden bir bakanın Stockholm'e yapacağı ilk resmi ziyaretine evsizlerin ve uyuşturucu

tutkunlarının toplandığı bir sürü yerden biriyle başlamak istediğini belirtse, ne gibi tepkiler geleceğini bir düşünün.

İsveçli konuğun danışmanı hanım temsilcinin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yoksul ve bahtsızlarla ne kadar ilgilendiğini göstererek İsveç medyasından övgü dolu yorumlar alacağını ummuş olabilir. Ne var ki Büyükelçiliğin becerikli memurlarının da yardımıyla programın bu bölümüne aşevi yerine Washington D.C.'nin ilk siyah şerifi olmayı da başaran on dokuzuncu yüzyıl Afrikalı-Amerikalısı Frederick Douglas Ulusal Tarihi Mekânı'nı koymayı başardım.

Aynı zamanda, sanki Stockholm'deki yetkililerimiz Washington'la ilişkilerimizin düzelmiş olduğunun pek fazla göz önüne çıkarılmasını istemiyor gibiydi. Böylelikle Chicago ve Los Angeles'taki Başkonsolosluklar kapatıldı ve Fahri Konsolosluklara dönüştürüldü. Amerika Birleşik Devletleri'nde son derecede önemli bir baskı oluşturabilecek İsveçli-Amerikalılar bu önlemleri onlara ve Amerika'ya karşı belirgin bir ilgisizlik olarak yorumlamaktadır.

Ben Konsolosluğu ziyaret ederken, bazıları ünlü Hollywood sanatçısı olan önde gelen İsveçli-Amerikalılar Los Angeles'teki Başkonsolosluğun önünde gösteri yürüyüşü yaptılar. İsveç hükümetinin politikasını, baştan beri eleştirdiğim ve Stockholm'e gönderdiğim iç yazışmalarda direndiğim bir politikayı savunmak gibi kuşkulu bir zevkim vardı. İsveç'teki bazı açık düşünceli insanların gayretleri sonucunda, Los Angeles'taki Başkonsolosluk eski durumuna döndürüldü.

Miami'de bir konsolosluk açma önerisi, Norveç'in kentte bir konsolosluk açacağını duyduğumuz gün geri çevrildi.

Bu arada, Washington'da bir İsveç Büyükelçilik Kançılaryası yaptırmak önerisi de benim zamanımda reddedildi.

Washington'a gelişimden kısa bir süre sonra, İsveç Büyükelçilik Kançılaryası'nın kapsamlı onarım çalışmaları nedeniyle Watergate Binası'nı boşaltması ve M Sokağı üzerinde belirgin bir özelliği olmayan bir iş hanına taşınması gerekmişti.

Biraz önemi olan her ülke Washington'da kendi binalarına sahipti. Finlandiya Massachusetts Caddesi üzerinde mimari açıdan en ilginç kançılaryalardan birisini yaptırmıştı. Bir başka Kuzeyli komşu olan Estonya da, tesadüfen Tal-

linn'in simgelerinden bir kuleye benzer bir binayı Büyükelçi Toomas Ilves'in çabalarıyla satın alıp döşemişti.

Norveç ve Danimarka da aynı bölgede kendi binalarına sahipti.

Oysa İsveç farklıydı. Washington Limanı'nda uygun fiyatla satışa sunulan bir arsanın alınması amacıyla İsveç yetkililerini ikna etmeye çok uğraştım. İsveç'in bu arsaya kendi kançılaryasını yaptırmasını önerdim. Bana göre bu yapı Washington'ın en gözde mimarı simgelerinden biri olmalı ve İsveç'i denizci bir ülke olarak göstermeliydi. Bina Potomac Nehri üzerinden Theodore Roosevelt Adası'na, Roosevelt Memorial Köprüsü'ne, Kennedy Center ve Watergate'e ve Memorial Köprüsü üzerinden de Potomac'in geniş sularına bakacaktı.

Komşuların ve yerel medyanın desteğini almayı başarmıştım. Bu önemli bir başarıydı. Seleflerim tarafından başlatılan öteki girişimler yerel toplumların direnciyle karşılaşmıştı.

Bununla da yetinmedim ve İsveç hükümetinin önemli üyelerinin fikrimi desteklemesini sağladım. Oysa kendi bakanlığım ayak sürümeye devam ediyordu. "Bizi asıl kaygılandıran, 1992/93'ten beri piyasada olan bu arsanın, bugün yarı fiyatına düşmüş olmasıdır," diye yazıyordu bakanlık. Bu açıklamadan sonra, bakanlık mektuplarıma cevap vermeyi de durdurdu. Arsanın ucuz olması, o günün ekonomik koşullarına bağlıydı. Başka bir ülkede, bütçeciler böyle bir piyangodan mutlu olurdu. İsveç'te değil.

Tam da o dönemde Bakanlık'ta görevli Sosyal Demokrat önderleri Bildt'in muhafazakâr hükümetiyle Clinton yönetimi arasındaki yakın ve başarılı işbirliğinin sembolik olarak tanınması anlamına gelecek bir bina yaptırmakta isteksiz davranmış olabilirler miydi? Benim o günlerdeki kanım, Stockholm'deki bir kişisel ve ideolojik kaygı karışımının devletin çıkarlarını bastırdığıydı.

Ben Washington'dan ayrıldıktan sonra, önde gelen İsveçli aktörler yer ve görev değiştirdiler ve 2002 yılında İsveç hükümeti benim önerdiğim arsada bir kançılarya inşa ettirmeyi kararlaştırdı. Kançılarya yaklaşık altı yıllık bir gecikmeden sonra Ekim 2006'da resmen açılacak. Ülkemin Washington'da İsveç tasarım ve mimarisine layık bir yere sahip ola-

cağı için mutluyum. *Washington Post'un* köşe yazarı Nora Boustany'nin 21 Haziran 2001 tarihli *Diplomatik Haberler* yazısında okuyucularına bundan on yıl kadar önce, "dönemin İsveç Büyükelçisi *Henrik Liljegren'in* Potomac Nehri'nin kıyılarında masalımsı bir kançılarya düşünü gerçekleştirmenin yolunu bulmak için kaç yaz gecesini uykusuz geçirdiğini," hatırlatınca da çok memnun oldum.

***

1 Mayıs 2004'te, Baltık devletlerinin NATO üyesi olması sadece Baltık bölgesinden bir coğrafi deniz değişikliğine neden olmadı, aynı zamanda da Baltıklı komşularımıza karşı yürütülen İsveç dış politikasına alaycı bir bakış açısı getirdi. Keyifli geçen otuzlu yıllar sırasında, İsveçliler Narva-Jöesuu'nun beyaz kumlu kıyılarının ve yerli halkın konukseverliğinin tadını çıkarmak için Stockholm'den gemiye biner, Estonya'ya giderlerdi. Tallinn biz İsveçliler için en yakın yabancı başkentti ve Estonya'nın da İsveç'in Büyük Baltık Gücü geçmişinde önemli bir yeri vardı. Ardından İkinci Dünya Savaşı patladı ve 1940 yılında Sovyetler Birliği Baltık devletlerini işgal etti. Peki, biz ne yaptık? Finlandiya'nın yardımına koşmaya çalıştığımız gibi, Baltık devletlerine de yardım etmeye çalıştık mı? Hayır, İsveç Baltıklı sığınmacıları geri gönderip göndermeme tartışmaları dışında, komşularımız konusunda yarım yüzyıl sessiz kaldı.

O sırada Baltıklılar Tallinn'de "Şarkılı Devrim"i başlatıp, Sovyet sisteminin yerle bir olmasına, Baltık devletleri ve Orta Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasına katkıda bulundular. Baltıklılar cesur bağımsızlık savaşlarıyla bizim güvenliğimiz için bütün o yıllar süresince onlar için yaptıklarımızdan çok daha fazlasını başardılar. Sadece bu kadar da değil. Baltık ülkeleri NATO üyesi olduktan sonra da İsveç de dahil bütün bir bölgenin güvenliğini üstlendi. Geriye tümüyle NATO devletleriyle çevrilmiş sadece Finlandiya kaldı.

31 Mart 2004 günü, Baltık Denizi'ndeki Gotland Adası'nın yerel gazetesi *Gotlands Allehanda*'ya "Tallinn'den Türkiye'ye" başlığı altında bir yazı yazarak, üyesi olmak istemediğimiz bir örgüt olan NATO'nun şimdi doğumuza ve güneyimize genişleyerek Tallinn'den Türkiye'ye Baltık Denizi'nden Boğaziçi'ne kadar uzanacağını anlattım. Sonunda da biz elli yıl bo-

yunca Baltıklı komşularımız için parmağımızı kımıldatmamışken, şimdi onların bizim güvenliğimiz için çalışacaklarını belirttim. Devir değişmişti. Değişmeyen tek şey, askeri ittifaklara katılmama politikamızdı.

Bunlar, insanın Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli olduktan sonra yazabileceği şeylerdir.

İsveç NATO'ya üye olsaydı. Baltık ülkelerinin NATO'ya alınması için çabalayan Danimarka, Norveç ve İzlanda'ya destek verebilirdi. Oysa bizim tribünden izlememiz gerekecekti. Şimdiyse Baltık ülkeleri İsveç'in güvenliği konusunda en önemli aktör olarak görülen bir örgütün üyesi oldu.

Elli yıl boyunca, Baltıklı komşularımızın durumunu ihmal ettikten sonra, kendi güvenliğimizle ilgili konularda Tallinn, Riga ve Vilnius'e danışmak zorunda kalmamız talihin garip bir cilvesi değil midir?

İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Baltık ülkeleri karşısında sergilediği tutum, karmaşık bir konudur. Bu konuyu aşağıdaki gibi sadeleştirerek özetlememe izin verin:

İsveç Sosyal Demokratları genellikle barış ve silahsızlanma yanlısıdır. Gerçekten de, özellikle nükleer silahsızlanma Sosyal Demokrat çevrelerde neredeyse dini saygı uyandıran bir kavrama dönüşmüş, silahsızlanma konusunda uluslararası faaliyet gösteren Sosyal Demokratlar yarı aziz gibi bir konum kazanmışlardır. Bunun sonucunda İsveçli Sosyal Demokratlar, nükleer silahtan arınmış bir dünyadan ve sosyalizmin erdemlerinden söz eden Sovyetler Birliği için bir çeşit yakınlık duyuyordu. Bunun yanında içlerinde, Sovyetler Birliği'nin askeri gücü karşısında korkuyla karışık bir saygı da vardı. Bugünkü Rusya'ya karşı duyulanlar Sosyal Demokratların Sovyetler Birliği için hissettiklerinin benzeridir.

Öte yandan, İsveç'teki Baltıklılar Sovyetler Birliği/Rusya karşısında genellikle şahinimsi görüşler sergilediklerinden, tüm Baltıklılara bir ölçü kuşkuyla yaklaşıldı. Gelecek kuşak Sosyal Demokratların dünyaya bakış açısının farklı olması mümkündür. Eski kuşaktakilerden çoğu Sovyetler Birliği'nin Adolf Hitler'e karşı savaştığı için şükran duydukları günlerden kalma, kökleşmiş kanılara sahiptir. Baltık devletlerine gelince, İsveçlilerin çoğu komünistlerin Baltıklıları Nazi yanlısı olarak gösteren savaş sonrası propagandasının etkisinde

kaldı. Bu etki, İsveçlilerin akıllarının bir köşesine yerleşerek, Baltıklılara karşı bir güvensizlik duygusuna kaynaklık etti.

Öte yandan, Sosyal Demokratlar savaşa ve kapitalizme de karşıdır.

Amerika Birleşik Devletleri kapitalizmin –ya da Sosyal Demokratların sol kanadının bazen tanımladığı gibi, "Dolar Emperyalizmi'nin– en güçlü şeklini temsil ettiği, NATO ve Amerika Birleşik Devletleri'ni savaş ve nükleer silahlarla özdeşleştirdikleri için, İsveç Sosyal Demokratları her ikisine de uzak durmak ister.

NATO ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaşı'nda İsveç'i nükleer şemsiyesiyle Sovyetler Birliği'nden koruduğundan pek söz edilmez. Sosyal Demokrat hükümetler gayri resmi açıklamalarda Amerikan birliklerinin Avrupa'daki varlığının önemini kabul etmiş görünseler de, NATO'nun Amerika'yı Avrupa'nın güvenliğine bağlamadaki rolünü ancak dolaylı yoldan teslim ederler. Göran Persson başkanlığındaki Sosyal Demokrat hükümet İsveç'in NATO üyeliğini tartışmakta isteksizdir. On Beşinci Bölüm'de değindiğim gibi, kamuoyu karşı olduğundan, konuyu yarışın dışında görmeyi yeğlemektedir. Savaş sonrası dönemin çok büyük bir bölümünde iktidarda bulunan Sosyal Demokrat hükümetler kamuoyunu kendi elleriyle biçimlendirmişler, İsveç halkını başkaları bizim özgürlüğümüz için çarpıştığından değil, kendi tarafsızlık politikamız sayesinde savaşın ve çatışmanın dışında kaldığımıza inandırmakta başarılı olmuşlardır. Oysa gerçekte Stalin ve Hitler karşısında daha gerçekçi politikalar izlemek için İsveç'in tarafsızlık ilkelerinden ödün vermek zorunda kaldığı da görülmüştü.

Halkın inandırıldığı bir başka konu da, yaşanan refahın tarafsızlık politikasının sonucu değilse bile, ayrılmaz parçası olduğudur. Her ne kadar günümüzde bu politika "askeri ittifaklara katılmama" siyasetine dönmüş olsa da, yapılan kamuoyu yoklamaları İsveçlilerin çoğunun hâlâ güvenlik ve refahımızın dış politikada bir şekilde bir tarafsızlık görüntüsünün korunmasına bağlı olduğuna inandıklarını göstermektedir.

İsveç Sosyal Demokrat yönetiminin NATO ve İsveç güvenlik politikasına yaklaşımı konusunda daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyenlere Dr. Ann-Sofie Dahl'in iki kitabını salık vermek isterim: *Den moraliska Stormakten,* Timbro 1991

ve *Svenskarna och NATO*, Timbro 1999. Bu kitaplardan birincisinin konusu Sosyal Demokratların izlediği dış politikanın ahlâki iddiaları. İkinci kitap ise İsveç'in kendini algılamasını ve NATO'ya karşı tutumları inceliyor.

Başbakan Göran Persson'un İsveç basınına açıklamasında (ve On Beşinci Bölüm'de) yer alan, "Güvenliğimiz hiç bu kadar güçlü olmamıştı," düşüncesi tabii doğru. Doğu'da Baltık ülkelerinin, Kuzey'de ve Batı'da Norveç ve Danimarka'nın, Güney'de de Polonya ve Almanya'nın oluşturduğu NATO güvenlik kuşağının koruması altındayız ve bütün bunlar İsveç'in herhangi bir sorumluluk almasını gerektirmiyor.

İsveç savunma güçlerini azaltma aşamasında olduğuna göre, Göran Persson'un açıklaması bana ülkenin eski başbakanlarından Per Albin Hansson'un İsveç ulusunu savunmak için alınan askeri önlemler konusunda yaptığı ünlü ve çok tekrarlanmış açıklamayı hatırlatıyor. Hansson 27 Ağustos 1939 günü, yani savaşın başlamasından kısa bir süre önce radyodan halka seslenmektedir. "Hazırlıklarımız çok iyi," der. Aslında, gerçek, söylediğinin tam tersidir. Savunmayı güçlendirmek için zamanında uygun önlemler alınmamıştır ve Almanya Polonya yerine İsveç'e saldırsa, ülkenin kendini savunması mümkün değildir.

İsveç kamuoyunun gözünde, NATO Amerika Birleşik Devletleri ve işbaşındaki Amerikan yönetiminin politikaları ile özdeşleşmiştir. Son yıllarda, Başkan George W. Bush'un İsveç nüfusunun geniş katmanlarında oluşturduğu olumsuz görüntü, NATO'ya karşı duyulan kuşkuyu da arttırdı.

Ne var ki er ya da geç, İsveç de Avrupa-Atlantik güvenlik toplumunun tüm haklara sahip bir üyesi gibi davranmak zorunda kalacak ve geleceği düşünmeye başlayacaktır. Daha önce de belirttiğim gibi, bu yolda Finlandiya'nın önderlik edeceğini umuyorum.

Benim görüşüme göre, İsveç'in Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerine uzun vade açısından bakması önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri İsveç'in güvenliğini sağladı. Çeşitli İsveç hükümetleri Amerika Birleşik Devletleri'nin ve onun nükleer şemsiyesinin koruması altındayken barış ve silahsızlanma söylemleri içeren konuşmalar yapmaya, çatışmaları önlemekten söz etmeye fırsat buldular. Bugün, görünürde hiçbir neden

olmadan, Rusya askeri gücünü yeniden arttırıyor. Rejimin giderek ağırlaşan baskıcılığını ve değişken tutumuna bakınca, bunun endişe verici bir gelişme olduğu açık. Eğer bir gün Rusya batıya doğru genişlemeye çalışırsa, Fransa ya da Almanya'nın yardımına güvenebileceğimizi sanmıyorum. Bize sadece Amerika Birleşik Devletleri yardım edecektir. Tıpkı Kuzeyli ve Baltıklı komşuları gibi, İsveç'in de Amerika'yla sıkı ilişkiler geliştirmesi gerekecektir.

İsveç ve NATO hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlerin Dr. Ingemar Dörfer'in *The Nordic Nations in the New Western Security Regime*, Yayımcı: Woodrow Wilson Center Press 1997, Özel Çalışmalar Serisi, Cilt 104-156'yı okumalarını öneririm.

***

Nil ile birlikte, sosyal alanda İsveç'in görüntüsünü yükseltmek için elimizden geleni yaptık. Mart ve Aralık 1999 arasında İsveç ikametgâhında yirmiye yakın yardım ve kültür etkinliği düzenledik. Buna ek olarak, başka mekânlarda çok sayıda faaliyete davet edildik. Sonunda, kendimizi Washington Life tarafından düzenlenen "Sosyal A Listesi'nde" bulduk. Bu listede genellikle Avrupalı büyük devletlerden bir iki büyükelçi çift görülür.

Gerçekten de 1996 yılı gerek Nil ve gerek benim hakkımda, hem İsveç, hem de Washington'daki gazetelerin birçok olumlu şey yazdığı bir yıl oldu. Yavaş yavaş, Washington'daki görevimizi yerine getirdiğimize inanmaya başladık. Daha önceki bir aşamada, Washington'dan sonra son görev yeri olarak Ankara'ya atanmayı istemiştim. İdari Daire'nin başındaki kişiye göre, Ankara'nın boşalacağı 1998 yılına kadar Washington'da kalmayı hesaplayabilecektim.

Ne var ki Dışişleri Bakanlığı'nın karşısına çözümlenmesi gereken beklenmedik bir sorun çıktı. Önceki Başbakan Ingvar Carlsson'un bir müdahalesinden sonra, Carlsson'un başbakanlığı sırasında müsteşar olarak görev yapmış Hans Dahlgren'in Rolf Ekéus'un yerine Birleşmiş Milletler'e büyükelçi olarak atanmasına karar verildi. Ekéus'un başta Birleşmiş Milletler'e tayin edilmesinin nedeni Irak için 1991 ve 1997 yılları arasında Özel Birleşmiş Milletler Komisyonu UNSCOM'un İcra

Başkanı olarak yaptığı başarılı silah denetim çalışmalarıydı. Şimdi sorun, Ekéus'un nereye gönderileceğine düğümlenmişti.

Dışişleri Bakanlığı yöneticilerinin bakışıyla, sorunun çözümü Ekéus'un İsveç'in Washington Büyükelçiliği'ne atanmasından geçiyordu. Ankara'daki büyükelçiyi henüz başka bir yere tayin etme zamanı gelmediğinden, Stockholm'de benim İstanbul'a başkonsolos olmama karar verildi. Ben Türkiye'yi istemiş olduğumdan ve İstanbul da Türkiye'de bulunduğundan, birisi İstanbul'a gönderilmemin sorunu çözeceğini düşünmüş olmalı. O dönemlerde Bakanlık'ta pek revaçta olan düşünce tarzına göre ve eşitlik ilkesinin siyasal açıdan doğru ifadesi uyarınca, Misyon Şefi seviyesindeki tüm dış görevler Washington Büyükelçiliği'ne eş önemdeydi ve böylelikle de herhangi bir ülkedeki başkonsoloslukla değiş tokuşunda bir engel yoktu. Birçok başka alanda olduğu gibi, İsveç Dışişleri Bakanlığı öteki yabancı bakanlıklardan bu bakımdan da ayrılıyordu.

Washington Post 4 Nisan 1997 tarihinde Nora Boustany'nin "İsveç temsilcileri yer değiştirecek"[62] başlıklı bir makalesini yayımladı.

Post dünyanın en önemli başkentinde ülkesine yıllarca başarıyla hizmet etmiş bir büyükelçinin nasıl olup da başkonsolos olarak atanabildiğini merak eden okurlarına bir cevap bulmaya çalışıyordu. Makaleye göre ben İsveç Büyükelçisi olarak Ankara'ya atanmayı beklerken, İstanbul'da bir yıl boyunca ücretli izin yapacaktım. Washington'ın gözünde Ankara birçok başka başkentten çok daha prestijlidir. Ankara'dan önce geçici bir görev olarak başkonsolosluğa atanmam bu yüzden Washington'daki dış politika çevrelerinde mantıklı olarak kabul edilecekti.

Yine de bize İsveç hükümetinin atama politikasını anlaşılmaz bulduklarını büyük bir dürüstlükle söyleyenler de oldu. Bana gelince, Bakanlık içindeki kaynaklardan kararın nasıl alındığını, çeşitli aktörlerin hangi rolleri oynadıkları ayrıntılarıyla öğrenmiştim. Benim için durumun önemli yanı, sonunda Ankara'ya atanacak olmamdı. Bu bakımdan, *Washington Post'taki* makalenin yardımı oldu. Aynı nedenden, Bakanlıktakiler çok öfkelenmişti ve son durağımın Ankara olacağını *Post'a* sızdırmış olmamdan kuşkulanıyorlardı.

Post'ta Burns'ün söylediklerinden de bir alıntı vardı:

"İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri onun önderliğinde bir işbirliğine girişerek Baltık ülkelerinin bağımsızlığını destekledi, Estonya'daki ve Letonya'daki Rus birliklerinin geri çekilmelerini sağlamaya çalıştı."

Biraz daha aşağıda da:

"Yorgunluk nedir, bilmiyorlardı. Karı koca olarak İsveç'i gerçekten haritaya yerleştirdiler."

Bunları okumak Nil ve benim için güzeldi ama tam da İsveç'teki "Jante" güdülerini gıdıkladığından, yabancı bir ülkede bir İsveçli olarak övülmek karmaşık bir heyecandı. Her neyse, bu sözler de Stockholm'deki öfkeyi kamçıladı.

***

Gitmek için hazırlanmaya başladığım bir sırada Senato Banka Komitesi'nin Başkanı Senatör Alfonse M. d'Amato'dan, Uluslararası Ticaret Bakanlığı'nın Müsteşar Yardımcısı olmanın yanı sıra, "Dışişleri Bakanlığı Orta ve Doğu Avrupa'da Varlıklarının İadesi Özel Temsilcisi" unvanını da taşıyan Stuart E. Eizenstat[63] tarafından hazırlanan rapor konusunda tanıklık etmemi isteyen bir mektup aldım.

Senatör d'Amato benden başka İsveç, Portekiz ve İspanya'nın da bulunduğu birçok başka ülkenin büyükelçilerini de davet etmişti. Eizenstat'ın raporu İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız ülkelerin faaliyet ve politikalarıyla birlikte, soykırım kurbanlarından çalınan altınların sahiplerine iade edilmesi amacıyla Müttefiklerin bu ülkeleri ikna çabalarını kapsıyordu.

O döneme kadar gündemde olan, İsviçre yetkililerinin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki politikalarıydı. İsviçre tek görevi Nazizm'in Yahudi kurbanlarına ait olup İsviçre bankalarında muhafaza edilen varlıkların sahiplerine iadesini isteyen Amerikalı Yahudi örgütleriyle görüşmek olan bir Özel Büyükelçi, Tomas Borer'i atamak zorunda kalmıştı. Bu arada Borer Nazilerce katledilen temerküz kampları kurbanlarına ait olan altınları kabul eden İsviçre bankalarına yöneltilen suçlamalara da cevap vermek durumundaydı.

İsviçre'yle Yahudi örgütleri arasındaki diyalog epey ısınıyordu. Birisi İsviçre'nin Washington Büyükelçisi meslektaşımın Bern'e gönderdiği raporu basına sızdırdı. Rapor öylesine Yahudi karşıtı sayılacaktı ki, büyükelçinin zamanından önce görevinden ayrılmak zorunda kalması, Washington medyasının dikkatini çekecekti.

Ne var ki bir süre sonra medya İsveç'e de yönelmeye başladı. Gerek Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinde, gerekse de İsrail'de *Jerusalem Post'taki* makalelerde İsveç'in adı daha sık görünür oldu. Eizenstat'ın raporu İsveç'in de hedefte olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Rapor tarafsız ülkelerin kâr açlığından ve Müttefiklerin ısrarlı uyarılarına karşın, Nazilerle iş görmekteki ısrarlarından söz ediyordu.

Senatör d'Amato'nun bir cuma günü Büyükelçiliğe ulaşan mektubuna göre, ertesi perşembe saat onda Senato Bankacılık Komisyonu'nun önünde tanıklık etmem gerekiyordu. Bu arada da yapacağım açıklamayı 120 kopya halinde çoğaltıp, yirmi dört saat önceden teslim etmek zorundaydım.

Gerçekte, hazırlanmak için sadece iki günümüz vardı.

D'Amato'nun mektubunu aldığımda, saniyenin onda biri bir süre boyunca kafamın içinden geçen düşünceleri hatırlıyorum. Burada söz konusu olan İsveç Ulusu'nun onuruydu.

Amerikan düşünce tarzı hakkında bildiğim her şey bana oraya gitmemi ve yüzleşmemi salık veriyordu. Daveti reddetmek İsveç tarafsızlığı konusunda Amerika'da hâlâ var olan eski önyargıları pekiştirmekten başka bir işe yaramayacaktı. Son yıllarda yaptığımız bütün olumlu işler Amerika'nın toplumsal belleğinden silinebilirdi.

Aynı zamanda da Senato Komitesi'nin talebini ilke konusu yapıp reddetmeyi önermekle, Stockholm'deki üstlerimin rahat bir nefes almasını sağlayacağımdan emindim. Böylelikle benim için hazırlanan cefadan da kurtulmuş olacaktım.

Hiç düşünmeden, Stockholm'e tanıklık çağrısını kabul etmemizi önermeye karar verdim. Sonradan Pakistan Büyükelçimiz olan Misyon Şef Yardımcım Peter Tejler de beni destekledi.

Oturumlar sırasında bazı şeylerin ters gidebileceği gerçeğinin bilincindeydim. Bütün süreç İsveç'te medyanın yoğun ilgisine neden olacaktı. İsveç ulusu için hem yaşamsal hem

de çok duyarlı böylesi bir konuda benim tarafımdan atılacak bir yanlış adım, en kötü durum senaryosu olarak düşünmem gereken gerçekçi bir olasılıktı.

Senato Komitesi'nin huzuruna çıkmak için talimat beklediğimi bildiren telgrafı alınca, Stockholm'deki Bakanlık yöneticileri kalp krizi geçirir gibi oldular. Bir İsveç Büyükelçisi tarihte ilk kez Amerikan Kongresi'ndeki bir oturuma katılıyor olacaktı. İsveç'in politikalarını yabancı bir parlamenter kuruluş önünde savunması düşüncesi bile İsveç hükümetine yabancı ve araya mesafe koyma ve tarafsızlık gibi temel İsveç ilkelerine karşıydı. Söz konusu rizikoyu göze almanın oturuma katılmamak ve suçlu görülmekten daha iyi olacağı doğrultusundaki görüşüm kabul edildi. Portekiz ve İspanya hükümetleri büyükelçilerinin tanıklık etmesini geri çevirdikten sonra da Bakanlığın verdiği kararın arkasında durması beni çok memnun etti. Geriye sadece İsveç ve İsviçre kalıyordu.

İzleyen günler koşuşturmayla geçti. Yahudi sığınmacılar ve İsveç bankalarındaki Yahudi varlıkları konusundaki politikalarımızı inceleyen akademik bir çalışma da dahil, bu kadar kısa süre içinde ele geçirebildiğim belgeleri okudum. Açıklama tasarımı hemen hazırlamaya başladım. İsveç tarafsızlık politikasının en önde gelen uzmanlarından birisi olan Büyükelçi Krister Wahlbäck yalnız Stockholm'de bulunduğu için değil, hafta sonu da çalışmaya hazır olduğu için, kendimi talihli sayıyordum.

Wahlbäck'in ve Bakanlığın Hukuk Dairesi'nin Başkanı Lars Magnuson'un yardımlarıyla, Komite'nin silahını elinden alacağını ve Eizenstat'ın raporunda İsveç'in tarafsızlık politikasına yöneltilen eleştirinin dozunu düşüreceğini umduğum bir açıklama hazırladım. İsveç'in İkinci Dünya Savaşı sırasındaki sığınmacı politikalarıyla ilgilenmiş ve bu konuda yazılmış bilimsel araştırmalar okumuş olmam da çok işe yaradı.

Teknik açıdan bakıldığında, pek basit bir süreç değildi. Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisayarlarının yazdığım her şeyi hiçbir iz bırakmayacak şekilde arada bir silmek gibi bir alışkanlıkları vardı. Birkaç kere, oldukça karmaşık metinleri yeniden yazmak ve karşılaştığımız güçlükleri açıklamamızın üslubuna yansıtmamaya çalışmak zorunda kaldım. Sinirlilik yasaktı. Sekreterim Elisabeth Wild-Nordlund gerilime da-

yanma yeteneği ve iyimserliğiyle beni sakinleştirmeyi başardı. Bir kez bile yakınmadan, metni farklı biçimlerde daktiloya çekti.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Jan Eliasson doğru nefes alma tekniklerini anlatmak için telefon etti. Telefon, Bakanlığı avucuna alan gergin havayı yansıtıyordu.

Oturumdan önceki akşam Büyükelçilik'teki meslektaşlarımdan sanal rakiplerim olmalarını istedim. Senato Komitesi üyesi gibi hareket edecek ve bana akıllarına gelebilecek en çapraşık soruları soracaklardı. Bu alanda büyük beceri gösterdiler. Odama çekildim ve bana sorulabilecek soruları, onlara vereceğim cevapları kafamdan geçirerek oldukça uykusuz bir geceye hazırlandım.

15 Mayıs 1997 sabahı, Kongre'de, oturumun düzenleneceği salona geldiğimde, daha önceden iyi tanığım birine, Amerika'nın eski Bonn Büyükelçisi Richard Burt'e rastladım. Burt İsviçre uzman ekibinin bir üyesiydi. Beni görüp, d'Amato'nun davetini kabul ettiğimi anlayınca, yüzünden bir acıma gölgesi geçti.

"Amma da cesur büyükelçiymişsin," diye haykırdı.

Pek de yüreklendirici bir yorum değildi. Genişçe gülümsemeyi becerdim ve bir İsveç televizyonu Burt'ün bana ne söylediğini duyamadan bizi çekmeye başladı.

Ardından, oturumdan önce saygılarımı sunmak için Senatör d'Amato'yu aradım. İsveç'in Komite'nin önüne çıkmayı kabul etmesinin d'Amato'yu memnun ettiği açıkça belliydi. Bu arada yazılı açıklamamı okumuştu ve bana dostça davranıyordu. Kendimi biraz daha iyi hissettim.

Bu arada d'Amato'nun girişimiyle medyada yarattığı ilgiden de mutlu olduğu belliydi. İsveç'ten ve İsviçre'den iki büyükelçinin oturumlarda hazır olması, projesinin önemini arttırıyordu.

D'Amato oturumlar sırasında birçok kez, üstelik de en beklenmedik anlarda büyükelçisinin tanıklık etmesine izin vermekle İsveç'in gösterdiği açık tutum karşısındaki memnuniyetini ifade etti. Gelmemeye karar veren ülkeler kınandı. Bir Komite üyesinin deyimiyle:

"Senatör d'Amato'dan kaçmak cezasız kalmaz."

İsveç televizyon ekibi aktörlerin yüzlerindeki ifadeleri kaydetti. Daha sonra İsveçli izleyicilerden rahat göründüğümü öğrenecektim. Bu dış görüntünün her şeyin iyi gideceği inancını yansıtmış olması muhtemeldir. En azından ben bugün öyle hatırlamak istiyorum.

Günün büyük bir bölümü İsviçre'ye ayrıldı. İsviçre Büyükelçisi Tomas Borer güçlü etkisi bırakan, nispeten genç birisiydi. Daha önce de belirttiğim gibi, başlıca görevi varlıkların iadesi konusunda Nazi rejimi kurbanlarını temsil eden Yahudi örgütlerinin talepleriyle uğraşmaktı.

Geniş bir uzman ekibince desteklenen Borer takım arkadaşlarıyla her türlü olasılığı çalışmak istemişti. Bütün bunlara rağmen, işi hiç de kolay değildi. Açıklamasının ilk sayfasında, kocaman kırmızı harflerle "Çevrene bak ve gülümse" yazılıydı. Borer'ın gülümsemesi Arnold Schwarzenegger'ın ilk filmlerini hatırlatıyordu.

Böylesi bir sıcaklık yayma çabası Komite'yi etkilemedi. Üyeler birbiri ardına suçlayıcı belgeler çıkarıp, Borer'ın yorumlamasını istediler. Bir seferinde, Borer sinirlerine hâkim olamadı ve yaşamsal bir hata yaparak İsviçre halkının "tabii Hitler'in yanında olduğunu" söyledi. Salonda oluşan uzun sessizlik Borer'ın yardımcılarından birisi Büyükelçi'nin kulağına eğilip, bir yanlışlık yaptığını söyleyene kadar sürdü. Borer derhal kayıtlardaki cümlede "yanında" yerine "karşısında" sözcüğünün yazılmasını istedi. Ne var ki zarar verilmiş ve dinleyicilerin havası bozulmuştu bile.

Öğleden sonra, benim sıram geldiğinde, Komite enerjisinin çoğunu tüketmişti. Bu arada Komite'nin İsveç hükümetinin açıklamasından ve Komite'ye sunduğum daha kapsamlı metine yansıyan açık tutumundan memnun olduğu da açıkça belli oluyordu. Konuya yaklaşımımızın temelinde, daha hemen başlangıçta geçmişimizin lekesiz olmadığını ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında İsveç yetkililerinin Yahudi sığınmacılara karşı takındıkları tutumun cömertlikle bağdaştırılamayacağını kabul etmemiz yatıyordu.[64]

Aynı zamanda da, ölüm kamplarının varlığından haberdar olur olmaz, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın Yahudilere yardım etmek için faal bir politika yürütmeye başladığını da vurguladık.

Bu yeni resmi politikanın yansıması olarak Raoul Wallen-

berg'in ve Folke Bernadotte'un kahramanca çabalarını örnek gösterdim. Bu konuda bir Amerikalı bilim adamı, alıntılarını Komite'ye okuduğum bir tez yazmıştı.[65]

Washington'da geçirdiğim yıllar süresince Yahudi cemaatleriyle yaptığım toplantılardan Amerikalıların açık suçluluk itiraflarına nasıl olumlu yaklaştıklarını öğrenmiştim. Haklı gösterilemeyecek konuları haklı göstermeye çalışmak ise güçlü bir öfkeyle karşılanıyor. İsviçreliler yaklaşımlarında biraz kendilerini haklı çıkarmaya ve biraz kavgacı göstermeye çalışmışlar ve başlarını derde sokmuşlardı. Bu arada Raoul Wallenberg'in Amerika'da ne denli sevildiğini de biliyordum.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, Wallenberg'i tutuklayan Ruslara karşı onun serbest bırakılması için İsveç hükümetinin yapılması gereken her şeyi yapmadığı, artık açıkça belirlenmiş, üzücü bir gerçektir. Sovyetler Birliği'ne karşı duyulan abartılı saygının yanı sıra, İsveç bürokrasisinin hareketsizliği İsveç hükümetinin Raoul Wallenberg'in hayatını kurtarma fırsatını kaçırmasına mal olmuştu. Eğer Wallenberg özgür kalsaydı, İsveç yetkilileri tarafından tıpkı başka bir Raoul, Yahudileri ölüm kamplarından kurtarmak için alışılmışın dışında yollara başvuran Konsolos Raoul Nordling (Bkz. Yedinci Bölüm) gibi kınanacağından eminim. Yine de, dünyanın saydığı bir İsveçli hayatta olacaktı.

Bankacılık Komitesi umduğum tepkiyi verdi. Raoul Wallenberg adının neredeyse sihirli bir etkisi oldu. Bana yöneltilen soruları cevaplandırmak nispeten kolaydı.

Oturumdan sonra, basına İsveç'in politikaları konusunda Eizenstat raporuna küçük değişiklikler katabilmenin iyi bir şey olduğunu açıkladım. Oturumu özetlerken kullandığım, "İsveç için güzel bir gün oldu," cümlem İsveç basınında yer aldı.

Stockholm derin bir nefes aldı.

Daha sonra d'Amato geldi ve katıldığımız için bana ve Borer'e teşekkür etti. Borer'e takılarak bir büyükelçi için fazla genç durduğunu söyledi.

"İsveç Büyükelçisi'ne bir bakın. Seçkin büyükelçiler böyle görünmeli," dedi d'Amato. İncelik d'Amato'nun başlıca özelliklerinden değildi.

Bu oturumdan sonra, İsveç hakkında Eizenstat raporuyla

ilgili kuşkular yaşanmadı. Dahası İsveç'in karşısında İsviçre'nin tanık olduğu şekilde tazminat talepleri de çıkarılmadı. Tam tersine Washington'daki Soykırım Müzesi'ne katkımızı göstermek için Folke Bernadotte ve Raoul Wallenberg'i onurlandırmak amacıyla en üst seviyede temsil edilmemiz, Göran Persson'un Stockholm'de soykırım konulu uluslararası bir konferans düzenlemek için başlattığı başarılı girişimin temeli oldu.

İsveç, hükümetinin Washington'ın hoşuna gidecek bir rol oynayabileceği yeni bir platform bulmuştu.

İsviçre ulusunu savunmak için gösterdiği gayretlere karşılık olarak, Borer İsviçre'nin Almanya Büyükelçiliği'ne atandı.

Bana gelince, defans güdülerinin egemen olması yerine, diyaloga girmenin daha iyi olacağı varsayımımın haklı olduğunu gördüm. Karşınızdaki engele bağlı olarak, sözlerle ya da hareketlerle cevap vermeniz gerekir. Bu, benim genç yaşta öğrendiğim, kişisel bir dersti.

Daha genel bir bağlamda, Stockholm'ün bir örnek olması ve hükümetlerin ulusal arşivlerini tarihçilere açmasının ve geçmişi bir bilim adamı gözüyle incelemelerine izin vermesinin yolunu göstermesi de önemliydi.

Bölüm 19

Türkiye'ye dönüş 1997-2001. İsveç'in AB Dönem Başkanlığı ve Türkiye.

Uzun yıllar öncesinde, İsveç'in destansı savaşçı kralı XII'nci Şarl, 1709 ve 1714 yılları arasında ülkesini Türkiye'den yönetmişti. Olağanüstü bir durumdu ama Kral Rus İmparatorluğu'na karşı büyük bir çarpışmayı kaybetmiş ve Sultan III'üncü Ahmet'i Çar Deli Petro'ya karşı birlikte savaşmaya razı edebilmek için, ordugâhını Dinyester kıyısında, bugünkü Moldova topraklarında bulunan Bender'de kurmaya karar vermişti. Sultan'ı ortak bir askeri harekâta ikna etmek için birçok başarısız girişimde bulunduktan sonra, bir İsveç ordusunun İsveç'ten yola çıkarak Lehistan üzerinden Rusya'ya saldıracağı konusunda III'üncü Ahmet'e söz verdi. Ne var ki Kral Şarl'ın yıllardan beri yurt dışında kalması ordunun ve ülkenin üzerindeki denetimini zayıflatmış ve Rusya'ya saldıracak birliklerin başındaki İsveçli komutan savaşmak yerine Lehistan'la barış görüşmelerine başlamayı yeğlemişti. Sonunda, Sultan'ın İsveç Kralı konusunda sabrı taşınca, Demirbaş Şarl Osmanlı İmparatorluğu'ndan zorunlu göçü andırır koşullarda ayrılmaktan başka çare bulamayacaktı.

Sultan III'üncü Ahmet, toplumunda "Demirbaş"[66] adıyla anılan XII'nci Şarl'a konukluğu sırasında harika armağanlar verdi. Cömertlik alanında Sultan'ın gerisinde kalmak istemeyen Kral Şarl da Sultan'a ve Sultan'ın çevresindeki etkili kişilere aynı ölçüde cömert ve etkileyici armağanlar verebilmek için Sultan'a ve özel kişilere büyük ölçüde borçlandı. Sonunda, yani iflas ettiğinde, borçlarının tutarı İsveç devletinin bir yıllık gelirine eşitti.[67] İsveç hükümeti kraliyetin onurunu kurtarmak için Kral Şarl'ın borçlarını tasfiye amacıyla uzun vadeli bir plan hazırlamaya karar verdi. Bunun sonucunda, borç ödemelerini de izlemek için, Osmanlı başkentinde sürekli bir İsveç diplomatik varlığının bulunması zorunlu görüldü.

Konstantiniye'de, ya da 1930'dan beri bilinen adıyla İstanbul'daki Pera (Beyoğlu) bölgesindeki İsveç Sarayı'nın inşa nedeni budur. Bina hem ikametgâh, hem Bab-ı Ali yani Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki İsveç temsilcisinin kançılaryası olarak düşünüldü. Büyükelçiliklerin 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ankara'ya taşınmalarından bu yana, on sekizinci yüzyıldan beri İsveç varlığı olan arsa üzerinde inşa edilmiş İsveç Sarayı İsveç'in İstanbul Başkonsolosluğu'na hem ikametgâh, hem de kançılarya olarak hizmet etmektedir. İsveç Başkonsolosu atanarak görevi devraldığım Eylül 1997'de, İsveç tarihinin az veya çok parlak dönemleriyle özdeşleşmiş bu harika binaya taşındım. Türkiye'ye ilk tayinimden bu yana on iki yıl geçmişti.

İstanbul, Avrupa'nın en büyük kentidir ve iş baş döndürücü su manzaralarına gelip dayandığında, dünyanın en güzel kentleriyle boy ölçüşebilecek durumdadır. İsveç temsilcileri on sekizinci yüzyıldan bu yana İsveç Sarayı'nın en üst katından Boğaz'ın nefes kesici görüntüsünü izlemek ayrıcalığına sahip oldular. Parıltılı suların üzerinde çeşitli yönlere gidip gelen küçük büyük sayısız tekne hâlâ göz alıcı bir manzaradır. Ne var ki, özellikle de yoğun bir sisin Boğaz'ı kapladığı günlerde, çağdaş izleyicilerin artık önlenemez görünen müstakbel bir felâketi hissedip korkmamaları olası değildir. Boğaz'dan günde en az on beş dev tanker geçer. Böylesi iki tankerin çarpışması İstanbul'un merkezini yakıp yıkacak korkunç bir yangına neden olabilir. Bu bölgedeki gemiciliğin özelliği, ihmal ve sorumsuzluktur.

Boğaziçi, Türkiye'nin bugünkü durumunu temsil eder. Kısalmış görüş mesafesi, dikkatsizlik ve doğru rotayı tutturamamak ülke için felâket olacak sonuçlar doğurabilir. Mevcut yönetim ilerideki anaforlu sularda rehberlik etmesi için Avrupa Birliği'ni görevlendirmekle bilgece davranmıştır.

Çoğu meslektaşım Washington'dan sonra, özellikle de ikinci bir kez Türkiye'ye neden atanmak istediğimi sordu. Meslektaşlarımın bu sorularının gerisinde, 1997'de hâlâ geçerli olan ve Türkiye'yi uluslararası anlamda daha önemsiz bir ülke sayan görüşün bulunması şaşırtıcı değildir.

Benim cevabım, Türkiye'yi çok kişinin anladığından daha önemli, ilginç ve heyecan verici bulduğumdu. Buna, atandığınız ülke hakkında önceden kalma bilgiye sahip olmanın,

özellikle yönetimin ve muhalefetin önde gelenlerini tanımanın insana bir üstünlük sağlayacağını da ekleyebilirim. Doksanlı yılların sonunda önemli siyasetçilerden çoğu, seksenli yılların başlarındakilerle aynıydı. Daha kişisel bir nedenden de söz edebilirdim. Türkiye Nil ile tanıştığım ve o günden beri evim hissettiğim ülkeydi.

Türkiye'yi bir diplomat için ilginç bir izleme noktası kılan neydi?

Türkiye ve çevresinde bölgede görülecek gelişmelerin Avrupa'nın geleceği üzerinde büyük önemi olacağına inanmam.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın stratejik dikkatleri (Almanya'nın barış içinde birleşmesinden sonra) Berlin'den, onun ardından (Rus birliklerinin çekilmesinden sonra) Baltık Denizi'nden ve nihayet (kanlı savaşlar ve Daytona Barış Antlaşması'ndan sonra) Balkanlardan uzaklaşmıştı. İçimden bir ses bu dikkatin artık Boğazlara ve Karadeniz bölgesine yoğunlaşacağını söylüyordu.

Daha önce Berlin'de, Baltıklarda ve Balkanlardaki gelişmeleri izlemiştim. Bu yüzden, son görev yerimin harekete yakın olması bana doğal geliyordu.

Öngörüm birkaç yıl sonra, hem de beklenmedik bir şekilde gerçekleşti. 11 Eylül 2001 günü Amerika'ya karşı girişilen terör saldırılarının arkasından, Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik dikkati Türkiye'nin çevresinde yoğunlaştı. 2003 Irak Savaşı Türkiye'yi Amerika'nın terör savaşında cephe devletine dönüştürdü.

Bu arada, İstanbul Boğazı'nın Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde önemli rol oynadığını unutmamak gerekir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra, Stalin İstanbul Boğazı'nda bir askeri üs kurmak isteğini belirtti. Başkan Harry Truman 5 Ocak 1946'da bir muhtıra yazarak, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırmaya ve İstanbul Boğazı'nı ilhak etmeye hazırlandığına kuşku olmadığını ifade etti. Truman daha sonra bu muhtıranın Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş politikasının, yani 12 Mart 1947'de açıklanan Truman Doktrini'nin çıkış noktası olduğunu söyleyecekti.

Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrini'ni benimse-

mekle başta Yunanistan ve Türkiye olmak üzere Sovyetler Birliği'nin tehdidi altında olan ülkelere ekonomik, siyasal ve askeri yardımı sözünü veriyordu. Haziran 1947'de açıklanan ve Avrupa'nın yeniden inşasını kapsayan Marshall Planı, Truman Doktrini'nin bir devamı olarak görülebilir.

(Sovyetler Birliği, Komünistler ve Batı Avrupa'da birçok Sosyal Demokrat Marshall planını Amerikan "Dolar Emperyalizmi'nin" ifadesi olarak gördü. Öte yandan İsveç, bir süre kararsız kaldıktan sonra, Marshall Planı'ndan yardım almayı kabul etti. Bu yardım İsveç ekonomisine aranan itici gücü sağladı.)

Bu yüzden, İstanbul Boğazı'nın Soğuk Savaş'ın başlangıç aşamalarında önemli bir rol oynadığını ileri sürmek abartılı olmayacaktır. Küba Füze Krizi sırasında, Türkiye'de konuşlandırılmış Amerikan füzeleri pazarlık konusu olacaktı. Türkiye'nin dış politikası alanında tanınmış bir uzman olan Seyfi Taşhan, "Amerika Birleşik Devletleri, Küba krizinde Sovyetler Birliği'ne bir karşılık vermek için 1962 yılında Türkiye'de konuşlandırdığı Jüpiter sınıfı nükleer füzeleri geri çekmeyi kabul ettiğinde, ittifak sınavdan geçecekti," demektedir.[68]

Bunun dışında, Türkiye'nin Soğuk Savaş üzerinde başka bir etkisi olmayacaktı.

Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde, Türkiye, Sovyet yayılmacılığı karşısında NATO'nun güneydoğudaki ileri karakolu ve kalesi olarak kalacaktı. Asker sayısı bakımından NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip olan Türkiye, sınırın öbür tarafında yirmi dört Sovyet tümeninin çakılı kalmasını sağlayacak ve NATO'nun bu kanadına önemli bir savunma gücü getirecekti. Bu savunma görevi, NATO içinde muhtemelen en çok ABD tarafından değerlendirilen, önemli bir sorumluluktu.

Ne var ki, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye Batı Dünyası'nın savunması için farklı, ama belki de daha önemli bir rol oynadı. Türkiye, Avrupa'nın kenarındaki üç önemli kriz bölgesiyle, Balkanlarla, Kafkaslarla ve Ortadoğu'yla sınırdaş olduğundan, bu bölgede zaman zaman kıvılcımlanan çatışmaların içine sürüklenmemek için dikkatli bir dış politika izlemek zorundadır. Bu güçlük Avrupa'nın çokça gözden kaçırdığı bir

gerçektir. Nisan 1998'de, Başkonsolosluk'ta İsveç ve Türkiye'den önemli katılımcılarla Türkiye'nin jeo-politik rolü konulu bir seminer düzenlemeye karar verdim. Umudum böyle bir seminerin Türkiye'nin Batı'nın savunmasına yaptığı olumlu katkının tanınmasına ve o günlerde İsveç'te revaçta olan tek yanlı Türkiye görüşüne karşı bir duruşa yol açmasıydı.

Bir başka amacım da İsveç'te Türkiye'nin Batı'nın savunmasına katkıda bulunduğunu gerçekten, dolaylı ya da dolaysız yollardan bilen insanların bulunduğunu Türkiye'ye göstermekti. Türkiye'nin adaylık başvurusu bir kez daha geri çevrildiğinden, seminer sırasında Türkiye'deki hava, Avrupa Birliği'ne duyulan kırgınlığın etkisindeydi.

Bu arada, İsveç hükümetinin İslam dünyasıyla Batı arasındaki karşılıklı anlayışın geliştirilmesine katkı vermek konusundaki ilgisi açısından da seminerin ilginç olduğu kanısındayım. O güne kadar bütün dikkatler kültürel alandaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine yoğunlaşmıştı. Benim gözlemlerime göre bir tarafta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa, diğer yanda da Türkiye arasında çok daha temel bir karşılıklı stratejik bağımlılık söz konusuydu.

Katılımcıların arasında, İsveç'in fazla okunan sabah gazetesi *Dagens Nyheter'in* Başyazarı Dr. Hans Bergström, İsveç Dış Politika Enstitüsü'nden Dr. Anders Hellner, Uppsala Üniversitesi'nden Dr. Åsa Lundgren ve o dönemde İsveç Araştırma Enstitüsü'nün Müdürü olan Dr. Bengt Knutsson vardı. Ben de seminere "özel durumum" nedeniyle katılacaktım.

Seminer sırasında çok önemli konuşmalar oldu. Türkiye'nin iç ve dış politikaları konusunda en önde gelen uzmanlarından birisi, o dönemde Boğaziçi Üniversitesi'nde olup, şimdi Işık Üniversitesi'nin Rektörü olan Prof. Ersin Kalaycıoğlu; Türkiye'nin üç kargaşalı bölgede, Balkanlarda, Kafkaslarda ve Ortadoğu'da krizleri hasarsız atlattığını ve çatışmaların öteki bölgelere taşmasını engellediğini iddia etti. Kalaycıoğlu'na göre, Türkiye böylelikle Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'nın güvenliğine hatırı sayılır bir katkıda bulunmuştu.

Boğaziçi Üniversitesi'nden bir başka öğretim üyesi, Dr. Gün Kut İsveçli katılımcılara Türkiye'nin Avrupa Birliği konusunda böylesine "tutkulu" olmasının nedeninin ekonomik olmadığını, daha da önemlisi Avrupa'ya Türk işçisi ihraç et-

meyi amaçlamadığını açıkladı. Hayır, asıl neden köktendinciliğin, terörün, ayırımcılığın ve örgütlü suçun Türkiye'nin istikrarını bozuyor olmasıydı. Türkiye'nin dış çevresi İran, Sovyetler Birliği ve eski Yugoslavya'nın güçlü bölücü etkisiyle karşı karşıyaydı. Dahası, Türkiye'nin içten bölünmesi sınır ötesinden destekleniyordu.

Dr. Kut'a göre dünya temelde iki eğilimin etkisindeydi: Bölünme ve bütünleşme. Bu nedenle, diyordu Dr. Gün Kut, ulusu bütünleştirip güçlendirmek ve Avrupalı ülkelerle ortak politikalar izlemek isteyen Batılı bir ülke olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılmak arzusunda olması son derecede doğaldı. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, laik, demokratik ve çok partili rejimini korumak istemesi sadece Türkiye'nin değil, Avrupa'nın da aydınlık çıkarına olmalıydı.

Prof. Kalaycıoğlu ve Dr. Kut'un sözleri İsveçli katılımcılar için gerçeğe uyanmak gibi bir şeydi. Bu katılımcılardan biri olan Dr. Bergström, 28 Nisan 1997 tarihli *Dagens Nyheter'de* "AB'nin Türkiye konusundaki büyük aptallığı" başlıklı bir köşe yazısı yazdı.

Bu kışkırtıcı yazının yanında benim bir fotoğrafım, resmin altında da bir altyazı vardı:

"İstanbul'daki Başkonsolosumuz Henrik Liljegren hakarete uğramış Türkiye'yle köprüler kuruyor."

Stockholm'de Dışişleri Bakanlığı yetkilileri sabah kahvelerini güçlükle yuttular. Öfkeli yorumları bana kadar ulaştı. Makalede ve başlığında benden alıntı olmaması yeterli değildi. Üstelik, *Dagens Nyheter'in* Türkiye'yle köprüler kurduğuma değinmesi de hafifletici bir neden olarak görülmüyordu. Tam tersi bir durum vardı.

Yasemin Dobra-Manço, Bergström'ün makalesini *Turkish Daily News*'da şöyle özetliyordu:

"İsveç basınında en etkili kamuoyu oluşturucularından birisi olarak görülen Dr. Bergström'ün makalesinde, yazar sadece Yunanistan yanlısı bir Avrupa Birliği'nin Türkiye karşıtı katı tutumunu eleştirmekle kalmıyor; sözü hiç gevelemeden, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye verdiği cevabın saçma olduğunu da belirtiyor. AB'nin Yunanistan tarafından Türkiye'ye yöneltilen saldırıları neden böylesine kolay hoş görüp bağışladığını sorguluyor. Yunanistan'ın, Türkiye'nin İsrail ile işbirliğini eleştirdiğine dikkat çekerek, Yunanistan'ın Suri-

ye'yle ittifakı konusunu gündeme getiriyor ve AB hükümetlerinin barışı engelleyen Yunanistan karşısında neden aynı eleştirel üslubu kullanmadıklarını merak ediyor. Bunun ötesinde, Yunanistan'ın ülkenin kuzeyindeki Türk azınlığa çirkin bir politika uyguladığına da dikkat çekiyor."

Yazı günde bir milyon okuyucusu olan *Dagens Nyheter*'de yayımlandı.

Stockholm'deki Dışişleri Bakanı'nın ve siyasal danışmanlarının tepkilerini anlayabiliyorum. Onların açısından bakıldığında, hükümetin Avrupa Birliği ile, Yunanlılarla ve özellikle Türkiye'ye karşı sert bir politika uygulanmasını isteyen İsveç'teki Kürtlerle ilişkiler düşünüldüğünde, makale siyasal açıdan doğru olmaktan çok uzaktı.

Öte yanda ise basın özgürlüğü ve seminer katılımcılarının akademik ifade özgürlüğü vardı...

Bu olay Dışişleri Bakanlığı için son atamamda Ankara'ya gönderilmemi engelleyecek bir bahane olabilir miydi?

Temmuz1998'de, Bakanlık'taki üstlerim beni 1 Eylül 1998 itibariyle Ankara'ya ikinci kez Büyükelçi olarak atamaya son dakikada karar verdiler. Daha sonra bana anlatılanlara göre, Dışişleri Bakanı Anna Lindh İsveç'in yaklaşmakta olan Avrupa Birliği Dönem Başkanlığı bağlamında beni Ankara'da istemişti. Lindh Ankara'da Türkiye'yi bilen birinin bulunmasının önemli olduğunu düşünüyordu. Geçici bir görev olarak İstanbul'u kabul etmekle rizikoya girmiştim, ama riziko sonuç vermiş ve istediğime kavuşmuştum.

O ana kadar İstanbul'da Başkonsolos olarak bir yıl görev yapmış ve medyada ve akademik çevrede bir ilişki ağı oluşturmuştum. Bu arada İstanbul'daki İsveç şirketlerinin en önemli temsilcileriyle de tanıştım. Bütün bunlar, Ankara'ya geldiğimde benim için büyük avantaj oldu. Ankara'ya atanan bütün büyükelçilerin İstanbul'u da tanıma fırsatına sahip olmalarını dilerim.

1985'te bıraktığımız Ankara çok değişmişti. Kent yeşilleşmiş ve kuru havası çok temizlenmişti. Artık uzun ve güneşli sonbahar günlerinde, Ankara'nın tepelerinden birinden bakarken, ağaçsız ve engebeli Anadolu platosunun uzaklarını, yumuşak pastel renklerini görebiliyorsunuz. Tarihe meraklı olanlar yoğun meşe ormanlarıyla kaplı ve sayısız gelişmiş uygarlığa ev sahipliği eden Anadolu manzarasının nasıl görün-

müş olduğunu düşünebilir. Hititler, Frigler, Galyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve Selçuklular birbirlerini izledi, sonunda da, on üçüncü yüzyılda Osmanlılar tarih sahnesine çıktı.

1998 yılında geldiğimiz Ankara, varlıklı bir orta sınıf barındırdığının işaretlerini gösteriyordu. Yeni inşa edilmiş, üç katlı yapılar. Pırıl pırıl yeni otomobiller. Alışveriş merkezleri. Batılı moda dükkânları. Gökdelenler. Dört ya da beş milyon nüfuslu bu eski taşra kentinde kapitalizmin bütün özellikleri sergileniyordu. Efsaneye göre Ankara yakınlarında gömülmüş olan Kral Midas, çevresindeki tarihin gelişmesinden yaşam ötesi bir gurur duyuyor olmalı.

***

Varışımla birlikte gözlemlediklerime göre 1998 Ankara'sındaki görevim İsveç çıkarlarını tehdit edecek bir bozgunu önlemek ve, mümkün olduğunca, İsveç-Türkiye ilişkisini olumlu bir yöne çevirmekti.

O güne kadar Türkiye'nin en önemli dış politika sorunu Yunanistan'la arasında uzun yıllara dayanan anlaşmazlıktı. Herkes tarihsel geçmişi hatırlamayacağına göre, Türk-Yunan ilişkilerindeki belli başlı gelişmeleri özetlemek yararlı olacaktır.

1919 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müttefiklere yenilmesinin ve ülkenin önemli bir bölümünün işgal edilmesinden sonra, Yunan ordusu Anadolu'yu ele geçirmeye çalıştı. Bugünkü İzmir'e çıktılar ve Sakarya Nehri boyunca Anadolu'nun yüreğine doğru ilerlediler. Bizans topraklarını yeniden ele geçirme çabasının büyük bir hata olduğu anlaşıldı. Bu çaba Yunanlıların "Küçük Asya Felâketi" olarak adlandırdıkları bozgunla sonuçlandı.

Anadolu halkı Yunan işgalcilere karşı ayaklandı ve çok daha donanımlı Yunan birliklerine karşı kahramanca direndi. Yunan saldırısı güçlü milli duyguları uyandırdı ve henüz emeklemekte olan direniş hareketinin komutanı Kemal Atatürk'ün önderliğinde, savaşma kararlılığını pekiştirdi. Atatürk üç yıl süren kanlı savaşların nihayetinde Yunan ordusunu bozguna uğratıp İzmir'e kadar sürdükten sonra, Eylül 1922'de kenti kurtardı. 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı, Atatürk oldu.

Yunanlılar Helen gücünü genişletip Türkleri sindirememiş, tam tersine, Yunanlıları makul bir gelecekte Anadolu'ya yeniden saldırmaktan caydıracak kadar güçlü ve bağımsız bir Türk ulusunun doğuşunda istemeden de olsa pay sahibi olmuşlardı.

Anadolu'dan sürülen Yunan asıllı bir buçuk milyon insan, savaşın ağır koşulları altında ezilen Yunanistan toplumuna katılmak zorunda kaldı. Bu göçmenlerden çoğu oldukça eğitimliydi ve Yunanistan'da onları bekleyen hayattan oldukça hoşnutsuzdu. 1923 yılında, Moskova eğilimli küçük bir Komünist Parti kuruldu. Üyelerinden çoğu Anadolu'dan gelmeydi. Komünistler İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yunanistan'ın kaderini ellerinde tutacaklardı.

Yeni doğan Türk ulusuyla savaşın bir diğer sonucu da, bir zamanlar ülkenin en iyi ailelerinden seçilen Yunan ordusunun saygınlığını ve çekiciliğini yitirmesiydi. Yunan ordusunun içindeki çürümeyi çarpıcı bir biçimde gözler önüne seren örnek, Yunan albaylarının 1967 darbesi ve 1974'te Kıbrıs'ı ilhak etmek için kalkıştıkları başarısız girişimdi.

Özetlemek gerekirse, Yunanlıların 1919'da Türklere karşı giriştikleri savaş Yunanistan için büyük bir felâketle ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Komünistlerin yönetimi ele almaya çok yaklaşmalarıyla sonuçlanmakla kalmadı, yirmi yıl sonra da bir askeri cunta darbesine ve altı yıl sürecek bir diktatörlüğe yol açtı. Nefret ve tarihi bozgunların öcünü alma hevesi felâketten başka bir şey getirmez.

Türk tarafındaysa, Yunan saldırıları Yunanistan'da olduğu kadar sarsıcı tarihi anılar doğurmadı. İnsanın bir bozgundan ziyade bir zaferden tatmin olacağı açıktır. Psikolojik açıdan bakıldığında, Yunanlıların Türkleri Yunan topraklarını ele geçirmek için savaşmaya hazır, saldırgan bir ulus olarak görmelerini izlemek ilginç olacaktır. Anadolu'daki Türklere saldıranların Yunanistan olduğu gerçeği unutturulmuştur. Osmanlıların 1453'te Konstantiniye'yi fethetmiş olmalarının, Bizans İmparatorluğu'nun topraklarını geri kazanma inancı Megali İdea yanlısı milliyetçi Yunanlıların belleğinde daha taze olması muhtemeldir.

Milliyetçi Yunan yaklaşımı konusunda önemli bir Türk uzmanı olan ve bir zamanlar Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği görevini yapan, şimdi de Ankara'nın düşünce kuruluşu Av-

rasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM'ın Genel Yazmanlığını üstlenen Gündüz Aktan bundan bir süre önce Selanik'te, her iki tarafın düşüncelerini inceleyen bir toplantıya katıldı. Gözlemlerine göre Yunanlılar Türkiye'yi büyük, güçlü, yayılmacı bir ülke, Türkleri de barbar, Asyalı, Müslüman ve göçebe insanlar olarak görüyordu. Genel kanı, Türklerin militarist, güvenilmez ve her an Yunanistan'a saldırmaya hazır oldukları yönündeydi.

Eğer bu önyargılara Yunan Ortodoks Kilisesi'nin ve Küçük Asya'da Helen İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma düşünden vazgeçmemiş milliyetçi çevrelerinin tutumunu da eklerseniz, Türk-Yunan ilişkilerinde kolaylıkla çıkabilecek gerginliği anlarsınız.

Öte yandan, Türk tarafı da Yunanlıları kurnaz, namussuz, intikamcı ve acımasız olarak görmek eğilimindedir. Yunanlıları özellikle acımasız gösteren örneklerin kökleri 1919-1922 Yunan İşgali'ne ve 1963-1974 arasında Kıbrıslı Türklere uygulanan zulme kadar uzanır.

Yunanistan'ı bazen Avrupa'nın şımarık çocuğu olarak adlandıran Türkler, Yunanlıların halk arasında "Medeniyetin Beşiği'nin" Yunanistan olduğu inancını böylesine ustaca kullanmalarına kızarlar. Ne var ki beş bin yıllık Anadolu tarihini incelemiş olanlar, bu genel görüşe katılmamaktadır.

Bu görüntüler esasa indirgendiğinde temelde Yunanlıların, beklendiği gibi Türklerden korktukları, Türklerin ise Yunanlıların ikiyüzlülüğüne ve Türkleri ilkel ve saldırgan insanlar olarak gösterme becerilerine kızdıkları gerçeğine varılır.

Türklerin ve Yunanlıların farklı stratejileri, farklı askeri güçlerini yansıtır. Yunanistan hedeflerine akıllı politikalarla, Türkler ise bazen kaslarını şişirerek varmaya çalışır.

Türkler ve Yunanlılar tek tek insanlar olarak ve kişisel alanda son derecede iyi anlaşırlar; özellikle de Yunanlılar Türkiye'ye gelmişse. Restoran sahibi Türk, müşterilerinin içinde Yunanlı olduğunu öğrenir öğrenmez Yunan müziği çalmaya başlar, insanlar dans edip şarkı söylemek için ayağa kalkarlar.

Türkler kendilerinin gerçekten de savunmada olduğuna inanır, buna karşılık Yunanlıları siyasal, yasal, diplomatik ve askeri yollardan mevcut siyasal-askeri dengeyi bozmaya çalışmakla suçlarlar. Türk yorumcuları bu çabalara örnek ola-

rak Kıbrıs Rumlarının silah alımlarını, Kıbrıs'ta Yunan askeri varlığını, Yunan hava sahasını genişletme iddialarını ve Türk sahilleri boyunca sıralanan Yunan adalarının silahlanmasını sayarlar.

Türklerin bu girişimlere siyasal ve diplomatik yollardan karşılık vermede güçlük çektikleri bilinmektedir. Yunanlıların Avrupa Birliği üyelerinin ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yunan lobisinin desteğine güvenebileceklerinin bilincindedirler. Eğer Yunanistan ve Türkiye arasında sıcak bir çatışma çıkarsa, Türklere göre Batı'nın Yunan taraflısı bir girişimde bulunma riski her zaman vardır. Böylesi bir gelişmenin Türkiye'nin AB üyeliğini uzun bir süre için gerçekdışı kılacağı açıktır.

Bütün bunlardan dolayı Türkler geçmişte Yunanistan'a karşı gizli ya da açık askeri tehdit kullandı. Bu bakımdan Türkiye bir av köpeğinin saldırganca arka bacaklarını didiklediği bir buldoga benzer. Yine kızgın bir buldog gibi, Türkiye de homurdanır ve saldırıya gerek kalmaksızın takipçisinden kurtulmayı umar.

Yunanistan'ın, ülkesindeki aşırı milliyetçi unsurların Bizans topraklarını silah zoruyla geri alma hevesinden, ya da Megali İdea düşünü gerçekleştirmekten vazgeçmek zorunda kalsa da, Türkiye'ye dolaylı yollardan da olsa zarar vermek eğiliminde olduğu görülür.

Bu yüzden Türkler Yunanistan'ı hem PKK'yı, hem de seksenli yıllarda birçok Türk diplomatı katleden Ermeni terör örgütü ASALA'yı desteklemekle suçlamaktadır.[69] Türk yetkililerin ASALA'nın yıkılmasına İsrail güvenlik güçlerinin kullandıklarına benzer yöntemlerle destek sağlamış olabilecekleri düşünülebilir. Yıllar süren ve yurtdışında Türkiye'nin adına çok zarar veren kanlı çatışmalardan sonra, PKK da yenilgiye uğratıldı.

Örneğin Danimarka İsveç'in en güney eyaleti Skåne'de binlerce İsveçlinin ölümüne neden olan silahlı bir ayaklanmayı yüreklendirse, bu arada da düzenli olarak İsveçli diplomat katleden bir terör örgütünü desteklese, İsveç Türkiye'nin gösterdiği ölçülülüğe sahip olabilecek miydi?

Danimarka'nın AB içindeki güçlü konumuna bakarak, eleştirilerimizi törpüleyecek ve böylesi bir tabloda Danimar-

ka'nın yanında yer alan uluslararası topluma kulak verebilecek miydik?

Sonunda Yunanistan tutumunu gözden geçirdi ve Türkiye'yle ilişkilerini düzeltmeye başladı. Bu aşamalı sürecin birçok nedeni vardı. Söz konusu nedenlerin en önemlilerini aşağıda sıralayacağım.

PKK önderi Abdullah Öcalan'ın Şubat 1999'da Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Yunan Büyükelçiliği'nde bulunup, Türk gizli servislerince ve Amerikan yardımıyla tutuklanmasından sonra, PKK Türk hükümetine karşı savaşmayı durdurdu.

Bunun anlamı, Türk birliklerinin artık bütün dikkatlerini PKK'yla savaşmaya vermek zorunda kalmayacakları ve PKK'yı destekleyen Yunan servislerinin Türkiye'nin siyasal ve askeri gücünü tüketmesi için PKK'ya güvenmelerinin artık mümkün olmayacağıydı. Bütün bunlar, Türkler konusunda hastalıklı bir korkuya yakalanmış Yunanlılar için Türkiye'nin Yunanistan ve belki de Kıbrıs'a karşı askeri tehdidini arttırmasının doğal olduğu anlamına geliyordu.

PKK önderini ve en yakın danışmanlarını saklarken suçüstü yakalanmış Yunanistan'ın, Türkiye üzerinde bir ölçüde de olsa denetimini korumanın ve aynı zamanda da Kıbrıs'ın AB'ye alınma manevrasını tamamlamanın tek yolu olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ni destekleyerek, Türkiye'yi bir gün AB üyesi olacağına inandırmak sonucuna varmış olabileceği muhtemeldir.

Yunan kararı, üyeliği reddedilmiş ve onuru kırılmış bir Türkiye'nin, kendini Avrupa Birliği üyeliğine hazırlamakta olan bir Türkiye'den çok daha tehlikeli bir rakip olacağı inancına dayanan stratejik bir karardı.

Dışişleri Bakanı Papandreu'nun bir danışmanı, İstanbul'da düzenlenen bilimsel bir konferans çerçevesinde Türkiye'nin AB üyeliğini destekleme kararının "bölgenin istikrarını hedefleyen stratejik bir karar" olarak tanımlarken, durumu daha diplomatik bir üslupla açıklıyordu.

Bunun yanı sıra, yeni düşünce biçiminin Türkiye üyelik konusunda gerçekçi beklentiler taşıdığı sürece Türkiye'yi AB'nin de yardımıyla etkilemenin daha kolay, özellikle teröristleri desteklemek seçeneğinden çok daha kolay olduğu gerçeğinden hareket ettiğinden kuşkulanıyorum. (Bir aşama-

dan sonra, Yunanistan'daki egemen çevreler Türkiye'nin AB üyeliğini destekleme stratejisini gözden geçirebilir. Burada kırılma noktası, Yunanistan'ın Türkiye'den Kıbrıs ve kendisi için önemli alanlarda azami taviz kopardığına inandığı an olabilir. Eğer Türkiye bu süre zarfında uluslararası konumunu ve iç gücünü yükseltmiş görünmeyi başarırsa, Yunan politikaları Türk gelişmesini engellemeye yönelebilir. Türkiye'yi topraklarını genişletme eğiliminde ve geri kalmış bir İslam ülkesi olarak görenlerin gözünde, Türkiye'nin gücü bir tehdit oluşturur.)

Yunanistan AB içinde de Türkiye'yle ilişkiler konusunda hep gerginlik yaratan, engelleme ve şantaj yöntemlerine başvuran "Avrupa'nın şımarık çocuğu" olarak görülmek istememektedir. Yunan hükümetinin istemediği bir başka şey de öteki hükümetlerin AB'nin Türkiye'yi geri çevirmesinin nedeni olarak Yunanistan'ı suçlamayı sürdürmeleridir.

Öcalan'ın Yunanistan korumasında olduğu gerçeğinin ortaya çıkarılması, Yunanistan'ın uluslararası görüntüsüne zarar vermiştir. Yunanistan'ın komşusuna karşı mücadele eden bir terör örgütüne bilerek destek verdiği görüntüsü ancak resmi ve şatafatlı bir Türkiye yanlısı politikayla silinebilirdi. Dahası, 1999 yazında önce Türkiye'de, daha sonra da Yunanistan'da meydana gelen depremlerin ardından kabaran acıma duygularıyla birlikte hem Türk, hem de Yunan kamuoyları ilişkilerin düzelmesi taraftarı olmuşlardı.[70]

Türk dostlarımdan bazıları Papandreu'nun Türkiye yanlısı tutumunun son derecede Türk karşıtı olan bir aile içinde yetişmesinden etkilendiği görüşündeydi. Onlara göre Papandreu'nun yaklaşımı, babaya karşı klasik bir Freudcu direniş olarak görülmeliydi.

Her ne olursa olsun, Türk tarafı Yunanistan'ın yeni yaklaşımına daha çok alışkın gözlerle baktılar. Yine de, çoğu Yunanlıların diyalog niyetini sıcak karşılayacaktı. Ne de olsa, Avrupa Birliği üyeliği Türkiye'nin en önemli dış politika hedefiydi ve eğer Yunanistan bu hedefe ulaşmakta Türkiye'ye yardım edecekse, o zaman söylenecek bir şey yoktu.

Yunan hükümeti Kıbrıs'taki Türk birliklerinden kurtulmak ve anlaşma olsun olmasın, dış dünyayı Kıbrıs Türkleri-

ni Rum Kıbrıs'ında bir azınlık olarak bir kez daha inandırmak için gelecekteki AB üyeliğinden ve Yunanistan desteğinden yararlanmak niyetinde olan Kıbrıs Rum hükümetiyle sürekli temas halindeydi.

***

Yeni Yunan siyaseti İsveç'i güç durumda bıraktı. Türkiye, ezeli düşmanıyla uğraşmak zorunda kaldıktan sonra bu kez kendisi için hiçbir stratejik öneme sahip olmayan ve PKK'yı, ya da en azından onun politik hedeflerini desteklemekle suçlanan bir kuzey ülkesiyle, İsveç'le karşı karşıyaydı. Türk basını İsveç'i eleştiren makaleler yayımlamaya başladı.

İsveç şirketlerinin Türkiye'deki rakipleri ellerini ovuşturuyordu. Önemli bir Türk kuruluşu verdiği reklamlarda tanınmış bir İsveç şirketinin cep telefonlarını alanların PKK'nın kadın ve çocuk katliamlarını dolaylı olarak destekleyeceklerini iddia edecekti.

Türk medyası İsveç'in eleştirel yaklaşımını bizim Türkiye'nin AB üyeliğine Yunanistan da dahil diğer bütün AB ülkelerinden daha olumsuz baktığımız sonucunu çıkarmıştı. Oysa İsveç yönetimi üyeliğin siyasal koşullarını yerine getirmesi için Türk hükümetini yüreklendirmek istemiş, katı bir ilke duruşu sergileyerek sert bir üslup kullanmıştı. Stockholm'ün gözünde, böylesi bir yaklaşımı doğrulayan, iç koşullardı. En önemlisi, hükümet İsveç'teki Kürtlerin görüşlerine duyarlıydı.

Bu aşamada Almanya da İsveç ile arasına mesafe koymak istedi. 3 ve 4 Haziran 1999'da Köln'de yapılan AB zirvesinden sonra Birliğin Alman Dönem Başkanlığı'na yakın kaynaklar, İsveç Dışişleri Bakanı Anna Lindh'in Türk üyeliğine yeşil ışık yakılması için Almanya tarafından getirilen öneriyi reddettiğini ima eder bilgiler sızdırdılar. Türk yöneticilerinin İsveç'e karşı öfke duymaları kaçınılmazdı. Köln zirvesinden üç gün sonra, İsveç'in Ankara'daki ikametgâhında düzenlenen Ulusal Bayram kutlamalarına pek az Türk davetli katıldı.

Alman Büyükelçisi Hans Joachim Vergau, İsveç'in Köln'deki tutumuna ne kadar içerlediğini söylemek için birkaç dakikalığına uğradı. Bana kalırsa Köln'deki meslektaşla-

rının basına bilgi sızdırdıklarına gerçekten inanmıştı. Daha sonra, medyadaki dostlarımdan *Turkish Daily News* gazetesine bu doğrultuda bir demeç vereceğini öğrendim. Almanların bu kamuoyunu etkileme çabasını cevapsız bırakamazdım. Vergau 14 Haziran günü *Turkish Daily News'a* verdiği demeçte –Almanların medyaya sızdırdıkları haberler suçluyu çoktan belirlediği için– İsveç'in adını vermeden, Alman önerisine karşı çıkmamız karşısındaki "üzüntü ve şaşkınlığını" ifade etti.

Benimle yapılacak söyleşinin *Turkish Daily News* tarafından aynı gün, aynı sayıda yayımlanmasını ayarlamış, Alman girişiminin ciddi bir diplomatik atılımdan çok, bütün sorumluluğu İsveç'in omuzlarına yıkarak Almanya'nın Türklerin gözündeki konumunu iyileştirmek amacıyla yapılmış bir kamuoyu çalışmasına benzediğini söylemiştim.

Söyleşi Alman suçlamasının zehrini hafifletti. Almanların amacına gelince, Berlin hükümeti Türkiye'nin AB'yle ilişkilerini düzeltmek için gerçekten bir şeyler yapmak istemiş olabilir. Ve Büyükelçi Vergau'un bu girişimi kuvvetle desteklediğinden de eminim. Dahası, Başbakan Bülent Ecevit Alman Şansölyesi Schröder'e bir mektup yazarak, Türkiye'nin adaylık başvurusuna olumlu cevap verilmesini istemiş, aynı zamanda da Türkiye'nin üyelik koşullarını belirli bir sürede yerine getirebileceğinin bilincinde olduğunu vurgulamıştı.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Uluç Özülker ve Büyükelçi Selim Kuneralp tarafından ustalıkla kaleme alınan mektup Köln zirvesinden önce bütün AB üyelerine dağıtılmıştı.

Ne var ki Alman Dönem Başkanlığı'nın Köln'de bu konuya yaklaşımı ciddi ve sürdürülecek bir diplomatik girişim kanısı yaratmamıştı. Benim konuyla ilgili kişisel yorumum, Almanların Türk isteklerine olumlu bir cevap veriyor görüntüsünden oldukça memnun oldukları, sonra da, zamanı gelince, toplantının olumsuz sonuçlanmasının sorumluluğunu en uygun günah keçisine, İsveç'in omuzlarına yüklemekte bir sakınca görmedikleriydi. Bu arada, İsveç gibi küçük bir AB ülkesinin Avrupa Birliği Dönem Başkanlığı'nı kendi çıkarlarına kullanan Almanya gibi bir ülkenin önerisini hemen onaylayacağını da düşünmüş olabilirlerdi.

Ne var ki Köln'de sızan haberler ve AB içindeki öteki dost-

larımızın sızdırdıkları bilgiler –iş ticari ilişkilere dayandığında, sızdırma yöntemleri giderek kabalaşıyor– *Financial Times*'ın 7 Eylül 1999 günkü makalesine, "İsveç Türkiye'nin yeni düşmanı oldu" başlığını atmasına neden olacaktı.

Aslına bakılırsa, İsveç Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin AB'ye adaylık başvurusuyla ilgili politikasını henüz belirlememişti. Benim görüşüm, İsveç'te çoğu kişinin Türkiye'nin durumunu anlamakta zorlandıkları doğrultusundaydı. Dahası, İsveç hükümetinin yetkilileri İsveç'teki Kürt seçmenlerin görüşlerini de dikkate almak zorunda olduklarından, bence durumun nasıl göründüğünü Türkiye'deki demokratik Kürtlerin ağzından duymaları daha doğru olacaktı.

Dışişleri Bakanı Anna Lindh'in 18 ve 19 Kasım 1999 günlerinde toplanacak AGİT konferansı için İstanbul'u ziyaretinden önce, Dışişleri Bakanı'na Türkiye'deki durumu tarih açısından değerlendirmeye çalıştığım kişisel bir mektup yazdım. Krallarımız Magnus Ericksson ve Gustav Vasa'nın başlattıkları ulus oluşturma çalışmalarını geliştirmek, ortaçağ karanlığını, cehaleti ve batıl inançları geride bırakmak için, İsveç'in beş yüzyıl harcadığına dikkat çektim. Kaldı ki Gustav Vasa'nın on altıncı yüzyılda bu kötülüklerle savaşmak için kullandığı yöntemler Atatürk'ün 1920'li yıllarda kullandıklarından çok farklı değildi.

Osmanlı İmparatorluğu ne reform, ne de aydınlanma yaşamıştı. Atatürk liderliği ele aldığında, diye devam ettim, erkek nüfusunun sadece yüzde dokuzu, kadınların ise sadece yüzde biri okuma yazma biliyor, İslam şeriat hükümleri laik yasalarla yan yana uygulanıyordu.

Bu yüzden, Türkiye'nin yetmiş beş yılda İsveç'in beş yüz yıl boyunca gerçekleştirdiği gelişimi göstermemiş olmasına şaşmamak gerekir, diye ekledim.

Mektubu yazmaktaki amacım Stockholm'deki yönetici çevrelere Türklerin gerçekten de çok şeyler başardıklarını ve sadece sert eleştiriler değil, yüreklendirilmeye de layık olduklarını anlayabilecekleri bir bakış açısı sunabilmekti.

Farklı koşullar İsveç'teki etkin Kürt çevreleriyle sağlam ilişkiler kurmama ön ayak oldu. Bu ilişki yaşamsal önem taşıyordu. Böylelikle birçok yanlış anlaşma engellenebilecekti. Özetlemek gerekirse, Kürt dostlarım neyin arzulanır olduğu konusundaki görüşlerimizin çakıştığını fark etti. Bu yüzden İsveç hükümetini ve onun Ankara'daki temsilcisini Kürtlerin

haklarını en etkin olacağına inandığımız şekilde korumamıza fırsat vermeleri gerekiyordu.

Daha önce güncel tarihte diplomasinin demokratik süreçleri nasıl desteklediğini açıklamamdan sonra, Kürt dostlarım Türk yetkililerine sopadan çok havuç yönteminin uygulanmasının daha doğru olacağını kabul ettiler.

Anna Lindh AGİT bağlamında İstanbul'u ziyaret ettiğinde, onu ve danışmanını temsil yeteneği olan Kürtlerle ve insan hakları örgütlerinin üyeleriyle tanıştırdım. Hepsi aynı şeyleri söylüyor, İsveç hükümetinin eleştirel yaklaşımından memnunluk duyduklarını ama aynı zamanda da Türkiye'nin üyeliğini desteklediklerini anlatıyorlardı. Türkiye'nin üyeliğini reddetmek, ülkedeki tutucu güçlerin yararına olur, diye uyarılarını ifade etmekten geri kalmadılar. İsveç'in olumsuz yaklaşımının AB'yi Türkiye'ye üye ülke statüsü tanımama doğrultusunda etkilemesinden kaygılıydılar.

Anna Lindh bu grupları büyük bir ilgiyle dinledi ve Aralık 1999'daki AB zirvesinde Türkiye'yi aday ülke statüsüne geçirme kararını destekledi. Bu konuyu yakın arkadaşı olan Yunan Dışişleri Bakanı'yla derinine tartıştığını duyarsam, şaşırmayacağım. Zirvede Türkiye'nin adaylığını desteklemesiyle bütün olumsuz duygular unutuldu ve Lindh Türkiye'de bir anda popüler bir politikacı oldu.

Bunun sonucunda, İsveç Türk yetkilileri ve medya tarafından düşman görülmekten *hemen* kurtuldu. Bundan sonraki görevim İsveç'in Avrupa Birliği Dönem Başkanlığı niyetleriyle ilgili kuşkuları dağıtmak olacaktı.

Anna Lindh'in 11 Eylül 2003'te vahşice öldürülmesi bütün İsveç ulusunu ve onunla İsveç Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış olan hepimizi çok sarstı. 11 Ekim 2003 tarihli *Svenska Dagbladet'e* şunları yazdım:

> *"Anna Lindh yaratıcı ve kendine güvenen bir İsveç dış politikasını temsil ediyordu. Başka ülkelerle diyalog ve işbirliğinin ne bağımsızlığımızı, ne de kendimizi açıkça ifade etme özgürlüğümüzü kaybetmek anlamına gelmediğinin bilincindeydi. Ölümü hem İsveç, hem de onun önderliğinde çalışma ayrıcalığına erişmiş bizler için büyük bir kayıptır."*

Anna Lindh'i onun Türkiye ziyareti sırasında tanıdım.

Yalnız kaldığımızda, otomobilde, havaalanlarında veya benzeri yerlerde gerek Türkiye, gerekse daha kişisel konularda uzun sohbetlerimiz oldu. Bu arada Türk hükümet yetkilileriyle insanî ilişkiyi nasıl beceri ve duyarlıkla yürüttüğüne tanık oldum. Karmaşık ve değişken bir durumu nasıl hızla irdelediğini, ardından da hem İsveç'teki kamuoyunun içe dönük taleplerini, hem de Türk yetkilileriyle ilişkilerde işleyecek bir çözüm bulma gereğini gözeten bir karara nasıl vardığını gördüm.

Ölümünden sonra Türkiye'den acılarımızı paylaşan ve duyarlı birçok taziye mesajı aldık. Bu mesajlar, medyasının bir zamanlar "bir numaralı düşman" olarak gösterdiği bir ülke üzerinde ne denli güçlü bir iz bıraktığının kanıtlarıydı.

Ankara'nın etkili çevreleri insan hakları örgütlerinin faaliyetleri ve Türk yetkililerinin politikalarını eleştirel incelemelere almaları konusunda öfkelerini belirttiklerinde, Türkiye'nin bu örgütler sayesinde AB'ye aday ülke statüsüne ulaştığını söylemeyi âdet edindim. Bu örgütler Türkiye'nin adaylığına karşı çıkmış olsalardı, İsveç hükümetinin tutumu da büyük olasılıkla ret yönünde belirirdi.

2001 yılının ilk yarısında, İsveç'in AB Dönem Başkanlığı sırasında, Ankara'daki Avrupa Birliği üye ülke büyükelçilerinin yerel başkanıydım. Dışişleri Bakanı Cem, Cumhurbaşkanı Sezer ve Türk yönetiminin öteki yetkilileriyle yapılan görüşmelerde meslektaşlarımı temsil etmek benim görevimdi. Bu arada kendi inisiyatifimi kullanarak Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ve İçişleri Bakanı Saadettin Tantan'la Türkiye'nin durumunu bütün açıklığıyla görüştüm.

Bu sohbetleri kolaylaştıran bir başka gerçek de, karşımdakilerin Türkiye hakkında temelde olumlu görüşlere sahip olduğumu ve Türkiye'nin kendini toparlayarak çeşitli vesilelerle söz verdiği reformları gerçekleştirmesini içtenlikle desteklediğimi bilmeleriydi. Bir Türk kadınıyla evli olmam da Türkiye ve Türkler hakkında herhangi bir önyargıya sahip olmadığımın yeterli garantisi olarak görülüyordu. Adalet Bakanı'nın kişisel dostum olması da böylesi konuşmaları kolaylaştırırdı.

Televizyon ve gazete muhabirleri genellikle iç politika konularında görüşlerimi belirtmemi isterlerdi. Beni böylesine duyarlı bir yere çekmelerine izin vermemekle birlikte, genel

anlamda olumlu ve yüreklendirici bir çizgide ısrar ettim ve AB'nin aslında Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğu kuşkularını dağıtmak için elimden geleni yaptım. Bu arada da üyelik görüşmelerinin başlama tarihinin belirlenebilmesi için Türkiye'nin, tıpkı öteki aday ülkeler gibi demokrasi ve insan hakları konusunda belirlenmiş ölçütlere uyması gerektiğini tekrar tekrar belirttim.

Belki de çoğu insan Başkanlık adına hareket ettiğimiz zamanlarda bile çok eleştirel, hatta açıkça düşmanca davranacağımızı beklediğinden, İsveç'in AB Dönem Başkanlığı'nın bıraktığı izlenim oldukça olumluydu.

Sıkça televizyonda görünmek zorunda kaldığımdan, AB ve Türkiye'nin gelecekteki bakış açısı üzerinde olumlu bir görüşü pekiştirecek şeyler söylemek için birçok fırsatım oldu. Bu mesajlarım iyi algılandı. Bazen insanlar teşekkür etmek için beni sokakta durdurmak istiyordu. Oldukça heyecanlı bir taraftar geleceğe olumlu bakmak konusunda Türk halkına herhangi bir Türk politikacısından daha fazla umut verdiğimi söyledi. Bunun benden çok, Türk politikacıları için bir anlamı olmalı. Türk dış politikası alanında tanınmış bir uzman daha sonra İsveç'in "Türkiye'de insanların çağdaş ülkeler çevresine ait olduklarını hissetmesine izin verdiğini" söyleyecekti.

Bu görüş, Türkiye'nin dış dünyada gördüğü muamele konusunda, insanların duyduğu sıkıntıyı ifade ediyordu.

***

Türkiye'nin İsveç'ten nasıl göründüğü konusuna ve Türk-İsveç ilişkilerine olumlu katkı yapabildiğim için mutluydum. Yararlı olduğumu ve son görev yeri olarak Ankara'da ısrar etmekle doğru kararı verdiğimi hissediyordum. Daha önceki atamalarımızda da olduğu gibi, Nil Ankara'nın sosyal yaşamında yine faal bir rol aldı. Davetlerimizde kusursuz bir ev sahibesi olmanın yanı sıra, ikametgâh ve bahçesini sayısız hayır girişimine açtı. Nil birçok önemli insanla dostça ilişkiler kurmama yardım etti, İsveç'e ve Türk-İsveç ilişkilerine olumlu bir görüntü vermek için elinden geleni yaptı.

İnsanların keskin bir dil ve sıkı espriler kullandığı Washington'da, Nil'e "bastırılamaz Nil" adını takmışlardı. Başta

Başkan ve Başkan Yardımcısı ve eşleri olmak üzere, herkesle kusursuz bir ilişki kurmuştu. Bir keresinde, Amerikalı Nobel Ödüllüleri Nil'le birlikte Beyaz Saray'a götürdüğümüzde, Başkan Yardımcısı Gore Nil'e bakarak bana "en büyük ödülü kazandığımı" söylemişti.

Ne var ki Ankara'nın havası farklı olduğu gibi, İsveç Büyükelçisi de daha göz önündedir. Nil'in bastırılmaz olmakta direnmesi benim bazen Türk medyasına, bazen de İsveç Parlamentosu'na açıklamalar yapmak zorunda kaldığım anlamına geliyordu. İsveç Büyükelçisi olarak görüşlerimi merak edenlere en geniş ifade özgürlüğünü desteklediğimi, bu ilkenin eşimi de kapsadığını söylüyordum. Nil'in hem İsveç, hem de Türk kimliğine sahip olduğunu ve görüşlerini bazen bir Türk olarak ifade ettiğini belirtiyor, ardından da onu sevdiğimi ve duygularını ifade özgürlüğünü saygıyla karşıladığımı ekliyordum.

Eşimi oldukça başarılı bir biçimde savunmam Stockholm' deki meslektaşlarımı şaşırtıyor, bana kalırsa da umutlarını kırıyordu.

Türk gazeteleri Nil'in bir keresinde Başkanlık Sarayı'nda verilen bir resepsiyon sırasında İslamcı bir parti liderinin yanağına kondurduğu öpücüğü çok abarttılar. (İslamcı parti şimdi kapatıldı; ancak Nil'in öpücüğü nedeniyle kapatılmadığını hemen eklemem gerekir.) Anna Lindh'in bu olanlara çok güldüğünü söyleyeceklerdi. İsveçli bir akşam gazetesine verdiğim mülâkatta bu olaydan bahsederken, "çay fincanında fırtına çıkarmak" benzetmesini yaptım. Türkiye'nin birkaç yıl sonra Yunanistan Başbakanı'nın Türk Başbakanı'nın eşinin yanağını dostça öpünce ufak bir skandal yaşayacak kadar radikalleşeceğini hiç tahmin etmemiştim. Devir değişiyor.

Çoğu kişinin tanıdığı Nil, parıltılı Nil'dir. Bu, onun herkese açık olan görüntüsüdür. Oysa onun bir de özel yanı var. Sakin ve dalgın olabilir, düşüncelere dalabilir. Tıpkı kızımız Nilden gibi, dünyada düşlenebilecek en sıcak yürekli insandır. Sadece kendi ailesiyle değil, tanıdığı herkesle, çok ünlü ve çok önemli kişiler olsun, eski çocukluk arkadaşları olsun, bahçıvan, marangoz, taksi şoförü ya da garson olsun, herkesle ilgilenir. Sevgi ve ilgi yeteneği sonsuzdur.

Ankara'da bulunduğum sırada, Stockholm'deki Türk

meslektaşlarımla ilişkimi sürdürdüm. Ev sahibi ülkenin mizaçlarıyla başa çıkmak için her iki tarafa ipuçları vermesi bakımından, böylesi temaslar her zaman önemlidir. Bilebildiğim kadarıyla, Türkiye İsveç'e hep kusursuz büyükelçiler gönderdi. Son zamanlarda en çok göze batan Türk Büyükelçisi İsveç Dışişleri Bakanlığı'ndaki en kararlı Türk karşıtlarının bile dikkatini çeken Solmaz Ünaydın olmuştu.

İsveç kamuoyunun yıllardan beri Türkiye'deki insan hakları ortamına kuşku içinde yaklaştığı bilindiğinden, Stockholm hep güç bir görev yeri olarak görülmüştür. Bu yüzden, Türk büyükelçilerinin Stockholm'de geleneksel olarak fazla göze çarpmamaya çalıştıkları söylenebilir. Ne var ki Türkiye ve İsveç arasındaki ilişkiler düzelmeye yüz tutunca, Stockholm'de daha faal bir Türk diplomasisi için uygun ortam oluştu. 2001 yılında İsveç'teki meslektaşlarımdan yeni Türk Büyükelçisi Selim Kuneralp'tan çok memnun olduklarını duymuştum. Dediklerine göre, Avrupa Birliği konusunda onlardan fazla değilse bile en az onlar kadar bilgiliydi ve konu İsveç-Türkiye ilişkileri olsun, AB olsun, her zaman ilginç biri olabiliyordu.

Kuneralp'ı Ankara'dan tanıdığım ve onunla birçok kez karşılaşmış olduğum için, bu söylenenler beni hiç şaşırtmadı. Dünyanın çeşitli başkentlerine dağılmış ve Türkiye'nin insan hakları tutumunun eleştirilmesini kişisel bir hakaret gibi alan çoğu meslektaşından daha açık görüşlü bir yaklaşımı temsil ettiğini biliyordum. Ne var ki Kuneralp tartışmadan çok diyalogla sonuca varılacağını anlamıştı. Bu felsefesi uyarınca, İsveçlilerle ilişkilerinde yeni bir üslup geliştirdi. Bir keresinde Süryanilerin de tıpkı Ermeniler gibi soykırıma uğratıldıklarını söylediği için suçlanan Diyarbakırlı bir Süryani papazının gördüğü muameleyi protesto etmek amacıyla bütün Parlamento üyelerinin imzasını taşıyan bir şikâyet mektubu getiren İsveçli Parlamenter topluluğunu nasıl savunmasız bıraktığını duymuştum.

Kuneralp Parlamenterleri sessizce dinlemiş. Berikiler sözlerini bitirince de bütün söyledikleriyle hemfikir olduğunu açıklamış. Bu açıklamasını şaşkın bir sessizlik izlemiş.

"Türkiye'de ifade özgürlüğünün yayılması için tek umut,

Türkiye'nin AB adaylık sürecidir," diye eklemiş.

İsveçli Parlamenterler ne diyeceklerini bilememişler. Ne var ki daha sonra, Parlamento'ya Türk Büyükelçisi'yle başarılı bir görüşme yaptıklarını bildireceklerdi.

İsveçli Parlamenterlerin habersiz oldukları bir gerçek, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın üst makamlarındaki kişilerin Türkiye'deki yerel güvenlik güçlerinin faaliyetlerinden en az herhangi bir İsveçli Parlamenter kadar rahatsız olduğuydu. Gerçekten de Bakanlığın bazı kişilerin yargının bağımsızlığına müdahale ettikleri suçlamasıyla karşılaşmamak için baş başa yaptıkları görüşmelerde yargıçların Avrupa standartlarına uygun hareket etmediklerini söylemelerine izin verdiği ve bazen de yargıçların kararlarını yeniden gözden geçirdikleri bilinmektedir. Bu kişilerle sıkça temasta bulunduğum için biliyorum.

Bana kalırsa büyük ölçüde Kuneralp'ın sessiz ama etkin diplomasisinin sonucu başka bir ilginç olay da, 2001 yılında İsveç Parlamentosu'nun kendi kabul ettiği Ermeni soykırımını kabul kararını tersine çevirmesiydi. Bilebildiğim kadarıyla, Ermeni konusunda benzeri bir karar almış başka bir parlamento yoktur.

Kuneralp'tan sonra soylu geçmişini kanıtlayan zarif ve kibar davranışıyla deneyimli bir diplomat olan Tomur Bayer geldi. Onun Stockholm'deki görevinin özelliği, yüksek düzey Türk heyetlerinin sık sık İsveç'i ziyaret etmesiydi. Sıcakkanlı ve sevimli eşi Yeşim herkesin Türk ikametgâhındaki etkinliklere heveslenmesine neden oluyordu. Bayer de İsveç'te Türkiye'nin insan hakları sorunu konusunda yoğun ilgiyle karşılaştı.

Aslında ve kişisel anlamda Türkiye'nin insan hakları görüntüsünü düzeltmek için çalışan, reklâmı az ya da çok birçok kurum, kişi, bakanlık, parlamento, büyükelçi ve sivil toplum kuruluşu vardı.

Emekli olmamdan kısa bir süre önce eşimin ve benim iyi dostumuz olan Nejat Arseven İnsan Hakları Bakanlığına atandı. Arseven, ilk resmi etkinlik olarak İsveç ikametgâhının bahçesinde Ankara'daki insan hakları örgütlerindeki dostlarımızla bir araya gelme önerimi kabul etti.

Bu buluşma, insan hakları örgütlerinin hükümetle gayrı

resmi bir diyalog kurmak için uzun süredir bekledikleri bir fırsattı. Arseven her masanın yanına gitti ve her konukla uzun sohbetler yaptı. Böylesi etkinliklerde sıkça rastlandığı gibi, konuklardan biri monologu diyaloga yeğleyen inançlı bir Marksist çıktı. Türk yetkililere hep söylediğim gibi, insan hakları örgütlerinin solcuların denetiminde olmasının gerçek bir önemi yoktu, çünkü solcular da tüm uygar ülkelerin benimsedikleri hakları talep ediyorlardı.

Bu akşam yemeği insan hakları ve demokratikleşme konularıyla, Türk yetkililerle Türkiye içinden ve dışından reform yanlıları arasında yapıcı bir diyalog gereğiyle geçen Ankara dönemimize sembolik bir son damgası vurdu.

Ayrılmadan önce, Başbakan Bülent Ecevit ve eşi Rahşan bizi özel evlerinde kabul etti. Duygusal bir vedalaşma oldu. Ecevit'in evinde gözlem altında tutulduğu 1982 yılından bu yana karşılaştığımız bütün özel ve resmi etkinlikleri hatırladık. Ecevit artık kendi partisi Demokratik Sol Parti DSP, aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi MSP ve ılımlı muhafazakâr Anavatan Partisi ANAP'ın kurdukları koalisyon hükümetinin başındaydı.

Ecevit köklerini Alparslan Türkeş'in altmışlı yıllarda kurduğu faşist MHP ile güç birliğine gitme kararını savunmak için, "Demokrasi uzlaşmadır," diyordu.

Daha güçlü olduğu yıllarda bütün umutlarını Ecevit'e bağlamış çoğu insan, Ecevit'in demokrasinin ruhunu böyle yorumlamakla fazla ileri gittiği kanısındaydı.

2001 yılında Stockholm'e gönderdiğim raporda belirttiğim gibi, Ecevit'in eserini tamamlayıp tamamlayamayacağını, MHP'yle işbirliği yoluyla sisteme getirmek istediği değişikliklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, böylelikle sağlığını ve kişisel saygınlığını feda etmesinin Türk ulusuna yarayıp yaramayacağını gelecek gösterecekti.

Nil'le birlikte Ecevit çiftiyle vedalaşırken, bu soruların cevaplarının hayır olduğunu hissettim. Her şeyden önce, Ecevit'in görüntüsü pek iyi değildi. 1982'de tabandaki seçmenlere dayalı bir parti kurmak istediğini söylemişti. Ne var ki kurduğu parti, 2001 yılında çoğu gözlemci tarafından iki Ecevit'lerin demir yumrukla yönetiliyor olmakla suçlanıyordu. Nil her zamanki masumluğuyla konuyu gündeme getir-

diğinde, her ikisi de Bülent Ecevit'in çekilmek niyetinde olmadığını açıkça belli etmişti.

Ecevit'in DSP başkanlığını daha genç bir siyasetçiye teslim etmiş olsaydı, olayların nasıl gelişeceğini kestirmek güç. Hükümetin içinde birbirlerine taban tabana zıt siyasal ideolojilerin yarattığı merkezkaç savrulmanın çok güçlü olması da muhtemel. MHP lideri Devlet Bahçeli Ecevit'in reformlar yoluyla Türkiye'yi AB'ye yaklaştırma çabalarını sürekli olarak köstekledi. Sonunda, Bahçeli Kasım'da erken genel seçim yapılmasını isteyince, koalisyon hükümeti 7 Temmuz 2002'de çatırdamaya başladı. Buradaki amacının MHP'nin ANAP tarafından hükümet dışı bırakılma girişimini önlemek olduğu söylenir. Ne var ki daha sonra Hazineden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş, Ecevit'i kişisel manevralarla hükümetin yıkılmasına meydan vermekle suçlayacaktı.

DSP üyeleri hemen ertesi gün partiyi terk etmeye başlayınca, hükümetin parlamentodaki çoğunluğu sona erdi. Yapılan 3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından iktidara köklerini öncenin İslamcı partilerinden alan Adalet ve Kalkınma Partisi AKP geldi.

Hareketli Türk politika tarihinde yeni bir bölüm başlamıştı.

***

Emekliye ayrıldıktan sonra, Nil'le birlikte yoğun ladin ormanları ve geniş gölleriyle İsveç'in en güzel bölgelerinden Värland'da on sekizinci yüzyıldan kalma bir malikâne olan Stjänsfors'a yerleştik. Burası Türkiye'den ayrılmamızdan bir yıl önce vefat eden annemden miras kalmıştı. Bina bir zamanlar İsveç'in en önemli madencilik şirketlerinden olan ve burasını müdürlerinden birinin konutu olarak kullanan Uddeholm şirketine aitti. Dev gibi yaşlı ağaçları ver her türlü yemişin bulunduğu çalılıkların ortasına gömülüydü. Bir ağaca sahip olmanın oldukça farklı bir duygu olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum. Zamanla bütün ağaçların gerçekten iyi bakım gerektirdiğini, bunun da basit bir kentlinin sandığı kadar basit bir şey olmadığını öğrendim.

Evin birkaç yüz metre ötesinde, şıpırtılarını yatak odamızdan duyabildiğimiz küçük bir nehir vardı. Tenha arazide

en yakın komşumuz bir binicilik okuluydu. Bunun anlamı, etrafımızın otlayan atlarla çevrili olduğuydu. Başlarını kaldırır ve hareketlerimizi büyük bir merakla izlerlerdi. Deneyimli bir binici bütün atların otistik ve değişime duyarlı olduklarını söyleyerek durumu açıklayacaktı.

Çevremizdeki manzara masal gibi, tanıştığımız insanlar da harikaydı. Böylesi bir alaycılık, bazen kara mizah, pratik beceri ve yardımseverlik karışımına sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin İsveç asıllı Amerikalılarının oturdukları bölgelerde rastlamıştım. Värmland İsveçlileri vatandaşlarım hakkında çocukluğumdan beri belleğimde taşıdığım imaja uyuyordu.

Stjärnsfors'ta harika bir yıl geçirdik. Sonunda kendi zevkimize göre süsleyebileceğimiz bir eve sahip olmuştuk. Nil bir taraftan Digitürk'ten Türkiye haberlerini izlerken egzotik yemekler yapmaya girişti; ben de bu kitabı yazmaya başladım.

Uzun bir profesyonel yaşamı yeni bitiren çoğu insan deneyimlerini kâğıda dökmenin doğru olacağını düşünür. Ben de onlardanım. Kendi durumumda, kişisel ve mesleki hayatlarım arasında bir bağlantı olduğu kanısındayım. Ailemin tarihi bana güçlükler karşısında sabrın ve kararlılığın değerini öğretti. Ailemin üyeleri başkalarına hep iyilik ve nezaketle yaklaştı. Kişisel rakiplerle başa çıkmanın en iyi yolunun düşmanlığı görmezden gelmek ve nazik bir diyalog başlatmak olduğunu onlardan öğrendim. Nasıl olsa sonunda kendi kendilerini yok edeceklerdi. Diplomatik tecrübem aynı ilkenin ülkeler için de geçerli olduğunu gösterdi.

Demokrasilerin, ne kadar düşman, ne denli çürümüş olurlarsa olsunlar, demokratik olmayan rejimlerle bir çeşit diyalogu sürdürmeleri gerekir. Demokratik ülkelerin diplomasileri sabırlı ve uzun vadeli hedeflere yönelik olmalıdır. Burada ana amaç diktatörlüklere kendi kendilerini yok etmeleri için yumuşakça ve akıllıca yardım etmektir. Böyle bir stratejinin en güzel örneği détente (yumuşama) politikasıdır. Ne var ki başarının olmazsa olmaz koşulu demokrasilerin işbirliği içinde olmaları ve hareketlerini koordine etmeleridir. Bu bağlamda, Kuzey ülkelerinin Yunan askeri cuntası karşısında nasıl işbirliği yaptıklarını hatırlıyorum. Buna ek olarak

karşılaştığım diplomatik güçlükleri aşmak için başvurduğum alışılmadık yaklaşımları düşünüyorum. Bana kalırsa, beklenmedik durumlar genellikle yaratıcı çözümler gerektiriyor.

Düşünce ve deneyimlerimi savaş sonrası tarihiyle ilgilenen insanlarla paylaşmak istedim. Belki de çağdaş güvenlik politikalarını ve belli başlı ülkelerin ulusal ruh hallerini benim kadar ilgi çekici bulanlar olacaktır. Belki de diplomatlık mesleğini seçmeleri ve yeni yüzyılda diplomasinin nasıl yapılması gerektiği yönünde kendi yöntemlerini bulmaları için genç kadın ve erkeklere esin kaynağı olurum. Amaçlarımı ne ölçüde gerçekleştirdiğimi bu kitabı okuyan sizler belirleyeceksiniz.

Hayat çok sakin ve masalsıydı. Sonra birden günlerin fazla sakin olduğunu düşünmeye başladık. Nil İstanbul'un hareketliliğini özlüyor, ben de onu anlıyordum. Stjärsfors'ta hayat bana hoş bir biçimde Småland'da, Wesslö'deki çocukluğumu hatırlatıyordu. Ne var ki insan sadece nostaljiyle yaşayamıyor.

İstanbul'daki Sabancı Üniversitesi'nden onursal bir makam, İstanbul Politikalar Merkezi'nin danışmanlarından birisi olma teklifi aldığımda, gitmek için aradığımız bahaneyi bulduk. Ahmet O. Evin, Korel Göymen, Fikret Toksöz, Bahri Yılmaz ve Sabri Sayarı gibi ulusal ve uluslararası alanlarda ün kazanmış bilim adamlarının katkıda bulunduğu İstanbul Politikalar Merkezi'ni Boğaziçi Üniversitesi'nin eski Rektörü Profesör Üstün Ergüder yönetiyor.[71] Merkez eğitim, çatışmaların çözümlenmesi, yönetişim ve Türkiye-AB ilişkileri projelerinde çalışmak üzere Türkiye'nin en gelişmiş beyinlerinden bazılarını bir araya getiren, sivil bir düşünce kuruluşudur ve amacı da Türkiye'de ve bölgede üretilen siyasetin kalitesini ve etkinliğini yükseltmektir. Sabancı Üniversitesi Rektörü Tosun Terzioğlu Merkez'in faaliyetlerine iyimser ve destekçi bir ilgi göstermektedir.

Böylesine seçkin bir insan grubuna katılma teklifi almak onur vericiydi ve İstanbul'un entelektüel seçkinleriyle bir kez daha ilişki kuracağım için hevesleniyordum. Värmland'daki evimizi sattık ve eşyalarımızın bir bölümünü Stockholm'deki bir daireye, kalanını da İstanbul'un Asya yakasındaki Caddebostan'a taşıdık. Taşınma yoğun planlama ve çaba gerektiren, karmaşık bir iş oldu. Birbirimize bir daha asla taşınma-

yacağımızı söylememize rağmen, oturduğumuz yeri değiştirme eğilimini hisseder etmez, yine taşınmayı düşüneceğimizden eminiz. Ne de olsa son yirmi yılımızı bir yerden diğerine taşınarak geçirdik.

Türkiye'ye döndükten sonra, bir kez daha Türkiye'nin AB'yle ilişkileri konusuna daldım. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde Kopenhag'da toplanan Avrupa Birliği zirvesi daha birkaç hafta önce güvenoyu almış yeni Türk hükümetine, tüm aday ülkelere uygulanan Kopenhag siyasal kriterlerini yerine getirmek koşuluyla, 2004'te üyelik görüşmelerine başlangıç tarihini bildireceğine söz vermişti.

Zirvenin ertesi günü olan 14 Aralık'ta İPM CNN-Türk televizyonunda, ünlü programcı Yavuz Baydar'ın yönettiği bir panel düzenledi. Panelin konusu, "Şimdi ne olacak?" idi; diğer bir deyişle, Türkiye Kopenhag'dan sonra ne yapmalı?

Sıra bana gelince, yeni hükümetin Türk adalet sistemine parlamentonun kabul ettiği yasaların uygulanması yönünde güçlü bir mesaj göndermesinin çok önemli olacağını belirttim. Geçmişte yargıç ve savcıların, Türk hükümetinin AB normlarına uyum doğrultusundaki resmi hedefine nasıl aykırı hareket ettiklerini gördüğümüzü izleyicilere hatırlattım.

Avrupa Komisyonu'nun eski Ankara Temsilcisi Michael Lake ile birlikte askerlerin rolüyle ilgili bir soruya cevap verirken, orduyu sivillerin arkasında bir konuma getiren yeni kurallara uyum sağlamak konusunda Türk ordusunun bir güçlükle karşılaşmayacağına inandığımı söyledim. Askerlerin daha önce de Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda hareket ederek, Türkiye'yi Batı uygarlığıyla bütünleştirme çabalarına değişik yollardan destek verdiklerini izleyicilere hatırlattım.

Sonunda, diplomatik bir dille de olsa, artık Türkiye'nin Avrupa Birliği düşmanmış gibi davranmayı bırakıp, kendi büyüklüğüne ve önemine yaraşır bir gururla hareket etmesinin zamanının geldiğini ima ettim. Türklerin, Batılıların Türkiye'ye hayranlıkla bakma eğiliminde olduklarını anlamaları gerekiyordu.

Panelden çıkan genel sonuç, Türkiye'nin 2004'e hazır olmak için elinden geleni yapması, özellikle de Parlamento'dan geçen reformların uygulanmasını sağlamasının zamanı geldiğiydi.

İPM danışmanı olarak yeni görevim bana anlamlı bir şeyler yapma fırsatı veriyordu. Ben Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı olacağına ve AB'nin de Türkiye'nin üyeliğinin tüm AB yararına olduğunu anlayacağına inanıyorum. Laik bir İslam uygulayan ve uluslarötesi terörle savaşan bir ülkeyi desteklemek önemlidir. Avrupa da dahil, bütün dünya Müslümanları için örnek olacak bir İslam biçiminden AB'nin de yararlanacağı açıktır.

Tecrübeler Türk toplumunu çağdaşlaştırmak için Türk yöneticilerinin dış desteğe gerek duyduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği Konseyi'nin Aralık 2004'te aldığı ve Türkiye'yle üyelik görüşmelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılacağı kararı değişimi hızlandırması için Türkiye'ye itici güç oldu.

Türk savcılarının, yargıçlarının polislerinin ve subaylarının eğitilmesi ve AB içinde uygulanan yasal ilkeler hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda gerek AB, gerekse de tek tek üye ülkeler tarafından şimdiden çok şey yapıldı. İstanbul'daki İsveç Başkonsolosluğu'nda Büyükelçi Ingmar Karlsson İsveç hükümetinden aldığı yeni kaynakların da desteğiyle yoğun bir çalışma yürütmekte, seminerler ve sempozyumlarda gerekli bilgileri yaymaya çalışmaktadır. Hem Başkonsolosluğun, hem de o harika tarihi binanın tasarruf amacıyla kapanması Dışişleri Bakanı Anna Lindh ve Göçmenlik eski Bakanı Anita Gradin'in son dakika gayretleri sayesinde önlendi.

Eğer Avrupa Birliği herhangi bir aşamada Türkiye'yi Birliğin dışına itecek olursa, bunun sonucu Türk toplumunda kutuplaşma ve ülkenin uzun dönem istikrarının bozulması olarak yansıyacaktır. Ekonomik ve siyasi kargaşaya batan bir Türkiye'nin bütün bölgede barışı tehdit edeceği kesindir.

Böyle bir olgunun AB'nin çıkarına olacağını söylemek de mümkün değildir.

Bölüm 20

Uluslararası manzarada değişiklikler. Amerika Birleşik Devletleri ve AB'nin başlıca ülkelerinde ulusal gerginlikler su yüzüne çıkıyor.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Soğuk Savaş sırasında aynı yaşam tehdidini hissedip, aynı kaderi paylaştı. Bu durum bir ölçüde karşılıklı dayanışma ve işbirliği sağladı. Söz konusu olan, amaç birliğiydi ve bu amaç da Sovyetler Birliği'nin Batı hesabına yayılmasını engellemek olarak ifade edilebilirdi. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa arasında Süveyş Kanalı, Vietnam ve bazı savunma ve silahlanma konusundaki görüş ayrılıkları "Okyanus Ötesi Bağ" olarak adlandırılan karşılıklı güven ilişkisini ciddi anlamda tehdit edecek ölçüde temel anlaşmazlıklar değildi.

Sovyetlerin Doğu Almanya'yı kontrol etmeleri ve Batı Berlin'in korunmasız konumu ne Amerika Birleşik Devletleri, ne de Batı Alman liderlerin maceracı politikalar izleme cesareti göstereceği anlamına geliyordu. Batı Almanlar Doğu'yla ilişkilerinde yumuşama yaklaşımını yeğlediler. Almanya'nın birleşmesinin, Doğu ve Batı'nın yeni bir pan-Avrupa güvenlik düzeni içinde aynı amaçları paylaştığı uzak bir gelecekte gerçekleşeceğini umuyorlardı.

Doğu'da ise Sovyetler Birliği kendi bloğu üzerinde sıkı bir denetim uyguluyor, Sovyet boyunduruğundan kurtulmaya çalışanların üzerine güçle, ya da güç tehdidiyle gidiyordu.

Doğu'yla Batı arasındaki ilişkinin temel taşı, nükleer dehşet dengesiydi ve statükoyu korumak gerek Batı'nın, gerekse de Doğu'nun kendi çıkarınaydı.

Soğuk Savaş Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte sona erdiğinde, Batı demokrasilerinin ortak kader duygusu da yok oldu. Rusya ve eski Sovyetler Birliği'ni, ya da Varşova Paktı'nı oluşturan ülkeler demokrasi ve insan hakları ilkelerine saygılı özgür devletler olunca, Rusya'nın elindeki

nükleer silahların Batı'ya karşı tehdit özellikleri de kayboldu.

Ne var ki yeni koşullar dünyanın daha barışçı bir yer olması anlamına gelmiyordu. Soğuk Savaş ile karşılaştırıldığında, yeni durum birçok bakımdan daha tehlikeli, daha kestirilmez oldu. Uluslararası ortam doksanlı yılların başından bu yana etnik çatışma, ırkçılık, anti-Semitizm, terör, nükleer silahların yayılması, başarısız devletler ve Batı'yla Müslüman dünyası arasında giderek genişleyen uçurumun kıvılcımlarıyla karşılaştı. Özellikle Irak savaşının hemen ardından yükselen, güçlü Amerikan karşıtı bir dalga gördük. Sanki küreselleşmenin dümen suyunda gelen değişimin tehdit ettiklerinin çoğu, sorunlarına basit çözümler bulabilmek için dine ya da dini metinlerin kesin yorumlarına yönelmiş gibi. Böylece, insanlığın köktendincilik, mezhepçilik, fanatiklik, batıl inançlar, yabancı düşmanlığı, komplo teorileri ve siyasal ya da dini temalı nefret gibi ezeli vebalarının nasıl davetsiz geri döndüklerine tanık olduk. Bunun yanı sıra hem Avrupa'da, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde milliyetçi eğilimler daha güçlendi. Gerek Amerika, gerekse de Avrupa'nın önde gelen devletleri kendi çıkarlarını daha açıkça korumaya başladı. Almanya ve Fransa'da bu ülkelerin imparatorluk geçmişlerindeki güçlü günlere duyulan özlem görülebilir. İmparatorluk sonrası travma Moskova'yı da etkiledi. Moskova eski süper güç konumunu ararken halkının geniş kesimleri Stalin'in ve eski Sovyetler Birliği'nin statüsünü ve istikrarını özlüyor. Rusya'nın politikaları bu ülkenin Sovyet imparatorluğunun parçası olmuş devletler üzerindeki egemenliğini uzun vadede yeniden kurma umudunda olduğunu işaret ediyor.

NATO ve AB'nin genişleme süreçlerinde de görüldüğü gibi, başlangıçta Avrupa'nın bütünleşme ve içerme güçlerinin doksanlarla birlikte başlayan yeni dönemin en güçlü dinamiklerini oluşturduğu sanılıyordu. 2005 yılının ortasına geldiğimizde, bu eğilim tepe noktasına varmış ve inişe geçmiş gözüküyor. Sanki üstünlük şimdilik karşıt ulusalcılık, parçalanma, ayrılıkçılık ve iç bölünme eğilimlerine geçmiş gibi. Küreselleşme birçok ülkede belirsizliği, içe dönüklüğü, çelişkili politikaları ve hem geçmiş, hem de gelecekte yeni bir ulusal kimlik arayışını tetikledi. Aslına bakılırsa, küreselleşme-

den ve Soğuk Savaş sonrası dönemin jeo-politik değişimlerinden etkilenmiş ülkeler yaşanabilir bir toplum arayışlarında geçmişin, şimdinin ve geleceğin arasında gidip geliyor gibi.

Örneğin benim ülkem İsveç, NATO'nun Barış için Ortaklık Programı'nın en faal katılımcısı olmasına karşın, NATO dışında kalma ısrarından vazgeçmeyerek bağımsız bir yabancı olma özelliğini sıkı sıkıya koruyor. Geriye kalan bu tek örnek olma duygusu belki de İsveç milliyetçiliğinin modern zamanlardaki tek önemli görüntüsüdür. İsveç'in Kuzey Avrupa'nın Büyük Devlet'i konumunu yitirmesine üzüldüğümüz günler geride kaldı. Hükümet, İsveç'in ulusal gününün 2005'ten itibaren tatil olmasına karar verdiğinde, İsveç medyasında bütün bu gürültünün ne olduğu ve hatta ulusal kimliğimizin ne anlama geldiği konusunda tartışmalar başladı. Zeki bir yorumcu İsveç'in kimliğinin geleceğe olan belirgin yöneliminde yattığını söyleyerek bir çıkış yolu buldu.

Türkiye'de iktidarda olan parti bir taraftan genel olarak Batı'nın, özel olarak AB'nin parçası olmak isterken, öte yanda da dinin eskiden, Türkiye Cumhuriyeti'nden önceki dönemde ve bugün, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na ait bazı Arap ülkelerinde oynadığı rolü geri kazandığı bir toplum düzeni isteyen çoğu üyesinin talepleri arasındaki çelişkiye yakalanmış durumdadır.

Avrupalı ülkelerin kendi ruhlarını okuma çalışmalarını yaptıkları sahnenin geri planında, Asya'nın belli başlı ülkelerinin çoğu gözlemciye Avrupa'nın, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun dönemde ekonomik ve politik önemsizliğe düşecekleri yorumunu yaptıracak hızda geliştikleri görülmektedir. Ne var ki Japonya, Çin ve Hindistan'ın küresel aktörlüğe yükselmesinin doğuracağı sonuçlar, Okyanus ötesi ilişkiler için daha önemli gelişmelere yoğunlaşan bu kitabın kapsamının dışında kalır.

Genel olarak uluslararası ilişkiler, özellikle de Büyük Okyanus'un iki kıyısı arasındaki bağlantılara bakınca, dünyadaki son süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kararlı tutumunun şimdilik Fransa, Almanya ve Rusya'nın politikalarından daha yaygın etki sahibi olduğunu görüyoruz.

Haziran 1997'de Washington'dan ayrılmadan önce, Dışiş-

leri Bakanı'na gönderdiğim son raporda Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya siyaseti içindeki konumunu şöyle tanımladım:

"Amerika Birleşik Devletleri günümüzün önde gelen Büyük Gücü'dür. Büyüyen ekonomisi dünya ekonomisini olumlu yönde etkiliyor. Askeri ya da diğer alanlarda Amerika Birleşik Devletleri'yle rekabet edecek başka bir güç yok. Sadece Amerika Birleşik Devletleri dünyanın çeşitli bölgelerindeki uzak savaş alanlarına asker ve ağır malzeme taşıma imkânına sahip.

Süper-güç deyimi Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş döneminde izlediği politikalarla özdeşleşmiş olduğundan, Amerika'ya süper-güç demek doğru olmaz. O dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin hareketlerindeki amaç, Sovyet süper-gücünün konumunu genişletme girişimlerini önlemekti. Bu sürekli güç savaşında, küçük devletler sıkça zarar gördü. Kullanılan yöntemler sertti. Amerikan sloganları demokrasi ve insan hakları olmasına karşın, somut faaliyetler başka bir dil konuşuyordu.

Bugünkü Amerikan dış politikasının hedeflerinin demokrasinin yayılması ve insan haklarının desteklenmesi olduğu söylenebilir. Ne var ki yeni gerçekler Amerikan dış politika yetkililerinin önüne İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana görmedikleri güçlükte engeller çıkartmaktadır.

Yönetim hatalarından ders çıkardı. Yönetimdeki insanlar Büyük Güç diplomasisini desteklemek için sözleri askeri güçle pekiştirmeye hazır olmak gerektiğini anladıklarını söylüyor. İlk yıllara egemen olan ve bir ölçüde Başkan Clinton'ın uzlaşı yanlısı kişiliğini yansıtan belirsizlik şimdi artık yerini en güçlü taraftarı Dışişleri Bakanı Madeleine Albright olan çok daha kararlı bir politikaya bıraktı.

Ne var ki ülkeyi yönetenler Demokrat olsun, Cumhuriyetçi olsun asıl önemli olan, dış politika yönetiminin Amerika Birleşik Devletleri'nin açık bir küresel önderlik görevi yapmasına derinden inanıyor olmasıdır. Bu görüş hem savunma, hem de saldırı boyutlarına sahiptir. Konunun savunma boyutunda, güvenlik politikasını oluşturan yetkililer Amerika'nın Avrupa'daki varlığını açıklarken, Avrupalıları kendi sorunlarını çözmekte yalnız bırakmanın önünde so-

nunda Amerikan çıkarlarına zararla sonuçlanacağını söylemekte ve her iki dünya savaşının da Avrupa kıtasından kaynaklandığını hatırlatmaktadır. Amerikalıların gözünde, Avrupalıların kendi kıtalarındaki sorunları çözümlemedeki beceriksizliğinin en son örneği, eski Yugoslavya'daki çatışmalardır."

Aslında işe oldukça idealist bir dış politikayla başlayan Clinton yönetiminin, giderek genel anlamda dünya ve özellikle de Avrupa konusunda nasıl pragmatik bir yaklaşıma geldiğini olabilecek en basit dille anlatmaya çalıştım:

"Amerikan dış politikasının itici saldırgan gücü, Amerikan siyasi önderliğinin çoğu kez ülkenin siyasal ve ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği inancından kaynaklanır. Bu güçte idealist ve insancıl amaçlar da vardır. Bu arada çeşitli ekonomik ya da etnik grupların politikaları etkileme gücünü küçümsememek gerekir.
Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik çıkarlarına gelince, bu yönetimin ekonomik yükü Amerika'yla öteki küresel aktörler (Birleşmiş Milletler, AB ve NATO gibi) arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarını gözetecek bir biçimde dağıtma politikaları izlemeye hazırlandığı açıktır. Kongre bu yaklaşımın başlıca destekleyicilerinden biridir.
Bunun dışında yönetim, Amerika'nın ekonomik ve ticari çıkarlarını gözetmek için siyasal etkisini sonuna kadar kullanmakta kararlıdır. Bu bağlamda, Amerika'nın yapılan antlaşmaları ve devletler hukukunu önemsememe eğilimi dış dünyanın gözünden kaçmamıştır."

Böylece, daha 1997'de, Clinton yönetiminin dış politikası Başkan George W. Bush'un birkaç yıl sonra izleyeceği dış politikaya benzemeye başladı. Clinton yerini Bush'a bırakmadan önce, bir dizi askeri harekât emri verdi. 1998'de Afganistan ve Irak'ı bombaladı, 1999'da Amerika Birleşik Devletleri NATO'nun Sırbistan'a karşı düzenlediği bombardımana öncülük etti. Oysa ilk Bush yönetimi daha ilk günlerinden beri her alandaki Amerikan çıkarlarını Clinton yönetiminden çok daha sert önlemlerle korumaya hazır olduğunu göstermişti.

Anti–Balistik Füze Antlaşması, Uluslararası Ceza Mahkemesi, sera gazları hakkında Kyoto Protokolü gibi birçok ko-

nuda yeni yönetim Amerika Birleşik Devletleri'nin tek başına hareket etmekte ve önemli Amerikan çıkarlarının tehlikede olduğuna karar verdiği durumlarda uluslararası kamuoyuna aldırmamaya hazır olduğunu gösterdi.

Clinton yönetimini temsil eden nispeten uzlaşmacı üslup yerini daha sert bir söyleme ve müttefiklerle danışmayı azaltma eğilimine bıraktı.

Clinton'ın danışmanlarından birisi bana Başkan'a daha sert davranmasını ve rol modeli olarak John Wayne'i almasını söylediğini anlatmıştı. Oysa böylesi bir model iyi huylu Clinton'dan çok, George W. Bush'a uygun olurdu. Öte yandan, *New York Times* yorumcusu Paul Krugman gibileri için Bush, John Wayne'den çok bir Rambo kişiliği çizmektedir.[72]

11 Eylül 2001 günü İsveç'in Värmland bölgesinin ladin ormanları arasından geçen boş yolda araba kullanıyordum. Henüz emekliye ayrılmış, kırk bir yıldan sonra, İsveç Dışişleri Bakanlığından sonsuza dek uzaklaşmıştım. Çevremde harika İsveç manzarası, yolda neredeyse tek başıma, sarhoş edici bir özgürlük hissine kapılmak üzereyken, otomobilimin radyosu New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne karşı girişilen saldırıyla ilgili ilk haberleri vermeye başladı. Her şey değişti. Birden, İkinci Dünya Savaşı'ndaki çocukluğumun karanlık atmosferini hatırladım. Sanki yeni ve çok daha tehlikeli bir çağ başlıyor gibiydi.

Terörist saldırıları Amerikan ulusu için korkunç bir şok oldu. 11 Eylül 2001 gününe kadar, Amerikan halkı Amerika kıtasını çevreleyen iki büyük okyanusun, iki dev hendek işlevi görerek dış dünyadaki savaş ve çatışmaların ülkeye sıçramasını engelleyeceği inancıyla kendilerini güvende görmüştü.

Başkan Bush ve kabine üyelerinin en az sokaktaki Amerikalı kadar şaşırdıklarına kuşku yok. Ne var ki saldırılar Bush ve danışmanlarına şimdiye kadar boğuştukları bir dizi soruya tek, basit ve siyasal açıdan savunulabilir bir cevap sağlamıştı. Bu sorular Irak'ta bir rejim değişikliğinin nasıl sağlanacağı, Suudi Arabistan, Suriye ve İran'da daha demokratik rejimlerin ön koşullarının nasıl yaratılacağı, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rus faaliyetlerinin nasıl gözden kaçırılmayacağı, Amerikan askeri üzerindeki sivil denetimin nasıl güçlendirileceği, Avrupa'daki birliklerin nasıl doğuya taşınacağı, daha hafif ve konuşlandırılması daha kolay birliklere nasıl dönüle-

ceği, Amerikan müdahalelerinden sonra çatışma önleme ve ulus oluşturmanın masrafları da dahil, "yumuşak güvenlik politikasının" giderek nasıl Birleşmiş Milletler'e, AB ve öteki müttefiklere bırakılacağı, diğer önemli güçlerin askeri ve ekonomik alanlarda Amerikan üstünlüğüne meydan okumalarının nasıl önleneceği ve Körfez ülkeleri petrolüne olan bağımlılığın nasıl azaltılacağıydı.

Bunların dışında ve en az bu sayılanlar kadar önemli bir başka konu da Bush ve danışmanlarının Kasım 2004 seçimlerinde Başkan'ın yeniden seçilme şansını yükseltme kaygısında olmaları da muhtemeldir. Geleneksel mantık, özellikle de güçlü bir kişilik sergilemişse, savaş dönemi başkanın halk desteğine güvenebileceğini belirtir. Başkan Clinton'ın bir seferinde dediği gibi, *"İnsanlar belirsizlik içinde olduklarında yanılan ama güçlü bir kişiyi, haklı olan ama güçsüz birine tercih ederler."*

İnsanlar bu düşünce tarzının bir örneğini 2004 başkanlık yarışı sırasında, Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Eylül'de, Des Moines'deki bir konuşmasında Senatör Kerry'nin Başkan olması durumunda Amerika'nın teröristler için daha kolay bir hedef olacağını ima ederek, seçmenden Başkan Bush'a oy vermesini istediği zaman gördüler.

Bush yönetiminin boğuştuğu bütün sorunların cevabı, terörle savaşı her konuyu içine alan amaç yapmak ve diğer bütün konuları ikinci plana indirmekti. Amerikan ulusu savaş havasına sokuldu. Bush daha 17 Eylül'de uluslararası terörle savaş talimatını verdi. Yeni strateji terör lideri Usame bin Ladin'i ülkeye kabul eden Afganistan'ın Taliban rejimine bir saldırı gerektiriyordu.

Aynı dönemde, Pentagon Irak'a yapılması muhtemel bir saldırıyı planlamakla görevlendirildi. Saddam Hüseyin'e ne yapılması gerektiği konusu, uzun zamandan beri yönetimin bazı üyelerinin kafalarını meşgul ediyordu.

Bush ve yardımcıları yeni ve daha kararlı bir dış politikaya kamuoyu desteği sağlamak için terör saldırılarının yarattığı yeni siyasal enerjiyi kullandılar.

11 Eylül saldırılarının ve Afganistan'daki Taliban rejiminin başarıyla devrilmesinin ardından, Başkan Bush "terörle savaş" konusunu, Kuzey Kore, İran ve Irak'la onların terörist

müttefiklerini "bir şer ekseni" olarak tanımladığı için daha sonra "Şer Ekseni Konuşması" olarak tanınacak Birliğin Durumu konuşmasının temel teması olarak işledi. "Terörle savaşımız iyi başladı, yeni başladı. Bu harekât bizim nöbetimiz sırasında bitmeyebilir, ama bizim nöbetimiz sırasında yapılmalı ve yapılacak."

Dönemin Büyük Britanya Büyükelçisi olan Christopher Meyer anılarında şöyle yazıyor: "Şer Ekseni Konuşması Amerikan düşüncesinin farklı akımlarını bir araya getirdi. Bunun birleşik sonucu Başkan'ın Irak'ın denetlemekle yetinilmeyecek kadar tehlikeli olduğu, rejim değişikliği görevinin sonuna kadar götürülmesi ve Tanrısal mesajın tehlike anında ülkesinin Başkomutanlığı'nı üstlenmesi gerektiği düşüncesini pekiştirmekti. Paul Wolfowitz ve Richard Perle gibi neo-con şahinler Irak'ı üzerinde Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail taraftarı Ortadoğu ülkelerinin dövüleceği bir örs gibi görüyordu. Onlara göre yeni Irak otokrat ve diktatörlerin egemen olduğu bir bölgeye istikrarlı demokrasi yayacak, Amerikan askeri üsleri için bir sığınak olacaktı. Yeni Irak Suudilere ve petrollerine bağımlılığı da azaltacaktı. Suudi Arabistan uzun süreden beri yakın bir müttefikti ama yönetimin içinde adı konulmamış kaygı krallığın uzun vadedeki sürekliliğiydi ve kraliyet ailesinin yaşlı yöneticilerinin yerini kimlerin alacağı belli değildi. Pakistan'da olduğu gibi Suudi Arabistan'da da toplum ve siyasette derin ve büyük ihtimalle kapatılamaz çatlaklar vardı. Suudi Arabistan İslam köktendinciliğinin tarlası, Vahabicilik hareketinin kaynağıydı. Usame bin Ladin Suudi Arap'tı, tıpkı 11 Eylül eylemcilerinin çoğu gibi."[73]

Dünya üzerindeki güvenlik politikaları uzmanları bu siyaseti irdeleyip yorumladı. Çoğu Avrupalı uzman terörle savaşın, ilk George W. Bush yönetiminin uyguladığı biçimiyle, yani ağırlığı askeri üstünlüğe vermekle Amerika Birleşik Devletleri'yle müttefikleri arasındaki ilişkilere zarar verdiği, uluslararası örgütler kapsamında işbirliğini güçleştirdiği ve Batı'yla Müslüman dünyası arasındaki uçurumu daha da derinleştirdiği konusunda hemfikirdir.

En önemlisi, terörle savaşın tüm dünyada bir Amerikan karşıtı dalgaya yol açmış olması, kötü bir haberdir. İyi haberler Afganistan ve Irak'taki baskıcı rejimlerin yıkılmış olması, terörist ve asilerin tehditlerine rağmen her iki ülkede de se-

çimlerin yapılmasıdır. Afganistan'ın güvenlik durumu hâlâ sallantıda olmakla birlikte, toparlanmaktadır. Iraklı yetkililere ve koalisyon güçlerine karşı girişilen terör saldırılarına, çeşitli Iraklı gruplar arasında patlayan şiddete rağmen, hükümetin koalisyon güçlerinin yardımıyla durumu denetim altına almasının ardından, Irak da daha istikrarlı bir ülke olabilir. Böylesi bir senaryo en azından uzun vade için düşünülebilir.

Bütün bunların dışında, Ortadoğu ülkelerinin çoğunda sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar reform ya da rejim değişikliği taleplerini dile getirdi. Dahası bazı ülkeler nükleer silah imal etmenin (Libya) ya da satmanın (Pakistan), veya teröristlere yardım ve yataklık etmenin (Pakistan ve Suudi Arabistan), ya da komşu ülkelerde asker bulundurmanın (Suriye) kendi çıkarlarına olmadığını anladılar. Bazı gözlemcilere göre büyük Ortadoğu havzasındaki değişim dinamikleri öylesine güçlüdür ki, bölgedeki durum Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasından önceki dönemi anımsatmaktadır.

Bush 2005 yılının başında ikinci kez seçildiğinde, karşısında sadece sorunlar ve engeller değil, bazıları kendi yönetimi tarafından desteklenmiş ya da gerçekleştirilmiş olumlu gelişmeler de buldu. Bu konuya ilerideki bölümlerde döneceğim.

Geriye dönüp baktığımızda, Bush yönetiminin 2000-2004 arasındaki dış politikasının üç belirgin aşamadan geçtiğini görürüz.

11 Eylül öncesindeki sekiz ay boyunca Bush gerçekçi bir güç dengesi politikası izlemenin yanı sıra, çok taraflı ve uluslararası sorumluluklar karşısında güçlü bir muhafazakâr kuşku yürüttü. Bush bu başlangıç dönemi sırasında neo-con Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve sert üsluplu Başkan Yardımcısı Dick Cheney'den çok, Colin Powell ve Condoleezza Rice gibi pragmatist gerçekçilere kulak verir görünüyordu.

11 Eylül'le birlikte başlayan ikinci dönemde, yönetimin politikalarını biçimlendirme izni sanki ekibinin daha şahin üyelerine verilmiş gibiydi. Bunların görünüşleri çoktan biliniyordu. 1992'de, o dönem Pentagon'unun üçüncü adamı olan Paul Wolfowitz müttefiklerin desteği olsun ya da olmasın, Amerika Birleşik Devletleri'ne önleyici savaş başlatmak için askeri gücünü kullanma hakkı veren bir yaklaşımın öncülüğünü yapmıştı. Wolfowitz, Richard Perle ve Donald Rums-

feld'le birlikte Başkan Clinton'a açık bir mektup yazarak Saddam Hüseyin ve rejiminin yıkılmasını istemişti.

Bu yaklaşım, 2002 yılında yeni Amerikan güvenlik stratejisi olarak sunulan daha kararlı dış politikanın temelini oluşturan düşünceydi. Amerika Birleşik Devletleri ile askeri alanda rekabet girişimleri engellenecek, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı kitle imha silahları kullanmayı planladıklarından kuşkulanılan ülke ya da gruplara karşı önleyici saldırı başlatılacaktı. Yönetim bu düşünceleri uygulamaya koyarak Afganistan'da Taliban, Irak'ta da Saddam Hüseyin rejimlerine karşı savaşa girdi.

Ivo H. Daalder ve James M. Lindsay'nin *America Unbound – The Bush Revolution in Foreign Policy* (Brookings Institution Press, 2003) adlı kitabında, yazarlar neo-con'ların etkisinin abartıldığını ve Dick Cheney ve Donald Rumsfeld gibi öteki "iddialı milliyetçilerle" birlikte bizzat Başkan Bush'un neo-con'lardan çok daha etkin olduklarını iddia ederler. Cheney ve Rumsfeld "ABD güvenliğine gelecek tehditleri yok etmek için Amerikan askeri gücünü kullanmaya istekli, ama dünyayı Amerikan örneğine göre yeniden biçimlendirmek konusunda Amerikan üstünlüğünden yararlanmaktan çekinen, kararlı geleneksel muhafazakârlar" olarak tanıtılmaktadır.

Bush yönetimi dış politikasında üçüncü dönem, yani Irak sonrası ve yeniden seçim öncesi aşama, Irak savaşının hemen sonrasında başlar. Bu dönemin belirleyici özelliği –hiçbir zaman açıkça itiraf edilmese de– ciddi yanlışların yapıldığının ve zararın onarılması gerektiğinin farkına varılmasıdır. Bush yönetimi pragmatik bir ruhla gerçeklere uyum sağlamaya başlar.

Winston Churchill'in bir keresinde söylediği gibi, *"Amerikalılar her zaman doğrusunu yaparlar – ama ancak öteki seçenekleri tükettikten sonra."*

Clinton yönetimi diplomatik faaliyeti askeri harekâtla desteklemesi gerektiği dersini Balkanlarda öğrenmişti.

Bush yönetiminin Irak'tan çıkardığı ders, askeri harekâtın diplomasiyle desteklenmesi gerektiğidir.

Bush I'in üçüncü aşaması sırasında, Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefikleriyle olan ilişkilerini onarmak ve

Birleşmiş Milletler 'i Irak'ın geleceğinde söz sahibi kılmak için girişimler başlatıldı.

Yaklaşan 2004 başkanlık seçimleri Demokrat adayın ve yardımcılarının eleştirilerini boşa çıkaracak önleyici politikaların gereğini gösterdi. Bir ara, yönetimin her şeyden çok zafer ilan etmek istediği ve sorumluluğu Irak'ın geçici siyasal yönetim yapısına, bu arada başkalarına, müttefiklere, Birleşmiş Milletler'e, veya gelip düşman bir ortamda ulus oluşturmaya meraklı kim varsa, ona devretmeye can attığı görüntüsü hakim oldu.[74]

Irak işgalinin nedeni olarak, yönetim kitle imha silahlarının varlığı ve terörist örgütlerle ilişki mesajında ısrar etti. Başkan Bush'la Senatör Kerry arasındaki ilk açık oturumda Başkan, Saddam Hüseyin'in er ya da geç nükleer silahlar elde edebileceğini öne sürdü.[75] Başkan Yardımcısı Cheney de Senatör Edwards'la çıktığı açık oturumda Saddam Hüseyin'in böylesi silahları teröristlere verebileceğini ekleyecekti: *"Irak konusunda başlattığımız çabalar özellikle bunun teröristlerle kitle imha silahları arasındaki en muhtemel bağ olmasına yönelikti."*[76]

David E. Sanger 11 Ekim 2004 tarihli *New York Times'ta* çıkan *"A Doctrine Under Pressure: Pre-emption is Redefined"*[77] başlıklı makalesinde Başkan Bush'un 9 Ekim'de Iowa'da yaptığı konuşmada kendini önleyici savaşı yeniden tanımlayacak bir biçimde ifade ettiğini, bu tanımda da "niyet kuşkusunun" önleyici hareket için yeterli neden olarak gösterdiğini yazmaktadır.

Ne var ki Başkan Bush 1 Haziran 2004'te, geçici Irak hükümetinin kurulması nedeniyle yaptığı basın toplantısında daha açık sözlü olacaktı:

> *"Ortadoğu'nun ortasında özgür bir Irak oyun kurallarında bir değişiklik, bir değişim nedeni olacaktır. Özgür bir Irak teröristlerin kazanamayacağı ve özgür bir toplumun sokaktaki insanın istek ve beklentilerini gerçekleştirmek için daha iyi bir yol olduğu mesajını açıkça ilan edecektir,"* diyordu Başkan.

Benim için bu sözler yönetimin gözünde Irak'a saldırmanın en önemli nedeninin ne olduğunu açıklıyordu. Anlaşılan

yönetim Irak karşısında başarılı olacak bir savaşın bütün bölgede "şok ve hayranlık" yaratacağına inanmıştı. Böylesi bir başarı haydut devletleri teröristlere destek vermekten alıkoyacak ve otoriter Arap rejimlerinin demokratikleşme yolunu açacaktı. Başkan'ın dediği gibi, "oyunun kuralları değişecekti." Aslında Bush daha savaştan önce bu geniş hedefine Şubat 2003'te American Enterprise Institute önündeki bir konuşmada dokunmuş ve bunu kitle imha silahlarının dışında, savaşa girmek için ek bir neden olarak belirlemişti.[78]

Başkan ve danışmanları baskıcı rejimlerden birine saldırarak bölgede bir domino etkisi yaratmak istediklerini ve bunun "oyunu değiştireceğini" umduklarını söyleselerdi, ülke içinde ve uluslararası alanda destek bulmalarının güçleşeceğine, hatta imkânsız olacağına kuşku yoktu. Varlığından şüphelenilen kitle imha silahları ve teröristlerle sözde ilişki daha inandırıcı nedenlerdi.

***

Bush yönetiminin işbirliğine yakın davranışı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Birleşmiş Milletler'e yönetimi bağımsız bir Irak hükümetine devirde başlıca rolü tanıyan 1546 sayılı Karar'ı ittifakla kabul etmesine neden oldu. Oysa Başkan Bush NATO'ya da Irak'ta Amerikan birlikleri üzerindeki yükü hafifletecek bir rol verilmesi yönünde destek beklemişti. Ne var ki 28-29 Haziran'da İstanbul'da toplanan NATO zirvesinde Fransa ve Almanya'nın, en azından bağımsız ve yasal bir Irak hükümeti kuruluncaya kadar, Irak içinde gerçekleşecek kolektif bir NATO harekâtına katılmak yanlısı olmadıkları açıkça belli oldu.

Zirveyi *Turkish Daily News* gazetesinin bağımsız muhabiri olarak izledim. Bu görev benim için Brüksel'de NATO'da, Washington'da Beyaz Saray'da, Dışişleri Bakanlığı'nda ve Kongre'de tanıdığım bir sürü insanla, ABD'nin NATO Büyükelçiliği'ne atanan Nick Burns'le, NATO Genel Sekreter Yardımcısı Jamie Shea ile, Birleşik Krallık Savunma Akademisi'nde öğretim üyesi Chris Donnelly'yle, ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Richard G. Lugar'la (Cum-İnd.), 1993'te Washington'da tanıştığım Kenneth A. Myers'la ve Alman Marshall Fonu'nun Atlantik Ötesi Üst Danışmanı

olan Dr. Richard D. Asmus'la bir kez daha buluşma fırsatı oldu. (Burns daha sonra NATO'dan ayrılacak ve Dışişleri Bakanlığı'nın üç numarası olacaktı. 17 Mart 2005'te de Dışişleri Bakanlığı, Siyasi İlişkilerden sorumlu Müsteşar Yardımcısı olarak Senato tarafından onaylandı, ardından da yemin etti.)

Aradan on yıl geçmiş olmasına rağmen, bütün bu saydıklarım ne yaşlanmış görünüyordu, ne de daha az hareketli. Beni en çok şaşırtan 3 Temmuz tarihli *Turkish Daily News'da* "Does NATO Have a Future?"[79] başlığıyla çıkan yazımda NATO'yu canlandırma çabalarını yansıttığım Senatör Lugar'ın güçlü kişiliği oldu.

Lugar'ın konuşması dışında zirveden kalan en güçlü anı Letonya Başkanı Dr. Vaira Vike-Freiberga'nın Marshall Vakfı'nca zirve öncesinde düzenlenen bir öğle yemeğinde güçlü bir Atlantik ortaklığı için yaptığı çağrı oldu. O aşamada Rusya'daki neo-emperyalist eğilimler fazla dikkat çekmemişti. Bu yüzden Dr. Vike-Freiberga da Baltık ülkelerinin güvenlik kaygılarını diplomatik açıdan duyarlı sözlerle dile getirdi:

"Şimdi önümüzde geleceğimiz var ve bu geleceği teminat altına alan tek şey, eğer biri güvenliğinizi tehdit etmeye karar verirse, başka ülkelerin bizim yanımızda duracağını bilmektir."

Freiberga Tahran ve Yalta'da alınan Avrupa'yı iki parçaya bölme kararlarını "20'nci yüzyılın en korkunç hataları" olarak tanımlamakla kalmadı, gelecekte küçük ülkelerin de hesaba alınması için bir muhtıra olarak nitelendirdi.

Zirveden sonra, e-posta aracılığıyla Washington'daki Charles Kupchan'la toplantı hakkındaki görüşlerini sorduğum bir mülâkat gerçekleştirdim. *Turkish Daily News*'daki yazımda Kupchan'ın ağzından şunları yazdım:

"Zirve NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dünyaya, 11 Eylül sonrası dünyaya uyum sağlamaktaki güçlüğünün altını çizdi. İttifak Afganistan'da, ama sadece sınırlı bir şekilde devreye girdi, Irak'a uzak durdu. Bu gelişmeler NATO'nun ABD ulusal güvenlik politikasının merkezi olarak kalması konusunda iyi belirtiler değil. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki farklı seçmen beklentileri de vitrindeydi. Başkan Bush bir birlik ve beraberlik görüntüsü çi-

zerek, kuşkulu Amerikan seçmenine ittifakın iyi yolda bulunduğunu ve ABD'nin dışarıda yalnız olmadığını kanıtlamak istedi. Başkan Chirac'ın amacı farklıydı, Fransa'daki Bush karşıtı eğilimlere oynadı ve Bush'a yeniden seçilmesini kolaylaştıracak elle tutulur ödüller vermekten kaçındı. İstanbul'da tren kazası olmadığı gibi, ABD-Avrupa ilişkilerinin yeniden sağlam temellere oturtulduğu doğrultusunda işaret de yok."

2004 NATO zirvesini çok iyi özetlediğini düşündüğümden, Kupchan'ın sözlerini buraya aldım. Irak savaşı ve İstanbul NATO zirvesi, Bush I yönetiminin müttefikleri savaş ve barış konularında işbirliğine ikna etmesinin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli partnerleri rolü oynatmasının ne kadar güç olduğunu kanıtlıyordu. Başkan Bush Avrupalı rakiplerini Irak sonrasında yanına almak, yapıcı al ve ver ilişkileri kurmak için geri adım atmıştı. Kupchan NATO'nun "ABD ulusal güvenlik politikasının merkezi" olarak geleceğinden kuşkulanırken yalnız değildi.

Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nın yöneticilerinden Robert Kagan *Of Paradise and Power – America and Europe in the New World Order* (New York: Alfred A. Knopf, 2003) adlı sıkça başvurulan kitabında Avrupa'nın savaş karşısındaki tutumunu açıklar. Kagan'a göre Avrupa, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı barış yüzünden uluslararası kuruluşlar ve uluslararası yasal mekanizmalara bir inanç geliştirmiştir. "Bu yüzden," der Kagan, "Avrupalılar askeri güç kullanımını yasadışı ve ne pahasına olursa olsun kaçınılacak bir şey olarak görür."

Kaderin garip bir cilvesi midir bilinmez; ama Amerikan gözlüğüyle bakıldığında, Avrupa'nın askeri gücü uluslararası ilişkide bir araç olarak reddetmesi Amerikan askerlerinin Avrupa topraklarındaki varlığına bağlı olmuştur.

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri gerçek güvenliğin son tahlilde askeri güç kullanma isteğine bağlı olduğuna inanmaktadır.

"Amerikalılar Mars'tan, Avrupalılar Venüs'ten geldi," diyor Kagan. Felsefi açıdan, farklı gezegenlerde yaşıyorlar.

Fransa ve Almanya'nın Irak savaşına yaklaşımlarına bakmak, Kagan'ın savlarını sınamak için iyi bir yöntemdir. Gerçekten de savaş bir bakıma uluslararası işbirliğinin gerçek

ânı oldu. Kararlı Amerikan siyaseti öteki ülkeleri kartlarını açmaya zorlarken, bir taraftan da Soğuk Savaş sonrası işbirliğinin cılızlığını ortaya çıkarıyordu.

Fransa Birleşmiş Milletler'de, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı muhalefetinde Almanya'dan destek almakta zorlanmadı. Şansölye Schröder Amerika Birleşik Devletleri Irak'a saldırırsa, Amerika'nın yanında savaşa katılmayacaklarını daha 2002 Yazı'nda açıklamıştı.

Alman yaklaşımını nasıl açıklayacağız?

Basit açıklama, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çok zaman geçmiş olduğudur. Birleşmiş Almanya bugün AB içinde önemli bir ülke; Sovyetler Birliği, Doğu Berlin ve Doğu Almanya geçmişte kaldı; Rusya tehdidi, en azından Almanya'nın açısından, bir daha geri dönmemek üzere kayboldu. Böylesi bir fonun önünde Almanların kendi çıkarlarını kollamak için daha yoğun kendine güven ve güçlü bir kararlılıkla hareket etmelerine şaşmamak gerekir. Burada söz konusu olan noktalardan birisi, Almanların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde bir sandalye istemeleridir.

Alman yöneticilerinin Almanya'nın "artık büyüdüğünü" söylemeleri için iki Almanya'nın birleşmesinin üzerinden çok zaman geçmesi gerekmedi. Daha önce Almanlar çevre ülkelerde İkinci Dünya Savaşı anılarını tazelememek için düşük profil göstermek eğiliminde olmuşlardı.

Doğu Almanlara söylenen, Nazizm'in bir kapitalist gerçeği olduğu ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin köklerini komünizmin faşizme karşı savaşından aldığıydı. Bu yüzden Birleşik Almanya'nın eski Demokratik Alman Cumhuriyeti kökenli vatandaşlarının Nazizm suçları konusunda vicdan azabı çekmemesi gerekir.

Avrupa Birliği koruyucu şalını Alman ticari yayılmacılığının üstüne örttü ve Almanların İkinci Dünya Savaşı sırasında işgal ettikleri topraklarda Alman üstün ırkıyla bu ırkın yaptıklarının yeniden hatırlanmasını engelledi.

1989 ve 1991 yılları arasındaki devrim gibi değişiklikler ve bunu izleyen NATO ve AB genişleme süreçleri Almanya'yı Avrupa'nın merkezine yerleştirdi. *"Alman dış ve güvenlik politikaları Avrupa'nın kalbindeki konumumuzca belirlenir. Bu politikaları Avrupa'nın içinde, Avrupa için ve Avrupa'dan belirliyoruz,"* diyordu Şansölye Schröder, 12 Şubat 2005 tarihli Münih Güvenlik Politikası Konferansı'ndaki konuşmasında.

Zaman geçtikçe, Almanlar NATO ve AB'nin koruyucu kalkanlarına daha az gerek duyacak ve "Avrupa için," yani Avrupa'nın geri kalanı adına konuşma hevesleri de o ölçüde aratacaktır.

Schröder Şansölye iken "özgürleşme" deyimini kullanmıştı. Bu kelime Almanya'nın neden azat olacağını belli etmese de, Schröder Almanya'nın Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkilerinde koşullara bağlı olarak bağımsız bir ortak olduğunu belirtmek istemiş olabilir.

Yükselen milliyetçilik, Avrupa Birliği'nin kurulmasına ve savaştan sonra girişilen bütün uzlaşma gayretlerine rağmen, eski Fransız-Alman rekabetini yirmi birinci yüzyıla belirli bir ölçüde taşıyabilir. Kim bilir, belki gelecekte bir Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'tan, 1870 yılında Fransızları yenip, Alman Reich'ını birleştiren "Demir Şansölye"den tıpkı Fransızların Napoléon'un devlet adamlığından bahsederken kullandıkları özlemle söz edebilir.

Amerika Birleşik Devletleri Irak'la savaşmaktan söz ederken, Almanlar şükran duygularının etkisinde kalıp, neden Amerika'yla dayanışma içinde olmadılar? Açıklama bir ölçüde Almanya'nın Doğu Almanya bölümünde aranabilir. Doğu Almanlar Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı herhangi bir şükran duygusu beslemiyordu: Doğu Almanya'yı "özgürlüğüne kavuşturan" Sovyetler Birliği'ydi ve Doğu Almanların gözünde Amerika'nın tek rolü Sovyetlerin Almanya'nın o bölümünü işgal etmelerine izin vermek ve "kendi Almanlarına" ne yaparlarsa yapsınlar, göz yummaktı.

İşin gerçeğine inince, nüfusun Doğu Alman bölümünün geriye dönüp baktığında, Batı Alman toplumuyla birleşmiş olmaktan büyük bir mutluluk duymadığı görülür. Yapılan kamuoyu yoklamalarına göre şimdiki kuşaktan çoğu kişi *"Wiedervereinigung"* yani yeniden birleşme öncesi hayatın çoğu açıdan daha iyi olduğu düşüncesindir. Bunun sonucu olarak eski Doğu Almanların Sovyetler Birliği'ni birleşmeye ikna ettiği için Amerika Birleşik Devletleri'ne şükran duymalarını beklememek gerekir.

Öte yandan, Almanlar Rusya'yı Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkileri her ne pahasına olursa olsun sürdürmek zorunda bırakacak ölçüde büyük bir tehlike olarak görmezler. Almanlar Doğu Avrupa ülkelerini NATO'ya ve AB'ye almak yönünde Amerika Birleşik Devletleri ve AB'yi ikna etmekle

(bkz. On Yedinci Bölüm, Volker Rühe'nin Senatör Lugar ile görüşmeleri) Rusya ile aralarına barışçı yollarla bir tampon bölge yerleştirmekle kalmamış, ekonomik yayılma için geniş alanlar elde etmiştir.

Alman yaklaşımının bir başka belirgin özelliği güçlü barış dürtüleridir. Almanlar savaşın ne anlama geldiğini bilir. Barış ilkesine bağlılıkları o denli güçlüdür ki, askeri rizikolar içeren NATO harekâtlarına katılarak dayanışma gösterme önerilerini yakın zamanlara kadar geri çevirmişlerdir. Bu durumun bir açıklaması da nüfusun Doğu Alman bölümünün Demokratik Alman Cumhuriyeti yönetimi tarafından barışı korumanın ne kadar önemli olduğu yönünde beyninin gerçekten yıkanmış olmasıdır. Barış ve silahsızlanma hakkında sürekli konuşmaların Honecker yılları sırasında Doğu Berlin'de bulunan hepimiz üzerindeki uyuşturucu etkisini hiçbir zaman unutmayacağım.

Bunlara ek olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamalarında müttefik bombardımanlarının Dresden ve diğer Alman kentlerinde yarattığı dehşet konusunda yazılan birçok kitap da savaşın korkunçluğunu canlandırdı.[80] Almanya konusunda, Kagan'ın Avrupa'nın barışçı eğilimleri kuramı böylesi bir temele kolayca dayandırılabilir. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın üzerinden zaman geçtikçe etkisini giderek arttıran saf bir ulusal bencillik de söz konusu olabilir.

John Vinocur 25 Şubat 2005 tarihli *International Herald Tribune*'de *"For Bush and EU, talk first, trust later"* başlıklı yazısında Almanya'da yapılan kamuoyu yoklamalarının şaşırtıcı sonuçlarına işaret eder: *"Almanya'da bu hafta yayımlanan bir dizi kamuoyu yoklaması yabancılaşma oranının altını çiziyor. Anket sonuçları Almanların Putin hakkında Bush'tan daha iyi duygular beslediğini, Alman örneklerinden sadece üçte birinin İkinci Dünya Savaş'ından sonra Almanya'da demokrasiyi yerleştirdikleri ve Alman barışmasını sağladıkları için Amerika'ya teşekkür edilmesi gerektiğini düşündüğünü, yüzde 80'inin de Irak'ın işgalinden sonra Amerika'nın Avrupa'nın isteklerini eskisinden az dinleyeceğini göstermektedir."*

Ulusların hayatında zaman geçtikçe, şükran duygusu da yıpranıyor.

Peki ya Fransa? Fransa'nın Irak savaşına katılmasını önleyen de Fransız barışçılığı mıydı?

Fransa'nın Irak savaşına muhalefetinin herhangi bir genel barışçılıktan çok, Fransız sanayisinin Irak'taki hatırı sayılır çıkarlarıyla daha ilgili olması gerekir.

Fransa ve Fransa'nın yaklaşımını destekleyen diğer ülkelerin açıkça belirtmedikleri gerçek, yoğun ekonomik ve siyasal çıkarları bulunan bir bölgede Amerika'nın kesin bir etkisi olmasını engellemek istedikleriydi. Birçok yorumcuya göre, Irak bölgede Fransa'nın en önemli siyasal ve ekonomik partneriydi. Bu yüzden Irak'a yapılacak bir saldırı, Fransız çıkarlarına doğrudan saldırı anlamına gelecekti. Dahası, Fransız hükümetinin çeşitli İslam ülkelerinden gelip Fransa'ya yerleşmiş sayısız grupların görüşünü de önemsemesi gerekiyordu.

Fransızların Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı çıkmalarının bir başka nedeni de Fransa'nın bu yöntemle Amerika'nın en üstün küresel güç konumuna meydan okuyabilmesiydi. Cumhurbaşkanı Chirac ve dönemin Dışişleri Bakanı Dominique de Villepin Almanya'nın başkanlığında yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'ndaki tartışmaları Fransa'nın lider rolünü alması için bir fırsat olarak görmüşlerdi

Fransız hükümetinin Bush yönetimini Amerika Birleşik Devletleri egemenliğinde bir dünya düzeni, ya da bir Pax Americana kurma iddiası olarak gördüğü tutum, Paris'te güçlü tepkileri tetikledi. Birleşmiş Milletler'in üzerinden dünya kamuoyunun güçlü savaş karşıtı dalgası geçtiğinde, Fransa o dalganın tepesinde gidip bir küresel önder, siyaset ve ahlâk alanlarında bir "hyper-puissance" görünmeyi başardı. Fransa böylelikle dünya kamuoyuna dayanıyor ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin dünya barışı konularında en yüce uluslararası merci rolünü herkesten fazla savunan ülke olarak görünüyordu. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olduğu düşünülürse, Fransa'nın Konsey'in rolünü korumaya çalışması doğaldır.

Fransa'nın çok kutuplu bir dünya kurmanın öneminden söz ederken kast ettiği, bölgesel bazı kutupların ve ülkelerin Amerika'ya direnişlerinden yararlanarak Fransa'nın önemli bir lider rolü oynayacağı bir dünyaydı.

Tahmin edileceği gibi, Fransız taktikleri Amerikalıları öf-

kelendirdi. Bush yönetimi Fransa'nın ilke eleştirisini gösterişli cümlelerle ifade ettikten sonra bir NATO üyesi olarak hizaya girmesini beklemişti. Oysa Amerikan medyasına göre Fransız şirketleri Irak savaşının başladığı güne kadar Iraklılara gelişmiş silah sağlayacaklardı.[81]

Eski Rus Başbakanı Yevgeni Primakov'a göre bir süper güç, diğer ülkelerin dinledikleri bir güçtür. Fransa Irak kriziyle ilgili olarak sadece birkaç önemli ülkenin Amerika Birleşik Devletleri'ni dinledikleri bir ortam yaratmıştır.

Fransa uzun bir süre Avrupa'nın *prima donna* (baş kadın) ve *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) rollerini oynadı. Bir Nükleer Güç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi olarak, Paris siyasal ve askeri alanlarda kendini Almanya'dan daha önemli gördü ve bunun sonucunda AB'nin lider ülkesi konumunun doğal olarak Fransa'ya ait olacağına inandı. Ekonomik ve siyasal gücünün arttığı dış dünya tarafından gözlemlenmiş olsa da, Almanya bu durumu sessizce kabullendi.

"Üç Büyükler" yani Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt ve Jozif Stalin Almanya'nın geleceğini tartışmak için 1945'te Yalta'da bir araya geldiklerinde, Churchill Britanya, Amerika ve Sovyet bölgelerinin yanında bir de Fransız işgal bölgesi oluşturulması için çalıştı. Michael Beschloss'un *The Conquerors* (New York: Simon & Schuster, 2002) adlı kitabına göre Stalin bu fikre karşı çıktı. Stalin'in gözünde Almanya sadece "zafer için en büyük fedakârlıkları yapmış olanlar tarafından" yönetilmeliydi.

Churchill Fransa'nın "pek işe yaramadığını" kabul etmekle birlikte, Almanya'ya karşı savunma konusunda bir gün Fransa'ya ihtiyaç duyulabileceğini belirtti.

Churchill o dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'da kalacağını ve hem yeniden depreşecek bir Alman maceraperestliğine, hem de Sovyetlerin kendi görüşünü tüm Almanya'ya dayatma çabalarına karşı koruma sağlayacağını tahmin edemezdi.

Müttefiklerin gözünde Fransa, Nazi Almanyası'nın yenilgisine yaptığı katkıyla tamamen orantısız bir duruma getiriliyordu.

General De Gaulle'ün iddialarına sinirlenen Başkan Truman, De Gaulle'ün Fransa'yı tekrar dünya gücü yapmayı hedefleyen "Napoléon'vari" amaçlarından söz ediyordu. Ne var ki hem De Gaulle'ün karizmatik kişiliği, hem de Amerika Bir-

leşik Devletleri'nin desteği ve Marshall Planı'nca harekete geçmiş ekonomisi Fransa'nın savaş sonrası dönemin hemen başlarından itibaren Avrupa'nın Büyük Güçlerinden biri rolünü oynamasına imkân sağladı.

De Gaulle Cezayir'de Fransız yönetimine son verecek ve tüm çabasını ülkesini Fransa'nın uluslararası güçler sıralamasında haklı olduğunu sandığı dereceye yükseltmek için harcayacaktı. Gerek görkemli vizyonu, gerekse de güçlü kişiliği De Gaulle'ün neredeyse tanrısal bir üslupla "Fransa'nın büyüklüğünün gerçek ruhunu" temsil ettiği mitosunun yayılmasına neden oldu.

İnsanlar De Gaulle benzeri özelliklerinden söz ettiklerinde, Başkan Chirac kendini övülmüş sanır. Irak krizi sırasında Dışişleri Bakanlığını yapan Dominique de Villepin sık sık Napoléon Bonaparte'a atıfta bulunuyordu. Villepin, Chirac tarafından Başbakanlığa getirildiğinde, Napoléon'a olan hayranlığı ulusal ve uluslararası medya tarafından not edildi. Gerek Chirac, gerekse de Villepin Amerika'nın dünyaya egemen olmasına karşı çıkarken, De Gaulle'ün gösterdiği yoldan yürüdüklerini iddia ediyordu. (Ne var ki De Gaulle'ün de yaklaşımında samimi olduğundan kuşkuluyum.)

Geçmişte, De Gaulle Başkan Truman'ı sinirlendirmişti. Irak krizinin en kritik aşamasında da Chirac Başkan Bush'u kızdırdı.

Fransa, küresel arenada Amerika Birleşik Devletleri'nin rolüne direnme kararlılığının Almanya'dan da güçlü olduğunu kanıtlarken, Amerika'yla NATO dayanışmasını zayıflatarak kendi ulusal çıkarlarını kolluyordu.

Almanya ve Fransa AB ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güçlerini yapıcı bir biçimde bir araya getirmek yerine önceliği kendi ulusal çıkarlarını kovalamaya vermeye devam edecekler midir?

Belçika'nın eski Dışişleri Bakanlarından Mark Eyskens Avrupa Birliği'ni "Ekonomik bir dev, siyasal bir cüce ve askeri bir solucan" olarak tanımlamıştı. En azından AB'yle Amerika Birleşik Devletleri karşılaştırıldığında, benzetme hâlâ doğru görünüyor.

Ne var ki Avrupa Birliği de usulca toparlanmakta ve arada sırada yakalandığı, bazıları "ölüme ramak" durumlara rağmen gelecekte biraz daha fazla siyasal ve askeri ağırlığa sahip olacakmış gibi görünmektedir. AB'nin Ortak Dış ve

Güvenlik Politikası küresel sorunlarda giderek daha belirgin olmaya başladı. Eğer Avrupa Birliği Amerika Birleşik Devletleri ile güç birliği yaparsa sadece Avrupa Birliği için değil, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve NATO için de daha parlak bir gelecek umudu doğabilir.

Böylesi bir senaryo Irak sonrasında daha anlayışlı ve işbirliğine daha yakın bir Amerikan dış politikası göreceğimizi varsaymaktadır. Görebilecek miyiz?

Bu konulara gelecek bölümde döneceğim.

Bölüm 21

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği. Türkiye'nin yeni jeo-politik rolü.

3 Kasım 2004 günü, Amerikan Başkanlık seçimlerinin kesin olmayan sonuçları açıklandığında, Amerikan Ticaret Odası'yla ABD Stockholm Büyükelçiliği'nin düzenlediği, televizyonda yayınlanan bir kahvaltı paneline katılıyordum. Hava gergindi. Başkan Bush'un İsveç'teki popülerliği Irak savaşı yüzünden çok düşmüş, yapılan kamuoyu yoklamaları İsveç halkının büyük çoğunluğunun Senatör Kerry'den yana olduğunu ortaya koymuştu. İsveç medyası bile objektif bir üslup tutturmakta zorlanıyordu. Genç bir televizyon muhabiri benimle, beni Bush için olumlu duygularım olmakla suçladığını düşündürecek sorgulayıcı bir biçimde söyleşi yaptı. Bir sol medya temsilcisi için böylesi, neredeyse NATO taraftarı olmaktan bile kötüydü.

Eğer okuyucu kişisel görüşümü merak ediyorsa, Senatör Kerry'ye ve özellikle onun seçilmesi durumunda danışmanları olacak kişilere karşı bir sempati duyuyordum. Yine de, Irak savaşı henüz sona erdirilmeden, Amerikan halkının başkomutanlarını değiştirmemek istemelerini de mantıklı buluyordum. Dahası 1993'te, yeni Amerikan yönetimi karşılaştığı bütün karmaşık sorunlarla ilgili yaklaşım ve politikalarını belirlemeye çalışırken, seçimden sonra neredeyse bir yıllık bir süre boyunca başkenti felç eden kararsızlığı da unutmamıştım. İçeride böyle bir durum yaşanırken, yeni bir yönetimin Irak konusunu inanılır bir biçimde idare etmesi daha da güç olacaktı. Üstelik, şahin yorumcuların sonraki yıllarda Irak'taki her yanlışlıktan acımasızca Demokrat Başkan'ı sorumlu tutacakları da kesindi.

Panel tartışmaları Bush'un kazandığının kesin olduğu anlaşılır anlaşılmaz hemen başladı. Bu durum, Kerry'nin politikalarının neye benzeyeceği hakkında varsayımlarda bulunmayı ilgi çekici olmaktan çıkardı. Bu yüzden zamanımı Baş-

kan Bush'un geçmişte uyguladığı ve gelecekte uygulayacağı tahmin edilen politikalardan ve Avrupa'yla Amerika Birleşik Devletleri yönetimi arasında bir yakınlaşma olasılığından söz etmek için kullanabilirdim.

Bush yönetiminin Irak savaşından sonra politikalarını değiştirmiş olduğunu pek az kişinin fark ettiğini söyledim. Bush daha ilk döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefikleriyle olan ilişkilerini onarmak için ciddi çabalar başlatmış, bu arada Birleşmiş Milletler'in Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmasını da sağlamıştı. Bush'un ikinci döneminde, ya da Bush II'de dış ve güvenlik politikalarının nasıl olacağı sorusuna cevap verirken, Bush II döneminin birçok açıdan Bush I döneminin üçüncü aşamasına benzeyeceği beklentisi içinde bulunduğumu ifade ettim. Dış politikanın başlıca amacı ülkeyi kargaşa içinde bırakmadan Irak'tan çekilmek olacaktı. Bu yüzden de yönetimin müttefikler ve dost ülkelerle ilişkilerini onarmak ve Afganistan'la Irak'ta ulus oluşturmak ve terörle küresel savaş için Birleşmiş Milletler, NATO ve diğer uluslararası örgütlerden katkı sağlamak için daha fazla çaba sarf etmesinin olası olduğunu söyledim.

Bush'un yeniden seçilmesinden sonra yaşanan gelişmeler varsayımımı doğrulayacaktı. Buna karşın Başkan Bush ve yeni Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın Şubat 2005'te Avrupa'da ilişkileri yeniden rayına oturtma girişimleri kadar kararlı ve iyi düzenlenmiş bir çabayı beklemediğimi de itiraf etmek zorundayım. Bush Avrupa'yla işbirliğini gerçekten kanıtlamak için bir kez daha geri adım attı. Vermek istediği mesaj açıktı. Yeniden seçildikten sonra ilk dış seyahati Avrupa'ya oldu. Brüksel'de hem NATO'yu, hem de Avrupa Komisyonu'nu ziyaret etti. Bu arada da en güçlü rakipleriyle bir araya geldi, Başkan Chirac'la Brüksel'deki Amerikan Büyükelçiliği'nde akşam yemeği yedi, Şansölye Schröder ile da Almanya'da, Mainz kentinde görüştü.

Söylenecekleri dinlemeye geldiğini anlatan Bush, bu alçakgönüllülüğü uygularken yeniden seçilmenin ve Irak'ta seçimleri gerçekleştirmenin desteğinden yararlanıyordu. Bush'un barışma çabaları Avrupalı ev sahiplerini de etkilemiş olacak ki, bir Amerikan Başkanı'nın ziyaretinin gerektirdiği diplomatik koreografinin, güvenlik önlemleri ve lojistik çalışmaların güçlüklerine rağmen, onu Atlantik ötesi ittifakın önderine yakışa-

cak biçimde ağırladılar. Protokol açısından Başkan Chirac'ın Bush'la Brüksel'deki Amerikan Büyükelçiliği'nde, yani de Gaulle'ün bir Fransa Cumhurbaşkanı'na uygun bulmayacağı bir mekânda akşam yemeği yemeyi kabul etmesi de önemlidir.

NATO ülkelerinin devlet ve hükümet başkanları Kuzey Atlantik Konseyi toplantısından sonra, *"NATO'nun Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki temel güvenlik danışma forumu konumunu yinelerken, Müttefikler arasında stratejik ve siyasal danışma ve eşgüdüm platformu görevini pekiştirmeye,"* kararlı olduklarını açıkladılar. Açıklama buna ek olarak 26 Müttefik'in her birinin NATO'nun Irak güvenlik güçlerini eğitmesine yardımcı olacaklarını da belirtiyordu.

Bir süre önce Schröder, Chirac'ın da desteğiyle artık NATO'nun "Atlantik ötesi ortakların stratejileri tartışıp koordine ettikleri asıl mekân olmadığını" açıkladığı için, Kuzey Atlantik Konseyi açıklaması Bush için kesin bir zafer oldu. Fransa'nın Irak'ta ortak bir çaba konusunda Müttefik trenine son anda binmesinin de sembolik bir önemi vardı, çünkü Fransa 2004 yazında İstanbul'da toplanan zirvede projeye katılmayı açıkça reddetmişti.

Gerek Bush, gerekse de Rice Amerika Birleşik Devletleri'nin güçlü ve birleşik bir Avrupa'dan yana olduklarını belirterek önemli bir Avrupa tutkusuna göndermede bulundu.[82] Washington daha önce birçok kere birleşik bir Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin yararına mı, yoksa zararına mı olacağı konusunda kararsız kalmış, Rumsfeld daha önceki açıklamalarında "bir eski ve bir yeni Avrupa'dan" söz ederken, Fransa ve Almanya'yı eski Avrupa'ya göndermişti.

Bush'un açıklaması Avrupa Komisyonu Başkanı José M. Barroso'nun da olumlu bir tepki vermesine neden oldu. Barroso, "Avrupa ve Amerika'nın tekrar bağlandıklarını," ve Amerika Birleşik Devletleri'yle Avrupa arasındaki ilişkinin "dünyanın en güçlü, en kapsamlı ve stratejik anlamda en önemli ortaklığı," olduğunu söyledi.

Bush'un ziyaretinden sonra Avrupa basınının ortak yorumu bu ziyaretin doğru sembolizmi taşıdığı ve Atlantik ötesi ilişkinin gerçek üslubunu belirlediği şeklindeydi. Ne var ki yorumcular en önemli sorunun hâlâ masada olduğunun da altını çiziyordu: Sıkı işbirliği konusundaki karşılıklı istek İsrail-Filistin anlaşması, Irak, İran, Suriye, Kuzey Kore, nükle-

er yayılma, terör, Rusya ve Çin'le ilişkilerde uygulamaya nasıl geçirilecekti? Fransa ve Almanya ve AB'nin öteki üyeleri bu sorunları çözümlemek için Amerika Birleşik Devletleriyle gerçekten yapıcı bir işbirliğine girmekte istekli miydi, böyle bir işbirliği imkânına sahip miydi? Ve Bush II gerçekten önemli konularda Avrupalı müttefiklerine gerçekten kulak verecek, onların tavsiyelerine uyacak mıydı? Bir başka deyişle, önemli olan niyetler değil, uygulamaydı.

3 Şubat 2005 tarihli *New York Times*'da "Not much kinder and gentler" başlıklı makalesinde Clinton yönetiminde merkezde görevli eski Sovyetler Birliği Büyükelçisi Stephen Stepanovich, (Stepanovich'in tam unvanı: Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı'nın yeni bağımsız ülkeler özel danışmanı ve merkezde görevli Büyükelçi) Bush yönetiminin yeni yaklaşımının öncekinden daha az ideolojik ve daha az tek taraflı olmasının beklenmemesi gerektiği uyarısını yapıyordu.

Stepanovich, George W. Bush'un babası George H. W. Bush yönetiminin Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'nın belli başlı güçlerinin kaygılarına aldırmadan Almanya'nın hızla birleşmesini nasıl sağladığını hatırlatıyordu. Yönetim Avrupa ülkelerinin "görüşlerini göz ardı etti, istediğini aldı ve karşılığında onlara neredeyse hiçbir şey vermedi," diyordu Stepanovich, ve işte Beyaz Saray'da Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Dr. Rice'ın diplomatik başarı için yüksek hedefler belirleyip maksimalist politikalar izlemek gerektiği inancını edindiği dönem de bu dönemdi, diye belirtiyordu Stepanovich.

Ne var ki burada eklenmesi gereken nokta, Amerikan yönetiminin bu dönemde eski Sovyetler Birliği de dahil bütün ortaklarıyla dostça görüş alışverişi ve pürüzsüz diplomatik ilişkiler görüntüsünü sürdürmeye önem verdiği idi. Öyleyse, Bush II yönetiminin son yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nden bir "*suaviter in modo, fortiter in re*" üslubunda maksimalist amaçlar gütme yaklaşımı mı beklememiz gerekir?

Kişisel olarak iş Avrupa'nın görüşlerini karşılamaya gelip çattığında, Başkan Bush'un olabildiğince ileriye gideceğini düşünüyorum. Bush elinde savaş sonrasıyla ilgili gerçekçi bir plan olmadan, Fransa ve Almanya diplomasisinin savaşa uluslararası desteği önlemesine rağmen, Irak'ta savaşa girmekle çok büyük risk aldı. Irak'taki bitmemiş savaş her ne

kadar Bush'un yeniden seçilmesini sağlamış olsa da, Bush'un ikinci döneminde örneğin İran'a karşı gerçek bir önleyici savaş açmasını olanaksız olarak görüyorum. Dahası, koşulların zorlanmasının, ya da fazla aşırıya gitmenin Amerikan güvenliği için bir tehlike oluşturması durumunda, Bush II yönetiminin özgürlük, demokrasi ve insan hakları söyleminin gerçekçi bir işbirliğini engellemesine izin vermeyeceği görüşündeyim.

Amerikan askeri gücünün gerektiğinden fazla yayılmış olması bir yana, içerideki ekonomik reformlar da başkanın siyasal enerjisini tüketecek. Yeniden seçilmiş olmayı başarmış, tarihteki yerini düşünen Başkan Bush miras olarak tamamlanmamış bir savaş bırakmak istemeyecektir. Böylelikle, Irak'taki Saddam Hüseyin rejimine karşı girişilen savaş örneğinde olduğu gibi, Atlantik ötesi ilişkilerde yeni ve önemli bir kriz yaşamayacağız demektir. Başkan Bush yanlış yaptığını kabul etmekten hoşlanan bir insan olmasa da, Irak'ın bu yönetime verdiği ders, askeri gücün etkili olması için gerçek diplomasi ile desteklenmesi gerektiğidir.

Bu nedenle Bush II yönetiminin, barışçı yöntemlerle elde edilecek ortak amaçlar konusunda müttefik ve ortak katkısı sağlamak için diplomasi ve görüş alışverişleri yoluna sapmasını bekleyebiliriz. Dr. Rice'ın görevinin onaylandığı oturumda söylediği gibi, "Diplomasi dönemi, şimdi." Yapıcı diplomasi, ortakların söylediğine kulak vermek ve kaygılarının nasıl giderilebileceğini araştırmak için gerçek çaba sarf etmektir.

Fransa ve Almanya önümüzdeki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yapmak için daha istekli olacak mıdır?

Amerika'nın en yakın müttefiki Birleşik Krallık ve AB'nin öteki Amerikan yanlısı ülkeleri Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yapmakta Fransa ve Almanya'dan daha istekli olabilir, ancak özellikle Washington'a en şiddetle karşı koyan ülke olarak görünen Fransa, Avrupa Birliğinin bu iki önemli ülkesinin tutumlarının Atlantik ötesi ilişkilerin genel durumu üzerinde yaşamsal bir önemi olacaktır. Steven R. Weizman 8 Şubat 2005 tarihli *New York Times*'ta yayınlanan "Rice tells Europe to move past differences" adlı yazısında Bush yönetimi yetkililerinden alıntı yaparak, "Fransa Batı'daki siyasal, ideolojik ve

belki de kültürel ABD karşıtlığının kalbi ve ruhu olabilir," demektedir.

Kişisel görüşüme göre, Fransa hâlâ Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik hedeflerini boşa çıkarabilecek küresel bir güç olduğunu göstermek isteyecektir. Fransızlar için güç ve kazanç, ülkenin önde gelen çevrelerinin kanındaki anti-Amerikan refleksle karışık "gloire" özlemi gelecekte de Atlantik ötesi dayanışma kaygılarına üstün gelebilir. Fransız gururuna seslenecek ve Fransa'yı yapıcı işbirliğine yöneltecek becerikli bir diplomasi oluşturmak, Amerikan yönetiminin görevi olacaktır.

Kuşkusuz, Almanya'nın "özgürleşme" hevesi de devam edecektir. Bunun anlamı, Alman yönetiminin halkına Amerika'nın dış politika programına uymakla yetinmeyeceğini göstermek isteyeceğidir. Tam tersine, Almanya'nın önemli bir küresel güç olarak görünme arzusu yıllar geçtikçe daha da yoğunlaşmış gibidir. Schröder Bush'la Mainz'daki buluşmasında Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni "eşit ortak" olarak adlandırmaktan çekinmedi. Alman gururu kabarırken, Almanya'nın da tarihin bu aşamasında siyasal ve iktisadi bir dünya gücü olarak tanınmak istediği açıktır. Bu arada, Berlin'deki dış politika çevreleri Almanya'nın gücü ve etkisi artan görüntüsünü yumuşatmak için biraz alçakgönüllülük gerektiğinin de farkındadır. Alman Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier bu bilinçten yola çıkarak, çağdaş Alman dış politikasını tanımlamak için yapıcı bir slogan üretti: "selbstbewusste Bescheidenheit" ya da "kendine güvenen tevazu". Ne var ki bu yaklaşımı bastırılmış üstünlük duygusunun bir ifadesinden çok, AB'nin yeni ve daha küçük üyelerinin çıkarlarına daha fazla duyarlılık göstermeye gerçek bir hazırlık olarak gören yorumcular da vardır.[83] Fransa ve Almanya kendi konumlarını AB'nin önder ülkeleri olarak vurgularken, aynı zamanda da NATO'nun Atlantik ötesi temel platformu rolünü de önemsizleştirmeye çalıştılar. Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısına AB'nin en önde gelen ülkeleri olarak çıkmanın, kendilerini dünyanın önderiyle eşit durumda görmelerini sağladığı açıktır; oysa her iki liderin de Amerika'nın tartışmasız üstün olduğu NATO kapsamında Amerikan Başkanı karşısında aynı eşitlik duygusunu duymamaları gerekir.

Bütün bunlar NATO'nun küçülüp kaybolacağı anlamına mı gelir? Sanmıyorum. Her şeyden önce, Bush II NATO'nun Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki başlıca güvenlik platformu rolünü güçlendirme kararlılığını ifade etmiştir. Jennone Walker'ın bir keresinde bana söylediği gibi, "güvenlik konuları her zaman Atlantik ötesi ilişkinin tutkalı olmuştur."

Almanya ve Fransa'nın eleştirilerine karşılık, Bush II de NATO'yu karşısındaki yeni tehlikelere adapte etmeye hazır olduğunu belirtti. Tıpkı Clinton yönetimi gibi, Bush da Fransız muhalefetini aşmak için Fransızlara istediklerini verirken, Amerika'nın liderlik rolünü de pekiştirecek tavizler bulmak zorunda kalacaktır.

Amerikan desteğinde sürekli bir azalma da olsa, NATO muhtemelen uzun bir süre daha ayakta kalacaktır. NATO'nun varlığını hâlâ gerekli kılan bir sürü neden var: Amerika ve Avrupa arasındaki bağlantıyı korumak; Baltık ülkelerine ve yeni üyelere bir güvenlik duygusu verirken Ukrayna'ya ve diğer adaylara müstakbel bir üyelik imkânı sağlamak, NATO-Rusya Konseyi aracılığıyla Rusya'yı Batı'ya yaklaştırmak, Birleşmiş Milletler adına bölgesel barış gücü gibi hareket etmek, komşu ülkelerde istikrarı korumak ve terörle savaşmak.

Dahası, birbirlerini dengelemek için hem Fransa, hem de Almanya'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığına ihtiyaçları var. Tek başlarına kaldıklarında, Almanya ve Fransa Avrupa'nın ortasında istikrarsızlığa yol açabilecek bir rekabete girmeye çalışabilir. NATO'nun dağılması hem Batı'da, hem de Rusya'da Almanya'nın Fransa ve Rusya gibi Nükleer Silah Gücü konumuna erişmek amacıyla nükleer silah sahibi olmak isteyebileceği kaygılarını canlandırır. On Yedinci Bölüm'de anlattığım gibi, Clinton yönetimi bile böylesi bir gelişmenin Avrupa'da çatışma ısısını yükseltebileceği kanısındaydı.

Fransa ve Rusya karşısında Amerika Birleşik Devletleri'ni dengeleyici ağırlık olarak Avrupa'da tutmak Almanya'nın çıkarına olduğuna göre, Almanlar NATO'yu ayakta tutmak için ellerinden geleni yapacaklar demektir.[84]

Canlanmış bir Alman milliyetçiliği karşısında Amerika Birleşik Devletleri'ni bir garanti unsuru olarak Avrupa'da tutmak Rusya'nın da çıkarına olduğuna göre, Rusya NATO'yu dağıtma çabalarına katılmayacaktır.

Avrupa'da lider ülke rolü oynamak Fransa'nın çıkarına olduğu için, Amerika'nın Avrupa'da kalarak Fransa'nın Almanya'yı kurumsallaşmış bir olguda tutma çabalarına destek vermesi de Fransa'ya yarar sağlayacaktır. Dizginlerinden boşanmış bir Alman gücü korkusu yerini Almanya'nın bugüne kadar Fransa tarafından çok inandırıcı biçimde oynanan AB'nin önder ülkesi rolünü devraldığı korkusuna bırakmaktadır.

Yine de yıllar geçtikçe NATO daha Avrupalılaşabilir ve AB'nin ihtiyaçlarına daha fazla kulak verebilir. Benim kişisel görüşüme göre, özellikle giderek baskıcılaşan Rusya'nın neo-emperyalist taktikleri ve tehditkâr yaklaşımları nedeniyle, NATO Baltık ülkelerinin güvenliği konusunda eskisinden çok daha önemli oldu. Bu yaklaşımlar Janusz Bugajski'nin *Cold Peace-Russia's New Imperialism* (Londra: Praeger, 2004) adlı kitabında ayrıntılarıyla açıklanmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dünyada görülecek bir sürü olay, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa arasındaki dayanışmanın sınanmasına yarayacaktır. Özellikle geniş kapsamlı bir saldırı durumunda, terör ortak ve birleştirici düşman yerine geçebilir. Zaman geçtikçe, herhangi bir Avrupa ülkesinin terörü sadece Amerika Birleşik Devletleri'ni ilgilendiren bir sorun olarak görmesinin imkânsız olduğu giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Uluslararası terör, AB ülkeleri de dahil, dünyadaki bütün devletler için ciddi tehlike oluşturmayı sürdürüyor. Aynı tehdit kitle imha silahlarının yayılması için de geçerli. Böylesi silahların fanatik teröristlerin eline geçmesi, uygar ülkelerin gözünde Soğuk Savaş sırasında Batı'yla Doğu'nun tepelerinde sallandırılan nükleer Damokles kılıcından çok daha önemli bir tehlikedir. Bu nedenle Amerika ve Avrupa'daki siyasal yetkililerin danışma ve eşgüdüme Irak savaşı öncesine oranla çok daha büyük öncelik tanıması gerekiyor.

Gerçekten de Avrupa Birliği terör ve kitle imha silahlarının AB için ciddi tehlike oluşturduğunu kabul etmektedir. 12 Aralık 2003 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve *Daha iyi bir Dünyada, daha Güvenli bir Avrupa* başlıklı Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde AB *"En korkunç senaryo kitle imha silahlarının terör örgütlerinin eline geçmesidir,"* açıklamasını yapıyor. *"Böyle bir durumda, küçük bir örgüt bile daha önce sadece devletlerin ve orduların sahip olduğu bir zarar verme imkânı kazanır."*

Avrupa Güvenlik Stratejisinin bana göre en önemli açıklamasında, AB şu açıklamayı yapıyor:

> *"Atlantik ötesi ilişkilerin yeri doldurulamaz. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri birlikte hareket ederek dünyanın iyiliği için çalışacak inanılmaz bir güç oluşturabilir. Amacımız, Amerika Birleşik Devletleri'yle etkin ve dengeli bir ortaklık olmalıdır. Bu amaç, AB için imkânlarını arttırmak ve bütünlüğünü pekiştirmek için ayrı bir neden sayılmalıdır."*

Avrupa Birliği malumu ilan ediyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa bir araya geldiklerinde güçlü, "inanılmaz bir kuvvet" oluşturur. *The Choice* adlı kitabında Zbigniew Brzezinski de aynı noktayı vurguluyor: "Tek başına hareket ettiklerinde, Amerika Birleşik Devletleri üstün olabilir, gücü sınırsız değil; Avrupa da varlıklı olabilir, güçsüz değil. Birlikte hareket ettiklerindeyse Avrupa ve Amerika gerçekten de küresel anlamda gücü sınırsız olacaktır.[85] Benim beklentim zaman içinde pragmatizmin küsme eğilimini törpüleyip popülist anti-Amerikancılığı yumuşatmasıdır. Bu pragmatizm Bush II yönetiminin müttefiklerini bilgilendirmek, onlarla görüş alışverişinde bulunup işbirliğine gitmek için artan çabalarıyla birleşince, Amerika Birleşik Devletleri ve onun Birleşmiş Milletler, NATO ve AB içindeki müttefiklerinin sonunda güçlerini özgürlük ve demokrasi için çalışacak, terörle ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla savaşacak şekilde daha etkin bir birleştirme imkânı bulacaklarını gösteriyor. Bunun için AB'nin de askeri imkânlarını arttırması gerekiyor.

Charles A. Kupchan 1 Şubat 2005 tarihli *Survival*'da *"The Travails of the Union: The American Experience and its Implications for Europe"* adlı makalesinde şunları yazmış: "[86]

> *"Amerika'nın beklenen çekilmesinin yaratacağı boşluğu doldurması için, Avrupa'nın askeri imkânlarını güçlendirmesi gerekiyor. Önümüzdeki yıllarda, Avrupa'nın çevresinin şiddetli çatışmalara sahne olması neredeyse kesin gibi; AB kendini buna göre hazırlamalı – ya da kendini güçsüz ve savunmasız bir konumda bulmayı göze almalı. AB bundan zarar görecek tek taraf olmayacaktır. Avrupalılar doksanlı yıllarda*

Balkanlardaki etnik temizliği durdurmada etkisiz kalınca, siyasal gerginlik ve karşılıklı suçlama sadece Avrupa'yı değil, tüm Atlantik toplumunu kapsamıştı."

Diplomasinin askeri güçle, yumuşak gücün sert güçle, kısa vadeli önlemlerin uzun erimli stratejilerle desteklenmesi gerekir. Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ukrayna'da 2004 yılı sonunda yapılan seçimlerdeki işbirliği bu konuda iyi bir örnektir.

***

Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi sırasında Batı'nın güvenliği konusunda oynadığı önemli rolü On Dokuzuncu Bölüm'de anlatmıştım. Bu arada, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki koşulların Türkiye'yi farklı, ama Batı Dünyası'nın güvenliği açısından belki de daha önemli bir sorumluluğa nasıl ittiğine de kısaca değindim. İzleyen satırlarda konuyu geliştirmek için, 2006 yılının başında durumun bana nasıl göründüğünden hareket edeceğim.

Türkiye Avrasya'da, Batılı çıkarlarla demokrasi yandaşlığının despotizm, köktencilik ve Rus neo-emperyalizminin çatıştığı kesişme noktasında yer almaktadır. Sovyet tehlikesi yerini Türkiye'ye komşu bölgelerden, Balkanlardan, Karadeniz'den, Kafkaslardan, Ortadoğu'dan ve Orta Asya'dan yükselen tehditlere bıraktı. Bölgede, çoğu eski Sovyetler Birliği kapsamındayken dondurulan bu çekişmeler sadece Türkiye için bir istikrarsızlık kaynağı olmakla kalmaz, NATO toplumu için de muhtemel bir tehlike oluşturur.

Türkiye'ye komşu bölgelerde ortaya çıkacak çatışmaların yanı sıra, göz önünde bulundurulması gereken diğer tehditler kitle imha silahları teknolojilerinin yayılması, terör, militan İslamcılığın gelişmesi, insan, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıdır. Böylelikle Türkiye Büyük Ortadoğu'dan kaynaklanan terör ve benzeri tehlikeler karşısında Batı'nın cephe ülkesi konumundadır. Ülkenin önemli jeo-politik özelliği Türkiye'ye tıpkı Soğuk Savaş sırasında Batı Almanya'nın Batı gözündeki önemi büyüklüğünde bir değer kazandırır. Türkiye'nin Batı'yla Ortadoğu ve Orta Asya enerji ihraç hatları arasındaki konumu ülkenin stratejik önemini daha da artıracaktır.[87]

Türkiye'nin AB ile, Amerika Birleşik Devletleri ile, Rusya

ile ilişkilerinin durumu nedir, Atlantik ötesi ilişkilerde ve daha geniş bir Ortadoğu'da demokratikleşmede rolü ne olabilir?

Avrupa Birliği Konseyinin 2005 yılında Türkiye'yle üyelik görüşmelerine başlama yolunda aldığı karar, Türkiye'nin AB'ye katılmak ve örgütün sağladığı güvenlik ve refaha kavuşmak için harcadığı uzun soluklu çabalarda bir dönüm noktası oldu. Ne var ki hemen aynı sırada Türkiye'nin çevresindeki gelişmeler ülkenin jeo-politik konumunu daha duyarlı hale getirdi.

Amerika önderliğinde Afganistan'da ve Türkiye'nin komşusu Irak'ta yapılan savaşlar iki baskıcı diktatörlüğün sonunu getirmekle birlikte, tüm bölgeyi etkileyen bir şok dalgasına da yol açtı. Savaşın üstünden üç yıl geçmiş olmasına karşın, Irak çoğu kişinin daha uzun süreceğini tahmin ettiği terör ve şiddetli ayaklanmaların pençesindedir. Irak ve ABD askeri ve güvenlik yetkililerinin Irak'taki durumu denetlemede başarısız olmaları, kendini Irak'ta konuşlanmış PKK gruplarının Türkiye'nin güneydoğusunda giriştikleri terör hareketlerinde gösteriyor.

Amerikan önderliğindeki birliklerin Irak'taki sürekli varlığı bölgede şiddetli bir Amerikan karşıtlığına yol açtı. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun süreli stratejik müttefiki Türkiye'de de kamuoyunu etkiledi. 2006 yılının başlarında Danimarka gazetelerinde Hz Muhammed'i sarığında bomba taşıyan bir terörist olarak gösteren karikatürler yayımlanması Türkiye'nin de dahil olduğu Müslüman dünyasındaki genel Amerikan karşıtı görüşleri pekiştirdi.

İki komşusu Suriye ve İran'ın gelecekteki politikaları da Türkiye'yi etkileyebilir. Suriye rejiminin istikrarsızlığı ve İran Cumhurbaşkanı'nın nükleer hevesiyle İsrail'e karşı savurduğu tehditler Türkiye'nin güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilecek gelişmeleri tetikleyebilir. Dahası, Hamas'ın son seçim zaferi de bütün Ortadoğu barış sürecini tehlikeye atabilecek özelliktedir.

Türkiye'nin dış çevresinin kestirilemez durumu Ankara'nın kısa vadeli dış politika üretmesini da güçleştirmektedir.

Irak'ta ne olacak? Ülke bazılarının iddia ettikleri gibi "iç savaşın eşiğinde" mi[88] yoksa böylesi değerlendirmeler şiddet

düzeyindeki ani yükselmelerden mi kaynaklanıyor? Ya Irak bölünürse? Türk Dışişleri Bakanı bir uyarı yaparak Irak'ın bölünmesinin bölgede "kimsenin tahmin edemeyeceği bir karışıklığa" neden olacağını söyledi.[89]

Komşu ülke Suriye'ye gelince, yakın tarih bölgenin kestirilmezliğini, eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin sarsıcı ölümünü, "Sedir Devrimi" olarak adlandırılan Lübnan ayaklanmasını, Suriye güvenlik örgütlerinin çıkarılmasını, Suriye birliklerinin 29 yıldan sonra Nisan 2005'te Lübnan'dan çekilmelerini ve Birleşmiş Milletler'in Suriye yönetiminin faaliyetlerini soruşturmasını işaret ediyor. Olayların böylesine sıralanması, kolaylıkla tahmin edilebilecek gibi değildi. Aslına bakılırsa, Lübnan-Suriye dramının gelişmesi daha çok kitapları satış listelerinin tepesinde yer alan bir yazarın romanını andırır.

Ortadoğu'da bir barış fırsatı olarak görülebilecek bir durum hızla yeni bir şiddet tırmanışına dönüşebilir. Bu açıdan bakıldığında, Arafat'ın ölümü ve Ocak 2006'da gerçekleştirilen Filistin seçimleri barış sürecinin yeniden başlatılması için bir fırsat olabilirdi. Oysa hem Hamas'ın seçim zaferi, hem de Hamas ve Hizbullah'ın İsrail'e saldırıları ve bu saldırıların Suriye ve İran tarafından övülmesi Türkiye'nin kapısının eşiğindeki durumu daha da tehlikeye atacak ölçüde bir İsrail tepkisine neden oldu.

Aynı şekilde AB içinde de bundan sonra ne olacağını kestirmek imkânsız. Fransız ve Hollandalı seçmenlerin ret kararından sonra, AB yeni bir Anayasa üzerinde anlaşma sağlama sorununu çözebilecek mi? En önemli ülkelerde yapılan seçimler AB'yi nasıl etkileyecek?

Basit anlamda tanımlamak gerekirse, Türkiye'nin temel dış politika hedefleri iç istikrar ve refahla birlikte dış istikrar olarak özetlenebilir. Türk Parlamentosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger'e göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923'te dile getirdiği "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi "Türkiye'nin iç ve dış politikalarında hâlâ samimiyetle geçerlidir."[90]

Türkiye'nin AB üyesi olma isteğinin arkasındaki en önemli nedenin ülkenin istikrarını pekiştirmek olduğu söylenebilir. Türkiye'yi yönetenler Avrupa'nın bütünleştirici güçlerine güvenerek AB üyesi olmayan komşularından kaynaklanacak köktencilik, terör, bölücülük ve örgütlü suç gibi

kuvvetler karşısında bir denge oluşturmayı ummaktadır.

Bölgedeki başka üyelerin aksine, Türkiye'nin komşularına karşı bir toprak iddiası yoktur. Tam tersine, Türkiye'nin dış politika hedeflerinin arasında Irak da dahil olmak üzere bölgedeki tüm ülkelerin toprak bütünlüğünü korumak ilkesi vardır.

ABD önderliğinde gerçekleştirilen ve Irak'taki rejime karşı yürütülen savaşın Türk kamuoyu üzerinde böylesine travmatik bir etki bırakmasının gerisinde ülke insanlarının derin istikrar arzusu yatar.

Söz konusu Türkiye'nin dış politikasını desteklemek olunca, aşağıdaki noktalar özel önem kazanacaktır:

- Türkiye'nin Avrupa ve Asya arasındaki jeo-politik konumu.
- Bölge, bölgenin dinleri, kültürü ve siyasetleri hakkında derin bilgisi.
- Yetenekli diplomatları ve üniversitelerde ya da düşünce kuruluşlarındaki kaliteli öğretim üyeleri.
- Terörle mücadeledeki deneyimi.
- Barış görevleri alanında yoğun tecrübesi. Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra NATO'nun en kalabalık ordusuna sahip olan Türkiye'nin sayısız uluslararası göreve de katkıda bulunmuş olması.
- Türkiye'nin AB'ye adaylığını koyan ve AB'yle üyelik görüşmelerine başlayan, nüfusunun büyük bölümü Müslüman tek ülke olduğu gerçeği.
- Türkiye'nin gelişmekte olan bir ekonomiye ve olumlu demografik yapıya sahip olduğu gerçeği. 2005'te yapılan ve yabancı yatırımcılar için çekici görünen Avrupa ülkelerini sıralayan liste, Türkiye'yi yedinci sırada göstermektedir. Türkiye bu arada "yeni ekonomik dev" unvanını kazandı.[91]

Bu özelliklerden azami yarar sağlamak Türk diplomasisinin görevi olsa da, Türk dış politikasının etkin uygulanmasını önleyen bazı engeller de yok değildir.

Bir ülkenin ulusal özelliklerini tanımlarken genellemelerden kaçınmak gerekir. Buna karşın gururun, haksız bir davranış olarak algılanan bir yaklaşım karşısında güçlü tepki verme eğiliminin Türklerin ulusal davranış alışkanlığı olarak sayılması yanlış olmaz. Muhtemelen Türkiye'nin tarihi geçmişi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün mirasları olan bu duyarlılıklar Türkiye'nin dış politika algılamalarına güçlü bir duygusallık katar. Bunların içinde belki de en önemlisi Sevr sendromu,[92] ya da örneğin Türkiye'nin belirli bir grubunu destekleme açıklamalarının arkasında ülkeyi bölme komploları görme alışkanlığıdır.

Türk kamuoyu ve Türk siyasetçileri iş Türk politikalarını değerlendirmeye geldiğinde artık bir Avrupa alışkanlığı gibi görülen çifte standart uygulamasına karşı çoğu kez sert tepkiler vermektedir. Batı Avrupa çeşitli nedenlerden Türkiye'ye karşı önyargı beslediğinden, böylesi anlaşılabilir tepkiler bazen de haklıdır.

Ne var ki sonuca yönelik bir dış politika izlerken, duyguların pek de iyi bir yol gösterici oldukları söylenemez. Türkiye'yle ilgili hatalı beyanatlar ve algılamalarla başa çıkmanın en doğru yolu gerçekleri tarafsız bir duruşla açıklamak ve Türkiye'nin dıştaki görüntüsünü düzeltme çabalarını sabırla sürdürmektir. Önyargılı davranışların yarattığı öfke pozitif bir enerjiye ve Türk görüşünü açıklamak için doğacak her fırsatı değerlendirecek bir yaklaşıma döndürülmelidir. Bazı Türk büyükelçiler diyalogun çekişmeden daha olumlu sonuç verdiğini anlayarak, bir halkla ilişkiler fiyaskosu olabilecek gibi görünen durumları başarıya çevirmişlerdir.

Türk dış politikası Yunan askeri cuntasının 1974 yılında Kıbrıs'ı ilhak etmeye çalışması ve Ocak 1966'daki İmia-Kardak krizi[93] gibi birkaç durum dışında geleneksel olarak hep dikkatli davranmıştır. Bu davranış çoğu kez en akıllı yaklaşım olmakla birlikte bazen de Türkiye'nin dış rakiplerinin inisiyatifi ele almalarına ve Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek girişimlere destek vermelerine fırsat sağlamıştır.

Geçmişte Yunan-Türk ilişkileri ve Kıbrıs konusuyla özdeşleşen yaklaşım buydu. Mevcut Türk hükümetinin Kıbrıs konusunu bugüne kadar ele alma biçimi, yönetimin pro-aktif bir yaklaşımla Türkiye'ye puan kazandıracağını anlamış olduğunu göstermektedir. Türkiye, Kıbrıs sorununa çözüm

getirmek için hazırlanan ve Kıbrıs Rum hükümetinin reddettiği Annan planını kabul etmekle Birleşmiş Milletler ve AB kapsamında belirli bir prestij elde etti. Avrupa Birliği Kuzey Kıbrıs'ın izolasyonuna son verme vaadini yerine getirmemiş olsa da, Türkiye daha uzun vadede kârlı olabilecek yapıcı bir tutum sergilemiştir.

Türk diplomasi için handikap olarak görünen bu noktalar böylelikle tersyüz edilebilir ve karşısındaki engellerin üstesinden gelebilecek, rakipler gündemi belirlemeden inisiyatifi ele alabilecek etkin bir dış politikaya dönüştürülebilir.[94]

Avrupa Birliği ile ilişkiler yasama ve diplomasi ile ilgili çabalarda ve kamuoyunun gözünde ilk defa Türkiye'nin başlıca özelliği oldu. Oysa AB hareketli bir hedeftir. AB sadece mehteran gibi iki adım ileri, bir adım geri atmaz, bazen genel yönü de belirsiz oluverir.

Geçen yıl, Fransa ve Hollanda'daki seçmenlerin AB Anayasa'sını geri çevirmelerinden sonra, anayasa sorunu hâlâ çözülmemiş görünmektedir. AB'nin gelecekteki ekonomik rotası üzerindeki görüş ayrılıkları da giderilemedi. Bazı AB ülkeleri serbest pazar kapitalizminden yanayken, kimileri de korumacılık ve cömert bir sosyal refah sistemi taraftarıdır.

Almanya'nın yeni lideri, *Bundeskanzlerin* Angela Merkel geçen yıl 30 Kasım günü Alman Parlamentosu önünde yaptığı samimi konuşmasında Avrupa'nın "derin bir krizde" bulunduğunu söyleyerek, durumu çok açık özetlemişti.[95]

Aralık 2005'te, bütçenin başta Angela Merkel'in çabaları sayesinde Avrupa Birliği Konseyinde kabul edilmiş olmasına rağmen, bir Amerikan gazetesi[96] Avrupa'yı "iç çekişmelerin pençesinde" olarak tanımladı. Bu arada *The Economist* dergisi de 24 Aralık sayısında 17 Aralık 2005 tarihli bütçe antlaşmasının "gelecekle ilgili hiçbir soruya cevap getirmediğini" iddia etti.

Angela Merkel'in konuşmasında değindiği gibi, Avrupa'nın daha ne kadar genişleyeceği sorusu tartışmaya açıktır. Avrupa Birliği Konseyi 17 Aralık 2005 tarihli toplantısında Makedonya'ya aday üye statüsü tanımaya karar verdi. Bazıları bu kararı AB'nin genişleme politikasının devam edeceği yönünde bir işaret olarak yorumluyor. Ne var ki son tahlilde bu işaretin Avrupa Birliğinin Türkiye'yi tam üye olarak kabul edeceği anlamına gelip gelmediği hâlâ açık bir sorudur.

Avrupa Birliğinin Türkiye'yle üyelik görüşmelerine başlanmasına yeşil ışık yakması için Avusturya'nın Türkiye'ye tam üyelik dışında bir seçenek sunulması talebinden vazgeçmesi gerekti. Avrupa Birliği içinde kamuoyu genellikle Türkiye'nin üyeliğinin karşısında gözükmektedir. Dahası, Avusturya, Fransa ve Almanya hükümetlerinin Türkiye'yi AB'ye tam üye olarak kabul etmeye sıcak bakmadıkları da açıktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik görüşmelerinin on, on beş yıl süreceği tahmin ediliyor. Bu süre boyunca Türkiye'nin çeşitli biçimde itirazlarla baş etmesi gerekeceğini söylemek kolay olacaktır.[97]

Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne götüren yol üzerinde çıkacak engeller hem AB içindeki gelişmelerden, hem de Türkiye içindeki sorunlardan kaynaklanabilecektir. Türkiye'nin başlattığı reform süreci bu aşamada öngörülemeyecek iç ya da dış sorunlar yüzünden duraklayabilir. PKK'nın kuzey Irak'taki üslerinden gerçekleştirdiği yeni terör saldırıları kötü haber olarak görülmeli. Bu saldırıların tırmanması ve Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürt nüfusu da kapsaması durumunda, Türk hükümeti bazı AB ülkelerinin kamuoyuna aşırı görünebilecek önlemler almak zorunda kalabilir.

Bazı AB ülkeleri özel sorunlarını masaya yatırmak isteyeceklerdir. Fazla düşsel olmayan bir senaryoya göre, Kıbrıs Rum hükümeti Kıbrıs sorununun nasıl çözümleneceği konusunda kendi görüşünü kabul ettirebilmek için Türkiye'ye daha fazla baskı yapılmasını isteyecektir. Diğer hükümetler kendi ülkelerinin kamuoyu için önemli konuları tartışmayı uygun görebilir. Dönemin koşullarına ve içerdeki kamuoyuna bağlı olarak, Türk hükümeti bu kadarının yeterli olduğuna karar verip üyelik görüşmelerinden çekilebilir.

Özetlemek gerekirse, üyelik süreci şu anda öngörülmesi imkânsız birçok nedenle rayından çıkabilir. Böylesi bir raydan çıkış, koşullara bağlı olarak geçici, uzun süreli ya da sürekli olacaktır.

Türk liderliği bütün bunları göz önünde bulundurmalı ve tam üyelik için uzun vadeli bir bakış açısı oluşturmalıdır. Türkiye sonunda AB üyesi olmamaya karar verse, ya da AB tarafından geri çevrilse de, üyelik sürecinde gerçekleştirilen reformlar Türkiye için büyük önem ifade edecektir. Üyelik süreci kesintisiz, ya da kesintili sürse de, Türk hükümeti ül-

kenin daha güçlü, daha etkin, daha varlıklı ve uluslararası anlamda daha önemli bir AB'ye hangi yollardan katkı sağlayabileceğini AB'ye ve Birlik üyelerine anlatmak için diplomatlarından, akademisyenlerinden ve düşünce kuruluşlarından yararlanmak zorundadır.

Robin Niblett *Washington Quarterly* dergisinin Kış 2006 baskısında[98] koşulların AB'yi küresel sahnede daha önemli bir rol oynamaya iteceğini iddia ediyor. Niblett haklı ya da haksız da olsa, Türkiye'nin barışı koruma alanındaki deneyiminin ve hatırı sayılır askeri imkânlarının altını çizmesi gerekecektir. Türkiye Avrupa Birliği'nin müstakbel bir üyesi olarak AB'nin Ortak Savunma ve Güvenlik Programı'nın uygulanmasına, özellikle de AB, Birleşmiş Milletler, ya da NATO şemsiyesi altında üstlenilecek barışı koruma görevlerine katkısına işaret etmelidir.

Bu konu Türkiye hakkındaki Bağımsız Komisyon'un Eylül 2004 raporunda da ele alınmıştır: "Avrupa'da Türkiye: Bir Vaadin Ötesi mi?"[99]

Türkiye'nin terörle savaşta elde ettiği hatırı sayılır deneyimi de masaya sürmesi gerekir. Bu deneyim AB kapsamında olduğu kadar, Birleşmiş Milletler ve NATO kapsamında da yararlı olabilecek bir özelliktir.

Bağımsız Komisyon raporunda da belirtildiği gibi, hem "Daha İyi bir Dünyada daha Güvenli bir Avrupa" adlı güvenlik stratejisi, hem de "Daha Geniş Avrupa - Çevre" kavramı Güney'deki çevrenin Avrupa güvenliği için önemini vurgulamaktadır.[100] Bu nedenle, Türkiye'nin Avrupa Birliği güvenliği için yaşamsal önemde olan bölgelerde AB'ye yardımcı olması gerekir.

Avrupa Birliği'nin güvenlik stratejisini ve komşuluk politikasını desteklemek Türkiye'nin önemli jeo-politik konumundan en iyi biçimde yararlanmak anlamına gelir. Bağımsız Komisyon'un altını çizdiği bir başka nokta da Avro-Akdeniz Ortaklığının[101] üyesi bir Türkiye'nin bu projeyi canlandırmak için yeni fikirler önerebileceğidir.

Uzun dönem açısından, doğrudan üyelik ölçütlerinden olmamakla birlikte Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorunları genel politik yaklaşım nedeniyle gündeme gelecektir. Kısa vadede bu konular Türkiye için "kazan-kazan" konularından çok "yitir-yitir" sorunları gibi görünebilir. Bazıları Türkiye ne kadar

çok ödün verirse versin, bu tavizlerin yeterli görünmeyeceğinden, tam tersine, Kıbrıs Rumlarının Ermenilerin, Kürtlerin ve onların AB ülkeleri içindeki destekçilerinin yeni isteklerde bulunacaklarından kaygılanmaktadır.

Türk liderliğinin karşısındaki en büyük güçlük Türkiye'nin yapmak zorunda kaldığı siyasal fedakârlıkların, son tahlilde AB'nin Türkiye'nin üyeliğine mutlaka evet demesini sağlayamamasına rağmen, uzun dönemde yararlı olacağı ve kendi başlarına değerli oldukları için yapılması gerektiği konusunda kendini ve içerideki eleştirmenlerini inandırmaktır.[102]

Diğer bir önemli nokta, Türkiye'nin üyelikle birlikte Avrupa Birliği ekonomisini güçlendireceği mesajını yayması gerektiğidir. Giles Merritt 9 Ekim 2006 tarihli *International Herald Tribune*'daki makalesinde[103] "2020 yılında Avrupa'da faal nüfus toplam nüfusun yarısından az olacakken, Türkiye'de bu oran üçte ikiye varacaktır. Avrupa'nın giderek daha eğitimli Türk işçilerine ihtiyacı var ve bu yüzden yakında Almanya kadar kalabalık olacak bir ülkenin ekonomik ve sınai gücünden yararlanacak," demektedir.

Türkiye'nin yapabileceği bir başka şey de Lizbon hedeflerine ulaşma konusunda ülkenin AB'ye ne gibi yardımlarda bulunabileceğini belirtmektir.[104]

Bu savlar sağlam araştırma ve incelemeyle birlikte ileri sürülmelidir. Türkiye Avrupa Birliği kurumlarının sonuç ve yorumlarına ne kadar çok yaslanırsa, o kadar iyi olacaktır.

Türk kurumları Avrupa halkına ve siyasetçilerine Türk üyeliğinin muhtemel getirilerini daha iyi anlatmak için uygun stratejileri geliştirmek konusunda çoktan çalışmaya başladıklarından, bu tavsiyeler gereksiz olabilir. O zaman bu tavsiyeleri yabancı bir gözlemcinin kendilerini tanıtma konusundaki genel sıkılganlıkları karşısında Türkleri yüreklendirici sözleri olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Genel anlamda, Türkiye'nin Avrupa insanlarının kafalarında daha olumlu bir imaj oluşturmaya ihtiyacı var. "Ulus Damgalama"[105] tartışmalı bir kavram. Yine de Türkiye'nin bazı Avrupalıların gözünde hâlâ bir ölçüde geçerli olan "Geceyarısı Ekspresi" görüntüsünü değiştirip, yerine çok taraflı ve heyecan verici, bazı alanlarda Batılı yatırımcılara, iş ortaklarına, bilimsel araştırmacılara ve turistlere çok şey suna-

bilecek, son derecede gelişmiş bir Türkiye olarak daha gerçek ve daha çağdaş bir imaj yerleştirmek için çok daha fazla çaba harcaması gerekir.

Türkiye'nin belki yapması gereken bir başka şey de, Birleşmiş Milletler'i desteklediğini, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde[106] Geçici Üye olmak isteğini ve Birleşmiş Milletler Barış görevlerine destek ihtimalini daha yüksek sesle belirtmektir. İnsani Güvenlik Raporu[107] Birleşmiş Milletler'in, hataları ve eksikliklerine rağmen, küresel güvenliği pekiştirmede önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Rapor önleyici diplomasi ve barış girişimlerinde hatırı sayılır bir artışı işaret etmekte ve inceleme konusu olan ulus oluşturma faaliyetlerinin üçte ikisinde Birleşmiş Milletler'in başarılı olduğu sonucunu çıkaran RAND Corporation incelemesine[108] atıfta bulunmaktadır. Böylesine başarılı girişimlere katkı sağlayan önemli bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak tanınmak, Türkiye'nin uluslararası ününü pekiştirecektir.

Mevcut Amerikan yönetimiyle yapıcı ilişkileri korumak tıpkı Türkiye'nin AB üyelik amacı kadar öncelikli bir dış politika hedefi olmalıdır. Her iki çabanın da hedefi Türkiye'yi Batı'ya demirlemektir. Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, "Avrupa Birliği üyeliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile gerçek bir ortaklık alternatif politikalar değildir. Tersine, bu politikaları batı dünyasıyla ilişkilerimiz çerçevesinde görüyor ve her ikisini de uyguluyoruz," demektedir.[109]

Nicholas Burns, ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasal İşlerden Sorumlu Müsteşarı olarak 2005 yılının sonlarında yaptığı açıklamada ABD-AB ilişkilerinin 2005 yılında yaşadığı temel iyileşmeyi not ettikten sonra "ABD-AB demokrasi gündemini" güçlendirmek için 2006 yılına dönük bir program önerdi.[110] Burns tüm ABD-AB gündeminin "Avrupa'ya yönelik bir iç bakıştan dışa yönelik bir bakışa döndüğünü ve ABD-AB ilişkilerinin giderek Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki gelişmelere dayandığını," belirtti. "Bu, ilişkimize kuşkuyla bakanlara meydan okuyan, çok derin bir değişikliktir. Bu değişikliğin bizi uzaklaştırmayacağına, tersine, birbirimize yaklaştıracağına inanıyoruz."

Avrupa Birliği'ne Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli küresel ortağı konumu veren bu yaklaşım, Bush yö-

netiminin Irak savaşına giden dönemlerde gösterdiği tek taraflı eğilimden rahatsızlık duyan Avrupalı müttefikleri ancak memnun etmiştir. Amerikan yönetiminin yeni yapıcı yaklaşımının en somut örneği, Avrupa Birliği'nin İran'ın nükleer programı karşısında geliştirdiği AB-3 diplomatik girişimine verdiği destektir.

***

Geçen yılın gelişmelerine dayanarak Atlantik ötesi ilişkiler, NATO'nun durumu ve bunların Türkiye üzerindeki etkileri hakkında herhangi bir öngörüde bulunulabilir mi?

Irak savaşı Avrupalıların kafasında derin izler bıraktı. Bu etkilerden birisi de Bush yönetiminin gerçekçi bir ruhla tek taraflı politikalardan çok taraflı politikalara, kandırmacadan danışmaya, diplomasi yerine önleyici darbelerden söz etmekten diplomasiyi güçlendirmek adına askeri olasılık seçeneğini açık bırakmaya döndüğünün Avrupa kamuoyunda anlaşılmaması, ya da inandırıcı bulunmamasıdır.

Müttefiklerini ortak bir girişimde söz hakkına sahip olduklarına gerçekten inandırmak istiyorsa, Amerikan yönetiminin sürekli ve güçlü çabalar sarf etmesi gerekecektir. Konu başka ülkelerin topraklarında askeri güç kullanmaya gelip çattığında, Avrupalıların Amerika'yı izlemekte gösterdikleri isteksizlik artmıştır. Genel beklenti, Amerika'nın Avrupa'daki önemli müttefiklerinin gelecekte daha ısrarcı olacakları ve Amerika'yla ortaklıklarında bir eşitlik ölçüsü arayacakları doğrultusundadır. Almanya'yı Amerika Birleşik Devletleri'yle işbirliğinde yöneten ilkelerin öteki Avrupa ülkeleri için de geçerli olması muhtemeldir.[111] Bu ilkeler Amerika Birleşik Devletleri'ni güç kullanımının "bir son çare aracı" konumuna geriletecek şekilde etkilemenin Almanya'nın çıkarına olduğunu vurgular.

Genel anlamda, Atlantik ötesi ilişkilerdeki yeni ruhun Türkiye'nin çıkarlarına olması gerekir. Bir yandan Amerika'nın müttefiklerine giderek daha fazla kulak verme isteği, diğer yandan da Türkiye'nin Avrupalı ortaklarının yeni kararlılığı Türk-Amerikan diyalogu için güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Irak savaşı Türkiye için sarsıcı bir travma oldu. Sadece Irak'ın istikrarsızlığı Türkiye'ye sıçramakla kalmadı, Türki-

ye'nin savaşa gidilen günlerde Amerikan birliklerine kuzey Irak'a geçiş hakkı vermemesi geleneksel anlamda ülkenin en önemli dostu ve destekçisi Washington ile ilişkilerde ciddi bir krize neden oldu.

Türk tarafı şikâyetlerini çeşitli çerçevelerde dile getirdi.[112] Ne var ki her iki taraf kırgınlıkları gidermek için çaba harcayınca, 2005 ilişkilerin gözle görülür biçimde düzeldiği bir yıl oldu.[113] Bütün bunlara karşın, Türkiye'nin eski Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir gelecekteki ilişkilerini kollayarak her iki ülkenin çok dikkatli ve çok mantıklı hareket ettiklerini belirtiyor.[114]

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 2005 Şubat ve 2006 Mayıs'ında gerçekleştirdiği Ankara ziyaretleri başta Türkiye'nin en önemli kaygısı olarak gösterdiği kuzey Irak'tan Türkiye'ye sızan PKK teröristleri olmak üzere, her iki tarafın endişelerini dile getirmelerine fırsat verdi. Türk kamuoyu hâlâ Avrupa'nın en Amerika karşıtı olanıdır[115] ve Amerikan yönetiminin asıl niyetiyle ilgili komplo teorileri bazı Arap ülkelerindeki kadar yaygındır. Amerikan yönetimi bölgedeki niyetlerini Türk medyasına ne kadar iyi anlatabilirse, Türk hükümetinin ülke kamuoyunu aydınlatması da o denli kolaylaşacaktır.

Bölgedeki düzen boşluğu ve kargaşadan en fazla etkilenecek NATO üyesi olarak Türkiye'nin elinde Amerika'nın ona kulak vermesini ve görüşlerini hesaba katmasını gerektirecek önemli savlar var. James Kapsis Princeton Üniversitesi Woodrow Wilson Okulu'nda Amerikan-Türk ilişkilerinin geleceği konusunda ilginç önermelerde bulunmuştur.[116]

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler bu aralarda özellikle Türkiye'nin çevresindeki gelişmelere odaklandığı için, Türkiye'nin Atlantik ötesi ilişkide oynayacağı önemli bir rol bulunduğu açıktır.

Türkiye çevresindeki bölgeyle ilgili görüşmelere yerel politikalar, din ve kültürler platformundaki deneyimlerini taşıyabilir. Almanya gibi Avrupa güçleri güvenlik konularını ne kadar NATO'da görüşmek ister, NATO ne kadar "Avrupalılaşırsa", Türkiye'nin rolü o denli önem kazanacaktır.[117]

Türkiye Irak, İran ve Suriye'ye komşu NATO üyesi ve AB üyelik adayı tek ülke olarak diplomatik bir görev de alabilir. Dahası, Türkiye İslam Konferansı Örgütü'nün önemli bir la-

ik ve demokratik üyesidir. Buna ek olarak, hafif bir deyimle, Türkiye kendini Amerika'nın Irak'ta yaptıklarından Müslüman dünyasında Amerika'nın temsilcisi olarak suçlanmayacak kadar uzaklaştırmıştır.

Türkiye'nin, bir yandan diplomatik ilişkiler sürerken, aynı zamanda topraklarında faaliyet gösteren terörist ve köktendinci grupları destekleyerek ülkeyi güçsüz düşürmek isteyen rejimlerle bile yapıcı diplomatik diyalog sürdürmekte tecrübeli olduğunun altını çizmekte yarar vardır. Aynı durumdaki çok az ülkenin üstesinden gelebileceği özel ve sakin bir güven gerektirecek bu durum, Türkiye'nin göz ardı edilemeyecek bölgesel güç imajını pekiştirmektedir. Suriye'ye karşı uyguladığı sabırlı diplomasi, askeri güç kullanma ihtimali imasıyla birleşince, Şam PKK liderini ülkeden çıkarmak zorunda kalmıştı.

Bu bakımdan, Türkiye Amerika ve Avrupa'nın bölgeye demokrasiyi yerleştirme girişimlerini fazla göze batmayacak yapıcı bir diplomasiyle destekleyebilir.[118] Türkiye zaten İran, Irak, Suriye, Filistin Yönetimi ve İsrail ile kurduğu ikili temaslarla bu alanda faal olduğunu göstermiş, bu arada da İran'ı nükleer silah geliştirmekten caydırmak için gerçekleştirilen AB-3 ve Amerika girişimlerini de desteklemiştir.

Burada unutulmaması gereken önemli nokta diplomatik mesaj iletmekle arabuluculuk yapmanın iki farklı konu olduğudur. Bir ülkenin arabuluculuk yapabilmesi için ilgili bütün tarafların güvenine, uzun ve zorlu pazarlık sürecini devam ettirecek imkân ve becerilere sahip olması gerekir. Türkiye özellikle Ortadoğu barış süreci gibi duyarlı konularda diplomatik girişimlerde bulunmaktan çok, şimdilik Birleşmiş Milletler, AB ve NATO gibi önemli aktörlerin mesajlarını iletmekle yetinmelidir.

Amerikan yönetimi başlangıçta demokratik ve laik yapısıyla, ABD ve Avrupa'yla olan iyi ilişkileriyle Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelere örnek olacağı umudunu taşımıştı. Örnek olma durumu, Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanlarından Süleyman Demirel'in de belirttiği gibi, tartışmalıdır.[119] Bu dönemde Türkiye'nin en önemli görevi bu karışık bölgede bir istikrar ve demokrasi kayası olmaktır. Türkiye Amerika'nın ve Birleşik Krallığın Türkiye'deki İncirlik hava üssüne konuşlanarak Kuzey Irak'ta uçuşa yasak bölge oluşturmala-

rına izin vererek bölgedeki Kürtlerin Saddam Hüseyin'e karşı korunmasında önemli rol oynamıştır. Bu yardım Amerika Birleşik Devletleri ve Irak'la Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak, Türkmen azınlığın hakları ve PKK militanlarının Türkiye'ye sızmasını önlemek için yapılacak görüşmelere iyi bir temel oluşturabilir.

Bir zamanlar jeo-politik rakip olarak görünen Türkiye ve Rusya şimdi daha önce hiç görülmemiş bir ilişki içindedir. Amerika ve AB'nin Rusya politikaları hangileridir? Türkiye'nin Rusya politikası ne olmalıdır?

Amerikan yönetimi Moskova'yla gerçekleştirdiği insan hakları görüşmelerinde oldukça açık bir tutum takındı.[120] Condoleezza Rice'ın 11 Aralık 2005 tarihli *Washington Post* gazetesinde yayımlanan makalesi[121] gelecekteki ikili ilişkilerde insan haklarının önemini azaltma isteği olarak yorumlanabilir. Ne var ki birkaç gün sonra yönetim ABD-AB demokrasi programını "daha doğuya, Rusya, Ukrayna, Kafkaslar ve Orta Asya'ya taşımanın" 2006 gündeminin önemli bir maddesi olduğunu açıkladı.[122] Mayıs 2006'da Letonya'nın başkenti Vilnius'ta Baltık ve Karadeniz ülkelerinin liderleriyle yapılan bir toplantıda Başkan Yardımcısı Cheney Rusya'ya sert bir mesaj göndererek ülke liderliğini demokrasiyi kısıtlamak ve "enerji kaynaklarını şantaj aracı olarak kullanmakla" suçladı.

Cheney'nin görüşleriyle yönetimin Rusya politikasına bir örnek olup olmayacağı henüz açık değil. Geçmişte Cheney Kissinger'ın savunduğu Rusya'yla yumuşama politikasını eleştirmesiyle bilinirdi.[123] İnsan Cheney'nin Başkan Bush'la Condoleezza Rice'ın Rusya'ya hoşgörülü yaklaşımlarından rahatsız olup, bu tutumun Cumhuriyetçi adaylar nezdindeki yankısından endişelendiğini düşünebilir. Sebep ne olursa olsun, gerek yönetimin kendi söylemi, gerekse de Kongre'den gelecek baskı Bush yönetimini gelecekte Rusya'yla ilişkilerinde oldukça açık sözlü olmaya itebilir. Dahası, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Baltık ve Doğu Avrupa asıllılar Rusya'nın demokrasi eksikliği ve komşularına uyguladığı taktikler konusunda etkili olabilecek kadar ağırlığa sahiptir.[124]

Bir grup devlet adamı, siyasetçi ve dış politika uzmanı Eylül 2004'te açık bir mektup yayımlayarak, Rus liderliğinin

"Avrupa-Atlantik toplumunun demokratik değerlerinden uzaklaştığı" konusunda AB ve NATO'yu uyardı.[125] Mektubu imzalayanlar AB ve NATO'yu "Putin Rusya'sıyla nasıl ve ne ölçüde ilişki kurulacağını yeniden düşünmeye ve Rusya'daki demokrasi güçlerinin yanında hiçbir kuşkuya yer vermeyecek şekilde yer almaya" çağırıyordu. Ne var ki bu çağrı Avrupa Birliği içinde hiç yankı bulmadı. Avrupa Birliğinin eşgüdümlü ve tutarlı bir Rus politikası hâlâ mevcut değil.[126]

Bir genelleme yapmak gerekirse, AB'nin eski üyeleri Rusya'yla ikili ilişkilerinde kendi ticari çıkarlarını kollamakta ve Rusya'nın hoşuna gitmeyecek faaliyetlere ya da açıklamalara taraf olmak konusunda isteksiz davranmaktadır. Eski Estonya Dışişleri Bakanı Toomas Hendrik Ilves eskiden Sovyet egemenliği altında olup, AB'ye yeni üye olan ülkelerin Rusya'nın yeni AB üyelerine karşı düşmanca ve saldırgan tutumunu onayladıklarına, ya da en azından görmezden geldiklerine ve Rusya'ya karşı bir yatıştırma politikası izlediklerine dikkat çekiyor.[127]

Almanya'nın yeni Şansölyesi Angela Merkel 16 Ocak 2006 tarihli Moskova ziyareti çerçevesinde AB ve Rusya arasında gelecekteki ilişkilerin yeni ölçüsünü belirlemiş olabilir. Bu ziyaretinde Merkel insan hakları, Çeçenistan savaşı, STÖ'lere kısıtlamalar getiren yeni yasal düzen gibi konulara girip Rus insan hakları örgütlerini, muhalefet milletvekillerini ve kilise yetkililerini Alman Büyükelçiliği'ne davet etti.[128]

Rusya'nın batıya yöneldiği için Ukrayna'nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını kullanma biçimi, giderek Rus petrol ve doğalgazına bağımlı hale gelen Avrupa'da alarm zillerinin çalmasına neden oldu.[129] Brookings Enstitüsü'nden Fiona Hill ve Ömer Taşpınar tarafından yapılan düşündürücü bir araştırma bir taraftan Türk-Rus ilişkilerinde karşılıklı ekonomik ve enerji bağımlılığının önemini vurgularken, diğer taraftan da Türk-Rus yakınlaşmasının ardındaki itici gücün statükoyu korumak yönünde ortak bir istek ve Rusların Gürcistan ve Ukrayna'nın Moskova'dan uzaklaşma istekleri ardında Amerika'yı görmesinden, Türklerin de Irak'ta Kürt bağımsızlığına Washington'dan gelen destek yüzünden "Amerika ve Avrupa politikaları karşısında ortak bir düş kırıklığı" olduğunu belirtiyor.[130]

Aslında, Amerika'nın bölgede sürdürdüğü politikalara gü-

vensizliğin dışında, Türkiye ve Rusya karşılıklı itimat ve ortak çıkarlar alanında güçlü bağlarla bağlı görünüyor. Bu nedenle, ticaret, enerji ve turizm alanlarında işbirliğine gitmek hem Türkiye'nin, hem de Rusya'nın çıkarınadır. Rusya Almanya'dan sonra Türkiye'nin en önemli ticari partneri konumundadır. Ülkenin doğalgaz ithalatının neredeyse üçte ikisi ve petrol ihtiyacının beşte biri Rusya tarafından karşılanıyor. Bir başka önemli nokta da Rusya ve Türkiye'nin kendi topraklarındaki terörü yenmek zorunda olmalarıdır.

Türkiye'deki bazı çevrelerin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ile yaşanan düş kırıklıkları nedeniyle, ülkenin Batı'yla sorunlu ilişkilerinin yerine Rusya gibi başka güçlerle ittifaklara gidilmesini istiyor olmaları muhtemeldir. Günümüzde Rusya, Türk kamuoyunun gözünde şimdiye kadar geldiği en iyi yerde görünüyor. Rusya birkaç yıldan beri Türkiye'ye önemli bir Avrasya gücü olarak saygı göstermekle, Rusya'ya yakın görüşleri olan köşe yazarlarını Rusya ve Türk-Rus ilişkileri hakkında olumlu yazılar yazmaya yöneltmekle[131] Türkiye'ye karşı bir sevimlilik kampanyası yürütmektedir.[132]

Oysa Türk dış politika çevrelerindeki diğer grupların Rusya-Türkiye ilişkilerini Batı'yla ilişkilerin önüne koymaya kadar ileriye gitmeyecekleri, buna rağmen Türkiye'nin dış politika seçeneklerini yayıp çeşitlendirmekte ve Rusya, Hindistan ve Çin gibi önemli güçlerle daha yakın ilişkiler içine girerek Türkiye'nin bölgesel güç konumunu vurgulamakta belirli yararlar görecekleri söylenebilir. Türk dış politika çevreleri öteki bölgesel aktörlerden gelen açılımlara geleneksel olarak gerçekçilik ve kuşkuyla yaklaşmıştır.

Rusya'nın elindeki tüm dış politika cephanesini ve enerji alanındaki güçlü konumunu kullanarak hem bölgesel, hem de küresel anlamda jeo-politik etkisini pekiştirmek yolunda çok kararlı bir politika izlediği kimsenin gözünden kaçmamış olmalıdır.[133]

Türk yönetimi Rusya'nın çıkar gördüğü her seferinde "yakın uzaktaki" hükümetleri güçsüzleştirmek için iç çatışmaları körüklemeye hazır olduğu yolundaki belirtileri de göz ardı etmemelidir. Rusya şimdi içinde bulunduğu neo-emperyalist havayla çevresinde güçsüz ve güvensiz devletler yeğlemektedir. Böylesi devletlerin Avrupa Birliği gibi Batı kurumlarına üye olma olasılıkları ne kadar azsa, Ruslar açısından o denli

iyi demektir. Rusya'da demokrasi ve insan hakları gibi konularda Türkiye'nin Avrupa Birliği ya da Amerika'dan daha sert bir tutum takınması beklenmemelidir. Ne var ki Türkiye Rusya'yla diplomatik ilişkilerinde bu konuları masaya getirmek için kendine özgü bir yol bulabilir. Örneğin Türkiye de Batı'dan gelecek eleştiriler nedeniyle sivil toplum örgütlerine yaklaşımını gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Rusları ayrılıkçı grupları destekleyip enerji şantajı yaparak veya diğer yollardan kendi iradesini komşularına dayatma çabalarından vazgeçirmek Türkiye için de en az AB ve ABD için olduğu kadar önemlidir.[134] Eğer tarihten ders alınacaksa, Rusya'nın yakınındaki ülkelerde bir söz hakkı talebi eğilimine karşı çıkmak, Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarına uygun olacaktır.

Sonuçta, demokratik reformlar ve Batı'yla daha yakın ilişkilerin komşularına getireceği istikrardan hem Rusya, hem de Türkiye'nin kârlı çıkacağı unutulmamalıdır.

Tıpkı Amerika'nın Irak'taki politikaları gibi, kimlik bunalımı geçiren bir Avrupa Birliği'nin anlaşılmazlığı da Türkiye'ye güven verici görünmemektedir. Bu nedenle Türkiye bir yandan Ankara'nın uzun vadeli hedefleri üzerinde yoğunlaşırken, diğer taraftan da Türkiye'nin Büyük Ortadoğu'da Batı'nın demokratik ileri karakolu olarak rolünün daha da önem kazandığını hatırda tutacak bir dış politikaya ihtiyacı vardır. Türkiye son derecede değişken bir bölgedeki istikrar ve demokrasi kayası konumunu ve Rusya da dahil olmak üzere tüm komşu ülkelerde yapıcı diplomasi uygulayarak Atlantik ötesi partnerlerine verebileceği desteği vurgulamak zorundadır.

Kuşkusuz istikrarlılık savı ancak Türkiye'nin bugünkü gibi nispeten istikrarlı kalmasıyla geçerli olacaktır. Ne var ki Türkiye'nin iç sahnelerini uzun zamandan beri izleyen gözlemciler tahmin yürütmekten vazgeçmeyi ve hiçbir varsayımda bulunmamayı öğrendiler.[135] Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu *"Turkish Dynamics: Bridge across Troubled Lands"* (Palgrave Macmillan, 2005) adlı kitabında bu karmaşık toplumun dinamikleri konusunda kusursuz bir analiz sunmaktadır. Kalaycıoğlu'nun Türk sisteminin nasıl çalıştığını anlatışı tarafsız olmakla birlikte, yazar güçlü bir iyimserlik yaymayı başarmaktadır.

Bu kitabı okuyup mevcut duruma (*The Economist* gibi ciddi bir dergi bile 4 Mayıs 2006 sayısında Türk hükümetinin İs-

lamcılığa kayma riskinden bahsederken) uyguladığımda, kişisel açıdan en azından uzun vadeye bakıp, Türk ulusunun yeterince inatçı ve dinamik olduğuna, şeriat özlemcilerinin, aşırı milliyetçilerin ve Kürt ayrılıkçıların tehditleri gibi her türlü iç engeli karşılayıp hazmedebildiğine inanıyorum. Kuşkusuz Türkiye ve Avrupa Birliği'nin yollarının ayrılması durumunda bu gruplar arasında artan bir çatışmanın toplumu ciddi bir kutuplaşmaya götürmesi ve istikrarsızlık yaratması tehlikesi artacaktır. Öte yandan, eğer Türkiye Avrupa Birliği'ne katılma hedefini çok önemli kesintilere uğramadan gerçekleştirirse, o zaman da Türkiye'de demokrasinin ve pazar ekonomisinin yaygınlaşması için gerekli koşulların yaratılacağına inanıyorum.[136]

Türkiye'de cevabı verilmemiş en önemli iç sorun, gelecekte dinin nasıl bir rol oynayacağıdır. Bu konu bu kitabın kapsamını aşacak bir inceleme gerektirir. Ben sadece Türkiye'nin birçok bakımdan *nevi şahsına münhasır* bir ülke olduğunu söylemekle yetiniyorum. Tarihi ve Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana gelişen ulusal kimliği Türkiye'yi komşularından çok farklı kılar. Bir zamanlar Atatürk'ün belirttiği gibi, Türk sadece Türk'e benzer. Bu yüzden son tahlilde pragmatizmin üstün geleceğini ve bir gün Türkiye'nin, halkının büyük çoğunluğunun İslami inanışıyla hem devlet işlerinin etkin yapılması, hem de Batı'yla başarılı bir ilişki için gerekli laik yapıyı bir arada yaşatmanın yolunu bulacağına inanıyorum.

Türkiye'nin son yirmi yılda gerçekleştirdiği inanılmaz gelişmeyi bizzat görmüş biri olarak, Türkiye'nin gelecekte hatırı sayılır bir ekonomik güç olacağına inanıyorum. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin bir ortak yanları var. Her ikisi de aşamalarla ilerlerken, arada varlıklarını tehdit edecek büyük sorunlarla karşılaşıyor. Ne var ki Avrupa Birliği içindeki bütünleşme güçleri sonunda dağılma güçlerini yenilgiye uğrattı. Bir gün iki şeyin eşzamanlı gerçekleşmesini umuyorum. Bunlardan birincisi Avrupa Birliği'nin bütünleşme ve genişleme sürecini devam ettirecek ekonomik ve siyasal kararlılığına yeniden kavuşması; ikincisi de, bu süreçte, Türkiye'nin AB üyeliği şartlarını yerine getirmesi. Eğer Türkiye bunun ardından AB'ye tam üye olarak kabul edilirse, işte o zaman ekonomik alanda geçmişte bazen bunca yakın görünen o altın geleceğe giden yolda adımını atacaktır.

*B*ölüm 22

Özetlersek. Çember kapanıyor. Diplomasi ve diyalog baskıcı rejimlerle yönetilen ülkelerde demokratik reform sürecini güçlendirebilir.

Hayatım ve Dışişleri Bakanlığı hizmetinde geçen kırk yıl boyunca çağdaş tarihte bir dizi çemberin nasıl kapandığına tanık oldum.

Çocukken Sovyet birliklerinin Estonya'ya girişini gördüm. Washington'da Büyükelçi olarak Rus askerlerinin Estonya'dan çekilmesine yol açan diplomatik girişimlere katkı sağlamak imkânını buldum.

Altmışlı yıllarda Doğu Berlin'de genç bir Başkâtip olarak Batı'yla Doğu arasındaki ilk yumuşama denemelerini izledim. Seksenli yılların sonunda ve doksanlı yılların başından Doğu Berlin ve Brüksel Büyükelçiliği yaparken, uzun bir yumuşama döneminin nasıl Soğuk Savaş'ın bitmesine, iki Almanya'nın birleşmesine ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açtığına tanıklık ettim.

Doğu Berlin'de Amerikan ve Sovyet, Brüksel'de de NATO diplomatlarıyla temaslarım bu gelişmelerin perde arkasını görebilmeme olanak sağladı.

1969 yılında Yunan askeri cuntasının Avrupa Konseyi'nden atılma çabalarında rol aldım. Daha sonra, 1974'te, cuntanın Kıbrıs'ta Makarios'a karşı gerçekleştirdiği darbenin Türkiye'nin müdahalesine ve cuntanın devrilmesine nasıl yol açtığını yakından gördüm.

Seksenli yılların başında Ankara Büyükelçisi olarak, Ankara'da iktidarı ele geçiren askeri rejime uygulanacak İsveç politikasının hazırlanmasında görev aldım. Doksanlı yılların sonunda Ankara'ya ikinci kez Büyükelçi olarak geldiğim zaman Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi aday ülke statüsüne kabul etmesiyle sonuçlanan diplomatik çabalara katıldım. Yapıcı bir İsveç politikasının biçimlenmesine çalışırken her iki görevim insan hakları sorunlarının gölgesinde kaldı.

Böylelikle bazen yakından, bazen de uzaktan Yunanistan ve Türkiye'nin askeri rejimden nasıl demokrasiye geçtiklerini, Doğu Alman rejiminin nasıl yıkıldığını, iki Almanya'nın nasıl birleştiğini ve Rusya'nın 1994 yılında birliklerini çekmesiyle Baltık ülkelerinin tam bağımsızlıklarını nasıl kazandıklarını izledim.

Sıkça söylenildiği gibi, bütün diktatörlüklerin yıkılmaya mahkûm oldukları doğru mudur? Denildiğine göre Demokratik olmayan rejimler kendi yıkılışlarının tohumlarını taşır.

Ben bunun bu kadar basit olduğunu sanmıyorum. Özgürlük kendi kendine gelmiyor. Aslında bütün demokrasilerin görevi diktatörlükle yönetilen ülkelerde reform sürecini gerçekten yüreklendirmek için ellerindeki bütün imkânları kullanmak olmalıdır. Baskıcı rejimlerin devrilmesine özenle destek verilmeli. Akıllı bir diplomasi bu bağlamda önemli bir araç olur. Hükümetler arasında diyalogu canlı tutmak şarttır. Gerçek bir diyalog yokluğunda karşı tarafın niyetleri hakkında hemen yanlış anlamalar doğar.

Soğuk Savaş sırasında, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Küba konusunda kendilerini nükleer savaşın eşiğinde buldular. Küba Füze Krizi'nin barışçı yollarla çözülebilmesinin ardındaki temel unsur Başkan Kennedy'nin Sovyet yönetimiyle sürdürdüğü diyalogdu. Tehditkâr olarak yorumlanabilecek bir davranışla birleştiğinde, diyalog yokluğu tüm taraflar için tehlikeli olur.

Bir rejimi tecrit ederek, istemeden de olsa süresini uzatıyor olabiliriz. Doğu ve Batı arasında altmışlı ve yetmişli yıllarda başlatılan diyalog olmasa, Sovyetler Birliği'nin en az birkaç yıl daha süreceği düşünülebilir.

Oysa asıl önemli etken, içerideydi. Sovyetler Birliği durmadan ekonomik ve sosyal bir bataklığa batıyordu. Planlı ekonomi, rüşvet, yüksek askeri harcamalar ve demokrasi yokluğu bir araya gelince, bedel ağır oldu.

Gorbaçov'un Batı'yla yeni bir ilişki oluşturmak ve Sovyet sistemine tümüyle yeni bir düşünce tarzı yerleştirme çabalarının arkasında işte bu gelişme vardı. Gorbaçov'un umudu "perestroykanın" bütün ekonomik ve toplumsal sistemi canlandıracağıydı.

Öte yandan askeri harcamaları kısmak ve askeri düzen

üzerinde denetim sağlamak da acil sorunlar arasındaydı. Gerçek hedef yatırımlar için gerekli kaynakları bulmak, malların tüketiciye akmasını sağlamak ve en büyük yoksulluğu azaltmaktı.

Gorbaçov ve yakın danışmanları yumuşama ve silahsızlanma alanlarında çeşitli girişimlerle Batı'da Sovyet tehlikesi söylentisini durdurmak, Batı'yı silahlanmayı yavaşlatmaya ve Moskova'nın Sovyet ekonomisini ayağa kaldırma çalışmalarına destek sağlamaya ikna etmek amacındaydı.

Oysa sosyalist sistem reforma uygun değildi. Aksine, gerek Sovyetler Birliği'nin içinde, gerekse de dışında hoşnutsuzluk ve umutsuzluk baş gösterdi. Tüm Doğu Bloğu çatırdamaya başladı. Gorbaçov sonunda süreci tersine çevirmenin ve cini şişeye sokmanın imkânsız olduğunu anladı. Yapabileceği tek şey, gelişmelerin yönünü belirlemeye ve mevcut koşullardan en iyi sonucu çıkarmaya çalışmaktı.

Doğu Almanya'daki durum daha da önemliydi. Burada ekonomik yardımın önkoşulu olarak demokratik seçim yapılmasını istemekle Batı Almanya'nın inisiyatifi ele aldığını söylemek doğru olur. Sonra, Doğu Alman halkı düşüncesini özgür seçimlerle ifade etme imkânını bulunca, tüm Doğu Bloğu'nun kaderi belirlenmiş oldu.

İki Alman ülkesinin birleşmesi, Almanya'nın NATO üyeliğinin kabulü ve Rus birliklerin geri çekilmesi Gorbaçov ile Batı'nın önde gelen aktörleri arasındaki yoğun diyalogun sonucuydu. Sovyetler Birliği'nin Doğu Almanya üzerindeki denetimini yitirmesi, Sovyet sisteminin Doğu Avrupa üzerindeki egemenliğinin temel taşının çekilmesi anlamındaydı.

Yumuşama politikası uzun dönem siyaseti olarak bilinçli bir şekilde uygulandı. Yetmişli yılların ortasında, yumuşamanın tepe noktasından sonra çabalardan ürün alınması yirmi yıl sürdü. AGİT Bildirgesi 1975'te kabul edilirken, Sovyetler Birliği uzun zamandan beri peşinde olduğu bir amacı gerçekleştirdi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında geçici olarak çizilmiş sınırlar tanındı. Sovyetler Birliği'nin bu kazanım karşılığında ödemek zorunda kaldığı bedelse insan hakları ihlâllerinin uluslararası bir konu olduğunu kabul etmekti. O andan sonra Sovyetler Birliği'ndeki koşulları eleştirmek, içişlerine karışma girişimi olarak reddedilemeyecekti. İnsan hakları grupları bu durumdan cesaret alarak Sovyet İmparator-

luğu'nun her köşesine yayıldı. Sivil toplum, hoşnutsuzluğunu ifade etmek için, imzaladığı uluslararası antlaşmalara göre Moskova'nın yasal olarak kabul etmek zorunda olduğu bir yol bulmuştu.

Birçok gözlemci, bu sivil grupların ifade özgürlüğü ve diğer insan hakları için korkusuz ve barışçı mücadeleleriyle baskıcı Sovyet rejiminin devrilmesine katkı sağladıklarına inanır. Martin Walker *The Cold War, A History* adlı kitabında "Geri dönüp bakıldığında, 1975 Helsinki Antlaşmaları Batı için gizli bir silah, Sovyetler Birliği için ise yüreğine yerleştirilmiş bir saatli bomba gibi gözüküyor," diye yazıyor. "Tüm Doğu Avrupa'da ve bizzat Sovyetler Birliği'nde bir avuç cesur ve kararlı insan kendi hükümetlerini imzaladıkları sözleri yerine getirmeye zorlamak için Helsinki 'Sonuç Sepetinin' insan hakları maddelerinden yararlandı."[137]

Bu hareketli son aşamada, tarihin birden baş döndürücü bir biçimde hızlandığı seksen sonları ve doksan başlarında Batı'nın izlediği diplomasi hem yaratıcı, hem de eşgüdümlüydü. Daha farklı bir yaklaşım Sovyetler Birliği içinde Gorbaçov'un fazla ileri gittiğine inananlar tarafından bahane olarak kullanılabilirdi.

Şahinler Moskova'da iktidarı ele geçirebilselerdi, Büyük Devletler durumun kontrolünü elden kaçırabilirdi. Krizin hızla tırmanarak, nükleer silahların da kullanılacağı bir çatışmaya dönmesi mümkündü. Böylesi bir çatışma için planlar Sovyetler Birliği'nde mevcuttu.

Benzer durumlarda insanlar da önemli roller oynamış olabilir. Söz konusu Alman dramının mutlu sonla noktalanması olunca, sahnedeki en önemli iki aktör Gorbaçov ve Kohl idi. Gorbaçov çoğu kez kendi başına karar verir ve yakın çevresiyle sık sık fikir ayrılığına düşerdi.

Kruşçev'in görevden alınma nedeni Alman sorunuyla ilgili politikasının başarısız olmasıydı. Gorbaçov'a karşı girişilen başarısız darbe Gorbaçov'un Doğu Almanya'yı yitirmesi karşısında milliyetçilerin hoşnutsuzluklarının ifadesi olarak yorumlanabilir.

Kohl de kararları kendi başına alıyordu. Daha önce belirtildiği gibi, Kasım 1989'da Alman sorunuyla ilgili başlattığı yaşamsal girişimden önce ne koalisyon hükümetindeki ortakları, ne de NATO ve Avrupa Topluluğu'ndaki müttefikleriyle görüş alışverişinde bulunmuştu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşananlar, en önemli ülkelerde yeni liderlerin ortaya çıktığı, aynı zamanda da koşulların taraflar arasında uzlaşmayı her iki tarafın yararına gösterdiği zaman Doğu'yla Batı arasında gerçek yakınlaşma fırsatlarının çoğaldığını göstermektedir. Seksenli yılların ikinci yarısında, Sovyetler Birliği'ni ekonomik iflastan kurtarmak için Batı yardımı almak, Gorbaçov için itici güç oldu. Kohl ise Almanların birleşme düşünü gerçekleştirmek için çalışıyor, buna ek olarak da bir sonraki seçimleri kazanma olasılığını arttırmak istiyordu.

Sovyet İmparatorluğu'nun ve Varşova Paktı'nın dağılmış olduğu gerçeği, günümüz Rusya'sının pazar ekonomisine ve demokrasiye bağlılığı Rusya'yla çevresindeki dünya arasında, Batılı liderler tarafından eşgüdümlü, yaratıcı ve diyaloga yönelik diplomasi gerektirecek yeni ve yaşamsal sorunlar çıkmayacağı anlamına gelmez. Bu kapsamda AB'nin nasıl bir rol oynayacağını zaman gösterecektir.

Yeltsin döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya arasındaki ilişkilere ilgi duyanların James M. Goldgeier ve Michael McFaul'un yazdığı *Power and Purpose – US Policy toward Russia after the Cold War* adlı kitabı okumalarını öneririm.[138]

Yeltsin ve Clinton işbirliğine kendilerine özgü nedenlerle ilgi duyan yeni liderlerdi. Yeltsin antidemokratik ve milliyetçi çevrelerin güçlü olduğu bir toplumda temel reformları gerçekleştirmek için ekonomik ve siyasal destek istiyor, Clinton ise Sovyetler Birliği'nin geride bıraktığı nükleer silahların yanlış ellere düşmemesini sağlamaya çalışıyordu.

Clinton'ın diğer amaçları Rusya'nın Baltık devletlerindeki askerlerini çekmesi, Rusların "yakın uzak" olarak adlandırmaktan hoşlandıkları ülkeleri tehditten vazgeçmeleri ve NATO'nun genişlemesine karşı çıkmamalarıydı. Bütün bunlar Amerika Birleşik Devletlerinin çıkarınaydı. Clinton bütün engellere rağmen kendi ağırlığını kullanarak, öfkeli ve çoğu zaman sarhoş, kendi ülkesinde muhalefetle karşılanmayı bekleyen bir Yeltsin'in işbirliği yapmasını sağladı. Pazarlık sonuçlarını kişiliklerin değil, sadece ulusların çıkarlarının etkileyeceğini iddia eden bilim adamlarının yanıldıkları kesindir.

1991-1994 yılları arasında Başbakanlık yapan Carl Bildt'in şahsında İsveç'in de yeni bir lideri vardı. Bildt'in Baltık ülke-

leri, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri üçgeni içindeki diplomatik çabalarının bir eşi daha olmadı. Bildt girişimi yapıcı ve dürüst göründüğü ve Baltık ülkelerinin İsveç'in "yakın uzağı" olduğunu söylediği için başarıya ulaştı. Bu sonuçtaki kendi çıkarımız açıkça belirtilmişti. Bildt'in AB üyelik görüşmeleri sürerken, bir yandan da Baltık konusuyla uğraştığı sırada diplomat ve uzmanları kullanmak açısından gösterdiği parlak yaklaşım, uluslararası politikada kişilerin önemi konusundaki savımı kanıtlamaktadır.

Yunan askeri cuntasının Makarios'a karşı gerçekleştirdiği beklenmedik darbe, Türklerin Kıbrıs'a müdahale etmelerine neden oldu. Bu nedenle, devrilmesinden cuntanın kendi sorumlu olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan Yunan muhalefeti için önemli olan dış dünyanın desteğini alması ve rejimin uluslararası platformlarda eleştirilmesi idi. Kuzey ülkelerinin katkıları göz ardı edilemez. Cuntanın 1969'da Avrupa Konseyi'nden ayrılmak zorunda bırakılması özellikle Kuzey ülkelerinin baskısı sonucunda gerçekleşti. Bu karar Yunan demokratları ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na gelip tanıklık eden bütün işkence kurbanlarının büyük zaferiydi.

Uluslararası toplumla Yunan cuntası arasındaki diyalog İnsan Hakları Komisyonu'nun oturumları sırasında gerçekleşti. Cuntanın baskıcı önlemlerini açıklama zorunda kalması onlar açısından hem sıkıntılı, hem de sinirlendirici olmalı.

1980'deki Türk askeri rejimi Yunan albaylar cuntasıyla taban tabana zıttı. Komutanlar daha başından beri geçici bir süreden sonra yönetimi sivillere devretmek kararındaydı. Bu yüzden dış dünyanın amaçlarını sorgulaması Türk generallerini son derecede kızdırdı. Onlar kendilerini ülkenin kurtarıcıları görüyordu. Buna karşın Avrupa Konseyi'ndeki girişimleri ve uluslararası baskılar yoluyla demokrasiye dönüşe olan bağlılıklarıyla Kuzey ülkelerinin Türk askeri rejiminin yönetimi sivillere bırakma hazırlıklarını hızlandırmadıkları söylenemez.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Yunan dosyasıyla ilgili süreci sırasında Kuzey ülkelerinin gösterdikleri yakın işbirliği, özellikle sıkı eşgüdüm ve siyasal uyum içinde gerçekleştirildiğinde diplomatik çabaların ne denli etkin olduğunu gösterir. Danimarka, Norveç ve İsveç'in Cunta Yuna-

nistan'ının Avrupa Konseyi üyeliğinin askıya alınmasıyla sonuçlanan benzersiz işbirliği altmışlı ve yetmişli yılların ruhunu yansıtıyordu. AB ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskıcı rejimlerle yönetilen ülkelerde insan haklarını desteklemek için aynı yakın işbirliği içinde çalışmalarımı hiçbir şey önleyemez.

Özetlemek gerekirse, iyi ayarlanmış ve iyi düşünülmüş bir diplomasi demokratik yasallıktan yoksun rejimlerce yönetilen ülkelerde demokratik sürecin güçlendirilmesine katkı yapabilir.

En kötü rejimlerle bile diyalog sürdürülmelidir. Onları sadece iblisleştirmek bir işe yaramaz. Ne var ki burada önemli olan, diyalogu böylesi rejimlere yasallık sağlamayacak bir şekilde yürütmektir. Terörist gruplara gelince, siyasal sürece katılmak için terörü terk etmeye hazırlandıkları bir aşamada onlarla bir çeşit diyaloga girişilebilir.

Yirmi birinci yüzyılın başlangıcını belirleyen olaylardan öğrendiklerimize göre, demokratik ülkelerin izleyeceği diplomasinin ve siyasal, ticari politikaların, özellikle de yaptırımları kapsayan politikaların öncekinden çok daha iyi planlanıp, her şeyden önce daha iyi koordine edilmesi gerektiğidir. Demokratik devletler baskıcı ülkelerdeki reform süreçlerini ekonomik ve siyasal politikalar, diplomasi ve diyalog karışımıyla cesaretlendirmeli, desteklemelidir.

Öyleyse, Irak'ta yaşanan travmadan sonra, Bush II'nin bu yaklaşımı benimseyeceği söylenebilir mi?

Sonuç hakkındaki karar hâlâ belirlenmemiş olsa da, Irak savaşı bize savaşların çok nadir durumlarda hedeflenen siyasal amaçları gerçekleştireceğini, hemen her seferinde tahmin edilenden çok daha fazla ölüme, yıkıma ve insan acısına neden olduğunu gösteriyor. Ve bazen tek tek kişilerin şiddet hareketleri ve işkence girişimleri bile tiranlara karşı girişilen bir savaşın yasallığını bir ölçüde kaybettirebilir. Bana kalırsa Bush yönetimi şimdi Irak sonrası terörüyle savaşmanın en iyi yolunun içerideki reform güçlerini desteklemek ve otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde özgürlük ve demokrasi düşüncelerini yaymaktan geçtiğini anladığı bir aşamaya gelmiş olmalıdır. Bu arada da, eski İsveç Başbakanı Carl Bildt'in 7 Mayıs 2003 tarihli *International Herald Tribune* gazetesindeki makalesinde *("Hard-earned lessons on nation-building: Se-*

ven ways to rebuild Iraq") yazdığı gibi, "barışı inşa etmenin savaşmaktan çok daha kırılgan, karmaşık, masraflı ve uzun bir süreç" olduğunu fark etmiş olmalılar. Bildt bu yorumunu 1995 ve 1997 yılları arasında Eski Yugoslavya'da ilk Avrupa Birliği Özel Temsilcisi ve Bosna'da ilk Yüksek Temsilci, 1999 ve 2001 yılları arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Balkanlar Özel Temsilcisi görevlerinde edindiği deneyimlere dayandırıyor. Mayıs 2005'te, Bush II yönetiminin yeniden inşa ve ulus oluşturma süreçlerine pragmatik bir yaklaşımla doğru bir asker-sivil karışımı aramak yolunda olduğunu gösteren işaretler vardı. İnsan yönetimin teröre karşı savaşta kullanılan, özellikle de yasanın işlemesini engelleyen yöntemlerden bazılarını da gözden geçirmesini ummaktan başka bir şey yapamıyor.

Amerikan tarihindeki Başkanlara göndermeler yaparak görevdeki Başkan'a etiketler yapıştırmaya çalışmak her zaman çekici olmuştur. Ne var ki hiçbir Amerikan Başkanı'nın dış politikası ondan öncekilerin uyguladığı siyasetin bire bir kopyası olmamıştır. Irak savaşı sonrasında güvenlik sahnesi ne denli karmaşık görünse, özellikle de Ortadoğu'daki dramatik değişikliklerden sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği için önemli olan, değişen koşullara pragmatik ama kararlı çözümler üretmek olmalıdır. Basit amacı özgürlüğü desteklemek olduğu için, demokratik globalizm kavramı genel formül olarak güzel. Bu kavramın Charles Krauthammer tarafından desteklenen, daha seçici bir yaklaşım olan demokratik gerçekçiliğin yerini alması doğru olur. Bush II 2005 yılının ilkbaharında bu yaklaşıma tek taraflıdan çok işbirlikçi bir tercih katarak kavrama Wilson'vari bir hava ekledi.

Amerikan dış politikasını izleyen yabancı bir gözlemciyi en çok şaşırtan, idealizm ve değerlerin bu politikanın biçimlenmesi ve açıklamasında böylesine önemli bir rol oynamalarıdır. Ne var ki kulağa hoş gelen ve her şeyi kapsayan ulu strateji ve doktrinlere duyulan bu merak Amerikan yönetiminin pratikte o ânın küresel ve iç koşullarına ve Amerikan çıkarlarına uygun, son derecede pragmatik politikalar izlemekten alıkoymaz. İdealizm ve gerçekçilik siyasetçilerin kafasında, birbirlerini engellemeden yaşar. Ne var ki Amerikan gerçekçiliği dünyadaki problemlerin çoğuna bir çözüm bulunacağı iyimserliğiyle sulanmıştır.

Bush Saddam Hüseyin rejimine karşı girişilen savaşın büyük Ortadoğu dinamiklerini daha şimdiden etkilediğini söylerken, bir ölçüde haklıdır. Öyleyse şimdi önemli olan otoriter rejimler üzerindeki baskıyı sürdürmek ve değişim peşindeki demokratik güçleri desteklemektir. Yine de dünyanın en güçlü oyuncusu olarak Amerika'nın dünyanın her yerinde özgürlük için mücadele eden erkeklerle kadınların Amerika'nın adına hareket ettikleri izlenimini vermemesi gerekir. Bush II yönetiminin büyük çapta bağımsız demokratik hareketlerinden pay çıkarma eğilimi mutlaka önlenmelidir. Washington'a doğal görünen görkemli söylem siyasal değişim için uğraş veren kişi ve gruplara zarar verebileceği gibi, amaca da karşıdır.

İnsan hakları ve demokrasiden söz açıldığında, Fransa ve Almanya'nın söylemleri çok daha ışıltısızdır. Şansölye Schröder'in en sevdiği sözcük "istikrar" idi. Bu sözcük insan hakları ve demokrasinin desteklenmesi konusunda asgari riziko almak gibi bir anlam taşıyabilir. Fransa ve öteki eski AB üyelerinin Rus hükümetinin giderek artan antidemokratik uygulamalarını ve neoempeıyalist eğilimlerini eleştirmedeki isteksizlikleri bunun en güzel örneğidir. İsveç gibi daha küçük AB üyeleri ticaret amaçlı bu "gerçekçiliğin" AB'nin demokratik değerleri koruma misyonunun önüne geçmemsine çalışması gerekir. En iyi koşullarda, Almanya'nın belirgin çekingenliğiyle Fransa'nın prestij hevesi ve Bush II'nin kararlılığıyla birlikte karışımından demokrasi ve insan haklarını dünya çapında ölçülü ve etkin bir biçimde destekleyecek Atlantik ötesi politikalar oluşturulabilir.

Özgürlük uğrunda savaşmaya değer. Yine de savaş öteki bütün çareler tükendikten sonra kullanılacak, son yöntem olmalıdır. 2003 Irak krizi demokratik ülkeler arasında eşgüdüm ve ortak hedef eksikliğinin, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ilişkilerinde etkin diplomasi yokluğunun tek çarenin savaş olduğu bir durumu nasıl yarattığının örneğidir. Daha da önemlisi, Irak önemli ülkelerin uzun bir zaman süresinde ekonomik, siyasal ve stratejik kaygılarla, doğrudan ya da dolaylı olarak bir diktatörü, servetini, gücünü ve silahlarını oluşturup desteklediklerinde neler olduğunun da örneğidir. Sivil toplum ve hükümet dışı örgütler hükümetlerini gelişmiş ülkelerin elindeki tüm imkânları kullanarak Sad-

dam Hüseyin benzeri rejimlerin yaratılmasını engelleyecek politikalar izlemeleri, mevcut olanları da yok etmek için işbirliğine girmeleri için zorlamalıdır.

Görüşlerine önem verilen ülkelerde, düşünce kuruluşları hükümetleri böylesi politikalar uygulamaya yöneltmelidir. Brookings'in 6 Şubat 2005'te "Compact between the United States and Europe" başlığı altında yayımladığı öneriler iyi bir örnek olabilir.[139]

Yaratıcı, uzak görüşlü ve faal diplomasi Atlantik ötesi ilişkilerde ve özgürlük ve demokrasi amaçlı uluslararası işbirliğinde yeni bir kopma yaşamamızı önleyebilir. Ve yaratıcı demokrasi diktatörlükleri savaştan daha bilge bir yöntemle yıkmamıza yardım edebilir.

Babam 1935.

4 yaşımda son derece hareketli bir çocuktum. Fotoğraf İsveç'e geldikten az sonra, 1940 yılında çekildi.

Annem 1943.

Mårten 1943.

10 Aralık 1966 günü frakımı giymiş, beyaz papyon kravatımı takmış olarak, Stockholm Vilâyet Sarayı'nda Nobel Edebiyat Ödülü sahibi İsrailli Shmuel Agnon'un şölen konuşmasını okudum. © Hans GE Eriksson/Pressens Bild.

Doğu Alman Devlet Başkanı Erich Honecker tarafından kabul edilmeden önce, Felix Dzerzinski Muhafızları'nı teftiş ederken, 1985.

Doğu Alman Devlet Başkanı Erich Honecker ile buluşma. Honecker'in en büyük eksikliği, bir diktatörün gücüne sahip olmasına rağmen (1971-1989 arasında) karizmasının olmamasıydı ve gören biri, onu kolaylıkla bir memur ya da rahip sanabilirdi.

Lützen'in titreten rüzgârları eşliğinde yapılan bir ilahi töreni. Başını kahramanca açıkta bırakan Finlandiya Büyükelçisi Ensio Helaniemi ile birlikte katıldığım, Lützen Savaşı için her yıl düzenlenen bu anma törenine, sıkıca giyinerek gitmiştim.

Doğu Alman Dışişleri Bakanlığı protokolü, 1986 yılında kordiplomatik için Karl Marx-Stadt'a bir gezi düzenledi. Şehir, asıl adı olan Chemnitz'i 1990 yılında geri aldı.

İsveç Dışişleri Bakanı olan ve CSCE'nin başkanlık görevini başarıyla yürüten Margaretha af Ugglas, ABD Savunma Bakanı Yardımcısı William Perry'yi 1993'ün Mart ayında Pentagon'da ziyaret ederken.

Başbakan Lennart Meri ile eşi, Estonya'nın Washington Büyükelçiliği'nde verilen bir resepsiyonda beni karşılarken. Geri planda, resepsiyonun ev sahibi ve ev sahibesi olan Büyükelçi Toomas Ilves ile eşi Mary Bullock görülüyor.

Başkan Clinton'ın, diğer birçok konu bir yana, Rus askerlerinin Baltık ülkelerinden çekilmesiyle ilgili konularla da ilgilenen yakın işbirlikçisi, şimdinin Devlet Bakanı Yardımcı Nick Burns.

Sekreterim Elisabeth Wild-Nordlund, Başkan Yardımcısı Al Gore ve 1996 yılında Nobel Ödülü kazanan Amerikalılarla birlikte. © Beyaz Saray.

Başkan Clinton ve Başbakan Carl Bildt'in 1 Aralık 1993'teki görüşmesi. © Beyaz Saray.

Nil içten ve dışadönük mizacıyla her zaman çok değerli olmuştur. Burada Başkan Yardımcısı Al Gore ile birlikte. © Beyaz Saray.

"Umarım yakında onu burada görürüz!" © Beyaz Saray.

Teşekkür

Büyükelçi Profesör Krister Wahlbäck'e çok şey borçluyum. Onun bilgece tavsiyelerinden ve Kuzey ve Baltık ülkelerinin tarihi ve politikaları konusundaki bilgisinden çok yararlandım.

İşlerinden zaman bulup çevirimin üstünden geçen ve detaylandırılması gereken yerleri bana bildiren arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Timbro'da kütüphaneci Dr. Kristina von Unge'ye, kitabın İsveççe orijinalinin editörlüğünü sabırla ve dikkatle yapmakla kalmayıp daimi görevlerinden artırdığı zamanlarda kitabın İngilizce versiyonuna da editörlük yaptığı için çok şey borçluyum. Tavsiyeleri ve verdiği moral desteği bu kitabın İsveççe ve İngilizce versiyonlarında aylarca süren karşılıklı çalışmamızı paha biçilmez kıldı.

Son olarak Merkez Kitaplar Genel Yayın Yönetmeni İlknur Özdemir'e bu kitabı Türkiye'de İngilizce ve Türkçe olarak basmak konusundaki kararı ve verdiği cesaret için teşekkür ederim. Ayrıca Merkez Kitaplar Editörü Elif Kolcuoğlu'na da, kitabın İngilizce ve Türkçe editörlüğünü aynı anda yaparken gösterdiği becerikli ve çalışkan tutumu için borçluyum.

Dipnotlar

1 Estonya'nın Ekim 1939'da Sovyetler Birliği ile imzalamak zorunda kaldığı işbirliği antlaşması Sovyet birliklerinin Estonya'da yeni kurulmuş Sovyet askeri üslerine yerleşmesine izin veriyordu. Benzer talepleri reddeden Finlandiya saldırıya uğradı ve Kış Savaşı'nın sonunda yenildi. Sovyetler Birliği Haziran 1940'ta Estonya'yı "ek askeri birliklerin" konuşlandırılmasını kabule zorlayarak, Estonya'daki Sovyet işgalini tamamladı.

2 "Resmi Rus görüşü bugün de 1940 yazında olanların o dönemde geçerli olan devletler hukuku hükümlerine göre yapıldığını iddiasına dayanır. Bu kavram saptırması ondan sonraki birçok gerçeğin reddedilmesine de yol açıyor. En önemlisi, Moskova'nın bir tarafta Estonya ve Letonya'daki 1940 öncesi Rus azınlıklarla bir yandan işgal sonrası Rus göçmenleri arasındaki farkı hâlâ kabul etmek istememesi." (Büyükelçi Krister Wahlbäck'in 2003 yılında Helsinki'de, *İsveç'in 'Rus Sorunu': bir Güvenlik Politikası Açısı* konulu konuşmasından alıntı.)

3 Mart Laar'ın *Ormanlardaki Savaş* kitabından: "Estonyalıları Kızıl terörden, kâbusların en korkuncundan hiçbir şey ... kurtaramaz ... Yeni rejim Estonya'nın askeri ve siyasal önderlerini tutuklayarak direnişi daha gelişmeden çekirdeğinde boğacağını sandı ... 1940 yılı sonbaharında Estonya'nın tanınmış kişilerinden, hükümet önderlerinden ve askeri komutanlarından çoğu tutuklanmıştı. 1941 ilkbaharında kitlesel cinayetler başladı. Sovyet yetkilileri 1940 ve 1941'de Estonya'da 7.000'den fazla insanı tutukladı ... Estonya halkının Temmuz 1941'de yaşadığı dram, ölümcül darbeydi. O gün on bini aşkın insan evlerinden zorla alınarak hayvan vagonlarından oluşan uzun trenlerle Sibirya'ya sürüldü."

4 Küçük Estonya ulusal birlikleri büyük bir cesaret ve zeki gerilla taktikleriyle Kızıl Ordu'yu bozguna uğratmayı ve Pskov'a kadar geriletmeyi başardı. Şubat 1920'de imzalanan Dorpat (Tartu) Antlaşması uyarınca, Sovyetler Birliği Estonya'nın bağımsızlığı koşulsuz tanıyordu. *Ormanlardaki Savaş* kitabında Mart Laar Lenin'in "Devrimi Batı'ya ihraç" politikasının başarısız olduğunu yazar.

5 Robert Burns, *The poems and songs of Robert Burns*, Oxford: Clarendon, 1968, şarkı 349.
www.bartleby.com/6/349.html

6 Temmuz 1945 tarihli mektup metninin kaba çevirisi: "Majesteleri Kral'ın Hükümeti Yabancılar Komisyonu'ndan, tüm Baltık göçmenlerinin hiç harcama yapmadan ülkelerine dönebilecekleri, Sovyet tarafının böylesi bir sığınmacının (daha önce) oturduğu yere

gönderileceğini resmen açıkladığı, anavatanlarına dönmek isteyen sığınmacıların en yakın polis yetkililerine başvurmaları, ya da Baltıklı sığınmacı kamplarına giderek bundan sonra alması gereken önlemleri öğrenebileceği hususunda [bütün ilgilileri] bilgilendirmesini ister. Verilen talimata göre Komisyon tüm sığınmacılara, bir zorlamanın söz konusu olmayacağına rağmen, **İsveç'in isteğinin bütün sığınmacıların ülkelerine dönmesi olduğunu** bildirecektir.

Buna ek olarak, Majesteleri Kral'ın Hükümeti Yabancılar Komisyonu'ndan, sığınmacı kamplarının personeline ve sığınmacılarla ilgilenen herkese bundan önceki talimatları hatırlatarak, **sığınmacıları ülkelerine dönmemeye ikna etme çabalarına kesinlikle izin verilmemesi gerektiğini** bildirmesini talep eder. Nihayet, Komisyon sığınmacı kamplarında bulunmayan Baltık sığınmacılarına **İsveç'te siyasal propaganda yapmalarının yasak olduğunu** hatırlatır." (kalın bölümler yazar tarafından vurgulanmıştır.)

Bir yıl sonra İsveç hükümeti Sovyetler Birliği'nden gelen taleplere uymak ve Baltık sığınmacılarını sınır dışı etmek için güç kullanmaya da hazır olduğunu kanıtladı. Ne var ki bu sınır dışı kararı sadece Almanların yanında Sovyet işgalcilerine karşı savaşmış Batlıklılarla sınırlıydı.

"Baltıklı suçluların iadesi," İsveç tarihinin utanç dolu olarak görülen sayfalarından biridir. Ne var ki bu tutum, o dönemde İsveç'e egemen olan anlayışı yansıtır. Gerek Sosyal Demokrat, gerekse de Liberal basın Baltık sığınmacılarının ülkelerine dönmeleri gerektiğinde hemfikirdir. İsveç Dışişleri Bakanı Östen Undén Sovyetler Birliği'nin "hukukla yönetilen" bir ülke olduğunu söyler. 23 Kasım'da görüşlerini İsveç Parlamentosu'na şöyle ifade eder: *Bu kadar çok Baltıklının İsveç'te kalmalarına izin verilmesinin arkasındaki neden, onların burada kalmasının İsveç'in çıkarına olacağı değildi tabii. Tam tersine, buradakilerin de bildiği gibi, buradaki varlıkları dış politikamıza yeni yükler getirdi.*

İsveç Dışişleri Bakanlığı'nda eski Arşiv Müdürü Profesör Wilhelm M. Carlgren *Grand cru 1913: to Carl Henrik von Platen on December 14, 1993,* kitabında İsveç'in Washington Büyükelçisi Herman Eriksson ile kısa süre sonra Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun başına geçecek olan eski İsveç Ticaret Bakanı Gunnar Myrdal arasında Ağustos 1947'de yapılan bir konuşmanın içeriğini açıklamaktadır. Bu açıklamaya göre, Myrdal Eriksson'a Sovyetler Birliği'nin imparatorluğunu Manş Denizi'ne kadar bütün kıtaya yayacağı beklentisinden söz eder. Myrdal'e göre bu, savaş demek olan öteki seçenekten daha hayırlıdır. Myrdal bununla da kalmaz, Sovyet önderliği altında komünist bir Almanya oluşturmak da dahil, genel Sovyet taleplerine büyük bir anlayış gösterir. Myrdal'e göre, Sovyetler Birliği İsveç'in sivil Baltıklılarla ilgili kararını kabul etmekle, "soyluca" davranmıştır. Bu açıklamalardan anlaşılan, İsveç Dışişleri Bakanı Östen Undén'in de bu dünya görüşünü paylaştığıdır.

Calgren bunları şöyle yorumlar: " ... Sovyet politikasına aşırı bir anlayış gösterildiğini unutmayın –Stockholm'de Sovyetlerin Baltık devletlerindeki davranışlarıyla ilgili bilgi edinmek imkânı düşünüldüğünde, Sovyetler Birliği'nin hâlâ özgür ve bağımsız bir komşusunun hükümet üyelerinin gözünde pek de belirgin olmayan bir anlayış."

Benim gözümde bu açıklama hükümetin Baltıklı sığınmacılarla ilgili görüş açısına yepyeni bir bakış açısı getirmektedir. Hükümetin önemli üyeleri sanki Sovyetlerin İsveç de dahil bütün Avrupa'yı ilhak etmesini mantıklı görüyor gibidir!

Yarım yüzyıl boyunca İsveç'in Sosyal Demokrat hükümetlerini tanımlayan, Sovyet sosyalist sistemine içgüdüsel bir yakınlık ve Sovyetler Birliği'ni kızdırmamak isteğidir.

İsveç gazetesi *Dagens Nyheter*'in köşe yazarı Niklas Ekdal 17 Şubat 2002 günü "Tarafsızlık Politikasının Anısına" başlıklı yazısında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yakınlarımızdaki gerçek saldırıdan –Sovyetlerin Baltık devletlerinin ırzına geçmesinden– bahsetmenin tabu olduğunu belirtir.

8 Eisenhower, Susan, *Mrs. Ike –Memories and Reflections on the Life of Mamie Eisenhower–* New York: Farrar, Straus & Giroux, 1996.

9 Louis Bromfield, *Malabar Farm*, New York: Harper, 1948.

10 Günter Grass'ın Aralık 1999 Nobel konuşmasından sonra Erik Lönnroh'la sohbeti.

11 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya'nın Almanya'nın askerden arındırılmasını, İşgal Güçlerinin tazminat almalarını ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki etkisini kararlaştırdıkları Konferans.

12 Gunnar Artéus & Leif Leifland, *Svenska diplomatprofiler under 1900-talet*. Stockholm: Probus förlag, 2001, s. 424.

13 Shmuel Agnon'un 10 Aralık 1966 günü Stockholm Vilâyet Sarayı'ndaki Nobel Ziyafet konuşması.
http://nobelprize.org/literature/laureates/1966/agnon-speech.html

14 İsveç devletinin Sami halkına karşı tutumuyla ilgili daha fazla bilgi için, bkz. www.sametinget.se/sametinget/view.cfm?oid=2000&sat=no

15 Theodor Kallifatides, *Den grymma freden*, Stockholm, Bonniers, 1997.

16 *"Rapor 213 Yunanlının işkence gördüğünü açıklıyor: beşi ölmüş olabilir,"* ve *"Bubulinas Caddesi İşkencecileri." Sunday Times*, 30 Kasım 1969; Michael Manning, *"Yunanistan atılma darbesini savuşturmak için mücadele ediyor". Sunday Times* 7 Aralık 1969; *"Şimdi Yunan cuntasının iki seçeneği var." Sunday Times*, 14 Aralık 1969.

"Den assisterende agent og Danmark som aktivist *–Universietetslektor og fuldmægtig, cnd. jur. Ole Espersen, Justitsministeriet, og den skandinaviske kamp mod torturen i juntaens Grækenland, 1967-1969," by Poul Smidt, cand jur.*

Smidt James Becket'in Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda Yunan cuntası karşısında Kuzey hükümetlerinin savını güçlendiren

kitabından da söz ediyor: *Barbarism in Greece - A young American lawyer's inquiry into the use of torture in contemporary Greece, with case histories and documents,* Walker (1970).

17 Eric F. Goldman, *The Tragedy of Lyndon Johnson.* New York: Knopf, 1969.

18 Sten Andersson, *I de lugnaste vattnen.* Stockholm: Tiden, 1993.

19 O'Malley, Brendan & Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Intervention.* Londra: Tauris, 1999.

Seçilmiş bibliyografya için Ann-Sofi Jakobsson Hatay'a teşekkürler: Bahçeli, Tosun, *Grek-Turkish Relations since 1955,* Boulder, CO: Westview Press, 1990; Bewin, Christopher, *The European Union and Cyprus,* Huntingdon: The Eothen Press, 2000; Cobham, Claude Delaval, (yay.haz.) *Excerpta Cypria, Materials for a History of Cyprus.* New York: Kraus Reprint Co., 1969; Crawshaw, Nancy, *The Cyprus Revolt. An Account for the Struggle for Union with Greece.* Londra: George Allen & Unwin. 1978; Dodd, C.H., (yay.haz.) *Cyprus. The Need for New Perspectives.* Huntingdon: The Eothen Press, 1999; Dodd, C.H., (yay.haz.) *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus.* Huntingdon: The Eothern Press, 1993; Ehrlich, Thomas, *Cyprus 1958-1967, International Crises and the Rule of Law;* Oxford: Oxford University Press, 1974; Gazioğlu, Ahmet C., *The Turks in Cyprus. A Province of the Ottoman Empire (1571-1878),* Londra; K. Rüstem & Brother, 1990; Hill, George, *A History of Cyprus.* Cilt I-IV. Cambridge: Cambridge University Press, 1952; Holland, Robert, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959.* Oxford: Clarendon Press, 1998; Jennings, Ronald C., *Christians and Muslims in Otoman Cyprus and the Mediterranean World.* New York: New York University Press, 1993; Kyriakides, Stanley, *Cyprus. Constitutionalism and Crisis Government.* Philadelphia: University of Philadelphia Press, 1968; Luke, Sir Harry, *Cyprus under the Turks 1571-1878.* Londra: C. Hurst & Co. 1989 (1921); McHenry, James A., *The Uneasy Partnership in Cyprus, 1919-1939. The Political and Diplomatic Interaction Between Great Britain, Turkey and the Turkish Cypriot Community.* New York: Garland Publishing, Inc., 1987; Necatigil, Zaim M., *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law. Revised.* İkinci Basım. Oxford: Oxford University Press, 1993; Patrick, Richard A., *A Political Geography of the Cyprus Conflict: 1963-1971.* Ontario: Department of Geography, University of Waterloo, 1976; Richmond, Oliver P. and Ker-Lindsay, James, (yay. haz.) *The Work of the UN in Cyprus. Promoting Peace and Development.* Londra: Palgrave, 2001; Richmond, Oliver P., *Mediating in Cyprus. The Cypriot Communities and the United Nations.* Londra: Frank Cass, 1998; Stavrinides, Zenon, *The Cyprus Conflict. National Identity and Statehood.* Lefkoşa: Research and Publishing Centre, 1999 (1976); Stefanidis, Ioannis D., *Isle of Discord. Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem.* New York: New York University Press, 1999; Xydis, Stephen G., *Cyprus, Reluctant Republic.* The Hague: Mouton, 1973. Bkz. *"Popular Referanda and Peace Processes: The Twin Referanda on the Annan Plan for a Reunited Cyprus Put in Perspective." Turkish Daily*

News, 4 Mayıs 2004 (İnternet baskısı), yazarı Ann-Sofi Jakobsson Hatay.

20 Martin Packard, *Cyprus 1964. Subversion of a Mission.* Bourantis & Evriviades. (yay.haz.) A United Nations for the twenty-first century. Boston: Kluwer Law International, 1966.

21 "Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında Garanti Antlaşması."

22 "Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye arasında Garanti Antlaşması'nın" 2'nci Madde'si: "Yunanistan, Birleşik Krallık ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Birinci Madde kapsamındaki taahhütlerini not ederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve Anayasasının temel maddelerini garanti eder. Bu ülkeler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başka bir devletle dolaylı ya da dolaysız olarak birleşmesine, veya adanın bölünmesine yönelik her türlü faaliyeti ellerindeki bütün imkânlarla yasaklamayı da taahhüt eder."

23 KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN TEMEL YAPISI BÖLÜMÜNDE MADDE 22: "Kıbrıs'ın herhangi bir başka Devlet'le kısmen ya da tamamen birleşmesinin, ya da Kıbrıs için ayrılıkçı bir bağımsızlığın (örneğin, Kıbrıs'ın iki bağımsız devlete bölünmesinin) söz konusu olamayacağı anlaşılmıştır."

24 Bkz. Harry Scott Gibbons'ın yazdığı ve Charles Bravos'un 1997'de Londra'da yayımladığı *Soykırım Dosyaları* ile aynı yazarın Kasım 2001 tarihli *Cyprus*'taki makalesi: "21 Aralık'ı 22'sine bağlayan gece, Rumlar Lefkoşa bölgesindeki Türklere karşı bir dizi saldırıya geçti. Üniformalı Kıbrıs Rum polisiyle sivil EOKA silahşorları sistematik bir biçimde Türkleri öldürmeye, Türk polislerini tutuklayıp silahlarını almaya girişti. Kıbrıslı Rumlar aynı anlarda devlet enformasyon örgütünü de ellerine geçirerek "yasal" yetkililerin bir Türk ayaklanmasını bastırdığı haberlerini yaydı.

Birkaç gün içinde bütün adadaki Türk memurları işlerinden atılmış ve Rumlar bütün hükümet yönetimini ellerine geçirmişti. Silahlı EOKA kabadayıları adanın Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün bürosuna girmesini kaba kuvvetle önledi. Oysa Rum planı temelinde öylesine tesadüflere dayanıyordu ki, Türklere saldırının önceden tasarlanmış olduğu kısa zamanda anlaşılmasına rağmen, bir Kıbrıs Rum gazetesi olan Patris Nisan 1966'da Akritas Planı'nın ayrıntılarını yayınlayıncaya kadar, bu planın kapsamı tam olarak anlaşılamamıştı. Bu plan Makarios hükümetinin gerçekleştirdiği ilk etnik temizlik, ya da yeğlediğim terimleriyle, ilk ırk yok etme, veya soykırımdı.

Akritas Planı'nın açıklamalarına göre, bu etnik temizliğin amacı, Anayasa'yı adanın "Kıbrıs Rumlarının Anavatanı" Yunanistan'la –en azından kendi gözlerinde– yasal olarak birleşmesini sağlayacak şekilde değiştirmekti. Planda devletin "yasal" güçlerinin sözde Türk ayaklanmasını ezme hakkını elde edebilmesi, polis örgütünde ve diğer hükümet kurumlarındaki Türkleri işlerinden atabilmesi, adadaki Türk nüfus bölgelerini tecrit edebilmesi ve oldu bittiyi 1963 No-

el'inden önce tamamlayabilmesi için Türklerin nasıl kışkırtılıp silaha sarılmaya zorlanacağı bile açıklanıyordu. Akritas Planı Batı dünyasının Noel kutlamalarına dalacağını, bu yüzden enosisi önlemek için zamanında müdahale edemeyeceğini varsayıyordu. Dahası, olayların hızı Türkiye'yi hazırlıksız yakalamakla kalmayacak, adanın Yunanistan'la birleşmesini önlemek için, Kıbrıs'ta bağımsızlığı birlikte korumayı taahhüt eden garantör devletleri, Büyük Britanya ve Yunanistan'ı zamanında toplantıya çağıramayacaktı."

25 "Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasındaki İttifak Antlaşması'nın" 4'üncü Maddesi: Yukarıda sözü edilen Karargâha Yunanistan toplam 950 subay, astsubay ve erle, Türkiye de 650 subay, astsubay ve erle katılacaktır."

26 Bu planın, Harry Scott Gibbons'ın *Cyprus*'ta yayımlanan ve yukarıda sözü edilen makalesinde şöyle anlattığı Iphestos [Yanardağ] 1974 Planı olduğu açıktır: "Bu kez sırada Iphestos 1974 planı vardı. 1944 Normandiya çıkarmasını hatırlatacak bir dikkatle hazırlanmış, özenle geliştirilmişti. Mehtap çıkarmaları bile. Gözden geçirilip düzeltilmiş, değiştirilip baştan hazırlanmış planlar, yüzlerce plan, daktilodan çıkma binlerce sayfa ve haritalar vardı. Her karargâh, her birlik, her kişi ne yapacağını kesinlikle biliyordu. Üstelik yabancı kamuoyunu düşünüp kaygılanmaya da gerek yoktu, çünkü her şey hızla, dünyayı apansız yakalayacak bir çabuklukla tamamlanacaktı. Türkiye işgal filosunu harekete geçirme fırsatı bulamadan, her şey bitmiş olacaktı. Bu kez işin başında Ordu olacaktı, komutanları Yunanistan'dan gelmiş Ulusal Muhafızlarla, Yunan birliği vardı. Bir de, 1974 Kıbrıs Soykırım Töreni'nde yardım edecek sivil kalabalıkları ve polisi yüreklendirmek için gizlice ülkeye sokulan yüzlerce Yunan subayı. Ve bütün her şey Atina'dan, Anavatan Yunanistan'ın başkentinden yönetilecekti. Bütün bunlar, iktidarını pekiştirmek, ülkedeki durumdan hoşnutsuz halkla kendini yeni Helen İmparatorluğu'na giden yoldaki ilk adımı atan kahraman olarak alkışlatmak isteyen, cuntanın güçlü adamı General Dimitrios Yuannides'in eseriydi. Kıbrıs için bu hareket Nihai Çözüm olacaktı."

27 *Elefterotipia*. 26 Şubat 1981. "Türkler müdahale etmeselerdi, sadece enosis ilan etmekle kalmayacak, Kıbrıs'taki Türkleri de yok edecektim."

28 Helena Smith *"Tassos Papadopoulos 'Turk-basher' who might just reunify the country"*, *"Türk düşmanı Tassos Papadopulos ülkeyi yeniden birleştirebilir"* başlıklı ve 17 Şubat 2003 tarihli *Guardian* makalesinde, "Altmışlı yıllarda, yeminli amacını adayı Kıbrıslı Türklerden kurtarmak olarak açıklayan, toplumlararası birçok çatışmayı tetikledikten sonra, 1974'teki Türk müdahalesine neden olan Akritas Planının komutan yardımcısıydı. Yunanlıların Balkan savaşlarında Sırpları destekledikleri doksanlarda, Miloşeviç rejiminin Birleşmiş Milletler ambargosunu delmesi ve birliklerine fon ulaştırması için paravan şirketler kurduğu iddia edilir. Böylesi faaliyetlerle ilgili olduğu iddiaları batılı büyükelçiliklerin resepsiyon ve partilerinde kara listeye alınmasına neden olmuştu," diye yazmaktadır.

29 8 Haziran 2004 tarihinde *Turkish Daily News* için kaleme aldığım *"Waiting fort the NATO summit-NATO zirvesini beklerken"* başlıklı makalemde eski İsveç Başbakanı Carl Bildt'ten şu alıntıyı yaptım: "Haftalık elektronik haberlerinden birinde, eski İsveç Başbakanı Carl Bildt sorunların çözümlenmemesi sorumluluğunun milliyetçi Yunan gruplarına ait olduğunu," yazıyor. Bildt, "Yunan-Ortodoks Kilisesinin neredeyse nefret dolu söyleminden ve Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı Papadopulos'un barış planını durdurmak için açıkça ikiyüzlü önyargı ve korku siyasetinden," söz ediyor. Bildt devam ediyor: "Miloşeviç'e destek veren Yunan birliklerinden olması, insanı hiç şaşırtmıyor. Ajitasyon yöntemlerini tanımak kolay. Avrupa Birliği'nin öteki önderlerinin Papadopulos'la aralarına mesafe koyacaklarını ve ona hak ettiği buz gibi soğukluğu göstereceklerini gerçekten umuyorum." Bildt "Adanın Kıbrıs Türk bölümüne karşı kararlaştırılan kısıtlamaların yumuşatılması" için çeşitli önlemler alınacağını tahmin ediyor.

30 Gunnar Myrdal'in eşi olan Alva Myrdal 1962'de Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na İsveç temsilcisi olarak atanmıştı. 1967'de, özellikle silahsızlanmayı desteklemekle görevlendirilerek Kabine'ye girdi. 1982 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.Bkz.http://nobelprize.-org/peace/laureates/1982/myrdalbio.html

31 Wolfgang Amadeus Mozart'ın üç perdelik operası.

32 Kurt Tucholsky, 1890-1935. Nazizm ile savaşan ve İsveç'e kaçan Alman yazar.

33 Michael R. Beschloss & Strobe Talbott, *At the Highest Levels* " Boston: Little, Brown, 1993, s. 185-186.

34 *"How the West let Moscow Down –Batı Moskova'yı Nasıl Yarı Yolda Bıraktı,"* Andrey Graçev, *International Herald Tribune*, 17-18 Temmuz 2006.

35 Bundesgerichtshof Pressemitteilung Nr 61 vom 10.08.1998 Rechtskräftige Erledigung der beim BGH anhängigen Strafverfahren gegen Rechtsanwalt Wolfgang Vogel –Avukat Wolfgang Vogel aleyhine açılmış Ceza Davasında Yasa Hükmünde Karar ile ilgili olarak Federal Mahkeme'nin 10 Ağustos 1998 tarih ve 61 numaralı Basın Açıklaması.

36 " ... 17 Haziran ayaklanmasından sonra / Yazarlar Birliği Stalinallee'de / (Stalin Caddesi'nde) halkın hükümetin güvenini yitirdiğini / ve güveni ancak çok aşırı gayretlerle geri kazanabileceğini / belirten bildiriler dağıttı. "Bu durumda hükümetin halkı kapatıp, yerine yenisini seçmesi daha kolay olmaz mıydı?" 17 Haziran 1953 ile ilgili dizeleriyle, ünlü komünist ozan Bertold Brecht.

37. Condoleezza Rice & Philip Zelikow, *Germany Unified and Europe transformed*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995,s. 84.

38 A.g.e., s. 335.

Yazar yirminci yüzyılın başına kadar, eşinin Kopenhag'da görünmesinin boşanma nedeni olabileceğini, sınırları Danimarka'da başlayan Kıta Avrupa'sının Katoliklik ve Kapitalizm yatağı olarak görülerek aşağılandığını belirtmektedir. (ç.n.)

39 Ingvar Carlsson, "EG-medlemskap omöjliggörs." (AB üyeliği imkânsızlaştı). *Dagens Nyheter* May 27, 1990.

40 Charles A. Kupchan, *The End of the American Era – US Foreign Policy after the Cold War* New York: Alfred Knopf, 2002.

41 Strobe Talbott, *The Russia Hand –A Memoir of Presidential Diplomacy* New York: Random House, 2002.

42 Lars Peter Fredén *Förvandlingar –Baltikums frigörelse och svensk diplomati 1989-1991*, ve *Återkomster –Svensk säkerhetspolitik och de baltiska ländernas första år i självstängidhet, 1991-94*, Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB, 2004 (ISBN 91-7353-020-4 ve ISBN 73530379).

43 James M. Goldgeier & Michael McFaul, *Power and Purpose –US Policy toward Russia after the Cold War* Washington, DC: Brookings Institution Press, 2003, s. 173.

44 Martin Walker, *The President we Deserve* New York: Crown Publishers, Inc. 1996, sayfa 278.

45 Lars Fredén 42 sayılı dipnotta değindiğim ikinci kitabını tanıtmak için 2006 yılında, İsveç Dış Politika Enstitüsü'nün düzenlediği bir konferansa davet edildi. Fredén'in kitaplarıyla birlikte elinizdeki bu kitabın İsveççe orijinal basımı İsveç'te en çok okunan blog http://www.erixon.com/2/baltikum.html adresinde İsveç'in Bildt hükümeti döneminde uluslararası politikalarda oynadığı benzersiz rolün irdelenmesi için temel oluşturuyor.

46 Büyükelçi Krister Wahlbäck'in 2003 yılında Helsinki'de yaptığı *Güvenlik Politikası Açısından İsveç'in Rus Sorunu* adlı konuşmasından: "Bu konuda İsveç hükümetinin Estonya ve Letonya'nın karşı karşıya olduğu sorun hakkında çok daha gerçekçi bir değerlendirmesi var. Carl Bildt'in doksanlı yıllardaki Başbakanlığı'ndan bu yana, ta 1991 yılında Moskova'nın dayattığı "sıfır çözümü", yani savaştan sonra gelen Rus yerleşimcilere otomatik vatandaşlık vermeyi kabul etmemesi için Letonya'yı desteklemiştir. Bunun yerine, her iki hükümet de sınırları içinde kalan Rusların iki savaş arasındaki uluslararası anlamda bağımsız devlet statülerine yeniden ulaşmış ülkelerde yaşadıklarının bilincinde oldukları doğrultusunda elle tutulur kanıtlar istiyor. Ve çoğu Avrupa ülkesinin göçmenlere vatandaşlık ve seçim hakkı vermeden önce şart koştuğu gibi, bu elle tutulur kanıt, ulusal dili konuşmaktır.

Savaş sonrası yerleşimcisi Rusların büyük bir bölümü bu koşulu yerine getiremediğinden, ulusal seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olmayacaklardır. Değişik açılardan bakıldığında, bu durum ne denli üzücü olursa olsun, Baltık ülkelerinin başlangıçta verdikleri karar Letonya'da Avrupa Birliği referandumunun sonuçlarıyla doğrulanmış oldu. Gerçekten de Letonya vatandaşlığını kazanmış olan çok sayıda Rus, , Letonya'nın geçmişine bakınca ülke için yaşamsal öneme sahip bu referandumda hayır oyu kullandı. Bu talihsiz ve, en azından benim için, beklenmedik bir sonuç, ama göz önünde bulundurulması gereken bir gerçek. Letonyalı bir dostum bu durumdan bir özet çıkarmak için, eğer Moskova'nın baskısına

boyun eğip, "sıfır çözümü" seçmiş olsalardı, bugün Baltık kıyısında başka bir Belarus olacağını, Riga'nın da siyasal bakımdan Minsk'e benzeyeceğini söyledi.

Bu acımasız gözlemde bir tutam gerçek olabilir diye korkuyorum. Her ne olursa olsun. bu sonucun önemli ya da asıl nedeninin Rus hükümetinin sadece kendi ulusuna değil, Baltık ülkelerinde yaşayan vatandaşlarına da şimdi içinde oldukları durumun tarihi geçmişini anlatmadaki başarısızlığıdır. Özellikle de Rusları bir zamanlar işgal ya da ilhak edilmiş bağımsız ülkelerin bağımsızlıklarına yeniden kavuşmalarından sonra o ülkeyi işgal ya da ilhak etmiş büyük güçlerin uyruğundaki yerleşimcilere vatandaşlık hakkı vermek konusunda çağdaş Avrupa'nın uyguladığı kural ve ölçütler konusunda aydınlatmak için hiçbir girişimde bulunulmadı. Oysa bu konudaki örnekler 1945 yılından beri açık; sadece işgal ve ilhak edilmiş Çek topraklarında değil, işgal ve ilhak edilmiş Avusturya'da da. 1938 ilhakından sonra Avusturya'ya yerleşmiş Almanların, yeniden kurulmuş Avusturya Cumhuriyeti'nde oturmaya devam etmek istemeleri halinde, vatandaşlığa başvurmaları gerekmişti.

47 *Washington Times*, 22 Mart 1996, "Raising a glass for the NSO".

48 Kati Marton, *A Death in Jerusalem*, New York: Pantheon boks, 1994.

49 Ronald Asmus, *Opening NATO's Door* New York, Columbia University Press, 2002, Bölüm 2, sayfa 88.

50 Janusz Bugajski, *Cold Peace –Russia's New Imperialism* Londra: Praeger, 2004.

51 Ingemar Dörfer, "*The Reluctant Partners* Bertel Heurlin & Mikkel Vedby Rasmussen (yay.haz.), *Challenges and Capabilities: NATO in the 21st Century*. Kopenhag: Danimarka Uluslararası İşler Enstitüsü, 2003.

52 "22 Şubat 2005 günü Başkan Viktor Yuşçenko ile NATO genel merkezinde bir araya gelen NATO liderleri Ukrayna'nın reform programını desteklemeye ve bu ülkeyle mevcut ilişkileri pekiştirmeye karar verdi."

www.nato.int/docu/update/2005/02-february/e0222b.htm. 21 Nisan 2005'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta yapılan toplantıda, NATO Ukrayna'yı ülkenin üyelik süreci ve gerekli reformlar konusunda "Yoğunlaştırılmış Diyaloga" başlamaya davet etti. www.nato.int/docu/update/2005/04-april/e0421b.htm

53 Ann Geracimos, "Swedish ambassadress spices life." *The Washington Times*, 14 Temmuz 1994.

54 *The Washington Times*, 22 Mart 1996, "Raising a glass for the NSO".

55 Ermeni iddialarının gerçekliğini tartışmak, bu kitabın kapsamını aşar. Ermenilerin Türkiye'yi Osmanlı döneminde Ermenilere karşı girişilen mezalimdeki sorumluluğunu kabul etmeye zorlamak için giriştikleri uzun soluklu ve şiddeti giderek artan kampanyası karşısında, Türk hükümetinin tarihin bu trajik dönemiyle ilgili kendi görüşünü açıklamak yönünde eskisinden daha fazla çaba harcama-

sı gerekecektir. Hem Ermenilerin, hem de Türklerin ulusal arşivlerini akademik özgürlük içinde araştırma yapacak tarihçilere açmaları gerekir. Daha yeni kin sahibi gruplar arasında, Sekizinci Bölüm'de aktarılan nedenlerden ötürü Kıbrıslı Rumlar da vardır. Atatürk 1925'te aşiret reislerinin isyanını bastırdığı için, bazı Kürtler Türklere karşı hâlâ kin beslemektedir. Daha taze kinin nedenleri arasında Türk yönetiminin ülkenin güneydoğusunda nüfusu Kürt ağırlıklı bölgelerin gelişmesini ihmal etmesi, Kürtlerin özerklik ve anadil taleplerine direnmesi ve Türk ordusunun önderleri Abdullah Öcalan'ın 1997'de yakalanmasına kadar silahlı isyan hareketi yürüten Kürt Marksist-Leninist terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi PKK ile savaşta gösterdiği şiddet sayılmalıdır.

56 David E. Sanger ve William J. Broad'un 2 Şubat 2005 tarihli *New York Times* gazetesindeki bir haberlerine Eagleburger'ın dile getirdiği Kuzey Kore'nin Libya'ya nükleer malzeme transferi kuşkusunu doğruluyor gibi. ("ABD istihbarat kuruluşları ve bilim insanlarının bilimsel testlerden sonra Kuzey Kore'nin Libya'ya zenginleştirilmiş uranyum sattığını açıkladıkları bildiriliyor.")

57 Coit (Chip) Dennis Blacker, *Hostage to Revolution – Gorbachev and Soviet Security Policy 1985-91* New York: Council on Foreign Relations Press, 1993.

58 James M. Goldgeier v Michael McFaul, *Power and Purpose –U.S. Policy toward Russia After the Cold War*, Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2003, sayfa 122 ve 139.

59 A.g.e., s. 190.

60 Strobe Talbott, *The Russia Hand –A Memoir of Presidential Diplomacy*, New York: Random House, 2002.

61 "Dala Atı" Büyük Göç sırasında gelen 1,2 milyon İsveçlinin Amerika'nın gücün yaptığı ve bugünün 10 milyon İsveçli-Amerikalısının paylaştığı katkıyı simgeler." Benim yorumum: Bilinen ilk İsveçli yerleşimciler İsveç'in Delaware Nehri kenarında bir koloni kurduğu 1683 yılında Amerika'ya geldiler. Bu koloni sadece on yedi yıl yaşadı. Köklerini bu göçten alan ünlü İsveçli-Amerikalının arasında Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayan John Morton ve 1781'de Kongre başkanlığına seçilen John Hanson vardır. 1846 yılında gelen ikinci göç dalgası çok daha kalabalık ve çok daha uzun ömürlüydü. Günümüzde İsveç kökenlerini kabul eden beş milyon Amerikalının yanı sıra, Delaware yerleşimcilerinin torunları da hesaba katıldığında, damarlarında İsveç kanı bulunan Amerikalı sayısının on ile on beş milyon arasında olması gerekir.

62 Nora Boustany, "Swedish envoys to switch," *Washington Post* 4 Nisan 1997.

63 "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya Tarafından Çalınmış veya Saklanmış Altın ve Diğer Varlıkların Sahiplerine İadesi için ABD ve Müttefik Çabaları Ön Çalışması. Koordine eden Stuart M. Eizenstat" sayfa iv: "Bu sayfalardan çıkan ve özellikle tarafsız ülkelerle ilgili tablo sert ve acımasızdır. Müttefik ülkeler tarihin gördüğü en büyük kötülük güçleriyle savaşmak için kanlarını ve varlıklarını feda

ederken, bu tarafsız ülkelerden çoğu Nazi Almanyası'yla iktisadi ilişkilerinden yararlandı."

64 "Bu konuda İsveç'in geçmişinin lekesiz olduğu gibi bir iddiamız yok. Tam tersine, savaşın hemen öncesine ve başlangıcına egemen olan yaklaşım gerçek bir ilgi eksikliğiydi. Bu durum 1946'da hazırlanan ve sığınmacılara yapılan muameleyi araştıran resmi raporda da açıkça bellidir. Raporun dolambaçsız sonucuna göre, savaşın başlangıcındaki sığınmacı politikamız cömertlikten uzaktı. Bu politika 1941'de değiştirildi. Ama bazıları için artık çok geç olmuştu."

65 Paul A. Levine, *From Indifference to Activism –Swedish Diplomacy and the Holocaust, 1938-1944* "Ne var ki Nazi rejiminin Avrupa Yahudilerini kitlesel biçimde öldürmeye başladığı anlaşılınca, İsveç Dışişleri Bakanlığı Yahudileri kurtarmak için sistemli bir çalışma başlattı. Burada Paul A. Levine'in doktora tezine değinmek istiyorum. *From Indifference to Activism –Swedish Diplomacy and the Holocaust, 1938-1944*. Bay Levine İsveç'te oturan bir Amerikan vatandaşıdır." "Senato Bankacılık, Konut ve Şehircilik İşleri Komitesi tutanaklarından. Soykırım Varlıkları konusunda Eizenstat Raporuyla ilgili oturumlar. 10:00, Perşembe, 15 Mayıs 1997. Ekselansları İsveç Büyükelçisi Carl Henrik Sihver Liljegren'in hazırlanmış tanıklığı." http://banking.senate.gov/97-05hrg/051597/witness/lilje.htm

66 Demirbaş'ın sözlük anlamı, Kral Şarl'ın inatçı kararlılığına gönderme olup, aynı zamanda da satılamayacak, kurtulunamayacak bir envanter kalemi anlamına da gelir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kalışını beş yıl ve üç aya kadar uzatan İsveç Kralı'nın Sultan'ın konukluğunu çok aşmış olduğu açıktır.

67 Bengt Liljegren, *Karl XII, en biografi.* Lund: Historika media & Bengt Liljegren, 2000.

68 "Turkey's international relations after Iraq war." *Foreign Policy –A Quarterly of the Turkish Foreign Policy Institute,* ("Irak Savaşından sonra Türkiye'nin uluslararası ilişkileri." *Dış Politika –Türkiye Dış Politika Enstitüsü Dergisi,)* Cilt XXX (2003) Sayı 1-2.

69 Murat Yetkin tarafından yazılan *Kürt Kapanı*'na göre (www.flashbulletin.de/2004/eNovember9.htm adresinde 10 Ocak 2005 tarihinde erişildi) PKK'nın tutuklu önderi Abdullah Öcalan Yunan gizli servislerinin PKK'nın Yunanistan'da toplanan paralar karşılığında Sırbistan'dan Rus yapımı yerden havaya füzeler satın almasına yardım ettiler. Bkz. *The Turkish Daily News,* Deneme nüshası, 14 Kasım 2004, "Kitap ayrıntıları Öcalan'ın serüvenini açıklıyor," Burak Bekdil. Yetkin bu arada ASALA'nın tam da PKK'nın silahlandığı yıl (1984) dağılmasındaki ilginç rastlantıya dikkat çekiyor.

70 17 Ağustos 1999 günü, yüzyılın en güçlü depremlerinden biri İstanbul yakınlarında nüfusu yoğun bir bölgeyi vurdu. Çok sayıda beton apartman yıkılırken 14.000'den çok insan öldü. Felâket ardından binlerce evsiz ve yaralı bıraktı. Yunanistan 7 Eylül 1999 günü daha güçsüz bir depremle sarsıldı.

71 Sabancı Üniversitesi'nde yerleşik İstanbul Politikalar Merkezi, Türkiye ve bölgede siyaset belirlemenin kalitesini ve etkinliğini arttır-

mak için kuruldu. Merkez üniversitelerle, düşünce kuruluşlarıyla ve benzeri araştırma örgütleriyle bir iletişim mekanizması kurarak, önde gelen düşünürlerle, bilim adamlarıyla, uzman ve uygulayıcılarla geniş katılım sağlamayı, böylelikle gerek bağımsız araştırmalar, gerekse de önemli konularda politika üretmeyi hedefliyor. Merkez Üniversite bağlantısı aracılığıyla, faaliyetlerinin eğitsel etkinliğini pekiştirmekte, genç araştırmacılara ve mezunlarına sponsorların araştırma projelerine katılım fırsatı yaratarak yarının yöneticilerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bkz. www.ipc.sabanciuniv.edu/eng/ipc.html. "Türkiye'nin AB Üyeliği Gözlemevi" kapsamında düzenlenen yıllık konferanslar Türkiye dışındaki akademik ve siyasal çevrelerde hatırı sayılır ilgi yaratmakla birlikte, Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi konusuyla ilgili çok sayıda yararlı araştırma üretmiştir.

72 Paul Krugman 24 Ağustos 2004 tarihli *New York Times'da* yayımlanan bir makalesinde, "Bay Bush 11 Eylül'den sonra bir seçimle karşı karşıyaydı: tehditlerle başa çıkabilir, ya da Rambo'yu oynayabilirdi. Rambo'yu seçti. Kaçak teröristleri yakalamak gibi güç ve can sıkıcı görevler, ya da limanları ve kimyasal tesisleri muhtemel bir saldırıdan korumak gibi parıltısız işler onun için değildi: o, kötü adamla dramatik bir düello peşindeydi. Ve eğer Amerika'nın peşinde olmayan ve nükleer silah edinmeyen bu kötü adamı neden kovaladığımızı sormuş olsaydınız, ya da gerçek savaşların sinemada asla göremeyeceğiniz maliyetler yaratacağını söyleseydiniz, o zaman vatansever olmamakla suçlanırdınız.
www.nytimes.com/2204/08/24/opinion/24krugman.html?hp

73 *DC Confidential The Controversial Memoirs of Britain's Ambassador to the U.S. at the Time of 9/11 and the Iraq War*, Christopher Meyer Weidenfeld & Nicolson Londra 2005 ISBN 0 297 851144 ISBN 97 8 02978 8 511141 www.orionbooks.co.uk

74 "Irak, İran ve Kuzey Kore konusunda çok ulusluluk işleri yapmak değil, hemen kaçıp kurtulmak arzusuyla hareket eder. Çok ulusluluk bir jeo-politik duraklama düğmesi, Amerika'nın siyasal otoritesini yeniden düzenleme ve askeri kaynaklarını yeniden oluşturma fırsatı gibi görülür." *The US Heads Home –Will Europe Regret It? (ABD Eve Dönüyor– Avrupa Pişman Olacak mı?)* alıntıları, Mark Leonard. *Financial Times*, 16 Temmuz 2004, bkz. http://www.fpc.org.uk/articles/274.

75 Tutanak: Coral Gables, Florida'da 30 Eylül 2004 tarihli ilk Başkanlık Açık Oturumu. Bush: "Evet, onu yenmeseydik, çok daha güçlenecekti. Silah yapma imkânına sahipti ve silah yapacaktı."

76 5 Ekim 2004, Cheney-Edwards Başkan Yardımcılığı Açık Oturumu.

77 *New York Times*, 11 Ekim 2004, "The Conflict in Iraq: Foreign Policy; A Doctrine Under Pressure: Pre-Emption is Redefined (Irak Çatışması: Dış Politika; Baskı Altında bir Doktrin: Önleyici Savaş Yeniden tanımlanıyor), David E.Sanger,
www.nytimes.com/2004/10/11/politics/11preempt.html.
10 Ocak 2005'te alındı.

78 Özgürlüğüne kavuşturulmuş bir Irak, milyonların hayatına umut ve gelişimi getirerek özgürlüğün o yaşamsal bölgeyi değiştirme gücünü gösterebilir,"
www.whitehouse.gov/news/release/2003/02/20030226-11.html
79 "ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Richard G. Lugar (Cum-İnd.) Haziran 2004 NATO zirvesi öncesinde, Türkiye İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın ve Alman Marshall Fonu'nun İstanbul'da ortaklaşa düzenledikleri konferansında yaptığı konuşmada NATO müttefiklerini Irak savaşı hakkındaki anlaşmazlıkları unutup, 21'inci yüzyılda uygulanacak yeni bir program üzerinde anlaşmaya davet etti: 'Varlığa karşı tehditler aydınlık çözümler gerektirir. Böylesi tehditlere karşı koymak askeri, ekonomik, sosyal ve siyasal alanı da kapsayan, geniş bir cevap ister.Avrupalı ve Amerikalıların ittifaklarımızı yeniden kurarken, yeni yapıları biçimlendirirken ve düşünce tarzımızı değiştirirken, doksanlı yıllardan çok daha keskin olmaları gerekecek. İşte bu 21'inci yüzyılın en büyük güçlüğüdür.'
... Lugar 'Büyük Ortadoğu'dan ve ötesinden kaynaklanan, Amerika'yla Avrupa'yı hedefleyen tehdit karşısında askerî, ekonomik, sosyal ve siyasal, kapsamlı bir tepki istiyor ... NATO 21'inci yüzyılda küresel düşünmeli ve küresel hareket etmelidir,' diyor Lugar.
... Lugar'ın uzak erimli görüşleri ve güçlü siyasal çabaları NATO'nun genişleme sürecine başlamasını sağladı. 21'inci yüzyılın güvenlik tehditleriyle ilgili görüşlerinin Atlantik'in iki yanındaki başlıca aktörleri aynı ölçüde etkilemesini umuyorum." www.turkishdailynews.com.tr/oldeditions.php?dir=07–03–04&fn=henrik.htm.
80 W. G. Sebald, *Luftkrieg und Literatur; Mit Einem Essay zu Alfred Andersch,* Münih: W. G. Sebald, 1999; Jörg Friedrich, *Der Brand: Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945,* Berlin: Propolyäen, 2002.
81 www.washingtontimes.com/national/20040908-123000-1796r.htm (20 Kasım 2004'te erişildi), "Fransız bağlantısı Saddam'ı silahlandırdı," yazarı Bill Gertz. "Fransızların 2002 kışının sonlarına kadar Saddam'a yardım ettiklerini gösteren istihbarat raporları Fransa'nın Irak'a sert tepki verilmesini neden reddettiklerini ve Birleşmiş Milletler'de ABD girişimlerini neden engellediklerini açıklamayı kolaylaştırıyor."
82 George Bush: "Amerika Birleşik Devletleri Avrupa projesinin başarıya ulaşmasını istiyor. Avrupa'nın güçlü olması bizim çıkarımızadır. Avrupa Birliğinin aralarında hangi anlaşmazlıklar varsa çözümlemesi, sürekli, güvenilir ve güçlü bir partner olması bizim çıkarımızadır."
http://europe.eu.int/externalrelations/us/bush/index.htm.
83 http://www.deutscheaussenpolitik.de/http://www.deutsche-aussenpolitik.de/ Foreign Policy in Dialogue Cilt 6 – Sayı 18, Büyük Alman Koalisyonu'nun Dış Politikası.
84 Yeni Alman Şansölyesi Angela Merkel'in NATO konusundaki görüşleri bu tahminimi doğruluyor. Bkz. 107 numaralı dipnot.

85 *The Choice, Global Domination or Global Leadership,* Zbigniew Brzezinski. New York: Basic Books, 2004.
86 www.cfr.org/publication.html?id=7769
87 Bkz. AB'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltması konusunda bir enerji transit ülkesi olarak Türkiye'nin konumu, Altıncı Yıllık Türkiye AB Üyelik Gözlem araştırması olarak hazırlayan Giacomo Luciani.
88 http://www.nytimes.com/2006/01.05/international/middle-east/05military.html
89 http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=32911. Türk Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 8 Ocak 2006 tarihinde CNN-Türk'e verdiği mülâkat. *("Gül Irak'ın parçalanması durumunda korkunç sonuçlar uyarısı yapıyor"):* "Herhangi bir bölünme bölgede kimsenin tahmin edemeyeceği karışıklıklara neden olabilir. Ortadoğu ikinci bir önemli olayı kaldıramaz."
90 *Türk Siyaset Dergisi*'nde makale. Cilt 4. No. 1 (İlkbahar 2005) *"Türkiye – ABD İlişkileri: Yeniden tanımlayıp yeniden kurmak."*
91 Eski İsveç Başbakanı Carl Bildt 17 Aralık 2005 tarihli ve *"Küresel Avrupa"* konulu konuşmasında, http://www.bildt.net/ "Ve aşağıda, Boğaz'ın kenarında Türkiye son yirmi yılda ekonomisini herhangi bir ülkeden çok daha hızlı açmış, şimdi de Güneydoğu'da büyüme hızı Hindistan'ınkinden yüksek olması muhtemel değerlerle yeni bir ekonomik dev olarak karşımıza çıkmaktadır."
92 Bkz. Profesör Ersin Kalaycıoğlu, *Turkish Dynamics Bridge across Troubled Lands,* Palgrave Macmillan, New York 2005, "1920'de imzalanan Sevr Antlaşması İstanbul (Osmanlı) ile Ankara'daki milliyetçi direniş arasındaki bağları kopardı. Şimdi artık milliyetçiler görüşlerini daha açıklıkla ifade edebiliyorlar, ve Sevr Antlaşması'nı hükümsüz kılma çabalarında umutsuzların ve ezilmişlerin desteğini isteyebiliyorlardı. Türk milliyetçilerin gözünde Sevr Antlaşması haksız bir ceza, ahlâksız bir davranış, aşağılanma ve yenilgi ifade ediyordu. Sevr Antlaşması'na direnmek, reddetmek ve koşullarını engellemek ondan sonraki bütün hükümetlerin ve bütün milliyetçi siyaset güçlerinin başlıca amacı oldu. 1920 yılından bu yana Türkler dünyanın belli başlı güçlerinin gerçek niyetleri konusunda kuşku besledi. Bazen kestirme bir yaklaşımla "Sevr sendromu" olarak aklandırılan bu duruş 10 Ağustos 1920 gününden sonra Türk kültürü ve ruh halinin ayrılmaz bir parçası oldu." Bkz. American Diplomacy, Cilt VIII, sayı 2, 2003: Sevr Sendromu: Dietrich Jung, *"Turkish Foreign Policy and its Historical Legacies."*
93 http://www.answers.com/topic/imia-kardak-crisis
94 Türk tarafının görüşlerini ifade etmek için özellikle önemli bir platform da Amerikan Kongresi'dir. Türk görüşünü dünyanın başkentinin kayıtlarına geçirmek için doğabilecek bütün fırsatlar değerlendirilmelidir. Türkiye'nin rakipleri genellikle güçlü lobi grupları ve etnik topluluklarca desteklenmektedir. Türkiye'nin uzun vadede Washington'da benzer desteklerden yararlanabileceği koşulları oluşturması gerekecektir. Türkiye'nin yok edilmekten kurtul-

mak için Avrupa'dan kaçan Yahudilere yardım tarihi göz önüne alındığında, Yahudi lobisinin Türkiye'yi desteklemesi düşünülebilir.

95 http://www.bundesregierung.de/en/-,10001.929347/regierungserklaerung/Policy-Statement-by-Federal-Ch.htm. "Avrupa şimdi derin bir krizin içinde. Bu krizin temel nedeni güven eksikliğidir: Anayasa Antlaşması önemli darbeler almıştır.
AB maliyesi konusunda, Üye Ülkeler arasında ciddi çıkar çatışmaları vardır.
Lizbon Sürecinin ilerlemesi hedefin çok gerisinde kalmıştır.
Avrupa'nın genişlemesinin geleceği bazı temel konularda bulunacak çözümlere giderek daha bağımlı görünmektedir: Avrupa nerede bitiyor? Avrupa birliğinin amacı ne?"

96 http://www.latimes.com/news/opinion/editorials/la-ed-europe31-dec31.0.2131993.stroy?coll=la-news-comment-editorials *"Embattled Europe".*

97 *Euractive.com 20 Aralık 2005.* "Gelecekteki genişleme üzerinde soru işaretleri var"
http://www.euractiv.com/Article?temuri=tem:29-151138-16&type=News

98 http://www.twq.com/current,ssue/index.cfm#1.
"AB hükümetleri üçüncü bütünleşme süreçlerini tamamlayıp iç ekonomilerine dönerken, uluslararası anlamda daha fazla girişim yapma yönündeki baskının artacağı kesin görünmektedir. AB ekonomisinin büyüklüğü, çevresinin istikrarsızlığı, yeni küresel güçlerin doğuşu, güvenliğine yöneltilen dış tehditlerin yaygınlığı, ABD Liderliği karşısında Avrupa ve dünyadan yükselen duygu karmaşası ile bir araya gelince, AB'yi, hazır olsun olmasın, dünya sahnesinde baş aktörlerden biri olmaya itecektir." Niblett bir de "AB'nin, Filistin'de polis eğitiminden, Bosna-Hersek'te, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, Darfur ve Aceh'te Birleşmiş Milletler komutası altında birlik konuşlandırmaya kadar sınırları dışına askeri ve benzeri güvenlik güçleri göndermesinden" anlaşılacağı gibi, "AB hükümetlerinin kolektif imkânlarını kullanıma sürme konusundaki isteklerinden" de söz etmektedir.

99 http://www.independentcommissiononturkey.org/repor.html.
Rapor Türkiye'nin daha önce Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kosova'daki barış görevlerine ve Makedonya'da AB önderliğindeki askeri ve polis görevlerine (FYROM) katılmış olduğunu belirtmektedir. Türkiye Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nü (ISAF) de komuta etmiştir. Bunlara Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eski Başkanlarından ve eski Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in Ocak 2004'ten beri Afganistan'da NATO'nun Sivil Baş Temsilcisi olduğu da eklenebilir.

100 http://europa.eu.int/comm/world/enp/policy_en.htm. Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) ya Türkiye'nin komşusu olan (Ermenistan,

Azerbaycan, Gürcistan ve Suriye) ya da Türkiye'nin sağlam diplomatik ilişkiler içinde olduğu (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Filistin Özerk Yönetimi) ülkeleri kapsar.

101 http://www.europa.eu.int.comm/external–relations/ euromd/index.htm

102 Bütün bunları irdeledikten sonra, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk nüfusuna olan sözlerini unutmaya kadar gideceğini söylemek mantıklı olmaz. Öte yandan, Kıbrıs Rum liderliğinin şimdiye kadar yaptıklarından yola çıkarak, Kıbrıs Rum hükümetinin Kıbrıs Türklerini bir Kıbrıs Rum Cumhuriyeti kapsamında azınlık konumuna indirgeyecek bir çözüm için bastıracağını söylemek tümüyle mantıklıdır. Böylesi bir durumda, insan bilgeliğin diğer AB üyelerine adil görünen ve Türk tarafının yapıcı yaklaşımını göz önünde bulunduran bir çözüm dayatmasını beklemektedir.

103 http://iht.com/articles/2005/10.09/opinion/edmerritt.php
"2020 yılında Avrupa'da faal nüfus toplam nüfusun yarısından az olacakken, Türkiye'de bu oran üçte ikiye varacaktır. Avrupa'nın giderek daha eğitimli Türk işçilerine ihtiyacı var ve bu yüzden yakında Almanya kadar kalabalık olacak bir ülkenin ekonomik ve sınai gücünden yararlanacak. Türkiye üye olunca AB'nin aynı yer olmayacağından yakınanlar geçmiş bir çağda yaşıyorlar. 15 yıl sonra Birlik dünya nüfusunun yüzde 5'inden de azını temsil edecek. Avrupa elini atabildiği yeni kana ihtiyaç duyacak. Avrupalılar için lânetli anayasaları gibi yeni demokratik yapılar kurmak ne denli güç olursa olsun, gerçek eğer vatandaşlarının çıkarlarını koruyacaksa, AB'nin daha geniş ve daha *heterogenous* olması gerektiğini gösteriyor."

104 http://www.turkeynow.org/Default.aspx?mID=5&mSID=
29&langid=1 *Europe's World'ün* ilk sayısındaki (Sonbahar 2005) bir makalede Turkcell'den Barış Öney *"Can Turkey be a driving force to help EU achieve its Lisbon objectives?" (Türkiye AB'nin Lizbon hedeflerine ulaşmasına yardım edecek itici güç olabilir mi?)* AB'nin 2010 yılına kadar dünyanın en rekabetçi bilgi toplumu olabilme hedefine varmak için neden Türkiye'ye ihtiyacı olduğu konusunda sağlam sebepler sunmaktadır. Öney bu arada Türk işadamlarının Doğu Avrupa, Ukrayna, Rusya ve eski Sovyet ülkeleriyle birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da önemli işler başardıklarını ve yerel iş kültürüne alışık oldukları için AB'den ortaklarına bu pazarlara girmede yardımcı olabileceklerini işaret etmektedir.

105 http://www.gmimt.com/gmipoll/pres-sroom-wppk-pr 08012005.phtml

106 2009-2010 dönemi için seçimler 2008 sonbaharında yapılacaktır. İki üyelik için üç aday (Türkiye, Avusturya ve İzlanda) yarışacak.

107 http://www.http://www.humansecurityreport.info/indexp
hp?option=conten&task-viev&id-28&Itemid-63

108 http://www.rand.org/news/press.05/02.18.html

109 *"Turkey's Vision fort he Transatlantic Partnership"* Abdullah Gül, *Turk-*

ish Policy Quarterly Cilt 3, No. 2, Yaz 2003. http://www.turkishpolicy.com/default.asp?show=sum2003

110 http://www.state.gov/p/us/rm/2005/58488.htm

111 Bkz. Regina Karp, *"New German Foreign Policy Consensus" Washington Quarterly*, Kış 2005-2006. "Amerikan Birleşik Devletlerinin gücünü nasıl kullanacağını biçimlendirme konusunda Berlin'in özel bir çıkarı vardır; özellikle de o güç uluslararası politikaları dayatmayla değiştirmek amacındaysa. Almanya'nın yeğlediği yaklaşım konuyu tamamlayıcılık ölçüleri içine kapatmak, böylelikle mümkün olabildiğince bir farklılık getirmek için Avrupa'nın koalisyon ve yönetim deneyimlerinden yararlanmaktır. Hedef, Amerikan Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın masaya getirdiklerinden bir sentez çıkararak, değer artırmak için birlikte fırsat aramaktır. Güç kullanımı en son çarede kullanılacak bir seçenek olmalı ama asla normal siyaset yöntemlerinden sayılmamalı. Almanya böylesi stratejik tartışmalar için NATO'yu yeğlemektedir." http://www.twq.com/currentissue/index.cfm=1

112 Türk tarafının Amerikan davranışlarıyla ilgili olarak dile getirdiği yakınmaların oldukça kapsamlı bir listesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Mehmet Dülger'in bir makalesine bakmak gerekir. *"Taking a closer look at Turkish-American relations"* Turkish Policy Quarterly, Cilt 4, No. 1, İlkbahar 2005. Dülger'in ABD liderliğinin rolü hakkında düşündükleri dikkat çekicidir: "Türkiye en kötü yönetimin bile kaostan iyi olduğunu kabul eden tarihi bir geleneğe sahiptir."

113 Örneğin, bkz. *Turkish Daily News*'da bir makale. *"2005-Turkish-US ties bounce back from crisis."* http://www.turkishdailynews.com.tr/page.php?ID=37

114 http://www.turkishpolicy.com/default.asp?showspr2005-Kandemir Turkish Policy Quarterly, Cilt 4, No. 1, İlkbahar 2005 *"Turkish-American Relations: Past and Future"*.

115 Bu olgunun kusursuz bir irdelemesi için bkz. Brookings Institution, Türkiye Programı Müdürü Ömer Taşpınar, *"The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey"* http://www.brookings.edu/views/articles/fellows/taspinar20051116.htm

116 "From Desert Storm to Metal Storm" http://www.216.239.51.104/u/princetonwws?q=cache:41TszuvbHQ4J:www.wws.princeton.edu/coverstrories/coverstory121605.html+Kapsis&hl=en&ct=clnk&cd=1&1r=lang_en&ie=UTF-8

117 Angela Merkel 30 Kasım 2005 günü Alman Bundestag'da yaptığı konuşmada Federal Hükümet'in Avrupa Güvenlik Stratejisi kapsamında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın gelişmesini sonuna kadar desteklediğini ancak Almanya'nın NATO'nun Avrupa dayanağını, böylelikle de bütün NATO'yu güçlendirmek istediğini açıkladı. Merkel açıklamasına, Almanya'nın "bu yeni oluşumu güçlendirmek ve canlandırmak" amacında olduğunu ekleyerek devam etti.

(Yazarın yorumu: Bu açıklama ulusal Alman çıkarları açısından bakıldığında çok anlamlı bir yaklaşımdır. Almanya Amerika Birleşik Devletlerinin NATO çerçevesinde Avrupa'da kalmasını isterken bir yandan Fransa'yı dengelemek, diğer yanda da kendini uluslararası bir çerçeveye almak amacını gütmektedir. Öte yandan Almanya NATO'nun Avrupa dayanağını güçlendirerek, Amerika Birleşik Devletlerini etkileme gücünü de pekiştirmek amacındadır. Fransa'nın genişletilmiş bir NATO rolüne direnmesi beklenebilir.)

118 Hamas'ın seçim zaferinden sonra Türkiye için muhtemel bir rol için bkz.
http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=34525
"The role of Turkey in the Mideast".

119 "Bu bölgede sözünü ettiğim bütün ülkeler, İsrail dışında, Müslüman ülkelerdir. Bu Müslüman ülkeler Laikliği kabul etmezler. İslam ve laikliğin bir arada olamayacağına inanırlar. Bu da Türkiye'yi bir örnek olarak görmelerini güçleştirir. Bir zamanlar bütün bu ülkeler Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeydi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan bu devletler halklarını birleştirmek için Osmanlı İmparatorluğunu düşman olarak gösterdiler. Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğundan, bu düşmanlık hâlâ mevcuttur. O ülkelerin okul kitaplarında Türkiye hakkında dostça bölümler bulunmaz. Daha da önemlisi, Türkiye'yi İslam'a uzak görürler. Bu yüzden, bu ülkelerin insanları için Türkiye'yi örnek olarak görmek kolay değildir." Süleyman Demirel ile mülâkat: *"Turkey and Democratization in the Middle East," Turkish Policy Quarterly*, Cilt 4, No. 2, Yaz 2005. (Yazarın yorumu: Türkiye'nin örnek olarak rolü şimdilik kuşkulu görünse de, Türkiye'nin kendini AB standartlarına uyarlama becerisi sonunda komşularının dikkatini çekecek ve esin kaynağı olacaktır.)
http://www.turkishpolicy.com/default.asp?show=summer-2005
Bkz.http://www.brookings.edu/views/articles/fellows/taspinar20051116.htm

120 http://www.moscow.usembassy.gov/bilateral.php?recordid=report-supporting rights-2004

121 *"The Promise of Democratic Peace Why Promoting Freedom Is The Only Realistic Path to Security"*
http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article2005/12/09/AR2005120917I-1.html. Makale yönetimin dış politikasına rehberlik eden ilkeleri özetliyor. İdealist bir söylemle sarmalanmış olmasına rağmen, "son hedef olarak dünyamızda tiranlıkları ortadan kaldırmak için her ülke ve kültürde demokratik hareket ve kurumların gelişmelerine destek olmanın" (Başkan George W. Bush'un göreve gelme konuşmasından) ilke olarak geçerli olmasına rağmen, geniş Ortadoğu'ya uygulanacağı, bu arada da küresel toplumun çıkarları için, Japonya, Rusya, Çin ve Hindistan gibi belli başlı ülkelerle ilişkilerin gerçekçiliğe ve güç dengesine dayanacağı mesajı verilmektedir.

122 http://www.state.gov/p/us/rm/2005/58488

123 Bkz. *The Rise of the Vulcans; The History of Bush's War Cabinet*, James Mann, Yayınlayan Viking, a member of Penguin Group (USA), 2004, s. 71-73

124 Janusz Bugajski, *Cold Peace – Russia's New Imperialism*, Londra: Praeger, 2004.

125 Bkz. http://www.bildt.net/index.asp?section=2 *"Letter on Russia."* Mektup, "Rusya'nın dış ilişkilerinde bozulan davranışı" ve, "Rusya'nın komşularına ve Avrupa enerji güvenliğine karşı Rusya'nın tehditkâr yaklaşımı" ile ilgili ve "Geri dönen militarizm ve imparatorluk söylemi" ile ilgili duyulan kaygıları ifade ediyor.

126 http://www.carnegieedowment.org/publications/ index. cfm?fa=view&id=16269&prog=zru "AB'nin Rusya'ya uyguladığı ortak davranış bazen sadece en küçük ortak paydayı temsil eder. Büyük üye ülkeler (özellikle Almanya, Fransa, İtalya ve –daha önceleri– Birleşik Krallık) ve AB içinde Rusya'nın hemsınır komşuları kendi yaklaşımlarını kehdileri belirler."

127 Toomas Hendrik Ilves, *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 18, Sayı 2, Temmuz 2005, *"The Pleiades Join the Stars: Transat lanticism and Eastern Enlargement."*

128 http://www.http://www.euractiv.com/Article?temuri=tcm:2915116t News

129 http://www.bildt.net/ *"Europe and High North,"* "Günümüzde Avrupa Birliği petrolünün %30'u ve doğalgazının %50'si Rusya'dan geliyor. Avrupa Birliği'nin Doğu ve Orta Avrupa'daki yeni üyelerinden bazılarının enerjide Rusya'ya bağımlılığı %70-80'e kadar yükseliyor."

130 "Russia and Turkey in the Caucasus: Moving together to preserve the Status Quo?" http://www.brookings.edu/views/papers/fellows/hilltaspinar-20060120.htm Sayfa 6: "Rusya'yla Türkiye ekonomik konular ve dış politikada kendilerini giderek daha sık aynı sayfada görmeye başladı. Örneğin Rusya bugün Türk gaz ithalatının %70'inden fazlasını karşılıyor. İki ülke arasında, Karadeniz'in altından geçen özel bir gaz boru hattı –Mavi Akım– var. Üstelik Rusya ve Türkiye enerji ticaretlerini genişletecek, Türkiye'yi Avrupa'nın geri kalanına ve muhtemelen Ortadoğu'ya gidecek gaz konusunda kilit transit ülke yapacak yeni antlaşmalara imza attı. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2004'teki 10 milyar dolar düzeyinden bu yıl tahminen 15 milyar dolara çıkarak en yüksek seviyeye erişmekle birlikte bu hacmin 2007 yılında 25 milyar doları bulması bekleniyor."

131 "Ve şimdi de çok önemli (ama derinden yabancılaştırılmış) müttefikimiz Türkiye'yi bu değişken bölgede Rus etkisini genişletecek bir ilişkiye çekmek için pek farkına varılmayan bir sevimlilik kampanyasına girişilmiş durumda." Richard Holbrooke, *The End of the Romance*'den alıntı, Washington Post, 16 Şubat 2005.

132 Bkz. Amerika Birleşik Devletleri Ankara Bürosu Alman Marshall Fonu'nun Müdürü ve *Insight Turkey* editörü Suat Kınıklıoğlu'nun *The Anatomy of Turkish – Russian Relations*, Kınıklıoğlu'nun ince-

lemesi http://www.brook.edu/comm.news/20060523.htm Türk-Rus ilişkileri konusunda şimdiye kadar okuduğum en kapsamlı ve en öğretici analiz. Kınıklıoğlu'nun işaret ettiği noktalardan bazıları: Türkiye ve Rusya kendi yakın çevreleri konusundaki görüşlerinde tümüyle aynı düşüncede. Ankara ve Moskova ABD'nin İran, Irak ve Suriye konusundaki politikaları karşısında aynı kaygıyı paylaşıyor. Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül'ün etkin danışmanı Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen "komşularla ilişkileri normalleştirme" kavramına Türkiye'nin verdiği önem bu yakınlaşmayı kolaylaştırdı. Davutoğlu'nun AKP yetkililerince de paylaşılan bu vizyonu Rusya'nın istikrara verdiği önemle bire bir örtüşmesinin dışında, Türkiye'nin yakın komşularına bakışında AKP'ye çekici gelecek Müslüman duyarlıklı bir bakış da oluşturuyor, bu arada da Türkiye'nin bölgede bağımsız hareket etme isteğine de uyuyor."

133 Rusya'nın mevcut "Weltanschaung"u (Dünya Görüşü, -ç.n.) ile ilgili dolambaçsız bir tanımı Brookings'in Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Merkezi tarafından 1 Mayıs 2006 tarihinde düzenlenen bir konferansta Carnegie Moskova Merkezi'nden Dmitri Trenin tarafından sunuldu:

"Tek bir küçük cümlede özetlemek gerekirse, Rusya'nın temel olarak Batı siyaset yörüngesini terk ettiğini söyleyebilirim." "... Rusya şimdi kendine özgü bir sistem oluşturma sürecinde. Burada belirtilmek istenen, eski Sovyet devletlerinden bazılarını temel olarak kendi sistemi içinde gördüğüdür. Onları ilhak etmek niyetinde değil ama etkilemek istediği kesin, bu ülkelerde ciddi ekonomik varlıklara, ve tabii insani ve diğer çıkarlara sahip olmak istediği kesin. Batı'yla ilişkiler düşmanca olmamakla birlikte, son derecede rekabetçi. Yeni bir Soğuk Savaş yaşayacağımızı sanmam ama daha fazla rekabet içinde olacağız. Rekabetin işbirliğini yarış dışı bıraktığına inanıyorum ve kestirilebilir bir gelecekte de öyle olacak.

Rus liderliğinin görüşüne göre, uluslararası ilişkiler işbirliğiyle değil, daha çok rekabet ve yarışmayla ilgili.

Önce rekabet eder, sonra da rekabetin sonuçlarına göre işbirliği yapıp yapmamaya kararverirsiniz; bu kural hem siyaset dünyası, hem de ticaret dünyası için geçerli.

Rus yetkililerinin kendilerine güveni Sovyetler Birliği'nin yetmişli yılların başında Amerika Birleşik Devletleri ile nükleer eşitliği yakaladığından beri en yüksek noktasında; ve o zaman bile, bugünkünden daha yavaş olduğundan eminim. İğrenç denecek kadar yüksek. Fazla güvenin ve saldırganlığın her yerde cezalandırılacağını düşünüyorum, sonunda Rusya'da da cezalandırılacak, ama henüz o aşamada değiliz." ... "Şimdi bir dünyayla bütünleşme politikasına karar verdiklerini sanıyorum, ve bu daha geniş dünyada, büyük dünyada, bir işbirliği, dünyanın her yerinde bir sürü insanın yükselen pazarlar listesinin başına yerleştirdiği Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve diğerleriyle herhangi bir işbirliğine girmeye çalıştıkları kanısındayım."..."Ve Ruslar Karadeniz bölgesinde Türkiye'nin kendinde çok ilginç bir ortak buldu; giderek daha il-

ginç olacak bir ortak. Türkiye ve çoğu alanda, sadece ekonomik değil, ama politik alanda da, çoğu bakımdan, farklı bir dünya."

134 Çekişmeleri sıcak tutmak Sovyetler Birliği'nden miras kalmış bir Rus stratejisidir. Örneğin Kıbrıs konusunda Rusya Kıbrıs Rum kesiminin tarafını tutmakta ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Güvenlik Konseyi'nde sunduğu ve Kıbrıs Türk toplumunun tecridini sona erdirmeye yarayacak bir raporu durdurmaktadır. http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=34519.

135 Bugün çok iyi durumda görünen Tük ekonomisi çok önce değil, 2001 yılında, Başbakan'ın Türk Anayasası'nın yorumu konusunda Cumhurbaşkanı ile kamuoyunun gözü önünde beklenmedik bir tartışmaya girmesi yüzünden büyük bir çöküş yaşadı. Savaşa giden günlerde, Türk Parlamentosu'nun " Mart 2003 günü Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Irak'a asker göndermek için ülke topraklarından geçme talebini reddetmesi hem Türk hükümeti, hem de Amerikan yönetimi için beklenmedik bir gelişmeydi. Tanklarla yüklü Amerikan gemileri yanaşmak için Türk karasularında bekliyor, Amerikan ordusu da İskenderun limanında boşaltılmaya hazır binlerce ton askeri malzeme bulunduruyordu. Hükümet içindeki dinci güçlerle Türk toplumunun laik kesimleri arasındaki gerginlik Mayıs 2006'da bir köktendincinin Ankara'da Danıştay'a silahlı saldırıda bulunmasıyla daha da arttı. Laik kesim hükümeti böylesi girişimleri yüreklendirecek bir ortam yaratmakla suçladı.

136 Örneğin bkz. Sakıp Sabancı Uluslararası Araştırma Ödülü *The Impact of the European Union on Democracy in Turkey and its Implications for the Region*, Demet Yalçın, Koç Üniversitesi, İstanbul. (http://www.brook.edu/fp/cuse/center_hp.htm)

137 Martin Walker, *The Cold War: A History*, New York: Henry Holt and Company, Inc., 1994.

138 Goldgeier, James M. & McFaul, Michael, *Power and Purpose – The U.S. Policy Toward Russia After the Cold War*. Washington, DC: Brookings, 2003.

139 "Compact," "Irak, İran, Ortadoğu'da barış umudu ve demokrasi, Çin, Uluslararası Ceza Mahkemesi, iklim değişikliği, Cenevre Konvansiyonları, Afganistan, ABD-Avrupa ilişkileri, gelişmekte olan ülkeler, Sudan ve Birleşmiş Milletler gibi konularda özel öneriler getiriyor," iki Kuzeyli siyasetçi, İsveç Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Urban Ahlin ve eski Estonya Başbakanı Mart Laar da dahil olmak üzere Atlantik'in iki yakasından 50 dış politika ve güvenlik uzmanının imzasını taşıyordu.

Dizin

"Türkiye'nin komşularına karşı bir toprak iddiası yoktur. Tam tersine, Türkiye'nin dış politika hedeflerinin arasında Irak da dahil olmak üzere bölgedeki tüm ülkelerin toprak bütünlüğünü korumak ilkesi vardır."

"ABD önderliğinde gerçekleştirilen ve Irak'taki rejime karşı yürütülen savaşın Türk kamuoyu üzerinde böylesine travmatik bir etki bırakmasının gerisinde ülke insanlarının derin istikrar arzusu yatar."

"Henrik Liljegren son yıllarda sahip olduğumuz en becerikli ve deneyimli diplomatlardan biri."

Carl Bildt, İsveç eski Başbakanı

"Bir diplomasi uzmanından müthiş saptamalar."

Robert L. Faherty,
Brookings Press Başkan Yardımcısı/Yöneticisi
Brookings Enstitüsü, Washington, DC

"Henrik Liljegren, idealizm ve gerçekçiliği büyük beceriyle bağdaştıran deneyimli bir diplomat. Renkli meslek hayatı sırasında, Türkiye ve ABD nezdinde de önemli siyasi dönemlerde büyükelçilik yapmış. Kitabında uluslararası sistemin belli başlı güçlerinin dış politikasını objektif ve inandırıcı bir biçimde tahlil ediyor. Liljegren'e göre demokrasiler, demokratik olmayan rejimlerin dönüşümüne silahlı müdahaleden çok sabırlı, yaratıcı ve eşgüdümlü bir diplomasi yoluyla katkıda bulunmalıdırlar. Hatalı politikaların Ortadoğu'da vahim sonuçlar doğurduğu günümüzde bu mesaj her zamankinden daha fazla önem taşıyor."

İlter Türkmen,
Dışişleri eski Bakanı

"Henrik Liljegren'in bir diplomat olarak deneyimlerini anlattığı ve politik çözümlemelerini sunduğu bu kitap uluslararası politikaya ilgi duyanlar için son derece ilginç bir kaynak. Bu hatıraların Türk okurları için özellikle önemli olduğunu düşünüyorum çünkü Liljegren iki kez İsveç'in Ankara Büyükelçisi olarak görev yaptı ve de Türkiye ve Yunanistan'la, ayrıca Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak çok kapsamlı ve derin bir bilgiye sahip. Liljegren'in kitabı çok önemli bir siyasi doküman olmanın yanı sıra çok hoş bir okuma deneyimi sunuyor."

Zülfü Livaneli,
Yazar/Müzisyen

Kapak fotoğrafı: Paul Hansen'in izniyle.

ISBN 975-9174-60-X